

Ruth A. Wallace / Alison Wolf

ÇAĞDAŞ SOSYOLOJİ KURAMLARI

Klasik Geleneğin İyileştirilmesi

Çeviri: Leyla Elburuz / M. Rami Ayas

DOĞUBATI

Ruth A. Wallace / Alison Wolf

Çağdaş Sosyoloji Kuramları

Klasik Geleneğin Genişletilmesi

Çeviri: M. Rami Ayas / Leyla Elburuz

DOĞUBATI

Ruth A. Wallace: Washington DC'de George Washington Üniversitesi sosyoloji bölümünde otuz yıldır çalışıyor. Kuramlar tarihi, cinsiyet çalışmaları ve din sosyolojisi konularında araştırmalar yayımlayan Wallace, Sosyal Düşüncenin Gelişimi üzerine dersler vermektedir. Kadının toplumdaki rolü konusundaki araştırmalara katkısıyla Amerikan Sosyoloji Derneği'nin verdiği Jessie Bernard ödülünü almıştır. Eserlerinden bazıları: They Call Her Pastor: A New Role for Catholic Women. NY: State University of New York Press (1992), They Call Him Pastor: MarriedMen in Chargeof CatholicParishes. Paulist Press (2003).

Alison Wolf: Neuchatel ve Oxford üniversitelerinde eğitim gören Wolf, King's College London'da Kamu Yönetimi yüksek lisans programını yönetiyor. Üniversiteler, eğitim ve beceri yönetimi, tıp işgücü olmak üzere farklı disiplinler akademik ilgi sahasının içerisinde. OECD, Yeni Zelanda, Fransa ve Güney Afrika Milli Eğitim Bakanlıklarına danışmanlık yapan Wolf, İngiliz yazılı basınında sıkça yer alıyor ve BBC Radio 4'de ekonomik analizlerini paylaşmaya devam ediyor. Eserlerinden bazıları: Does Education Matter?: Myths About Education and Economic Growth, Penguin (2002). Improving skills at work (Evans, K. ile birlikte), Routledge (2010).

Özgün Metin
Contemporary Sociological Theory - Expanding Classical Tradition
İngilizceden Çevirenler
M. Rami Ayas Leyla Elburuz
Yayına Hazırlayanlar
Taşkın Takış
Mirze Mehmet Zorbay
Harun Ak
Kapak Tasarımı
Aziz Tuna
Dizgi
Ahmet Hayta Baskı
Cantekin Matbaacılık
Baskı: 2002
Baskı: Punto, 2004
Baskı: Doğu Batı Yayınları
Mart 2012
Doğu Batı Yayınları
Yüksel Cad. 36/4 Kızılay-Ankara
Tel: 0 312 425 68 64-425 68 65
e-mail: dogubati@dogubati.com
www.dogubati.com
Sertifika No: 15036
ISBN: 978-975-8717-80-4

Doğu Batı Yayınları-76 Sosyoloji-18
Kapak Resmi: Toshiki Hirano, Kyoto Modern Sanat Müzesi.

Yeni Baskıya Geçerken Teşekkürler

Çağdaş Sosyoloji Kuramları'nm 2004'de yayımlamasından bu yana yaklaşık sekiz yıl geçti. Son yıllarda, bu alanda daha başka önemli çalışmaların, yayımların olmasına rağmen, aranıp sorulan bir kitap oldu. Demek ki, ihtiyaç ve ilgi arttı ve karşılaştırmalı okumaların yararı daha çok anlaşıldı, diyebilir miyiz?
Bu kitabın bir serüveni var. Şimdi onu bütünüyle anlatmak çok yer tutar. Çevirinin ustası Dr. Leyla Elburuz'u saygı ve sevgi ile anmaya ve kendisine sağlıklı uzun ömür dilemeğe öncelik vererek, başka güzel bir karşılaşmayı kısaca anlatmak istiyorum.

Sosyoloji Derneği ve Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nün 1-2-3 Ekim 2009'da Üniversite'nin Didim Yerleşkesi'nde yapılan VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi'ne dâvet edildim. O sırada, Sosyoloji Bölümü Başkanı olan Profesör Gülsen Demir'le İnönü Üniversitesi'nde Sosyoloji Bölümü'nün kuruluş yıllarından güzel anılarımız var ve Sosyoloji Derneği Başkanı Profesör Birsen Gökçe ile DTCF'de aynı hocaların öğrencisiyiz. Bu çağırmadan ötürü sevgili meslektaşlarıma şimdi de teşekkür ediyorum.

Kongre günlerinde, Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanı Profesör Muammer Tuna 1980'li yıllarda (İnönü Üniversitesi'nden Ankara Üniversitesi'ne dönüşümden sonra) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde benim öğrencim olduğunu hatırlattı; *Çağdaş Sosyoloji Kuramları'nm* İngilizce özgün baskısını da, Amerika

Birleşik Devletleri'nde yüksek lisans ve doktora çalışmaları yıllarında okumuş ve beğenmiş olduğunu söyledi. Teşekkür ettim; öyleyse, lütfen bir de kendisinin elindeki İngilizce metinle bu çeviriyi karşılaştırıp gözden geçirmesini istedim. Kabul etti ve sözünü yerine getirdi. Kendisine burada da teşekkür ediyorum.

Adnan Menderes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde o yıl henüz doçent olarak görevde bulunan Profesör Ümit Tatlıcan'la da kongre günlerinde

tanıştım. Bazı kavram tartışmaları yaptık. Özellikle sosyoloji kuramları alanında verimli çalışmalarıyla insanı imrendiren meslektaşıma teşekkürlerimi yineliyorum.
İzmir Kitap Fuarı'nda tanıştığım Taşkın Takış, ilgisi ve içtenliği ile kitabın *Doğu Batı* Yayınları arasında yer almasını önerdi. Bu satırları yazan, Profesör Tuna'nın düzeltmelerini göz önünde tutarak onu yeniden gözden geçirdi. Bir şey, daha mükemmel olabiliyor ama "en" mükemmel olduğunu söylemek güç. Umarım, öğrencilere ve ilgi duyanlara yararlı olur. Onun, öğrencileri ilgilendirdiği kadar yayıncıları da ilgilendirmesi gerek. O, toplumbilimi alanında Türkçeye çevrilip yayımlanacak kitaplar bakımından da bir kılavuz.
Türkçenin felsefe ve bilim dili olarak gelişmesinde, dergi ve kitap yayıncılığı ile önemli hizmet veren, sağduyulu entelektüel genç arkadaşım Taşkın Takış Bey'e ve yayınevinin titiz, çalışkan insanlarına şimdiden teşekkür ederim.
Yeniden yazılmış metinle elimdeki kitabı karşılaştırarak basım öncesi çalışma benim için de kolay olmadı. Aysel Ayas, Suna Olgaç ve Settar Demirci'nin yardımları olmasa, iş biraz daha uzayacaktı. Bu üç yakınıma da yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum. İnsanlarımıza yararlı olması dileği ile.

Mehmet Rami Ayas

İLKİN

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Sosyoloji Bölümü ile diğer üniversitelerimizin edebiyat, fen-edebiyat fakültelerinde yer alan sosyoloji bölümlerinde zorunlu bir ders olarak okutulan "Çağdaş Sosyoloji Kuramlar ı"nın lisans üstü öğrenimde insan bilimleriyle ilgili ders programlarında da öğretim konusu olduğu bilinmektedir. Bu bilim dalının değişik yaş ve meslekten insanları bilgilendirme bağlamında ve özellikle üniversitelerde bir ders konusu olarak önem taşıdığına şüphe yoktur. Ne var ki, Türkçe'de çağdaş sosyoloji kuramlarını derli toplu bir şekilde içeren ancak üç-dört kitaptan söz edileb"ilir.[1] Ruth A. WalIace ile Alison WoIf'un

Con-temporary Sociological Theory'sinin 1980 tarihli ilk baskısının Türkçesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü lisans üstü derslerinde bu satırları yazanca —belirtilen eserlerin yanı sıra— okutulmuşsa da, kitap olarak piyasaya arz edilmemiştir.

1 Bunlardan biri Margaret Poloma, *Contemporary Sociological Theory* (1979)'den Hayriye Erbaş'ın çevirdiği ve Gündoğan yayınları arasında çıkmış olan *Çağdaş Sosyoloji Kuramları'dır* (1993). İkincisi, Sezgin Kızılçelik'in klasik kuramcıları da içine alan *Sosyoloji Teorileridir* (Konya, 1992; 2. baskı Yunus Emre yayınları, 1994). Üçüncüsü, bir toplumsal bilimciler topluluğunca Türkçeye kazandırılmış olup, toplumsal bilimci Mete Tunçay ile Aydın Uğur'un yayıma hazırladıktan Tom Bottomore- Robert Nisbet'in *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Verso Yayıncılık, 1990, Ayraç, 1997)'dir. Bir dördüncü kitap olarak anılabilecek olan da —bir kısım çağdaş kuramla ilgili bilgi verilmektedir— Alan Swingewood'dan Osman Akınhay'ın çevirdiği *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998)'dir. Elinizdeki kitabın 1980 baskısının piyasaya arz edilmemiş çeviri-sindeki, "Çeviri İçin Birkaç Söz" yazısında, Türkçe'de sosyoloji kuramları ile ilgili çalışma ve yayınlar ana hatlarıyla belirtilmeye çalışılmıştır. [Bu yazı, bu kitabın sonuna eklendi].

Şimdi, Washington Üniversitesi'nden "Emeritus" Sosyoloji Profesörü Ruth A. Wallace ile Londra Üniversitesi'nden Prof. Alison Wolf'un bu eserinin geliştirilmiş, 2000 yılına dek güncelleştirilmiş ve yine Prentice Hall yayınları arasında yer alan beşinci basımının (1999) çevirisi Türkiye'de okuyucusuna kavuşmaktadır.

Yazarlarının da belirttiği üzere, kuramların her birinin "Çağdaş Toplumbilimi Kuramı"nın bir parçası olarak toplumsal gerçekliğin bütün yönlerine değilse bile bazı yönlerine ışık tutması bakımından, *Contemporary Sociological Theory*'nin Türkçesi, üniversitelerimizdeki ders adı olan *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* başlığı ile yayınlanmaktadır.

Çevirinin büyük başarısı, bu işe tereddüt etmeden girişmiş olan "engin gönüllü", değerli meslektaşım Dr. Leyla Elburuz'a aittir; bu satırları yazanın olabildiğince titiz emeği ise, ona yardımcı olabilmek için harcanmış sayılabilir. Kitabın İngilizce aslında görülen birtakım baskı yanlışları

düzeltilmekle birlikte[2], bu Türkçe baskısının yanlışsız olduğu ileri sürülemez. Ömrümüzün önemli bir kesimini verdiğimiz toplumbilimi alanında ülkemizin insanlarına yararlı olabilirsek ne mutlu.

2 Sözgelişi, Peter Wince (p. 4, 449). Peter Winch; Auguste Comte (1789-1857) (p. 19), Auguste Comte (1798-1857); Francis Fukayama (p. 39495), Francis Fukuyama olarak düzeltilmiştir.

Kitabın İngilizce 1980 baskısının Türkçesi'ni bilgisayarda yazmayı üstlenerek lisans üstü öğrenim için yararlı bir hizmet gerçekleştirmiş bulunan öğrencim M. Süheyl Ünal'ı burada anmadan, ona teşekkürlerimi yinelemeden geçemeyeceğim. Bu kitabın da yazılıp baskıya hazırlanmasından ötürü Leyla Arsan'a, onun titiz ve sabırlı öğrencisi Nilgün Celep Fide'ye, düzeltme ve dizin çalışmalarında yardımları için Aysel Ayas'a içten teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

M. R. A.

ÖNSÖZ

Bu kitap toplumbilimi kuramını bugün uygulanmakta olduğu şekliyle tartışmakta ve çözümlemektedir; çalışmaları toplumsal kuramı en çok etkileyen yazarlar ile, toplumbilimcilerin hâlâ geçerli olan yaklaşımları ve çözümlemeleri üzerinde odaklanmaktadır.

Çağdaş toplumbilimi (contemporary sociology), hemen her noktada klasiklerin, özellikle Marx, Durkheim, Weber, Simmel ve Mead' in çalışmaları üzerine kurulmuştur ve bu çalışmaları kapsamaktadır. İnanıyoruz ki, kuramı inceleme ve anlamanın en iyi yolu, klasik yazarların eserlerinin daha sonraki toplumbilimciler tarafından ne şekilde işlenmiş olduğunu izlemek ve kuramsal görüşlerin toplumsal gelişmeleri güncel olarak açıklamakta nasıl kullanılmış olduğunu görmektir. Bu nedenle biz her bir *bakış açısının* (perspective) tarihsel köklerini tartışırken klasik kuramcıların katkılarını belirttik. Bütün metin boyunca da, çağdaş kuramcıların ve araştırmacıların klasik düşüncelerden nasıl yararlanmakta olduklarını gösterdik.

Kitabımızın son dört baskısında alt başlık “Klasik Geleneğin Devamı” idi. Düşündükçe, çağdaş kuramcıların eserleri ile disiplinin ilk kurucuları arasında hâlâ bir sürekliliğe tanık olmaktayız. Ancak, bugünün toplumbilimindeki kuramsal çalışmalarda süreklilikten daha fazlasının bulunduğu sonucuna vardık. Sosyoloji kuramında son günlerdeki gelişmeler, dünyanın geri kalan kısmını bize daha çok yaklaştıran ve başka kültürlerin değerlendirilmesi ile bizi zenginleştiren yeni yaratılmış teknolojiler kadar heyecan vericidir. Çağdaş kuramcılarımız, gerçekten sosyoloji devlerinin omuzları üzerinde durmakta ama aynı zamanda disiplinimizin ufuklarını üç önemli noktada genişletmektedirler: bunlar, çözümlemenin makro-yapısal, mikro-etkileşim ve yorumlama düzeyleridir. “Klasik Geleneğin Geliştirilmesi” olan yeni alt başlığımızın sebebi budur.

Kitabın gelecek sayfalarında, bu düşünürlerin temel fikir ve kanıtları, toplum ve toplumsal davranış ile ilgili olarak getirdikleri birtakım çok özel bakış açıları anlatılacaktır. Bu kuramcılarla ilgili bazı değerlendirme ve eleştiriler sunmakla beraber, amacımız, her yaklaşımla ilgili ayrıntılı bir eleştiri yapmak ya da belirli bir yaklaşımı desteklemek değil; okuyuculara, yazarların *modern sosyoloji kuramı* tartışmalarının açık bir özetini vermektir. Okuyuculara, yazarların kendi üslup ve takdim şekilleri hakkında imkân olduğu kadar açık bir fikir verebilmek için, metinde birçok doğrudan alıntılara yer verdik. Aynı zamanda, sosyolojik kuramların, toplumbilimcilerin *deneysel* (empirical) araştırmalarına nasıl yol gösterdiğini ve sosyolojik kuram ile, sosyolog ya da sosyolog olmayan, hepimizin dünyayı nasıl anlamaya çalıştığımızı ve onunla alışveriş şekillerimiz arasındaki sıkı bağlantıları göstermeye çalıştık. Bunun için, belirli bir bakış açısının hem sosyolojik araştırmacılar, hem de sıradan insanlarca günlük olayları yorumlarken nasıl kullanıldığı ile ilgili deneysel örnekler de verdik.

Anlaşılması güç gereksiz meslek argosu kullanmamak ve fikirleri olabildiğince basit ve açık ifade etmek için her çabayı göstermiş olmakla birlikte, konunun çoğunlukla karmaşık olduğu bir gerçektir. Bu nedenle burada Albert Einstein’ın, “Her şeyin olabildiğince basit hâle getirilmesi, ama basite indirgenmemesi” sözünü izlemeğe çalıştık. Bununla birlikte, okuyucumuzun bir toplumbilimi öğrencisi olması şart değildir. Biz okuyucumuzu, toplumbiliminin toplumsal dünyamızı anlamaya yaptığı katkıları ile ilgilenen bir kimse olarak düşünmekteyiz.

Çalışmalarımız sırasında, yazarların, ama özellikle toplumbilimcilerin, kendi konularını *nesnel olarak* (objectively) ele alıp alamayacakları hususunda hâlâ devam etmekte olan tartışmalarının farkında idik. Bir anlamda, yani hangi yazarların ve bu yazarların görüşlerinin hangi yönlerini ele almak ile ilgili bizim de kendi değer ve tercihlerimiz rol oynamıştır. Ancak, bu çerçeve içerisinde tarafsız anlatımı, nesnelliği ve gerçekten akılcı, geleneksel bilimsel değerleri hiç çekinmeden korumaya çalıştık; çünkü bunların tam olarak gerçekleşmesi mümkün görünmüyorsa da, bilim adamı araştırmacıların —ve dünyanın— standart olarak bunlardan vazgeçmemeleri gerekir. Aynı zamanda, belirli bir bakış açısının, bir dizi somut soru ve sorunları ele alıp, onlara yanıt vermekte başarılı olup olmadığına özel bir dikkat gösterdik.

Metnin Planı

Bu yeniden gözden geçirilmiş metinde çağdaş sosyoloji kuramının başlıca beş bakış açısı tartışılmaktadır: *işlevselcilik*, *çatışma kuramı*, *simgesel etkileşimcilik*, *fenomenoloji* ve *akılsal seçim kuramları*. Kitap, aynı zamanda, yeni kuramsal gelişmelerin bir gözden geçirilmesini de içermektedir. Metin, bu basım için genel olarak güncelleştirilmiş ve birkaç önemli ilave yapılmıştır. Daha önceki basımda olduğu gibi, feminist kuramla ilgili ayrı bir bölüm oluşturmaktan çekindik; çünkü çok geniş kapsamlı kuramsal yönelimlere dalmak gerekecekti. Dolayısıyla, feminist kuramcıların farklı sosyolojik bakış açısı ufuklarını nasıl genişletmiş oldukları üzerinde durduk ve metin boyunca ilgili bölümlerde çalışmalarını tartıştık. Önceki basımlarımız-daki gibi, günümüz toplumunda *kadınların rolü* ile ilgili sorunlar her bölümde bir araştırma konusu olarak ele alınmıştır. Bu basım iki yeni bölüm içermektedir. Klasik ve modern toplumsal değişme kuramlarını irdeleyen Bölüm 4'ün başlığı, *Evrim ve Modernlik: Makrososyo-lojik Bakış Açıları'dır.* Burada Karl Marx, Talcott Parsons, Jürgen Habermas **ve** Anthony Giddens'ın evrim kuramları

derinliğine tartışılmakta ve Ulrich Beck'in çalışmaları tanıtılmaktadır. Bölüm 8, *Bedenin Yeniden Keşfi,* daha önceki basımın içeriğinden güncelleştirilmekte ve bu alanda Foucault'nun görüşlerinin genişletilmiş bir tartışması ile sosyobiyolojik malzemeyi içermektedir.

Diğer başlıca büyük değişiklikler *yeni işlevselciler* ile ilgili genişletilmiş ve güncelleştirilmiş ilâveler içermektedir: Yeni kuramsal hareketler ile ilgili olarak Jeffrey Alexander'in ve *kararsızlık* üzerine Neil Smelser'ın çalışmaları (Bölüm 2); Erik Olin Wright'ın Amerika Birleşik Devletleri toplumunu Marxçı çözümlemesi ile *sınıf* ve *devlet* konularındaki araştırmaları (Bölüm 3); Erving Goffman'ın *cinsiyet sosyolojisi* üzerindeki çalışması; Arlie Hochschild'ın *duyguların sosyolojisi* üzerine son çalışmaları; ve Patricia Hill Collins'in *karmaşıklık* kavramı ile ilgili eleştirisi (Bölüm 5); Dorothy Smith'in *görüş açısı kuramı*na (standpoint theory) dayalı araştırma malzemesinin güncelleştirilmesi (Bölüm 6); James Coleman ile ilgili tamamıyla yeni bir kısım ve *akılsal seçim* (rational choice) kuramcılarının çalışmalarının güncelleştirilmesi (Bölüm 7); ve *postmodernism* ile ilgili genişletilmiş bir kısım (Bölüm 9).

Bölüm 1 sosyoloji kuramlarının yapısını ve insan toplumlarının işleyişini bir çözümleme ve anlama yöntemi olarak pratik önemini tartışmaktadır. Aynı zamanda iki önemli araştırma konusu önermektedir. Bunlardan birinden —kadının günümüz toplumundaki yeri— daha önce söz edilmişti; ikincisi, modern toplumun özelliği olan muazzam okul içi eğitim sistemleridir. Her belli başlı kuramsal bakış açısı (the-oretical perspective) bu okul içi eğitim ve kadınların rolü gibi bütün kitapta işlenmiş olan sorunlara önemli ama kısmî çözümler sağlayabilmektedir.

İşlevselcilik, çatışma kuramı, simgesel etkileşimcilik, fenomenoloji ve akılsal seçim kuramları bölümleri bir ortak örüntüyü (common pattern) izler. Her kuramın *temel varsayımlarını* ve *anahtar kavramlarını,* sorulan ve yanıt vermeğe çalışılan soruları belirttik. Yaklaşımın *zihinsel köklerini* gösterdik ve çağdaş kuramcıların daha önceki bilim adamlarından çıkardıkları sonuçları tartıştık. Sonra da, bakış açısının belli başlı kuramcılarının çalışmalarını, onların en son ya da hâlâ geçerli kanıtlarını

(arguments) özellikle vurgulayarak ayrıntıları ile açıkladık. Her kısımda, bir yandan kuram, öte yandan sosyolojik araştırma ve genel toplumsal gözlem arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurguladık. Çağdaş kuramcıların, eğitim sistemini ve kadınların rolünü de içeren, somut olayları nasıl çözümlediklerini ve meslekdaşlarının farklı kuramsal bakış açılarını nasıl somutlaştırıp kullandıklarını gösterdik. Yine, çağdaş kuramcıların düşüncelerinin toplumbilimci olmayanların dünyaya bakışına ve onu tartışma tarzına nasıl yansıdığını örnekler vererek açıkladık. Bölüm 8, çağdaş sosyolojiye duyulan ilgide gelişmeyi tartışıyor: *bedenin sosyolojisi*. Nihayet, Bölüm 9, *modernizm* ve *postmodernizm'i* irdeliyor ve Bölüm l'deki *eğitim* ve *kadınların rolü* ile ilgili sorulan sorulara verilen yanıtla önemli bakış açılarının katkılarını birleştiriyor.

Bu kitap daha kıdemli veya daha az kıdemli yazarlık ayırımı yapmaksızın ortak bir çabanın eseridir. Ruth Wallace işlevselcilik, simgesel etkileşimcilik ve fenomenoloji bölümlerinden; Alison Wolf çatışma kuramı, evrim ve çağdaşlık (yenilik-modernity), akılsal seçim kuramları ile bedenin yeniden keşfi bölümlerinden sorumludur.

Bu kitabı yazarken çok şey öğrendik ve tanımladığımız kuramcıların hem kavrayışlarını hem de başarılarını daha tam olarak anlayıp değerlendirdik. Onlara ve çalışmamıza soruları ve yorumlarıyla katkıda bulunan birçok öğrenciye de zihinsel borcumuzu teslim ve teşekkür etmek isteriz.

Anthony Heath, Patricia Madoo Lengermann, J. Clyde Mitchell, Robert Moran, Whitney Pope, Neil Smelser, Martin Wolf ve rahmetli Herbert Blumer'ın telkinleri ve soruları ile, bunda ve daha önceki basımlarda büyük katkıları olmuştur. Yayımcılarımız Edward Stan-ford, Susan Taylor, Bill Webber, Nancy Roberts ve Sharon Chamb-liss ile Larry R. Ridener (Baylor Üniversitesi) ve David G. Wagner (Albany'de New York Üniversitesi) de dâhil olmak üzere bâzı Prenti-ce Hall eleştirmenleri bize faydalı tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Janet Saltzman Chafetz, Ralf Dahrendorf, Doug Goodman, Wa-de Hook, Heather Kane, Barbara Lal, Iain Mclean, Frank Mars, Carlyle Maw, Bruce Mork, Kathryn Orlans, Sara Rab, Vernon Reynolds, David Sciulli, R. Stephen Warner ve Jarqueline Wiseman'a da yardımları için teşekkür etmek isteriz.

Joy Alexander'a, bizi kuram konusunda yazmaya teşvik ettiği için; Edmund Wolf'a, çeviride yardımcı olduğu için teşekkür ederiz. Win-nie

Potter, James Coriden ve müteveffa Rebecca Wolf’un bize cömertçe ayırdıkları zaman olmasa idi, bu kitap hâlâ yazma olarak kalacaktı. Jonathan, Benjamin ve Rachel Wolf, yaklaşımımızda denge duygumuzu korumamızı sağlamışlar ve varlıkları ile yardımcı olmuşlardır.

Alison Wolf Ruth A. Wallace

University of London George Washington University

BÖLÜM 1 - TOPLUMU ANLAMA

İnsanlar genel olarak *kuram* okumaya pek hevesli değillerdir. Onu okullar, fabrikalar ve banliyöler ile, seçimler, düğünler, grevler, oyunlar ve tenis maçları gibi "gerçek dünya" (real world)nın üstünde serbestçe yüzen bir bilmeceler öbeği gibi, yalnız birbirleri ile bağlantılı soyut anlatımlar olarak görürler. Bu bir yanılgıdır. *Kuramı gerçek hayattan ayırmak bir yana, dünyaya bakışımız bütünü ile, kuramsal bakış açımıza dayalıdır.* Sosyolojik kuram ile ilgili *okuma;* kendimizin, dünyamızın ve hayatımızın günlük ve olağan olarak kabul edilen yönlerinin ne kadar alışılmışın dışında, karmaşık ve muğlak olduğu hakkında daha birçok şeyi *anlama* demektir.
Sosyologlar "sosyoloji yaparken", konularına soğuk ve zihinleri boş olarak yaklaşmamaktadırlar. Konuları ister insanların ölümle ilgili davranışları, ister günümüz toplumunun bütün gelişimi ve muhtemel geleceği olsun, incelemekte oldukları olayın belirli bir yönü üzerinde odaklanırlar.[3] Konularına bazı *kabullerle* yaklaşırlar, bazı *araştırma yöntemlerine* ağırlık verirler; ve cevap aradıkları bazı özel soruları vardır. Bu demektir ki, araştırmaları, sosyolojik kuramların geliştirdiği şekilde olaylara bakış tarzlarına dayanmaktadır. *Kuramlar* bunları açıklayıcı ve sistemli olarak ortaya koyar.

3 Bu özel konulan tartışan kuramsal bakış açıları için Bölüm 3 (Collins), Bölüm 5 (Kısım iki: Blumer), Bölüm 4 (Parsons ve Habermas)'e bakınız.

Aynı husus, sosyoloji dışındaki dünya için de geçerlidir. Düşünceleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar, devlet ekonomi idaresine hâkim olan John Maynard Keynes, fikirler "doğru da olsa, yanlış da olsa, genel olarak zannedildiğinden daha kuvvetlidir. Gerçekte dünya daha çok bunlar

tarafından idare edilmektedir. Kendilerinin, entelektüel etkilerden muaf olduklarına inanan pratik insanlar, genellikle bazı zamanı geçmiş iktisatçıların esiridirler. Büyük makamları işgal eden ve gaipten sesler işiten deliler, büyük çılgınlıklarını, birkaç yıl öncesinin önemsiz bir akademisyen yazarının karalamalarından çıkarmışlardır”[4] demektedir. Çağdaş sosyolojik kuramların toplumumuz ile ilgili olarak ileri sürdüğü farklı bakışlar, bir bütün olarak toplumun üyelerinin farklı bakış açılarına, iddialarına ve gözlemlerine tekabül eder.

4 John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment Interest and Money* (London, Macmillan, 1936), s. 383.

“Sosyolojik kuram” ın insan davranışı ve tarihin yönü üzerindeki etkisi en dramatik olarak Karl Marx’ın eserlerinde görülür. Waterga-te’i ve Richard Nixon’ın istifasını açıklamaya çalışan bir gazeteci, boşanma nispetleriyle uğraşan bir evlilik-aile danışmanı ve kampüste neler olduğunu anlamaya çalışan yeni öğrenciler; bazı kuramsal kabulleri belirten kavramlara, insanların nasıl davrandığı ve toplumsal kurumların nasıl işlediğine ilişkin bilgilere başvururlar. Bundan başka, “Başkanın anayasaya aykırı davranışı” veya “bir kimseye bir rütbe vermek” ile ilgili olarak konuşma kabiliyetimiz bile, sosyolojik kuramın alanına giren, kendimizle ilgili birçok gerçeklere dayanır. Tıpkı bunun gibi, anlatmak istediğimiz konunun hem kendimiz hem de dinleyicilerimiz için açık ve anlaşılabilir olduğunu “bilmemiz” gerçeği de buna dayalıdır. Sosyolojik kuramlar çalışma ve aile, kuvvet, hürriyet ve baskı dünyası ile ilgili olmayan biçimsel, boş kutular içeren bir dünyadan oluşmaz. Aksine, bizim bu dünyayı nasıl gördüğümüz, nasıl anladığımız ve açıkladığımız, aynı zamanda içinde nasıl hareket ettiğimiz ve böylece, onun ne şekil aldığı ile yakından ilgilidir.

Sosyolojik Kuramın Yapısı

Sosyoloji kuramcıları farklıdırlar; çünkü *kabullerini* veya *varsayımlarını* (assumptions or hypotheses) sistematik olarak geliştirirler ve kuramlarının toplumsal hayatı ne ölçüde açıkladığını kapsamlı olarak anlatırlar. Bundan

daha önemlisi, davranış ve toplumların işleyiş şekilleri ile ilgili yeni *genel anlayışlar* getirirler. Bu anlayışlar da yayılır ve ileriki yıllarda, asıl eseri hiç okumamış olan birçoklarının düşüncelerini etkileyebilir.

Sosyolojik kuramın fikirleri ortaya koymasının sistematik şekli, herhangi bir başka disiplinin (psikoloji, fizik, genetik ve diğerleri) "kuramı" ile paylaştığı bir niteliktir. Diğer disiplinlerle paylaştığı ikinci önemli bir nitelik de, aralarında apaçık farklar olan sayısız olayları, aralarındaki benzerlikleri ortaya çıkaran genel ilkelere bağlamasıdır. Öğrenci hareketleri, grevler ve isyanlar, hiyerarşik organizasyonlarda çatışma örnekleri olarak ele alınıp, aralarında ortak olan önemli özellikler belirlenir.[5] Bunun gibi, lise öğrencileri ile danışmanların mülâkatları ve cinayet davaları, toplumun üyelerince paylaşılan düşünceler ve insan etkileşiminin önceden tahmin edilemeyen dinamikleri hakkında neler gösterebilecekleri bakımından incelenebi-

5 Bölüm 3' e bakınız.

lir.[6]

6 Bölüm 5 ve 6'ya bakınız.

3Ancak, *sosyolojik kuram* bütün kuramların temel sistematik niteliklerini paylaşmakla beraber, bu terimden genellikle anlaşılan anlamdan birçok yönlerden farklıdır. Klasik kuram tanımı[7] esas itibarıyla *tümdengelimli* (deductive) dir. Bazı genel kavramların ve çoğu zaman, bazı açıkça belirlenmiş kabullerin tanımı ile başlar; bu farklı kategorilere göre gözlemlediğimiz hususları nasıl tasnif edeceğimize dair kaideler koyar ve sonra ortaya bu fikirlerle ilgili birkaç genel önerme (proposition) çıkarır. Gözlemciler konularını sınıflandırdıktan sonra, genelleştirilmiş olan "kuram", konunun yapısı ve davranışı hakkında mantık yolu ile birkaç belirli ifade çıkarmalarına yardımcı olur. Mendel genetik yasaları buna iyi bir örnektir, çünkü çocuklar arasında genlerin eşleşmesi ve özelliklerin (characteristics) dağılımı ile ilgili genel ifadeler, birçok tür ile ilgili sonuç çıkarmakta kullanılabilir. Bu gibi kuramlar, çevremizle ilgili olayları önceden tahmin etmek için çok güçlü araçlar olduğundan, hayvancılıktan paten imalatına kadar, modern hayatın her yönünde gereklidir.[8]

[7] Bu konunun en mükemmel tartışması Ernest Nagel'in *The Structure of Science* (New York: Harcourt, Brace and World, 1961), özellikle s. 90-105.

[8] Bilimsel araştırma ve buluşlar süreci kuramsal yapının bu tarifinden (anlatımından) çok daha karmaşıktır. Bilimsel kuramın bina edilmesiyle ilgili iyi (ve çok farklı) tartışmaları Karl Popper'ın *The Logic of Scientific Discovery* (London: Hutchinson. 1959); Thomas Kuhn'un *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: University of Chicago Press, 1970): Stephen Toul-min'in "From Form to Function: "Philosophy and History of Science in the 1950's and Now", *Daedalus* 106, No. 3 (Summer 1977); Nagel, *The Struc-ture of Science*'da bulabilirsiniz.

Sosyolojik kuramın büyük bir kısmı bu çok açık ve belirgin olarak tarif edilen tipe dâhildir; ancak birçoğu da buna uymaz. İşlevselcilik kuramını ileride tartışacağımız Robert Merton, "Ders kitaplarında sosyolojik kuram olarak kabul edilenlerin çoğu, eldeki anlamlı malzemenin genel yaklaşımlarla anlatılmasından ibarettir"[9] demektedir. Örneğin, bir kuram, insan güdülenmesiyle ilgili olarak bazı çok genel önermeler ileri sürüyorsa bu, bazı davranışların diğer bazı davranışlardan daha sık görülebileceği demek olabilir ve böylece gözlemciye, duruma yaklaşabilmesinde yardımcı bir tutamak verir. Ancak, somut önermeler olarak çok az şey sağlar.

[9] Robert Merton, *Social Theory and Social Structure*, genişletilmiş baskı (New York: The Free Press, 1968) s. 141.

Bu gibi genel önermeler, tümdengelimli toplumsal bilim düşüncesine ters düşmemektedir. Buna benzer çalışmalar yapan bazı kuramcılar toplumsal örgütlenme ve toplumun gelişmesi ile ilgili tahmin veya test edilebilir anlatımlarla ilgilenmektedirler.[10] Diğer bazı sosyologlar, böyle tümdengelimli "bilimsel" kuram ile hiç uğraşmazlar. Hattâ insan davranışı ile ilgili olarak böyle bir yaklaşımın geçerli olabileceğini reddedebilirler.[11] İnsan davranışında sık sık tekrar edilen hususlara veya toplumsal örgütlenmenin mahiyetine yer vermek yerine, genel anlatımları, insanların toplumsal etkileşimlerinin nasıl geliştiği hakkındadır.[12]

10 Örneğin Dahrendorf'un çatışmanın önemi ile ilgili çalışması veya Parsons'un kuramının büyük bir kısmı (3. ve 2. Bölümler).

11 Örneğin Garfinkel (Bölüm 6) ve Blumer'a (Bölüm 5) bakınız.

12 Toplumsal bilimin esas itibarıyla tabiî bilimlerden farklı olup olmadığı ve farklı ve diğerlerine benzemeyen kuram ve kanıtlara ihtiyaç olup olmadığı hususundaki tartışma ile ilgili olarak aşağıdakilere bakınız: Peter Winch, *The Idea of a Social Science and Its Relation to Philosophy* (London: Routledge and Kegan Paul, 1958); George Caspar Homans, *The Nature of Social Science* (New York: Harcourt, Brace and World, 1967); Randall Collins, *Conflict Sociology: Toward An Explanatory Science* (New York: Academic Press, 1975), Bölüm I; Anthony-Giddens, *The Constitution of Society* (Cambridge: Polity, 1984).

Bu farklılıklardan dolayı, *sosyolojik kuram,* genel ve "formalize" yaklaşımları ve insan davranışını anlamak konusundaki ilgilerinin ötesinde ortak yönleri çok az olan bir bakış açıları (görüş tarzları) grubundan ibarettir. Ancak tümdengelimli modelden en uzak olan kuramlar bile, çok zaman herhangi bir kuramın en temel yapı taşları olarak tanımlanabilen bir kavramlar takımını içerir. Esasında, bir *kavram,* bir olayı (algılarımızı ve deneyimlerimizi adlandırma ve sınıflandırmada kullandığımız bir etiketi) temsil eden bir sözcük veya simge ya da özel vakalardan genelleştirilmiş soyut bir düşüncedir. Durkheim'ın *kuralsızlık* (anomie) kavramı ve Marx'ın *yabancılaşma* (alienation) kavramı sosyolojik kavramların klasik örnekleridir.

Bir kuramın anahtar kavramları toplumsal gerçekliğin belki de gözümüzden kaçacak olan kısımlarını görmemize yardımcı olur. *Kavramlar, toplumsal olayları anlama ve çözümlemede gerekli ilk adımdır.* Bütün bu kitap boyunca, okuyucunun, toplumsal gerçekliğin her bir bakış açısına göre açıklanan değişik yönlerini görmesine ve böylece toplumu anlamasına yardımcı olacak ana kavramlarını tanımladık.

[13]Toplumbilimsel kuramları birbirinden ayıran başlıca boyutlar arasında, doğa biliminden alınmış olan *tümdengelimli* modeli kabul ya da reddedişlerini de dikkate aldık.[14] Bu, kuramların metodolojisinin çok önemli bir yönüdür. Kuramlar başka üç önemli yönden de birbirinden ayrılır. Bunlar, onların *"konuları",* yaklaşımlarının gerisinde yatan *"kabulleri"* ve toplumsal kuramın yanıtlayabileceği ya da yanıtlaması gerektiğine inandıkları *"soruların türleri"*dir. Aşağıdaki kısımlar, bu metinde tartışılmakta olan kuramların örnek olduğu geçerli başlıca seçeneklerin bir genel özetini vermektedir.

13 Bu terimlerin hangi özel anlamlarda kullanılmış oldukları ile ilgili görüşleri için bu bölümün metodoloji kısmına bakınız.

14 Neil J. Smelser, ed., *Sociology: An Introduction,* 2nd ed. (New York: John Wiley, 1973), s. 13.

Konu

Konuları bakımından kuramsal bakış açıları, toplumsal yapı ve rollerin geniş ölçekli özellikleri (characteristics) ile ilgilenen bakış açıları ya da *makrososyoloji* ile; kişiler arası teke tek karşılaşmalar, insan etkileşimi ve haberleşmelerinin ayrıntıları ile ilgilenen bakış açıları ya da *mikrososyoloji* olmak üzere ikiye ayrılır.

Işlevselcilik ve *çatışma kuramı,* toplumsal yapının ve toplumsal kurumların genel yapısının kapsamlı özellikleri ile ilgilenen iki yaklaşımdır. Bunlar, Marx'ın sınıfları ya da Parsons'ın sanayi toplumlarında hâkim özellik olarak gördüğü tarafsız ilişkiler gibi, toplumsal konumun (mevki-position) genel kategorileri arasındaki ilişkiye (ve bunun anlamına) ağırlık verirler. Bütün sosyolojik konuların en geniş kapsamlısı olan *toplumsal evrim* tartışmaları, işlevselcilik ve çatışma kuramı bağlamında yer almaktadır.

Bu, makrososyolojik kuramlar kişilerin kavrayışlarını ve kararlarını konuları dışında sayar, demek değildir. Biz de burada, Smelser gibi; “toplumsal yapı içinde mevkiler ile davranışı birbirine bağlayan varsayımların her zaman en azından zımnî psikolojik söylemlere (assertions)”[15] ve özellikle insan tabiatı ile ilgili genel düşüncelere dayandığını kabul etmekteyiz. Ancak, bu kuramcılar en fazla bireysel psikolojiye değil: toplum içindeki örgütler ve kurumlar ile, bunların içinde bireylerin oynadıkları kendilerine biçilmiş rollere dikkat ederler. Bireysel eylemin itici güçlerini (dynamics) çözümlemeye oldukça az zaman ayırırlar.

15 Alışveriş kuramı dışındaki akılsal seçim kuramcıları daha az determinist bir model kullanırlar ama yine de burada bireylerin belli değerleri ve amaçları davranışın sıkı habercileri olarak kabul edilir.

Simgesel etkileşimcilik ve *fenomenoloji*nin bakış açıları da, en ince ayrıntıları ile insan etkileşimini incelediği için, daha farklı olamaz. Örneğin, şamatacı bir müşteri ile karşılaşmış olup bu duruma anlam vermeğe çalışan bir süpermarket çalışanının davranışının nasıl bireysel deneyimler ve algılamalarla beraber toplumsal tanımlara dayanacağını; ya da bir öğretmen ile bir öğrencinin birbirlerini nasıl anlayacaklarını (veya anlayamayacaklarını) tartışırlar. Bu mikrososyolojik yaklaşımlarca kullanılan kavramlar toplumsal yapının çeşitli yönlerini sınıflandırmaz ama, onun yerine, insanların belirli hareketlerini tartışmaya yarayacak söz dağarcığı oluşturur.

Bölüm 7’de tartışılan *akılsal seçim kuramlarının* sınıflandırılması daha zordur. Bireysel kararlar ve seçimler üzerinde yoğunlaşmakla birlikte, bu kuramlar -özellikle de Blau’nınki- onları toplumun meşruluğu gibi yapısal niteliklere bağlamağa çalışır. Yine de, işlevselciler ya da çatışma kuramcıları ile karşılaştırılınca, bir akılsal seçim bakış açısını kullanan sosyologları, genellikle ve çoğunlukla mikrososyolo-jik sorunlarla ilgilendirir.

Kabuller (Assumptions)

Toplumbilimi kuramcılarının en önemli kabulleri *insan tabiatı* ile ilgilidir; biz de bütün metin boyunca, onların insanlarla ilgili farklı görüşlerinin altlarını çizerek birbirleri ile karşılaştırdık. Kuramcılar özellikle, insan davranışının, aslında belirlenmiş ve böylece ilke olarak *önceden bilinebilir* olduğunu düşünenler ile *insanın yaratıcılığını* ön plana çıkaranlar olarak birbirinden ayrılırlar. En belirgin karşıtlık, bir yanda *işlevselcilik* ve *akılsal seçim* kuramları; öte yanda, *simgesel etkileşimcilik* ve *fenomenoloji* arasındadır.[16]

16 Bölüm 2'ye bakınız.

İlk görüşün en açıklayıcı felsefî ifadesi George Homans'ın çalışmalarında bulunmaktadır. Homans'ın ileri sürdüğü görüşler bireylerin seçimlerinin ve kararlarının oynadığı role ağırlık verir, fakat bütün yaklaşımı, "insan davranışının nedenleri vardır ve dolayısıyla ilke olarak tamamıyla açıklanabilir" inancına dayanır. Farklı zevklerin belli başlı kaynaklarını bulmak ve belirli bir kararı önceden kestirmek hemen hemen imkânsızdır ama, onlar yine de, Homans'ın kanıtlamaya çalıştığına göre, daha önceki belirli şartlar ve evrensel ilkeler ya da yasalarca belirlenir.

Aynı görüş, işlevselcilikte bulunmaktadır. Durkheim, Parsons ve Merton *davranı*şı; bazı temel güçlerin ve ihtiyaçların ve toplumun belirgin değerlerinin ve içselleştirilmiş (internalized) özel normlar takımının, önceden bilinebilir en son bir işlevi olarak kabul ederler. Yine, burada da, işlevselcilerin açıklamaları bireysel kararları bilmezlikten gelmez; Parsons'ın *eylem kuramı* bireysel güdüler üzerine kurulmuştur. Burada önemli husus, işlevselcilerin, davranışı önceden belirlenmiş ve dolayısı ile ilke olarak tamamen açıklanabilir olarak görmekte olduklarıdır; bu, Merton'ın "bilimsel" tavır olarak hatırladığı ve onu toplumbilimine götüren tutumdur.[17]

17 Davranışçı psikoloji, gözlemlenemeyenlerin tartışılmasını bir yana bırakıp ve insan aklının "karakutusu" içinde olup bitenleri gözardı ederek, insan davranışını, önceden kestirme ve tanımlama girişimidir. Biz bunun, farelerde bile başarılı olma şansı bulunmadığına inanıyoruz. Bu yaklaşımı tercih eden kuramcılardan biri olan Homans'ın kendi açıklamalarında yine

de
anlam ve değerlere merkezde yer vermesi dikkate değer.

Çatışma kuramı daha az içtenlikle belirlenimci/gerekirci (deter-ministic) kuramcılar olan Dahrendorf, Coser ve Collins'de çok açık olarak görülmektedir. Onların genel ve açıklayıcı önermeler (propo-sitions) arayışı, davranışın genel olarak belirlenmiş ve önceden bilinebilir olduğu varsayımını taşımaktadır. Bununla birlikte, çoğunlukla daha eleştirici ve ütopyacı yazarlar için de durum aynıdır. Marx'ın bütün evrim kuramı eninde sonunda belirlenimcidir.
Çatışma kuramcılarının ağırlık verdiği görüş açısı, kendi çıkarlarını sağlamaya çalışan *"amaçlı bireyler ve topluluklardır.* Aynı husus, akılsal seçim (rational choice) kuramcıları için de geçerlidir. Buna karşılık, işlevselciler daha çok bir toplum veya toplumsal kümenin genel değerlerini ve normlarını teşhis etme ve tanımlamaya ilgi duyarlar ve olaylarda bunların oynadıkları rolleri çözümlerken davranışı daha *edilgin* olarak görürler.

Ancak, insansal eyleme en çok önem veren fenomenoloji ve simgesel etkileşimciliğin mikro-sosyolojik bakış açılarıdır ve onların insanın doğası ile ilgili kabulleri temelde farklıdır. Bütün toplumsal bilimler (ve bunlara biyolojik bilimleri de ekleyeceğiz) *amaçlı davranış* ile ilgilenmekte olduklarından, jeoloji ve fizik gibi doğa bilimlerinden ayrılırlar. İnsanlarda bu, geniş bir simgeler ve anlamlar alanını; gözlemlenemeyen şeyleri kapsar.[18]

18 Kişisel davranışın tahmin edilmesi ile ortalama ya da topluluk davranışının tahmin edilmesinin aynı şey olmadığına dikkat edilmesi gereklidir: birincisinin imkânsız oluşu, ikincisinin de imkânsızlığı demek değildir. Topluluk davranışının önceden bilinmesi için, çoğu insanın, çoğu zaman nasıl tepki vereceğinin bilinmesi yeterlidir.

Simgesel etkileşimciler ile fenomenologlar bireyi *etkin* (active) ve *yaratıcı* (creative) olarak ele alan görüşün, davranışı önceden bilmeyi ve bilimsel sosyoloji yasalarını geliştirmeyi imkânsız kıldığına inanırlar. Böylece simgesel etkileşimciler davranışta sık sık tekrar eden önemli hususların varoluşunu inkâr etmemekle birlikte, bir etkileşim sırasında

insanların anlamı yorumlamasında *yaratıcı* yaklaşımlarına ağırlık verirler. Onlar, öğrenilmiş tavır alışları ve anlamları içeren “ben” (me) ile, yenilikçi ve önceden kestirilemeyen (unpredictable) “ben” (I) arasında ayrım yaparlar.[19] Fenomenoloji de, devamlı olan *yorumlama* ile ilgilenir; ancak, fenomenologlar bu iki beni (‘I’ ile ‘me’yi) karşılaştırmaktan daha çok, anlam çıkarmaların ve kabullerin yaygınlığına işaret ederler. Onlara göre bütün toplumsal dünyamız, toplum deneyimimiz ve toplumsal etkileşimimiz nesnel olarak gerçek olmayıp, zamanla inşa etmekte olduğumuz şeylerdir. Dolayısıyla, bu sürece sabit bir anlam ve yapı karakteri verecek yanıltıcı somut önermeler geliştirmemek gerekir.

19 Durkheim’ın görüşleri için Bölüm 2’ye bakınız.

İnsan davranışının önceden belirlenmiş olup olmadığı üzerinde önemli görüş ayrılığına ilâve olarak, bu bakış açıları insanların *çıkarlar* veya *değerler* tarafından güdülendiklerini kabul edip etmemekte ayrılırlar. Bu fark, işlevselcilik ve çatışma kuramı örneğinde en keskin hâliyle görülür. İşlevselcilik, az çok açık olarak, insanların güdülerinin ve davranışlarının, esas itibarıyla, içselleştirdikleri toplumsal değerlerin bir işlevi olduğunu kabul eder. Başka bir deyişle, insanların temel amaçları onların belirli bir toplum içerisine doğmuş olmalarıyla oluşur: bağımsız olarak var olmazlar. İşlevselcilik, yine, bütün insanlarda ortak olan ve bütün toplumların karşılaması gereken ve karşıladıkları temel “ihtiyaçları” veya ‘işlevsel zorunlulukları” da kabul eder; ancak, bunlara fazla yer vermez. Toplumsal olarak aşılanmış değerler öne çıkarılır. Buna karşılık, çatışma kuramcıları, çoğu zaman apaçık-mış gibi ele aldıkları, ancak, aslında baskıdan uzak olmayı, iktidarda bulunmayı, azla yetinmeyip daha çok servet ve mevki sahibi olmayı içeren çıkarlara önem verirler. Bu kuramcılar, *çıkarları*, bütün toplumlarda ortak ve her durumda insan davranışının gerisindeki başlıca güç olarak görürler. Çatışma kuramcılarının belli bir topluma özgü değerleri tartışırken genellikle yaptıkları şey, bu değerlerin, gerçek çıkarları konusunda insanları yanıltmaktaki rolünü tasvir etmektir.

Diğer görüşler de, ya *değerlerin* ya da *çıkarların* önemli olduğunu kabul ederler. Simgesel etkileşimcilik değerleri “birinci ben” (me) içine sinmiş

olarak görür; bu bakış açısına göre çıkarlar dikkate alınmaz. Fenomenoloji de insanların başkalarının belirli durumda belirli şekillerde davranacaklarına inandıklarını ileri sürerken, çıkarlardan çok değerlere ağırlık verir ve davranışın gerisindeki bu *güveni* insan davranışının temeli olarak kabul eder. Akılsal seçim (tercih) kuramcıları ise, insanların tercihlerini belirleyen toplumsal değer ve zevklerden söz ederler; ama uygulamada iddialarını, evrensel olduğuna inanılan -ve dolayısıyla kolaylıkla kabul edilen- toplumsal kabul ya da statü gibi amaçlara dayandırırlar. Bu bakımdan çatışma kuramının evrensel çıkarlar düşüncesine daha yakın gelirler.

Yöntembilimi (Methodology)

Modern kuram bakış açılarını (perspectives) birbirinden ayıran üçüncü önemli husus, araştırma ve kanıtlama yöntemlerinde, özellikle *tümdengelimli* (deductive) ya da *tümevarımlı* (inductive) düşünüşü kullanmaları arasındaki tercihleridir. Tümdengelimli (ya da tabiî bilim) yaklaşımında bir araştırma problemini açıklayıcı önermeler ile başlanır ve mantıksal muhakeme yolu ile bunun deneysel (empirical) sonuçlarına varılır. Bu yaklaşımda kuram kurmanın yolu, temel kavramların, varsayımları formüle etmede kullanılmadan önce açıklanmasını gerektirir. Örneğin, Durkheim'ın temel kavramları *(bencillik, özgecilik, kuralsızlık* ve *kadercilik)* intihar oranları ile ilgili çözümlemesinde anahtar bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır.[20] Bundan sonra, *varsayımlar* (hypotheses) gerçek dünyadaki *veriler* (data) ile sınanmıştır.[21]

20 Buradaki sav, bir varsayımın *doğru* olduğunu ispat edemeyeceğiniz, çünkü elinizdeki veriler için aklınıza gelmemiş olan başka açıklamalar olabileceğidir. Ancak, varsayımınız ile bağdaşmayan veriler onun *yanlış*

olduğunu gösterebilir. Bkz. Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, (London: Hutchinson, 1959).

21 Goffman'ın görüşleri için Bölüm 5'e bakınız.

Tümevarım yaklaşımını kullanan bilim insanları gözlem yaparak, veriler toplayarak başlarlar. Çözümlemeğe açıkça tanımlanmış bir varsayımla başlamanın çok katı bir yaklaşım olduğunu ve çözümle-mecilerin, konularının önemli yönlerini göz ardı etmelerine neden olacağını düşünürler. Onlara göre, bir konuyu ve durumu doğru bilmeğe çalışmak ve gerçekte olmakta olan şeyin anlatımını ve açıklanmasını yavaş yavaş inşa etmek çok daha iyidir. Tümevarım yaklaşımında *anahtar kavramlar* araştırma sürecinin son çözümlemesinde ortaya çıkar. Örneğin, Goffman'ın bir akıl hastahânesinde geniş ölçüde yapmış olduğu gözlemleri, onu, "tüm kurum" (total institution) kavramını yaratma sonucuna götürmüştür.[22] *Tümevarım* (induction) özelden genele bir sonuç çıkarmayı içerir. Bununla birlikte, hem tümdengelimde hem de tümevarımda kuramcı, ne olmakta olduğunu anlamaya yardım etmek için kullanılabilen açıkça tanımlanmış kavramlarla ilgilenir.

22 Bölüm 2'ye bakınız.

Işlevselcilik, çatışma kuramı (Frankfurt okulu istisnası ile) ve *akılsal seçim kuramı* esas olarak tümdengelimlidir. Bunlar, önceki ve daha genel önermelerden mantık yolu ile kanıtlar (arguments) ve varsayımlar (hypotheses) çıkarırlar. Örneğin, işlevselci Robert Mer-ton aykırılığın (sapma-deviance) değerler ile fırsatlar arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını ileri sürer[23] çatışma kuramcısı Ralf Dahrendorf sanayi çatışmasını, örgüt çatışmasının daha genel ilkelerine bağlı olarak açıkla[24] ve Randall Collins tümdengelimli bilimsel toplumsal çözümlemeyi savunmaya, onun avukatlığını yapmaya oldukça fazla çaba göstermiştir. Marxçı kuram da çok kolaylıkla bu bölünmenin tümdengelimli tarafına yerleştirilebilir. O, toplumsal evrimi maddî değişikliklere, siyaset ve fikirler üstyapısını ekonomik hayatın alt yapısına bağlar. Ancak, tartışma şekli, diyalektik akıl yürütmeye ağırlık vermesi ve toplumsal olayların, mevcut düzenin tutarsızlıklarından (adım adım ilerlemeyi izleme yerine) çıkmakta

olduğunu kabul etmesi ile, bilinçli olarak farklıdır.[25] Son olarak, *akılsal seçim* ve özellikle Homans tarafından temsil edilen *alışveriş kuramı* (exchange theory), açıkça ve bilinçli olarak tümdengelimlidir.[23] Ho-mans temel önermelerini belirledikten sonra, örneğin, bireylerin toplumsal onaylama ile ilgili değerlendirmesi sonucu, topluluk normlarına uyumunun nasıl geliştiğini göstererek, onlardan başka önermeler çıkarır.[26]

23 Bölüm 3'e bakınız.

24 Peter M. Blau, *Inequality and Heterogeneity: A Primitive Theory of Social Structure* (New York: The Free Press, 1977): Her ne kadar alışveriş kuramının bir parçası değilse de, şekil bakımından tamamıyla tümdengelimlidir.

25 Bölüm 7'ye bakınız.

26 Martin Jay, *The Dialectical Imagination* (Boston: Brown, 1973), s. 82.

Simgesel etkileşimcilik (symbolic interactionism) ve *fenomenoloji* ise, çok açık farklılıklar gösterir; çünkü bu görüşlerde olanlar ilk önce bir durumu gözlemleyip deneyimledikten sonra neler olup bittiğini tümevarım yolu ile çıkarırlar. Simgesel etkileşimcilere göre, tümdengelimli akıl yürütme, yanlış olarak, eylem ve yorumlamanın daha önceki olaylar tarafından belirlendiği basite indirgemeci yoldur. Toplumbilimciler, bunun yerine, -her şeyden önce *katılımlı gözlem* (participant observation) ile- insanların belirli durumlarda olup bitenleri nasıl gördüklerini ve buradan nasıl sonuca vardıklarını *anlama* üzerinde yoğunlaşmalıdırlar. Fenomenologlar, tümdengelimli toplumsal bilime daha da karşıdırlar. Bu tutum, bakış açısının genel kabulleri ile bağıntılıdır. Fenomenologlar tümdengelimli kuramların, genel olgucu (positivist) yasayı ileri sürerek, sınanabilir genellemeler çıkarılabilecek tek bir nesnel gerçekliğin var olduğu yanılgısını içerdiğine inanırlar. Bunun yerine, fenomenoloji, herhangi bir insanın kendi gerçeklik görüşü olarak anlatmakta olduklarının, zımnî kabullere dayandığını ileri sürer. Özellikle etnometodologlar, insanların deneyimlerini nasıl düzenlediklerini anlatma konusunda kendi kabiliyetlerine güvenirler. Bununla birlikte, onların görüşü, kendilerini,

sosyolojinin işinin genel yasalar elde etmek olmadığını görmeye; fakat doğrudan doğruya deneyimin sağlamlığını gözlemlemek ve doğru anlam kalıplarını (regular patterns of meaning) saptamak için yorumlamanın belgesel yöntemini (documentary method) kullanmaya götürür.

[23]Tümdengelimli model, yine, üçüncü bir küme olan *eleştirel kuramcılar* tarafından farklı nedenlerle reddedilir. Bunlar ‘’geleneksel” ya da “pozitivist” dedikleri kurama, tümdengelimli kanıtlarının tarafsız olarak değerlendirilebileceğini ileri sürdüğü ve saf bilgiyi amaçladığı için, hücum ederler. Ancak, çalışmaları, simgesel etkileşim veya fenomenoloji gibi tümevarımlı değildir. Bu görüşte olanlar *katılımlı gözleme* inanmazlar ve fenomenolojiye, *sezgiye* dayandığı için saldı-rırlar.[27] Onların “’eleştirel” kuramı, *gerçek* (fact) ile *değer* (value)in birbirlerinden ayrılmaz olduğunu kabul eder; onlar da kendi “positi-vist karşıtı” yaklaşımlarını önerirler. Özellikle, toplumsal olayları, kendilerinin, günlük gerçeklikten farklı ve ondan üstün olan tarihsel imkânlar görüşüne bağlarlar ve seçenekleri ölçmede belirleyici bir ölçü olarak aklın imkânına inanırlar.[26]

27 Max Horkheimer, *Critical Theory* (New York: Herder and Herder, 1972).

Toplumbilimi kuramcıları, *niceliksel verilere* (quantitative data) ağırlık verme bakımından da farklıdırlar. Metodolojilerinin bu yönü, varsayımı sınama (testing) bilimsel düşüncesi niceliksel veriler kullanmayı gerektirdiği için tümdengelimli modeli kabul edip etmedikleri ile ilgili olma eğilimindedir. Ancak, bu bağlantı kesinlikle evrensel değildir. Homans gibi bir alışveriş kuramcısı, yaklaşımında çok nicelikseldir; Collins gibi çatışma kuramcılarının çoğu, tarihsel bilginin koyduğu sınırlar içinde daha ılımlıdırlar. Bununla birlikte, Parsons gibi bir işlevselci niceliksel verilerden oldukça az yararlanır.

İlke olarak, toplumbiliminde tümevarımsal kuramcılar niceliksel teknikleri genellikle sevmezler. Simgesel etkileşimciler niceliksel tekniklerin, gözlemci ile araştırılmakta olan hayat alanı arasına mesafe koyduğuna ve ölçüm âletleri içinde olmayan önemli anlam yönlerini gözden kaçırdığına inanırlar. Fenomenologlar, toplumsal olguların tarafsız olarak ölçülebileceğini ifade eden bu tekniklere güvenmezler ama Cicourel gibi

bazıları, çözümlemeciler onların sınırlarının farkında olurlarsa, faydalı olabileceklerine inanırlar. Ancak, tümevarım ile niceliksel yöntemlere güvensizlik arasında zorunlu bir bağlantı yoktur. Deneyimden önermeler çıkarılabileceğine inanan bir çözüm-lemeci, aynı zamanda, *doğrulama* için niceliksel yöntemleri kullanabilir.

Tablo 1-1’de, bu bölümde tartışmış olduğumuz kuramların bazı yönlerden karşılaştırılması özet olarak verilmektedir. Bu tabloda yapılan karşılaştırmaların basitleştirilmiş olduğunu akılda tutmak gereklidir; bu yüzden, sözü geçen bakış açıları ile kuramcılar arasındaki farklılıklar karmaşasını yeterince belirtmemektedir:

Tablo 1-1 Toplumbilimsel Bakış Açılarının Karşılaştırılması

Çözümleme Düzeyi	Makro	Mikro
	İşlevselcilik Çatışma	Simgesel Etkileşimcilik Fenomenoloji Akılsal Seçim
İnsana Bakış	Önceden Kestirilebilir (bilinebilir)	Yaratıcı
	İşlevselcilik Çatışma Akılsal Seçim	Simgesel Etkileşimcilik Fenomenoloji
İnsanın Toplumsal Eylem Güdüsü (motivation)	Değerler	Çıkarlar
	İşlevselcilik Fenomenoloji Simgesel Etkileşimcilik	Çatışma Akılsal Seçim
Bilimsel Yaklaşım	Tümdengelimli	Tümevarımlı
	İşlevselcilik Çatışma Akılsal Seçim	Simgesel Etkileşimcilik Fenomenoloji

Bu tabloyu yapmamızı öneren meçhul kişiye teşekkür ederiz.

Amaçlar

Sosyolojik kuramın başlıca bakış açılarının birbirlerinden ayrıldığı son husus nihai amaçlarıdır; özellikle daha çok olguları *tanımlamayı* mı (describing), ya da *açıklamayı* mı (explaining), yoksa hattâ önceden bilmeyi mi (predicting) amaçlamakta olduklarıdır. Sonunda, bütün bilimler ve toplumsal bilimler, olup bitmekte olanları evvelden olduğundan daha büyük ölçüde *anladığımızı* (understand) hissetmemize neden olacak anlatımlar sağlayarak, anlayışımızı artırmakla ilgilidir. Ancak bu anlatımlar, olaylarla ilgili az veya çok ayrıntılı tanımlamalardan (çoğu zaman, nedensellik bağlantılarına fazla önem vermeksizin alışılmadık terimler ve bakış açıları ile), olguları farklı ve daha genel kavramlarla yeniden yorumlayan (reinterpret) açıklamalara kadar uzanan bir yelpaze içinde yer alır. Çok dakik ve iyice geliştirilmiş oldukları takdirde, bu açıklamalar insanın anlayışını artırmakla kalmayıp, belirli tahminler yapmasını sağlar. Bilimsel tümden-gelimli açıklamayı güçlü bir işlevsel araç yapan budur. Ne var ki, açıklama (explanation) ve önceden kestirme (prediction) aynı şey değildir. Genel ilkelere gönderme yapan önemli açıklamalar, önceden kestirme bakımından fazla bir şey söylemezler; evrim kuramı buna bir örnektir. Bunun gibi, önceden kestirme kabiliyeti pek fazla anlamaya değil de, sıkı istatistiksel değişken bağlantılarına dayanmış olabilir.

Bu farkın ne demek olduğu konusunda en sevdiğimiz örneklerden biri, Dr. John Snow'un hikâyesidir. Bir ondokuzuncu yüzyıl kolera salgınında, ilgili makamlara, bütün su tulumbalarının tutamaklarını söküp kaldırırlarsa, hastalığın yayılmasını durdurabileceklerini söylemiştir. Snow bir deli değildi. Bir yerde kendi kuyularını kullananların, ana su tulumbalarından su içenlerden farklı olarak, hastalığa yakalanmadıklarını görmüştü. Ancak, Snow, koleraya yakalanmakla, onu taşıyan su arasındaki bağlantı hakkında yanılmamış olmakla birlikte; koleranın yayılması konusunda bilgi sahibi değildi. Önceden haber verme ile açıklama arasındaki bu fark, birçok bilim felsefecisinin önceden haber vermeyi değil de, *açıklamayı* tümdenge-limli bilimin esası olarak görmelerine neden olmuştur.2[28]

[28] Toulmin, "From Form to Function," s. 152-53.

Toplumbilimsel kuramın başlıca bakış açıları arasında, amaçlar yöntembilimi ile, ve bakış açısının toplumsal bilim için bilimsel bir modeli kabul edip etmemesi ile yakından ilgilidir. Böylece, simgesel etkileşimcilik

ve fenomenoloji, göreli olarak en fazla tanımlayıcı çözümlemeye ağırlık vermiştir. Fenomenolojinin olayları tanımlama endişesi, gerçeklikle ilgili genel ve nesnel (objective) yasalar olabileceği fikrini reddetmesinden kaynaklanır. Simgesel etkileşimci bakış açısını kullananlar ve savunanlar, genel tanımlayıcı savların, insanların deneyimlerinin çoğunu dikkate almayıp gözden kaçırdığı için, çok ciddi olarak kusurlu ve yetersiz olduğunu düşünme eğilimindedirler. Ancak, bu tanımlamalar, günlük gözlemlerde gözden kaçabilen birçok etkenleri ve olayları dikkate almak suretiyle, anlayışımızı çok derinleştirebilir.

İşlevselcilik, çatışma kuramı ve akılsal seçim kuramları olayları daha genel ilkelerle açıklamayı amaçlarlar. Bu üçünden, yelpazenin tanımlayıcı ucuna en yakın geleni işlevselciliktir. Örneğin Talcott Parsons'ın çalışmaları toplumu bir sistem olarak yeniden tanımlar ve yeni sınıflandırmalar yapar; ancak, toplumu oluşturan parçaların nasıl gelişmiş olduğunu açıklamaz; buna karşılık işlevselci kuramın diğer kısımları daha etraflı açıklamalar sağlar.

Çatışma kuramcıları işlevselcilere nazaran *açıklama* ile daha fazla ilgilidirler. Genellikle önceden tahmin sayılabilecek önermeler çıkarmakla beraber, bu tahminleri belirli tarihsel olaylara kadar uzatmazlar. Çalışmaları, -"ideoloji" ya da "yabancılaşma" dan söz ederken-bir ölçüde yeniden tanımlamayı gerektirir; ama esas ilgi alanları, olayların ve kurumların, farklı kaynaklara sahip farklı toplulukların eylemleri ve çıkarları tarafından, teknolojideki değişimler, ekonomik örgütleme, merasimler ve fikirler tarafından nasıl yaratılmış olduğu ile ilgili ayrıntılı açıklamalardır. Bu açıklayıcı önermeleri tahmin etmekte (prediction) temel olarak kullanan Marx daha iddialıdır; ancak, Habermas gibi kuramcılar da mevcut toplumun gelecekte nasıl gelişeceğini tahmin etmeye çalışmışlardır.

Son olarak, bu metinde tartışılmış olan bütün bakış açıları arasında, *tanımlama* (betimleme-description) ile en az, *açıklama* ve *önceden kestirme* ile en fazla ilgileneni *alışveriş kuramı*dır. Bu, savunucularının yalnızca tulumba sapı tipinde bağlantılarla ilgilenmekte oldukları demek değildir; çünkü davranış ve eylemlerin kökenini anlamak için insanların aklında neler olup bittiğini de anlamaya çalışırlar. Ancak, bu amaç alışveriş kuramcıları ile diğer akılsal seçim kuramcılarının birey ve ufak grup davranışını kapsayan sınırlı konular üzerinde yoğunlaşma eğilimini güçlendirmiştir. Daha geniş bir ölçekte, onlar, toplumsal işlerin

karmaşıklığının, dakik tahminler yapılmasını imkânsız kıldığın[29] ve toplumbiliminin, konu olarak tüm karmaşık insan toplumunu almış olmasıyla; tahmin etme şöyle dursun, tam olarak açıklayamayacağı bir alan seçmiş olduğunu kabul edeceklerdir.

29 Popper, *“The Logic of Scientific Discovery,* s. 59.

Toplumbilimi kuramının fizikle ya da hattâ neoklasik ekonomi ile karşılaştırılabilir birikimli bir çalışmalar topluluğu oluşturmadığı gerçeği, yalnızca birbiri ile çelişen yaklaşımlarla içinden çıkılmaz bir durumda bulunduğumuz anlamına gelmez. Bir kuram, sonunda bizim anlamamıza yardım edip etmeyeceği ile denenir ve burada tartışılan *her bir kuram, insan toplumunun farklı bir yönünü aydınlatır.* Pop-per’ın sözleri ile bütün bunlar, “dünya dediğimiz şeyi yakalamak -mantıklı kılmak, açıklamak ve ona hâkim olmak- için atılan ağlar-dır.[29] Her birinin çağdaş toplumbilimi kuramının bir parçası olarak değerlendirilmesi bundan ötürüdür.

Kuram ve Anlama: Okul İçi Eğitim Örnekleri ve Kadının Çağdaş Toplumdaki Yeri

Okul içi eğitim ve *cinsiyet* modern sanayi toplumundaki hayatın, hepimizin tecrübe sahibi olduğumuz ve yaşayışımızı sayısız şekillerde etkilemekte olan iki görünüşüdür. Bu durum her ikisini de toplumbilimsel kuramın her günkü dünyamızı nasıl aydınlatmakta olduğunu görebileceğimiz mükemmel alanlar hâline getirmektedir. Sonraki bölümlerde eğitim ve cinsiyet ile ilgili sosyolojik araştırma ve sosyolojik olmayan görüşlerden örnekler seçtik. Her kuramsal bakış açısı, toplumsal olayın bütün yönlerine değilse bile, bazı yönlerine ışık tutabilmektedir: ve aynı konulara sıklıkla dönerek, okuyucunun her bir bakış açısının güçlü ve zayıf yönlerini daha kolaylıkla anlayabileceğini ümit ediyoruz.

Modern toplumlarda insan hayatının gitgide genişlemekte olan bir kısmı ve milli gelirin büyük bir payı okul içi eğitime ayrılmaktadır. Örneğin, 1994’te ortaöğretimi tamamlamış olan nüfus oranı ABD’de %85, Almanya’da %84, Kanada’da %74, Japonya’da %70 (1989 verileri) ve

İngiltere'de %75'tir. Kadın ve erkek oranları ABD, Kanada ve Japonya'da aynıdır, ama erkeklerin oranı kadınlardan Almanya'da %12 daha yüksek, ve İngiltere'de %11 daha yüksektir. Aynı ülkelerde yükseköğretime bakacak olursak, bu oranlar şöyledir. ABD'de %24; Kanada'da %17; Japonya'da (1989'da) %13; Almanya'da %13; ve İngiltere'de %12'dir. Bütün ülkelerde erkek oranları %3-%6 arasında değişmekle beraber, kadın oranlarından daha yüksektir; bunun bir istisnası, bu oran farkının %17 olduğu Japonya' dır.[30] Bundan başka, eğitim süresinin uzunluğunun, ders geçmede başarılarının, yüksek notlar almanın ve itibarlı kolejlere girme imkânlarının kadın ve erkeklerin daha sonraları karşılaşacakları fırsatlar ve meslek hayatları üzerinde önemli etkileri vardır.

30 ABD Eğitim İstatistikleri Milli Merkezi, *The Condition of Education* (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1997), Tablo 23-1, s. 265.

Eğitim ve cinsiyet konularında, özellikle iki soru bizim deneyimlerimizle (experience) ilgilidir. Eğitim ile ilgili sorularımız şunlardır: Okul içi eğitime ayırdığımız zaman niçin bu kadar uzun ve sanayileşmiş ülkelerin eğitim sistemi geçmişe oranla niye bu kadar büyüktür? Ve ikinci olarak, kendi okul ve sınıflarımızda niçin bazı öğrenciler ortaöğretim, kolej ve daha yüksek düzeylerde başarılı olup devam ederken; bazı öğrenciler de yetkililerle çatışarak en kısa zamanda eğitim sisteminden ayrılmaktadırlar?

Cinsiyet konusundaki sorularımız çağdaş toplumda kadınların rolleri ile ilgilidir. Birincisi, tam zamanlı olarak çalışanlar arasında ABD'de *bir ile üç yıl arası yüksekokul (college)* eğitimi almış kadınların yıllık ortalama maaş tutarları niçin "*ortaöğretim* (high school) mezunu olan erkeklerin maaşlarından daha azdır?[31] İkincisi, evde, okulda ve işte oğlan çocukları ve erkekler niçin saldırgan ve duruma hâkim olma eğilimi gösterirken; kızlar ve kadınlar niçin daha yükümlü ve daha destekleyici olma davranışları sergilemeğe eğilimlidirler?

31 1995'te ABD'de tam zamanlı olarak çalışan bir ilâ iki yıllık yüksekokul öğrenimi görmüş kadınların yıllık kazanç ortalaması $23,997 idi: buna

karşın tam zamanlı çalışan ortaöğretim (high school) mezunu erkeklerin kazanç ortalaması $29,510 idi. Yüksekokul mezunları arasında bu ortalama, kadınlarda $32,051'e karşılık erkeklerde $45.266 idi. ABD Eğitim İstatikleri Milli Merkezi, *Digest of Educational Statistics* (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1997), Tablo 378, s. 422.

Okuyucularımızın, metinde ilerlerken bu genel temaları ve araştırma sorularını akıllarında tutmalarını tavsiye ederiz. Her kuramsal görüş tarzı bilmece/bulmacanın bir parçasına cevap vermektedir. Bölüm 9'da her birinin sağladığı çözüm toplanarak birleştirilmiştir. Bu katkıları bir araya getirmekle, bu, birbirinden çok farklı yaklaşımların, bu şaşırtıcı toplumsal olaylara nasıl tutarlı açıklamalar getirebileceğinin görüleceğini ümit ederiz.

BÖLÜM 2 - İŞLEVSELCİLİK

Giriş

Yıllarca, günümüz sosyoloji kuramları arasında üstün bir yer tutmuş olduğundan ve karşısına meydan okumak üzere çıkan başka bakış açıları bulunduğundan, tartışmamıza *işlevselcilik* ile başlayacağız. Genel olarak, Birleşik Devletler'de sosyoloji öğrencilerinin modern kuram konusunda okumaları gerekenlerin büyük bir kısmını, Talcott Parsons ile Robert Merton'ın eserleri teşkil etmektedir. Hattâ, bazı sosyologlar, sosyolojik çözümleme ile, işlevsel çözümlemeyi bir tutma noktasına gelmişlerdir. Kingsley Davis'in Amerikan Sosyoloji Derneği'nde 1959 yılında, "Sosyoloji ve Antropolojide Özel Bir Yöntem Olarak İşlevselci Çözümleme Efsanesi" başlığı altında yapmış olduğu başkanlık konuşmasında öne sürülen husus da bu idi.[32]

[32] Kingsley Davis, "Sosyoloji ve Antropoloji'de Özel Bir Yöntem Olarak İşlevselci Çözümleme Efsanesi" *American Sociological Review* 24 (1959): 757-72.

Davis'e göre, sosyoloji, 1) Bir kurumun veya davranış şeklinin, toplumda oynadığı rolü veya işlevini ve diğer toplumsal özelliklerle olan ilişkisini incelemek ve 2) bunu, esas olarak "toplumsal" açıdan açıklamak demektir.[33] Davis'e göre, bu da işlevselci çözümlemenin esasıdır. Ancak, tartışma devam etmektedir, çünkü işlevselcilik şemsiyesi altında durmak istemeyen ve sosyolojinin yapısı veya işlevselci-liğin tanımı üzerinde Davis'in görüşlerine katılmayan birçok sosyolog vardır: bu bilime (discipline), işlevselci yaftasını yapıştırma çabasına karşı çıkmaktadırlar.

Zaten ilerideki bölümlerde, kendilerini işlevselci yaklaşımlar olarak tanımlayan veya buna karşı olan farklı yaklaşımlar göreceğiz.

33 Davis'in bu iddialarını, yeterli bir sosyolojik açıklamanın, nihai olarak psikolojik açıklama olması gerektiğini ileri süren George Homans'ın *alışveriş kuramı* ile karşılaştırmak ilginç olmaktadır. Bölüm 4'de George Homans'ın "psikolojik indirgeyicilik" ile ilgili görüşlerine bakınız.

2Bu bakış açısına çok zaman "yapısal işlevselcilik" adının verilmesine sebep, bir toplumsal sistemin ayakta kalabilmesi için, karşılanması gereken işlevsel zorunluluklar veya "gereksinmeler" (needs) ile, bu gereksinmeleri karşılama durumunda olan yapılar üzerinde odaklanmış olmasıdır. Bu görüşe göre, toplumsal sistemler, varlıklarını sürdürebilmek için, bazı işleri yapmak eğilimindedirler ve dolayısıyla sosyolojik çözümleme, bu işleri yapacak veya bu "gereksinmelere" cevap verecek toplumsal yapıları aramak durumundadır. Yıllar geçtikçe, Talcott Parsons ve Robert K. Merton'dan, bu yaklaşımın iki kuramcısından, *yapısal işlevselciler* olarak bahsedilmeye devam edilmiştir. Biz, bu bakış açısına *işlevselcilik* adını, şu iki sebeple veriyoruz: Birincisi, kendilerinden önce gelen özellikle Durkheim gibi kişilerin işlevselciliği ile bağlantıya açıklık getirmektedir. İkincisi, her iki büyük kuramcımızın da *işlevselcilik* terimini tercih etmeleridir. Mer-ton, *işlevselci çözümleme* terimini yıllar boyunca aynı anlamda kullanmıştır. Parsons *işlev, yapı* ve *süreç* kavramlarını yeniden gözden geçirdikten sonra *yapısal işlevselcilik* terimini terk etmiştir.[34]

34 Talcott Parsons, "The Present Status of Structural - Functional Theory in Sociology", Lewis A. Coser, *The Idea of Social Structure Papers in Honor of Robert K. Merton* (NewYork: Harcourt Brace Javanovich, 1975) s. 67, Parsons burada, "tırnak içine alınmış olan 'yapısal işlevselcilik' başlığı bana gittikçe daha uygun gelmiştir" demektedir.

İşlevselciliğin Tanımı

İşlevselcilik nedir, sorusuna cevap olarak, işlevselciliği şöyle tanımlayan *Bir Modern Sosyoloji Sözlüğüne* bakıyoruz:

> Toplumsal ve kültürel olguların toplumsal-kültürel sistem içerisinde yerine getirdiği işlevlerin çözümlenmesi. İşlevselcilikte toplum, hiçbir kısmının bütünden ayrı olarak anlaşılamayacağı ve birbirleri ile ilişkili kısımlardan oluşan bir sistemdir. Bu görüşe göre: Herhangi bir kısımdaki değişim, sistemin diğer kısımlarında bir miktar dengesizliğe ve bir ölçüde de bir bütün olarak sistemin yeniden düzenlenmesine yol açar. İşlevselcilik, biyoloji bilimlerindeki organik sistem modeline dayalı olarak geliştirilmiştir.[35]

[35] George A. Theodorson and Achilles S. Theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology* (New York: Thomas Y. Crowell Co., 1969) s. 167.

Toplumsal yapının bütün özellikleri ve toplumsal kurumların genel doğası ile ilgilendiği için, işlevselcilik makrososyolojide odaklanmıştır. İşlevselcilerin, "bir toplumsal sistemin birbirleri ile ilişkili kısımları" ifadesi, bir havaalanına bakılarak anlaşılabilir. Burada kısımlar, uçak biletleri ve rezervasyon personeli, bakım grubu, pilotlar, hostesler, yolcular, denetim kulesi personeli, restoran işçileri, yük taşıyıcılar ve benzerleridir. Bütün bu kısımlar birbirleri ile ilişkilidir ve bunların birbirlerine karşılıklı olarak dayalı olduğunu anlamak için, birinde bir tedirginliğin olduğunu düşünmek yeterlidir. Hava alanının bir sistem olarak dengesizliğine yol açacak -kötü hava şartları dolayısıyla pistlerin kapanması, radar denetim sisteminin kötü çalışması, bayram ve tatil günlerinde (Noel veya Şükran günü) yolcu sıkışıklığı gibi- birçok değişiklikler olabilir. Bu tedirginliklerden herhangi biri, çok zaman, sistemin geçici olarak işlemez hâle gelmesi noktasına kadar "bir ölçüde dengesizlik" sonucunu doğurabilir.

Toplumsal sistemlerin bu yol ile çözümlenmesinde, işlevselciler üç öge üzerinde durmaktadırlar:

1- Sistemin kısımlarının birbirleri ile ilişkili ve birbirlerine bağlı olması;
2- Toplamsal sistemde bir organizmanın normal veya sağlıklı durumuna benzer, "normal" veya denge hâlinde bir durumun mevcut olması;

3- Sistemin bütün kısımlarının, normal hâle dönmek için yeniden düzenlenmesi.

İşlevselcilerin en önemli önermelerinden biri, daima böyle bir yeniden düzenleme ve dengeyi yeniden sağlama eğiliminin olacağıdır. Havaalanı örneğinde, "normal" şartları tanımlamak ve bu şartları sağlamak için sistemin nasıl organize olduğunu görmek kolaydır; personel daha çok çalışacak, fazla mesai düzenlenecek, ek görevli alınacaktır. Ancak, başka durumlarda göreceğimiz gibi bu daha zor olabilir.

Toplumsal sistemlerin dengeyi nasıl koruduğunu ve nasıl yeniden denge kurduğunu çözümlerken, işlevselciler ana kavram olarak *paylaşılmakta olan değerleri* veya arzu edilenler ile ilgili, genel olarak *kabul edilen standartları* kullanma eğilimindedirler.[36] Değerler ile ilgili görüş birliği (consensus), bireylerin bulundukları topluma ah-lâksal olarak bağlı olmaları anlamındadır. Değerlere önem verme, işlevselciliğin en belirgin ikinci özelliğidir. Bu bakımdan, diğer başlıca makro-sosyolojik bakış açısı olan *çatışma kuramı* ile doğrudan ters düşmektedir. İşlevselcilik, toplumun birliğine ve üyelerinin paylaşmakta oldukları hususlara ağırlık verirken, çatışma kuramcıları toplum içindeki bölünme ve insanların farklı maddî çıkarları ardınca koşmaktan ileri gelen mücadeleleri üzerinde durur.[37]

36 İşlevselcilerin değerler ile ilgili tanımları için, bu kitap, s.52-53'e bakınız.

37 Bölüm 3'e bakınız.

Entelektüel Kökler: Emile Durkheim ve Selefleri

Modern işlevselcilerin en önemli entelektüel ataları Auguste Comte, Herbert Spencer, Vilfredo Pareto ve Emile Durkheim gibi sosyologlardır. Comte, Spencer ve Pareto toplumsal sistemin kısımlarının karşılıklı bağımlılığı (interdependence) üzerinde; Durkheim, bütünleşme (integration) veya dayanışma (solidarity) üzerinde durmuşlardır.

[5]Herkes tarafından sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Au-guste Comte (1798-1857), toplumsal dengenin temelleri ile ilgili genel araştırmalarının sonucu, bir toplumdaki “statikler” (düzen) ve “dinamikler” (ilerleme) ile ilgilenmiştir. Comte, “statik sosyoloji incelemesi, toplumsal sistemin farklı kısımlarının eylem ve tepki yasalarının araştırılmasından ibarettir” derken; işlevselciliğin, toplumsal sistemin parçaları arasında *karşılıklı bağımlılık* bulunduğu temel kabulünü ifade etmiştir.[38] Comte, toplumsal sistemin bütünü ile parçaları arasında uyumsuzluğun “patolojik” olduğunu belirtirken de, *işlevsel denge* kavramı ortaya çıkmaktadır. Denge kavramı, biyolojinin *homeostasis* yaklaşımından alınmıştır; örneğin, düşüp dizinizi yaraladığınızda vücudunuzun diğer kısımlarının yardıma gelmesi ile bir kabuk bağlanacağını; ve kısa zamanda yaranın iyileşerek vücut sisteminizin yeniden dengeye kavuşacağını bilirsiniz. Comte’un çalışmaları, toplumsal ve biyolojik organizmalar arasında buna benzer karşılaştırmalarla doludur.

38 Auguste Comte, *“The Positive Philosophy,* trans. Harriet Martineau (Lon-don: Bell, 1896), vol. II.

Herbert Spencer’ın (1820-1903) adı da, *farklılaşma* kavramı dolayısıyla, işlevselciliğin bir önderi olarak belirtilmelidir. Spencer farklılaşmadan, sistemin farklı kısımları arasında, toplumların büyümesi dolayısıyla kaçınılmaz olarak ortaya çıkan *karşılıklı bağımlılık* (ba-ğınlaşma) hâlini kastetmiştir.[39] Modern işlevselciler bunun gibi, farklılaşmayı, toplumsal sistemin parçalarının birbirleri ile ilişkili olmasının ve bütünleşmenin önemli bir yönü olarak kabul etmektedirler. Spencer’ın evrimci kuramı, Durkheim’ın daha sonraları *Toplumda Iş Bölümü*’nde ifade edilmiş olan kuramına (modern işlevselcileri büyük ölçüde etkilemiş olan bir kuram) genel olarak benzemektedir. Ancak, aralarında iki önemli fark vardır. Birincisi, Durkheim, Spen-cer gibi, toplumsal farklılaşmanın gerekli olduğu üzerinde ısrar etmemiştir. İkincisi, Durkheim’ın, sosyolojinin esas konusunun *toplumsal gerçekler* (social facts) olduğu üzerindeki ısrarı, Spencer’ın toplumsal ilerlemenin sebebinin psikolojik olduğu, yani, tayin

edici etkenin, bireyin daha çok mutluluğa gereksinmesi olduğu indirgeyici tutumuna doğrudan doğruya ters düşmektedir. Bu bakımlardan işlevselcilik, Durkheim'ı takip etmektedir. Buna rağmen, Parsons kendisinin toplumsal değişme kuramında Spencer'ın *toplumsal farklılaşma* kavramını kullanmıştır.

39 Herbert Spencer, *The Principles of Sociology* (New York: Appleton, 1896).

Vilfredo Pareto (1848-1923) kendi sosyoloji sistemini, biyolojik bir organizmaya benzetme yerine, kısımlar arasında karşılıklı bağımlılık ve düzeltici değişiklikler gibi özelliklere sahip bir psiko-kimyasal sisteme dayandırmıştır. Pareto'ya göre, *toplumsal sistemin "molekülleri"*, çıkarları, dürtüleri ve duyguları olan bireylerdir. Pareto, kısımları arasında karşılıklı ilişkiler ve bağımlılıklar olan bir toplumsal sistemin açık ve belirgin bir tanımını yapan ilk sosyologdur. Parsons daha sonraları, sistemlerin bir yandan dengelerini korurken, öte yandan nasıl uyum sağladıklarını ve değiştiklerini açıklarken, Pareto'nun sistemde uyum sağlayan dinamik veya "hareket hâlinde olan" *denge* fikrini kullanmıştır.

Emile Durkheim

Emile Durkheim (1858-1917), hiç şüphesiz, çağdaş işlevselciliğin en önemli önderidir. Talcott Parsons, kendisinin en önemli entelektüel rol modellerinden birinin Durkheim olduğunu söylemiştir.[40] Bunun gibi, Robert Merton, öğrencisi olduğu kişilerin yanı sıra, en fazla şey öğrenmiş olduğu iki kişiden birinin Durkheim olduğunu ifade eder.[41]

40 Talcott Persons, "On Building Social Sytem Theory: A Personal History", *Daedalus* (Fail 1970): 873.

41 Coser, *The Idea of Social Structure*'a bakınız. (s. 96).

Ancak, Durkheim’ın kuramsal etkileri işlevselciliğin ötesine geçmektedir. Erving Goffman ile Peter Berger da kendi simgesel etkile-şimci ve fenomenolojist görüşlerine Durkheim’ın bazı fikirlerini katmışlardır. Bir çatışma kuramcısı olan Randall Collins çalışmalarında âyin (dinsel tören) konusunda Durkheim’ın fikirlerini kullanmıştır.[42]

42 Bölüm 3, 5 ve 6’ya bakınız.

Emile Durkheim Fransa’da Epinal, Lorraine’de doğmuştur. Babası, büyük babası ve büyük büyük babası hahamdı; o da, bir süre bir haham okulunda okumuş olmakla beraber onların adımlarını takip etmemeye karar vermiştir.[43] Ailenin içinde bulunduğu mali güçlükler ve babasının hastalığı, Durkheim’ın kolej öğrencisi olarak ilk zamanlarını güçleştirmiştir, ama Ecole Normale Superieure’den mezun olmuş, felsefe ve toplumsal bilim konularında birçok yayımlarından dolayı, 1887’de Bordeaux Üniversitesi’nde ders vermek üzere davet edilmiştir. 1902’de Paris Üniversitesi’ne geçerek, ölümüne kadar orada kalmıştır.

43 Steven Lukes, *Emile Durkheim: His Life and Work* (New York: Harper and Row, 1972)’a bakınız.

Durkheim öğretimi kutsal bir görev olarak görmüştür; derslerine devam eden öğrencilerinden birçoğu Fransa’nın müstakbel öğretmenleri olacaklardır. Öğretim ve araştırmalarının yanı sıra, Durk-heim, ufak bir meslekdaşlar topluluğu ile, ilk Fransız sosyoloji dergisi *Annee Sociologique’i* (Sosyoloji Yıllığı) kurmaya zaman bulmuştur. Aynı zamanda çok güçlü bir milliyetçi idi ve I. Dünya Savaşı’nda, başka ülkelere Fransa’nın durumunu anlatan araştırmaları ve belgeleri bastırmak üzere bir komite kurmaya yardımcı olmuştur. Durk-heim’ın tek oğlu Andre, 1916’da Fransa uğruna savaşırken ölmüştür. Bu darbe, Durkheim’ın inme geçirerek 1917’de 59 yaşında ölümüne neden olmuştur.

Durkheim’ın en önemli işlevselci fikirlerinin bir kısmı, *bütünleşme* (integration) kavramına, bireylerin toplumsal düzene katılmaları konusuna ömür boyu duyduğu ilginin bir sonucudur. Bütünleşme ya da *toplumsal dayanışma* (social solidarity), toplumsal dengeyi sürdürme için önemlidir. *The Rules of Sociological Method* (Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları) ve

din ve eğitim ile ilgili çalışmaları çoğu zaman onun işlevselciliğe en önemli katkıları olarak belirtilir; ama ilk büyük eseri *The Division of Labour in Society* (Toplumda İş Bölü-mü)'de bile iş bölümünün işlevini incelemektedir.
Durkheim toplumsal evrimi kabile topluluklarının mekanik daya-nışmasından, sanayi toplumlarının özelliği olan organik dayanışmaya doğru bir hareket olarak gördü. İlkel toplumların özelliğinin güçlü bir *ortak vicdan* (collective conscience) olduğunu kanıtlamaya çalıştı ve bunu, "aynı toplumun ortalama vatandaşlarında ortak olan inanç ve duyguların tümü" olarak tanımladı. İş bölümü arttıkça bireycilik de arttı. Bir sonuç olarak, ortak vicdanda karşılıklı bir azalma ve insanları bir arada tutan kendine yeterliğin eksikliği ve rollerin birbirine karşılıklı bağımlılığı ile nitelenen organik dayanışmaya doğru bir değişim oldu.[44] Ancak, üçüncü bin yılın eşiğinde uluslar ortak bilinç-liliğin (collective consciousness) arttığı anları yaşadılar. Akla iki örnek geliyor: Çekoslovakya'da ellerinde çiçeklerle cesurca tankların karşısına çıkan "kadife ihtilâl" içindeki öğrenciler ve daha yakın zamanda İngiltere'de Prenses Diana'nın ölümü ile, dünyanın diğer bölgelerinde yankı uyandıran duygu taşkınlığı.

[44] Emile Durkheim, *The Division of Labour in Society,* (Glencoe, III; The Free Press, 1964), s. 49.

Durkheim aynı zamanda toplumbilimi için uygun bir konu yaratmaya çalışmıştır; toplumsal gerçekler alanı. Bir *toplumsal gerçeği* (social fact) şöyle tanımlar, "kendi başına bir varlığı olup, bireylerinin görüntülerinden bağımsız, belirli bir toplumun tümünde genel olan." Toplumsal gerçeklere gösterdiği örnekler yasalar, ahlâk kuralları, inançlar, âdetler ve modalardır. Durkheim daha sonraları toplumsal gerçeklerin anlamını ayrıntılı olarak işlemiş ve "birliktelikle kurulmuş inançlar ve davranış şekilleri" anlamına gelen *kurum* terimini kullanmıştır. Toplumbilimini, "kurumların, kurumların yaratılışı ve işleyişleri bilimi" olarak tanımlamıştır.[45] Durkheim, böylece, mak-ro yapısal (geniş ölçekli ya da toplum çapında) olguları sosyolojinin esas konusu olarak ele almıştır.

[45] Emile Durkheim, *The Rules of Sociological Method,* Steven Lukes tarafından ön sözü yazılmış ve yayına hazırlanmıştır. (New York: The Free Press, 1982), s. 45 ve 59.

Durkheim, *The Rules of Sociological Method'da* toplumsal gerçekleri tartışırken, *işlevleri,* "toplumsal organizmanın genel gereksinmeleri" olarak görmektedir.[46] Buradan itibaren, toplumsal gerçekleri toplumsal olmayanlarla değil, toplumsal gerçeklerle açıklamaya devam eder. O, yöntemini, bireysel intiharlar üzerinde değil, toplumsal bir gerçek olan intihar oranları üzerinde odaklandığı ünlü araştırması *Suicide* (İntihar)'da uygulamıştır.

[46] Durkheim, *The Rules of Sociological Method,* s. 123.

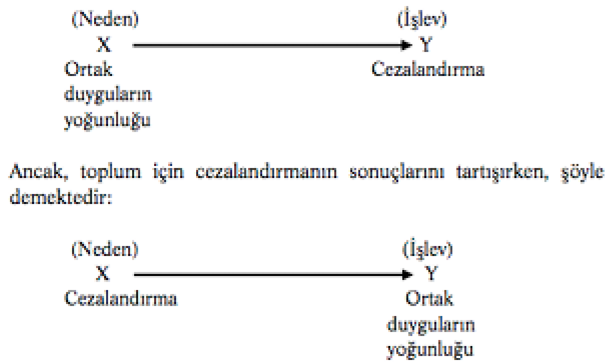
Durkheim'ın cezalandırma ile ilgili irdelemesi, hem kendisinin hem de daha sonraki işlevselci çözümlemenin zayıf ve kuvvetli noktalarını ortaya koymaktadır. Ona göre, cezalandırma, suça karşı toplumsal bir tepkidir. Yalnızca suç işleyeni cezalandırmak işlevini yerine getirmek ve suçu önlemekle kalmaz; aynı zamanda ortak duyguların yoğunluğunu, modern işlevselcilerin *paylaşılan değerler* adını verdikleri değerleri (burada, suç işlemeğe karşı olma) korumak gibi, genellikle bilinmeyen ama çok önemli bir işlevi de yerine getirir. Durk-heim, *cezanın,* "bu duyguları aynı yoğunluk derecesinde korumak gibi faydalı bir işlevi vardır, çünkü bunlara karşı yapılan saldırılar cezalandırılmaz ise, kısa zamanda bu duygular zayıflayacaktır" de-mektedir.[47]

[47] Durkheim, *The Rules of Sociological Method,* s. 124.

Ancak, Durkheim'ın toplumların hangi nedenle cezalandırmaya başvurdukları konusundaki açıklaması, pek yeterli değildir. Çok doğru olarak, bir şeyin yerine getirmekte olduğu işlevin, onun varoluşunu açıklamadığını belirtmekte ve "*neden* bilinmekteyse, *işlevi* daha kolaylıkla bulabiliriz" demektedir. Ancak, bundan sonra, nedeni işlevden çıkarmaktan kaçınırken kullandığı aynı mantığı uygulamakta ve cezalandırmanın, ortak duyguları korumak işlevini yerine getirme dolayısıyla ortaya çıktığını ve bu durumun da cezalandırmaya *neden* olduğunu söylemektedir. Başka bir

deyişle, Durkheim, cezalandırmanın bir sonuç veya bağımlı değişken (dependent variable) olduğunu söylemektedir.

(Neden) (İşlev)

Böylece, Durkheim'a göre, şekilde görebildiğimiz gibi, "neden" işlev- dir. Burada Durkheim' a tavuk-yumurta bilmecesini sorabiliriz; bu döngüsellik sorunu, yani olayların işlevlere göre açıklanması, bütün işlevsel çözümleme sürecinde tekrarlanmaktadır.

Durkheim'ın en meşhur kavramı *kuralsızlık* (anomie), onun *Inti-har* araştırmasının merkezini oluşturur.[48] Fransızca'dan çevirisi ile *anomie* kural ya da normların olmadığı bir durum; kuralsızlık, norm-suzluk demektir. Besnard bir *anomie* durumunu, "özelliği, belirsiz amaçlar ve sınırsız beklentiler olan, mümkün olanın giderek hızla genişlemekte olduğu sınırları ile karşılaşmaktan ileri gelen zihinsel karışıklık veya baş dönmesi"[49] olarak tanımlar. Durkheim iki kuralsızlık tipi anlatır: İş krizi ya da boşanma sonucu âni değişiklik neticesinde ortaya çıkan keskin (acute) *anomie;* ve modern sanayi toplumunun özelliği olan sürekli bir değişim durumu, süregelen (chronic) ano-mie. Durkheim, süregelen kuralsızlık üzerinde odaklanmıştır; çünkü, kendi ülkesi ile diğer sanayileşmiş ülkelerde neler olup bittiği ile ilgilenmekte idi.

[48] Emile Durkheim, *Suicide: A Stıdy in Sociology,* çev. John A. Spaulding ve George Simpson; bir de önsöz yazarak, George Simpson yayımlamıştır. (Glencoe, III.: The Free Press, 1951).

[49] Phillipe Besnard, "The True Nature of Anomie" *Sociological Theory* 6 (1988): 91-95.

Durkheim intihar karşısında tarafsız bir tutum almamıştır; onu toplumsal bir sorun olarak görmüş, sanayileşmiş ülkelerde gittikçe artmakta olan intihar olayları onu endişelendirmiştir. Bu olgu kişisel olarak da ona dokunmuştur: Onu intihar ile ilgili deneysel (empiri-cial) bir araştırmayı başlatmaya iten, en yakın arkadaşı Victor Hom-may'ın intiharı olmuştur.[50]

50 Ruth A. Wallace ve Shirley F. Hartley'in "Religious Elements of Friendship: Durkheimian Theory in an Empirical Context", Jeffrey C. Alexander, ed. *Durkheimian Sociology: Cultural Studies* (New York: Cambridge University Press, 1988) s. 93-106.

[17]Durkheim'ın *Intihar*'ının ana fikrinin bir tanımı, tümdengelim (ya da doğa bilimleri) yaklaşımını açıklığa kavuşturabilir. Durkheim'ın araştırması, ondokuzuncu yüzyıl Avrupa'sındaki intihar olaylarını yalnızca anlatmamaktadır. Burada Durkheim çok fazla ya da çok az bütünleşmenin veya düzenlemenin bir toplum için sağlıksız olacağı temel kabulü ile başlayarak; bundan, intiharla ilgili belirli varsayımlar çıkarır. Durkheim'ın yaklaşımını ve "orta-ölçekli" kuramı açıklamak üzere Robert Merton, Durkheim'ı şöyle yeniden ifade etmiştir:

> Toplumsal bağlılık (cohesion), keskin gerilim ve endişelilik hâlinde olan topluluk üyelerine ruhsal (psychic) destek sağlar.
> İntihar oranları, insanların içinde bulundukları çaresiz gerilim ve endişelerin işlevleridir.
> Katoliklerin toplumsal bağlılıkları, Protestanlara göre daha fazladır.
> Şu hâlde Katolikler'de Protestanlar'dakinden daha düşük intihar oranları beklenmelidir.[51]

51 Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ed. (New York: The Free Press, 1957), s. 151.

Durkheim tipik işlevselcilik yaklaşımı ile, toplumsal bağlılık veya dayanışma kuramını iki belirgin toplumsal ihtiyaç (gereksinme) olan bütünleşme ve düzenlemeye (regulation) dayandırır. Varsayımına göre, çok fazla veya çok az bütünleşmiş ve düzenlenmiş toplumlarda intihar oranları yüksek olacaktır. Bunlara tekabül eden intihar türleri *özgecilik* (çok fazla bütünleşme), *bencillik* (çok az bütünleşme), *kadercilik* (çok fazla kural ve

denetim) ve *kuralsızlık* (çok az kural ve denetim)tır. Durkheim'i, intiharın bu sonuncusunun neticeleri çok düşündürmektedir. O, "kuralsızlık", der; *toplumun*, bir görünümü yüksek intihar oranları olan, *patolojik bir durumudur.* Daha sonra göreceğimiz gibi, Durkheim toplumun durumu ile ilgili endişesinde Marx'a benzer. Durkheim, modern toplumu *kuralsızlık* yüzünden sağlıksız olarak görürken, Marx, bu durumu *yabancılaşma* olarak ele alır. Kuralsızlık kavramının modern işlevselcilikte, çatışma kuramındaki yabancılaşma gibi önemli bir yeri vardır. Ancak, Durkheim insanların sağlam ve ortak toplumsal normlara olan ihtiyaçlarına ağırlık verirken; Marx, yabancılaşmayı, mensuplarını çok sıkı bir şekilde denetim altında tutan toplumsal düzenin zararlı sonucu olarak görür ve insanlığın bu aşırı kural ve denetimden çok daha fazla özgürlüğe ihtiyacı olduğunu savunur.[52]

52 Marx'ın *yabancılaşma* tanımı ve tartışması için Bölüm 3'e bakınız.

Marx'tan farklı olarak Durkheim, intihar kuramını, kavramlarının tanımlarını daha genişletip ve işlerlik kazandırıp deneysel olarak ispat edilebilir hâle getirmeye çalışmıştır. Örneğin, anî bir toplumsal değişme sonucu, insanların gerçek deneyimleri ile kuralsal beklentileri arasında kopukluğun olduğu bir durumu, çok açık bir kuralsızlık durumu olarak kabul eder. Hakkında deneysel bilgi toplanabilecek ve kuralsızlık yaratacak olan bu tür olaylar, Durkheim'a göre, bir eşin ansızın ölümü ve ekonomik buhran dönemlerini içerir. Durkheim, varsayımlarını test etmekle kalmamıştır; kamu görevlileri tarafından toplanan bilgilerle varsayımlarını doğrulamıştır. Örneğin, kadın ve erkek dulların intihar oranlarının evlilere göre daha yüksek olduğunu, buhran zamanlarındaki oranların, ekonomik denge sürelerinde-kinden daha yüksek olduğunu bulmuştur.[53]

53 Durkheim, *Suicide.*

Durkheim'ın işlevselciliğe en meşhur katkısı *The Elementary Forms of the Religious Life* (Dinsel Hayatın İlk Şekilleri)'dır.[54] Burada Durkheim, ortak değerler ve kimlik konularındaki etkileri bakımından, dinin ilkel kabilelerin çoğunda kuvvetli bir bütünleştirici güç olduğunu göstermektedir. İşlevselci açıklamada değerlerin oynadığı merkezî role yukarıda değindik;

işlevselcilik, değerlerden, “iyinin ne olduğu konusunda yaygın düşünceler”[55] veya “belirli toplumsal yapıların ve toplumsal yapıda geçerli olan davranış türlerinin varlığını ve önemini meşrulaştıran inançlar” olarak bahsederek, Durkheim’ın yaklaşımını, yakından izlemektedir.[56] Smelser, özgür girişimcilik inancını, “özel mülkiyet kurumu çevresinde örgütlenmiş ve özel kazanç sağlamak için çalışan iş firmalarının varlığını destekleyen”[57] bir toplum değeri olarak takdim etmektedir. İşlevselci çözümlemenin bir başka önemli ölçüsü olan bütünleştirici güçler aramadaki ısrarı, yukarıda geçtiği gibi, *karşılıklı bağımlılık* ve *dengeye* verilen genel önemin bir yönüdür.[58] Yine, modern işlevselciliğin endişelerini paylaş - makta olan Durkheim, dini, ortak değerlerin gelişmesinde özellikle etkin ve böylece, çok iyi bir bütünleştirme kaynağı olarak görmektedir. Durkheim’ın çağdaş toplumda aynı şekilde bütünleştirici bir kuvvet arayışı, onu, çağdaş toplumda değerlerin iletilmesi amacına hizmet edecek işlevselci bir seçenek olarak *okul sistemi* üzerinde durmaya götürmüştür.[59] Günümüz işlevselciliğinin Comte, Spencer ve Pareto’da kökleri bulunmakla beraber; en büyük borcu Durk-heim’adır. Şimdi, Durkheim’ın en önemli vârisleri Talcott Parsons ve Robert Merton’a dönüyoruz.

[54] Emile Durkheim, *The Elementary Forms of Religious Life* (New York: Collier Books, 1961).

[55] Marie August Neal, *Values and Interests in Social Change* (Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall, Inc. 1965), s. 9.

[56] Neil J. Smelser, *The Sociology of Economic Life* (Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall, Inc. 1963) s. 27’ye bakınız.

[57] Smelser, *The Sociology of Economic Life,* s. 27. Yine bkz. Robin M. William Jr., “Change and Stability in Values and Value Systems”, Bernard and Alex Inkeles, eds., *Stability and Social Change* (Boston: Little, Brown, 1971), s.123-59 Williams değerleri, davranışın istenilirliği ile ilgili genelleştirilmiş ölçütler; normları da, değerler tarafından meşru kılınan kurallar, beklentiler ve talepler olarak tanımlamaktadır.

[58] ABD'de "Communication Network" (İletişim Ağı)nın kurucusu Amitai Etzioni, Durkheim'ın izinden gitmektedir. Tartışmaları haklar üzerinde fazla odaklanmaktan kurtarıp, kişisel haklar ile toplumsal zorunluluklar arasında denge sağlama çabaları, *"The Spirit of Community: Rights, Responsibilites and the Communitarian Agenda.* (New York Crown, 1993) ve *"The New Golden Rule: Community and Morality in a Democrativc Society,"* (New York: Basic Books, 1996) gibi kitaplarında yer almaktadır.

[59] Oğlunun ölmüş olduğu Birinci Dünya Savaşı sırasında Durkheim devlet okul sistemini şöyle selâmlamaktadır: "Bütün insanlar...Fransa'nın göstermiş olduğu faziletlere, askerlerinin cesaretine, ülkenin tarihte eşi görülmemiş korkunç felaketleri sâkin bir tahammül ile karşılamasına saygı gösterdiler. Bu, eğitim yöntemlerimizin beklenen en iyi sonuçları vermiş olduğu,
devlet okullarımızın kendilerine teslim edilmiş olan çocuklardan erkekler yetiştirmiş olduğu anlamındadır." Emile Durkheim, "The School of Tomorrow", Ferdinand Buisson ve Frederic E. Farrington, eds., *French Educational Ideals Of Today,* (New York: World Books, 1919), s. 185-92.

* Her cemaati bağımsız sayan kilise yönetim sistemine bağlı. (ç.n.)

Kısım Bir - Talcott Parsons: Büyük Kuram Özgeçmiş

Talcott Parsons (1902-1979)'ın babası bir Congregational* papaz olup, sonradan Ohio'da Marietta College'ın başkanlığını yapmıştır. Parsons lise öğrenimini Amherst'te tamamlamış, biyoloji bölümünden mezun olmuştur. Yaşam öyküsünde anlattığı gibi, okulda toplumsal bilimlere 'dönmüş'; ancak, fakülte ile ilgili bazı koşullar dolayısıyla, bu ilgisini fazla devam ettirememiştir.[60] Ancak Parsons'ın biyolojiye olan ilgisini aklımızda tutmamız önemlidir; çünkü sosyolojide izlediği yön, biyoloji alanında yapılan çalışmalara ve organizmayı meydana getiren kısımlar arasındaki karşılıklı bağımlılığa olan ilgiden kaynaklanmaktadır.

[60] Bu bölümde Parsons'ın otobiyografisi ile Benton Johnson'un monografisine dayanmış bulunuyoruz. Talcott Parsons'ın "On Building Social System Theory", s. 826-81 ve Benton Johnson'un *Functionalism in Modern Sociology: Understanding Talcott Parsons* (Morristown, N.J.: General Learning Press, 1975)'a bakınız.
Malinowski'nin öğrencisi olarak devam ettiği London School of Economics'deki bir yıldan sonra, Heidelberg Üniversitesi'nde burslu öğrenci olmuştur. Parsons burada ilk olarak Max Weber'in çalışması ile karşılaşmış, "Yeni Alman Edebiyatında Kapitalizm Kavramı" üzerinde bir doktora tezi yazmış ve bu çalışmasında Marx ve Weber'e de yer vermiştir. Parsons, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capita-lism*'i (Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu, 1930) tercüme ederek ve daha sonra *The Structure of Social Action* (Toplumsal Eylemin Yapısı, 1937)'ın II. cildinde Weber'in kuramsal bakış açısını çözümleyerek, Weber'i Amerika'ya tanıtmakta önemli bir rol oynamıştır.

Amherst'de bir yıllık hocalık döneminden sonra, 1927'de[61] Har-vard'a gitmiş, 1973 yılında *emeritus professor* olarak emekli oluncaya kadar orada ders vermiştir. 1942'de Amerikan Sosyoloji Derneği (*The American Sociological Association*)'ne Başkan seçilmiştir. Emekli olduktan sonra Pennsylvania, Rutgers ve Berkeley'deki Cali-fornia üniversitelerinde misafir profesör olarak ders vermeye devam etmiştir. Mayıs 1979'da ölümüne kadar, *sosyobiyoloji* (insan davranışının biyolojik temellerinin incelenmesi) gibi konular, disiplinler arası incelemeler ve genel eylem kuramında kültürel sistem düzeyi (anlam veya simgesel sistemler üzerinde odaklanan çözümleme düzeyi) üze-rinde[62] çalışmalarını sürdürmüştür. Onu hem olumlu hem de olumsuz olarak eleştirenlerin sayısı çoktur ve artık *işlevselcilik* egemen bakış açısı olmamakla birlikte, onun eserleri çağdaş sosyolojik kuramın çok önemli bir başvuru yeridir.[63] Bu bölümün büyük bir kısmı Parsons'ın işlevselciliğe katkılarına ayrılacaktır: *eylem sistemleri*, *eylem şeması*, *kalıp değişkenler* ve *sistem sorunları*.

[61] Parsons 1927-1930 arası Ekonomi Bölümü'nde bulunmuştur. Harvard'ın Sosyoloji Bölümü 1930'da kurulmuştur.

[62] Parsons ile 16 Şubat 1977'de yapılmış olan bir mülâkattan.

[63] İki festschrifts'i basılmıştır. Alex Inkeles ve Bernard Barber. ed. *Stability and Social Change* (Boston: Little Brown, 1971), ve Jan J. Loubser, Rainer C. Baum, Andrew Effrat ve Victor Lidz, eds., *Explorations on General Theory in Social Science: Essays in Honour of Talcott Parsons* (New York: The Free Press, 1976) a bakınız. 1977 dâhil, bir tamam bibliyografya için, bkz. Talcott Parsons, *Action Theory and the Human Condition* (New York: Free Press, 1978).

Parsons'ın Sistem Düzeyleri

Parsonscı kuram tartışmasının çekirdeğinde *sistem* kavramı vardır. Parsons, "diğer alanlarda olduğu gibi eylem alanında da çok öncelerden beri *sistem kavramı* düşüncemde merkezî bir yer tutmuştur"[64] demektedir. Toplumların nasıl yapılandığını ve uyumlu bir hâlde bulunduğunu açıklayan *genel eylem kuramı,* dört sistem içermektedir: *Kültürel sistem, toplumsal sistem, kişilik sistemi* ve *bir sistem olarak davranışsal organizma.*

[64] Parsons, "On Building Social System Theory", s. 849. Walter Buckley'in, *Sociology and Modern System Theory* (Englewood Cliffs, N.J.: PrenticeHall, Inc. 1967)'de Parsons gibi işlevselcilerin "sistem"i kullanma şekilleri ile ilgili eleştirisine bakınız.

Kültürel sistem düzeyinde temel çözümleme birimi *anlam* veya *simgesel sistemler*'dir. Simgesel sistemlere bazı örnekler, dinsel inançlar, diller ve ulusal değerlerdir. Ona göre, kültürel gelenekler paylaşılan simgesel sistemlerdir. Beklenilebileceği gibi, Parsons bu düzeyde *paylaşılan*

değerler üzerinde odaklanır. Burada anahtar kavram *toplumsallaşma*dır. Toplumun değerleri üyelerince benimsendi-ği/içselleştiği zaman (bireyler toplumun değerlerini kendi değerleri olarak kabul ettikleri zaman) "toplumsallaşma" olur ve toplumsallaşma, *toplumsal denetimi* (social control) sürdürmekte ve toplumu bir arada tutmakta çok güçlü bir bütünleştirici *baskı* (force)'dır.

32Devlet başkanları, nutuklarında, çok zaman bu işlevselci görüş tarzına yer verirler. Aşağıda, John F. Kennedy'nin 20 Ocak 1961'de

göreve başlarken yaptığı konuşma, bir liderin ulusal ve uluslararası düzeylerde paylaşılan değerlere yaptığı göndermelere örnektir:

> Her ulus bilmelidir ki... Biz özgürlüğün devamı ve başarısı için, her bedeli ödeyeceğiz: her yükü taşıyacağız, her güçlüğü göğüsleyeceğiz ve buna yardımcı olacak her dostu destekleyip, her düşmana karşı geleceğiz.
> ...Yolumuzun en son başarısı ya da başarısızlığı, benim ellerimden çok sizin ellerinizde olacaktır. Bu ülkenin kuruluşundan bu yana, her bir Amerikan kuşağı kendi ulusal sadakatini kanıtlamaya davet edilmiştir.
> ...Ve böylece, yurttaşlarım! Ülkenin senin için neler yapacağını
> değil senin ülken için neler yapacağını sorgula.
> Siz dünya vatandaşları, Amerika'nın sizin için neler yapacağını
> değil, hep beraber insan özgürlüğü için neler yapabileceğimizi
> sorgulayın.[65]

[65] *"Public Papers of the Presidents of the United States: John F. Kennedy"* (Washington D.C: United States Government Printing Office 1962), s. 1-3. Bu kaynağa dikkatimizi çeken Anne Kanour'a teşekkür ederiz.

Parsons'ın şemasındaki ikinci düzey ve üzerinde en çok durduğu alan *toplumsal sistemdir.* Burada temel birim *rol etkileşimi* (role interaction)'dir. Parsons bu konuya bütün bir kitap ayırmıştır ve orada *toplumsal sistemi* şöyle tanımlamıştır:

> Bir *toplumsal sistem*, en azından fiziksel ya da çevresel özelliği olan bir durum içinde birbirleri ile etkileşen belli sayıda münferit aktörlerden oluşur; bu aktörler 'en yüksek derecede tatmin olma' eğilimi ile güdülenmiş olup, kültürel olarak yapılanmış olan ve paylaşılan simgeler sistemi tarafından tanımlanmış esaslara göre, içinde bulundukları durumla ve birbirleri ile etkileşirler.[66]

66 Parsons, *The Social System* (New York: The Free Press, 1951) s. 5.

Parsons'ın toplumsal sistem tanımına göre, *çoğunluk* (plurality), iki veya daha fazla sayıda olabilir; *aktörler* halk (people) ya da birliktelikler (collectivities) olabilir. Şöyle ki; bir toplumsal sistem, bir aş evinde etkileşen iki insandan, aktörlerin üye ülkeler olduğu Birleşmiş Milletler'den oluşabilir. Parsons'ın, aktörlerin etkileşme şeklini tanımlayan, "kültürel olarak yapılanmış ve paylaşılmakta olan simgeler" ifadesinde, toplumsal sistemin kültürel sistem ile olan ilişkisi açıktır.

Parsons'a göre, kişilik sisteminin temel birimi yapıp eden birey, *insan*dır. O, bu düzeyde, yukarıdaki toplumsal sistem tanımında ağırlık verdiği "tatmin olma güdüsü" gibi bireysel gereksinmeler, güdüler ve tavır alışlar üzerinde odaklanır. İleride göreceğimiz gibi, "tatmin olma güdüsü", insanların "kendi çıkarları"na göre veya "kazancı arttırma" amacı ile hareket ettiklerini savunan, hem çatışma kuramı hem de alışveriş kuramı için geçerli ortak bir kabuldür.[67]

67 Bölüm 3 ve Bölüm 7'ye bakınız.

Dördüncü sistem *davranışsal organizmada* temel birim biyolojik anlamda *insan*'dır; yani insanın içinde yaşadığı organik ve fizik çevre dâhil, insanın fiziksel yönüdür. Bu sistemden bahsederken Parsons, açıkça, organizmanın merkezî sinir sistemi ve motor faaliyetini be-lirtmektedir.[37] Parsons hayatının sonlarına doğru, ilk ilgi duyduğu alan olan toplumsal davranışın biyolojik temellerinin incelenmesine dönmüştür.[68]

68 Parsons, *The System of Modern Societies* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc., 1971), s. 5.

Parsons'ın *toplumsallaşma* (socialization) konusundaki görüşleri, bütün bu sistemlerin birbirleri ile nasıl bağıntılı olduklarını gösterecektir. Biz, doğduğumuzda sadece davranışsal organizmalarız ve ancak bireyler olarak geliştiğimizde bir kişilik kimliği kazanırız. Şu hâlde, *insanlar nasıl toplumsallaşırlar?* Daha önce belirttiğimiz gibi, Parsons, insanların, bir toplumun değerlerini içselleştirdiklerini söylemektedir; yani, toplum içindeki diğer aktörlerden, kendilerinden ne beklendiğini öğrenerek kültür sisteminin toplumsal değerlerini kendi değerleri yapmaktadırlar. Başka bir deyişle, *rol beklentilerini* öğrenerek, toplumun tam üyeleri hâline gelmektedirler. Böylece, değerler kültür sisteminden gelmekte; bunlara tekabül eden normatif beklentiler veya rol beklentileri toplumsal sistem içinde öğrenilmektedir; birey kimliği kişilik sisteminden ve biyolojik donanım, davranışsal organizmadan gelmektedir.

Somut bir toplumsal sistem alarak, toplumsallaşmanın bunun içinde nasıl "işlediğini" görelim. Bir şehir çocuk çetesi düşünelim.

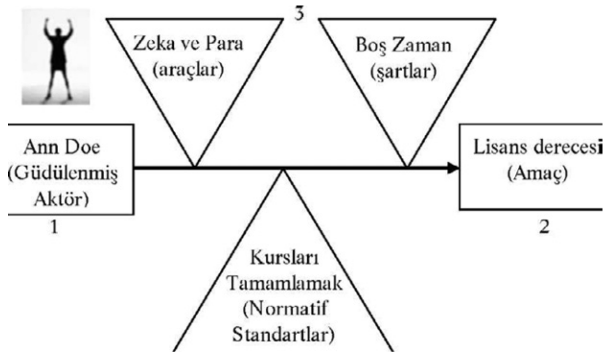
Bu çetenin değerlerinden biri, araba çalma ya da uyuşturucu satma kabiliyeti ise; çetenin tam üyesi olmak isteyen çocuklar, bu değeri benimsemekle yetinmemeli (kültür sistemi), bu davranışın ne ölçüde kendilerinden beklenildiğini bilmelidirler. Toplumsal sistem şartlarından olarak, normatif beklentilere uymaları gereklidir. Üyeliklerinde, kimliklerinin de yer alması lazımdır; bu çete içindeki üyelikleri, kendi kişiliklerinin bazı gereksinmelerine ve itici güçlerine de cevap vermelidir. Burada, davranışsal organizma da yer almaktadır; çünkü çete üyelerinin başarıyla araba çalmaları ya da uyuşturucu satmaları ve çetenin beklentilerine göre hareket edebilmeleri için, bazı ustalık ve fiziksel becerilere sahip olmaları gerekir.

Bu örnek, bütün dört sistemin de yorumlanması için yeterli olmalıdır. Parsons bu dört sistem düzeyini birbirinden bağımsız olarak görmemektedir; onlar, daha çok, işlevselciliğin devamlı olarak belirttiği karşılıklı bağımlılığı göstermektedir. Aşağıdaki kısımda, *dört sistem*

bağlamında gerçekleşen davranışı tanımlama için bir çerçeve olan, Parsons'ın *eylem kuramı* (theory of action)nı tartışacağız.

Parsons'ın Eylem Kuramı

Parsons'ın *eylem kuramı*, tek bir kişi veya bir topluluk olabilen bir *rol oyuncusu* ya da "aktör" *(actor* - eyleyen, yapıp eden) ile başlar. Şekil 2-1'de aktör(l) Ann Doe'dur. Parsons, aktörü, kültür sisteminde tanımlandığı gibi arzu edilen bir *amaç* veya sonuca (2) varmak üzere enerji sarf etmek için güdülenmiş olarak kabul eder ki, bu, Ann Doe için B.A. (lisans) derecesidir. Eylem, *araçları* (kolaylıklar, araçlar veya kaynaklar) ve *şartları* (amaca yöneldiğinde ortaya çıkan engeller) içeren bir durum (3) içinde yer almaktadır. Örneğin, Ann Doe bu dereceyi kazanmak için gerekli yetenek ve malî imkânlara sahiptir; ancak tam zamanını isteyen bir işte çalıştığı için, iş saatlerinin dışında derslere devam etmesi, mesai saatleri içerisinde izin alması ya da kendisine yeterli zamanı verebilecek bir işe geçmesi, bu durumda onun için gereklidir. Şu hâlde, araçlar ve şartlar, bu durumu çok tehlikeli yapabilir. Son olarak, ki bu Parsons'ın eylem kuramı için son derecede önemli bir husustur, bütün yukarıdaki öğeler, toplumsal sistemin *normatif standartları* (4) tarafından düzenlenmektedir; Ann Doe'nun B.A. derecesini alabilmesi için bütün dersleri başarıyla geçmesi lazımdır. Aktörler oyunun kurallarını dikkate almak

zorundadırlar; amaçlarını ve davranışlarını kurallar belirler ve bir amaca ulaşmak üzere güdülenmiş olan bir aktörün kurala uygun beklentileri yerine getirmesi gereklidir. Kurallar aktör tarafından içselleştirildiği için artık o uygun bir şekilde hareket etmeye güdü-lendirilmiştir. Şimdi artık kuralların neden Parsons'ın eylem kuramının merkezini teşkil ettiğini ve bunlara meşruluk kazandıran *kültür sistemi'nin* neden çok önemli olduğunu görebiliriz.

Birinci bölümde mantıksal olarak, somut önermeler ve varsayımların çıkarılabileceği bilimsel anlamda, kuramlar ile, "genel yönelimler" arasında bir ayırım yapmıştık. Burada, Parsons'ın her şeyi kapsayan *genel eylem kuramı'nın*, birinci kategoriden çok, ikinci kategoriye dâhil olduğunu görüyoruz. O, insanların değişik durumlarda ne yapacaklarını veya gerçek toplumların yapısını anlatan ifadelerden çok, birçok davranış çeşitlerini anlatan ve toplumu meydana getiren kısımlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı belirlemeye yarayan bazı kavramlar sağlamaktadır. Ancak, Parsons *eylem kuramı'nda* büyük ağırlığı olan normatif beklentiler ve kültürel amaçlar üzerinde dururken, farklı toplumların nasıl işlemekte olduğuna dair daha somut görüşlerde ileri sürmektedir. Aşağıdaki kısımda Parsons'ın düşüncesinin bu yönü üzerinde durulacaktır.

Kalıp Değişkenler

Yukarıdaki kısımda gördüğümüz gibi. Parsons başlangıçta eylem kuramını geliştirme üzerinde durmuştur. Bunda o, hedeflere yönelmiş, ancak -kendileri de kuralsal beklentiler tarafından belirlenmiş olan- bu hedefleri gerçekleştirmeden önce bazı şartları yerine getirmek durumunda olan kararlı aktörleri tasvir etmiştir. Parsons ikinci zihinsel görevinin, aktörlerin karşılaşacakları beklenmeyen farklı durumlarla, beklentilerin neler olacağına açıklık getiren hususları geliştirmek olduğunu düşünmüştür. Bu aktörlerin durumlarının, hiç yapılanmamış ve tamamen belirsiz olmadığını göstermek istemiştir. Böylece, kalıp değişkenleri (pattern variables) belirlemiştir; bu değişkenler, beklentileri ve ilişkilerin yapısını sınıflandırmakta, soyut eylem kuramını daha anlaşılabilir hâle getirmektedir.

Parsons'ın çalışmalarının bu bölümü Ferdinand Tönnnies'in (1855-1936) *gemeinschaft-gesellschaft* tipolojisine dayanır. [Bir tipoloji (typology), 'örnek/model'lere (types) dayanan bir çözümlemedir.] Tönnies, ilkel toplulukları (gemeinschaft) modern sanayileşmiş toplumlarla (gesellschaft) karşılaştırmak ile ilgileniyordu. Topluluğun (cemaat, gemeinschaft'ın en yaygın olarak kullanılan karşılığı) özelliği yakın kişisel bağlar veya akrabalık ilişkileridir: buna karşılık toplumun (gesellschaft) özelliği, daha çok gayrişahsî ve iş içi ilişkilere benzeyen ilişkilerdir. Tönnies'i takip eden Durkheim, ilkel ve modern toplumlarda *dayanışma* tiplerini çözümlemiştir. Bunlardan birincisine "mekanik dayanışma" (ortak bilincin güçlü olduğu) ve diğerine "organik dayanışma" (bireyciliğin yükselmekte olması dolayı-sıyla ortak bilincin zayıf olduğu) adlarını vermiştir.[69] Tönnies ve Durkheim gibi, Parsons da bu ikisi arasındaki farkın, temel bir fark olduğuna inanır; O, ilişkilerin genelde kişisel ve samimi olduğu geleneksel toplumlardaki ilişkilere *etkili* (expressive) ilişkiler ve ilişkilerin genel olarak gayrişahsî veya resmî ilişkiler olduğu modern toplum-lardakilere de *araçsal* (instrumental) ilişkiler adını vermektedir.

69 *Bedenin sosyolojisi* ile ilgili bir tartışma için Bölüm 8'e bakınız.

Modern toplumda bile bu iki tür ilişki mevcut olup, bunlara ihtiyaç vardır. Parsons, bu ihtiyacı, aile içerisinde cinsiyet rol farklılaşmalarını çözümlemekte kullanır. Ona göre, araçsal liderlik rolünün, aile şöhretinin ve gelirinin dayandığı eş-baba'ya verilmesi gerekir.[70] Bunun gibi, babanın

meslek sorumlulukları yüzünden, çocukların toplumsallaştırılmasında etkili liderlik rolünün anne tarafından yürütülmesi gerektiğini söyler. Feministlere göre, Parsons'ın ailede bu araçsal/etkili iş bölümünün pozitif işlevleri ile ilgili ifadeleri, *status* quo'nun devam ettirilmesini haklı çıkarmak çabasındadır. Feministler Parsons'ın cinsiyeti toplumsallaştırma kuramını, özellikle kadına yönelik, ama her iki cins için de baskıcı diye eleştirirler.[71]

70 Durkheim ile ilgili bölümde bu iki dayanışma türü ile ilgili görüşlere bakınız.

71 Talcott Parsons, *Essays in Sociological Theory* (New York: The Free Press, 1954), s. 422-23.

Girişte belirtmiş olduğumuz gibi, feminist kuramcıların görüşleri kitap boyunca ele alınacaktır. Bu noktada *feminist kuram*ın bir tanımını veriyoruz:

> İlk olarak, kuramın başlıca odağını ya da konusunu *cinsiyet* teşkil etmektedir. Feminist kuram, hemen hemen bütün toplumsal ilişkileri, kurumları ve süreçleri cinsiyet yönünden anlamayı hedefler. İkincisi, cinsiyet ilişkileri bir sorun olarak görülmektedir. Bundan, feminist kuramın, cinsiyetin haksızlıklar, gerilimler ve çelişiklikler ile nasıl ilişkilendirildiğini anlamaya çalışmakta olduğunu kastediyorum. Son olarak, cinsiyet ilişkileri doğal ya da değişmez olarak görülmemektedir. Daha çok, cinsiyete dayalı *status quo*, insanlar tarafından sonradan yaratılmış olan ve yaratılmaya devam eden sosyo-kültürel ve tarihsel güçlerin ürünü ve insan müdahalesi ile değiştirilme olasılığını taşıyor.[72]

72 Patricia Hill Collins (Bölüm 5) ve Dorothy E. Smith (Bölüm 6) görüşlerine bakınız.

Ancak, Parsons, kalıp değişkenleri işlerken, feministler tarafından şiddetle eleştirilen bu basit ikili *etkili/araçsal tipolojisinin* ötesine geçmiştir. Onun *kalıp değişkenleri, geleneksel-modern* tipolojisinin beşli iki ayrı takım hâlinde geliştirilmiş şeklidir. Parsons, kalıp değişkeni iki yönlü (dichotomy) olarak tanımlamaktadır; aktörün içinde bulunduğu durumun anlamı aktör tarafından anlaşılmadan ve böylece duruma göre

hareket etmesine imkân olmadan önce, aktör tarafından bu iki yönlü durumun birisinin seçilmiş olması gerekir.[73]

[73] Janet S. Chafetz, *Feminist Sociology: An Overview of Contemporary Theories (Itasca,* III.: Peacock, 1988), s. 5.

Başka bir deyişle, her bir kalıp değişken (pattern variable), eylem yerine getirilmeden önce aktör tarafından çözülmesi gereken bir sorun veya bilmeceyi gösterir.

Tablo 2-1, kalıp değişkenler şemasını özetlemektedir. Her durumda, tipik ve uygun olarak yapılan tercihler, toplum tipine göre değişmektedir. Geleneksel toplumlara uygun tercihler sol tarafta (etkili) ve modern toplumların uygun tercihleri sağ taraftadır (araçsal).

[43] Talcott Parsons, *Toward a General Theory of Action,* Edward A. Shils ile hazırlanmış. (Cambridge: Harvard University Press, 1951), s. 77.

Aktörlerin yapacakları ilk tercih *doğuştan getirilen özellik* ve *başarı* ya da bazen söylendiği gibi, *nitelik* (quality) ile *icraat* (performan-ce) arasındadır. Örneğin, bizimki gibi modern toplumlarda işverenlerin istihdam edecekleri kimseleri renkleri, yaşları, cinsiyetleri ya da ailelerinin ilişkileri bakımından değil; geçmişte yaptıkları iş ve dolayısıyla gelecekte onlardan bekledikleri iş esasına göre işe almaları beklenir. Böylece işverenler, kalıp değişkenler ikilisinin doğuştan getirilen veya nitelik tarafını seçeceklerine, *icraat* veya *başarı* (achieve-ment) tarafını seçmelidirler. Örneğin, meşhur bir ailenin genç bir üyesi, daha ehliyetli olan diğer bir kişiye tercih edilerek işe alınacak olursa, kamunun bu konuda sesini yükseltmesi gerekir. Ancak, tercihin kısmen doğuştan getirilen değerlere göre olması beklenen durumlar da vardır. Örneğin, silahlı kuvvetlere kabul edilebilmek için kişinin belirli bir yaşta olması gerekir. Bir kişinin, yaşı hakkında yalan söylediği ispatlanabilirse silahlı kuvvetlerdeki makamlardan olumsuz değerlendirmeler beklenmelidir. Burada tartışmakta olduğumuz hususun, doğuştan getirilen ile, başarı seçenekleri arasında *uygun* seçim yapmak olduğunu aklımızda tutmamız önemlidir. Par-sons'a göre, kararın temelinde normatif beklentiler vardır; şu ya da bu karar keyfî değildir. Böylece, Parsons'ın eylem kuramını tartışırken kullandığımız Ann

Doe örneğinde, kuralsal ölçütler, onun dersleri başarıyla bitirmesini gerektirmektedir; doğuştan getirilmiş nitelikleri ne olursa olsun, eğer başarısız olacak olursa, lisans derecesini kazanmak olan amacına erişmemiş olacaktır.

TABLO 2-1 Parsons'ın Kalıp Değişkenleri

Etkili Değişkenler (Gemeinchaft)	Araçsal Değişkenler Gesellschaft
Doğuştan getirilmiş nitelik	Başarı(İcraat)
Yaygınlık	Özgüllük
Duygusallık	Tarafsızlık
Özellik	Evrensel(ci)lik
Birliktelik	Benlik, kişisel çıkar

İkinci kalıp değişken *yaygınlık* veya *özgüllüktür.* Burada mesele, iliş kilerdeki taleplerin yaygınlığıdır. Eğer talep sayısı ve türleri çok ise, bu *yaygın* (diffuse) bir ilişkidir; kapsamı dar ya da pek sınırlı ise, o özgül (specific) bir ilişkidir. Örneğin yakın bir arkadaşınızdan, sizi saatlerce dinleyebilecek iyi bir dinleyici olması, gönüllü olarak evinizi beklemesi, para dâhil size birçok şeyi ödünç verebilmesi gibi çok sayıda beklentiniz olabilir. Parsons, *yaygın* ilişkiden bunu kastetmektedir. Buna karşılık, ilişki, bir dişçi ile hastası arasındaki ilişki ise; dişçinin ilgisi, hastanın dişlerinin bakımı, hastanın randevusuna zamanında gelmesi, sâkin oturup, söylendiği zaman ağzını açıp kapaması ve dişçinin hizmetlerinin karşılığını ödemesi ile sınırlandırılmıştır. Bu, işlevsel olarak *özgül* bir ilişkidir. Bundan başka, burada ilişkinin türü, sınırlarını baştan belirlemektedir. Doktor, aile, iş veya seks hayatı gibi diş bakımı ile ilgili olmayan kişisel sorular sormaya başlarsa, olumsuz değerlendirmeler beklenebilir; hasta kızacak ve hattâ dişçiye gitmekten vazgeçecektir. Kısacası yakın bir arkadaşınızdan sizin için birçok şey yapmasını isteyebilirsiniz; bu ilişki kısıtlı bir ilişki değildir.

Dişçi ile hastası arasındaki *özgül ilişki, ilgili olmayan bütün davranışların dışarıda bırakılmasını gerektiren* ve uygun olan davranışların açıkça belirlenmiş olduğu bir ilişkidir. Parsons'a göre, modern toplumlarda uygun seçim (tercih-choice) genellikle, özgül olarak tanımlanmış davranışı içerir; buna karşılık, *geleneksel toplumlarda ilişkilerin çoğu yaygındır.*

Üçüncü kalıp değişken, *duygusallık* veya *duygusal tarafsızlıktır.* Burada mesele, aktörün ilişkiden, duygusal yönden bir tatmin bekleyip beklememesidir. Nişanlı bir çift birbirleri ile duygusal olarak ilişkili olmak gibi bir beklenti içinde olabilir; buna karşılık, bir lise öğretmeni ile öğrencisi, duygusal tarafsızlığı tercih edeceklerdir. Parsons'ın Birleşik Devletler'deki okul sistemi ile ilgili görüşlerine göre, çocuklar altı yaşlarında sisteme girdikleri zaman aile hayatının duygusal ilişkilerine alışık durumdadırlar.[74] Okulda, öğretmenin elini tutmak gibi belli ölçüde duygusallığa müsaade edilebileceğini öğrenirler; ancak bu durum, okulun ilk bir veya iki yılı için geçerlidir. Parsons, "The School Class as A Social System" (Bir Toplumsal Sistem Olarak Okul Sınıfı) adlı makalesinde, eğitimin sınıflar ilerledikçe nasıl bir "heyecansız varoluş" (bloodless existence) hâline geldiğini ve bunun, çocukların çalışma hayatı yapısında, etkileyici beklentilerden çok, tarafsız yaklaşımların geçerli olduğu bir toplumda yaşayabilmeleri için önemli olduğu görüşünü savunmaktadır.[75] Çocuklar okulda, genellikle vasıtalı bir yolda nasıl yürüneceğini öğrenirlerse; okul, modern toplumun ihtiyaç duyduğu işçi tipini sağlamış olacaktır.

74 Ailede artan şiddet oranı bu varsayımı bugün daha çok tartışılabilir kılıyor.

75 A. H. Halsey, Jean Floud ve C. Arnold Anderson, eds. *Education, Economy and Society,* New York: The Free Press, 1961) s. 434-55'de: Parsons'ın, "The School Class as a Social System: Some of Its Function in American Society".

Dördüncü kalıp değişken, *özellik* veya *evrensellik*'tir. Burada yapılacak olan seçim, genel bir kurala göre karşılık verme ile bir kişinin sizinle olan özel ilişkisine ya da belirli bir topluluk üyeliğinize göre karşılık vermesi

arasındadır. Toplumumuzda bir öğretmenin bütün öğrencilere eşit davranması -yani, *Evrensel* ölçütlere göre- beklendiğinden, ana ve babaların veya akrabanın sınıfta kendi çocuklarını okutmaları zor olacaktır. Bir "özellik" örneği, aynı okula veya sınıfa devam etmiş olmaktan ileri gelen arkadaşlık (old boy) sistemidir; bu, işe almanın hiçbir yasal düzenleme olmaksızın özellik esasına göre yapılmış olduğu bir tarihte, Birleşik Devletler'de birçok iş dallarında kadınlar ve diğer "küme dışı kimseler" (outsiders) için geçerli olmuştur. Ancak, bu durum, o zamanlar toplumsal yönden kabul edilen bir durum idi ise de, ve birçok ülkede hâlâ kabul edilebilir olmakla birlikte, bugün artık Birleşik Devletler'de memur veya işçilerden beklenilen bir yaklaşım değildir.[76] Genellikle "ayırımcılık" (discrimination) sorunları; tercihlerin, modern toplumların inandıkları ve tavsiye ettikleri evrensel ölçülerden çok, özelci ölçülere dayanmasından ileri gelmektedir.

76 Birleşik Devletler'de sivil haklar hareketinden öğrenmiş olduğumuz gibi yasalar veya kararnamelerden doğan kuralcı beklentiler mutabakat sağla mamaktadır; örneğin hâlâ "Eşit İstihdam Fırsatı Komisyonu" tarafından incelenmesi gereken olaylar vardır.

Beşinci bir kalıp değişken, *birliktelik-benlik* yönelimidir; burada mesele, kişisel çıkarların mı karşılanabileceği, yoksa bir zorunluluk veya görevin mi yerine getirileceğidir. Örneğin, yasal olarak kazanç amacının güdüldüğü iş dünyasında, kişisel çıkarlar kurumlaştırılmış-tır. Buna karşılık, kamuda çalışan memurlar, görevlerini kamunun en büyük yararını gözeterek sürdürmek durumundadır; böylece, bu memurların davranışları, kişisel çıkarlar yerine, birlikteliğin yararına yöneliktir. Parsons, başlarda *birliktelik-benlik* değişkenini şemasına dâhil etmiş olmakla beraber; 1953'den itibaren bu kalıp değişken ortadan kalkmış gibidir.[77]

77 Parsons, "Pattern Variables Revisited", *American Sociological Review* 25 (1960) s. 467-83. Parsons şimdi *birliktelik-benlik* yönelimini, "ilk kalıp değişkenler düzeyinin bir üst düzeyindeki eylem kısımlarının organizasyonundaki bir öğenin lüzumsuz bir şekilde sınırlandırılmış bir ifadesi olarak" (s. 480) gördüğünü, başka bir deyişle, bunu diğer dört

değişken takımından
daha soyut bir düzeyde gördüğünü söylemektedir.

mamaktadır; örneğin hâlâ “Eşit İstihdam Fırsatı Komisyonu” tarafından incelenmesi gereken olaylar vardır.

47Talcott Parsons kendisinin, “onulmaz bir kuramcı” *(The Social System*’in ithaf sayfasında) olduğunu kabul etmekle beraber, kalıp değişkenlerin deneysel/görgül uygulanması ile de ilgilenmiştir. Deneysel araştırma alanına çok nadir olarak girişlerinden birinin sonuçları *The Social System* adlı kitabının, “Social Structure and Dynamic Process: The Case of Modern Medical Practice” başlıklı bölümünde yer almaktadır.[78] Bu bölümde Parsons doktor-hasta rol ilişkilerinde kalıp değişkenleri kullanmaktadır. Tıp alanındaki uygulamalar ile ilgili incelemesi için bilgi toplarken, Tufts Medical Center ile Mas-sachusetts General Hospital’da hem katılımcı gözlemci olarak, hem de doktorlarla mülâkat yaparak çalışmıştır.[79] Parsons, beklenildiği gibi doktorun rolünün ağırlıklı olarak “araçsal” olduğunu belirtmiştir. Çok yüksek derecede bir yeterliliğe ihtiyaç gösterdiğinden, doktorun durumu kazanılmış bir konumdur; hiç kimse “doktor” olarak doğmaz, ancak belki doktor çocuğu olmak, yardımcı bir unsur olabi-lir.[80] Bu alanda gerekli olan bilginin ve becerinin karmaşıklığı, inceliği ve bundan dolayı gerekli eğitimin uzunluğu ve yoğunluğu, hem icraat ve başarı ölçütlerine, hem de evrensel yönelime gerek göstermektedir. Örneğin, bir doktor hastasını iyi etmek üzerinde yoğunlaş-malıdır ve bu bakımdan bütün hastalara aynı şekilde davranılmalıdır.

78 Parsons, *The Social System,* s. 428-79’a bakınız. Bu Parsons’ın hiç deneysel araştırma yapmamış olduğunu sananlara sürpriz olarak gelebilir.

79 Parsons, “On Building Social System Theory”, s. 835.

80 ABD’de masraflı tıp eğitimi, zengin aileler içinde doğan çocuklar tarafından daha kolayca göze alınabileceği için, doktor rolünde doğuşla ilgili bir öğenin bulunduğu söylenebilir.

Ayrıca, *duygusal tarafsızlık* (affective neutrality) gereklidir: çünkü, doktorun sorunları “nesnel ve bilimsel yönden gerekçeli olarak” ele alması

lazımdır.[81] Bu yüzden operatörler genellikle aile bireylerini ameliyat etmezler. Son olarak, bir doktor sağlık ve hastalık konularında uzmanlaşmış olduğundan, *işlevin özgüllüğü* (specificity of function) söz konusudur. Hastalar doktorlarına, normal olarak gelir vergileri ile ilgili konularda müracaat etmezler; doktorlar belki bu konularda da yardımcı olabilirler, ama bu onların uzmanlık alanı değildir.

81 Parsons, *The Social System,* s. 435.

50Parsons, doktor rolünün bu özel yapısının kültürel gelenekle bağlantılı olduğuna ve teknik beceride uzmanlaşmanın çağdaş Amerika'nın bir özelliği olduğuna işaret etmektedir. Kabile topluluklarında *hekimlik,* ana-babadan çocuklara geçen, doğuştan gelen bir konum (ascribed status)'dur. Hekimin diğer insanlara ve onların da hekime davranışları özel değişkenlere (particularistic variables) göre belirlenir ve değişir. Buna ilave olarak, hekime çok defa sağlık ve hastalıkla ilgili olmayan meselelerde baş vurulduğu için, burada geçerli olan norm, işlevin özgüllüğü (specificity) değil, yaygınlığı (diffuseness)' dır. S ıkı kabile ilişkilerinden dolayı, burada daha fazla duygusallık beklenebilir. Böylece, kabile topluluklarında "uygun seçimlerin" dokusu farklı olacaktır. Kabile hekimi ile doktor arasındaki karşıtlık, "*gemeinschaft*" denilen toplumların *etkili* yöneliminden, sanayileşmiş veya "*gesellschaft*" denilen toplumların *araçsal* (instrumental) yönelimine genel bir geçişi göstermektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu değişiklik, kalıp/örüntü değişkenler (pattern variables) şemasının temelinde bulunmaktadır.

Parsons'ın sistemine göre, münferit aktörlerin toplumsallaşmış olduklarını ve böylece toplumsal beklentilere cevap verecek şekilde güdülenmiş olduklarını kabul edecek olursak, aktörlerin kalıp değişkenler bakımından uygun tercihleri yapacaklarını bekleyebilir; değerler ve beklentilerle ilgili bilgilere dayalı olarak nasıl davranacaklarını önceden bilebiliriz. Ancak, yapılacak tercihin ya şu, ya da bu gibi basit olmadığı durumlar vardır. Sözgelişi, okutmakta oldukları sınıfta kendi çocuklarının da öğrenci olduğu bir durumda, öğretmen olan bir kişi birçok hâllerde ana ya da baba rolünün öğretmen rolü ile çatıştığını görecektir. Bu durumda yapılacak iş, her zaman

ya evren-selci ya da özellikçi seçeneklerden birini seçmek olmayacaktır; çünkü buradaki seçimleri hem özellikçiliği hem de evrenselciliği gerektire-cektir, kan akrabalığı “suları bulandırmaktadır.” Parsons, etkileşime girecek olduğu kişiyi hem sevebilen, hem de ondan nefret edebilen aktöre çok az kararsızlık payı tanımaktadır.[82]

[82] Bu bölümün üçüncü kısmında Neil Smelser’in *kararsızlıkla* ilgili görüşlerine bakınız.

Böylece, kalıp değişkenler şemasının, rol ilişkilerini açıklamak ve tanımlamak veya insanların yapacakları uygun tercihleri tahmin etmek gibi hususlarda sanıldığı kadar yardımcı olmadığı görülmektedir. Kalıp değişkenler kendi başlarına, sosyologlara, insanların rol çatışmaları ile karşılaştıklarında nasıl davranacaklarını söylememektedir: Ayrıca toplumsallaşmanın ne derecede etkili olduğu veya Par-sons’ın yaklaşımında olduğu gibi, insanların davranışının, normatif beklentilerin açık ve seçik bir işlevi olup olmadığı tartışmaya açıktır. Önceden belirlenmiş olmayan veya Parsons’ın *sapma davranış* diyebileceği bir davranış şekli, aşağıda Parsons’ın “sistem sorunları” ve denge üzerindeki düşüncelerinin ele alındığı kısımda tartışılacaktır.

İşlevsel Sistem Sorunları - AGIL

Parsons kalıp değişkenler şemasını geliştirdikten sonra, yeni bir işe koyulmuştur. Aktörlerin hangi amaçları (Jane Doe’nun lisans derecesi gibi) izleyecekleri hakkında eylem şemasındaki belirsizliği azaltmak ve kalıp değişkenleri biraz daha belirginleştirmek istemiştir. “Sistem sorunları”, “işlevsel zorunluluklar”, *“AGIL Modeli”* (kendi geliştirdiği dört işlevin ilk dört harfinden) ya da “dört işlev örneği (four function paradigm)” olarak çeşitli başlıklar altında bilinen görüşlerini, amaçların doğası ile ilgili önermeleri kendi kuramı ile birleştirmek için geliştirmiştir.

Bu çalışma, Parsons’ın küçük topluluklarda liderlik ile ilgili deneyimlerde Robert F. Bales ile işbirliğinden ortaya çıkmıştır. Bales, küçük gruplar

sorunlarını çözerken, faaliyet niteliğinde bazı değişiklikler gözlemlemiştir. Tipik bir toplantıda gruplar, yapılacak işe *ortak bir yönelim* sorununu çözmek için, bilgi isteyip toplamaya başlayacaklardır. Bundan sonra, yapılacak iş ile ilgili *değerlendirme* sorununu çözmeye çalışacak ve kararlar alacaklardır. Daha sonra *toplumsal denetim* yolu ile bir ölçüde uzlaşma sağlamaya çalışacaklardır. Bu süreç başarılı olursa, toplumsal bütünleşmeye herhangi bir zarar gelmiş ise, onu onarma ve toplulukları *denge* durumuna döndürmek üzere dönem, *dayanışma* ve *gerilimi azaltma* amaçlı şakalaşma ve gülüşme gibi etkinliklerle sonuçlandırılacaktır.[83]

83 Talcott Parsons, *Working Papers in the Theory of Action*, Robert F. Bales ve Edward A. Shils ile birlikte (New York: The Free Press, 1953), s. 140-43'e bakınız.

Working Papers dikkatlice okunacak olursa, Bales'in küçük toplu-luklarının hemen hepsinin Bales'in Harvard istihdam hizmetinden sağlamış olduğu Harvard öğrencilerinden oluştuğu görülecektir. 1950'li yılların başlarında bu gruplar hemen tümü ile beyaz üst-orta-sınıf ya da üst-sınıf Protestan erkeklerden oluşmaktaydı. Topluluğun homojenliği, Parsons'ın işlevsel sistem sorunlarının sayısı ve türü sınıflandırılması ve genelleştirilmesi ile ilgili sorular ortaya çıkarmak-tadır.[84] Bu ufak topluluklar Afrikalı Amerikalıları, Latinleri, Asyalıları, kadınları, mavi yakalı işçileri, Katolikleri ve Yahudileri içermiş olsaydı, topluluk faaliyetlerinin tipleri ve sıralamaları farklı olabilirdi. Toplumsal merdivenin alt basamaklarında veya altta kalan basamaklarda olan grupların, yapılacak işe yönelimlerinin farklı olacağı kabul edilirse, bunların toplumsal denetim görüşleri de farklı olacaktır.

84 İşlevsel sistem problemlerinin evrimi ile ilgili bir feminist eleştiri için Ruth A. Wallace, *"Introduction"* s. 1-19, Ruth A. Wallace, ed. *"Feminism and Sociological Theory"* (Newbury Park, Calif.: Sage, 1989) bakınız.

Örneğin, daha fazla heterojen olan toplulukların daha fazla gerilim yaşamaları sonucunda başlıca sistem sorunu olarak çatışma çözülü-mü ortaya çıkacaktır. Böylece, sistem sorunlarının kümeleşmesi farklı olacaktır.

Dorothy Smith[85] gibi feminist kuramcılar, kadınların dünyayı nasıl deneyimledikleri ile, toplumla ilgili ana kuramlar, kurallar ve kendi kendilerinin farkındalığı (self-consciousness) arasındaki bölünmüşlüğe ağırlık vermektedir. Smith aşağıdaki örneği verir:

85 Dorothy E. Smith, *The Conceptual Practices of Power: A Feminist Sociology of Knowledge,* (Boston: Northeastern University Press, 1990) s. 13 Dorothy Smith'in görüş noktası kuramı için bölüm 6'ya bakınız.

> Bu meseleler ile ilgili ilk araştırmalarım, bir kadın toplumbiliminin olasılığını tartışmış olduğumuz bir lisansüstü semineri idi. Öğrencilerden ikisi, küçük kümelerde liderliğin ortaya çıkışı ile ilgili kuramların, katılmış oldukları deneysel bir küme durumu içinde olanlara uygulanamayacağını belirtmişlerdi. Kuram ile deneyimleri arasında uygunluk bulamamışlardı.

Feministler, aynı zamanda, Bales'in, bir görev ("araçsal") davranışı ile toplumsal ("etkili") davranışın -her iki davranış biçimi tutarlı bir ufak topluluk için gerekli olmakla birlikte- aynı insanlar tarafından yürütülemeyeceği görüşünü de eleştirirler. Meeker ve O'Neill, araştırma sonuçlarının, iş ve toplumsal rollerin birbirleri ile uyuşmaz olduğu fikrini desteklemediğini gösterirler. Görev (task) kümelerin-deki davranışta cinsiyet farklarının açıklanmasında, toplumsal yönelime karşı görev boyutunun bir açıklama olarak kabul edilemeyeceği sonucuna varırlar.[86]

86 Barbara F. Meeker ve Patricia A. Weitzel-O'Neill, "Sex Roles and Interpersonal Behavior in Task-Oriented Groups", Joseph Berger ve Morris Zelditch, Jr. ed., *Status, Rewards, and Influence* (San Francisco: Jossey-Bass, 1985, s. 379-405 bakınız.

Parsons, Bales'in küçük topluluklarda etkileşim ve küçük toplulukların eylemlerini çözümleme ile ilgili kategorilerinin, yeni baştan kavramlaştırılacak olursa, küçük toplulukların ötesinde *bütün* eylem sistemlerine uygulanabileceğine karar vermiştir. Bu Parsons'ı dört-işlev örneğine götürmüştür. Burada Parsons, eylem sistemlerinin gelişmek ve devam edebilmek için çözmek durumunda oldukları başlıca sorunları belirlemiştir: mevcut ve devam etmekte olan sistemler, bu sorunları başarı ile çözmüş demektir.

Parsons'ın bu alandaki çalışmaları bütün kuramsal çerçevesinin odak noktasıdır; çünkü temel ilgi konusu olan *denge* konusunda belirleyici ve gerekli öğeleri ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Bir sistemin uyumluluk hâli demek olan denge, sosyolojide çağdaş işlev-selciler tarafından geliştirilmiş kuramsal bir kavramdır. "Toplumsal denge"nin aşağıdaki tanımı, denge ile işlevselcilik arasındaki ilişkiyi açıklamaktır.

> (Toplumsal denge) toplumsal hayatın işlev bakımından bütünleşmiş bir görünüşü olduğu ve öyle kalmak eğiliminde olduğu anlamında bir kavramdır: öyle ki, toplumsal sistemin herhangi bir kısmındaki bir değişiklik, diğer kısımlarda uyum sağlayıcı değişikliklere yol açacaktır. Başlangıçtaki değişme bir dengesizlik doğuracaktır, ancak diğer kısımlardaki işlevsel uyum bütünleşmiş, uyumlu ve nispeten dengeli bir sistemi yeniden yaratacaktır.[87]

87 George A.Theodorson and Achilles S. Theodorson, eds., *A Modern Dictionary of Sociology,* s. 133.

Bu bölümün başında belirttiğimiz gibi, işlevselciliğin karşılıklı bağımlı kısımlardan oluşan ve kendi kendini dengeleyen *toplum modeli* bir organizmanın biyolojik modeline benzemektedir. Parsons *denge* konusuna karşı duyduğu ilk ilgiyi, W.B. Cannon'ın fizyolojik süreçlerin iç dengesel sağlamlaştırma (homeostatic stabilization) düşüncesine ve aynı zamanda Amherst'te biyolojiye duyduğu ilgiye bağla-maktadır.[88] Ona göre, tıpkı fiziksel çevre içindeki biyolojik bir organizma gibi, toplumdaki bazı kurumlar veya yapılar, "ihtiyaçları" karşılamak ve tekrar eden sorunları çözmek suretiyle, dengeyi muhafaza etmekte veya yeniden kurmaktadır. Bu yapılar, bazı mekanizmalar onların her gün uygun şekilde işlemesini sağladığı içindir ki, işlevini görmektedir. Parsons, sistem sorunları üzerinde dururken, herhangi bir eylem sisteminin dengeyi sağlayabilmek için neye "ihtiyacı" olduğu hususunda görüşlerini açıklamaktadır.

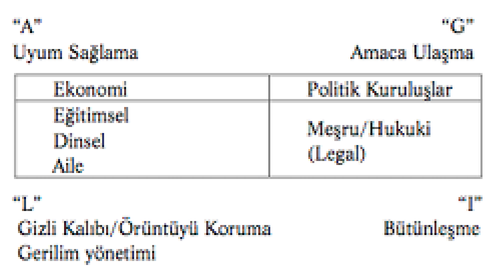
88 Parsons, "On Building Social System Theory", s. 849.

Parsons, bütün eylem sistemlerinin dört büyük sorunla karşılaştığına (veya dört büyük "*ihtiyaç*"ı bulunduğuna) işaret etmektedir; bunlar *uyum*, *amaca ulaşma*, *bütünleşme* ve *örüntünün muhafazası*ya da sonradan ifade ettiği

gibi *gizli kalıbı/örüntüyü koruma-gerilim yönetimidir.*[89] Parsons, toplumu ya da toplumsal sistemi, dört eşit parçaya böldüğü geniş bir dörtgen olarak görmektedir. Bu dört parça AGIL harfleri ile ifade edilen dört işlevsel sistem sorunudur.[90] (Şekil 2-2'ye bakınız.)

89 Bu dört sistem sorunu, yukarıda sözünü ettiğimiz Bales'in kategorilerine benzer: işe ortak yönelim, değerlendirme, toplumsal denetim ve gerilimi azaltma.

90 Parsons için bir *toplum* ile bir *toplumsal sistem* eş anlamlı değildir. O, "Bir toplum, bir sistem olarak çevreleri ile olan ilişkileri bakımından, en üst düzeyde kendi kendine yeterliliğe ulaşmış bir toplumsal sistem tipidir" demektedir. *(Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives,* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.. 1966) s. 9). Görmüş olduğumuz gibi, bir
toplumsal sistem, uluslararası bir örgütten, çekirdek aileye kadar değişebilir.

ŞEKİL 2-2 Parsons'ın, bir toplumsal sistem olarak Birleşik Devletler'e uygulanmış olan Dört işlev Örnek Çerçevesi.

Parsons ünlü dörtgeninde AGIL harfleri ile neyi kastetmektedir? *Uyum/uygunluk* demek olan “A” (adaptation), ona göre, çevreden yeterli kaynak sağlayıp bunu sistem içinde dağıtmaktır. *Toplumsal kurumlar,* toplumsal ihtiyaçları veya işlevleri karşılayacak ve toplumsal sistem sorunlarını çözmeye yardımcı olacak, birbirleri ile ilişkili geçerli toplumsal kurallar ve roller sistemleridir. Toplumsal kurum örüntüleri ekonomi, siyasal düzen, hukuk, din, eğitim ve ailedir. Bir toplumsal sistem, yaşamaya devam edecekse, çevresine uyum sağlama işlevini görecek yapı ve kuruluşlara muhtaçtır. Birleşik Devletleri bir toplumsal sistem olarak ele alacak olursak, Parsonscı bir çözümlemeye göre, ihtiyacı karşılayacak veya yeterli kaynak sağlama sorununu çözecek kurum ekonomidir; bu çözümlemeye göre, temel sorun olarak ortaya çıkan, üretim veya servettir.

“G” *amaca ulaşma* (goal attainment), sistem amaçlarına erişmek için sistemin kaynak ve enerjilerini seferber etmek ve bunlar arasında öncelikleri belirlemek demektir. Amerika Birleşik Devletleri’nde, kaynakları ortak hedeflere yöneltmek olan bu sistem sorunu, esas itibarıyla politik kurumların işidir. Temel karar verme birimlerinin işlevi, amaca ulaşmanın esas sorunu, toplumsal kararları uygulamanın aracı olan gücün meşru kullanımıdır.

Dörtgenin içindeki “I” yani *bütünleşme* (integration), bu sorunun çözümü, özellikle Durkheim’dan beri, işlevselciler için öncelikli olduğundan, dört işlev örnek çerçevesinin esasını teşkil etmektedir. Par-sons, bütünleşmeden; sistemi işler durumda tutabilmek için, sistem içinde çeşitli aktörler veya birimler arasındaki ilişkileri eşgüdümle-mek, düzeltmek ve düzenlemek ihtiyacını kastetmektedir. Birleşik Devletler toplumsal sisteminde, bu ihtiyacı adlî kurumlar ve mahkemeler karşılamaktadır; burada esas mesele kuralların uygulanmasıdır.

Dördüncü sistem ihtiyacı, Parsons’ın kutusundaki “L” *gizli kalı-bı/örüntüyü koruma-gerilim yönetimi* (latent pattern maintenance-tension management), iki katlıdır: birincisi, sistem içindeki aktörlerin, sistemdeki rollerini yerine getirmelerini veya *değer örüntüsünü* muhafaza etmelerini sağlayacak kadar güdülenmiş olmaları ihtiyacı; ve ikinci olarak, iç gerilim yönetimini sağlayacak mekanizmalara olan ihtiyaç. Burada sorun, değer sistemini

bozulmaktan korumak ve toplumsal değerlerin aktarılmasını sağlayarak sistem üyelerinin uyumlarını güvence altına almaktır. Birleşik Devletler'de bu alanla ilgili kurumlar aile, din, medya ve eğitimdir; burada esas mesele paylaşılmakta olan değerlere ahlâksal bağlılıktır.

Parsons'ın daha sonraki deneysel araştırma çalışmalarından biri doğrudan doğruya AGIL şeması ile bağlantılıdır. Gerald Platt ile birlikte Amerikan yüksekokulları ve fakültelerinde üyeler ile ilgili bir örnek araştırma yolu ile bir yükseköğretim araştırması üzerinde çalışmıştır.[91] *The American University'de* yükseköğretimin yapısı, "bilmeye ve kavramaya yönelik akılsallığın kültürel kalıplarını uygulamakta uzmanlaşma"[92] olarak tanımlanır. Bilmeye ve kavramaya yönelik akılsallık (cognitive rationality) ile, bilgi üretmeye ve gerçeği araştırmaya akılsal ya da "bilimsel" yaklaşım ve bu çerçeve içerisinde tüm öğretim ve öğrenme erimleri kastedilmektedir, Parsons ve Platt'ın fakülte öğretim amaçları ile ilgili verileri Amerikan yüksek öğretim sisteminde bilmeye ve kavramaya yönelik akılsallığın, paylaşılan başlıca değer olduğunu göstermektedir.[93] Böylece Amerikan yükseköğretim sistemi modern Amerikan toplumunun en önemli değerlerini nakletmekte ve korumaktadır; kalıbı/örüntüyü muhafaza işlevine sahip olduğu için de L kutusunda yer alır.

91 Talcott Parsons ve Gerald M. Platt, *The American University,* (Cambridge: Harvard University Press, 1973). Bu incelemedeki bilgilerle ilgili büyük bir monografi çıkmamışsa bile, birkaç makale yayınlanmıştır. Örneğin,Gerald M. Platt, Talcott Parsons ve Rita Kirshstein'in, "Faculty Teaching Goals, 1968-1973", *Social Problems* 24 (1976): 298-307; ve Gerald M.
Platt, Talcott Parsons ve Rita Kirshstein'in, "Undergraduate Teaching Environments: Normative Orientations to Teaching Among Faculty in the Higher Educational System", *Sociological Inquiry* 51 (1981): 155-65.

92 Parsons and Platt, *The American University,* s. 394.

93 Bkz. Platt, Parsons ve Kirshstein, "Undergraduate Teaching Environments".

[61]Şekil 2-2'de toplumsal yapı olarak Parsons'a göre Birleşik Devletleri gösteren dört işlev örneğini (four-function paradigm) açıklamış bulunuyoruz. Ancak her şey bu kadar açık değildir. Daha basit toplumlarda işlevlerin gücünü yitirme eğilimi fazladır. Birleşik Devletler ile ilgili Parsonscı sınıflandırma: *(gemeinschaft* toplumu için tipik olan) iş bölümünün az olduğu ve kabile üyeleri olarak herkesin avlanmaya, kulübe inşasına, gençlerin toplumsallaştırılmasına ve genellikle toplumsal denetime katıldığı; sözgelişi Afrika ormanlarında yaşayan Pigme (cüce) kabilelerine uymamaktadır. Yine Komünist Çin gibi, merkezî planlamaya sahip totaliter bir ülkede ekonomik üretim, kaynakların kullanımı ile ilgili yönlendirme ve önceliklerin tespitinden sorumlu kurum muhtemelen *parti* olacak ve böylece G ve A işlevleri birbirleri ile karışmış olacaktır. Buna karşılık, bir piyasa ekonomisinde G ile ilgili kurumlar A'ya yayılacaktır: "öncelikler" merkezî politik kararları alan kurum tarafından değil, arz ve talebi etkileyen piyasa güçleri tarafından belirlenecektir.

Bu husus, Parsons'ın dört işlevi ile ilgili bir genel soruna işaret etmektedir. Dört işlev, birbirlerinden çok kesin çizgilerle ayrılmadığı ve kurumlar mutlaka kutulardan birine sığdırılamayacağı için, bu örnek bir toplumda hangi kurumların gelişebileceğini veya bir kurumun hangi işleve hizmet edeceğini tahmin etmekte kullanılamamaktadır. Daha çok, bu örnek çerçeve (paradigm), kurumların sonradan sınıflandırılmasının bir yolu olarak işe yaramaktadır.
Parsons'ın bu sorunların her sistem için geçerli olduğuna inancını anlayınca, dört işlev örnek çerçevesinin uygulanmasının karmaşıklığı daha da belirgin hâle gelmektedir: bu, yalnızca büyük toplumsal sistem için değil, her bir alt sistem için de geçerlidir, anlamına gelir. Aileye, şekil 2-2'de olduğu gibi büyük toplumsal sistemin *gizli kalıbı koruma-gerilim yönetimi* (latent pattern maintenance-tension management) ihtiyacını karşılamakta olarak bakabiliriz veya aileyi, bu dört sorunu çözmekle karşı karşıya olan bir toplumsal sistem olarak görebiliriz. Böylece Birleşik Devletler ile ilgili şemamızdaki L kutusunu kendi içinde dört kutuya bölünmüş bir toplumsal sistem olarak da kabul edebiliriz. Parsons'ın aileye

bakış açısı bütünüyle gelenekseldir; bunun için, *uyum* sorununu çözen kişinin ekmeği kazanan baba olduğunu kabul etmesine şaşmamak gerekir. Başlıca kararları alarak *amaca varma* işlevini de yerine getiren babadır: sistemi bütünleşmiş bir hâlde tutmak için eşgüdüm (coordination) sağlamakta ve aile ilişkilerini düzenlemekte büyük rol oynamaktadır. Annenin başlıca işlevi çocuklara aile değerlerini aktarmak, gerilimlerin giderilebileceği bir ortam sağlamaktır (PM-L).

Yine, görülüyor ki, geleneksel ailenin istatistiksel bir kural olmaktan çıktığı bir zamanda, işler, Parsons'ın anladığı kadar açık seçik ve önceden tahmin edilebilir değildir. Karı koca uyum sağlama işlevine aynı ölçüde katkıda bulunabilirler, veya kadın, ekmek kazanan başlıca kişi olabilir; ya da toplumsal yardım, veya işsizlik yardımı, ya da toplumsal sigorta ödemeleri yolu ile devlet en önemli rolü oynamakta olabilir. Diğer üç işlev de böylece bölüşülebilir. Parsons'ın şeması evrensel işlevleri belirtmektedir; ancak, bunların nasıl karşılanacağını önceden bildirememektedir.

AGIL ve Denge

Dört sistem gereksinimi ile ilgili olarak, akılda tutulması gereken nokta, Parsons'ın bunların toplumsal denge için şart olduğuna inanmakta olduğudur. Parsons'ın kuramına göre, bunların günden güne devamlı olarak işlemesi, iki mekanizma yolu ile sağlanır: *toplumsallaşma* ve *toplumsal denetim*. Toplumsallaşma "işlediği" takdirde, toplumun bütün üyeleri paylaşılan değerlere bağlı olacaklar, kalıp değişkenler arasında uygun olan seçimleri yapacaklar ve uyum, bütünleşme ve diğer hususlarda kendilerinden beklenenleri yapacaklardır. Örneğin, insanlar evlenecekler ve çocuklarını toplumsallaştıra-caklar (L), ve aile içinde baba, olması "gerektiği" gibi, ekmek kazanan olacaktır (A). Bundan başka, böyle başarılı bir toplumsallaşma Parsons'ın *tamamlayıcı beklentiler* (complementary expectations) dediği beklentileri üretecektir. Bu, iki tarafın da, her aktörün

ötekinin beklentisinin ne olduğunu bildiği ve verilen karşılıkların birbirle-rini tamamlamakta olduğu bir etkileşim durumunda oldukları ve aynı kültürel değerler ile kural değeri taşıyan beklentileri kabul etmekte oldukları demektir. Aktörler, toplumsal beklentileri karşılayacak şekilde güdülenmişlerdir ve uygun olan şekilde etkileşmektedirler ve bunun mutlu sonucu *denge*dir.

Parsons'ın yaklaşımı, büyük ölçüde bu tamamlayıcı beklentiler, davranış ve denge durumuna ağırlık verir gibi görülmektedir. Ancak, Parsons, toplumun dengesinin bozulduğu ve dengeyi yeniden kurmak için bazı güçlerin ortaya çıktığı *dengesizlik* durumları ile de ilgilenir. Böylece, kırmızı ışıkta geçen araba durumunda olduğu gibi, günden güne sapmalar olacak, rol etkileşimi ile ilgili kurallar çiğne-necektir. Parsons'a göre, burada toplumsal denetim araya girecek ve serkeş aktörlerin uyum sağlaması için olumsuz yaptırımlar kullanılacaktır. Bir polis, kuralı çiğneyen şoföre ceza kesecektir. Parsons'a göre, her toplumun, polis ve mahkemeler gibi, sapmalara karşı davranışı beklenilen şekle getiren ve dengeyi yeniden sağlayan genel denetim mekanizmaları vardır.

Gördüğümüz gibi, Parsons'ın kuramında *rol etkileşimi* toplumsal sistemin temel öğesidir. Ancak, Stacey ve Thorne, *seks ve/veya cinsiyet rolü* terimine, ya da seks ve/veya cinsiyet rolünün toplumsallaşma sürecine verilen ağırlığa karşı, rol fikrinin“dikkati toplumsal yapıdan çok, bireyler üzerinde odaklaştırdığı-nı, “kadın rolü” ile “erkek rolü” nün birbirlerini tamamlayıcı (yani ayrı veya farklı ama eşit) olduğunu ima ediyor. Bu terimler deneyimi tarihsel ve siyasal şartlardan soyutlamakla, erk (power) ve çatışma sorunlarını ihmal etmektedir. Sosyologların *sınıf rolleri* ya da *ırk rollerinden* söz etmemeleri anlamlıdır” demektedirler.[94]

[94] Judity Stacey and Barrie Thorne, “The missing Feminist Revolution in Sociology”, *Social Problems* 32, no. 4(April 1985): 307.

Parsons'a göre, toplumsallaşma ve toplumsal denetim sistemi, ‘”uygun olan” rol etkileşimini sağlamakla, toplumsal sistemde dengeyi kurar ve korur. Ancak, toplumsal sistemde, dört sistem ihtiyacının karşılanma şeklini etkileyen bazı değişimler veya gerilimler dolayısıyla dengesizlik doğabilir.

Parsons, gerilimlerin kaynakları konusunda çok belirsizdir. Bu kavramdan söz ederken, “sisteme bir rahatsızlık *hangi kaynaktan* (vurgu bizim) gelirse gelsin....”[95] demektedir; buna göre dengesizliğin kaynağı, bir depremden ciddi bir ekonomik çöküntüye, bir devrime kadar her şey olabilir. Kaynak ne olursa olsun, Parsons, toplumun dengeyi sağlamak üzere yeniden düzenleneceğine inanmaktadır.

95 Parsonss, *The Social System,* s. 252.

Bu bölümün başında, işlevselcilerin “dengeyi yeniden sağlamak için, sistem düzenlemesinden neyi kasdettiklerini göstermek üzere havaalanı örneğini kullandık. Günümüzde ailenin çöküşü ile ilgili tartışmalar, çoğu zaman işlevselci fikirleri kullanmaktadır. Örneğin İngiliz araştırmacı Norman Dennis, şu alıntıda belirtilen hususlara işaret eden bilgiler vermektedir; “doğduğu zamanlarda ebeveynin evli olduğu ve hem ana hem de babanın çocuğa bakmak için bir arada kalmayı başardıkları bir durumda çocuğun hayat beklentileri... babanın olmadığı bir duruma göre çok daha iyidir.”[96] Bugün yalnız bazı erkek ve kız çocuklarının babasız aileler içinde bulunduklarını açıkça kabul etmekle birlikte, şöyle söyler:

96 Norman Dennis, *Rising Crime and the Dismembered Family: Choice in Welfare Series No. 18* (London: Institute of Economic Affairs, 1993), s. XII.

> İstisnasız bütün erkek çocukları ile genç adamlar... sorumluluk sahibi ve yeterli kocalar ve babalar olmak üzere toplumsal baskıyı ya da toplumsal eğitimi giderek hafifleten bir gelecekle karşı karşıya bulunmaktadırlar... Babalık bir dil gibi öğrenilir... Doğumdan itibaren ebeveynden, akrabadan, komşulardan ve gelip geçen yabancılardan gelen sayısız güçlendirici ve sınırlayıcı mesajlarla nakledilir. Bu mesajlar insanın kendi dili gibi, sıradan insanların deneyimleri ve dâhilerin katkıları ile gündelik hayatla pratik olanı ve yararlı olduğu bilineni, kuşakların sağduyusunu içermektedir.[97]

97 Dennis, *Rising Crime and Dismembered Family,* s. 8.

Dennis, işlevselci kavramları kullanarak, "toplumsallaşma ve toplumsal denetim, etkili ve başarılı olmaya yönelmiş babaları, üretme gücünü kaybediyor"[98] der.

98 Dennis, *Rising Crime and Dismembered Family,* s. 4.

Birleşik Devletler gibi daha büyük bir toplumsal sistemde *dengesizlik* meydana gelince ne olur? Birçok Amerikalı, John F. Kennedy' nin öldürülmesi ile, böyle bir dengesizlik durumunu yaşamıştır. Par-sons'ın yaklaşımına göre, G kutusu ya da *amaca ulaşma* işlevi ciddi bir şekilde bozulmuştu; çünkü, Lyndon Johnson yemin edip görevi üstleninceye kadar, hükümette en önemli mevki boş kalmıştı. Geriye dönüp bakacak olursak, and içme töreni için gerekli aktörlerin ne kadar süratle toplandıklarını göreceğiz. Parsons bunu, sistemin çok ciddî bir dengesizliğe karşı hızla tepki göstermesine bir örnek olarak kabul edecektir.

67Parsons'ın modeli, farklı kurumlar arasında karşılıklı dayanışma, farklı insan topluluklarının, görünüşteki farklılıklarına rağmen, her yerde aynı sorunlarla karşılaştıkları, toplumsal hayatın devamlılığı ve bunun nasıl sağlandığı üzerinde dikkatimizi odaklandıran bir bakış açısı getirmektedir. Ancak, birçok eleştirmenin ileri sürdüğü gibi, birçok hususu açıklamadan bırakmaktadır. Modern işlevselciliğin kaynaklarını tartışırken, Durkheim'ın bir şeyi yerine getirmekte olduğu işleve göre açıklamasının, tekrar tekrar ortaya çıkan bir sorun olduğunu gördük. Bu dolaylılık Parsons'ın çalışmalarında da görülür. O, sistemlerin, kendi ihtiyaçlarını karşılamak veya işlevsel sorunları çözmek ile ilgili hangi mekanizmaları geliştirdiği ve sistemlerin dengesizliğe karşı hangi yöntemlerle karşılık verdiği hususları açıklamamıştır. Parsons'ın modeli âdeta, çeşitli ihtiyaçların varlığının, bu ihtiyaçların karşılanmasını sağlayacağı varsayımını kabul etmektedir. Bunun gibi, *sapma* ve *dengesizlik* kaynakları hiçbir zaman ayrıntılı olarak ele alınmamıştır ve Parsons'ın sapma kuramı, "hangi şartlar altında, belirli bir toplumsal denetim tipinin, belirli bir toplumsal sapma tipine karşı geliştiği; ve toplumsal denetimin hangi şartlarda etkili olacağı veya olamayacağında daha fazla açıklığa ihtiyaç göstermektedir. Böyle tanımlama, bu örneğe daha büyük bir kuramsal yeterlilik sağlayacak ve denenebilirlik ölçüsünü artıracaktır."[99]

[99] Neil J. Smelser ve R. Stephan Warner, *Sociological Theory: Historical and Formal* (Morristown, N.J.; General Learning Press, 1976), s. 204.

Parsons'ın toplumun kısımlarının karşılıklı bağımlılığı sorununun ve toplumsal denge kuramının, çağdaş sosyoloji üzerinde çok büyük etkileri olmuştur. Ancak o, baştan beri yoğun eleştiriler ile de karşılaşmıştır; önce de belirttiğimiz gibi, birçok toplumbilimci, çalışmalarını ve dikkatlerini Parsons'ın karşısında yoğunlaştırmışlardır.[100] Par-sons'ın kuramı ile ilgili bazı sorunlara evvelce değindik: sınıflandırma şemaları ve esas işlevler ya da ihtiyaçlar listesi, bir toplumun geliştireceği gerçek yapı ve kurumların önceden tahmin edilmesine imkân vermemektedir: rol çatışması konusunu yeterli bir şekilde işleyeme-miştir; dengeyi sağlayacak olan mekanizmaları açıklayamamıştır. Ancak, en şiddetli eleştiriler, Parsons'ın, toplumsal sistemlerin varlıklarını sürdürmeleri ve gelişmeleri konusunda tarafsız olmamasından ileri gelmiştir. Buna karşılık, Parsons'ın işlevselcilikle ilgili ifadeleri, *denge*nin istenilir bir durum olduğuna işaret etmektedir.

[100] Bölüm 3, 5, 6 ve 7'ye bakınız.

Parsons'ın sistemi her şeyden önce bir *denge* sistemidir; çünkü her aktör, kültürel ve toplumsal yönlerden beklenilen işlevleri yerine getirmek durumundadır. Parsons'ın dediği gibi, "Herhangi bir toplumsal sistemin işlevini sürdürmesini sağlamak için birçok karmaşık sürece gerek vardır; bu sistemin üyeleri hiçbir şey yapmayacak olurlarsa sistem kısa sürede yok olur."[101] Şöyle ki, bütün kültür değerleri iyice benimsenmiş ise ve bütün aktörler ve birimler kendilerinden beklenilenleri yapacak olurlarsa, sistem mutlaka denge hâlinde olacaktır. Diyelim ki, insanlar kendilerinden beklenenleri yapmadılar. Parsons, bu durumda, "sapma"dan, tasvip etmeyen bir şekilde söz etmektedir; sapmanın kaynağı ve gerekçesi konusunda fazla bir şey söylemeden, onu olumsuz yaptırımların uygulanmasını gerektiren bir dengesizlik kaynağı olarak göstermektedir. Acaba öyle midir? Parsons'ın eleştirmenleri ve özellikle toplumsal çözümlemeye çatışma açısından bakanlar, bu yaklaşımın, bir toplumsal sistemde olabilecek menfaat çatışmalarını, eşitsizlikleri ve hatta baskıları dikkate almadan *status* quo'nun devamının tasvip edilmesi demek olacağını ileri sürmüşlerdir. Bir çözümlemecinin belirttiği gibi:

[101] Parsons, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives,* s. 21.

Bir değer sisteminin muhafaza edilmesi ve geleceğe taşınabilmesi için insanlar cezalandırılmış, hırpalanmış, hapse atılmış, toplama kamplarına konmuş, aldatılmış, para ile kandırılmış, kahraman yapılmış, bir duvarın önünde kurşuna dizilmiş ve hattâ bazen sosyoloji eğitimine tâbi tutulmuşlardır. Kültürel süredurumdan (inertia) söz etmek; telkinleri, eğitim ve kültürü bir kuşaktan öbür kuşağa taşıyacak bütün karmaşık sürecin hizmet ettiği bütün somut menfaat ve imtiyazları gömezlikten gelmektir.[102]

[102] Barrington Moore, Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World* (Boston: Beacon Press, 1966), s. 486.

Bu, Parsons'ın Hitler rejimi altında işlenmiş olan kötülükleri onaylayacağı mı demektir? Bu soruya cevabı, Parsons'ın Alman faşizminin toplumbilimsel bir incelemesinin yakın zamanlarda yayımlanan bir cildinde bulunabilir. Turner'a göre, "Parsons Nazi Almanyası'nın, Amerikan siyasî kuruluşu için arz ettiği problem ve tehlikeler ve onu savaşa katılmaya zorlaması ile ilgili açıklamalarda önemli bir entelektüel ve siyasî rol oynamıştır."[103]

[103] B. S. Turner's review of *Talcott Parsons and National Socialism*, edited by Uta Gerhardt (New York: Aldine de Gruyter, 1993), *Contemporary Sociology* 23, no. 2 (March 1994): 325.

Barrington Moore'dan önceki alıntının aksine, bir başka çatışma kuramcısı, "Çağdaşlarından hiç kimse, karmaşıklık bakımından onunla kıyaslanabilecek bir toplum kuramı geliştirmemiştir... Talcott Parsons'ı görmezlikten gelen bir toplumbilimi çalışması ciddiye alınamaz" demektedir.[104]

[104] Jürgen Habermas, "Talcott Parsons: Problems of Theory Consruction," *Sociological Inquiry* 51 (1981): 173-74. Bu kitap, Bölüm 4, s. 243-250'ye bakınız.

Kısım İki - Robert K. Merton: Orta Büyüklükte Kuram Özgeçmiş

Robert King Merton, 1910 yılında Philadelphia'nın arka mahallelerinde Slav menşeli göçmen bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası, bir marangoz ve kamyon sürücüsüdür. Öğrenme iştiyakı ile büyümüş ve zamanla Temple Üniversitesi'nde bir burs kazanmıştır. Orada lisans (B. A.) derecesini almış, bir yandan da George E. Simpson tarafından verilmekte olan 'Sosyolojiye Giriş' derslerine katılmıştır. Merton bu deneyimini hatırlarken şöyle demiştir: "Önemli olan Simpson'un söyledikleri değil, insan davranışının, ağır ahlâksal kabulleri kullanmadan, nesnel olarak incelenmesinin mümkün olduğunu keşfetmenin mutluluğu idi."[105]

105 Burada geçen biyografik bilgilerin çoğu, Morton M. Hunt'ın *"The New Yorker"* 36, "How Does It Come To Be So?" Profile of Robert Merton (January 28, 1961), s. 39-63'den alınmıştır.

Bir bilimsel araştırma bursu (fellowship) yardımıyla, Harvard Üniversitesi'nde doktorasını yaptı. Burada Parsons'ın ilk öğrencilerinden en önemlisi oldu. Parsons, Harvard'daki günlerine geri baktığında, üst düzey öğrencileri arasında en anlamlı ilişki kurduğu kişinin Robert Merton olduğunu söylemiştir. Parsons, "Oldukça uzun bir süre Merton ve ben, Amerikan sosyologları arasında yapısal-işlev-sel okulun liderleri olarak anılmışızdır"[106] diye de ilave etmiştir.

106 Parsons, "On Building Social System Theory", s. 833.

75Merton, Harvard Üniversitesi'nde iken Parsons'ın çalışmalarını sempati ile karşılamayan Pitirim Sorokin'in de etkisinde kalmıştır.[107] Sorokin, Parsons'ın geniş ölçekli kuramlara karşı eğilimini paylaşmakla beraber, aynı ölçüde ilgi duyduğu deneysel araştırma ve istatistiksel incelemeler ile bunu dengelemiştir. Merton'ın faal bir deneysel araştırmacı olmasına yol açan[108] kişi Paul K. Lazarsfeld'dir. Merton, Lazarsfeld'in 1976'da ölümüne kadar Columbia Üniversitesi'n-de Uygulamalı Toplumsal Araştırma Bürosu'nda, ona yakın olarak çalışmıştır.[109] Merton, 1941'den hâlen bulunduğu Columbia Üniversitesine katılıncaya kadar, deneysel

araştırmalar yapmıştır. O, hâlâ burada az sayıda kişiye verilen "University Professor Emeritus" unvanını taşımaktadır.

107 Parsons, "On Building Social System Theory", s. 832.

108 Lewis A. Coser, ed., *The Idea of Social Structure: Papers in Honor of Robert K. Merton* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1975) s. 3-10'da Lewis A. Coser ile Robert Nisbet arasındaki diyaloga bakınız. Bu eser mükemmel bir bibliyografya içermektedir. S. 497-552'ye bakınız.

109 Lazarsfeld'in, "Merton ile Çalışma" bölümüne bakınız. Coser, *The Idea of Social Structure,* s. 35-66.

Merton'ın araştırmaları, onun, sosyolojik kuram ile deneysel araştırma arasındaki ilişki üzerine iki klasik deneme yazmasını sağlamıştır. Bunlar, en çok tanınan kitabı *Social Theory and Social Structure'* da bölümler olarak yer almaktadır. Merton, Parsons gibi soyut kuram ve tipoloji ile yetinmeyip, gözleme dayanan önermeler geliştirip, bunları gerçek hayattan elde ettiği bilgilerle karşılaştırarak sonuçları çözümlemektedir.[110]

110 Örneğin, *Theory and Social Structure'da,* "Studies in Radio and Films Propaganda" bölümünde (s. 563-82) propaganda ile ilgili çalışmalarına bakınız. Yine, *The Student Physician: Introductory Studies in the Sociology of Medical Education,* George P. Reader, Patricia L. Kendall ve diğerleri ile birlikte (Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1957) tıp öğrencilerinin değişen tavır alışları üzerindeki araştırmalarına bakınız.

American Sociological Society 1957'de Merton'ı başkan seçmiştir. Merton'ın, sosyolojiye katkılarının hepsi işlevselci değildir.[111] Burada tartışmak üzere seçtiğimiz *işlevselciliğe* en önemli katkıları, *orta büyüklükteki kuram* (middle range theory) çalışmaları, işlevsel çözümlemeyi daha anlaşılır hâle getirerek onun üzerinde odaklaşması ve *sapma kuramı* (theory of deviance)dır.

111 Merton'un en fazla ilgisini çeken konulardan biri, bilim sosyolojisidir. Bunun için, Lewis A. Coser tarafından basıma hazırlanan festschrift, *The*

Idea of Social Structure: Papers in Honor of Robert K. Merton (1975)'i tavsiye ederiz.

Orta Büyüklükte Kuramlar

79Merton'ın Parsonscı işlevselcilikten ayrıldığı en önemli husus, her şeyi kapsayan bir kuram arama serüveninden vazgeçme kararıdır.

Buna karşılık, *orta büyüklükte kuram* adını verdiği yolu takip etme kararını almıştır. Merton bunu şöyle açıklar:

> İnsan düşüncesinin zirvesinde, bazı sosyologlar tek, birleşik bir kuram aramaktadırlar: toplumu bir arada tutan çimentonun ne olduğunu, farklı değerlerin nasıl ortaya çıkarak toplumda değişmeler yarattığını bildiren genelleştirilmiş bir açıklama. Dostum ve zaman zaman çalışma arkadaşım olan Talcott Parsons bunu yapıyordu ve kanımca faydalı ilerlemeler sağlıyordu. Ancak enerjilerimizin büyük bir kısmının bu şekilde harcanması zamansız olacaktı. Einstein, Kepler'in izinden hemen gidemezdi ve bizim de belki henüz bir Keplerimiz olmadı Yeterli bir kuram geliştirmeden, bütün zamanımızı pratik sorunlara ayıracak olursak, bu durum sosyolojiye zarar verecektir; bunun gibi, tüm zamanımızı soyut ve her şeyi kapsayan *kuram geliştirmeye* ayıracak olursak aynı sonuç alınacaktır. Bugün başlıca işimiz, kapsamları sınırlı olan verilere uygulayabileceğimiz *özel* kuramlar geliştirmek olmalıdır:
> örneğin, sapan davranış, kuşaktan kuşağa geçen güç akımı, veya kişisel etkiden (nüfuz) nasıl sonuç alındığı gibi alanlarda.[112]

112 Hunt'a göre Merton, "How Does It Come To Be So?", s. 44.

Böylece, orta büyüklükte kuramlar toplumsal olayın sadece tarifini aşmaktadır. Bunlar, sınırlı birtakım kabullere sahip olan ve bu kabullerden belirli varsayımların çıkarılıp, deneysel olarak test edilebileceği

kuramlardır. Merton'a göre, orta büyüklükte kuramlar yavaş yavaş daha büyük kuramlar hâline gelir. Yapmaya çalıştığı şey, geliştirilmemiş deneysellik ile (sosyologların "balık avlama partisi" adını verdikleri, rehberlik edici hiçbir kuram olmadan araştırmacıların bilgileri ilişkilendirdikleri tablolar hâlinde toplamaları) Parsons'ın genel eylem kuramındaki gibi, *büyük* veya *her şeyi kapsayan kuram* arasındaki "boşlukları doldurmaktır".[113]

113 C. Wright Mills, *The Sociological Imagination* (New York: Oxford University Press, 1959) s. 25-75'de Parsons'ın büyük kuramı ile Lazarsfeld'in soyutlanmış ampirizmine yöneltti̇ği eleştirilere bakınız.

Merton orta büyüklükte kuramlara ihtiyaç gösterirken, Durkheim ve Weber gibi büyük sosyologlara dayanmaktadır. Orta büyüklükte kurama iki klasik örnek, daha önce tartıştığımız Durkheim'ın *Suici-de* (İntihar) ile Weber'in *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism* (Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu) eserleridir; bu ikincisi, Batı'da kapitalizmin doğuşunda dinsel bir inanç sisteminin (Kal-vinci zahitliğin) öneminin tahlilidir.84 Merton'ın savunduğu yeni bir yaklaşım değildir; ancak, yapmaya çalıştığı, bu gibi klasik çalışmaların örneğini çoğaltmaktır. Tıp öğrencilerinin tavır alışları ve etki örüntüleri gibi incelemeleri, orta büyüklükte kuramlara iyi örneklerdir. Durkheim'ın intihar oranları ile ilgili incelemesi, Merton'ın sa-vunduğu orta büyüklükte kurama örnektir. Durkheim'ın bu incelemesi, Merton'ın kendi sapma kuramını geliştirirken faydalanmış olduğu ama farklı bir şekilde tanımladığı bir kavram olan anomi kavramını sağlamıştır.

İşlevsel Çözümlemenin Açıklanması

Merton, "sosyolojide işlevsel çözümlemenin yönergelenmesi (codifi-cation)" dediği işlem üzerinde dikkatle durmuştur.[114] Bu konudaki çalışmaları Parsons'ın işlevselciliğinden bazı ciddi ayrılıklar taşımaktadır. Merton'ın işlevsel örnek çerçevesi, tutuculuk ve teleoloji (şeyleri işlevleri bakımından "açıklamak") yönlerinden eleştirilere açık değildir. Merton aynı

zamanda, toplumların yapıları hakkında Par-sons'a nazaran daha az sayıda özgül önerme ileri sürmektedir. Mer-ton'ın işlevselcilik anlayışı Parsons'ın kuramlarından çok, Kingsley Davis'in bir bütün olarak sosyoloji ile özdeşleştirdiği genel yönelime daha yakındır.

114 Bölüm 3 ve 5'e bakınız.

84Gördüğümüz gibi, genel olarak işlevselciler, toplumu, "birbirlerine bağımlı öğeler"den oluşan bir *sistem* olarak görmektedirler. Bu husus Merton için de geçerlidir: Merton, "işlevselciliğin temel yöne-limi"ni... "toplanmış olan verilerin, içinde anlam kazandırıldıkları daha geniş yapılar bakımından sonuçlarını yorumlamak" olarak be-lirlemektedir.[115] Merton, aynı zamanda, *toplumsal bütünleşme* veya *denge* ile çok ilgilenir. Durkheim ve Parsons gibi, o da toplumu, "kültürel" ve "toplumsal yapılar"ın iyi bütünleşmiş olup olmadığı bakımından çözümlemekte;[116] âdetlerin ve kurumların toplumların devamlılığına katkıları ile ilgilenmekte[117] ve işlevleri, "belli bir sistemin uyumuna veya düzenlenmesine" katkılar olarak tanımlamaktadır.[118] Son olarak, toplumların ve kurumların nasıl çalıştığını açıklamakta, paylaşılan değerlerin çok önemli bir yeri olduğunu düşünerek, bütün işlevselci çözümlemenin en belirgin yaklaşımına katılmaktadır.

115 Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 73.

116 Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 217.

117 Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 87

118 Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 105.

Ancak Merton, örnek çerçevesi ile, işlevselci kuramın bazı başlıca yönlerine açıklık getirmektedir. Bunların en önemlileri, *bozuk işlevi* (dysfunction) vurgulaması, *görünen (manifest)* ve *saklı (latent) işlevler* arasında ayırım yapması, *işlevsel seçenekler* görüşü ve işlevlerin hangi mekanizmalar yolu ile gerçekleştirildiğinin ortaya çıkarılması veya anlaşılmasının önemi üzerinde durmasıdır.

Bozuk İşlevler

Talcott Parsons'ın çalışmaları, mevcut bütün kurumları toplum için iyi veya "sağlıklı işlev gören" olarak kabul etme eğilimindedir: bu eğilim işlevselciliğe yöneltilen başlıca hücum noktasıdır ve eleştirmenler arasında duyguları en fazla tahrik eden husustur. Merton kendisinin böyle bir tutumu benimsemediğini özenle belirtmiş ve bunun yerine, "bozuk işlevler"in mevcut olduğunu vurgulamış ve sosyologları bunları bulmaya teşvik etmiştir.

Merton'ın *bozuk işlev* anlayışı, birbirini tamamlayan ama birbirlerinden farklı iki fikri içerir. Bunlardan birincisi, bir şeyin, genel olarak bozuk işlev sonuçları olabileceği: onun deyimiyle, "sistemin uyumunu ve düzenini bozan sonuçları" olabileceğidir.[119] "İkincisi de, sonuçların kimin için olduğuna göre değişebileceğidir: sosyoloğun, işlevin "kimin için iyi veya bozuk" olduğu önemli sorusunu sorması gereklidir.

119 Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 105.

Merton'ın genel olarak bozuk işlevsel sonuçlardan ne anladığına mükemmel bir örnek, bürokrasi ile ilgili incelemeleridir. Bürokratik örgütlenme, genellikle yeteneğin daha iyi kullanılmasını ve çevre şartlarına daha etkili karşılıklar verilmesini sağladığı için, sanayileşmiş toplumlar için bürokrasi, işlevsel bir kurum olarak görülmektedir. Ancak, Merton'ın bozuk işlev anlayışı, bürokratik kurallara sıkı sıkı bağlı kalmanın kendi başına bir amaç hâline gelmesi durumunda -sapma kuramında "ritualism" (âyinleştirme) adını verdiği durumda- neler olabileceğinin farkına varmasına yol açmıştır. Merton bürokrasinin bu yönünü, Amiral Byrd'ün pilotu Bernt Balchen'in Güney Kutbu üzerindeki üzücü uçuş olayı ile anlatmıştır:

> Çalışma Bakanlığı'nın kararına göre Bernt Balchen'e vatandaşlıkla ilgili evrak verilememiştir. Norveçli olan Balchen bu konudaki niyetini 1927'de bildirmiştir. İddiaya göre Birleşik Devletler'de beş yıl devamlı olarak oturma şartını yerine getirmemişti. Byrd Antarktika seyahati nedeniyle

ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştı; Amerikan bayrağını taşıyan bir gemide idi. Küçük Amerika adı verilen ve Amerikalılar tarafından araştırılarak işgal edilmiş olan bir bölgede ve Amerikan heyetinin çok değerli bir üyesi idi. Vatandaşlık Bürosu, Küçük Amerika'nın Amerika toprağı olduğu kabulünden hareket edemeyeceğini söylüyordu. Bu uluslararası sorunları ihlal etmek olacaktı. Bu büroya göre, Balchen ülke dışında idi, ve vatandaşlık kazanma şartlarına uygun olarak hareket etmemişti.[120]

120 Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 105.

Genel olarak, kurallara uymak ahlaksal ve toplumsal açılardan "iyi" ve dolayısıyla toplum için "işlevsel" olmakla beraber, bu durumda yalnız Balchen için değil, "toplum" için de bozuk işlev olmuştur; çünkü bu katı tutum, bir vatandaş olarak fevkalâde değerli bir insanın kaybı ile sonuçlanmıştır. Merton'ın bozuk işlev konusundaki bilgisi, genellikle işlevselciliğe yakıştırılmamış olan bir şekilde bürokrasinin "karanlık alt yüzey"ini görmesine yardım etmiştir. Burada, bürokrasinin, sorunlarla başa çıkmanın "akılcı" bir yolu olduğuna, modern devlet için ve feodalitenin son bulmasında gerekli olduğuna; ancak, aşırı ve katı merasimciliğine, her şeyi kurallara bağlayan despotluğuna inanan Weber'e yakındır. Merton, akılcı bürokrasiyi, insan özgürlüğünü tehdit eden, kuvvetli bir teknik gelişme olarak gören, neo-Marxist çatışma kuramcısı Habermas'a bile yakındır.[121]

121 Bölüm 3'e bakınız.

Merton'ın ikinci görüşü -bir kurumun genellikle sağlıklı işlev veya bozuk işlev gördüğü kanaati yerine, bazı insanlar ve topluluklar için iyi ve diğer bazıları için kötü olabileceği- *status quo'yu* (şimdiki durum'u) tasvip eder görünen bir işlevselcilikten belirgin olarak ayrılmaktadır. Bazı bakımlardan çatışma kuramına yaklaşır. Merton, kurum ve uygulamaların insanlar için iyi veya bozuk işlev görüp görmemeleri üzerinde durmaktadır; çatışma kuramcıları ise, insanların çıkarları (interests) ve bunlara ne ölçüde hizmet edildiği ile ilgilenirler. Ancak, çeşitli toplulukların toplumsal düzenden hangi ölçülerde faydalandıkları ve bu faydaların, toplumsal kurumların menşei, devamlılığı veya çökmesine ait açıklamalar içerdiği görüşü gibi konularda aynı endişeleri paylaşmaktadırlar.

Merton'ın bozuk işlevlerden ne anladığına bakarken, sosyologların evlilik ve aile hayatı gibi vazgeçilmez sanılan kurumları incelerken bunları akılda tutmalarının neden önemli olduğunu görebiliriz. İnsanlar genel olarak bu kurumların "toplumun sağlığı" için çok önemli olduğunu düşünürler. Ancak belki, evlilik ve aile hayatı, bazı tipler için sağlıklı işlev görmeyebilir. Bu gibi kişiler, bazı "topluluk-lar"a katılmak, bekârlar için inşa edilmiş olan apartmanlarda yaşamak, evlenmemiş çiftler olarak bir arada yaşamak veya dinsel topluluklara katılmak suretiyle daha mutlu olabilirler. Ancak, evliliğin ve aile hayatının kötü işleyen yönlerini anlamak suretiyle, bu seçeneklerin neden geliştiklerini ve devam etmekte olduklarını açıklayabiliriz.

Yine bunun gibi, Durkheim'dan bu yana işlevselciler, kurumlaşmış ve yerleşmiş bir dinin, ortak değerler yaratmak ve toplulukla özdeşleştirmek suretiyle toplumu bütünleştirebileceğini belirtmek eğiliminde olmuşlardır. Ancak, Merton, Engizisyon kurbanı kişiler için böyle bir dinin sağlıklı işlev görür olarak kabul edilemeyeceğine ve dinsel çatışma ve savaşların ilgili toplumların büyük bölümleri için bozuk işlev olarak görülebileceğine işaret etmektedir.[122]

122 Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 96-99.

[93]Merton, *Social Theory and Social Structure* (Toplumsal Kuram ve Toplumsal Yapı) da, "İnsanın kendisine ait olmayan grup değerlerine olumlu yönelimin işlevsel ve işlevsel olmayan sonuçları neler-dir?"[123] sorusunu sorar. Bu, *beklenilen toplumsallaşma* (anticipatory socialization) başlığını alan bu olguya örnek, Merton'un eski bir öğrencisi Helen Ebaugh'ın son zamanlarda yaptığı bir incelemedir. Ebaugh rolden çıkma sürecini araştırır: "bir insanın kendi kimliğinde esas olan rolden ayrılarak, o insanın eski rolünü de hesaba katan yeni bir rol içerisinde kimliğinin tekrar tesis edilmesi." Ebaugh'ın bu incelemesi eski mahkûmlar, eski rahibeler, eski alkolikler, boşanmış erkek ve kadınlar, vesayet altında olmayan anneler, eski fahişeler ve transseksüeller gibi çeşitli toplumsal kümeleri ele almaktadır.

123 Merton, *Social Theory and Social Structure*, s. 319.

Beklenilen toplumsallaşma hem beklenti içerisinde olan birey hem de ileride gireceği küme için işlevseldir. Bu husus, özellikle birey bir rolden çıkmak nihai kararına yaklaşırken, rol seçeneklerini ararken ve değerlendirirken söz konusudur. Bir topluluk ile olan önceki özdeşleşme küme üyeliğine bir köprü olarak hizmet eder. Örneğin, Ebaugh transseksüellerin, cinsiyet değiştirme ameliyatına girmeden önce, giyim ve davranışlarını alarak, karşı cinsin üyelerine benzemeye çalıştıklarını görmüştür. "Sürecin bu noktasında bireyler yönelim, tavır alış ve değerlerde bu değişikliklere ilave olarak, bekledikleri rolleri prova etmeye başlamaktadırlar", der.[124]

124 Helen Rose Fuchs Ebaugh, *Becoming an Ex: The Process of Role Exit* (Chicago University of Chicago Press, 1988), s. 111.

Gans'ın fakirlik çözümlemesi, "muhafazakâr" işlevselcilikten çok, Mertoncı işlevselci yaklaşımdan nasıl "radikal" çatışma kuramına yakışır çözümlemeler elde edileceğini göstermiştir. Gans, bir kere bir toplumda farklı topluluklar arasında ayırım yapılacak olursa, fakirliğin farklı topluluklar için, bazı pozitif işlevlere hizmet ettiğinin görüleceğine işaret etmektedir. Örneğin, fakirlik, barış zamanında orduda hizmet edecek bir grubun mevcudiyetini, yüksek sınıflara hayırseverlik gösterme yolunu ve bundan doğan tatmin duygusunu, fakirlere "hizmet" eden meslek ve uğraşlarda insanlara iş imkânları ve zengin kimselere kirli işlerini ve hizmetlerini ucuza yaptıracak olanakları sağlar. Ona göre bu işlevler teknolojik yönden ilerlemiş ülkelerde fakirliğin neden devam etmekte olduğunu açıklar: bundan faydalananlar fakirliğin devamını sağlamaktadırlar.[125]

125 Herbert Gans, The Positive Functions of Poverty, *American Journal of Sociology* 78 (1972): 275-89.

Gans'ın çözümlemesi 1990'ların toplumsal bir sorunu olan "evsizlik" meselesini de biraz aydınlatmaktadır. Amerika Birleşik Dev-letleri'nde evsizlerin artışını, akıl hastalarının bakım kurumlarından ayrılmalarının bir bozuk işlevi olarak görebiliriz. Merton'un, "Yararlanan kim?" sorusunu sorarak vatandaşlık özgürlüğü namına akıl hastalarını sokaklarda bırakmanın adaletsizliğini ortaya çıkarabiliriz. Gizli işlevlere dikkat

etmezsek, bir televizyon mülâkatında ülkenin evsiz halkının çoğunun, bir barınak istememelerinin "kendi kararları" olduğu ve evsizlerin büyük bir kısmının yerleştirilmiş oldukları kurumları kendi istekleri ile terk etmiş "geri" insanlar olduklarını söyleyen Başkan Reagan'ın görüşünün anlamını gözden kaçırmış olacağız.[97]

Merton'ın bozuk işlevler (dysfunctions) kavramı, işlevselciliğin aslında tutucu *olmadığı* savının da esasını teşkil eder. Bu, ancak iş-levselcilerin, her şeyin sonuçları itibarıyla işlevsel olduğu[126] -ki bu Merton'ın bozuk işlevler kavramını reddettiği bir anlayıştır- anlamını çıkarmaları hâlinde ve çözümlemecilerin "toplum"u ve üyelerini bir ve aynı şey olarak ele aldıkları zaman geçerli gibi görünür.[127] Merton bu görüşü, "kimin için işlevsel?" sorusunu sorarak yıkar.

126 Lou Cannon, "Reagan Cites 'Choice' by Homeless", *Washington Post* (December 23, 1988), s. A8.

127 Merton buna, "Evrensel işlevselciliğin temel ilkesi" adını vermektedir.

Aynı zamanda, Merton, belirli bir işlevselci bakışı muhafaza etmektedir. Birçok çatışma kuramcılarından farklı olarak, Merton kurum ve değerlerin, yalnız belirli topluluklar için değil, bir bütün olarak toplum için işlevsel (ya da bozuk işlevsel) olabileceğine inanmaktadır. Araştırmacıların, devam etmekte olan kültür şekillerinin, hem bir birim olarak toplum bakımından hem de alt topluluklar bakımından, "işlevsel sonuçların öz dengesi"[128] olabileceği hususundaki varsayımı ile başlamaları gerektiğini söylemektedir. Merton'ın bozuk işlevlere verdiği ağırlık, Parsons'ın toplumsal işlevlere ilgisine karşı denge sağlamaktadır."

128 Merton, *Social Theory and Social Structure*, s. 86.

Görünür ve Gizli (Saklı) İşlevler

Merton'ın "görünür" (manifest) ve "gizli" (latent) işlevleri birbirinden ayırması, işlevselci çözümlemeyi daha açık bir hâle getirmiştir. *Görünür işlevler,* insanların gözlemledikleri ya da bekledikleri sonuçlardır: *gizli işlevler* ise ne anlaşılmış olan, ne de beklenilen sonuçlardır. Parsons, toplumsal davranışın görünen işlevlerine ağırlık verme eğilimindedir; Merton, eşyanın gizli işlevleri ve bunların ortaya çıkarılması ile toplumun işlevselci çözümlemesinin daha iyi anlaşılabilir olacağı üzerinde durmuştur.

Gizli işlevler fikri tamamıyla yeni değildir. Durkheim'ın bu bölümün başında ele almış olduğumuz, cezalandırmanın bir sonucu olarak toplumsal birlik tartışması, cezalandırmanın gizli işlevinin bir çözümlemesidir (cezalandırmanın görünür işlevi ise karşılık vermektir). Bunun gibi, yukarıda değinmiş olduğumuz, dinin bir toplumsal bütünleştirici olarak işlevselci çözümlenmesi, dinin gizli işlevi ile ilgilidir. Merton hem görünür ve gizli işlevler arasında ayırım yapmış, hem de gizli işlevlerin çözümlenmesinin, "sosyolojik çözümleme yerine, safdil ahlâksal hükümlerin yer alması"nı nasıl önleyeceğini göstermiştir.[129] Sosyologları, kişilerin hareketlerini açıklarken ileri sürdükleri sebeplerin ve mevcut âdetler ve kurumların ötesine bakmaya zorlamış ve bu uygulamaların devamına neden olan toplumsal sonuçları araştırmaya itmiş; toplumun nasıl işlemekte olduğunu aydınlatmaya yardımcı olmuştur. Merton böyle bir çözümlemenin ne kadar verimli olduğuna örnek olarak, Veblen'in, gizli işlevi dünyanın gözünde kişinin statüsünü güçlendirmek olan, göze çarpar şekilde yapılan tüketim çözümlemesini göstermiştir.[130]

129 Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 124-125.

130 Veblen'in genellikle, esas itibari ile bir "çatışma kuramcısı" (Bölüm 3'e bakınız) olarak tanındığını ve çatışma kuramcılarının insan hareketlerinin itiraf edilmeyen ve görünmeyen sonuçları ve bunların insan çıkarlarıyla ilişkileri ile ilgili olduklarını burada kaydetmek isteriz. Merton'ın gizli işlevler fikrini örneklemek amacı ile Veblen'i kullanması, toplumu, şeylerin işlev-
leri, bozuk işlevleri ve birbirine bağımlılığı bakımından çözümlemenin muhafazakâr bir tutum olmadığı görüşünü tekrar belirlemektedir.

Merton'ın siyasal örgütlerle ilgili çözümlemesi, görünür ve gizli işlevler arasında ayırım yapmanın, kurumların nasıl çalıştığını ve neden devam ettiklerini ve geliştiklerini açıklamakta yardımcı olabileceğini gösterir. Siyasal örgütlerin görünür işlevi, özellikle küçük yerlerde, oy satın alma ve benzeri yasadışı davranışlara yer verdiğinden: dürüst olmayan davranışlarla kişisel çıkarlara hizmet eder gibi görünmektedir. Ancak, bu uygulamalar yerel komşuluk çevrelerinde o kadar sağlam bir şekilde yerleşmiştir ki, bu tür koruma siyaseti ve siyasal örgütler, yeni göçmenler gibi muhtaç kimseler için de çok yüksek bir işleve sahiptir. Onlar hastahânelerle ilgili bilgilendirmek, yasal yardımları yerine ulaştırmak ve iş sağlamak suretiyle, toplumsal yardım imkânlarını insanların ayağına götürür: böylece, aileleri bir arada tutar ve göçmen ailelerin yalnızlığını bir ölçüde azaltırlar. Merton, örgütün devam etmesi ve etkili olabilmesi için bazı toplumsal kümeler için önemli işlevlere hizmet etmesi gerektiği varsayımı ile işe başlamıştır. "Kim faydalanmaktadır?" sorusunu sorarak ve örgütün gizli işlevlerini ortaya çıkararak klasik bir sosyolojik çözümleme örneği vermiştir.

İşlevsel Seçenekler

İşlevselciliğin, durumları çözümleme ve açıklama ile ilgili bazı genel görüşler ileri sürme yerine, toplumların nasıl işlemekte olduğuna dair belirli önermeler sağlama iddiaları, bir toplumun devam edebilmesi için bazı özelliklere sahip olması ve bütün toplumların da bu özellikleri içermesi gerektiği görüşüne dayanmaktadır. Bu iddia, bu özellikleri AGIL şemasında sıralamış olan Parsons'ın çalışmalarında merkezî bir yer işgal ettiği gibi, Durkheim'ın eserlerinde de görülmektedir. Merton'ın çalışmalarında işlevselcilik, genellikle toplumların yapıları ile ilgili bir dizi önermeden ibaret olmak yerine, eldeki verilere uygun yönelimler sağlama amacına hizmet etmektedir. Ancak, Merton bu esas görüşü paylaşmaktadır ve işlevsel ön koşullar ya da, *"bir toplum için işlevsel olarak gerekli olan ön koşullar"* kavramını ileri sürmüş -tür.[131] Fakat aynı zamanda, bu işlevlerin yalnızca belirli kurumlar tarafından yerine getirileceğini kabul etmek için hiçbir sebep olmadığı ve belirli bir toplumsal yapının kesinlikle

dokunulmaz (sacrosanct) olmadığı görüşü üzerinde durmuştur. Aksine, aynı işi yerine getirebilen, *işlevsel seçenekler* adını verdiği seçenekler vardır.

131 Merton, *The Social Theory and Social Structure,* s. 87.

Merton'ın *işlevsel seçenekler* kavramı, mevcut kurumların gerekli olduğu ve dolayısıyla iyi olduğu fikrini reddettiğinden; işlevselci çözümlemeyi açıklığa kavuşturmaktadır. Bundan ötürü, sosyologları, mevcut toplumsal yapının vazgeçilir olup olmadığı hususunu araştırmakta işlevselci bir yaklaşım kullanmaya teşvik etmektedir. Örneğin, çoğu işlevselci kuramcı, dinin, bir topluluk için önemli olan bazı norm ve değerleri kazandırdığına[132] ve böylece, toplumsal çözülme ve kişisel mutsuzluğa yol açan *kuralsızlık* (anomie) ile savaştığına inanırlar. Ancak, örgütlenmiş dinden başka yapılar da bu işleve hizmet edebilmektedir ve Amerika'da, özellikle birçok gizli ve tedavi edici toplulukların doğum yeri olan Kaliforniya'da, dine karşı işlev-selci seçenek olarak kabul edilebilecek hareketler hemen her gün ortaya çıkmaktadır.[133]

132 Merton'ın işaret ettiği gibi, Marxistler tarafından paylaşılan bir görüş. Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 98-99.

133 İşlevselci bir seçenek olarak Durkheim'ın devlet okulu ile ilgili görüşlerine bakınız, s. 25. fn. 28.

Modern sanayi toplumlarında yükseköğretim ve meslekî eğitimin farklı tipleri arasında başka işlevselci seçenekler bulunabilir. Bunların hepsi de, insanları, yetişkinlerin iş dünyası için "eleyip seçmekte" ve farklı uğraşı türlerine göre yetişmiş olarak sınıflandırmaktadır. Ancak bunları yaparken bazı kimseler için, daha iyi veya bozuk işleve hizmet etmiş olabilirler. Burton Clark'ın belirttiği üzere, Amerikan toplumu, insanları başarıya yönlendirmeye ve "eşit fırsat" sağlamaya çok önem vermektedir ve yüksekokula girişi âdeta bir açık kapı uygulaması şeklinde yapmaya çalışmaktadır. Ancak, uygulamada herkes nükleer fizikçi, veteriner ya da idareci olamaz. Yüksekokullar oldukça sıkı ölçütler uygulamaktadır; ve birçok öğrenci dört yıllık bir yüksekokula girdikleri takdirde, yetişemeyecekleri başarı ölçütleri ile karşılaşacaklardır. Clark, Merton'ın sapma ile ilgili çalışmasından aldığı terminolojiyi kullanarak, "kültürel

olarak yerleştirilmiş amaçlar ile bunların gerçekleştirilmesi için kurumlar tarafından sağlanmış olan araçlar arasında tutarlılık yoktur; amaçlar ile araçlar arasındaki uyumsuzluk kişisel mutsuzluğun esas toplumsal kaynağı olarak görünmektedir" demektedir.[134]

134 Burton Clark, "The Cooling-Out Function in Higher Education", *American Journal of Sociology* 65 (1960): 560. Parsons'ın katılabileceği gibi bu, uyumsuzluk, gerilim veya dengesizlik yaratır.

Dört yıllık yüksekokulda başarısız olacak öğrenci için, iki yıllık yüksekokul işlevsel bir seçenek sağlamaktadır. Bu yüksekokul, öğrencileri iş piyasası için hazırlamakta aynı işlevi görür, akademik yetenekleri az olan öğrencilere bazı mesleklerin onlar için mümkün olmadığını gösterir, ancak bunları, normal yüksekokulda akademik başarısızlığın öğrenciye çıkan kişisel bedelini çok daha hafifleterek yapabilir. Clark bu yüksekokulların, dört yıllık yüksekokullara geçiş müsaadesi verdiklerini, ama aynı zamanda test programları ve geniş ölçüde yol gösterici olmak suretiyle, amaçlarını baştan belirleme ihtiyacında olan öğrencileri yeniden yönlendirerek yerine getirdikleri "soğutma" işlevini anlatır. Dört yıllık yüksekokul, başarılı olanlar için kişisel bir işlev görmekle ve insanları bazı meslekler için hazırlayan uygun bir ortam olmakla beraber, Clark, iki yıllık yüksekokulun, başarısızlık dolayısıyla duyulan kişisel umutsuzluğu hafifletecek değişik başarılar sağladığından, diğer bazı kişiler için işlevsel bir seçenek olduğuna işaret etmektedir. İki yıllık yüksekokul, memnuniyetsizlik ve sapmayı önlemekte yardımcı olduğu ve insanları başka uğraşılara başarı ile yönlendirdiği için, gerilimi azaltarak toplumsal yönden bir işlev görmüş olabilir.

Çağdaş kadın hareketlerinin başlamasıyla, geleneksel evliliklere karşı, evliymiş gibi birlikte yaşamak ve eşcinsel aileler gibi seçenekler ortaya çıkmıştır. Günlük bakım ve küçük ölçüde, evlerde erkeklerden yararlanma imkânlarının artmış olması, kadınların dışarıda bir ücret karşılığı değil de, evde ev kadını olarak çalıştığı geleneksel aileler için işlevsel seçeneklere örneklerdir. Geleneksel evliliklere başka işlevsel seçenekler arasında ebeveynliğin eşitlikle sürdürülmesi ve erkeklerin ev işlerine daha fazla katılmaları gibi bazı gelişmeler sayılabilir.[135]

135 William Beer, *Househusbands* (South Hadley, Mass: Bergin and Garvey, 1982); Joseph H. Pleck, *Working Wives, Working husbands* (Beverly Hills, Calif.: Sage 1985); ve Arlie Russell Hochschild, The Second Shift: *Working Parents and Revolution at Home* (New York: Viking, 1989) ve *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work* (New York: Henry Holt, 1997) bakınız.

Böylece Merton'ın işlevsel seçenekleri, sosyologları, çok farklı kurumların benzer işlevler görebileceklerine dair uyarmakta olduğu ve işlevselciliği *status quo'yu* tasvip ediyor gibi görmek eğilimini azalttığı için önemlidir. Ancak Merton, çok çeşitli yollardan karşılanabilecek olan bu "işlevsel ön şartlar"ın neler olabileceği konusunda fazla bir şey söylememektedir. Parsons'ın şemasını bu konuda kesin bir ifade olarak kabul etmemekle beraber, kendisi de somut bir seçenek listesi sağlamamaktadır. İşlevsel gereksinmeleri herhangi bir işlevsel çözümlemenin[136] vazgeçilmez kısımları olarak kabul etmekte, kendi çözümlemesinde bir toplumun ne ölçülerde iyi veya kötü uyum sağlamış olduğuna[137] sık sık yer vermekte; ancak, bu gibi uyumlar için işlevsel gerekliliklerin neler olduğunu bildirmemektedir. Bunlar hakkında, "işlevselci kuramın, en muğlak ve deneysel olarak (empiri-cally) en fazla tartışılabilir kavramları" ifadesini kullanmaktadır.[138]

136 Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 87 ve 106.

137 Aynı eser, s. 217. Merton'ın bütünleşme kavramının Durkheim'a çok şey borçlu olduğu görülmektedir ve kültürel normlar ile mevcut kural ve fırsatların birbirleri ile uyumlu olmalarını gerektirmektedir. ileride sapma kuramı ile ilgili tartışmaya bakınız.

138 Merton, *Social Theory and Social Structure,* s. 107.

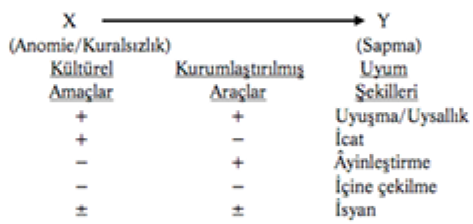
Orta büyüklükte kuram konusunda söylediklerinden anlaşılabileceği gibi, Merton, işlevselci kuramın gereksinmeleri ile ilgili olarak çok açıklayıcı ayrıntılar getirmiş ve deneysel çözümlemede (empirical analysis) genel bir

işlevselci yönelimin nasıl faydalı sonuçlar vereceğini göstermiş; ama toplumsal yapı ve denge ile ilgili genel önermeler getirmemiştir.

Merton'ın Sapma Kuramı

Merton'ın sosyolojiye pek çok katkıları olmakla birlikte, farklı dillerde birçok kez basılmış olan *sapma kuramı* (theory of deviance) belki de en iyi bilinenidir. Merton *sapma kuramı*'nı geliştirirken, işlevsel çözümlemede tipik olan açıklayıcı etkenleri kullanmıştır; bunlar, kültürel amaçlar ve kurumlaştırılmış normlardır. *Anomie*'yi başlıca bağımsız değişken olarak kullanmıştır; yukarıda gördüğümüz gibi "anomie", Durkheim tarafından bir *sapma* şekli olarak intiharı açıklamakta kullanılmıştır. Durkheim'ın genel *anomie* tanımının, düzenleme eksikliği veya normsuzluk olduğunu hatırlayalım. Merton'ın tanımı bundan biraz farklıdır; ona göre *anomie*, kültürel amaçlar ile bunlara varmanın meşru yolları arasında bir kopukluktur. Bu çözümlemesini Birleşik Devletler'e uygulayarak, maddi başarının (para kazanma ile ilgili) çok önemsendiğini; buna karşılık, "bu amaca varmak için kullanılacak meşru yolların" o derecede belirlenmediğini göstermiştir.[139] Bunun sonucu olarak ortaya çıkan kuralsızlık (ano-mie), genel olarak Amerikan toplumu için bozuk işlev ve ülke içinde maddi başarı sağlama araçlarına sahip olmayan topluluklar için özellikle bozuk işlev görmektedir. Böylece Parsonscı anlamda, "sistem" için bir "gerilim" kaynağı olup, önemli ölçüde sapmaya yol açmaktadır.[140] Merton, modelini grafik ile gösterirken, maddi başarı amacının ve/veya bu amaca varma yollarının kabul görmesi için "+" ve amacın veya amaca varma yollarının reddedilmesi için "—" işaretlerini kullanmıştır. Böylece, beş uyum ya da sapma şekline varır. Bizim şemamız Merton'ın orijinal şemasından farklı olarak (Şekil 2-3) ilk önce *amaç* ve *araçlar* ilişkisini (Merton'ın bağımsız değişkeni, *ano-mie),* daha sonra uyum şekillerini veya sapma tipolojisini (onun bağımlı değişkeni) göstermektedir.

[139] Merton’ ın, “Social Structure and Anomie” bölümüne bakın, The Social Theory and Social Structure, s. 185-248.
[140] Parsons, sapma yönelimleri sınıflandırılmasında Merton’ın modelini kullanmıştır. Parsons, The Social System’e
bakınız, s. 257.

ŞEKİL 2-3. Amaçlar, Araçlar ve Uyumlar

Çok çalışmak ve eğitim görmekle maddi başarıya erişen insan, başarılı bir Amerikalı ilk örnek olduğu için, burada *uysallık/uyuşma* şeklini ele almayabiliriz. Bundan sonra, *icad* (örneğin, beyaz yakalılarda suç) ve *âyinleştirme* (daha yukarıda tartıştığımız Balchen örneği gibi) Merton’ın belirttiği en saf *‘anomie’* vakalarıdır: çünkü bunların ikisinde de amaçlar ve araçlar arasında kopukluk vardır. *Içine çekilme* (retreatism) (uyuşturucu alışkanlığı gibi) hem maddî başarı, hem de bu başarıya varmanın araçlarının reddidir; ve *isyan*, toplum amaçları ile bunlara varmanın araçları bileşiminin reddi ve bunların yerine başka amaç ve araç koymaktır.

Merton’ın, maddî başarıya çok değer verilen, ve birçoklarının buna erişme araçlarından yoksun olduğu Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili kehaneti, bu toplumda sapmanın çok olduğu ve bu durumun yapısal engellerle en çok

karşılaşan alt sınıflarda daha fazla olacağıdır. Ancak, modeli, çeşitli tiplerin ne zaman ortaya çıkacağı ve ne ölçüde olacağı hususlarında açık değildir.
Merton sapma ile ilgili varsayımlarını kendisi test etmemişse de, onları, başka araştırmacılara kılavuzluk edecek bir deneysel açıklıkla ortaya koymuştur.[141] Ve 1938'de *American Sociological Review*'da sapma ile ilgili incelemesi, onun, "sosyolojide önemli bir şahsiyet" olarak kabul edilmesini sağlamıştır.[142]

141 Örneğin Light, Merton'ın 'anomie kuramı'nın, "Amerika'da niçin hâlâ etnik ve ırk farkına bağlı azınlıkların yasal olmayan girişimlerde büyük ölçüde yer aldıklarının tek ve tam sosyolojik açıklaması" olduğunu söylemiştir, Ivan Light, "The Ethnic Vice Industry, 1880-1994", *American Sociological Review* (1997), s. 465.

142 Hunt, "How Does It Come To Be So?", s. 52.

Merton ile ilgili bu bölümü bitirirken, onun genel olarak, soru sormak ve çeşitli toplumsal kurumların "katkılarını" eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmek hususunda işlevselcileri uyardığını görüyoruz. O, yine, bazı yapılardan kimin yararlandığını sorarak eşitsizlik sorununu ortaya çıkarmakta ve böylece, Parsons'ınkinden daha eleştirel (critical) bir görüşe yol açmaktadır.

Kısım Üç - Yeni İşlevselcilik

Yeni işlevselcilik Birleşik Devletler'de ve Almanya'da 1980'lerin orta-larında meydana çıkmış kuramsal bir gelişmedir. 1984'de Jeffrey C. Alexander'ın başkanlığında Amerikan Sosyoloji Derneği'nin kuram bölümü, yıllık toplantısında yeni işlevselcilik konferansına iki oturum ayırmış ve Parsonsçı kuramın deneysel uygulamalarını yeniden gözden geçirmiştir. Birleşik Devletler'de yeni işlevselciliğin önde gelen savunucusu olarak tanınan Alexander, *Neofunctionalism* başlıklı bir kitap yayınlamıştır.[143]

[143] Jeffrey C. Alesander (ed.), *Neofunctionalism* (Beverly Hills, Calif.: Sage, 1985) ve David Sciulli ve Dean Gerstein, “Social Theory and Talcott Par-sons in the 1980s.” *Annual Review of Sociology* (Palo Alto, Calif.: Annual Review, Inc., 1985).

AIexander, *Neofunctionalism*’in giriş kısmında yeni işlevselcilik ile yeni Marxizm arasında üç benzerlikten söz eder. Bunların her ikisi de orijinal kuramın bazı temel görüşlerine eleştiri getirir, karşı kuramsal geleneklerden bazı unsurlar içerir ve tek bir tutarlı şekilden çok, birbirleri ile rekabet eden gelişmeleri kapsar. Bundan sonra Alexander yeni işlevselciliğin gelişmiş bir kuram olmaktan çok, bir eğilim olduğunu savunur ve yeni işlevselciliğin birçok eğilimleri üzerinde durur: (1) çok boyutlu olan ve hem mikro hem de makro düzeylerde çözümlemeler içeren bir işlevselcilik şekli yaratmak;(2) iş-levselciliği sola iterek, Parsons’ın modernlikle ilgili iyimserliğini red-detmek;(3) işlevselci çözümlemede demokratik bir itici güce yer ver-mek; (4) bir çatışma yönelimine yer vermek: ve (5) belirsizliği ve etkileşimsel (interactional) yaratıcılığı vurgulamak.
Ancak, yeni işlevselciler arasında aşağıda belirtilen birbirlerine bağlı bazı sorunlar kalmıştır: çatışma veya belirsizlik ile toplumsal düzen arasındaki ilişkiyi en iyi kaç araştırmacı tanımlayabilir? Empi-rik (deneysel) araştımaya şekil verebilmek için, Parsons’ın toplumsal eylem ve toplumsal düzen arasındaki ilişkiye verdiği ağırlık ne ölçüde yeniden belirlenmelidir? 1980 ve 1990’larda Birleşik Devletler’de Alexander’dan başka yeni işlevselciliğe katkıda bulunanlar Paul Co-lomy, Dean Gerstein, Mark Gould, Frank Lechner, David Sciulli ve Neil Smelser ve Almanya’da Niklas Luhmann ve Richard Munch’tur. Aşağıda Alexander, Smelser ve Luhmann’ın çalışmalarından kısaca söz edilecektir.

Jeffrey C. Alexander

Neofunctionalism and After (Yeni İşlevselcilik ve Sonrası) başlıklı en son kitabında Jeffrey Alexander artık yeni işlevselcilik projesini tamamlanmış olarak gördüğünü belirtmektedir. Parsons’ın bazı temel ilgilerinin meşruluğunun artık kabul edilmiş olması dolayısıyla, geleneksel

işlevselcilikten yeniden yapılandırılan işlevselciliğe geçişin tamamlanmış olduğunu iddia eder. Alexander'ın görüşüne göre yeni işlevselcilik "Parsons'ı klasik bir şahsiyet olarak kabul etmeye yardımcı olmakta başarılı olmuştur." Bu, diğer klasik kuramcılar gibi Parsons'ın kuramsalcı mevkii, tarihsel olarak seçkin olmakla beraber, çağdaş kuramsal çalışmalarda egemen olmayacak, demektir. Alexan-der şöyle devam eder: Parsons'ın fikirleri, "diğer klasik kuramcıların bazı çok önemli başarılarından daha fazla önemli değildir."[144]

144 Jeffrey C. Alexander (ed.), *Neofunctionalism and After* (Malden, Mass.: Blackwell, 1998), 5-13.

Öte yandan, Alexander işlevselciliğe, "çağdaş çalışmalarda hayati bir akım yeni kuramsal hareketin dokusunda güçlü bir iplik" olarak bakmaya devam eder. Dahası, işlevselciliğin yaratıcı ve önemli sosyolojik incelemeler üretmeye devam edeceğini söyler. Ancak, "Yeni işlevselciliğin başarısı, onun ötesine geçileceğinin işaretini vermektedir" diye devam eder. Dahası, işlevselciliğin başarısı, onun ötesine geçileceğinin işaretini vermektedir"[145] diye devam eder.Alexander'a göre yeni kuramsal hareketin yönü hâlen mevcut kuramların yeniden yapılandırılmasından öteye, yeni kuramların yaratılmasına doğrudur. Görüşleri, bu hareketleri başlatanların "feminizm, çok kültürlülük, sivil toplum ve sömürgecilik sonrası gibi, yeni üretilmiş siyasal kuramlar"[146] olduğu noktasındadır. Alexander'ın makrososyolojik düzeyde Parsons'ın *denge* üzerindeki odaklanmasından ayrılması, aşağıdaki ifadelerinde açıkça görülür:

145 Alexander, *Neofunctionalism and After,* s. 13.

146 Alexander, *Neofunctionalism and After,* s. 17.

> Ekonomik hayatın doğurduğu bölücü sınıflar, politik ve örgütsel güç tarafından üretilen oligarşiler, ailelerin cinsiyet ve yaş hiyerarşileri, dini kurumlar tarafından çok zaman meşrulaştırılan yanlış (cin ve şeytan varlığı ile ilgili) itikadlar ve çok zaman ulusal sivil devletlerin kendi yapıları tarafından üretilen etnik, bölgesel ve ırksal hâkimiyetler —bu müdahaleler, sivil toplumun sadece varlığının bile, paylaşmaya ve toplumsal bütünlüğün onarılmasına yönelmiş olmakla beraber, bu toplumu ufalamakta ve bölmekte-dir.[147]

[147] Alexander, *Neofunctionalism and After,* s. 227.
Günlük gazeteler, bütün dünyada, zengin ve yoksulun, ebeveyn, çocuk, karı, koca, din adamları, halk, ırksal, etnik ve bölgesel ölçeklerde çoğunluğun ve azınlığın hayatlarına tahrip edici darbeler indiren örneklerle doludur. Ancak, Parsons'ın yeniden Amerika incelemesi, sivil toplumun hangi şartlar altında bölündüğünü ve onarıldığını anlamamızda yardımcı olacak deneysel araştırma nitelik ve niceliğini üretmekte başarılı olmamıştır.

Alexander, çalışmalarını yeni kuramsal harekete bir katkı olarak görmekte, bireysel insanların hayatlarındaki düzeni ihmal etmesinde Parsons'ı terk edip, çok daha dolaysız olarak mikrososyolojik gelenekte kuram üretmeye yönelmiş olduğunu itiraf etmektedir. Bu durum, eylem üzerinde yeni çalışmasında görülmektedir. Parsons, aktörleri devamlı olarak çözümleyici kavramlar (analytical concepts) olarak görürken, Alexander, "*eylem*"i (action), zaman ve mekân içinde hareket eden somut, yaşayan, nefes alan kişilerin somut yapıp etmesi olarak tanımlar. Ayrıca, her eylemin bir özgür irade boyutu içerdiğini söylerken, işlevselciliği simgesel etkileşimin bazı ilgi alanlarını içine alacak şekilde genişletmektedir.

Neil Smelser

[120]Harvard'da lisans üstü öğrenci iken Parsons ile birlikte *Economy and Society* (Ekonomi ve Toplum)'yi yazmış olan Neil Smelser, yeni evrimciler arasında önemli bir şahsiyettir.[148] Smelser'ın çalışmaları Parsons'ınkinden farklı bir yönde gelişmiş olsa da, arkadaşlıkları Parsons'ın ölümüne kadar devam etmiştir.[149] Smelser'ın, American Sociological Association'ın 1997'deki "Toplumsal Bilimlerde Akılsal ve Kararsız Olan" başlıklı başkanlık konuşması, yukarıda yeni kuramlar yaratmaya doğru hareket olarak anlatılana örnektir. Bu konuşmada Smelser, bireysel davranışı, toplumsal kurumları ve genel olarak insanın durumunu anlamakta vazgeçilemez bir unsur olarak *kararsızlık* (ambivalence) kavramını

yerleştirmeye çalışmaktadır. Parsons ve Merton'ın aksine, Smelser'ın, Freud'un *kararsızlık kuramı*na dayalı olan yaklaşımı, başlangıç noktası olarak rollerden ziyade ruhsal süreçleri almaktadır. Bunu şöyle anlatmaktadır: "kararsızlık (çelişik duygu), aynı kişi, eşya ve simgeye birbirine *karşıt olan duygusal yönelimler* beslemektir." İnsanların kararsızlığı yaşamaktan kaçınma yollarını aramalarının sebebi, onun, "insan durumunun *çok güçlü, ısrarlı, çözülemeyen, ele avuca gelmez, hemen yapılabilen* ve *kaygı (anxiety) üreten özelliği" oluşudur.*[150]

148 Jeffrey C. Alexander (ed.), *Neofunctionalism*'de Neil J. Smelser, "Evaluating the Model of Structural Differentiation in Relation to Educational Change in the Ninetwenth Century", s. 113-29 bakınız.

149 Smelser'le ilgili olarak Ruth A. Wallace, '"New ASA President Neil J. Smelser: A Bridge Builder *Par Excellence"*, *Footnotes* 24.7 (September/October 1996): 1,10 bakınız.

150 Neil J. Smelser, "The Rational and the Ambivalent in the Social Sciences," *American Sociological Review* 63.1 (February 1998): 6.

Kararsızlık fikrini uygularken, Smelser, ölüm ve ayrılık, emeklilik ve toplumdan uzaklaşma gibi olaylardan söz etmektedir. Ona göre, kararsızlık önermesinin en geçerli olduğu durumlar: âşıklar, ortaklar, birbirine çok yakın olanlar ve arkadaşlar gibi insanların birbirlerine *bağımlı* oldukları durumlardır. Buralarda bağımlılık şekli değişebilir:

> Bir erk ilişkisinde olan bir ast, siyasal bakımdan bağımlı olma durumundadır: bir dinsel veya toplumsal harekete kendini adamış olan insan, ideolojik olarak bağımlıdır; âşık bir insan duygusal bakımdan bağımlıdır. Burada ortak olan, ayrılma —seçim yapma— özgürlüğün, politik, ideolojik ya da duygusal yönlerden dolayı kısıtlanmış olmasıdır.[151]

151 Smelser, "The Rational and the Ambivalent" s. 8.

122Smelser'a göre, Goffman'ın "tüm kurumlar"ı (total institutions) gibi kişisel ya da kurumsal bağlantılardan dolayı insanların "içinde kilitlenmiş

oldukları” bazı örgüt tipleri, “kararsızlık üreten ve bunun sonuçları olarak —kin, bayağı çekişmeler, takdir edilmek için mücadeleler ve kirli politik kavgalar yaratan fideliklerdir.”[152] Örneğin Smelser, “insanların ya ayrıcalık ya da hak etmiş olmaları dolayısıyla ‘içinde kilitli’ bulundukları ve ayrıcalıkları için mücadele ettikleri, ve ancak daha çekici bir fırsat çıkmadıkça, ayrılmaları çok pahalıya mal olacak olan akademik bölümlere işaret eder. Ve ekler: “İnsanlar birbirleri ile yaşamak zorundadırlar. Ama bu birbirlerini sevmeleri gerektiği demek değildir; bu durum, birbirlerini hem sevmekte, hem de birbirlerinden nefret etmekte oldukları anlamındadır.”[153]

152 Smelser, “The Rational and the Ambivalent”, s. 9. Goffman’ın, “bütün kurumlar” üzerine çalışması için Bölüm 5’e bakınız.

153 Smelser, “The Rational and the Ambivalent”, s. 9.

Nihayet Smelser kararsızlıkla ilgili metodolojik bir açıklama getirir. Vatandaşları temsilî örnek olarak seçilmiş deneklere bir siyasi memur ile ilgili olarak, onu tasvip edip etmedikleri ve bunun ne ölçüde olduğu ile ilgili bir dizi sorunun yöneltilmiş olduğu bir *kamuoyu araştırmasına* gönderme yapar. Smelser burada, Birleşik Devletler’de kamu şahsiyetleri ile ilgili —Roosevelt, Eisenhower, Kennedy, Nixon, Bush ve Clinton gibi— duyguların çoğunun karmaşık ve kararsız olduğuna işaret eder. Yalnız bu şahsiyetlerle ilgili duygular değil, aynı zamanda bu araştırma ile sorgulanan toplumsal meseleler ile ilgili duygular da karışıktır. Smelser, “Tutum alışlarla ilgili incelemeleri tercihler olarak değil de, hem belirsizlik hem de kararsızlığı önemsiz gösteren ve gayrimeşru kılan, gerçeğin bozulmuş bir yapısı olarak kabul etmeliyiz”[154] der. Simgesel etkileşim bölümünde görüleceği gibi, Berkeley’de Smelser’ın bir meslektaşı ve arkadaşı olan merhum Herbert Blumer da kamuoyu araştırmalarıyla ilgili bu eleştiriye katıl-mıştır.[155]

154 Smelser, “The Rational and the Ambivalent”, s. 11.

155 Blumer için Bölüm 5. kısım 2’ye bakınız.

Niklas Luhmann

Öte yandan, Alman kuramcılar, 1960'ların başlarında Harvard'da bir yıl Parsons'ın öğrencisi olmuş olan Niklas Luhmann'ın gözü ile Par-sons'a bakarlar. Luhmann, Parsons'ın kuramını kilometre taşı olarak görür; çünkü o, "birtakım aynı derecede önemli işlevler ile başlayan ve sonra bunlara kuramsal bir tümdengelim yükleyen tek girişimdir... Hiç kimse bunu denemeye kalkışmamış, hattâ mümkün olduğunu da düşünmemiştir."[156] Ancak, Luhmann'a göre, Parsons'ın kuramında eksik olan, *kendine atıf* (self reference) ve *karmaşıklık* (complexity) kavramlarıdır. Luhmann'ın çalışmaları, bu kavramları içeren toplumsal sistemlerle ilgili bir evrensel ya da *büyük kuram* (grand theory) geliştirme çabasıdır.

156 Niklas Luhmann, *The Differentiation of Society* (New York Columbia University Press, 1982) s. 59.

Luhmann'a göre, toplumsal sistemler, "bir çevreden ayrı olarak birtakım insanların eylemlerinin anlamlı ve birbirine bağlı (interrela-ted) olduğu her yerde" mevcuttur.[157] Böylece, bireyler arasında herhangi bir etkileşimin olduğu her yerde *toplumsal sistem* ortaya çıkar. Luhmann'a göre, üç tip toplumsal sistem vardır: *etkileşim sistemleri* (insanların yüz yüze etkileşimleri), *örgüt sistemleri* (üyeliğin belirli şartlarla bağlantılı olduğu), ve *büyük toplulukları ilgilendiren sistemler* (her şeyi kapsayan toplumsal sistem, tüm toplumlar).[158]

157 Luhmann, *The Differentiation of Society,* s. 70.

158 Luhmann, *The Differentiation of Society,* s. 71-75.

Luhmann'a göre, *kendine atıf,* sistemlerin yeterli şekilde işlev görmeleri için bir şarttır. Bu, sistemin kendisini gözlemleyebildiği, kendi üzerinde ve ne yaptığı üzerinde düşünebildiği ve bunun sonucu olarak da kararlar verebildiği demektir. Bu sistemler (kendine atıf yapabilen) "kendi kimliklerini nitelendirme"[159] kabiliyetine sahiptir. Kendilerinin ne

oldukları ve ne olmadıkları ile ilgili sınırlar koyarak kendilerini tanımlayabilirler; başka bir ifade ile, sistemin "yapısal özerkliği" vardır.[160]

159 Niklas Luhmann, "Tautology and Paradox in the Self-Descriptions of Modern Society", *Sociological Theory* 6 (1988): 26-37.

160 Luhmann, *The Differentiation of Society,* s. 258.

Luhmann'ın bakış açısına göre, *kendine atıf yapma* politika, bilim, ekonomi, aile, eğitim ve hukuk gibi bütün alt sistemlerde geçerlidir. Bilimsel alt sistem "temel kuramlarında ve tarihin ona yüklediği gelenekler yolunda devam edip etmeme kararlarında kendi üzerinde düşünmektedir" derken, bir sistemin kendine atıf yapmasına bir örnek vermektedir.[161] "Kendilerine atıf yapan sistemler yalnızca kendi kendilerini örgütleyen veya düzenleyen sistemler değildirler... Onlar ögeler üretmeye devam etmek için gerekli olan ögeleri üretmeye devam etmek suretiyle kendilerini bir şebeke olarak yeniden üreten kapalı bir öge üretme şebekesi olarak vardırlar."[162]

161 Luhmann, *The Differentiation of Society,* s. 265.

162 Niklas Luhmann, "Society, Meaning, Religion-Based on Self-Reference", *Sociological Analysis* 46 (1985):6. Bu alıntıda görüleceği gibi, bulanık tanımlar ve çok soyut kavramlar Luhmann'ın kuramını zor anlaşılır yapmaktadır.

Bir sistemin kendisine atıf yaptığını iddia etmek, sistemde bir karar verme kabiliyeti olduğunu kabul etmek demektir. Böyle bir somutlaştırma ile ne kazanılmış olur? Parsons gibi, bir sistemin ihtiyaçları olduğunu söylemek bir şey, *kendi üzerinde düşündüğünü ve kararlar verdiğini* söylemek başka bir şeydir. Bize göre, biraz önce verilmiş olan örnek, meseleyi biraz daha karıştırmaktadır. Kendi üzerinde düşünen bir bilimsel alt sistem, bu düşünmeyi yapan ve kararlar alan bilim adamları gruplarından oluşur.

Ancak Luhmann, insanın veya somut toplumsal kümelerin, toplumsal düşüncenin merkezi olmamaları gerektiğini düşünür. Luh-mann'a göre, toplumsal kümeler bu şekilde ele alınamayacak kadar karmaşıktır. Bunları insanlardan oluşmuş olarak düşünmemek, iletişim birimlerinden oluşmuş olarak düşünmek gereklidir. Böylece, bireyler toplumsal sistem çevresinin

yalnızca bir parçasıdır. Öznel anlamı bertaraf etmiş olduğu şu ifadesinden anlaşılmaktadır: “Sistemler kuramını Weberci bir kavram olan *anlamlı eylem* üzerine kurmanın kabul edilebilir bir yolu yoktur”.[163]

[163] Luhmann, *The Differentiation of Society,* s. 232.

135Luhmann’ın kuramına göre, toplumsal sistemlerin başlıca işi karmaşıklığı azaltmaktır.[164] Luhmann, Parsons’ın eylem kuramının “karmaşıklığı çözebilecek çok zayıf kaynaklar”[165] sunduğu kanısındadır ve “bir toplum kuramı, dünyanın aşırı derecedeki karmaşıklığını (complexity) ve olumsallığını (contincency) azaltacak fikirlerle ilgilenmelidir”[166] der. Luhmann’a göre, daha fazla karmaşıklık, daha fazla seçenek ve imkânlar getirir ve bu da seçenekler arasında seçim yapmayı daha çok zorlaştırır; bir ‘evet’e varmak için daha fazla ‘hayır’ gereklidir. Sözgelişi, bilgisayarlar için çok çeşitli ‘software’ programlar üreten teknolojik yeniliklerden kaynaklanan karar verme güçlüğünü düşünün. Hemen her gün yeni ve daha ileri biçimleri geliştirilirken, nasıl bir sözcük-işleme programı, bir yazıcı (printer), bir cep telefonu ya da internette *chat* yapma programı seçilebilir?

[164] Luhmann, *The Differentiation of Society,* s. XXXI.

[165] Luhmann, *The Differentiation of Society,* s. 92.

[166] Luhmann, *The Differentiation of Society,* s. 192. Luchmann *karmaşıklığı* azaltmayı savunurken, Patricia Hill Collins tam karşı görüştedir. Bölüm 5’e bakınız.

Luhmann, bu derece aykırı bir dünyanın temel sorunlarının din veya modern toplumda sanat, sevgi, mutlak güç ve para kazanmak gibi, dinin bazı işlevsel eş değerleri tarafından çözülebileceğini ya da daha ufak sorunlar hâline dönüştürülebileceğini savunur.[167] Bu seçeneklerin ortak yönleri, hiç olmazsa bazı aktörlere, inanılarak kabul edilmiş, paylaşılan hareket standartları sağlayacak olmalarıdır. Bunlar aksi hâlde karmakarışık ve anlaşılamaz olan bir dünyada yaşamayı sağlayacak karmaşık etkileşim takımlarıdır.

[167] Luhmann, “Society, Meaning, Religion-Based on Self-Reference”, s. 39.

Luhmann esas itibarıyla Parsons gibi, gelecek konusunda iyimser değildir. Ona göre, modern dünya normların paylaşılabilmesine ve hattâ değerlerin genelleştirilebilmesine müsaade etmeyecek kadar karmaşıktır; Parsons’ı yalnız işlevsel olarak gerekli olan toplumsal mutabakata değil, hâlen mevcut olan mutabakata da fazla değer verdiği için eleştirir. Luhmann’a göre, bizi birleştiren, “sistemleştirilmiş olan yapısal belirsizliklerin ortaklaşa kabul edilmiş olmasıdır.”[168]

[168] Luhmann, *The Differentiation of Society,* s. XIX.

Daha sonraki çalışmalarında Luhmann modernliğin olumsuz yönlerine (bozuk işlevlere) işaret eder. Toplumu kendi “rasyonelliğinden” kaynaklanan ekolojik sorunlar gibi, kendi yapısal seçimlerinin sonuçları ile karşı karşıya kalmış olarak görür.[169] Luhmann, aynı zamanda, çağdaş çevre bilimi sorunlarıyla beslenmekte olan küresel tehlikeler karşısında artan bilinçlilik ve endişelere ve toplumsal refah düzeyini koruma mücadelesine işaret eder. Luhmann bunu, “maskesi düşürülmüş kaygı çağı” olarak tanımlar.[170]

[169] Luhmann, “Tautology and Paradox in the Self Descriptions of Modern Society”, s. 36.

[170] Luhmann, “Tautology and Paradox in the Self Descriptions of Modern Society”, s. 33.

Luhmann, *Risk: A Sociological Theory* (Riziko: Sosyolojik Bir Kuram) başlıklı kitabında, rizikoyu, bir birey tarafından verilmiş olan bir karara dayalı, o bireyi tehdit eden *gizil tehlike* olarak tanımlar.[171] Bu, nükleer maddelerden kurtulup kurtulmamak veya atıkları nereye atmak ya da bir sigara içip içmemek gibi, bir zaman süresi içinde gizil kayıp ve kazançlarla ilgili hesaplamalardır.

[171] Niklas Luhmann, *Risk: A Sociological Theory* (New York: Aldine de Gruyter, 1993), s. 11.

Bu çözümlemede Luhmann, riziko ile tehlikeyi (danger) birbirinden ayırır: ikincisini, bireyin pasif olarak maruz kalmış olduğu, kendi

kararından kaynaklanmayan gizil bir zarar olarak —örneğin bir hortum, yer sarsıntısı ya da kasırga gibi— tanımlar. Burada, tehlike, “dış etkenlerden gelen muhtemel zarar olup, çevreye atfedilir.”[172]

172 Niklas Luhmann, *Risk: A Sociological Theory*, s. 22.

Luhmann aynı zamanda, bir bireyin kararının (riziko) bir başka birey için (sigara içenin, sigara içmeyen üzerindeki etkisi gibi) tehlike oluşturduğunu söyler. Böylece, karar alanlar ile bu karardan etkilenenler arasındaki önemli fark, birisi için (karar alan) riziko olanın, diğeri (etkilenen) için tehlike oluşturduğudur.

Luhmann, haberleşme birimleri üzerindeki düşüncelerine dönerek, riziko farkındalığı düzeyini yükseltmeyi amaçlayan haberleşmenin nasıl olması gerektiği sorusu üzerinde durmuştur. Ürün reklam-larındaki rizikolara karşı uyarılara dikkat çekmiş ve “AIDS rizikosu karşısında seksüel davranışı etkileme ile ilgili çeşitli çabalar”ı bu başlık altına koymuştur.[173]

173 Luhmann, *Risk: A Sociological Theory*, s. 4 ve 5.

[144]Luhmann’a göre, ilkel toplumlardaki insanların aslında birçok tehlikelerin tehdidi altında olmalarına karşın; teknolojik toplum çevreyi derinden etkileyecek nükleer güç üretimi kararı gibi kararlar vermektedir. Luhmann’ın nazarında bizler modern toplumda, karar vericilere bağlı olduğumuz için, esas itibarıyla rizikoların tehdidi altındayız; böylece, modern toplum rizikoya maruz sayılır. Luhmann, “modern rizikoya yönelik toplum, sadece teknolojik başarı sonuçlarını algılama gücünün bir ürünü değildir. Onun tohumları, araştırma imkânlarının genişlemesinde ve bilginin kendisindedir” der.[174] Yeni teknolojinin kullanılmaya başlamasından sonra ortaya çıkan röntgen ışınlarının kanser üreten etkileri, Luhmann’ın sözünü ettiği teknolojik başarının sonuçlarından biridir.[175]

174 Luhmann, *Risk: A Sociological Theory*, s. 28. Luhmann ın riziko kuramı ile ilgili görüşlerimiz, Luhmann’ın bir öğrencisi olan Frank Mars ile yaptığımız görüşmelerden sonra geliştirilmiştir.

175 Luhmann, *Risk: A Sociological Theory*, s. 89. Roentgen’in X ışınlarının keşfinin ele alındığı Bölüm 5’e bakınız.

Luhmann'ın ve Richard Munch'un çalışmaları, Almanya'da işlevselci kuramcılığın canlanmasına öncülük etmiştir.[176] Yeni-Marxcılık gibi, yeni-işlevselciliğin gelişmesi, 1950'lerle 1960'ların tartışmalarının tekrarlanmasından çok, orijinal çalışmanın bir eleştirisi, yeniden yorumlanması ve genişletilmesidir.

[176] Richard Munch, "Talcott Parsons and the Theory of Action I and II", *American Journal of Sociology* 86 (1981): 709-39 ve 87(1982): 771-826. Bir Amerikan yorumu için Jeffrev C.AIexander, "The Parsons Revival in German Sociology", *Sociological Theory,* 1984 (San Francisco: JosseyBass, 1984) s. 394-412.

Sonuç

Bu bölümde, işlevselciliğin özelliklerini ve başlıca kuramcılarının katkılarını gözden geçirirken, işlevselci bakış açısı ile ilgili bazı sorular ortaya çıkardık. Bu, okuyucunun, işlevselci görüşü takdir etmesini, ya da kullanmasını önlemek için yapılmamıştır: daha çok, *bu bakış açısının zayıf ve kuvvetli yönlerini ortaya koymak için* yapılmıştır ve bu kitabı yazmak ile ilgili amaçlarımızın biri de, daha önceden belirttiğimiz gibi, budur.

Başka bir bakış açısını tercih edenler yine de, işlevselciliği, birçok çağdaş sosyologa nazaran, daha iyi öğrenmek ve anlamak suretiyle faydalanabilirler. Bu bakış açısı, toplumların nasıl işlediğini, kurum ve âdetlerin niçin var olduğunu daha iyi anlamayı sağlayacaktır. *"Bir sistemi alt etmek için o sistemi iyi tanımak gerekir"* ifadesinde bir hakikat varsa, işlevselcilik, kendilerini kökten toplumsal değişmeye adamış olanların, sistemin nasıl işlediğini anlamalarına yardımcı olacaktır. İşlevselciliği anlamak, örneğin, kendi *genel eylem kuramı'nın, çatışma kuramı'nı* da kapsadığını ve iki kuram değil, tek kuram olduğunu iddia eden Parsons'ın tarafını tutmak demek değildir. Buna karşılık, insan, *mutabakat* (veya

işlevselci) kuramını ve *çatışma* kuramını bir paranın iki yüzü olarak gören, Dahrendorf veya Coser ile aynı görüşte olabilir.[177]

177 Bölüm 3'e bakınız.

148Herhangi bir toplumsal düzenin temelinde *mutabakat* bulunması gerektiğini kabul etmek, bu kuramı muhafazakâr mı yapar? Parsons, işlevselciliğin, herhangi bir ideolojik anlam taşımadığını iddia ederken işlevselci çözümlemenin, "politik muhafazakârlıkla hiç ilişkisi olmadığını ve *status quo'nun* savunması olmadığını" söylemektedir.[178] Geçmişte gerilim ve çatışma toplumsal sistem için bozuk işlev olarak görüldüğünden ve patolojik bir durum olarak kuralsızlıktan kaçınılmak istendiğinden, toplumu çözümleme için işlevselci yaklaşım muhafazakâr bir yaklaşım olarak kullanılmıştır. İşlevselciliğin cezbettiği kişiler, gerçekte mevcut sistemden az çok memnun ve sistemin devamı konusunda tarafsız olmayan kişilerdir. Ancak, 1980'lerde işlev-selcilikle ilgili kuramların yeniden canlandırılması, 1990'larda Par-sons'ın yeni işlevselciler tarafından yeniden yorumlanmasıyla bu görüş tarzında yeni gelişmeler ve ilerlemeler beklemekteyiz.

178 Coser, *The Idea of Social Structure*, s. 73.

Özetlersek, işlevselcilik, çıkarlardan çok değerlere ağırlık vermektedir ve fikirlerin bağımsız önemini ve *güç* ile *toplumsal kabul* arasındaki bağları göstermekle beraber, gücün baskıcı yönlerini ve insanların birbirleriyle çatışan amaçlarının anlamını ihmal etmektedir. Bunun gibi, toplumsal değişmeden fazla, toplumsal denetime önem vermekle, kargaşalık yaratıcı değişimi değil, düzenleyici (adjustives) değişimi çözümleyerek toplumun, değişme olmadan karşılanamayacak olan menfaat ve amaçları yerine, güven ve "gereksinmeleri"ne ağırlık vermektedir. Genel olarak, süreçten çok yapıyı önemsemekte (Parsons'ın evrimsel değişme üzerindeki çalışmaları, yapılar kadar süreçleri de dikkate almakla beraber) ve mikrososyolojik çözümleme yerine, makrososyolojik çözümlemeye yer vermektedir.
Makrososyolojik çözümleme, işlevselci bir bakış açısından toplumun tepeden (kuşbakışı) görünümüdür. "Yerden" çekilmiş olan bir resme göre "daha iyi" bir resim değil, sadece farklı açıdan çekilmiş bir resmidir. Örneğin bir toplantıda, birçok kameranın bulunduğu değişik yerleri

düşünecek olursak, her kameranın her şeyi değil, *gerçeğin yalnızca bir parçasını* yakaladığını görürüz. Bize göre, sosyolojide *kuramsal bakış açısı için de aynı şey* geçerlidir. İşlevselcilikte, eyleme yukarıdan bakan, yüksek bir yerden "hareketsiz" resimler çekilmektedir. Ancak, bu resimler *bütün gerçekliğin bir parçasını* içermektedir. Önümüzdeki bölümlerde, menfaat ve değişime, kişisel davranışın dinamik süreçlerine ağırlık veren, toplumsal etkileşimi yakından izleyen diğer bakış açılarının ne kadar farklı olduğunu göreceğiz.

BÖLÜM 3 - ÇATIŞMA KURAMI

Giriş: İki Gelenek

Çatışma kuramı, toplumların genel yapısını çözümleyen bir yaklaşım olarak, işlevselciliğe karşı en önemli seçenektir ve çağdaş sosyolojide gittikçe artan bir beğeni ve öneme sahiptir. Aynı zamanda, bu kitapta tartışılanlardan daha az bütünlüğü olan bir bakış açısıdır ve bu görüşte olanlar arasındaki anlaşmazlık, başka yaklaşımları savunan kuramcılarla olduğundan daha çetindir. Ancak, her tipte çatışma kuramcıları, birtakım önemli kabulleri ve ön yargıları paylaşmaktadırlar. Bunlar hep birlikte dünyaya farklı bir bakışı yaratmaktadır.

Görmüş olduğumuz gibi *işlevselcilik,* toplumları ve toplumsal kurumları bir arada işleyerek denge yaratan, birbirlerine dayanan kısımlardan oluşan sistemler olarak kabul eder. Çatışmanın mevcut olduğunu reddetmemektedirler: ancak toplumun bunu denetleme yollarını geliştirdiğine ve kendilerinin bunları araştırdıklarına inanmaktadırlar. Çatışma kuramcılarının toplumu kavrayışları ise bundan farklıdır. İşlevselcilerin toplumda karşılıklı bağımlılık ve birlik gördükleri yerde bunlar, toplulukların *güç* elde etmek için birbirleri ile mücadele ettikleri ve çatışmanın denetim altına alınmasını bir topluluğun geçici bir süre için rakiplerini bastırdığı bir arena görürler. İşlevselciler, örneğin medenî kanunu, toplumsal bütünleşmeyi güçlendiren bir yol olarak kabul ederken: çatışma kuramcıları, bunun, bazı toplulukların diğer bazı toplulukların

aleyhine olarak, belli bir düzeni belirleme ve ayakta tutmalarının bir yolu olduğunu düşünmektedirler.
İşlevselciliği anlatmaya başlarken kullandığımız bir modern hava alanı örneğine geri dönecek olursak, bu bakış açısının ne kadar farklı bir görüş getirdiğini anlayabiliriz. İşlevselci bakış açısı hava alanının farklı kısımlarının, sistemi işler hâlde tutmak için nasıl bir arada çalıştığına işaret etmektedir. Çatışma kuramı, işçiler ve yönetim arasındaki rekabet ve her grubun kendi yararına hizmet etmek üzere içinde bulunduğu durum ile ilgilenmektedir. Bir çatışma kuramcısı, hava trafik denetimcilerinin daha fazla görevli ve pahalı ilave donanım istediklerine; pilotların, ücretleri yüksek tutmak için, mesleğe girişi devamlı olarak sınırlamaya çalıştıklarına; taşıyıcı, bakım görevlileri ve temizlikçilerin militan sendikalara üye olduklarına ve bütün bu toplulukların, harcamaları düşük, kârları yüksek tutmak isteyen hava yolları ve terminal yönetimi ile anlaşmazlık hâlinde olduklarına işaret edecektir. Burada, iş birliği ve karşılıklı bağımlılık dengesi üzerinde değil, rekabet eden topluluklar arasında değişen güç dengesi üzerinde odaklanılmıştır.[1]

Bu genel çatışma yaklaşımı en önemli ve birbirleri ile ilgili üç kabulü içermektedir. Bunlardan birincisi, insanların istedikleri, elde etmeye çalıştıkları, ancak toplumlar tarafından belirlenmemiş olan, ama insanların hepsinde ortak bazı temel *çıkarlara* sahip olduklarıdır. Çatışma kuramcıları insanlık ile ilgili bu görüşlerinde her zaman çok açık olmamakla beraber, hepsinin eserlerinde bu kabul mevcuttur.

[1] Toplumun denge ve çatışma çözümlemeleri arasındaki fark çok eskidir. Daha sonra tartışacak olduğumuz ve başlıca modern kuramcılardan biri olan Ralf Dahrendorf, *çatışma kuramı* ile ilgili açıklamalarından birini, Platon'un eserlerinde, Platon'un Sokrates'in ağzından dile getirdiği "*denge kuramı*"na hücum eden ve ünlü bir Yunan sofisti olan Thrasymachus'a yaptırmıştır. Ralf Dahrendorf, "In Praise of Thrasymachus" (Thrasymachus'a Övgü), *Essays in The Theory of Society* (Stanford, Calif: Stanford, University Press, 1968).

İkincisi ve tüm çatışma yaklaşımının en önemlisi, toplumsal ilişkilerin çekirdeği olarak güç'e (power) verilen ağırlıktır. Çatışma kuramcıları her zaman, "güç"ü, yalnız az bulunur ve eşitsizce bölünmüş -ve dolayısıyla

çatışmanın bir kaynağı- olarak değil; fakat, esas itibarıyla *zorlayıcı* olarak da görürler. Bu çözümleme, insanlara az çok güç veren kaynakların dağılımı ile ilgilenmeye sebep olmuştur. Örneğin, her çatışma kuramcısı, beyaz göçmenlerin daha kalabalık, daha zengin oldukları, daha ileri silahlara sahip oldukları için Amerika yerlilerinin başlarına gelenin kaçınılmaz olduğunu kabul edecektir. Bu yüzden, yeni gelip yerleşmeye çalışanlar, bu kuramcılara göre, az bir şey karşılığında toprak ve mâden kaynaklarını ele geçireceklerdir. Çatışma açısından şaşırtıcı olan husus, yeni yerleşenleri, dinsel ve siyasal inançlarının neden durdurmamış olduğu değil, Kızılderililer'in neden tümden yok edilmemiş olduğudur.

Çatışma kuramının üçüncü belirgin cephesi, *değerlerin* ve düşüncelerin bütün toplumun kimliğini ve hedeflerini belirleyen araçlar olmaktan çok, *farklı toplulukların kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere kullandıkları silahlar olarak* görülmesidir. Çatışma kuramcılarının, özellikle "ideoloji" ve "meşruluk" (legitimacy) kategorileri altında, topluluk çıkarlarının bir tezahürü olarak düşüncelerle ilgili söyledikleri çok şeyler vardır. Örneğin, Birleşik Devletler'in Amerika yerlilerine reva gördüğü muamele, çatışma kuramcılarınca, Amerika'nın "kader" ile ilgili görüşü ve bu kabileleri "uygarlaştırma" ülküsü, insanların kendi çıkarlarına uygun düşünceleri nasıl geliştirdikleri şeklinde yorumlanacaktır.

İki Gelenek

Çatışma kuramının açıklamış olduğumuz temel öğeleri onu savunanların hepsinde ortaktır; ancak, çatışma kuramı, birbirine hiç benzemeyen iki geleneğe ayrılabilir. Bunlar, toplumsal bilim ve çatışmanın bir gün olup da ortadan kalkıp kalkmayacağı hususundaki görüşlerinde birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu bölümde her biri ayrı ayrı ele alınacak.

Birinci kuramcılar grubu, toplumsal bilimcilerin, topluma eleştirel bir yaklaşım içinde olmak gibi ahlâksal bir yükümlülüğe sahip olduğuna inanmaktadırlar. Bu grup, çözümlemeyi hüküm vermekten veya gerçeği değer yargısından ayırmayı reddetmektedir: ya da bunların birbirlerinden

ayrılabileceğini kabul etmemektedir. Bu kuramcılar, genellikle (ama her zaman değil) prensip olarak, toplumsal çatışmaya yer olmayan bir toplumun var olabileceğine inanırlar. İkinci grup, aksine, çatışmanın kaçınılmaz ve toplumsal hayatın daimi bir cephesi olduğunu kabul eder, aynı zamanda toplumsal bilim sonuçlarının zorunlu olarak değer yüklü olacağı fikrini reddeder. Buna karşılık, doğa bilimlerinde geçerli olan aynı nesnellik kurallarına uyan bir toplumsal bilim kurmakla ilgilenir.

Marxizm ve yeni Marxizm'i, Frankfurt Okulu kuramcılarını ve C. Wright Mills ve Pierre Bourdieu'yü tartışacak olduğumuz birinci gruptakilerin en çok Karl Marx'ın eserlerinden etkilendiklerini göreceğiz. Ralf Dahrendorf, Lewis Coser ve Randall Collins'i göreceğimiz ikinci grupta, Marx'ın etkisi hâlâ belirli olmakla birlikte, en önemli kalıcı iz Max Weber'in çalışmalarının uzantısıdır. Böylece, şimdi, bu iki klasik düşünce mensuplarının eserlerinde modern çatışma kuramının köklerini ve Veblen, Schumpeter, Simmel gibi Avrupalı "seçkin" (elite) kuramcılarının etkileri ile Chicago Okulu Amerikan sosyologlarını inceleyeceğiz.

Entelektüel Kökler - Güç, Mevki ve Meşruluk: Marx ve Weber

Çatışma kuramının temel öğeleri, ilk sosyologların en büyüklerinden Karl Marx ve Max Weber tarafından konulmuştur. Weber'in çalışmalarının büyük bir kısmını, Marx ve Marxist çözümlemenin tartışması teşkil eder; ancak biz bu iki yazarda da aynı iki ilgiyi bulmaktayız: birincisi, toplumsal mevkilerin, bu mevkilerde bulunanlara az veya çok güç (power) sağlaması; ve ikincisi, bir toplumsal mev-kinin (konum-position) meşrulaştırılmasında veya önemini kaybetmesinde düşünce ve fikirlerin rolleri.

Karl Marx (1818-1883): Sosyolojide çatışma kuramı Karl Marx tarafından yaratılmıştır: hattâ Marxizm ile çatışma kuramı bazen aynı anlamda olarak tartışılmıştır. Bir kuramcının fikirleri ile "gerçek dünya"daki olaylar arasında bulunan yakın bağlantıya Marxizm'den daha iyi bir örnek yoktur; çünkü, dünyanın her yerinde devrimciler mevcut toplum şekillerine Marx'ın fikirleri adına hücum etmektedirler ve örgütlenmiş Komünist partileri dünyanın büyük bir kısmına hükmetmişlerdir.

Karl Marx 1818'de Almanya'da Trier'de doğdu. Ebeveyni ayırımcılıktan kaçınmak ve yurttaşlık haklarından yoksun kalmamak, özellikle de babanın avukatlığa devam edebilmesini sağlamak için Yahudilik'ten Protestanlığa dönmüştür. Marx aynı zamanda hukuk okumaya başladı. Ancak, Berlin Üniversitesi'nde, bütün tarihi "Ruh" (Spirit)'un (dolayısıyla insanlığın) kendi kendini bilmeye ve akılcı ve özgür bir topluma doğru ilerlediği bir süreç olarak yorumlayan He-gel'in felsefesinin çekiciliğine kapıldı. Marx, genç bir Hegelci olarak, üstadın yaklaşımına bağlılıklarını kaybetmeden, görüşlerinin birçok yönlerini soruşturan genç felsefecilerden biri oldu. Daha sonraki yıllarda Marx kendi yazılarına Hegel'inkilerin tersine olarak, Hegel'in tarihin en önemli etkileyicisi kabul ettiği "akıl"a verdiği ağırlığın yerine olayların maddi etkenler tarafından tayin edildiğini gösteren kendi materyalist felsefesini koydu. Aynı zamanda din karşıtı bir radikal hâline gelerek, tezini tamamladıktan sonra, Paris ve Belçika'da siyaset yazarı olarak çalışmaya başladı. Bu süre içinde, devrimci bir hükümet programı ve toplumsal yapı ve toplumsal değişim kuramını belirleyen *The Communist Manifesto* (Komünist Bildir-ge)'yu yazdı. 1848'de Almanya'da devrim olduğunda, radikal bir gazetenin yayımcılığını yapmak üzere döndü. Devrim başarısız olunca, yine sürgüne, ömrünün sonuna kadar kaldığı Londra'ya gitti.

Bu sürenin büyük bir kısmında Marx ve ailesi çok fakirdi; sosyalist bir tekstil üreticisi olan arkadaşı Friedrich Engels'in yardımları hayati önem taşıyordu. Buna rağmen, kuramları özellikle İngiltere' nin dışında giderek daha iyi tanınmaya ve etkili olmaya başladı. Rus ve Alman radikalleri ve devrimcileri tarafından görüşlerine sık sık başvuruluyordu ve ölümünden sonra bütün dünyada komünist partiler gelişti. Bu partilerin dogmaları, Marx ve ilk başarılı Komünist devrimine önderlik eden Lenin'in çözümlemelerinden oluşur.

Birçok yazar, çağdaş toplum çözümlemelerinde hâlâ Marx'ın eserlerini kullanmakta olduğundan, bu konuyu daha ileride, bölüm içinde ayrıntılı olarak ele alacağız. Kuşkusuz, çoktan ölmüş olan birçok başka yazarın fikirleri de çağdaş çözümlemeler için gereklidir. Ancak, Marx'ın çalışmaları daha farklıdır; çünkü Marx'tan yalnız alıntılar yapmakla kalmayan, Marx'ın yarattığı *çerçeve içinde* yer alan çözümlemeler yapan Marxçı sosyologlar bir okul oluştururlar. Dolayısıyla, bu anlamda Marxçılık tamamıyla çağdaş bir kuramdır.

Çatışma kuramının temel öğeleri Marx'ın eserlerinde çok açıktır. Marx, ilk olarak, insanların belli bir tabiata ve önceden belirlenmiş çıkar duygularına sahip olduklarına inanır. Marxçılar, insanlar çıkarlarına göre hareket etmedikleri takdirde; bunun, başkalarının lehine işleyen bir toplumsal sistem tarafından, kendi "gerçek çıkarları"nın ne olduğu hakkında aldatılmış oldukları anlamına geleceğini iddia ederler. İkinci olarak, Marx, tarihsel ve çağdaş toplumu, farklı çıkarlara sahip farklı toplumsal kümeler arasındaki çatışmalar açısından inceler. Son olarak, Marx, fikirler veya "ideoloji"lerin yapısı ile bunları geliştiren ve yayanların çıkarları arasındaki bağlantıyı vurgular; ve bir dönemde geçerli olan fikirlerin "egemen sınıf'ın çıkarlarını yansıttığı üzerinde ısrar eder.

Marx, teknoloji ve mülk sahipliği örüntülerinin, insan hayatı ve toplumsal çatışma yollarını belirleyen önceliği vurgular. Marx ve daha az ölçüde diğer "eleştirel" çatışma kuramcıları, bu öğelerin ağırlıklı olduğuna inanırlarken, Weber'den bu yana başka çözümle-meciler, bunları kısmen açıklayıcı olarak görürler. Bu iki yaklaşım arasındaki bölünme Marx ve Weber arasındaki temel farklılıklardan ileri gelir.

Max Weber (1864-1920): Max Weber, meşhur bir Alman burjuva ailesi içinde doğmuştur. Babası Reichstag (parlamento)'da yeri olan Nasyonal Liberal Parti'nin önemli bir üyesi idi; annesi zengin ama çok dindar ve kültürlü bir çevreden geliyordu. Weber'in anne ve babasının evliliği bu yüzden bir gerilim öğesi içeriyordu. Weber genç iken babası ile özdeşleşmiş, ama, mali yönden hâlâ bağımlı ve ailesi ile bir arada oturduğu öğrencilik sonrası yıllarda, yaşlı adama ve onun otoriter davranışlarına karşıt duygular beslemeye başlamıştı. Weber'in otuzlu yaşlarının ilk yıllarında geçirdiği ağır çöküntüde bu çatışmaların önemli rolü olmuştur.

Bu dönemden önce ve sonra, Weber, hem entelektüel çalışmalarında hem de siyasal etkinliklerinde çok üretken olmuştur. Freiburg ve Heidelberg üniversitelerinde kürsü sahibi olmuş; ekonomi politikası, siyasal gelişmeler, sanayide toplumsal psikoloji, din sosyolojisi, ekonomi tarihi ve toplumbiliminde metodoloji gibi konular üzerinde eserler üretmiştir. Aynı zamanda, güncel sorunlar ile ilgili yazılar yazarak Hıristiyan toplumsal/siyasal çevrelerde önemli rol oynamış -tır. Bu dönem boyunca evi Alman entelektüel hayatının bir merkezi olmuştur.

Weber'in hayatının son yılları Birinci Dünya Savaşı, Alman yenilgisi, ihtilal ve ülkede sivil savaş ve Alman Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları olmuştur. Bu dönemde Weber politika ile çok yakından ilgilidir. İlk başta

savaşı destekledikten sonra, barış girişimlerini teşvik etmiş ve Alman siyasal yapısında geniş değişiklikler istemiştir. Alman Demokratik Partisi'nin kurucu üyesi olup, yeni anayasanın kaleme alınmasına katılmıştır. 1918'de sonuçsuz kalan ihtilâle "kanlı karnaval" dediği için, sol kanat tarafından hiç affedilmemiş ve bu durum onun hükümete katılması ya da cumhurbaşkanlığı için aday olması ile ilgili teklifleri sonuçsuz bırakmıştır.
Bütün hayatı boyunca politika ile entelektüel düşünce arasındaki ilişkiye ilgi duymuş olmakla birlikte, ütopyacı peygamberlik özelliği yoktu. Marx gibi Weber de, modern toplumun kökeninin temel özelliklerini belirlemek istemiş, ama modernleşmeyi mükemmelliğe giden yol olarak görmemiştir. Aksine, ona göre, modern akılcılık, "memnuniyetsiz" bir bürokratik memur sınıfı yaratan dar bir "demir kafes" olabilir.

Weber'in çözümlemeleri karmaşık olup, kategorilere ayrıştırılması güçtür ve dünya üzerinde Marx gibi etkili olamamıştır. Ancak, Marx-çı olmayan entelektüellerin büyük bir bölümü onu en büyük sosyolog olarak belirleyeceklerdir ve fikirleri, "çözümlemeci" çatışma kuramı üzerinde en önemli tek etkendir.[179]

179 Weber de Marx gibi insanlarda duyguları tahrik etmeye devam etmektedir. Raymond Aron, Weber'in doğumunun yüzüncü yılını kutlamak üzere Hei-delberg'de toplanan bir konferansı şöyle anlatır. Bu toplantıda duygular coşmuş ve daha sonra tartışacağımız bir eleştirel sosyolog olan Herbert Marcu-se, Weber'in sosyalist ütopyacılığa olan inançsızlığına ve düşmanlığına şiddetle hücum etmiştir. Raymond Aron, *Main Currents in Sociological Tho-ught 2* (Harmondsworth, middlesex: Penguin Books, 1970), s. 252-56.

[2]Weber de, Marx gibi, insanların etkinliklerinin büyük ölçüde kendi çıkarlarına dayandığına inanır. Bununla birlikte, bir tarihçi veya toplumbilimcinin, servet edinmek gibi evrensel olan çıkar düşüncelerine ilave olarak, belli bir topluma özgü hedef ve değerlerin önemini anlaması gerektiğini düşünür. Örneğin, Calvinciler'in kendi ruhlarını kurtarmak arzularının, servet edinme hedefinde ifadesini bulduğunu söyler. Bu, Tanrı'nın bir lütfunun işareti olarak görülmektedir; ama bu servetin meyvalarından faydalanmak günahkârlık olarak sayıla-caktır.[180]

[180] Weber, farklı toplumsal eylem tipleri arasında ayırım yapar, bunların bir kısmı, burada verilen anlama göre “rasyonel” veya hesaplanmış değildir. Weber’in eylem ile anlam arasındaki ilişki konusunda fikirleri için Bölüm 5’e bakanız.

Weber, genel toplumsal kategoriler bakımından belirgin hedefler ve değerler çerçevesinde insanların kendi çıkarları için düzen kurma biçimini incelemiştir. Çeşitli somut örneklerden bir kavramın kendine özgü ya da gerekli özelliklerini çıkararak “ideal tipler” geliştirmiştir. Gerçek hayat örneklerinin stilize edilmiş ideal tipe tam olarak uyması gerekmiyordu: sözgelişi, her hususta Weber’in modeline uyan bürokrasi örnekleri imkânsız olabilir. Ancak, tarihsel ve çağdaş olayları anlaşılabilir hâle getirmekte bir *ideal tip* önemlidir. Örneğin, Weber, modern bürokrasilerin vazgeçilmez öğesinin, yazılı belgeler ve memurların ne yapmaları ya da yapmamaları ile ilgili sabit kurallar olduğunu belirtir. Amerikan ve Çin bürokrasileri, her ülke arasındaki bazı genel farklılıklardan dolayı birbirlerinden ayrılır. Ama her ikisi de ideal bürokratik tip (model) olduğuna göre, bunların halkla ilişkiler dâhil, önemli noktalarda aynı oldukları görülecektir.

Weber *güç* ile ve bazı insanların diğer insanlar üzerinde egemenlik kurma yolları ile çok ilgilenmiştir. Meşru olmayan egemenlik ile, yetkiye sahip, ve bazı insanların kendilerine itaat edilmesinde hak iddia etmelerini ön gören meşru egemenliği birbirinden ayırır. Egemenliğe başarılı olarak sahip çıkmanın başlıca üç temeli -veya üç “ideal tipi” vardır.

Karizmatik egemenlik bir liderin kişisel niteliklerine dayanır; şöyle ki, “yönetilmekte olanlar, belirli bir kişi’nin üstün niteliğine inandıkları için boyun eğerler... Böylece karizmatik egemenliğin meşruluğu, sihirli güçler, vahiy ve kahramana duyulan aşırı saygıya dayanır.[181] İsa’nın müritleri onu bir mevki sahibi olduğu için değil, kendisi için takip etmişlerdir.

[181] *From Marx Weber: Essay in Sociology*, H. H. Gerth ve C. Wright Mills’in giriş yazıları ve yayına hazırladıkları baskı (London: Routledge and Kegan Paul, 1970), s. 295-96.

Geleneksel egemenlik de kişiseldir, fakat geçmişten intikal ettiği için sürer. Bir kral veya kabile reisi kişi olarak kabiliyetli veya etkili olmayabilir, ancak geleneksel olarak meşru bir otoriteye sahiptir. Weber şöyle der,

genellikle “meşruluğu geleneğe dayalı olan ataerkil-lik en önemli egemenlik tipidir. Ataerkillik babanın, kocanın evin büyüğünün... efendinin, ev hizmetkârlarının ve görevlilerinin patronunun... babadan intikal eden lordluk ve hükümran prensin hakimiyeti demektir.[182]

182 *From Marx Weber,* s. 296.

Son olarak, *rasyonel-yasal egemenlik* resmî kurallardan doğar. Böylece, modern bürokratlara, statüleri onlara bazı şeyler yapma yetkisi verdiği için ve bizim toplumlarımız nihai egemenlik kaynağı olarak hukuka uygun yasaları kabul ettiği için, itaat edilir. Weber’e göre, meşruluğun özelliği olan kurallara bağlanması, modern toplumun her şeyi akla ve mantığa dayandırma eğiliminin esasını oluşturur.

5Weber, Marx’ın insan davranışının arkasında bilinmese bile, çok zaman ekonomik çıkarlar olduğu görüşüne karşı değildir. Ancak, ekonomik nitelikleri toplumsal yapının ve insanın hayattaki şanslarının *tek* en önemli belirleyici etkeni olarak tanımlamasında Marx’ın yanıldığına inanır. Ona göre, insanın dini, eğitimi ya da politik grubu, onun için bir başarı ve erk kaynağı olabilir. Marx’ın sınıf kategorisine dayanacak yerde, Weber, hepsi de insanların hayatında az çok önemli olan, topluluk örgütlenmesinde ve çatışmada odak noktası olarak hizmet gören sınıflar, statü grupları ve partiler arasında ayırım yapmıştır.[183] Weber bir *sınıf* ile, Marx’ın tanımına göre, ister mülkiyet ister pazarlanabilen beceriler olsun, ekonomik hayatta aynı mevkii paylaşan insanları kastetmektedir. Bir *parti,* “hukuken birleşmiş bir topluluk içerisinde, aktif üyelerine ideal veya maddi faydalar temin için liderlerine güç sağlamak üzere” var olan bir topluluktur.[184] Buna örnekler, modern devlette iktidar olmak isteyen siyasal partileri olduğu gibi, Roma’nın veya İtalyan şehir devletlerinin denetimi için mücadele eden bölücü toplulukları da içerir. Son olarak, Weber’in “bir kimsenin bulunduğu yer” (Stânde) terimi karşılığında tercümede kullanılan *statü grupları,* ekonomik mevkilerine göre değil, genellikle ortak bir eğitime sahip olarak paylaştıkları hayat biçimi veya tevârüs edilmiş olan aristokrasi gibi doğuma ve aileye bağlı saygınlığa dayalıdır.[185]

183 Weber, *The Theory of Social and Economic organization,* A.M. Henderson ve Talcott Parsons tercümesi (New York: The Free Press, 1964), s. 407-12, 424-29.

184 Weber, *The Theory of Social and Economic organization,* s. 407.

185 Weber, *The Theory of Social and Economic organization,* s. 407-12 ve 424-29 Orta Çağ'da toplumun, bir insanın doğduğundaki duruma göre tabakalara bölünmesi, Weber'in *Stânde* fikrine örnektir.

Weber'in bu görüşlerinin, kendisi gibi insanların hayatlarında ve *güç* (power) için tayin edici en önemli etkenlerin 'ekonomik etken' olduğuna inanmayan "çözümlemeci" kuramcılar üzerinde etkileri büyüktür. Bu kuramcıların fikirler ve güç arasındaki ilişki ile ilgili tartışmalarında onun etkisi belirgindir. Burada Weber'in Marx'tan farklı olarak, fikir ve değerlerin tarih üzerinde önemli ve bağımsız etkileri olduğuna (Calvincilik ve Konfüçyüsçülük gibi), ancak bunların yalnızca çıkar duygularının yansımaları olmadığına inandığını vurgulamak önemlidir. O, aynı zamanda bunların, bir toplumsal kümeyi veya belirli bir toplumsal sınıf/tabaka konumunu güçlendirmek ve garantilemekte oynayabilecekleri rolün farkındadır. Özellikle, o, bir kimsenin konumunun ve bunu içeren sistemin doğru ve uygun olduğuna dair inanç demek olan "*meşruiyet*"in önemini vurgulamıştır. Bu kavram, bölüm 4'de tartışılan modern çatışma çözümlemesinde sık sık karşımıza çıkmakta ve bu çözümlemede çok etkili olmaktadır.

Güç, Seçkinler ve Sınıflar

Çatışma kuramının başlıca öğeleri, Marx ve Weber tarafından belirlenmiş olmakla birlikte, başka kuramcılar da günümüz çözümlemeci-leri üzerinde önemli etkileri olan benzer fikirler geliştirmişlerdir. Bunların en önemlileri "seçkin" kuramcıları (Pareto, Mosca ve Mic-hels) ile Thornstein Veblen'dir.

[8]*Seçkinler Kuramı:* En ünlü seçkin (elite) kuramcıları, Weber'in çağdaşı olan Vilfredo Pareto (1848-1923), Pareto'nun büyük rakibi Gaetano Mosca

(1858-1941) ve Weber'in arkadaşı Robert Michels (1876-1936)'dir. Bunlar bir okul oluşturmamış olsalar bile, birtakım önemli düşünceleri paylaşmışlardır.[186]

186 Vilfredo Pareto, *The Treatise on General Sociology* (New York: Dover 1963), Robert Michels, *Political Parties: A Sociological Study of Oligarchi-cal Tendencies of Modern Democracy,* terc. Eden and Cedar Paul (New York: The Free Press, 1949): Gaetano Mosca, *The Ruling Class,* (New York: McGraw-Hill, 1960). Yukarıda Parsons üzerindeki etkisini görmüş olduğumuz Pareto'da, seçkinler kuramı, çalışmalarının ancak ufak bir kısmını teşkil etmektedir.

Esas iddiaları, herhangi bir örgütte, ancak az sayıda insanın otorite sahibi olabileceği ve bu mevkilerde bulunmalarının onları, bu otoriteye maruz kalan kişilerle otomatik olarak karşı karşıya getirdiğidir. Bundan başka, bu kuramcılar, bu seçkinlerin genel olarak ortak bir kültüre sahip olduklarını, *kendi mevkilerini* korumak ve kendi kişisel çıkarları için kullanmak üzere -resmî değilse bile- örgütlenmiş olduklarını iddia ederler. Başka bir deyişle, seçkinler kuramı, insanların kişisel çıkar duyguları ve gücün eşitsiz olması dolayısıyla çatışmanın hem kaçınılmaz, hem de sürekli olduğunu ifade etmektedir.

Michels, esas itibarıyla, *oligarşinin demir yasası* yani yetki sahibi küçük toplulukların, siyasal partileri kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları önermesi ile ilgilenir. Mosca, siyasal güç sahibi kişilerle, egemen oldukları kişiler arasındaki *çatışma* ile ilgilenir. Mosca, Marx'a karşı, ekonomik alan dâhil, her alanda, egemenlik kaynağının siyasal mevkiler olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, Pareto, siyasal olmayan başka seçkinlerin var olduğunu kabul etmiş, ama topluma egemen olan "yöneten seçkinler" in varlığı üzerinde durmuş, egemen olan ve bunlar tarafından yönetilen sınıfların birbirleri karşısında yabancı düşman gibi olduklarını vurgulamıştır. Seçkin kuramcılarının egemenliğe verdikleri önem ve devleti egemen güç kaynağı olarak görmeleri, özellikle Dahrendorf gibi modern çözümlemeci kuramcıları çok etkilemiştir. Toplumu *seçkinler* ve *kitle*

olarak ikiye bölünmüş kabul etmeleri, C. Wright Mills'in toplumsal eleştirisinde de görülmektedir.

Thornstein Veblen (1857-1929): Modern çatışma kuramı içerisinde Veblen'in önemi, güç ve çatışmayı geniş bir tarihsel çerçeve içerisinde inceleyen çok az sayıda Amerikan sosyologlarından biri olmasından ileri gelmektedir. İlk Amerikan sosyologları, esas olarak görgücü (empiricist) ve yararcı (pragmatic)'dır. "Sosyolojinin, 'sosyalizmsiz' uygulandığı" deyimi ancak Amerika için söylenebilir.[187] Buna karşılık, etkileri çok yaygın olan Lester Ward gibi Amerikan sosyologları, "toplumsal sorunlara", hükümet politikalarına ve reformların tedrici olmasına inanan reformcular gibi yaklaşmaktadır-lar.[188] Tam tersine Veblen, toplumu farklı toplumsal grupların çatışan çıkarları açısından incelemiş ve kurulu düzenin büyük bir kısmını şiddetle reddetmiştir. Modern kuramcılar arasında bu geleneği C. Wright Mills devam ettirmiş ve statü mücadeleleri ile ilgili tartışmalarında doğrudan doğruya Veblen'den yararlanmıştır.

187 A. Solomon, *The Tyranny of Progress*, (New York: Noonday Press, 1955), s. 22 ingiltere, Amerika'ya göre daha açıkça, Avrupa'ya oranla daha az ideolojik olarak Amerika ile Avrupa arasında yer almaktadır.

188 E. A. Ross gibi devrin "radikalleri" Amerikan kampüslerinde kariyer yapma imkânını çok güç bulmuşlardır.

Veblen, Marx gibi, modern toplumun özelliğinin birbirine karşıt olan "ekonomik" toplulukların çatışması olduğuna inanır: ona göre, bu topluluklar, mal üreten *sanayi sınıfı* ile, toplum nüfusunun geri kalan kısmının yaratıcılığı ve üreticiliğinden faydalanan asalaklar gibi finans ve satış işleri ile ilgilenen *para sınıfı*dır.[189] Veblen, aynı zamanda, toplumsal davranışın altındaki *insan tabiatının değişmez özellikleri* ile ilgilenir. İnsanların başkalarının saygısına çok ihtiyaç duyduklarını, ve herkesin yüksek mevki (high status) sahibi olması mümkün olmayacağına göre, gerçekte değer vermenin, esas itibarıyla rekabete dayalı olduğunu söyler.

Veblen’e göre, insanların özellikle tüketim ve boş zamanları değerlendirme üsluplarını içeren davranışlarının büyük bir kısmı, insanın komşusunun gözünde saygıya değer olma çabası ile açıklanabilir.

189 Thornstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class* (New York: Modern Library, 1934).

Çatışma Ağı: Simmel ve Chicago Okulu

Yukarıda gördüğümüz, çatışma çözümlemesinin esas geleneğinin yanında, farklı bir inceleme yaklaşımı vardır. Bu yaklaşım, Simmel ve Chicago Okulu’nun yazılarında görülebileceği gibi, çatışmaların kökeni ve gelişiminden çok, toplumsal düzenin soyut özelliklerine ağırlık vermektedir.

Georg Simmel (1858-1918): İlk büyük toplumbilimcilerden olan Simmel, en çok, insan davranışının evrensel kalıplarını saptamakla ilgilendi. Marx ve Weber’in belirli bir toplumun işleyişini anlamak istemelerine karşılık; Simmel, çalışmalarını neredeyse bir toplum matematiği geliştirme üzerinde yoğunlaştırdı: tarihsel çerçeveyi göz önüne almaksızın insan ilişkileri ve toplumsal davranış hakkında bir ifadeler derlemesi. O, bazı çatışma kuramcılarını, simgesel etkileşim-cileri, alışveriş kuramcılarını ve ağ (network) çözümlemecilerini de içine alan kişiler arası ilişkilerle ilgilenmekte olan büyük çapta modern kuramcıları etkilemiştir.[190]

190 Bkz. bu kitapta, s. 187, 269, 406.

Simmel’in, insan ilişkilerinin nasıl oluştuğu ve geliştiğine duyarlılığı, kendi ortamı ve köksüzlük ve güvensizlik duygularıyla bağlantılıydı. Berlin’de doğdu: Hıristiyan olmuş bir Yahudi iş adamının en küçük çocuğu idi. Simmel daha çocukken babası öldü ve hiçbir zaman annesine yakın olmadı. Berlin Üniversitesi’nde tarih ve felsefe öğrenimi gördü ve orada öğrencilerin ödediği ücrete bağlı, aylıksız bir hoca, *Privatdozent* olarak kaldı. Dersleri aşırı derecede revaçta idi. Çok sayıda yayım yaptı. Weber dâhil, zamanın en önde gelen akademisyenleri ve yazarları arkadaşları

arasında idi. Alman üniversitelerinde daha yüksek konumlara başvurmasına rağmen, kısmen Yahudi düşmanlığı yüzünden, kısmen de çalışmalarında tek bir akademik disiplinde kalmayı kabul etmediğinden, başvuruları geri çevrildi. Ancak 1914'de, elli altı yaşında Strasbourg Üniversitesi'nde bir kürsüye atandı.

Daha sonraki çatışma kuramı için Simmel'in çözümlemesinin en önemli tarafı, birleşmiş olan ve çatışma durumunda olan kişiler ve toplumsal grupların sadece bir arada bulunabilecekleri değil, bunların birbirleri ile çok yakından ilişkili oldukları üzerinde ısrar etmesidir. Hiç kimse, ortak çıkarlara sahip olan, kendi kendine yeterli dost topluluklar ile kendi kendine yeterli, farklı ortak çıkarlara sahip hasım toplulukları birbirinden net olarak ayıramaz. Marx"ın görüşüne göre, toplum yatay olarak düşman bloklara bölünmüştür; Simmel'e göre ise, bir bakımdan bir arada olanların bir başka bakımdan birbirlerine karşı oldukları ve birbirleri ile kesişen birçok çatışma ile bütünleşmiş bir *toplum* söz konusudur.

Simmel'in, "toplumsal eylemin daima uyum *ve* çatışma, sevgi *ve* nefret"[191] içerdiği hususundaki ısrarı, çözümlemeci çatışma kuramcılarının, çatışmayı sürekli bir durum olarak kabul etme eğilimlerini fazlası ile güçlendirmiştir. Aynı zamanda, onları toplumsal temasın ve karşılıklı bağımlılığın farklı derecelerinin çatışma ve sonuçları üzerinde etkili olduğu konusunda da uyarmıştır. Örneğin Lewis Coser' ın, çatışmanın toplumu nasıl istikrara kavuşturabildiği ile ilgili görüşleri, doğrudan doğruya Simmel'in yazılarına dayanır.

191 Lewis A. Coser, *Masters of Sociological Thought: ldeas in Historical and Social Context* (New York: Harcourt, Brace, Jovanich, 1971), s. 184-85.

14*Robert Park ve Chicago Okulu:* Çatışmanın, toplumsal hayatın genel ve soyut bir ilkesi olarak vurgulanması, Avrupa sosyolojisinden çok, Amerikan sosyolojisinin özelliğidir. Okul içi öğrenimi sadece Berlin'de Simmel'in derslerinde gören Robert Park (1864-1944), şehir toplumsal hayatı ve kültürü araştırmaları ile şöhret bulmuş olan Chicago Sosyoloji Okulu'nu kurmuştur.[192] Park, aynı zamanda, kendisine göre, toplumsal hayatın başlıca özelliklerini tanımlayan bir genel kavramlar sistemi de

kurmuştur. Bunlar; *rekabet, çatışma, uzlaştırma* ve *bir ortak kültürde özümseme*dir.[193] Park, bireyler arasında evrensel ve sürekli olan rekabetin, bireysel meslekleri belirlediğini iddia eder. Çatışma, mevki ve gücün toplumsal olarak tahsis şekli üzerindedir. Çatışma, böylece, hem toplulukları hem de bireyleri içine alır. Park ve arkadaşları, içinde bulundukları toplumlar, ırk ve kültür bakımlarından daha homojen olan, Marx ve diğer Avrupalılarca vurgulanmış olan sınıf çatışmasından çok, ırka dayalı düşmanlık ve farklı etnik topluluklar arasındaki çatışma ile ilgilenmişlerdir. Bu oldukça farklı gelenek, Amerikan çatışma kuramcılarının en önemlilerinden biri olan Lewis Coser'ın çalışmalarında görülmektedir.

192 Bu, Bölüm 5'te tartışılacak olan simgesel etkileşimcilik tarafından geliştirilmiş olan yaklaşım gibi, insanların kendi durumlarını nasıl tanımladıklarını anlamanın vurgulandığını göstermektedir.

193 Robert E. Park ve Ernest W. Burgess, *Introduction to the Study of Society* (Chicago: The University of Chicago Press, 1921).

Özet

Modern çatışma kuramı üzerinde en önemli tarihsel etkiler, Karl Marx ve Max Weber'in yazılarıdır ve çağdaş kuramcılar bu etkilerden hangisinin daha fazla olduğuna göre iki gruba ayrılırlar. Aynı genel çatışma bakış açısını paylaşan başka birkaç sosyolog da modern kuramı etkilemiştir; ve özellikle Amerikan sosyolojisi, Simmel' den kaynaklanan farklı bir geleneğin etkisi altında kalmıştır.

Kısım Bir Çatışma Kuramı ve Toplumun Eleştirisi

Bu kısımda, Marx ve çağdaş Marxçı sosyologların çatışma kuramı ile Frankfurt Okulu çözümlemecileri, C. Wright Mills ve Pierre Bour-dieu üzerinde durulmuştur. Bu kümedeki bütün yazarlar, toplumsal bilim görüşleri ve seçkin (exclusive) kümeler içinde hiyerarşik olarak bölünmüş toplum tasavvurları (image) dolayısıyla ayırt edilirler. Çoğu, ideal bir toplum düzeninin mümkün olduğuna da inanır. Genellikle, biz bunlardan "eleştirel kuramcılar" olarak söz ederiz: çünkü bunlar, toplumu ve özellikle "egemen sınıf"ı, "güç seçkinleri"ni veya "kurum" adını verdikleri oluşumu eleştirmek için toplumsal bilimi kullanmaktadırlar. Ancak, *eleştirel kuram* daha dar anlamda, Frankfurt Okulu'nun çalışmaları için de kullanılmaktadır. Eleştirel çatışma kuramcıları, toplumsal çözümlemecilerin, çalışmalarını ahlâksal yükümlülüklerinden ayırmamaları gerektiğine inanırlar ve kuramlarını, aynı zamanda, değişim ve ilerleme için itici bir kuvvet olarak görürler. Nesnelliğin (objectivity) hemen hemen imkânsız olduğuna da inanırlar. Onlara göre, toplumsal bilim, yazarın ait olduğu toplumun işlevleri olan, özel görüşleri ve algılamaları ile birbirinden ayrılamayacak şekilde iç içedir. Yani, yazarların yazılarında kendi değerleri ve nedenleri ne olursa olsun, kuramlarının hayattan alınmış kanıtlara dayalı olup olmamasına göre değerlendirildiği bilimsel görüşü reddederler. Aynı zamanda, "eleştirel" çatışma kuramcıları, kendi değer ve standartlarının doğruluğundan ve dolayısıyla toplumsal eleştiriye gerekçeli bir zemin teşkil ettiğinden emindirler.

Eleştirilerin esas odak noktası, toplumda *servet, mevki* ve *gücü*n dağılım şeklidir. Bu tür kuramcılar genellikle toplumu oldukça belirgin bir şekilde güçlü ve ayrıcalıklı bir küçük topluluk ile, sömürülen ya da amaca göre kullanılan (manipulated) bir kitleye bölünmüş olarak görürler. Yine, onlar, toplumsal yapıyı tek nedenli bir kuramla açıklamak ve insanların maddi durumunun çok zaman mülkiyet olarak belirledikleri bir kurumlar takımı tarafından tayin edildiğine inanmak eğilimindedirler. Toplumun çok bölünmüş olması ve eşitsizlikler içermesi gerektiğine de inanmazlar. İnceledikleri toplumu, işlerin daha düzenli olduğu durumlarla karşılaştırarak, insan gelişmesinin engellenmiş olduğu "mantık dışı" şimdiki zamanı, insan potansiyelinin gerçekleştiği ideal ve "mantıklı" bir durum ile mukayese ederler. Onların, mutlak olarak geçerli kabul ettikleri değerlere dayalı bu toplum "görüşleri (vision) ve yine onlara göre "gerçek" insan

tabiatı kavramları, mevcut toplumlara yönelttikleri eleştirilerin başlangıç noktalarıdır.

Bütün bunlarda hâkim etken Marx'dır. Fikirlerin, toplumsal şartların ürünü ve dolayısıyla da *objektif olarak doğru olmadığı* iddiası Marx'a aittir. Bundan başka, Marx, kendi kuramının *ideoloji* olarak itham edilemeyeceğine ve aksine "objektif olarak doğru" olduğuna inanmakla birlikte, eserlerini, proletaryayı kaçınılmaz bir zafere götüreceğine inandığı düşüncelerinin bir ifadesi, bir siyasal ve ahlaksal eylem biçimi olarak kabul etmektedir. Marxçılar, böylece kuramsal düşüncelerden, daha doğrusu devrimci bilinçten kaynaklanan eylemleri ifade etmek için *praxis* terimini kullanırlar. Ayrıca, Marx, mülkiyet esasında baskı yapanlar ile baskıya maruz kalanlar arasında bölünmüş iki sınıflı bir toplum modeli çizmiş ve insanlığın esas tabiatını gerçekleştireceği bir komünist ütopia beklentisi getirmiştir.

Bu tür çatışma kuramı Avrupa'da ve özellikle Batı Avrupa'da geliştirilmiştir. Komünist ülkelerde, Marxçılık veya Marxçı-Lenincilik esas itibarıyla eleştirel çözümlemeye ve geliştirilmeye açık olmayan bir *devlet dini* olarak kabul edilmiştir. Bu gibi çözümlemelerle uğraşan Leszek Kolakowski gibi toplumbilimciler ve siyaset kuramcıları sürgün olmaya mecbur bırakılmışlardır.[194] Buna karşılık, Batı Avrupa'da aydınlar, Marx'dan büyük ölçüde etkilenmeye devam etmişlerdir. Örgütlenmiş komünist partiler, İtalya'da Antonio Gramsci gibi bazı önemli Marxçı kuramcılar çıkarmış olmakla beraber, onlar da doktrin yönünden esaslara sadık kalmakta ısrar etmişlerdir; ve modern eleştirel çatışma kuramının başlıca kaynağı, parti hiyerarşilerinin dışındaki Marxçı aydınlardır.

194 Avrupa'nın modern siyasî filosoflarının en önemlilerinden biri olan Kola-kowski, 1966'da Komünist Partisi'nden atılmış ve 1968'de Varşova Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden ayrılmaya mecbur olmuştur. Marxçı doktrinleri yeniden incelemek suretiyle gençliği ifsad etmek ile itham edilmiştir. Hâlen Oxford'da All Souls' College'da "fellow" olarak (öğretim görevlisi gibi) bulunmaktadır.

Amerika'da 1930'larda ve 40'larda, entelektüel hayatta kuvvetli bir Marxçı ve Komünist öge vardır. Ancak (Norman Birnbaum ve Paul Sweezy gibi) birtakım sosyolog ve iktisatçılar, Marxçı kategorileri kullanmaya devam etmiş olmakla beraber; *ikinci Dünya Savaşı'nı* takip eden yirmi yıl içinde, Marxçı çözümlemenin Amerikan sosyolojisi üzerindeki doğrudan etkisi az olmuştur. Bu süre içinde, Marx' dan çok etkilenmiş olan, ama açık anlamda Marxçı olmayan ve en yaygın olarak tanınan etkili "eleştirel" sosyolog C. Wright Mills'tir. Vietnam döneminde birçok genç Amerikan sosyoloğu *Yeni Sol* içerisinde yer almış, özellikle Marx ve birtakım radikal yazarların etkisi altında kalmışlardır. Sonuçta hem Frankfurt geleneğindeki "eleştirel sosyoloji" hem de diğer Marxçı ve Yeni-Marxçı eserler, Amerikan sosyolojisinde daha iyi tanınmaya ve etkili olmaya başlamıştır. Özellikle bu yaklaşıma ayrılmış *olan* Marxçı dergiler çıkarılmaya başlan-mıştır.[195]

195 1960'ların ortalarından sonlarına kadar, Marx'tan en çok etkilenen toplumbilimciler henüz kolej öğrencisi idiler. Michael Burawoy ve Theda Skoc-pol, ed., *"Marxist Inquiries: Studies of Labor, Class and States"*, *American Journal of Sociology* Cilt 88'in Ek'ine bakınız.

Marxçı ve Yeni Marxçı Toplumbilimi

Bu bölümde Marx'ın kendi çözümlemeleri ile daha sonraki Marxçı bilim adamları kısmen ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Önce de belirtmiş olduğumuz gibi, birçok toplumbilimcinin onun "dairesi içinde" çalışmakta oldukları için, Marxçılık tamamen çağdaş bir kuram olarak durmaktadır ve bu yüzden burada bütünleşmiş bir bakış açısı olarak ele alınmıştır. Marxçılığı, toplumsal örgütlenme temelinin ekonomik olduğu, sınıfların ve sınıf çatışmasının ekonomik çıkarlardan kaynaklandığı ve toplumsal düzeni muhafaza etmekte ve sarsmakta ideolojinin önemini vurgulayan kuram olarak tanımlıyoruz; ve bazı modern kuramcıların[196] Marxçı sınıf

çözümlemesine nasıl siyasal ve kültürel etkenleri sokmuş olduklarına bakıyoruz.[197] Modernlik ve evrim kuramlarını ele alan Bölüm 4'te Marx'ın düşünce ve kehânetleri yeniden derinlemesine ele alınmaktadır.

196 Az çok esasa sadık kalmış (ortodoks) "Marxçılar" ile geniş ölçüde Marx'ın kategorilerine ve bakış açılarına dayanan, ama kuramları onunkinden önemli ölçüde ayrılan bilim adamları.

197 Bizim Marx'la ilgili yorumlarımızı en çok etkilemiş olan kitaplar şunlardır: Joseph Schumpeter, *Ten Great Economist: From Marx to Keynes* (London: George Allen and Unwin, 1952): John Plamenatz, *Man and Society* (London: Longmans, 1963); George Lichtheim, *Marxism* (London: Routledge and Kegan Paul, 1961): Robert C. Tucker, *Philosophy and Myth in Karl Marx* (Cambridge: Cambridge University Press, 1964); Shlomo Avineri, *The Social and Political Thought of Karl Marx* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968); Leszek Kolakowski, *Main Currents of Marxism* (Oxford: Oxford University Press, 1981); ve Anthony Giddens, A *Contemporary Critique of Historical Materialism,* Vol.I (London: Macmillan, 1981) and Vol.II (Cambridge: Polity, 1985).

Toplumun Ekonomik Temeli

Marxçı çözümlemenin ayırt edici işareti, toplumsal yapı ve değişimi belirleyen temel etkenler olarak, ekonomik etkenlerin kabul edilmesidir. Toplumsal hayatın diğer alanları ve insanların sahip oldukları fikir ve değerler, ekonomik üretime bağlı olup, onun tarafından şekillendirilir. Schumpeter'in benzetmesine göre, bunlar, ekonomik düzenlemelerin yarattığı toplumsal güçler ve topluluk çıkarları yolu ile bir "nakil kayışları" (transmission belts) rolünü oynamaktadır.[198]

[198] Schumpeter, *Ten Great Economists,* s. 12.

19Marx, toplumsal örgütlenmenin üç yönünü birbirinden ayırır. Bunlardan birincisi, "üretimin maddî güçleri" veya insanların hayatlarını devam ettirmek için kullandıkları üretim yöntemleridir: ikincisi, bunlardan doğan, mülkiyet ilişkilerini ve hakları içeren "üretim ilişkileri" ve üçüncüsü, bu ikisine tekabül eden "hukuksal ve siyasal" üst yapılar ve fikirler ya da "toplumsal bilinçlilik şekilleri"dir. Ona göre, üretimde "insanlar maddî üretim güçlerinin gelişme merhalesine tekabül eden belirli üretim ilişkilerine girerler. Bu üretim ilişkilerinin bütünü, toplumun ekonomik yapısı, gerçek temelidir... Maddî hayatın üretim şekli, genel olarak toplumsal, siyasal ve zihinsel yaşama sürecini belirler.[199]

[199] Karl Marx, Preface to A *Contribution to the Critique of Political Economy in Karl Marx and Frederick Engels, Selected Works,* Cilt I (London: Lawrence and Wishart, 1962) s. 362.

Marx'ın görüşüne göre, başka bir deyişle, toplumların nasıl örgütlendiğini nihai olarak belirleyen temel nedensel etken (basic cau-sal factor), kullanılan üretim şeklidir. Bu anlamda Marx'ın kuramı, "(insanlar) üretim şeklini değiştirmekle, bütün toplumsal ilişkilerini değiştirirler. El ile işleyen bir değirmen size feodal lord'lu bir toplum; buharlı olanı ise sanayici kapitalisti içeren bir toplum verir"[200] diyen "maddeci" bir tarih kuramıdır. Ancak, aynı zamanda, üretimin hem şekli hem de üretim ilişkileri —*teknoloji ve ekonomik örgütlenme şekli*- belirli bir toplumun yapısı ile yasalar, hükümet şekli ve fikirlerden oluşan "üst yapısı"nı belirleyen "alt yapı"dır.

[200] Marx, *The Poverty of Philosophy,* (Moscow: Foreign Language Publishing House, n.d.) s. 122.

Uygulamada, Marx ve daha sonraki Marxçı yazarlar dikkatlerini, yalnız üretim şeklinden çok, ekonomik örgütlenme şeklinin toplum hayatındaki etkileri üzerinde yoğunlaştırma eğilimindedirler. Gerçekte, bu, daha kabul edilebilir bir yaklaşımdır. Sözgelişi, teknoloji bakımından Roma İmparatorluğu ile Ortaçağ Avrupası arasında çok az fark olmakla beraber, toplumsal yapılar çok farklıdır. Bu farklar, üstelik Romalılar'ın birçok köle

kullanmaları, feodalizmin serf’lik sistemi gibi ekonomik örgütlenmedeki farklar ile açıkça bağlantılıdır.[201]

201 Serflik ile esirlik arasındaki belli başlı farkların tartışması için Marc Bloch, *Feudal Society,* çev. L.A. Manyon (Chicago: University of Chicago Press, 1962)’ye bakınız.

Ancak, insan, toplumsal yapıyı belirleyen başlıca etkenin teknolojiden ziyade ekonomik örgütlenme olduğunu kabul ederse, Marx’ın toplumun işleyişinin tek bir prensip ile “açıklanacağı” iddiasını çürütmüş olur. Çünkü eğer belirli bir teknoloji ile değişik ekonomik örgütlenme şekilleri bir arada bulunabiliyorsa, bu örgütlenme şekilleri —Marxçılığın, örneğin, “üst yapı” dediği fikirler ve yasal ilkeler veya Marxçıların genellikle görmezden geldikleri askerî örgütlenme ilkeleri gibi— kısmen de olsa ekonomik olmayan başka etkenlerin sonuçları olmalıdır. Böylece, birçok tarihçi, Roma ve feodal Avrupa arasındaki farklı ekonomik örgütlenme şekillerinin (ve bunların toplumsal yapılarındaki büyük farkların) farklı yasal ilkelere ve sistemlere ve farklı askerî örgütlenme şekillerine bağlanabileceğini iddia edebilecektir. Merkezî ve daimî bir orduya sahip bir toplum, şüphesiz, dövüşmenin, bağlı oldukları krala karşı bir hizmet olarak görüldüğü ve karşılığının —tartışmasız hükümran oldukları— toprak bağışlanmak suretiyle ödendiği, lordların işi olarak kabul edildiği bir toplumdan farklıdır. Ve bu takdirde, Marx’ın “tarihin ekonomik kuramı” eleştiricilerinin iddia ettikleri gibi, her şeyi kapsayan bir açıklama değil, bir dâhinin ekonomik etkenlerle ilgili görüşü olmaktadır.

Sınıf ve Çatışmanın Ekonomik Temeli

Marx, kendi zamanındaki ekonomik örgütlenmenin bütün şekillerinin, ortak ekonomik mevkileri tarafından belirlenen toplumsal sınıflar arasında çatışma yaratmasının kaçınılmaz olduğunu iddia etmiştir. *Komünist Bildirgesi* bugün meşhur olan bir bildiri ile başlar: “*Bugüne kadar*

olagelmiş bütün toplumların tarihi, sınıf çatışmaları tari-hidir.”[202] Bu ifade, üç önemli fakat birbirinden ayrı önerme içerir. Birincisi, ekonomik mevkii veya “sınıfı” aynı olan insanlar, bir topluluk olarak bir arada hareket etmek eğilimindedirler. İkincisi, toplumda bulunan en önemli gruplar ekonomik sınıflardır: bunların tarihi insan toplumunun tarihidir. Üçüncüsü, bu sınıflar birbirlerine düşmandırlar ve bu çatışmaların sonucu, toplumun nasıl geliştiğini belirler. Marx’ın *sınıf kuramı,* böylece, yalnızca *toplumsal yapı kuramı* değil, aynı zamanda *değişim kuramıdır.*

202 Karl Marx ve Friedrich Engels, *The Communist Manifesto* (Harmondworth, Middlesex: Penguin Books, 1967), s. 79.

Mülkiyet ve Sınıf: Biz Marx’ın sınıf kavramını “ekonomik” olarak tanımlarken, Marx daha özgül ve sınırlayıcı bir tanım kullanmıştır. Bir sınıf, mülkiyet ile olan ilişkileri birbirine benzeyen insanlardan oluşur: ya mülk sahibi değildirler ya da aynı mülk tipine sahiptirler.[203]

203 Marx “kendi başına sınıf’ ile kendi bilincinde olan (veya sınıfının bilincinde olan), “kendi için olan sınıf”, birbirinden ayırmıştır. Bu kitapta s. 130-131’e bakınız. Sınıf bilincini veya grup hareketlenmesini neyin yarattığı konusunda Dahrendorf’un çalışması, bu kitap s. 181-185’e ve akılsal seçim kuramcılarının çalışmalarına bu kitap s. 458-459 ve 463-470’e bakınız.

Nihai olarak, önemli olan, insanların ne çeşit iş yaptıkları değildir. Böylece işçiler, memurlar, teknisyenler ve mühendisler, kendi emeklerinin sahibi olup, yaptıkları iş karşılığında para aldıkları için aynı sınıfa mensupturlar; üretim araçlarına sahip olan kapitalist ve toprak sahiplerinden, ve belki bir “lord”a bağlı ve ayrılıp bir başkası için çalışamayacak oldukları için emeklerine ancak kısmen sahip olan “serf”lerden ve hiçbir mülke sahip olmayan esirlerden farklı sınıflara mensupturlar.

Bir üniversite yerleşkesine bakacak olursanız, orada bulunan insanların çoğunun sahip oldukları tek üretim etkeni emekleridir. Marxist ifade ile, aynı sınıfa mensupturlar: emekçi/işçi sınıfı (prole-tariat). Bu durum, öğrencilerin çoğu için ve aynı zamanda, bir ücret karşılığı çalışan ve belki de kendi evlerinin sahibi olan, ama hiçbir “üretim aracına” sahip olmayan fakülte çalışanları için de geçerlidir. Buna karşılık, bazı fakülte mensupları

ile bazı öğrenciler muhtemelen birkaç sermaye hissesine sahiptirler; belki bazı yetişkin öğrenciler iş sahibidirler ve bu yerleşke M.I.T. (Massachusetts Institute of Technology) ise, bazı fakülte mensupları, çalışmalarının ürünü olan yüksek teknoloji sanayilerinin kurucuları ve sahipleri olabilirler. Bu tip mülke sahip olduklarından bu ikinci gruba giren herkes bir başka, farklı "kapitalist" sınıfa dâhildir. Ancak Marx, sermayeyi sağlayan hisse sahipleri ile girişimciler arasında ayırım yapmamaktadır.[204]

[204] Marx insanların şu veya bu sınıfa ait olduklarını kabul etmek eğilimindedir. Eğer böyle olmasa, çok belirgin bir "sınıf çatışması"nın ortaya çıkma ihtimali az olacaktır.

konusunda Dahrendorf'un çalışması, bu kitap s. 181-185'e ve akılsal seçim kuramcılarının çalışmalarına bu kitap s. 458-459 ve 463-470'e bakınız.

[27]Marxçı kurama göre, farklı sınıfların çıkarları birbiri ile bağdaşmaz; çünkü mülk sahipliği sistemi içinde, bir sınıfın ekonomik kazançları, bir başka sınıfın ekonomik kazançları pahasına elde edilmektedir. Marx'a göre, geçmişte var olan her belli başlı ekonomik sistem, başka sınıfları "istismar" eden belirli bir sınıfı güçlendirmiştir. "Hür adam ve köle (slave), asilzade ve halk takımı, lord ve serf, lonca ustası ve kalfa, başka bir deyişle, baskı yapan ve baskıya mâruz kalanlar devamlı olarak birbirlerinin karşısında olmuşlar, bazen gizli bazen açık bir kavgayı sürdürmüşlerdir[205] ve "sınıf düşmanlığı üzerine kurulmuş olan her toplumda, baskı altında bulunan bir sınıf durumu mevcuttur,[206] diye yazmıştır. Burjuva toplumunda baskı yapanlar kapitalistler ve baskı altında bulunanlar proletaryadır.

[205] Marx ve Engels, *The Communist Manifesto,* s. 79.

[206] Marx, *The Poverty of Philosopy,* s. 196.

Marx'ın bundan neyi kastettiğini açıklamak için Marx'ın genel kuramının, çözümlemeci bir ekonomistin ürünü olduğunu tekrar belirtmemiz gereklidir. Sömürme kuramı, değerin ekonomik kuramına dayalıdır[207] ve bunun esas itibarıyla, "klasik" iktisatçı Ricardo'nun değer kuramı olduğunu belirtmek önemlidir. Bugün değerin bu emek kuramı, Marxçılığın belirleyici bir yönü olarak kabul edilmektedir: çünkü ancak Marxçı ekonomistler hâlâ bu görüştedirler. Ancak, Marx'ın zamanında bu, standart kuram idi.

[207] Marxçı görüşün iyi bir eleştirel tartışması için aşağıdaki eserlere müracaat edin: Joseph Schumpeter, *History of Economic Analysis*, (London: George Alllen and Unwin, 1954) ve Paul Samuelson, *Collected Scientific Papers,* ed. J.Stiglitz (Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1966 ve 1972) Paul M. Sweezy' nin *The Theory of Capitalist Development*, (New York: Modem Reader
Paperbacks, 1968) iyi bir modern Marxçı tahlildir.

Marx'ın "değerin emek kuramı", bir malın değerinin onu üretmeye katılan emek miktarına eşit olduğunu söylemektedir. Bir pazar ekonomisinde, emeğini satan işçi, karşılığında o işçiyi meydana getiren emeğin bedelini, yani, onu büyütme, besleme, giydirme ve barındırmanın mâliyetini alacaktır. Ancak, işinde ürettiğinin bütün bunlardan oldukça fazla olması mümkündür ve bu *artık değer* ona değil, kapitaliste gidecektir. Marx'ın kuramına göre, işçiden bir başkasına ayrılan herhangi bir artık değer tanım itibariyle *sömürüdür,* çünkü yalnız emek, değer üretir. Bunun için bütün mülkiyet sistemleri temelde bir çıkar çatışması taşır: çünkü bir topluluk, bir başkasının emeğini elinden almaktadır.[208]

[208] Modern neo-klasik ekonomistler, Marx'ın bu çözümlemesini, fiyatların nasıl belirlenmesi "gerektiği" ile ilgili hükümlerle, hâlen nasıl olduğunun tanımlarını birbirinden belirli bir şekilde ayırdığı için reddetmektedirler. Modern ekonomistlere göre, bu sonuncusu, "emeğin maliyeti" ile "artık değer"in toplamı ile değil, mal üretiminin "marjinal maliyeti" ile ilgilidir.

Aynı zamanda, üretim için sermaye sağlamanın gerçek bedelleri vardır ve insanlara bunun karşılığı verilmelidir. Örneğin borsaya veya bir banka tasarruf hesabına para yatırdığınız ve böylece, şirketlere borç alma, yatırım yapma ve genişleme imkânını sağladığınız zaman, kendinizi satın alabileceğiniz

Çağdaş Marxçılar ve Marxçı toplumbilimciler, Marx'ın mülkiyet ilişkilerine verdiği bu ağırlığı muhafaza etmektedirler. Örneğin Nor-man Birnbaum Marxçı kategorileri Birleşik Devletler'i çözümlemek için kullanmaktadır. Mülk sahipliğinin güç ve fırsatın sağlanmasında artık nihai bir belirleyici

etken olmadığı hususundaki iddiaya hücum eder ve liyâkata dayalı eğitim sisteminin insanların, başarısını belirlediğini söyler. Birnbaum'a göre, eğitimin başarısı ve "daha ayrıcalıklı eğitim kurumlarına giriş" aile durumunun bir işlevidir. Böylece, "teknokrasi seçkinleri" ve "kapitalistler"den farklı çıkar ve amaçlara sahip yeni bir topluluk olmamakla beraber,[209] Birnbaum'ın iddia ettiği gibi, çağdaş örgütlerin mülkiyetin çıkarları doğrultusunda işlemesini sağlamakta ve bir *symbiotic** ilişki içerisinde bulunduğu hükümet tarafından desteklenmektedir.

209 Norman Birnbaum, *The Crisis of Industrial Society,* (New York: Oxford University Press, 1969), s. 13. Harry Braverman, *Labor and Monopoly Capital: The Degredation of work in the Twentieth Century* (New York: Monthly Review Press, 1974) ve Michael Burawoy, *Manufacturing Consent: Changes in the Labor Process Under Monopoly Capitalism* (Chicago: Uni-versity of Chicago Press, 1979)'e bakınız.

* Birbirlerine yarar sağlayarak ortak yaşamaya ait (ç.n.).

birçok şeyden mahrum etmiş olursunuz. Bu bedelin karşılığı size verilecek olan faiz veya hisselerdir: ve modern neo-klasik iktisatçılar, insanların, tasarruflarının gerçek bedelleri olduğu için (ve böylece tüketimden vazgeçtikleri için) bu tasarruflarının karşılığını aldıklarını iddia etmektedirler. Marx'çı feministler, mülkiyete verilen ağırlığı muhafaza etmekle birlikte, mülkiyetin tanımını genişletmişlerdir. Onlara göre, "Marxçı-lık, kapitalizmde sömürünün bir çözümlemesidir ki, burada sömürü, *artık değerin,* karşılığında ücret almadan ev işlerinde çalışan insanlar (genellikle kadınlar) dâhil, üreticilerden ayrılmas ı olarak tanımlanır. Bu sömürü, üreticilerin (ve yeniden üretenlerin) üretim araçlarına sahip olmadıkları yerlerde mümkündür. Böylece, işçiler, karşılığında ücret almadıkları değer ürettikleri (mal şeklinde) takdirde sömürü-lürler... Kadının ücret almadan yaptığı ev işi, yeniden iş gücü üretmekle, tıpkı üretken iş tarafından üretilen artık değer gibi, artık değer üretir... İster ücret karşılığı, ister ücretsiz olsun, "Sermaye" tıpkı erkeklerde olduğu gibi kadınların da emeğini sömürür."[210]

210 Beth Anne Shelton ve Ben Agger, "Shotgun Wedding, Unhappy Marriage, No-Fault Divorce? Rethinking the Feminism - Marxism

Relationship" in Paula England, ed., *Theory on Gender: Feminizm on Theory* (New York: Aldine de Gruyter, 1993), s. 25-26.

34 Karl Marx, "The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte", Karl Marx and Friedrich Engels, *Selected Works,* Vol.I'de (London: Lawrence and Wishart, 1962), s. 33.

35 Erik Olin Wright, *Class, Crisix and the State* (London: New Left Books,
1978) s. 89. İtalik bize ait. Marxçılar bireysel eyleme ve amaçlara yaptıkları vurgulamalarda birbirlerinden ayrılır. Yapısalcı (Structuralist) Louis Althusser, "Marx'ın gerçek diyalektik tarih hakkında söylediklerini ciddiye alacak olursak, tarihi yapan 'insanlar' değil... sınıf mücadelesi bağlamındaki kitlelerdir." Louis Althusser, *Politics and History* (London: New Left Books, 1977) s. 168.

Sınıf Çatışması: Marx, herhangi bir toplumda belirli bir zamanda, sınıf mücadelesinin o toplumun esas karakterini belirleyeceğini söyler. Bu bir yandan sınıflar arası birbiri ile bağdaşmaz çıkar farklılıklarının ürünüdür: öte yandan, bir sınıfın ortak çıkarlarının çok kuvvetli olması dolayısıyla, üyelerinin ortak eylem için bir araya gelmelerinin teşvik edileceği demektir. Ancak, herhangi bir belirli zamanda, bir sınıf üyelerinin ne ölçüde kendi çıkarlarının farkına varacakları, *sınıf bilinçlerinin düzeyine* bağlıdır. Herhangi bir çağda hâkim olan fikirler, onların sınıf bilincine varmalarını engelleyebilir; aynı durum, hayat şartları için de söz konusudur. Örneğin, Marx'a göre, 19. yüzyıl Fransız köylüleri kendilerini harekete geçirecek ölçüde bir "sınıf oluşturmamışlardı;" çünkü, "bu orta hâlli köylüler arasında sadece yöresel bir bağlılık vardı ve çıkarlarının özdeşliği aralarında hiçbir cemaata, hiçbir ulusal bağa ve siyasal bir örgütlenmeye yol açmamış-tı."[211] İnsanları —özellikle sömürülen işçi sınıfını— kendi çıkarlarının farkına vararak hareket etmeleri için cesaretlendirmek ve değişim ve devrimi ve köklerini anlamaya teşvik etmek Marxçılığın görevidir. Böylece tanınmış bir Amerikan toplumbilimciye göre, "bir kapitalist toplumda sınıf çıkarları... gizil amaçlardır." Bunlar, *"mücadele edecek 'aktörler kendi*

durumlarını bilimsel olarak doğru anlamışlarsa', mücadelenin amaçları ile ilgili varsayımlardır."[212]

[211] Karl Marx, "The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte", Karl Marx and Friedrich Engels, *Selected Works*, Vol.I'de (London: Lawrence and Wishart, 1962), s. 33.

[212] Erik Olin Wright, *Class, Crisix and the State* (London: New Left Books, 1978) s. 89. İtalik bize ait. Marxçılar bireysel eyleme ve amaçlara yaptıkları vurgulamalarda birbirlerinden ayrılır. Yapısalcı (Structuralist) Louis Althusser, "Marx'ın gerçek diyalektik tarih hakkında söylediklerini ciddiye alacak olursak, tarihi yapan 'insanlar' değil... sınıf mücadelesi bağlamındaki kitlelerdir." Louis Althusser, *Politics and History* (London: New Left Books, 1977) s. 168.

Marx burada, toplumda kümelerin nasıl oluştuklarını açıklayan güçlü bir kuram getirmektedir. Ancak eleştiriciler, mülkiyet sınıfı üyelerinin her zaman ne ölçülerde ortak çıkarlara sahip olacaklarını ve bir arada hareket edeceklerini sorgulamaktadır. Örneğin yeni buluşlar, onları getirenlerce hoş görülmüş, ama yerleşik firmalar, çalışanlar ve sendikalarca kuşku ile karşılanmıştır. Hükümet politikası, örneğin ucuz yabancı kömür ve petrol ithalatını sınırlayarak ve böylece enerji maliyetlerini artırarak, sanayinin bir bölümünü bir başka bölümün zararı pahasına faydalandırmıştır; ve Amerika'da ufak güney kasabalarına yerleşmek isteyen kuzeyli işverenlere, yerel işverenler, yüksek ücret ve yan ödemelerin etkisinden korktukları için karşı çıkmışlar ama müstakbel işçiler aynı nedenlerle bunu iyi karşılamışlardır.

Sınıf ve Ataerkillik: Marxçı kuram, daima kadınları kapitalist toplum ve "burjuva aile" tarafından baskı altında tutulmakta olarak görmüştür. Marx ve Engels'e göre, "burjuva, karısını yalnızca bir üretim aracı olarak görür."[213] Engels, *Origin of the Family* (Ailenin Kökeni)' de, erkeğin geçim ekonomisinden "miras olarak edinilen mülk" çağına geçildiğinde, evde denetimi de ele geçirmesiyle kadının konumunun alçaldığını ve kadınların köleleştirildiğini söyler.[214] Ona göre, kadınlar bayağı

fahişelerden daha kötü durumdadırlar, çünkü vücutlarını köleliğe tamamıyla teslim ederler.

213 Marx ve Engels, *The Communist Manifesto*, s. 77-78.

214 Friedrich Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State*, terc. Alick West (New York: Penguin Books, 1972), s. 87. Bu, ölümünden sonra Marx'ın bıraktığı notları kullanarak Engels tarafından yazılmıştır.

Marx ve Engels, kadın ve erkek arasında her zaman bir iş bölümü olduğunu kabul etmiş olsalar bile, aileyi üretim ilişkilerince belirlenen üstyapının kesinlikle bir parçası olarak ele alırlar. Burjuva aile mülkiyetin bir ürünüdür; ve bundan dolayı sermayenin ortadan kalkması ile ortadan kalkacaktır ve bununla da kadına uygulanan baskı sona erecektir; kadın "kamu endüstrisi"ne geri getirilecek, ve cinsiyetler arasındaki ilişkinin temeli *sevgi* olacaktır.

Marxçı feministler bu çözümlemeye karşı farklı tutumlar almışlardır. Bazıları ortodoks Marxçılığın bazı geliştirmelere muhtaç olmakla beraber, esasta doğru olduğunu düşünürler. Örneğin Shelton ve Agger, ev işlerinin çözümlemeye sokulmasına gerek olduğunu ama "kadına uygulanan çifte baskının (bir kez evde; ikinci bir kez ücretli işçi gücünde olmak üzere) yalnızca "kapitalizmin bir işlevi olarak" kavramlaştırılması gereğine inanırlar.[215] Diğer bazıları, açıklamaların "ataerkilliği" kapitalizmden ayrı ve ona ilave olarak hesaba katmaları gereğini savunarak, bu görüşe katılmazlar. Onların savına göre, kadının üzerindeki baskı, proletaryanın üzerindeki burjuvazi baskısına denk değildir; çünkü "ev köleleri, ücret köleleri gibi sömürülmezler. Bunun geçerli olması için onlara da ücret ödenmesi gerekir."[216] Bunun yerine, kadının durumu, aynı zamanda erkek üstünlüğü bağlamında anlaşılmalıdır.[217]

215 Shelton ve Agger, "Shotgun Wedding", s. 32.

216 Zillah Eisenstein, *Developing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism*, Zillah Eisenstein ed., *Capitalist Patriarchy and the*

Casefor Socialist Feminism (New York: Monhtly Review Press, 1979), s. 23. Lise Vogel, *Marxism and Oppression of Women: Toward a Unitary Theory* (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1983)'e bakınız.

217 Benzer bir çözümleme için Bölüm 6'da Dorothy Smith'e bakınız.

Zillah Eisenstein *ataerkilliği,* "toplumun erkek hiyerarşisi düzeni" olarak tanımlar ve ekonomi veya tarihten çok, biyolojiden kaynaklandığını savunur.[218] Ataerkil kültür, "cins ayırımına dayalı iş bölümü" yoluyla denetim sağlar ve "rolleri, amaçları, faaliyeti, insan emeğini ayrı ayrı olarak belirler."[219] Bu yüzden, kapitalizmden önce gelir ve onu aşar, ama bu ikisi birbirini karşılıklı olarak güçlendirir. Böylece, "Ataerkillik toplumun siyasal denetimi için cinsiyete dayalı hiyerarşik düzenlemeyi yaparken... bir ekonomik sınıf sistemi olan kapitalizm... bu ataerkil düzeni besler."[220]

218 Eisenstein, *Capitalist Patriarch,* s. 17.

219 Eisenstein, *Capitalist Patriarch,* s. 17.

220 Eisenstein, *Capitalist Patriarch,* s. 28.

Bu görüşte olan Marxçı feministler, "ücretli ekonomi içerisinde olan kadınlar için bile, cinsiyet ayırımına dayalı iş bölümü ve top-lum"[221]un geçerli olduğunu savunurlar. Kapitalizm evi iş yerinden ayırmakla, cinsiyet ayırımına dayalı iş bölümünü yoğunlaştırmıştır. Biri ücret karşılığı iş, diğeri ev işi olan birbirinden farklı iki iş türü yaratmıştır. "Gelişmiş kapitalist toplumun iki karakteristik işçi örneği olarak, proletarya ile birlikte ev kadını ortaya çıkmıştır.''[222] Bunun için, kapitalizmi ve burjuva egemen sınıfını ortadan kaldırmak, kadının ezilmemesi için tek başına çözüm değildir. Geleneksel aile bir sınıf olarak burjuvazi'ye yararlı olduğundan; aynı zamanda, kadının gizil (potential) gücünü öne çıkarmak için sosyalizm gerekli bir ön şarttır.

221 Eisenstein, *Capitalist Patriarch,* s. 29.

222 Eli Zaretsky, "Capitalism; The Family and Personal Life", *Socialist Revolution* 14 (1973): 114 Eisenstein tarafından, *Capitalist Patriarchy*'den

alıntı.

Kültür, İdeoloji ve Yabancılaşma

45Marx, hâkim durumda olan insanların duygu ve düşüncelerinin, özellikle, bu durumlarının normal ve doğru olarak kabul edilip edilmediğinin veya insanların kendilerinin sömürülmekte veya baskı altında olduklarına inanmalarının çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Böylece, *çatışma kuramı*nın başlıca konularından birini belirle-miştir.[223] Marx'ın denetimi sağlamanın bir aracı olarak fikirlerin rolü ile ilgili görüşü; yasal, siyasal ve kültürel "üst yapı"nın gerisindeki ekonomik ilişkilerin ürünü ve yansıması olduğu savından kaynaklanmaktadır. Ona göre, bir sınıf toplumunda insanlar, doğru olmayan ama başlıca amacı hâkim durumdakilerin mevkiini meşrulaştırmak ve korumak olan bir çeşit *ideoloji* sayılabilecek birçok şeylere inanır-lar.[224] Böylece bir ideoloji, Marx'ın iddiasına göre, diğer insanların kendi "gerçek" çıkarlarını anlamalarını engeller ve bu insanlar yapay bilinçlilik illetine tutulmuş olurlar. Marx'a göre din, bu sürecin mü-kemmel bir örneği, insanların eşit muamele görecekleri ve sözde gelecek daha iyi bir dünyaya dikkati yoğunlaştırarak huzursuzluğu sükûnete kavuşturan, "kitlelerin uyuşturucusu"dur.

223 Fransız köylüleri ile ilgili tanımlamalarının gösterdiği gibi, Marx insanların sınıf bilincinin yalnız ideoloji tarafından etkilendiğine inanmamaktadır. Burada dediklerinde, değişimin gerçekleşmesi ile ilgili çatışma kuramcıları tarafından tartışılan birçok etken önceden sezinlenmiştir.
224 "İdeoloji" terimi çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Marx'ın yazılarında, doğru olanla, insanların yapay bilinçlilik dolayısıyla inandıkları arasındaki farktan kaynaklanır; buna göre *ideoloji* yanlış fikirler demektir. Başka yazarlar (Lenin ve Althusser ve Marxist olmayanlar dâhil) bu terimi mutlaka doğru veya yalnış olmamakla beraber, genellikle belirli bir tarihsel

veya toplumsal durumla bir arada olan, *belirli bir inanç sistemi* anlamında kullanırlar. Özellikle Raymond Boudon, *The Analysis of ldeology,* terc. Malcolm Slater (Cambridge: Polity, 1989)'e bakınız.

Marx'ın düşüncelerinin bu bölümü, Marx ve takipçilerinin, nesnel (objektive) toplumsal görüşler ve çözümlemelerin, bunları yapanların ön fikirleri ile renklendirilmiş olduğu eleştirilerine ilham vermiştir. Ancak Marx kendi görüşlerinin bilimsel olarak doğruluğuna inandığı için, -simgesel etkileşimciler gibi daha sonra gelen kuramcılardan farklı olarak- niceliksel araştırma imkânını reddetmemiştir. Böylece, işçi sınıfının çalışma koşulları ile ilgili yeterli bilgi edinmek için, Fransa'da işçi birlikleri ve topluluklarına dağıtılan uzun bir soru listesi hazırlamıştır. Bu sorular, "yaptığınız iş el ile mi veya bir makina-nın yardımı ile mi yapılmaktadır?"dan, "işçileri işverenlerin ve onların yasal olmayan birliklerinin zorbalığından korumak üzere devletin bir müdahalesi olmuş mudur?" gibi konulara dek sıralanır.[225]

225 Sonuçlar hiçbir zaman basılmamıştır. Herhalde bu 101 sorulu liste üzerinde çalışabilecek veya bunu yapmayı isteyecek fazla işçi yoktu. Bu soru listesi, *Karl Marx: Selected Writings in Social Philosophy,* ed. T.B. Bottomore ve Maximilien Rubel (Harmondsworth: Penguin Books, 1961), s. 210-18'de yeniden basılmıştır.

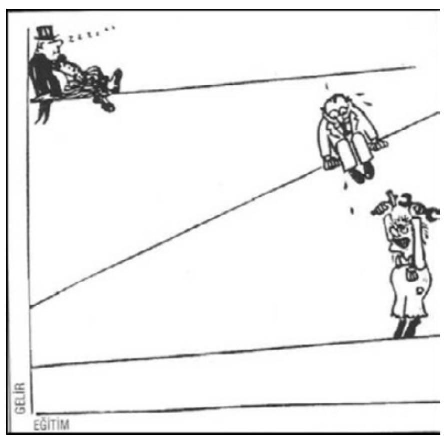
Marx'ın çalışma hayatının sonunda düşünülmüş olan bu soru listesi, iş hayatının tamamen dış şartları ile ilgilidir. Ancak, Marx, sınıf toplumunun sömürü ve yapay bilinçliliği beslemekten başka, bu toplumun ekonomik hayatının yapısının yabancılaşmayı yarattığına inanır. Marx'a göre, insanlığın yaratıcı çalışma ile gerçekleştirilebilecek aslî bir yapısı vardır. (Bu düşünce, insanların sınırlara ve değişmez koşullara ihtiyacı olduğuna inanan Durkheim'ınkinden oldukça farklıdır. Durkheim da, modern sanayi toplumunun insan gelişmesi üzerindeki etkileri konusunda kaygı duymakla birlikte *anomi* veya kuralsızlık (normlessness) görüşü işlevselcilere çok ilgi çekici gelir).[226] Marx için, iş bölümü, özel mülkiyet kurumu ve ticarî ilişkilerin bütün *nakit para bağlantıları* (cash nexus), insanları yalnız ürettiklerine ve üretim işine karşı değil, kendilerine ve arkadaşlarına karşı

da yaban-cılaştırır. Birbirlerini bütünü ile “varlık türleri” (species-beings)[227]

226 Bölüm 2’ye bakınız.

227 Marx, “insan”dan, kolektif anlamda insan türünü anlamaktadır. Dünya tarihi insan türünün kendisini gerçekleştirmesi tarihidir ve birey bunun mikrokozmosudur. Tucker, *PhiIosophy and Myth,* s. 129-30’a bakınız.

olarak değil, içinde çalışılan iş yerinin dar standartları çerçevesinde görürler. Sonuçta, mülkiyetin ve buna bağlı olarak sınıf ilişkilerinin ortadan kaldırılması bu yabancılaşmaya son verir.

Şekil 3-1 Erik Olin Wright’ın Amerikan Sınıf Yapısı Çözümlemesi

Marx’ın düşüncesinin bu yönü, son on yıllarda giderek artan dikkate sunulmuş ve etkileri kesinlikle Marxçı yazıların ötesine geçmiştir. Modern çalışma hayatının ruhsuzluğu, veya insanların kendi kendine yeterli olmalarını savunan ve/veya cemaat hayatını seçen insan eylemleri, hepsi

Marx'ın *yabancılaşma* ile ilgili ilk yazılarındaki aynı düşünce koluna bağlıdır. Ancak, Marx'ın kırsal alanın şehirden daha üstün olduğu veya Sanayi Devrimi'nin bir felaket olduğu romantik görüşüne katılmadığını vurgulamak gerekir. Aksine, komünist ütopya için kapitalizm ve ürettiği servet gerekli ön şartlardır.

Marx, kültürü ve ideolojiyi ekonomik alt yapının yalnızca bir yansıması olarak görmekle birlikte, çağdaş toplumbilimciler genellikle üst yapının kendi başına aynı önemde olduğunu düşünürler. Özellikle Avrupa'da, birçok Yeni-Marxçılar, kültürel etkenlerin, sınıf eşitsizliğini sürdürmekte ve gizil olarak devrimsel değişimi yaratmakta bağımsız bir rol oynadığına inanırlar.[228] Bu bölümün daha sonraki kısmında, *kültürel sermaye* ve sınıf eşitsizliklerinin yeniden üretilmesi ile ilgili çalışmaları büyük ölçüde Marx'ın fikirlerine dayanan Pierre Bourdieu'yü ayrıntılı olarak ele alacağız.

228 Özellikle Gramsci'nin çalışmalarına bakınız. 1960'ların Amerikan solcuları, öğrencileri devrimsel öncüler olarak görmüşlerdir. Bkz., Samuel Bowles ve Herbert Gintis, *Schooling in Capitalist America: Educational Reform and Contradictions of Economic Life* (New York: Basic Books, 1976).

Amerika'da Kapitalizm: Amerikalı Marxçılar, sınıfa dayalı partiler, herhangi bir başka sanayileşmiş Batı toplumuna oranla daha az belirgin olduğu için ve Amerika'nın kendisi hakkındaki görüşü sınıfsız bir toplum olduğuna inanmak yönünde olduğu için, Marxçı kavramlar çekirdeğinin geçerliliğini savunmakla bilhassa ilgilidirler. Erik Olin Wright'ın çalışmaları özellikle ilgi çekicidir. Wright, şu sıralarda Madison, Wisconsin Üniversitesi'nde "C. Wright Mills Sosyoloji Profesörü"dür; yirmi yılı aşkın bir sürede, Marxçı kuramın, özellikle Marxçı sınıf kavramının devam eden geçerliliğini savunmak için hem Amerika'nın hem de başka toplumların geniş kapsamlı görgüsel çözümlemesinden yararlanmıştır.

Marx için olduğu gibi Wright için de *sınıf,* mülkiyet ilişkisi açısından tanımlanır: başka bir deyişle, bir insanın mülkiyeti olup olmadığı ve ne türlü olduğu, o insanın hayattaki durumu için çok önemlidir ve mevcut olan *sınıf çeşitleri* (sorts of class) bir toplumun yapısı bakımından başlıca belirleyicidir. O, sınıfın niçin bu kadar önemli olduğunu açıklarken,

sömürünün önemini yeniden belirtir ve aşağıdaki durumlarda sömürünün mevcut olduğunu savunur.

—Bir insan topluluğunun maddi refahı, bir başka topluluğun yoksulluğuna dayanmaktadır.
-Bu durum, yoksun (sömürülmüş) olanların belirli üretken kaynaklara yaklaşmalarının yasaklanmış olmasından ileri gelir. -Sömürülenlerin emeklerinin meyvaları uygun üretken kaynakları kontrol edenlerce tahsis edilir.[229]

229 Erik Olin Wright, "The Continuing Relevance of Class Analysis-Comments", *Theory and Society* 25 (1996): 695-715.

Wright, *Class Structure and Income Determination* (Sınıf Yapısı ve Gelirin Belirleyiciliği)'da, bu sömürünün devam etmekte olduğunu göstermek ve geliri "açıklamak" (önceden tahmin etmek) için Marxçı temel kavramları kullanır. Sınıfları, üyelerinin para ve fiziksel sermaye ve başkalarının emeği üzerindeki denetimi bağlamında tanımlayarak, sermayeyi denetleyen ve emeği yöneten burjuvazi ile, bu ikisinden de mahrum olan proletarya arasındaki Marxçı ayırıma varır. Bu, ona göre, üst beyaz yakalılar, alt beyaz yakalılar, alt mavi yakalılar, çiftçiler ya da hizmetliler gibi meslekî temel kavramlar kullanmaya nazaran gelir dağılımını açıklamanın daha verimli bir yoludur.[230] Ancak, Wright bu kavramları çağdaş iş gücüne uyguladığında, çalışanların yalnız yüzde 1 ilâ 2'si burjuvazi olarak sınıflandırılabilir ve hemen hemen yarısı "aykırı" sınıf bölümünde görünür —yani ne buna ne de şuna aitdirler. Bu sonuncuları,

230 Erik Olin Wright, *Class Structure and Income Determination* (New York: Academic Press, 1979). Veriler Michigan Üniversitesi, Toplumsal Araştırma Enstitüsti'nce toplanmıştır. Wright büyük ölçüde, *Panel Study of Income Dynamics* (yaklaşık 6000 ev), *1969 Survey of Working Conditions* (1500 yetişkin) ve esas itibarıyla, *Survey of Working Condition'ın* cevabı mahiyetin-de olan *1973 Quality of Employment Survey'den* yararlanmıştır.

Yöneticiler ve denetçiler (iş gücünün yüzde 30-35'i)
Yarı özerk çalışanlar

Küçük işverenler(emek üzerinde “en az” denetimi olanlar)’dir.

Bu kadar örnekle ve kendi tanımına göre, araştırma ile elde edilen bilgiler Wright’a çözümleme için yeterli burjuvazi örnekleri sağlamamıştı: bunlar böylece göz ardı edildiler.[231] Bu nedenle uygulamada beş sınıfı dikkate aldı: küçük işverenler, yöneticiler, denetçiler, işçiler ve küçük burjuvazi (hiç kimseyi istihdam etmemiş olan, kendi başlarına çalışanlar). Bu esasa göre, sınıfın geliri etkilediğini buldu.

231 Burjuvazi hem istihdamı, hem yatırımları ve üretimin fiziksel araçlarını yönetip denetler; küçük burjuvazi ise sadece sonuncusunu.

Farklı sınıf mevkilerinde bulunan, ama aynı eğitim düzeyi ile mesleksel statüye sahip aynı yaşta ve iş başında aynı kıdemde olan aynı toplumsal çevreden gelen ve yılda aynı çalışma saatleri kadar çalışmış olan insanların gelir beklentileri farklı olacaktır. Ve farklı sınıf mevkilerinde olan insanlar, diğer özellikler bakımından farklı olmasalar bile eğitim düzeylerindeki yükseliş dolayısıyla farklı miktarlarda ek gelir bekleyebilirler.[232]

232 Wright, *Class Structure,* s. 162.

Şekil 3-1’de, Amerikan toplumunda istihdam ile ilgili bu sonuçların Wright için ne anlama geldiği özetlenmiştir.[233]

233 Bu çizim *Class Structure’a* Luca Perrone tarafından verilmiştir.

Ancak, sınıfsal mevkii, gerçekte insanların gelirindeki farklılığın yalnız %20’sini açıklar. —Bu sonuç, nüfusa dayalı standart mesleksel kodlamalardan (daha karmaşık olmakla beraber) ne daha iyi, ne de daha kötüdür. Ayrıca, biraz önce belirtildiği gibi, Wright burjuvazinin önemli olduğunu *kabul eder.* Onun verilerinde bu hiç görünmez.

55Wright çözümlemesini geliştirirken, insanların “üretimin egemenlik yapısı” bakımından nerede bulunduklarını, mülk sahipliği ve az bulunur becerilere ne ölçüde sahip olduklarını dikkate alarak, sınıfları kavramlaştırmıştır. Bunun sonucunda en son çalışmasında, çağdaş kapitalist toplum için on iki sınıf içeren bir sınıf yapısı teklif etmek-tedir.[234] Onu

eleştirenlere göre, bu karmaşıklık, sınıfın artık toplumu çözümlemeye başlarken işe yarar bir kavram olmadığını göstermektir; yani onun, "artık anlamlı bir toplumsal varlık olmadığı hâlde, sınıf yaratmaya yönelik samimi bir çabasıdır."[235] Onlarca, Wright zaten bilineni —yani iş pazarındaki konumunuzun gelirinizi etkilediğini— göstermektedir.[236] Tam tersine o, kapitalist toplumların, mülk sahipliği tarafından nasıl şekillendirildiğini ve "farklılaştırıcı pazar kapasitesini, özellikle istihdam-pazar kapasitesi"ni anlamak için "sınıfın son derece önemli bir kavram olarak kaldığına inanmaktadır.[237]

[234] Erik Olin Wright, *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press and Maison des Sciences de l'Homme, 1997). Özellikle kapitalistleri, ufak işverenleri, küçük burjuvaziyi, uzman yöneticileri, uzman denetçileri, yönetici olmayan uzmanları, beceri sahibi yöneticileri, beceri sahibi denetçileri, beceri sahibi işçileri, düz yöneti-
cileri ve düz işçilerine uygulandığı şekliyle sınıf yapısı, Tablo 2.2. s. 37-57'ye bakınız.

[235] Jan Pakulski ve Malcolm Waters, "The Reshaping and Dissolution of Social Class in Advanced Society", *Theory and Society* 25 (1996): 667-91.

[236] Bowles ve Gintis'in *Schooling in Capitalist America*'da kapitalist toplumu idame ettiren ve meşrulaştıran eğitimin önemini vurgulayan bir çözümleme yerilmektedir.

[237] Wright, "Continuing Relevance", s. 700.

Wright'ın çalışmaları Marxçı kuramdan çıkarılan önermelerin test edilmesi etrafında geliştirilmiştir. Böylece, Marxçı kuramın, "sınıf dağılımında zamanla değişimin... çalışan sınıfın büyümesine doğru olacağını" haber vermekte olduğunu söyler.[238] Uzun yıllar, kapitalizmin işleri "beceriden yoksun" bırakacağı —yani işçileri denetim ve yönetimi kolaylaştıracak şekilde heyecansızlaştıracağı önerisini desteklemiştir. "Böylece kapitalistler, beceri düzeyini düşürecek ve işçilerin iş başındaki

özelliklerini azaltacak icatlar aramaktadırlar."[239] Bazı Marxçılar, fazla eğitim görmüş çalışanlar ile, beceri gerektirmeyen işlerin bir arada olmasını, sınıf bilincine giden bir yol olarak görmüşlerdir; çünkü bu, kendilerini orta sınıfa mensup olarak gören işçilerin, kendi çıkarlarının bütün işçi sınıfının örgütlenmesinde olduğunu anlamalarını sağlayacaktır. Wright, Singelmann ile birlikte yazdığı bir makalede, "bu yüzyılın geri kalan kısmının özelliği, devamlı ve belki de yoğun proleterleşmek olacaktır" kehânetinde bu-lunmuştur.[240]

238 Wright, *Class Counts,* s. 529.

239 Erik Olin Wright, *Class, Crisis and the State* (London: New Left Books 1979) s. 65.

240 Erik Olin Wright ve Joachim Singelmann, "Proletarianization in Changing American Class Structure" Burawoy ve Skocpol, eds., *Marxist Inquiries,* s. 202. Wright aynı zamanda, sınıf bilincinin ve sınıf çıkarlarının farkına varılmasında insanların sınıf menşelerinin çok önemli olduğunu savunur. Erik Olin Wright ve Kwang Yeon Shin, "Temporality and Class Analysis: A
Comparative Study of the Effects of Class Trajectory and Class Structure on Class Consciousness in Sweden and the United States", *Sociological Theory 6,* no.1 (1988): 58-84: Erik Olin Wright, *Classes* (London: Verso, 1985).

Bu kehanet, özellikle daha düşük ücretli ülkelerle rekabet arttıkça, gelişmiş ülkelerde işlerin giderek daha fazla beceri gerektiren hâle geleceğini ve meslekî yapının bu baskıları gittikçe daha fazla hissedeceğini söyleyen ekonomistler ve siyasîlerinkinden farklıdır. Wright'ın kendi ayrıntılı deneysel (empiricial) çözümlemeleri, onu, tutumunu değiştirmeye götürmüştür. Geleneksel Marxçı görüşe uygun olarak incelemiş olduğu bütün kapitalist toplumlarda, "işçi sınıfının, sınıf yapısı içerisinde en geniş tek yeri işgal ettiğini" söyler; "üretim süreci ve sömürü ile ilişkiler bağlamında, iş gücünün çoğu ya işçi sınıfı içerisinde veya işçi sınıfı ile en yakın bağlantı içinde olan çelişik sınıf konumlarında bulunmaktadır." Ancak, "hiç olmazsa Birleşik Devletler'de işçi sınıfı iş gücüne oranla azalmakta ve dahası, bu azalma giderek hızlanmaktadır... Buna karşılık,

uzmanlar ve uzman yöneticiler iş gücünde oran olarak genellikle artmaktadır" görüşünü de destekleyen güçlü kanıtlar olduğunu belirtir.[241]

241 Wright, *Class Counts,* s. 528-30.

Wright'ın son çalışmaları, Marx'ın bu metinde yer alan bakış açısı konularından birini işler: *Kadının durumu ve özellikle emek pazarında kadının geliri.* Feministler, Marxçı kuramı, cinsiyeti (ırk da dâhil) sınıftan ayrı bir bağımsız tabakalaşma ve eşitsizlik kaynağı olarak ele almadığı için eleştirirler. Wright bunu kabul etmekle beraber, Marxçı bakış açısının, bu farklı etkenleri birbirlerini güçlendirme eğiliminde olarak göreceğine işaret eder. Marxçılar genellikle, *"Sınıfsal olmayan baskının sınıf baskısına dönüşeceğini...* ve böylece kadınların ve ırk farklılığı dolayısıyla baskı altında olan grupların işçi sınıfı içinde ağırlıklı olması gerektiğini" ve aynı zamanda "kapitalist gelişmenin herhangi bir düzeyinde, *sınıfa dayalı olmayan baskının sınıf baskısına dönüşeceğini, kapitalizm içerisinde sınıf ilişkileri ne kadar baskıcı ve sömürücü ise, diğer baskı şekillerinin de o kadar fazla baskıcı olacağını"* kabul ederler.[242]

242 Wright, *Class Counts,* s. 542-43.

Wright, deneysel kanıtların, iş gücündeki kadınlar "yaygın olarak daha fazla proleterleştirilmiş olduğundan", yaptıkları işin çok büyük bir kısmı işçi sınıfına ait ve çok küçük bir kısmı idareciliğe giren işler olduğundan, bunun, cinsiyet eşitsizliğinin sınıf eşitsizliğine dönüştüğünü gösterdiği sonucuna varır. Ancak bazı sürprizler de vardır. Wright özellikle *cam tavan fikri* ile ilgilenir —yani, kadın profesyonel ve idareci olsa bile, yine de tam tepeye erişme şansı sınırlıdır. Wright elde ettiği verilerden, "yetkilerde anlamlı bir cinsiyet eşitsizliği" olduğunu, ve sahip oldukları eğitim düzeylerinden beklenilenden çok daha az sayıda kadının yüksek yetkili işlerde bulunduğunu görmüştür. Ama üst kademede bulunan Amerikan kadınının, kadın olması yüzünden daha zayıf bir durumda olduğu görülmemektedir. Ancak, İsveç, Kanada, Avustralya ve İngiltere gibi diğer Batı ülkelerinde durum böyledir.[243] Wright şu sonuca varır: daha genel

olarak sonuçlar, cinsiyete dayanan eşitsizlik sınıf eşitsizliğinin en fazla olduğu yerlerde fazla olacaktır, fikri ile çatışır.[244]

243 Wright, *Class Counts,* Böl. 12 ve özellikle s. 348'e bakınız.

244 Wright, *Class Counts,* s. 544.

Sınıf, Toplum ve Devlet

Marx'ın sınıfsız toplum inancı, sınıf çıkarının esas temelinin mülkiyet olduğu savına dayanır. Bu, herkesin mülkiyet ilişkileri aynı ise, sınıf ayırımı olamayacak, demektir. Hiç kimse toprak veya sermaye sahibi değilse, hiç kira ve kâr veya sermayeye geri ödemeler olmayacak ve emekçi bütün "artık değerini" alacak ve sömürü sona erecektir. Başka bir deyişle, mülkiyetin ortadan kaldırılması toplumsal çatışmayı bitirecektir. Ortodoks komünistler (esas doktrine bağlı) bu görüşü paylaşırlar; diğer Marxçı ve sosyalistler özel mülkiyetin kaldırılmasının, toplumsal hayatta gördükleri sistematik çatışmaların çoğunu bitireceğine inanırlar. Tabii ki, Marxçı olmayanlar ve Marx gibi ekonomik etkenlerin en önde geldiğine inanan birçok Marxçılar da bu görüşe katılmazlar. Bunlar, mülkiyetin ortadan kaldırılmasının, toplumsal kümeler arasındaki sistematik çıkar farklarını mutlaka yok edeceği görüşünü sorgularlar.[245]

245 Devletin kendi kendini yöneten rolünün de temel etken olduğu Skocpol ve Giddens gibi kuramcılarca, Marxçı evrim ve dünya sistemi kuramı eleştirilerinde belirtilmişti. Bölüm 4'e bakınız.

Devlet Gücü: Marx, devleti, sınıf yönetiminin (rule) bir aracı olarak tanımlamış ve siyasal egemenliği de sınıflar arası çatışmanın bir yansıması ve ifadesi olarak görmüştür. Bundan dolayı, sınıfsız toplum ortaya çıkarken, devletin de ortadan kalkacağını iddia etmiştir; ve bu durumda baskıcı bir yapı yerine yalnız alışılagelen ve ihtilafsız yönetim görevleri kalacaktır.[246] Ancak, Marx'ın devlet aygıtı (appara-tus) ile ilgili tanımında göreceğimiz gibi, bu durumun gerçekleşeceği pek açık değildir.

246 Ancak, bu merhaleden önce, Komünizmin uygulanacağı "proletaryanın diktatörlüğü", devlet faaliyetinin yoğun olduğu bir devir yaşanacaktır.

Marx, yasal otoritesi, bürokrasileri, yasaları uygulayan mercileri ve silahlı kuvvetleri ile devletin rolünü tartışırken —bunların birbirlerinden farklı olduğunu hiçbir yerde belirtmemiş olmakla beraber— iki önerme öne sürmüştür. Birincisi, devletin denge sağlaması ve bir zümrenin hâkim durumda kalmasını sağlayan toplumsal şartları muhafaza etmek suretiyle sınıf sömürüsünü mümkün kılmasıdır.[247] Diğeri, devletin sınıf egemenliğinin bir aracı (instrument) olduğu (sömürü sınıfının bir kolu olduğu anlamında) ve amacının sömürü sınıfının çıkarlarını geliştirmek olduğudur.[71] Bu görüşler, hükümet bürokratları ve memurlarının rolleri ile ilgili çok farklı yorumlar getirmektedir: birincisi, ikincisinden farklı olarak, bu memurları yalnızca egemen sınıfın bir parçası değil, bağımsız sorunlar ve bağımsız çıkarlara sahip ayrı bir topluluk olarak görmektedir. Bu takdirde, baskıcı bir devlet aygıtının, devlet ve toplum arasındaki ayırımın, devlet denetimini ele geçirmek için çatışma ihtimalinin ortadan kalkacağı beklentisi daha uzaktır.

247 Buna iyi bir örnek, Marx, “The Civil War in France”, Marx ve Engels, *Selected Works,* Cild I, Özellikle s. 516-18.

[70]Marx, komünist toplumu, bu bakımdan çok takdir ettiği burjuva toplumunun çabalarının sonucu olarak —darlığın (yoksulluğun) ortadan kalkmış olduğu bir durum olarak tasavvur eder. Mülkiyetin yok edilmesi ile, insanlar arasındaki bütün önemli farklar kalkacakmış gibi konuşur. Sonuçta, tek bir toplumsal irade kalacaktır: ekonomik üretim evrensel onaylama (muvafakat) esasına göre devam edecek ve ayrı, baskıcı bir devlet aygıtına artık gerek kalmayacaktır. Eleştirmenleri, darlığın olmadığı bir toplumun hiçbir yerde görülmediği, böyle bir toplum sağlansa bile, örneğin fabrikaların nerelerde kurulacağı ve okul içi eğitimin kaç yıl olması lazım geldiği gibi konularda insanların her zaman aynı fikirde olacaklarını kabul etmek için hiçbir sebep olmadığını iddia etmişlerdir. Ayrıca, üretimin özel şahısların sorumluluğunda olmadığı bir toplumda, devlet gücü daha az değil, çok daha önemli olacak ve devletin gücüne kimin egemen olacağı üzerinde çok şiddetli çatışmalar olacaktır.[248]

248 Özel mülkiyeti içermeyen bir toplum, merkezî planlama yerine, iş hayatının “işçilerin denetimi” etrafında örgütlenebilir. Ancak, bu takdirde

kazançlarını muhafaza ederek genişlemek isteyen, başarılı girişimciler ile rekabetin denetlenmesi ve gelirin yeniden dağılımını isteyen başarısız girişimciler ara- sında çıkar çatışmaları olacaktır.

Sosyalist toplumlarda gücün kişisel çıkarlar için kullanılması ile ilgili Marxçı bir çözümleme Milovan Djilas'ın *The New Class* (Yeni S ınıf)'ında yapılmıştır. Tito'nun bir arkadaşı ve Yugoslavya'nın başkan yardımcısı olan Djilas, 1954'te Yugoslav Komünist Partisi'nden çıkarılmış ve görüşleri dolayısıyla uzun yıllar hapiste kalmıştır. Djilas, *The New* Class'da[249] (Marx'ı takip ederek) sınıfların esas itibarıyla denetimleri altında bulunan mülkiyete dayalı olduğunu iddia etmiştir. Ancak, mülkiyetin kaldırılması, sınıfların kaldırılması olmamıştır. Onun yerine, Djilas'a göre, komünist ülkelerde bütün mülkiyetleri denetleyen (bütün mülk devlete ait olduğuna göre) ve bunu, nüfusun geri kalan kısmının hesabına, kendisine güç ve ayrıcalık sağlamak üzere kullanan *yeni bir sınıfı,* politik bürokrasiyi yaratmıştır:

249 Milovan Djilas, *The New Class: An Analysis of the Communist System* (New York: Frederich A. Praeger, 1957).

> Diğer mülk sahibi sınıflar gibi (siyasi bürokrasinin) özel bir sınıf olduğu, mülk sahibi oluşu ve diğer sınıflarla olan özel ilişkilerinden bellidir. Aynı şekilde bir üyenin hangi sınıfa mensup olduğu, mülk sahipliğinin ona sağladığı maddî ve diğer ayrıcalıklar ile belirlenmektedir.
>
> Roma hukukuna göre tanımlanan *mülkiyet, maddi olanakların kullanılması ve bunlardan faydalanma demektir.* Komünist siyasi bürokrasi, millî mülkü kullanır, ondan faydalanır ve harcar... Uygulamada yeni sınıfın mülk sahibi olma ayrıcalığı, siyasal bürokrasinin millî geliri dağıtma, ücretleri belirleme, ekonomik kalkınmayı yönlendirme ve millîleştirilmiş ve diğer malları harcama gibi bir parti tekelciliği olan tartışmasız hak sahipliğinden kaynaklanmaktadır. Komünist memuru, çok zengin ve çalışmaya ihtiyacı olmayan bir kimse olarak kabul eden alelâde bir insan için, bu durum, böyle görünmektedir.[250]

250 Djilas, *The New Class,* s. 44-45

denetlenmesi ve gelirin yeniden dağılımını isteyen başarısız girişimciler arasında çıkar çatışmaları olacaktır.

73Djilas'ın değerlendirmesini daha ileri götüren bir Marxçı çözümleme, görüşlerinden vazgeçmeyi reddettiği için göç etmek zorunda kalan Macar toplumbilimci Ivân Szelenyi'ninkidir. Ona göre, Stalin sonrası dönemde devlet sosyalist ekonomilerinin gelişmesi ile yeni bir egemen sınıf ortaya çıkmıştır.[251] Bu sınıf Djilas'ın sözünü etmiş olduğu siyasal bürokrasiden daha geniştir. Aydınlar sınıfı (intelligentsia) sınıf gücünü bütünü ile ele geçirmiştir.

251 Ivân Szelenyi, "The intelligentsia in the Class Structure of States Socialist Societies", Burawoy ve Skocpol, *Marxist Inquiries,* s. 287-326'da. Yazarlarının gizlice yazdığı ve polis baskınlarından korumak için bir köylü kulübesinin bahçesine' gömmüş oldukları, George Konrad ve Ivân Szelenyi, *The Intellectuals on the Road to Class Power* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1979)'a bakınız.

Komünist yönetimin ilk yıllarında, birçok parti memuru işçi sınıfı çevresinden gelmiş olup mevkilerini parti üyeliğine borçludurlar. 1970'lerde ise, insanlar devamlı olarak, önemli bürokratik ve entelektüel mevkiler arasında hareket etmişlerdir. Böylece;

> Budapeşte'deki komedi tiyatrolarının şimdiki müdürü, daha önce siyasî poliste yüksek bir memur idi. Macaristan'da KGB'ye tekabül eden kurumdaki eski patronu, bugün büyük bir salam fabrikasının müdürüdür. Bugün bir kimse siyasî poliste bir memur olabilir, ama yarın belki siyasî mizah üretmeye müsaadeli tek kişi, ya da bir müdür olarak salam imalatı denetçisi, toplumbilimi araştırmacısı veya bilim adamı olabilir. Teknobürokrasi ile "intelli-gentsia"yı birbirinden ayırmak hemen hemen imkânsızdır.[252]

252 Szelenyi,"The intelligentsia in the Class Structure of State-Socialist Societies", s. 297-98.

Szelenyi'ye göre Marx;

> S ınıflarını, mülk sahipliği ilişkileri temeline dayamıştır, çünkü kapitalist bir piyasada kamulaştırmayı meşrulaştıran üretim araçlarının özel mülkiyeti idi.[253]

[253] Szelenyi, "The intelligentsia in the Class Structure of State-Socialist Societies", s. 300.

Sosyalist ülkelerde, tersine, Marxçılar tarafından emeğin üretimi ile onu canlı tutmak için gerekli olan arasındaki fark olarak tanımlanan gelir ile "*artık*"ın (the surplus) dağılımının belirleyicisi, mülk sahipliği ve piyasa değildir. Bunun yerine *artığı* devlet tahsis eder. "Çağdaş devlet sosyalizmi, yeniden dağıtıcılar ile üreticiler arasındaki düşmanlık olarak nitelendirilebilir.[254] İlk yeniden dağıtıcılar, bilimsel olarak planlanmış bir ekonominin yaratıcıları olarak, gücü ellerine geçirmek için Marxçı idealleri kullanmışlardır: ama daha olgun komünist devletlerinde Marxçılığa bağlı olmak tek başına *seçkin* (elite) statüsünü kazanmaya yeterli olmaktan çıkmıştır.

[254] Szelenyi, "The intelligentsia in the Class Structure of State-Socialist Societies", s. 301.

Szelenyi ve arkadaşı George Konrad, Komünist rejimden hemen önce ve onun nihayete ermesinden sonra Macar toplumsal yapısını gözden geçirmişlerdir. Savlarına göre, "seçkin kadronun dönüşümü" -giderek "profesyonelleşmiş aydınlar"dan sağlanan ve onlarla birlikte özümsenen- 1980'lerde hızla devam etmiştir.[255] Bu kimseler kendi mevkileri için, komünist aygıt içerisindeki rütbe ve patronluğa çok daha az dayanmışlardır: bunlar eğitimsel niteliklere ve profesyonel becerilere sahip idiler. Konrad ve Szelenyi mevki sahipleri ile eğitim görmüş profesyoneller arasında, "yeni aydının ya da hattâ yeni bir sınıfın oluşmakta olduğunun önemli işaretini" veren, işe alma, hayat biçimi ve tavır alışlar bağlamlarında bir yakınlaşma olduğunu savu-nurlar.[256]

[255] George Konrad ve Ivân Szelenyi, "Intellectuals and Domination in PostCommunist Societies", Pierre Bourdieu ve James S. Coleman, eds., *Social Theory for a Changing Society'de* (Boulder: Westview Press/Russell Sage Foundation, 1991), s. 343.

[256] Konrad ve Szelenyi, "Intellectuals and Domination", s. 346.

Ivân Szelenyi daha yeni çalışmalarında (çoğu zaman Szonja Szelenyi işbirliği ile), Komünist sonrası Doğu Avrupa'da değişmekte olan toplumları incelerken, Marxçı sınıf kavramları yanında, seçkin kuramına sık sık başvurmaktadır.[257] Tartışılan mesele, eski seçkinlerin kendi konumunu korumayı başarabilmiş olup olmadığıdır. "Seçkinin yeniden üretilmesi" ile ilgili bir kuram geliştiren gözlemciler eski seçkinler zümresinin, gerçekten "sınıf yapısının tepesinde kalmayı başardığını ve artık mülk sahibi burjuva olmak yolunda olduğunu" iddia ederler.[82] Bu görüşten farklı bir görüş ("seçkinlerin dolaşımı") Komünizm sonrasına geçişin, Szelenyi'nin "kumanda mevkileri" dediği mevkilere seçilenlerin değişik kimseler olduğudur.

257 Özellikle, Ivân Szelenyi ve Szonja Szelenyi, "Circulation or Reproduction of Elites During the Postcommunist Transformation of Eastern Europe", *Theory and Society* 24 (1995): 615-38'e bakınız. Eric Hanley, Natasha Yershova ve Richard Anderson, "Russia-Old Wine in a New Bottle? The Circulation and Reproduction of Russian Elites, 1983-1993", *Theory and*

Society 24 (1995): 639-68'ye de bakınız.
Doğu Avrupa'yı gözlemleyenlerin birçoğu yeniden aydın üretme kuramının bazı uyarlamalarını desteklemektedirler; yani tepede bulunan insanlar, yeni düzende mevkilerini korumak ve muadil mevkiler edinmek için politik güç kullanarak aynı (yerlerde) kalmışlardır. (Buna bir örnek, özelleştirilmiş sanayileri çalıştırmak ve bunlarda büyük hisselere sahip olmaktır.) Szelenyi'ler, büyük bir görgül incelemeye dayanarak, bu savın temelde doğru olduğu ama birçok başka ülkede aynı ölçülerde olmadığı görüşündedirler. Eski seçkinler zümresinin birçok üyesi, seçkin mevkilerini korumuşlardır; fakat eski sosyalist seçkinlerin teknokrat olmayan "bürokrat bölümü" üst düzeydeki işlerden elenmişler ve buralara işçi sınıfı çevresinden değil de, tipik olarak üst ya da orta sınıftan, oldukça fazla yeni insan akımı olmuştur. Bu durum bir devrimden çok, daha doğrusu mülkiyet hakları ile kontrol mevkilerinin yeniden iskambil kâğıtları gibi karıştırılması olarak anlatılabilecek özelleştirme sürecidir.

Szelenyi (ve dolayısıyla Djilas), sınıfları özel mülkiyet ile farklı ilişkiler içinde olarak gördükleri Batı ülkeleri ile sosyalist ülkeleri karşılaştırmışlardır. Buna karşılık, Weber geleneğindeki çatışma kuramcıları, bu çözümlemelerin, güç ve çatışmanın bazı farklı kategoriler bağlamında -bunlardan biri *sınıf,* diğeri *siyasi* güçtür- tartışılması görüşünü güçlendirdiği eğilimindedirler. Böylece, Djilas'ın başlıca savı, devlet memurlarının kendi çıkarları ve güç temeline sahip fark-lı[258] bir zümre olarak görülmesi ve artan devlet harcamaları ve faaliyetinden yararlananlar ile yararlanmayanlar arasında çıkar çatışmaları olduğu görüşüne uygulanabilir.[259]

258 Devlet örgütlerine bağımsız bir rol vermiş olan Marxçı çözümleme için: Alain Touraine, *The Self-Production of Society,* (Chicago: Chicago University Press, 1977)'ye bakınız.
259 Bu yaklaşım, örneğin iş adamları ve doktorların niçin Cumhuriyetçi ya da Muhafazakâr oyu, buna karşılık "orta sınıf" öğretmen ve sosyal yardım uzmanlarının neden Demokrat ya da işçi oyu verdiklerini açıklamakta kullanılabilir.

Marxçı Çözümleme: Bir Değerlendirme

Marx'ın toplumsal çözümlemeye en önemli katkıları genel olarak iki kaynağa dayanır: aynı ekonomik durumda olan insanların ortak eylem için bir araya gelecekleri ve ekonomik hayatlarından ileri gelen topluluk özelliklerine göre toplumların birbirlerinden farklı oldukları hususlarındaki görüşleri.

Kolakowski'nin belirttiği gibi "tarihsel maddecilik doktrininin entelektüel donanımımıza değerli bir katkı olduğunu mantıklı hiçbir insan inkâr edemez... bu, bir klişe hâline gelmiş ise Marx'ın orijinalliğine teşekkür etmek gerekir."[260]

[260] Kolakowski, Main Currents of Marxism, Cilt III, s. bir açıklayıcı sistem olarak Marxçılığın bitmiş olduğunu iddia eder: s. 528.

Ancak, ekonomi üzerinde bu ısrar, Marxçı çözümlemecilerin belli bir yaklaşım içinde olduklarına işaret etmektedir. Başlarken, her şeyin gerisinde ekonomik ve iş çıkarları olduğunu kabul ederek, bunları aramaya başlayıp sonra da açıklamalarını başlangıç önermelerinin "ispatı" olarak sunmaktadırlar. Fakat belirli bir durumda, genel olarak, kendi ekonomik çıkarları peşinde olan iş adamları ve insanlarla karşılaşmak, cereyan etmekte olan olayın "gerçek" açıklamasının bu olduğu ve bu kişilerin mutlaka bir bütün olarak kendi sınıflarının çıkarlarına göre hareket etmekte oldukları demek değildir.

Kolakowski, *Main Currents of Marxism,* Cilt III, s. 524. Kolakowski bir açıklayıcı sistem olarak Marxçılığın bitmiş olduğunu iddia eder: s. 528.

Amerika'nın Güneyi, Marxçı çözümlemenin hem kuvvetli, hem de zayıf yönlerine iyi bir örnektir. Marxçılık, mülkiyet ilişkileri üzerinde odaklandığı için, esir kullanan Güney'in İç Savaş öncesini insanlara sahip olmaya dayanan farklı bir toplumsal düzen olarak belirtmektedir. Güney ve İç Savaş ile ilgili yazılı tarihin büyük bir kısmı, Gü-ney'i, sanayileşmenin tehdidi altında esas itibarıyla tarımsal ya da büyük çiftliklere dayalı ve kapitalizmin bir çeşidi olarak yorumlamak eğilimindedir. Güney'in başlıca Marxçı tarihçisi Eugene Genovese bu yaklaşımlardan hiçbirinin Kuzey-Güney düşmanlığını veya İç Savaş'ı açıklamadığını iddia eder. Tarımsal bir hinterland, mâmul maddeler için bir pazar ve gıda üreticisi olarak zenginleşebilir; ve çiftçi ile sanayici arasındaki rekabet genel olarak bir savaş sebebi değildir. Ya da Güney esas itibarıyla kapitalist idi ise, iki taraf niçin bir anlaşmaya varamamıştır?[261]

[261] Eugene D. Genevose, *The Political Economy of Slavery: Studies in the Economy and Society of the Slave South* (New York: Pantheon Book,

1965) ve *The World the Slaveholders Made: Two Essays in Interpretation* (New York: Pantheon Books, 1969).

Ancak, ahlâk açısından ne kadar nefret verici olursa olsun, köle kullanmayı, Güney toplumunun birçok özelliklerinden biri olarak değil de, temeli olarak görecek olursak o zaman, Güney'in farklı bir dünyayı korumak için savaştığı açıktır. Bu durumu, köleliğe dayanan toplumsal yapıyı yalnız bundan dolayı cefa çeken siyahlara karşı değil, bu yüzden çıkarlarına hizmet edilmeyen diğer toplumsal kümelere karşı savunma olarak görecek olursak, Güney'in politikalarının büyük bir kısmını anlamak mümkün olacaktır. Örneğin Thomas So-well, zora dayanan işçi çalıştırmanın ekonomik yönden her zaman çok yararsız olduğuna işaret etmiştir.[262] Güneyli bir kölenin emeği gizil olarak (potentially) kendisi için, sahibine olduğundan çok daha değerlidir; çünkü, kendisi için çalıştığı zaman, zorla bir başkası için çalışacağından daha fazla çalışacak ve üretken olacaktır. Hattâ sadece hür olabilmek için ödeyeceği fiyatı ilave etmeden bile -köle sahibi ve kâr peşindeki Romalılar arasında çok yaygın bir uygulama olan-"bir köleyi en yüksek fiyat verene satmak, onu kendi kendisine satmak demek olacaktır."[263] Ama bu uygulama, köle sahipleri ve kölelerine kazandırabilecek olmakla beraber, belirgin temeli çiftlik köleliği, ahlâk felsefesi de anti-kapitalist olan bir toplumu yıkacaktır. Bunun için, köleleri serbest bırakmak konusunda çok sıkı yasal sınırlamalar getirilmiştir.

262 Thomas Sowell, *Race and Economics*, (New York: David McKay Company, 1975).

263 Thomas Sowell, *Race and Economics*, s. 16.

Ancak, Marxçı kuram, İç Savaş'ın korkunç tahribatına rağmen, Güney'in beyaz nüfusunun bu düzeni niçin bu kadar candan desteklediğini yeterli bir şekilde açıklamamaktadır.[264] Beyazlardan çoğu, köle sahibi değildi. Ve kötü durumda olan Güney ekonomisi, az bir yerli pazar ile karşı karşıya olan yeni filizlenen sanayiciler gibi, onların da çıkarlarına hizmet etmiyordu. Bu desteklemenin ancak Güney toplumunun her beyaza otomatik olarak yüksek statü tanıyan ırkçı karakteri ile açıklanabileceğini

iddia edebiliriz; öyle ki, "bütün insanların eşit yaratılmış olduğu fikri, birçok Güneyli'nin günlük deneyimlerinin gerçekleri ile çatışmıştır."[265]

264 Biz buraya Kuzey'in davranışının da yalnız ekonomik çıkarlarla açıklanamayacağını ilave etmek isteriz. Ahlâksal nedenlere dayanan öfke de, tek neden olmamakla birlikte, nedenlerden biridir.

265 Barrington Moore, Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy, Lord and Peasant in the Making of the Modern World* (Boston: Beacon Press, 1966) s. 121. Moore'un Güney ile ilgili görüşlerinin bizimkisiyle aynı olmadığını belirtmemiz gerekir. İç Savaş'ın akılsal seçim bakış açısından bir açıklaması için, bu kitap, s. 480-482'ye bakınız.
Kölecilikten sonra gelen, köleler ile köle sahipleri sınıflarının artık mevcut olmadığı ırkçı ayırımcılık ve sistemini açıklamakta sınıf çıkarları daha da yetersizdir. Ayırımcılık sistemi, potansiyel iş gücünün büyük bir kısmının beceri kazanmasını engellediği için, sanayicilerin çıkarlarına karşı olmuştur; ve ayırımcılıkta, ortak sınıf çıkarlarına hizmet etmek üzere "beyaz ve siyah proletaryalar" topluluk hâlinde bir araya gelememişlerdir. Ancak, sistem bir bütün olarak beyazlara faydalar -hem de "yapay bilinçlilik" meselesi olmayan gerçek faydalar- sağlamıştır. Yalnızca beyaz ırka mensup olmaları onlara, örneğin daha iyi eğitim ve mahkemelerde ve polis tarafından daha iyi muamele görme imkânı gibi, güç ve fırsat olarak büyük üstünlükler sağlamıştır. Ayrıca, değişim (change) geldiği zaman, bu değişimi yalnız sınıf çatışmasıyla açıklamak mümkün değildir. Bu değişim, bir yurttaşlık hakları hareketinin sonucudur. Bu hareketin içinde temel değişim etkenleri, her sınıftan siyahlar ile federal hükümetin gücüdür.

Eleştirel Kuram: Frankfurt Okulu

Bu kısımda tartışılmış olan bütün kuramcılar, çağdaş toplumu eleştirmiş olmakla beraber, *eleştirel kuram* terimi, özellikle Frankfurt Okulu'nun kuramcılarını çağrıştırır. Daha eski olan Frankfurt kuramcılarının çalışmaları İngilizce konuşan toplumbilimcilerce ancak 1960'ta iyice

tanınabilmişse de, yazılarının en önemlilerinin birçoğu daha eski tarihlere aittir. Çalışmaları ile doğrudan doğruya bu yaklaşımı sürdüren en önemli çağdaş kuramcı, Jürgen Habermas'tır. Bölüm 4'te görüşleri ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

Frankfurt çözümlemecileri Marx'a çok şey borçludur ve onun gibi, mülkiyet ilişkilerine dayalı olan çıkar çatışmalarının önemini vurgularlar. Ancak, doktrine sâdık Marxçı değildirler. Hegel'e borçları büyüktür ve Marx'ın sonraki ve daha ekonomik çözümlemelerinden ziyade *yabancılaşma* üzerindeki yazıları gibi, ilk ve "Hegelci" eserlerinden esinlenmişlerdir.[266] Buna ilâve olarak, Psikanaliz ile Marxçılığı bir araya getirmeye çalışmışlardır ki, ortodoks Marxçılık (ya da Marxçı Lenincilik) bunun çok karşısında olmuştur. Bu farklı etkiler toplumsal bilim ile ilgili görüşleri, kitle kültürü ve onun "yönetilen toplum"un içindeki yeri ile ilgili eleştirilerinde görülmektedir.

266 Örneğin Jay, "bir düzeyde....Frankfurt Okulu, solcu Hegelciler'in 1840' lardaki yaklaşımlarına dönmüştür" demektedir. Martin Jay, *The Dialectical Imagination* (Boston: Little Brown, 1973), s. 42'ye bkz.

Frankfurt Okulu, adını, Almanya'da Frankfurt Üniversitesi'ndeki Toplumsal Araştırma Enstitüsü ile ilişkilerinden dolayı almıştır. Bu enstitü, üyelerinden biri olan Felix Weil ve zengin babası tarafından 1923'te kurulmuştur. En önemli üyeleri Max Horkheimer (18951973), Theodor Adorno (1903-1969), Herbert Marcuse (18981979) ve Erich Fromm (1900-1980)'dur. Bu kişilerin hepsi varlıklı orta sınıf Yahudi ailelerine mensupturlar. Hepsi de, politik görüşleri Enstitü'nün devamını imkânsız hâle getirdiği için, 1930'lu yılların ortalarında Almanya'dan Amerika'ya kaçmışlardır. Marcuse ABD'de kalmış, Kore Savaşı'na kadar Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmış, ondan sonra akademik hayata dönerek Columbia, Harvard, Brandeis ve San Diego'daki California üniversitesinde ders vermiştir. Amerika'ya gelir gelmez Enstitü ile ilişkilerini kesen Fromm, New York'ta Psikanaliz çalışmaları yapmış, "William Alanson White Insti-tute of Psychiatry, Psychoanalysis and Psychology"nin kurucusu ve mütevellisi olmuştur. 1949'da eşinin rahatsızlığı dolayısıyla Mexico' ya yerleşmiş, orada National Autonomous University of Mexico'da Psikanaliz Bölümü'nü kurmuş ve Mexican Psychoanalitic

Institute'u yönetmiş; bir taraftan da Birleşik Devletler'e, New York ve Michi-gan'daki akademik randevularına muntazaman gidip gelmiştir.

Adorno ve Horkheimer, Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün 1949'da yeniden kurulmuş olduğu Almanya'ya dönmeleri için Frankfurt Üniversitesi ve şehri tarafından ikna edilmişlerdir.[267] Savaş sonrası yıllarda Marcuse'dan uzaklaşmışlardı. Horkheimer'ın liberal kapitalizme karşı tavırları değişmiş ve bunu, "totaliter yönetim"in tecavüzüne karşı korunması gereken bir toplum şekli olarak görmeye başlamıştı.[268] Marcuse, bu tutumu grubun inançlarına ihanet olarak nitelemiştir.[269]

267 Grup içinde muhtemelen en az özümsenmiş Avrupalı olan Adorno, ABD' den ayrılmaya hazırdı. Onun gibi bir göçmen olan Paul Lazarsfeld onu Amerika'ya gelişinde şöyle anlatmıştır: "Tam hayalinizdeki çok dalgın bir Alman Profesörü gibiydi ve o kadar yabancı duruyordu ki, ben kendimi Mayflower (Amerika'ya ilk göç edenleri taşıyan gemi) toplumunun bir üyesi

gibi hissediyordum." *The Intellectual Migration: Europe and America* 1930-1960 ed. Donald Flemming and Bernard Bailyn (Cambridge, Mass.: 1969) s. 301.

268 Max Horkheimer, *Critical Theory*, terc. Matthew J. O'Connell ve arkadaşları. Amerikan baskısının önsözü (New York: Herder and Herder, 1972) Bu incelemeler 1930'da yazılmıştır.

269 Phil Slater, *The Origin and Significance of the Frankfurt School: A Marxist Perspective*, (London: Routledge and Kegan Paul, 1977).

Frankfurt Okulu'nun en ileri gelen üyeleri etkin olarak siyasete girmemişlerse de, eserleri son yıllarda Alman radikal öğrenciler üzerinde çok etkili olmuştur. Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi, Marcuse, 1960'ların Amerikan Yeni Solu için çok önemli bir yazardır. Frankfurt kuramcıları hakkında çok tartışma olmuş, bir Batı Alman eyaleti başrahibi tarafından Almanya'da 1960'ların şehir terörü dalgasından doğrudan sorumlu olmakla

itham edilmişlerdir. Yine de, Adorno'nun devrimciliğini yetersiz bulan öğrenciler, derslerini bırakmışlardır.

Eleştirel Kuram ve Toplumsal Bilimin Doğası

Frankfurt Okulu'nun toplumsal çözümlemeye yaklaşımının temelinde iki önerme vardır. Bunlardan birincisi, insanların fikirlerinin içinde yaşadıkları toplumun ürünü olduğudur. Onlara göre, düşüncemiz toplumsal olarak oluştuğundan, içinde bulunduğumuz zamanın etkisi ve kavramsal örneklerinden bağımsız, objektif bilgi ve sonuçlara varmamız mümkün değildir. İkinci önerme, aydınların objektif olmaya ve çalışmalarında konuyu değer yargısından ayırmaya çabalamamaları gerekmediğidir. Bunun yerine, incelemekte oldukları topluma karşı eleştirici bir tavır içinde olmalıdırlar; bu tavrın hedefi toplumsal değişim olup, insanların ne yapmaları gerektiğinin farkına varmalarını sağlar. Bunun gibi, aydınlar da çalışmalarında eleştirici bir tavrı sürdürmeli ve bu incelemelerinde toplumun o zamanki durumu ile, ve toplumsal olarak oluşmuş "bilgi" ile ilişkilerini araştırmalı ve açıklamalıdırlar.

Ancak, bundan, eleştirel kuramcıların, herhangi bir eleştirici tavrın bir diğeri kadar iyi olabileceğini kabul ettikleri sonucu çıkarılmamalıdır. Marx'tan farklı olarak, kendilerinin de belirli bir toplumun ürünleri olduklarını ve kendi çalışmalarının da bu toplumun etkilerine açık olduğunu ve tam olarak objektif olmadığını kabul etmektedirler. Ama *gerçek* ve *bilgi* diye bir şeylerin olduğuna ve normatif yaklaşımlarının, çözümlemeyi, değer hükümlerinden arındırmaya çalışan "pozitivist" toplumsal bilime nazaran[270] onları bu gerçek ve bilgiye daha yakın bir yere getireceğine inanmaktadırlar. Görüşlerinin çoğu postmodernist'lerinkine yakınsa da, Bölüm 9'da tartışıldığı gibi, bu son durum onları yargılayıcı bir tutum almaya daha istekli yapmaktadır; bunlara tam anlamıyla göreciler (relativists) denilemez.

[270] Özellikle Max Horkheimer'ın *Critical Theory'sine* Jürgen Habermas'ın *Theory and Practice'* ine (terc. John Viertel) (Boston: Beacon Press, 1972) bkz. Frankfurt Okulu'nun mensupları, "pozitivist" terimini birçok inceleme için kullanmışlardır ki bunlardan birçoğu "pozitivizm" veya "mantıksal pozitivizm" felsefe okullarına dâhil olmayıp, yalnız, önermeleri deneysel olarak test etmeyi ve bilimsel objektifliğe verilen önemi paylaşmaktadırlar. Stephen Turner and Regis Factor, *Max Weber and the Dispute over Reason and Value: A Study of Philosophy, Ethics and Politics* (Henley —on- Thames: Routledge and Kegan Paul, 1984); Antony Giddens, "Review Essay: Habermas's Social and Political Theory", *American Journal of Sociology,* 83,
no.1 (1977): 198-212'ye bakınız.
Eleştirel kuramın, mevcut durum hakkında hüküm vermekte kullandığı ideal standart, Marx'tan ziyade Hegel ve diğer Alman filosof-larının kullandığı anlamda *akıl* (reason) kavramına yakındır. Örneğin, Horkheimer, "bireylerin özgür gelişmeleri, toplumun akılsal (rational) yapısına bağlıdır"[271] der ve akılsal bir toplumda insanlığın potansiyelleri ile toplumun iş çevresinde örgütlenmesi arasındaki çatışmanın ortadan kalkacağını savunur. Ancak, "akılsal" bir toplumun nasıl olacağı tamamen belirsizdir ve Frankfurtlu çözümlemeci-ler bu toplumun bir gün gerçekleşeceği hususundaki Marx'ın inancını paylaşmamaktadırlar.

[271] Horkheimer, *Critical Theory,* s. 216.

Buna karşılık, geleneksel toplumsal bilimin savunucuları, yazarlar çalışmalarına kendi değerlerini katmaktan kaçınabilsin veya kaçına-masınlar, kuramlarının -yirminci yüzyılın bilimine göre inşa edilmiş bir köprü gibi- dayandığı bilgilerin sıhhatine göre geçerli olacağını ve bunun da objektif olarak saptanabileceğini iddia etmektedirler. Onlar ayrıca, eleştirel kuramın diğer yaklaşımlara nazaran içinde bulunduğu çevreye daha az bağımlı olup olmadığını sorgulamaktadırlar.

Kültür, Kişilik ve Yönetilen Toplum: Frankfurt çözümlemecileri, *ekonomik* örgütlenmenin önemini vurguladıkları için, kendilerini "materyalistler" olarak kabul etmektedirler. Örneğin, 1930'larda faşizmin köklerinin

kapitalizm içinde olduğunu savunmuşlardır. Ancak incelemelerinin büyük bir kısmı toplumsal kurumlarla değil; kişiliğin yönleri, kültür ve düşünce ile ilgilidir. Horkheimer, Adorno ve arkadaşları, düşünce ve kişiliğin ekonomik sistemden kaynaklandığını her zaman teyid etmiş olmakla beraber, daha ortodoks olan Marxçılar' dan farklı olarak, kültür ve ideolojinin toplumda bağımsız bir rol oynadığını ve katıksız ekonomik determinizmin meseleyi basite indirgemek demek olacağını da söylemişlerdir.

Eleştirel kuram ile ilgili çalışmaların en önemli kısmı, psikanalizin dünyada ilk olarak tanınmaya ve etkili olmaya başladığı bir zamanda yapılmıştır. Frankfurt çözümlemecileri, kişiliği ve davranışı, "sosyoekonomik altyapı" ile temel psişik güdüler arasındaki etkileşim esasında incelemek ile ilgilenmişlerdir. Çözümlemeleri çok normatif olup, ekonomik sistemin kişiliği nasıl bozduğu ve sakatladığı üzerinde odaklanmıştır.

Psikanalize en büyük ilgiyi Erich Fromm gösterir. Topluluğun en önemli üyesi olduğu 1930'lu yıllarda, Fromm, aile içinde şekillenmiş ve intikal etmiş olan belirli bir *libidinal* (libido ile ilgili) yapının nasıl bir toplumsal çimento olarak etki ettiği ile ilgilenmiştir. Bu dönemde, örneğin rasyonelliğin "kapitalist ruhu"nun, sahip olmanın ve ileri derecede bir titizlik duygusunun *anal* baskı ve aşırı düzenlilikle bağlantılı olduğunu savunmuştur.[272] Daha sonraki çözümlemeleri, Marx'tan farklı olarak, kişinin dünyadaki psikolojik deneyimlerini anlatmak için kullandığı *yabancılaşma* (alienation) fikri etrafında odaklanmıştır.

272 Erich Fromm, *The Crisis of Psychoanalysis* (New York: Fawcett World Library, 1975).

Fromm, yabancılaşma için, [incelemesinde] kişilik üzerinde kapitalizmin etkilerinin esas olduğunu" iddia eder.[273] Kapitalizmde, yaratıcılık ve kişilik gibi "temel gereksinmelerden" mahrum bırakıldıkları için, işçiler ve yöneticiler birbirlerine yabancılaşmaktadırlar. Yaptıkları iş tamamen kişiliksizdir (impersonal); tüketimleri de yabancılaşmıştır. Çünkü kullansalar da kullanmasalar da, beğenip beğenmese-ler de mal edinirler; başkaları ile olan ilişkileri, *sevgi* yerine, kişisel çıkarlara dayalıdır. Kendilerini insan olarak değil, "doktor" veya "memur" olarak görürler.[274]

[273] Fromm, *The Sane Society* (New York: Rinehart and Winston, 1956), s. 69.

[274] Fromm, *The Sane Society,* s. 120-91.

Kendi'ne (self) karşı ego'yu vurgulamanın giderek artması, dilimizin gelişmesinde parlak ifadesini bulur. İnsanların "uyuyamıyorum" demek yerine, "uykusuzluk rahatsızlığım (insomnia) var"; "kendimi üzgün ve şaşkın hissediyorum" yerine, "bir sorunum var"; veya "karım ve ben birbirimizi seviyoruz" demek yerine "mutlu bir evliliğim var" demeleri âdet olmuştur. Modern insanın her şeyi *vardır;* araba, ev, iş, çocuklar, bir evlilik, sorunlar, sıkıntılar, hoşnutluklar... Ama kendisi hiçbir şeydir...

Bu kimlik bunalımını çözmek için, yabancılaşmış olan insanın yaşayan insana dönüşmesinden başka hiçbir psikolojik kestirme yol yoktur."[275]

[275] Erich Fromm, *The Revolution of Hope: Toward a Humanized Technology* (New York : Harper and Row, 1968), s. 83-84.

Frankfurt çözümlemecileri, muazzam incelemeleri *The Authoritarian Personality* (Otoriter Kişilik) de, modern toplumu aynı şekilde itham ederler. Bu çalışma, Adorno ve Horkheimer ve arkadaşlarının Amerika'da, Adorno'nun kişilik ile toplumsal yapı arasındaki bağlantılar üzerine görüşlerini içeren ön yargılılık ve antisemitizm (Yahudi düşmanlığı) ile ilgili inceleme serilerinin en meşhurudur.[276] *Otoriter Kişilik*'te en ön yargılı ve antidemokratik bireylerin belirli ve farklı kişiliklere sahip oldukları ve genel olarak ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin baskı ve baş eğme ilişkisi olduğu ve aile üyelerinin uyumsuzluğa karşı çok hoşgörüsüz olduğu ailelerden geldikleri belirtilmektedir. Başka bir deyişle, ön yargıyı hazırlayan etkenlerin psikolojik olduğu kabul edilmiştir. Ancak, Adorno her örneğin önemli derecelerde benzerlikler gösterdiğini söyler. En ön yargılı bireyler, toplumsal yapının ürettiği en gizil faşist kültürel örüntüdür. Ön yargılı kişi, "medeniyetimizin bir sonucu olarak kabul edilmelidir. Kişiliğin bütünü içinde çeşitli psikolojik öğelerin gittikçe nisbetsiz olarak artması, kültürümüzde iş bölümü eğilimleri, tekellerin ve derneklerin gittikçe artan önemleri ve alışveriş fikri, başarı ve rekabetin egemenliği tarafından desteklenmektedir."[277]

[276] Theodor Adorno et al., *The Authoritarian Personality* (New York: Harper, 1950) Bu inceleme, soruların ayrıntılı çözümlemeleri ve cevapların sıralanması bakımından, eleştirel kuram için atipik bir örnektir. Eleştirel kuramın çoğu çok genel düzeylerde ifadeler ve iddialar ve bunlarla ilgili çok az ayrıntılı kanıtlar içerir.

[277] Adorno, *The Authoritarian Personality,* s. 389.

Kitle Kültürünün Eleştirisi: Eleştirel kuramın kültür tartışması, kişilik çözümlemesinde görülen derin karamsarlığı açığa vurur. Hork-heimer, kültür ve ideolojinin yalnızca ekonomik altyapının bir görünümü değil, yarı otonom bir alan olduğunu söyler. O ve arkadaşları, popüler kültürü, tamamıyla yönetilmekte olan bir toplumun mensuplarını etkisi altında istediği gibi sevk eden bir araç olarak görürler.

Böylece, Adorno, standartlaştırma, insanları oyalama ve edilgin-leştirme ile mevcut toplumsal düzeni güçlendirdiği için, *jazz*'a ve *popüler müziğe* hücum etmiştir. Ona göre jazz, yabancılaşmayı ar-tırmaktadır.[278] Bunun gibi, "bilincin gerilemesinin bir belirtisi" dediği astroloji ve "gizli ve bilinmeze olan merak"ı da küçümsemektedir.[279] İnsanlar, insanlığın "doğa üzerindeki egemenliğinin insanın insana egemenliğine dönüşmesi dehşetinin doğadan gelecek her şeyi aştığı", "donmuş" bir dünyayı anlama çabası içinde astrolojiye müracaat ederler.[280] Astrologlar, müşterilerini sömürür, psikolojik güven sağlayarak, mevcut toplumsal yapının ayakta kalmasına yardımcı olurlar.

[278] Adorno, "Über Jazz", *Zeitschrift für Sozialforschung,* v. 2 (1936). Adorno' nun en önemli ilgi alanı müzik idi ve Thomas Mann'ın büyük romanı *Dr. Faustus'u* okuyanlar, Mann'ın müzik alanında en büyük başvuru kaynağının Adorno olduğunu öğrenmek isteyebilirler. Aynı zamanda, Theodor Adorno' nun *Introduction to the Sociology of Music'e* bakınız, terc. E.B.

Ashton (New York: Seabury Press, 1976); burada Adorno'nun çok ilginç çözümlemeleri yer almaktadır.

[279] Adorno, "Theses Against Occultism", *Telos* 19 (1974): s. 7.

280 Adorno, “Theses Against Occultism”.

Los Angeles Times’ın astroloji sütununu[281] inceleyerek, Adorno, bu sütunda çalışma ve eğlenmenin birbirinden kesinlikle ayrı tutulması hususunda üstü kapalı telmihlerin, insanların üreticilik işlevlerinin tüketiciliklerinden ayrı tutulduğu bir toplumun yararına hizmet ettiğini belirtmektedir. Şöyle ki:

281 Adorno, “The Stars Down to Earth, The Los Angeles Times Astrology Column”, *Telos* 19 (1974): 13-90.

> Bu sütunu hazırlayan, hiyerarşik ve bürokratik bir yapı içinde en alt işlevlerin ne kadar ağır ve sıkıntılı olduğunun pekâlâ farkındadır... (İnsanlar) bir mekanizma içinde küçük ve önemsiz birtakım işleri görmeye teşvik edilirler. Böylece, çalışmaya devam etmek ve hiçbir içgüdüsel kesintiye yer vermemek öğüdü, çok zaman insanın ‘’günlük işleri” yapması gerektiği şeklinde ifade edilir:

> Kasvetli sabah saatleri, rutin işlere dalınca unutulacak (21 Kasım 1952, Aslan)
> Günlük işlere dalın... (19 Aralık 1952, Yay) Günlük işlere devam... (27 Aralık 1952, Yay)[282]

282 Adorno, “The Stars Down to Earth” s. 47, modern kültürün “parçalanması” ve deneyimin “atomlara ayrılması” birçok radikal toplumbilimci tarafından hâlâ kapitalist toplumun esas özellikleri olarak ve onun devamı için çok önemli olarak görülmektedir. Örneğin, John B. Thompson ve David Held, eds., *Habermas: Critical Debates* (London: Macmillan, 1982) özellik-
le s. 189-90’da David Held, “Crisis Tendencies, Legitimation and the State’e bakınız.

Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu Insan’da,* hem Batı’da hem de Komünist dünyada, modern sanayi toplumuyla ilgili umutsuz bir tablo çizer.[283] Marcuse, önceki arkadaşlarından daha koyu bir teknolojik deterministtir: Teknik ilerlemenin bütün itirazları susturan “bütün bir egemenlik ve eşgüdüm (coordination) sistemini” mümkün kılmış olduğunu söyler. *Status* quo’nun çıkarları esasında, kitle iletişim araçlarınca şartlandırmayı da içine

alan toplumsal denetim o kadar güçlüdür ki, düşünce bile eleştiri kaynağı olamamakta, ona da boyun eğdirilmektedir.[284] Marcuse'a göre kültür, bir önceki liberal kültürün yerine geçen (succeed) totaliter bir toplumsal düzen hâline dönüşmüş ve alternatif fikirleri bertaraf ettiği için de "tek boyutlu" hâle gelmiştir.

283 Herbert Marcuse, *One-Dimensional Man,* (Boston Press, 1963).

284 Marcuse, *One-Dimensional Man*, s. 70. Marcuse, psikanaliz ile de ilgilendi ve modern medeniyette bütünleşmiş kişiliğin imkânsız olduğunu iddia etti. O'na ait, *Eros and Civilizalion*'a (New York: Vintage Books, 1955) bakınız.

Marcuse'un modern kültüre bu bakışı, bir yankı uyandırmıştır; çünkü, birçoğumuzun midesi, bir zamanlar artan TV reklamları veya "her şeye rağmen küçük kutular içinde" yaşanan hayatı sürdürme düşüncesi yüzünden bulanmıştır. Ancak, Marcuse birçok eleştiri de almıştır. Örneğin, Marcuse'un kendi çalışmaları, bütün eleştirilerin bastırılmış olduğu iddiasını yalanlamaktadır ve yazılarında bu iddialarını destekleyen pek fazla kanıt yoktur. Eleştiriciler, bütün sanayi toplumlarının esas itibarıyla ve benzer şekilde totaliter olduğu iddialarına da katılmamaktadırlar; ve onun ve diğer eleştirel kuramcıların, "gerçek gereksinmeleri" kitle insanlarından daha iyi bildikleri kanılarını sorgulamaktadırlar.

C. Wright Mills

Amerikan sosyologları arasında, bir çatışma bakış açısı ile toplumsal düzenin güçlü bir eleştirisini bir araya getiren C. Wright Mills (1916-1962) en iyi tanınan günümüz kuramcılarından biridir. Mills, Texas'ta doğmuş ve büyümüştür. Wisconsin Üniversitesi'nde bir araştırma bursu 'fellowship'i kazandığı yirmi iki yaşına kadar Texas' tan ayrılmamıştır. Akademik hayatının en büyük kısmı, kırklı yaşlarının ortalarında kalpten vefat edinceye kadar, profesör olarak Colum-bia Üniversitesi'nde geçmiştir.

Mills, yazılarının giderek daha suçlayıcı olduğu ve polemiğe döküldüğü özellikle son yıllarında, eleştiri hücumuna maruz kalmıştır.
Birçok takdir edenleri vardı ve hiçbir zaman, kendince kabullendiği gibi, “yalnız adam” değildi; ama yakın gelecek konusunda, gittikçe artan endişeleri vardı ve bu konuda karamsardı. Amerikan sisteminin içinde ahlâk bozukluğu olduğunu düşünüyordu ve siyasal partilerin hileli ve mantık dışı örgütler olduğuna inandığından, hiçbir zaman oy kullanmadı. Arkadaşı aydınlara, toplumsal sorumluluklarından kaçmaları ve “değerden uzak” çözümleme maskesi arkasına saklanırken, güç sahiplerinin hizmetlerine soyunmaları yüzünden şiddetle hücum etmiştir.

Mills, “iyi bir toplum”un bilgiye dayalı olarak kurulabileceğine ve bunun eksikliğinden bilim adamlarının sorumlu tutulması gerektiğine inanmıştır.[285] Özgürlükçü bir sosyalizme inanmış ve devrimci sosyalizmi özgürlükle birleştireceğini ümit ettiği Küba Devrimi’ni desteklemiş ve Birleşik Devletler’in buna olan tepkisine karşı çıkmış -tır.[286] Sosyolojisinde başlıca temalar, *bürokrasi ile yabancılaşma arasındaki ilişki* ve *güç* (iktidar) *seçkinlerinde* (power elite) gücün top-lanmasıdır. Bu iki konu, Amerikan toplumuna yönelttiği hücumları oluşturur.

285 C. Wright Mills, *The Sociological Imagination* (New York: Oxford University Press, 1959).

286 C. Wright Mills, *Listen Yankee The Revolution in Cuba* (New York: McGraw-Hill, 1960).

Toplumbilimsel Hayâl Gücü (İmgelem)

Mills’e göre mikro ve makro çözümleme düzeyleri toplumbilimsel imgelem, ile ilişkilendirilebilir. Şöyle anlatır;

> [110]Toplumbilimsel imgelem, buna sahip olanın, geniş tarihsel sahnenin, çeşitli bireylerin iç dünyaları ve (dış) meslek hayatları bağ-lamlarındaki anlamını kavramasını sağlar. Onun, bireylerin günlük deneyimlerinin kargaşasında, çok zaman, kendi toplumsal mevkileri bakımından yapay

(yanlış) bilinçlenmiş olduklarını dikkate almasını sağlar...Böylece, bireylerin kişisel sıkıntıları, açık sorunlar üzerinde odaklanır ve halkın aldırmazlığı, kamu sorunları ile ilgilenmeye dönüşür.[287]

287 Mills, *The Sociological Imagination,* s. 5.

Mills, bireylerin kendi deneyimlerini, ancak kendilerini, kendi tarihsel çağları içine koyabildikleri takdirde tam olarak anlayabileceklerini söyler. Böylece toplumbilimsel hayâl gücü, bizim sorunları, "tarihi ve biyografiyi ve toplum içinde bu ikisi arasındaki ilişkiyi kavramamızı" sağlar.

Mills *kişisel sıkıntılar* ile *kamu sorunları* arasında önemli bir ayırım yapar. Kişisel sıkıntılar, "bir biyografik varlık olarak bireyin içinde ve yakın çevresinin alanı içinde", ve başka insanlarla olan ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlardır. Kamu sorunları ise, "bir bütün olarak tarihsel toplum" ve "toplumsal ve tarihsel hayatın daha büyük yapılarını oluşturmak" üzere iç içe girip birbirini etkileyen çeşitli çevreler ile ilgili meselelerdir. Bu ayırımı anlatmak için, Mills işsizlik örneğini verir. 100.000 nüfuslu bir şehirde bir kişi işsiz ise, bu kişisel bir sıkıntıdır. Ama 50 milyonluk bir ulus içinde 5 milyon kişi işsiz ise, bu bir kamu sorunudur.

Dobash ve Dobash *Violence Against Wives* (Zevcelere Karşı Şiddet) başlıklı incelemelerinde Mills'ın yaklaşımını seçmişlerdir. Tarih boyunca kadınlara yapılan fiziksel kötü davranışı meşrulaştırmış olan yasaları ve kuralları incelemişler ve bu incelemeyi, zevcelere karşı yapılan, polise ve mahkemeye intikal etmiş binlerce saldırı vakası ve dayak yemiş kadınlarla yapılan yüzlerce mülâkat çözümlemesi ile birleştirmişlerdir. Her birey için söz konusu olan, özel bir sorundur. Sorunun ölçeği ve yasaların ilgisizliği konuyu kamu sorunu hâline getirmiştir.[288]

288 R. Emerson Dobash ve Russell Dobash, *Violence Against Wives: A Case Against the Patriarchy* (New York: The Free Press, 1979).

Yabancılaşma ve Bürokrasi

Mills geçmişte işçilerin maddî zorluklarının yerini, bugün, işçilerin yaptıkları işe karşı yabancılaşmalarından kaynaklanan psikolojik sıkıntının aldığını iddia eder.[289] Beyaz yakalı işçileri tepkisiz ve kitle kültürü tarafından korkutulmuş ve biçimlendirilmiş olarak görür. Modern toplumda, "güç sahibi olanlar çok zaman bu gücü gizli yollarla kullanmaktadırlar: bunlar egemenlikten, işleri istedikleri gibi yönlendirmeye geçmişlerdir... Akılsal sistemler bunların gücünü gizlemektedir, öyle ki, kimse egemenlik kaynaklarını görmemekte veya hesaplarını anlayamamaktadır. Bürokrasi için... dünya istenilen şekilde kullanılabilecek bir nesnedir," der.[290]

289 C. Wright Mills, *White Collar: The American Middle Classes* (New York: Oxford University Press, 1951), s. XVI-XVII.

290 Mills, *White Collar,* s. 110-111.

İş hacminin ve hükümetin büyük olduğu bir dünyada sayıları gittikçe artan beyaz yakalılar, bir şeyler imal ederek değil, başkasının yaptığı bir şeyi bir diğeri için kâra çevirmeye yardım etmekle yaşarlar. Giderek daha azalan sayıda insan kendi üretken malına sahip olabilmekte ve kendi çalışma hayatını denetleyebilmektedir. İnsanları toplum içinde sabitleştiren dengeli cemaatler ve geleneksel değerler yok olmuştur ve bunların yok olması bütün saygınlık (prestige) ve statü sistemini erimeye maruz bırakmıştır. Veblen gibi, Mills de statü ve insanın kendi kendisine saygı duymasının birbirleri ile yakından ilintili olduğuna inanır ve geleneksel değerlerin insanların bu duygusunu zayıflattığını ve onları bir *statü paniğine* ittiğini ileri sürer.[291] Mills'in buradaki endişeleri, modern toplumu normsuzluk veya "anomi"nin tehdidi altında gören Durkheim ve işlevselcilerinkine benzer. Eleştirmenleri, Mills'in eski ve sınırlayıcı cemaatlerin yıkılması sonucu olan özgürlüğü görmezden geldiğini iddia ederler.

291 Mills, *White Collar,* s. 237-58.

Mills, Marx'tan farklı olarak işin mutlaka insanın kendisini ifade etme aracı olduğuna inanmaz; ama insanları hem iş sürecine hem de ürününe karşı yabancılaştırdığı için modern bürokratik kapitalizmi mahkûm eder. Ona göre, bu durum özellikle, kişilikleri satışa sunulan ürünler hâline gelen, dostluk ve nezaketi "hayatlarını kazanmalarının kişisel olmayan araçları" olarak gören satış elemanları gibi *beyaz yakalı* çalışanlar için söz

konusudur.[117][292] Böylece, “kişilik pazarı ile ilgili bütün işlerde... insanın kişiliği ve vasıfları üretim araçlarının parçası hâline gelir... (ki) bu, kişinin kendisine ve topluma karşı yabancılaşmasının uç safhası demektir.”[293]

[292] Mills, *White Collar,* s. XVII.

[293] Mills, *White Collar,* s. 225.

[115]Mills’in yabancılaşmaya verdiği ağırlığın nedeni, *karakter* ve *top-lumsal yapı arasındaki ilişki* ile ilgilenmesidir. Ona göre, satıcılık, insanları hem başkalarına hem de kendilerine karşı yabancılaştırır.

Çünkü bu kimseler bütün ilişkileri yönlendirici olarak görürler.[294] İşe karşı yabancılaşma, insanları çılgınca eğlenceye doğru iter; ama eğlence endüstrisi, hiçbir gerçek boşalma (tatmin) sağlamayan ve derin ortak değerler üretmeyen sentetik heyecan üretir.[295] Toplumsal yapının diğer yönleri, modern toplumları faşist ya da devrimci totaliter gelişmelere müsait duruma getiren psikolojik eğilimleri güçlendi-rir.[296] İnsanların parçalara ayrılmış olan çalışma ortamları, onların, toplumun nasıl işlediğini anlamalarına yardımcı olamamaktadır ve onlar güvensizlik ve talihsizliklerinden müdahaleci hükümetin sorumlu olduğuna inanmaktadırlar. Mills, geleneksel değerlerin yitiril-diğini ve gitgide merkezîleşen bir yapı ile devamlı olarak tedirginlik içinde olan insanların etkilenmeye çok yatkın bir ortam oluşturduğunu iddia etmektedir.

[294] Mills, *White Collar,* s. 188.

[295] Mills, *White Collar,* s. XVII.

[296] Hans Gerth ve C. Wright Mills, *Character and Social Structure* (New York: Harcourt Brace, 1953), s. 460-72.

İktidar / Güç Seçkinleri

Mills, büyük yapıların büyümesinin gücün merkezîleşmesi ile birlikte olduğunu ve hükümetin, şirketlerin ve silahlı kuvvetlerin ve birliklerin başındakilerin birbirleri ile sıkı ilişki içinde olduklarını iddia etmektedir.

Mills, çözümlemesinin bu bölümünü *güç* (iktidar) *seçkinleri* (power elite) ile ilgili tartışmasında daha da genişletmektedir.[297]

297 Mills, *White Collar,* s. 83 *ve* 349: C. Wrigh Mills, *The New Men of Power* (New York: Harcourt Brace, 1945); C. Wright Mills, *The Power Elite:* (New York: Oxford University Press, 1958); C. Wright Mills, "The Power Elite: Military, Economic and Political", Arthur Kornhauser'in, *Problems of Power in American Society'de,* (Detroit: Wayne University Press, 1958).

Mills Amerika'nın siyasî, askerî ve ekonomik kurumlarda egemen mevkilerde bulunan insanlar tarafından yönetildiğini belirtir. "Amerikan toplumu içinde" diye yazmaya devam eder, "hâlen başlıca millî güç ekonomik, siyasî ve askerî alanlarda bulunmaktadır... Bu üç büyüğün her birinde tipik olan kurum birimi genişlemiş, yönetime dönüşmüş ve karar almada merkezîleşmiştir... Merkezî karar verme birimlerinin güç araçları çok fazla artmıştır... Bu, merkezîleşmiş karar alma birimlerinin elinde bulunan gücün çok fazla artmış olduğu demektir."[298]

298 Mills, "The Power Elite", s. 156-58.

Mills bu üç alanın birbirleriyle kenetlenmiş olduğunu söyler ve "bu üç güç alanındaki önde gelen kişiler -silah tâcirleri, şirket başkanları, siyasal yönetim kurulu- Amerika'daki iktidar seçkinini oluşturmak üzere bir araya gelme eğilimindedirler... özel şirketlerin askerî kapitalizmi, zaten zayıflamış ve siyasallaşmış askerî bir düzeni içeren resmî demokratik sistem içinde yer almaktadır"[299] der. Mills, gücün mülkiyetten başka etkenlere dayanabileceğine inanır. Ancak *seçkinler*'in birleşik kurumsal çıkarları, onları bir araya getirmekte ve bir *savaş ekonomisi*ni sürdürmektedir.

299 Mills, "The Power Elite", s. 164.

Mills'in çözümlemesi, Eisenhower'ın "askerî sanayi tesisleri" ile ilgili suçlamasıyla belirginleşmiş Amerikan toplumundaki tavır alışı desteklemiş ve onunla aynı zamana tesadüf etmiştir. Radikal olmayan birçok sosyolog, ekonomik hayatın, hükümetin faaliyetleri ile iç içe girmiş olduğunu kabul

etmektedir.[300] Ancak, önemli olanın yalnızca askerî harcamalar olmadığını; hükümetin, ekonomik hayatın bütün alanlarına daha fazla girdiğini söylemişlerdir. Washington'da yaşamakta olanlarımız, her ay gittikçe artan sayıda sanayi, ticaret ve iş birliklerinin, federal hükümette ve onun gücüne yakın olan büro bloklarında karargâh kurduklarını görmektedirler.

300 Örneğin, William Kornhauser'ın, "Power Elite or Veto Groups?", Reinhard Bendix and Seymour Martin Lipset. ed., *Class, Satus and Power* (New York: Free Press. 1966): William V. D'Antonio and Howard J. Ehrlich, ed., *Power and Democracy in America* (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1961)'e bakınız.

123 Ayrıca, eleştirmenler Mills'in, tek bir *iktidar seçkini* var olduğu ve bu seçkinin birleşik çıkarları kollayarak diğerlerini dışarıda bıraktığı görüşüne çok zaman katılmamaktadırlar. Onlara göre, güçlü çıkarlar çok zaman olduğu gibi, birbirleri ile çatışabilir. Hiç şüphesiz iş dünyası *güç* sahibidir. İstediği bazı tedbirleri almaktadır. Bazı firmalar ile sanayiler, hükümet makamlarından korumalı ve yarı tekelci olanaklar sağlamışlardır. Ama bazı başka firma ve sanayiler için planlar çevresel nitelik (quality) nedenleri ile geciktirilmiş veya iptal edilmiş, fiyatlar karşı çıktıkları düzeylerde tespit edilmiş ya da maliyetler, vergiler, kırtasiyecilik, çevre kirliliğini önleme gereksinmeleri ve benzerleri yüzünden artırılmıştır.

Genelde, Mills, Marxçı sosyolojinin ve "seçkin kuramcıları"nın, toplumu oldukça kesin ve yatay olarak *güçlü* ve *güçsüz* bölümlere ayrılmış şekilde görme eğilimini paylaşmaktadır. Mills, Marxçı ve yeni-Marxçıların yabancılaşma ile ilgili kaygılarını, toplumsal yapının kişilik üzerindeki etkilerini ve insanların kitle iletişim araçları (mass media)nca güdüldüklerini de kabul eder. Fakat aynı zamanda, Mills, mülkiyeti toplumda kötülüğün başlıca kaynağı olarak görmeyen Amerikan halk geleneğine bağlıdır. Mills'e göre, ufak çapta mülk sahipliği ve bağımsız girişimciler sınıfı özgürlük ve güvenliğin başlıca bekçileridir ve eski Amerikan toplumunun müstakil çiftçi ve girişimcilerinin kaybolmasına esef edilmelidir.[301]

301 Mills, *White Collar,* s. 7-12.

Pierre Bourdieu

Pierre Bourdieu (1930-2002), eleştirel bir çerçevede yazılar yazmış, hem çağdaş Fransız toplumbilimcileri arasında en çok tanınan, hem de en iyi tanınan sosyologlardan biridir. Bir açıdan bakıldığında Fransız aydınlarının en seçkin örneğidir. Durkhiem gibi Ecole Normale Superieure mezunu olup Ecole Pratique des Hautes Etudes (Paris)'de Araştırmalar Müdürü'dür. Avrupa Toplumbilimi Merkezi' nin kurucusu ve müdürü, College de France'da sosyoloji kürsüsünün en kıdemli sahibi ve Paris entelektüel camiasının belirgin simasıdır: bu durum, çalışmaları Marxçı kavramlarla dolu "sola mensup" bir kişi olması ile çelişkili değildir.
Bir başka açıdan ise, Bourdieu çok daha eleştirel bir yabancı gibidir. Fransa, Paris'in siyaset ve iş dünyasının seçkinlerinin baskın egemenliği altındadır - Bourdieu kendi esas çevresi olmayan bu seçkinleri ayrıntılı olarak çözümleme konusu etmiştir. Kendisi, küçük bir devlet memurunun oğlu olarak, hâlâ varlığını sürdüren güney köylü dünyasına yakın küçük bir kasabadan gelmiştir. Yalnızca Marxçı değil, ağırlıkla komünist ve Stalinci olan bir akademik kültürün öğrencisi olarak bu son ikisini reddetmiştir. "Beni en iyi arkadaşlarımın bazılarından" ayırdı ve "meslektaşlarımla dramatik çarpışmalara"[302] götürdü diye belirttiği kendi akademik dünyasını ayrıntılı inceleme ve çözümlemeye çalışmıştır. Sonunda Anglo-Saxon ve Fransız toplum-biliminin genel olarak karşılıklı anlaşmazlık ve hor görme içinde bulundukları bir zamanda, İngilizce konuşan toplumbilimcilerin çoğunluğu tarafından, iyi tanınan ve giderek çok okunan bir kişi hâline gelmiştir.

302 Pierre Bourdieu, ve Loic J.D. Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology* (Cambridge: Polity, 1992), s. 63.

Çatışma Alanları: Bourdieu toplumun, sınıflar ve sınıfa dayalı çıkarlar ve ideolojiler bağlamında çözümlenebileceğine dair Marxçı görüşe şiddetle karşı çıkmıştır.[303] Çalışmalarının büyük bir kısmı, eğitimin ve kültürel

etkenlerin bağımsız rolü ile ilgilidir: ve bu metinde tartışılan birçok kuramcı gibi, modern toplumlarda okul içi eğitim kurumlarının -kırsal Pirene'lerden kendisinin değişimine olanak sağlayan- önemini vurgulamıştır.

303 Bazıları Bourdieu'yü bir "üst-yapı Marxçılığı'nı temsil eder olarak görürler, Örneğin Randall Collins ve Michael Makowsky, *The Discovery of Society* (New York: McGraw Hill, 1993). Bourdieu, Marxçı görüşlerden çok etkilenmişse de, bize göre bu doğru değildir.

Bourdieu, toplumları sınıflar esasında çözümleme yerine, bir *alan* kavramını kullanır: yani, tıpkı bir oyunda olduğu gibi, insanların manevra yaptıkları, stratejiler geliştirdikleri ve arzu edilen kaynaklar için mücadele ettikleri toplumsal bir alan. Bir futbol alanı yerine, Bourdieu akademik alan, dinsel alan, ekonomik alan ve güç alanından söz eder. Şöyle der,

> Bir *alan (field),* mevkiler (positions) arasında nesnel ilişkilerin bir ağı veya kümeleşmesi olarak tanımlanabilir. Bu mevkiler, varlıkları bakımından ve onları işgal edenlere kabul ettirdikleri sınırlamalarla... ele geçirildiği takdirde alanda rekabet edilen kazançlara erişmeyi sağlayacak gücün dağılım yapısı içindeki durumları dolayısıyla, nesnel olarak tanımlanmıştır.[304]

304 Bordieu ve Wacquant, *An Invitiation to Reflexive Sociology,* s. 97.

Başka bir deyişle, *bir alan, içinden güç ilişkileri ile yapılandırılmış bir toplumsal mevkiler sistemi'dir:* "her alan güç ilişkilerinin meydana [305] Ancak, Marx bütün güç ilişkilerini üretim araçlarına -ekonomik alana- bağlarken, Bourdieu *farklı alanların oldukça özerk olabileceğini* ve daha karmaşık toplumlarda *birbirinden oldukça farklı bir çok alan olabileceğini* savunur. Örneğin modern toplumlarda politika profesyonelleştirilmiş ve özerklik kazanmıştır, kendine ait kuralları vardır: ve politikanın işleyiş tarzı ve sağladığı güç, ekonomik süreçlerin bir işlevi olarak görülemez. Burada Bourdieu'nün, Weber'in ağır etkisi altında kalmış olduğu açıktır. Ancak, şunu da ilâve eder ve der ki; farklı alanlardaki güç çok hayatî olan farklı *sermaye* şekillerine bağlıdır.

305 Pierre Bourdieu, In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology (Cambridge: Polity 1990), s. 141.

Marx'ın büyük kitabı *Capital* (Sermaye) tamamen ekonomi üzerinde odaklanmıştır. Fakat, Bourdieu üç temel *sermaye tipi* olduğunu savunur: *ekonomik, toplumsal* ve *kültürel.*[306] Bunlardan birincisi, ekonomik kaynaklara egemendir; ikincisi, ilişkilere egemendir: insanların belki aile belki de, örneğin Harvard mezunu olmak dolayısıyla, toplumsal konumları yüzünden kullanabilecekleri etki ve destek ağları. Bourdieu'nün dikkatini en fazla verdiği ve toplumbilimi kuramına en özgün katkılarının olduğu alan ise, üçüncü alandır.

306 Bourdieu, *In Other Words,* s. 119. Bourdieu ayrıca bunlarla kesişen ve herhangi birini kapsayabilecek olan *simgesel sermaye*'den söz eder.

Bourdieu ebeveynin çocuklarına *kültürel sermaye* verdiklerini kanıtlamaya çalışır. O, farklı sınıflar arasında zevklerin, neyin güzel ya da değerli olduğuna dair kararların nasıl değiştiğini ve seçkinlerin nasıl kendilerini popüler zevkten uzaklaştırmakta olduklarını çok ayrıntılı olarak çözümlemiştir.[307] Ama en büyük ilgisi kültürel sermayenin nasıl eğitimsel anlamda yararlara dönüştüğü ile ilgilidir.[308] Ayrıcalıklı ailelerden gelenler, eğitim sistemini içinde kolayca başarılı olabilecekleri rahat ve alışık oldukları bir yer hâline getiren tavır alış ve bilgilere, özellikle kültürel bilgilere sahiptirler. Rekabete dayalı sınavların "resmî eşitliği" insanları kendi kişisel değerleri dolayısıyla başarılı -veya başarısız- olduklarına inanmaya teşvik eder. Böylece, üst-orta sınıfa mensup öğrenciler, kendi ayrıcalıklı konumları ile sol-kanat görüşleri bağdaştırmakta güçlük çekmezler: gerçekte, konumlarının "daha gizli kanallar" yoluyla etkisini gösteren öğrencilerin toplumsal kökenlerinden (social origins) ileri gelmiş olmasına rağ-men.[309] Eğitim sistemi, "kendi içsel mantığının işlemesi ile ayrıcalığını sürdürmeyi sağlayabilir."[310]

307 Özellikle, Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of The Judgement of Taste* (London Routledge, 1984) bakınız.

[308] Özellikle, Pierre Bourdieu ve Jean-Claude Passeron, *The Inheritors: French Students and Their Relations to Culture,* terc. R. Nice (Chicago: University of Chicago Press, 1979) bakınız: Fransa'da *Les Heritiers* olarak 1964'de yayımlanmıştır.

[309] Bourdieu ve Passeron, *The Inheritors,* s. 68.

[310] Bourdieu ve Passeron, *The Inheritors,* s. 27.

Yeniden Üretme ve Alışılmışlık (Habitus)

Bourdieu'nün kuramı -bir (ekonomik) sınıfın kendi kendisini nasıl yeniden ürettiği ve ayrıcalıklarını bir sonraki kuşağa nasıl aktardığı ile ilgili- bir sınıfın kendini *yeniden üretmesi kuramıdır.* Örneğin Renaud Sainsaulieu, bu *yeniden üretme kuramının* "açık olarak demokratik okula kaydetme şekillerine ve kurallarının resmîleştirilmiş olmasına rağmen, eğitimsel örgütün gizil ideolojik işlemleri dolayısıyla, egemen sınıfın kültürel ölçütlerine dayanan toplumsal bir ayırımı (seçim) nasıl yapmakta olduğunu" aydınlattığını söyler.[311]

[311] Renaud Sainsaulieu, "On Reproduction", *Revue Francaise de Sociologie,* 13, no. 3 (1972): 339-412; Reprinted in Charles C. Lemert, ed., *French Sociology: Rupture and Renewal Since 1968,* terc. P. Lemert (New York: Columbia University Press, 1981), s. 153.

Bourdieu'ye göre, eğitimsel başarı için, kültürlenmiş bir davranışlar bütününe ihtiyaç vardır. Sizi yükseköğrenime, iş görüşmelerine, yönetim kurulu salonlarına ve benzerlerine özgüvenle taşıyan budur. Üst ve orta sınıf ailelerin çocukları bu davranışları öğrenmişler, işçi sınıfından yaşıtları öğrenmemişlerdir. Sonuçta ayrıcalıklı olanlar, eğitim sistemi içinde başarılı olmuşlardır ve aileleri meşru ve görünüşe göre dürüstçe, kendilerinin sınıf durumunu kuşaktan kuşağa yeniden üretebilmişlerdir.

Bu kültürel sermayenin meşrulaştırılması, bir güç kaynağı olarak etkili olmasında çok önemlidir: Bourdieu bunu *bir toplumsal görevliye* (agent) *kendi katılımla* (complicity) *uygulanan şiddet*[312] diye tanımlanan *simgesel şiddet* olarak ele alır. Bu, insanların anlam (kültür) sistemlerini meşru

olarak yaşadıkları (deneyimledikleri) demektir; gerçekte cereyan etmekte olanla ilgili bir yanlış anlama ya da yanlış tanıma vardır. Bir alanda bir zümrenin konumunun yeniden üretilmesi ve mevki mücadelesi, bütün oyuncular (yalnız kaybeden-lerce değil) tarafından çok farklı bir şey olarak deneyimlenmektedir: *nesnel olarak değerli düşüncelerin ve etkinliklerin iyice öğretilmesi.*[313] Örneğin, Bourdieu, Fransız seçkinini eğiten ve *devlet asilleri*[314] olarak topluma kazandıran Grandes Ecoles'a öğrenci alınma şeklini ayrıntılı olarak çözümler. Büyük rekabete dayanan sınavlarda başarılı olan öğrenciler, giderek artan çok yüksek bir çoğunlukla meslek sahibi ve üst sınıf ailelerden (Tablo 3-1) ve çok az sayıda seçkinlerden, liseden gelmektedirler.

312 Bourdieu ve Wacquant, *An Invitation to Reflective Sociology,* s. 167; italikler özgün.

313 Özellikle Pierre Bourdieu'nün, *Reproduction in Education, Society and Culture* (London: Sage, 1990) bakınız.

314 "Pierre Bourdieu, *La Noblesse d'Etat: Grandes Ecoles et Esprit de Corps* (Paris: Les Editions de Minuit, 1989).

Bourdieu, *La Noblesse d'Etat'nın* "Yanlış Tanıma ve Simgesel Şiddet" başlıklı bölümünde yükseköğretimdeki öğrencilerin nasıl "ağır aksaklar" veya yetenek sahibi olarak etiketlendirildiklerini ve bu hükümlerin öğrencilerin toplumsal kökenleri ile ne kadar yakından ilişkili olduğunu ayrıntıları ile çözümler. Buna rağmen, bütün bu sistemin *içindekilerce* liyâkata dayalı ve devlete hizmet eden bir sistem olduğuna inanılır. Profesörler ve öğrenciler, bu kadar "merhametsiz bir açık sözlülük" ile yargılanmalarını bunun entelektüel seçkinlere mensup olan üyelerin kendilerini ifade etmelerinin tek uygun yolu olduğuyla açıklar ve liyâkat ile ilgili hükümleri nesnel tanımlayıcılık olarak kabul ederler.[315]

315 Bourdieu, *La Noblesse d'Etat,* s. 59.

Tablo 3-1 Grande École'e Girenlerin Toplumsal Kökeni: 1952 ve 1982[a]

Babanın Mesleği	1952-58 arası%	1978-82 arası%
Çiftçi	2.1	2.2
Düz işçi (niteliksiz)	1.4	0.7
Nitelikli işçi	10.4	0.5
Üst düzey devlet memuru (diplomat ya da vali vb)[b]	9.0	19.1
(Yüksek) meslek sahibi	15.3	14.7
Orta düzeyde devlet memuru	24.6	11.0
İş adamı	6.6	8.1
Beyaz yakalı/Özel sektör	3.5	1.0

Bourdieu, aynı zamanda, akademik başarı ile toplumsal köken arasındaki istatistiksel bağlantının açıklaması olarak, burada mekanik hiçbir olgu olmadığını vurgular. Bu, öğrenci ve profesörlerin "gerçeği inşa etmekte kullandıkları araçlar -bilimsel nitelikli sınıflandırmalar" yolu ile "sayısız değerlendirme- ve kendi kendini değerlendirmenin" sonucudur. Dışarıdan belirleyen bir güç söz konusu değildir; aksine, "bütün başarılı topluma kazandırma süreci, insanları kendi kaderlerinin suç ortağı hâline getirir.[316] Bu sürecin anahtarı insanların kültürel alışkanlıklarını veya ekonomik konumunu, meşruluğa sahip ve gerçekmiş gibi görünen *simgesel sermaye*ye dönüştürmektir. Bourdieu'ye göre, "*simgesel sermaye,* onaylanan ve tanınan ekonomik veya kültürel sermayeden başka bir şey değildir" ve bu daha sonra, "toplumsal alanın yapısını oluşturan güç ilişkilerini takviye eder."[317]

316 Bourdieu, *La Noblesse d'Etat,* s. 69.

317 Bourdieu, *In Other Words,* s. 135.

a Bu kurum, Fransa'da üst düzey yöneticileri ve devlete ait büyük şirketlerin üst düzey yöneticilerini ve birçok politikacıyı yetiştiren ENA-

Ecoles Natio-nale d'Administration'dur.

[b] Burada söz konusu olanlar Fransa'da bölgelere ve yerel yönetimlere baş olan devlet memurlarıdır.

Kaynak: Bourdieu, *la Nobless d'Etat*'dan alıntı tablodur. (Bütün kategoriler alınmadığından %100 bulunmamıştır.)

Bourdieu kültürel sermaye ile ilgili çözümlemesini geliştirirken *habi-tus* anahtar kavramını geliştirmiştir. *Habitus* (alışılmışlık/yatkınlık) nesnel şartlar tarafından oluşturulan, ama bu şartların değişmesinden sonra bile devam etme eğiliminde olan, kazanılmış devamlı bir algılama, düşünce ve eylem şemaları sistemidir.[318] Bourdieu, alışıl-mışlığı yeniden üretimin anahtarı olarak görür; çünkü, bu toplumsal hayatı meydana getiren düzenli ve tekrarlanan uygulamalardır.[319] Bu, "toplumsal şartlanmaların ürünü olup"[320] davranışı sınıf yapısına bağlar.[321]

318 Bu tanım, *The Inheritors'ın* İngilizce baskısının 156'ıncı sayfasında yer alan ve Bourdieu'nün son sözüne gönderme yapan Richard Nice'e aittir. Bourdieu'nün bu terimle ilgili tam açıklaması için P. Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice,* çev. R. Nice (Cambridge: Cambridge University Press, 1977) bakınız. Burada Parsons'un kalıp değişkenleri ve Mead'in anlam görüşleri ile tanımlamış olduğu bireysel aktörlerin yönelimleri arasında çakışmalar vardır. Bunlar arasında anlayış bakımından önemli farklar mevcuttur. Bir alışılmıştık (habitus) tutarlı eylemler ve davranışlar üretir, bunlar belirli bir grup veya sınıfa mahsus olup bu sınıfların özel ekonomik şartlarından kaynaklanır. Bunlar Parsons'un örnek değişkenleri gibi evrensel olmadığı gibi, tek bir bireye de özel değildir.

319 Toplumsal yapıyı bireyler arası tekrarlanan eylemlerle ilişkilendiren Anthony Giddens ile karşılaştırınız. Bölüm 4'e bakınız.

320 Bourdieu, *In Other Words,* s. 116.

321 Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice,* s. 86.

The Inheritors (Vârisler)'da Bourdieu ve yazar arkadaşı, yükseköğretimde hızlı büyümenin başlıca nedenini şöyle açıklarlar:

> Ekonomik sermaye bakımından en zengin olan egemen sınıfın ve orta sınıfın bu bölümleri (yani sanayi ve ticaret çalışanları, zana-atkârlar ve ticaret erbabı) kendi toplumsal yeniden üretimlerini sağlamak için, giderek artan ölçüde eğitim sistemini kullanmışlardır. Önceden, akademik ehliyet yarışına girmek için okul sisteminden fazla yararlanmayan bu bölümlerin bu yarışa katılmalarının etkisi, yeniden üretilmeleri esas olarak eğitim yoluyla sağlanan bu grupların, yatırımlarını artırarak, kendi ehliyetlerinin göreli olarak az bulunur olması için ve dolayısıyla sınıf yapısındaki konumlarını sürdürmeleri sonucunu vermiştir... (Bu) eğitim talebinde genel ve devamlı bir büyüme ve akademik ehliyetlerde bir enflasyon yaratmıştır.[322]

322 Bourdieu ve Passeron, *The Inheritors,* s. 77-78.

Başka bir deyişle, ekonomik alt yapıdaki değişikliklerin, sınıf üstünlüğünü yeniden üretmenin mekanizması olduğu için, eğitim üzerinde etkileri olmuştur. Ayrıca, eğitim yalnızca teknik beceriler öğrenilmesini ve bilgi edinilmesini sağlamadığı için, bir derecede güçlü ve etkili mekanizmadır. Bunun yanı başında ve bir arada giden genel kültür olmalıdır. Yeniden üretme kuramına göre, bu ehliyetlere sahip olanların sayılarında ne zaman büyük bir artış olursa, burada, "bundan tam mahsulü alabilecek toplumsal sermayeye" sahip olmayanlar en çok kaybedenler olur.[323]

323 Bourdieu ve Passeron, *The Inheritors,* s. 90.

* Bourdieu, "reflexive" sıfatının, hem (diyalektik olarak) "dönüşlü" hem de "düşünümsel" anlamlarını birlikte işliyor, (çev.).

Bourdieu, bir bütün olarak toplumda eğitimin rolünü çözümlemekle birlikte, üniversitelerin içlerinin çözümlenmesi üzerinde oldukça fazla durmuştur. Bunun iki nedeni vardır: bunlardan birincisi, dönüşlü/düşünümsel toplumbiliminin (biraz ilerde tartışılacak olan) önemi üzerindeki ısrarı ve ikincisi, daha da özel ilgi alanı olan akademik alanda ve daha geniş olan "erk alanı"ndaki (champ de pou-voir) çatışmaların nasıl oluştuğuna dair ilgisidir. Bourdieu'nün bir toplumsal antropolog olarak ilk işi, Cezayir ve kendi yaşadığı bölgede bir *alan çalışması*dır. Bilgi toplamaya ve kendi

verilerinin büyük bir kısmını çözümlemeye devam etmektedir ve üniversite, antropolojik veriler yönünden zengin bir kaynak sağlar.

Dönüşlü/Düşünümsel (Reflexive)* Toplumbilimi ve "Uygulama"Fikri

148 Bourdieu, makro düzeyde toplumun çözümlemesini yapmakla ve deneysel ve niceliksel verilerden geniş ölçüde faydalanmakla birlikte, kendisini bilimsel bir modele dayalı, güya tarafsız ve tamamen tanımlayıcı olarak sunan bir toplumbilimine karşı çok eleştiricidir. Ancak, bütün kuramları -"hâlen üretilmekte olan bilimin sorgulanması sahte radikalciliği... bir metin statüsüne indirgenmiş olan dünya ile ilgili bilimsel görüşleri retorik (güzel söz söyleme) stratejilerine indirgemek" dediği-yalnızca kişisel bir görüşün ürünü olarak görenlere de çok karşıdır.[324] Bunun yerine, *nesnellik* (objectivism) ve *öznellik* (subjectivism) arasında sahte olarak gördüğü ayırımı reddeder ve toplumbilimcilerin her zaman araştırmalarını, *kendi durumlarının etkileri konusunda ve özellikle de kendi "içselleştirilmiş yapıları" ile ilgili bilinçli bir dikkatle* yapmaları demek olan *düşünümsel toplumbiliminin* önemi üzerinde ısrarlıdır.

324 Bourdieu ve Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology,* s. 246.

Bourdieu'ye göre, insanların çoğu, çoğu zaman, kendi toplumsal dünyalarını ve onun eşyayı değerlendirme tarzını olağan sayarlar.[325] Toplumbilimciler de bundan kurtulmuş değillerdir -onların da algıları ve eylemleri *habitus* (alışılmışlık/yatkınlık) ile şekillenmektedir-ve bunun farkında olmaları gerekir. Buna karşılık, *dönüşlü/düşü-nümsel toplumbilimi* (reflexive sociology) onların, her zaman, "en önemli yanlılığı... bilim adamının bakışındaki, kendi zihinsel durumu içindeki kişisel niyetleri (kasıtları, tayin edici hususları) araştırmalarını gerektirir."[326]

[325] Bourdieu, bunu *doxa* kavramını kullanarak tartışır—bu kavram toplumsal gerçekle ilgili kavramlar ve deneyim arasında bir kesinti olmadığı anlamındadır: nesnel yapılar ile içselleştirilmiş yapılar birbirlerine uyarlar. Özellikle, Pierre Bourdieu, *The Logic of Practice* (Cambridge: Polity, 1990) bakınız.

[326] Bourdieu ve Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology*, s. 69.

Bourdieu, insan eyleminin ve uygulamasının, bu şekilde alışılmış-lıklar dolayısıyla ortaya çıkan tutumlar ile bireylerin içinde çalışıp hareket ettikleri alanda karşılaştıkları *nesnel şartlar arasında bir diyalektik süreç olarak* anlaşılması gereğinde ısrarlıdır. Çalışmalarının bu kısmında Bourdieu'nün Marxçı düşünceye borçlu olduğu görülür: onun *practice* (uygulama) kavramı *praxis* (uygulama) kavramına paraleldir.[327] Ancak etnometodologların günlük deneyimin proble-matik yapısı konusundaki düşünceleri ile Bourdieu, kendi görüşleri arasındaki benzerliği de ele alır (Bölüm 6). Bourdieu, Garfinkel ve diğer etnometodologların çalışmalarını ilginç bulur, ama, kendisi ile onlar arasındaki esas farkı vurgular. Ona göre, onlar evrensel ilkelerle ilgilidirler; ama Bourdieu'nün kuramına göre, eşyanın kanıksan-masının belirli yolları, belirli eylem alanının bir işlevidir. Her birinin gerisinde, etnometodologların görüşlerinden kaçan kurumlar ve yapılanmış güç ilişkileri vardır.

[327] Bkz., s. 93 Habermas'ın çalışmalarına da (Bölüm 4) bakınız.

Özet: Bourdieu'nün *kültürel sermayenin* rolüne verdiği ağırlık, Fransa'nın dışındaki okuyuculara abartılmış olarak gelebilir. Ancak, Fransız eğitim sistemi çok merkezileştirilmiş ve rekabetçidir. Seçkinlerin hemen her üyesi sıradan bir üniversiteye değil, ama yukarıda sözü geçen Grandes Ecoles'den birine gitmiştir. Bunlar, örneğin mühendislik veya bir kamu mesleğine hazırlık sağlamakta uzmanlaşmış ufak, seçici ve özerk kurumlardır. 1980'lerin sonlarında bir dönem, hem Fransız başbakanı hem de meclis muhalefet grubunun lideri aynı seçici kurumun aynı sınıfından mezun kişilerdi. Bu, Fransa'da kimseyi şaşırtacak bir durum değildir. Bourdieu'nün vurguladığı kültürel süreçler Fransa'da, örneğin daha açık bir

eğitim sistemine sahip Birleşik Devletler'de olduğundan daha önemli ve daha aşikârdır. Ama bunlar Amerika'da da mevcut olabilir.

Ancak, Fransa'da bile deneysel bulgular, Bourdieu'nün savının biraz abartılmış olabileceğini işaret eder. Elde ettiği veriler gösteriyor ki, güzel sanatlar fakültelerinde bile *yeniden sınıf üretilmesi* ancak kısmen geçerlidir: birçok öğrenci, daha az ayrıcalıklı çevrelerden gelmektedir. Buna ilâve olarak, Robinson'un ve Garnier'nin[328] Fransız araştırma verilerinin çözümlemesi, eğitimin zamanla iş yerleri sahipliğini "yeniden üretmek"te önemli hâle gelmediğini göstermektedir. Küçük ya da büyük iş sahipleri olan ebeveynler, çocuklarına mevki sağlamanın bir yolu olarak sermayelerini eğitimsel sermayeye "dö-nüştürmemekte"dirler. Öte yandan, eğitim, denetleyici olmayan işçilerin çocuklarının denetleyici mevkilerine çıkmalarında çok yardımcı *olabilmektedir.* Yazarlar, kadınların yaşama yollarının erkeklerinkin-den ne kadar farklı olduğunu görmekte olup, kadınların kendi sınıf konumlarını sürdürmelerinin genellikle eğitim yolu ile olmadığı sonucuna varmışlardır.[329] Genelde, Bourdieu eğitim kurumlarının sınıf üretmesi konusundaki rolünde fazla ısrarlı olmuşsa da, eğitim kurumlarının bağımsız etkileme gücünü elinde bulundurup kullanabilme konusunda haklıdır.

328 Robert V. Robinson ve Maurice A. Garnier, "Class Reproduction Among Men and Women in France: Reproduction Theory on Its Own Ground", *American Journal of Sociology* 91, no. 2 (1985) s. 250-80.

329 Bu yanıltıcı bir sonuç olabilir. Araştırma kadınların şimdiki uğraşlarını dikkate alarak, bunu aile kökeni ile ilişkilendirmiştir. Ancak başka yerde olduğu gibi Fransa'da da kadınların işleri ya da eğitim düzeyleri eşlerinin işlerinden genellikle daha düşük düzeydedir. Buna karşılık kadın hâlâ kocası yüzünden statü kazanmaktadır ve *eğitim,* bir koca bulmak ya da yüksek sta-
tülü bir erkeğe "uygun" bir eş olmanın önemli bir yoludur.

Sonuç

Bütün çağdaş sosyolojik kuramlar içerisinde *çatışma* görüşünü toplumsal eleştiri ile birleştirenler, şüphesiz akademik hayatın dışında ve özellikle siyasal tartışmalarla büyük ölçüde iç içedirler. Dolayısıyla, bu kuramcılar yukarıda görmüş olduğumuz diğer kuramcılardan siyasal olarak daha önemlidirler. Bu durum, bilhassa Birleşik Devlet-ler'in dışında daha da açıktır; ancak, 1960'ların Yeni Sol öğrencileri için temel bir belge olan *Öğrencilerin Demokratik Toplum için Port Huron Bildirgesinden* aşağıda yapılan alıntıda görebileceğimiz gibi, Birleşik Devletler içinde de geçerlidir. Bu bildirgede, Marx'ın ekonomik çözümlemesinin yankılarını, Mills'in iktidar seçkinlerini suçlamasını, toplumun dürüst olmayan biçimde kullanıldığı ve yönlendirildiği eleştirel kuramın görüşünü ve bütün bu kuramların, insanların yabancılaşmasıyla ilgisini buluruz:

> Biz insanları çok değerli ve akıl, özgürlük ve sevgi yönlerinden gerçekleştirilmemiş yeteneklere sahip olarak kabul etmekteyiz... İnsanları kişiliklerinden kopararak eşya statüsüne indirgemeye karşıyız... İnsanın yetersizliği doktrinine de karşıyız; çünkü bu anlayış esas itibarıyla, insanların "ustalıkla" yetersizliğe mahkûm edildiği modern bir gerçeğe dayalıdır...
>
> Amerikan siyasî sistemi... bireysel vatandaşın kafasını karıştırarak demokrasiyi engellemekte... askerîyenin ve iş çıkarlarının sorumsuz gücünü pekiştirmektedir.
>
> Mülkiyete, ayrımcılığa veya şartlara dayalı gücün yerine sevgi, düşünce, akıl, ve yaratıcılığa dayalı gücü ve benzersizliği koyacağız. Bir "toplumsal sistem" olarak kişisel katılım demokrasisini kurmak amacındayız... Ekonomik alanın ilkeleri (arasında) şunlar bulunacaktır:
>
> İşin, para ve hayatı idame ettirmekten daha değerli teşvikler içermesi gereklidir... Ekonomik deneyim, kişisel olarak o derecede belirleyici olmalıdır ki, birey buna bütünü ile katılmalıdır. Başlıca toplumsal kurumlar başarının en önemli ölçüsünün, insanın refah ve itibarı olacağı şekilde örgütlenmelidir.[330]

[330] Students for a Democratic Society, *The Port Huron Statement* (Chicago: SDS, 1969). Port Huron Bildirgesi, ifadesinden de anlaşılacağı

gibi kadın hakları savunucuları hareketinin gelişmesinden öncedir.

Gelecek bölümde göreceğimiz gibi, *çözümlemeci çatışma kuramı, eleştirel çatışma bakış açılarının birçok genel yaklaşımlarını paylaşmaktadır.* Ancak, ideal bir topluma olan inanç ve *Port Huron Bildir-gesi*'ndeki çözümleme ve ahlaksal karşı çıkışlar, biraz yukarıda gördüğümüz eleştirel kuramlara ne kadar yakınsa, bu kurama o kadar uzaktır.

Kısım İki - Çatışma Kuramı ve Çözümlemeci Toplumbilimi: Max Weber'in Mirası

Bu bölümde tartışılacak olan Ralf Dahrendorf, Lewis Coser ve Ran-dall Collins, nesnel ya da bilimsel sosyolojinin geliştirilmesinde çatışma bakış açısının gerekli olduğuna inandıkları için *çözümlemeci çatışma kuramcıları* olarak bir grup oluşturabilirler. Yukarıda tartışmış olduğumuz *eleştirel kuram* ile çok ortak yönleri vardır. Ancak, üç önemli bakımdan eleştirel kuramcılardan farklıdırlar. İlk olarak, eleştirel kuramcılar toplumsal bilimi siyasal eylemin ayrılmaz bir parçası olarak görüp, *gerçek* ile *değer*in birbirlerinden ayrılabileceğini ve ayrılması gerektiğini reddederlerken; çözümlemeci kuramcılar böyle bir ayırımın gerekli olduğu görüşündedirler. Onlara göre, özellikle insan toplumu ile ilgilenen çözümlemeciler, kendi düşünceleri ve ilgilerinden bağımsız olarak konularını seçemeyecek ve varsayımlarını kuramayacak olsalar da, bu varsayımların objektif olarak de-neysel ölçülerle gözlemlenebilecek içerikleri vardır. Böylece varsayımlar, objektif olarak doğrulanabilir. Bunun gibi, fikirler, belirli toplumsal şartların ürünleri olduğu veya belirli bir toplumsal kümenin çıkarlarını gözettiği için kendiliğinden gerçekliğin çarpıtılması değildir.

İkinci olarak, çözümlemeci çatışma kuramcıları bütün toplumları, halk kitlesine karşıt idareci bir grubun bulunduğu tek bir boyut boyunca tabakalaşmış olarak çözümlemezler. Çözümlemeci kuramcılar bazı toplumların bu tipe girdiğini kabul etmekle beraber, birçok toplumun da *güç* ve *statü* dağılımı bakımından çok daha karmaşık olduğuna inanırlar;

bu gibi toplumlarda çok açık bir ayırım yapılamasa bile, iç içe girmiş tabakalaşma örüntüleri bulunmaktadır. Çünkü onlara göre, toplumda birçok farklı güç ve mevki kaynakları vardır ve mülkiyete dayalı bir kurumlar takımı her zaman en önemli değildir.

Üçüncü olarak, çözümlemeci kuramcılar, bugünü, inanmadıkları bir akılsal ve çatışmadan uzak bir ideal ile karşılaştırmamaktadırlar. Aksine, çatışma ve köklerinin her zaman mevcut olduğunu ve çıkar çatışmalarının kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler.

Bütün bu bakımlardan, modern çözümlemeci kuramcılar, eleştirel yaklaşım üzerinde Marx'ın etkisinin önemi gibi, Max Weber'in yaklaşımını da paylaşmaktadırlar. Weber, objektif toplumsal bilimin hayatî önemine inanmıştır. Daha önce gördüğümüz gibi, Marx'ın yalnızca mülkiyet sınıflarına verdiği öneme karşılık, insanların hayatında önemli etkiler olarak *sınıf, statü* ve *parti* tipolojisini geliştirmiştir. Bundan başka, bunların ürettiği çatışmaların insan toplumunun değişmez özellikleri olduğunu kabul etmiş ve modern toplumu komünist bir ütopyaya doğru değil, insan özgürlüğüne elverişli olmayan bir bürokratik topluma doğru gitmekte olarak görmüştür. Ancak, bu, onun veya etkilemiş olduğu çatışma kuramcılarının siyasal eyleme karşı ilgisiz oldukları demek değildir. Genel olarak, çatışma kuramı çok kuvvetli siyasal görüşlere sahip sosyologlara hitap etmektedir. Birtakım modern çözümlemeci kuramcılar, çok defa eleştirel ve Marxist kuramın fikirlerine tam zıt olan politika ve toplumsal siyaset ile yoğun şekilde ilgilenmişlerdir.

Ralf Dahrendorf

Ralf Dahrendorf (d. 1929) hem Avrupa'da, hem de Kuzey Amerika' da çok iyi tanınan ve saygı duyulan toplumbilimcilerden biridir. Nazi Almanyası'nda, gençken, devlete karşı olan bir lise grubundaki üyeliğinden dolayı bir toplama kampına gönderilmiş ve sonra da siyasî işlerle yoğun ilgisini sürdürmüştür. Baden-Württemberg Landtag (Bölgesel Parlamento)'da ve Batı Almanya Bundestag'ında (Parlamento) hür demokratik üye olarak bulunmuş ve Avrupa toplulukları komisyonunun bir üyesi olarak dış ilişkiler, eğitim, bilim ve araştırmadan sorumlu olmuştur.

Dahrendorf bir akademisyen olarak Almanya, İngiltere ve Birleşik Devletler'de çalışmıştır. 1974-1984 arası İngiliz yükseköğretiminin en saygın kurumlarından biri olan London School of Economics'in müdürlüğünü yapmıştır. 1984'de Almanya' ya Constance Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olarak dönmüştür. Daha sonra Oxford Üniversitesi St. Anthony Koleji Müdürü olmuştur ve hâlen bir ömür boyunca asilzâde Lord Dahrendorf olarak İngiliz Lordlar Kamarası'nda bulunmaktadır.[331]

331 Bunların yazılması sırasında Lordlar Kamarası'nın birçok üyesi soydan dolayı (nesep yolu ile asilzade) bu hakka sahip olmakla beraber, birçok diğerleri –en etkin üyeler de dâhil– kendi çocuklarına intikal etmeyen "ömür boyunca asilzadelik" sahibidirler. Eski başbakanlar (Mrs. Thatcher dâhil) genellikle ömür boyu asilzâdeliğe sahip olarak Lordlar Kamarası'nda yerlerini alırlar: ama bu kişilerin çoğu siyaset dışı hayatın seçkin bireyleridir.

Dahrendorf, çatışma ile ilgili çalışmalarında başlıca iki alanla ilgilenmiştir. Birincisi, "toplum kuramları" olarak tanımladığı,[332] toplumsal açıklamanın genel ilkelerini belirlemektir. Burada Dahren-dorf, gücün önemini ve sonucu olan çatışmanın kaçınılmazlığını belirtmiştir. İkinci olarak, Marx gibi, üzerinde durduğu konu, *etkin (active) çatışmanın* belirleyici etkenleridir; yani, toplumsal kurumların nasıl çıkarları çatışan topluluklar ürettiği ve bu gibi toplulukların örgütlenmesini ve etkin olmasını sağlayan koşullar.

332 Ralf Dahrendorf, Essays, s. VI-VIII.

Güç, Çatışma ve Toplumsal Açıklama

Dahrendorf'a göre, toplum içinde bir çatışma eğilimi mevcuttur. Güçlü topluluklar kendi çıkarlarını ve güçsüz olanlar kendi çıkarlarını kollayacaklardır; bunların çıkarları zorunlu olarak farklıdır. Er geç, güç ve onun karşıtı —ve bazı sistemlerde güçlü olanlar çok korunmalı olabilir— arasındaki denge bozulacak ve toplum değişecektir. Böylece, çatışma, "insan tarihinin büyük yaratıcı kuvvetidir."[333]

[333] Conflict and Contract: Relations and the Political Com- munity in Times of Crisis, Ralf Dahrendorf, 158 İkinci Leverhulme Anma Konuşması (Liverpool: Liverpool University Press, 1975), s. 17.
Essays, Conflict and Contract: Relations and the Political Com-munity in Times of Crisis,

Güç: Dahrendorf'un toplum kuramına göre, toplumsal yapının en önemli belirleyici etkeni *gücün dağılımıdır.* Güç tanımı, Weber'inkidir: "bir toplumsal ilişki içindeki bir aktörün kendi iradesini karşı konulmaya rağmen kabul ettirme olasılığı olan, bu olasılığın dayandığı temel ne olursa olsun, bir mevkide bulunmasıdır."[334] Bu görüşte gücün esası, ona sahip olan insanlara, emir vermek ve güçsüz olanlardan istediklerini sağlamak imkânını veren yaptırımların denetimidir. Ancak, insanlar baş eğmekten hoşlanmazlar. Dolayısıyla, Dah-rendorf'a göre, çıkarların çatışması ve kendini savunanların güç peşinde olan güçlü ile çatışma arzuları kaçınılmazdır. Güç, "tükenmeyen bir sürtüşme kaynağı"dır.[335]

[334] Dahrendorf, *Class and class conflict in Industrial Society* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1959), s. 166: Max Weber, *The Theory of Social end Economic Organization,* çev. A. M. Henderson ve Talcott Parsons (New York: The Free Press, 1964).
[335] Dahrendorf, *Essays,* s. 138.

Bu esas itibarıyla zorlayıcı ve birçok çatışma kuramcılarında ortak olan güç görüşü, işlevselcilikten çok farklıdır.[336] Görmüş olduğumuz gibi, Parsons gücün, amaca ulaşmanın "işlevsel kaçınılmazı"nı açıklayan siyasal kuramlarda somutlaştığına inanır.[337] Bir insana, bir başkasının zararına istediğini elde etmeyi sağlayan yetenek gücünü de bir ikincil, türev olgu olarak görür. Dahrendorf'un görüşü bunun aksidir. Büyük örgütlerin amaçlarına varabilmeleri için güç gereklidir; bazen savunma savaşında olduğu gibi, güce sahip olan, bir grubun ortak hedeflerini yerine getirebilir. Ancak, Parsons'ın gücün ikinci yönü olarak kabul ettiğini, Dahrendorf birinci sırada görür; güçlü olana bu güç, topluluk tarafından bir "ortak

iradeyi” yerine getirmek için verilmemiştir. Bunlar gücü yakalayıp kendi amaçları için kullanırlar.

336 Bu görüş *gücün* kıt ve değerli kaynakların alışverişine dayalı olduğunu savunan akılsal seçim kuramınınkinden farklıdır.

337 Bölüm 2’ye bakınız.

Ancak Dahrendorf, güç için mücadeleyi toplumsal hayatın özü olarak görmez. Weber’in (ve Dahrendorf’un) güç tanımı, diğer insanların hareketlerinin anlamlı olduğu durumlarda “bir toplumsal ilişki içerisinde” bulunan aktörleri içerir. Fakat insanların, başka insanları hesaba katmadan ne isterlerse onu yapacakları zamanlar vardır. Dahrendorf, Batı’da, günün politik durumu ile ilgili bir konferansında, toplumlara bu anlamda az çok “özgürlük” —”olumsuz özgürlük” denilen— tanıyan faktörlerden bahsetmiştir.[338] Örneğin, Amerika’da, hiç kimsenin müsaadesine tâbi olmaksızın bir şehirden bir şehire gitmekte özgürsünüz. Çin’de bu olanaksızdır ve gerekli müsaadeyi ve evrakı almanız sizin kendi güç ve etkinize bağlıdır.

338 Ralf Dahrendorf, *The New Liberty* (London: Routledge and Kegan Paul, 1975). Güç ve özgürlük tabii ki tamamen ayrı kavramlar değildir. Bu iki kavram üzerinde son derece ilginç tartışmalar şu eserlerde bulunabilir: Brian Barry, ed., *Power and Political Theory: Some European Perspectives* (New York: Wiley, 1976); Steven Lukes, *Power: A Radical View* (London: Mac-
millan, 1974); Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty* (London: Oxford University Press, 1969); Friedrich von Hayek, *The Constitution of Liberty* (Chicago: Henry Regnery Company, 1972, John Rawls, *A Theory of Justice* (Oxford: Oxford University Press, 1972).

Normlar: Diğer çatışma kuramcıları gibi, Dahrendorf, toplum normlarının toplumsal uyuşmayı tanımlamadığını veya toplumsal uyuşmadan doğmadığını söyler. Ona göre, çatışma kuramı ve işlev-selcilikten farklı olarak, normlar ‘’güç tarafından konulmuştur ve korunmaktadır... ve güç sahiplerinin çıkarları esasında açıklanabi-lir.[339] Normların yaptırımlar

tarafından desteklenmekte olduğu gerçeği bunu göstermektedir. Dahrendorf'un ne demek istediği, muhaliflerin hapishane kamplarını veya akıl hastahânelerini göze aldıkları Çin'den veya yurttaşlık hakları savaşından önce haddini bilmeyen siyahiler veya uyumsuz beyazların işlerini ve hattâ hayatlarını kaybettikleri Güney'deki örneklerden anlaşılabilir. Buna karşılık, yaptırım, gücün denetimini ve kullanımını ve özellikle yasa ve cezalandırma gücünü ifade eder.[340] "Son çözümlemeye göre yerleşmiş normlar, hâkim normlardan başkası değildir"[341] der.

339 Dahrendorf, *Essays,* s. 140.

340 Dahrendorf, *Essays,* s. 141.

341 Dahrendorf, *Essays,* s. 174.

Toplumsal Tabakalaşma: Dahrendorf, iki gerçek arasında açık bir ayırım yapar: Birincisi, mevkiler ve görevler farklıdır ve ayrı becerilere gerek gösterir. İkincisi, farklı görevler (jobs) birbirine göre daha yüksek veya daha aşağı olarak ayrılır: "Hem mevkilerin *toplumsal farklılaşması...* hem de, şöhret ve servete dayalı ve toplumsal statünün derecelendirilmesi ile ifade olunan *toplumsal tabakalaşma* vardır."[342] Kolej müdürlerini, genel olarak, otobüs sürücülerinden daha saygın yapan, toplumsal tabakalaşmadır ve öğretmenlere, bakım elemanlarından daha yüksek ücret ödenmesi "gerektiği" savlarının arkasında bu vardır.

342 Dahrendorf, *Essays,* s. 154.

Dahrendorf'a göre, *tabakalaşma,* bazı şeyleri istenilir ve diğer bazılarını istenilmez olarak kategorilere bölen normlardan kaynaklanır. Her toplulukta, insanların nasıl davranmaları gerektiğini belirten normlar ve bunlara uymayanlara karşı ayırım yapma vardır. Örneğin, Vietnam Savaşı sırasında, bazı yerleşkelerde savaşı destekleyenler, diğer bazılarında karşı olanlar topluluk dışına itilmişlerdir. Büyüme çağında olan bazı gençlik gruplarında uyuşturucu kullanımı ve suçluluk norm sayılırken, diğer bazılarında kişisel zaaf olarak görülür. Ayrıca, her toplumda belirli özellikleri iyi (asil olmak veya vasatın üstünde eğitim görmüş olmak gibi) olarak tanımlayan ve bunlara uymayan veya uyamayanlara karşı ayırım

uygulayan *genel* normlar vardır. Dahrendorf, bu normların, toplumsal tabakalaşmanın temeli olduğunu ve güçten kaynaklanarak desteklendiğini söyler. Şu hâlde, *güç* esas kavramdır.

167Bu açıklama, toplumsal tabakalaşmanın, toplumun, yetenekli kişileri önemli mevkilere çekme gereksiniminden doğduğuna inanan işlevselcilerinkinden çok farklıdır. Ancak Dahrendorf'a göre, bu iki görüş, birbirleriyle hiç bağdaşamayacak gibi değildir. Dahrendorf, ilk önce bir grubun nasıl güç sahibi olduğunu açıklamaz, ama bu hiç kuşkusuz, kısmen de olsa, bazı beceriler içermesine ve insanların değer verdikleri bir toplumsal düzen vaadetmesine dayanır. Başarılı egemen toplulukların hepsi de askerî istilacılar değildirler! İşlevselci-lik, kesin olarak güç ile genel toplumsal değerler arasında var olan ilişkiyi ele alır. Bunun gibi, gelir farklılıklarının, becerilerin pazar değerinin[343] sonucu olduğunu ifade eden ekonomik görüş, başarıyı kıt hizmetlerin sağlanmasına bağlayan tabakalaşma kuramlarının doğmasına neden olmuştur.[344] Ama, bu yolla güce erişen bir topluluk, bu durumunu korumaya ve bundan yararlanmaya, herkesi meşruluğuna ve önemine inandırmaya çalışacak ve farklı güç zeminlerinden gelecek rekabeti önleyecektir. Dahrendorf'un yaklaşımı, bu süreci çözümlemeye, işlevselcilikten çok daha uygundur.

343 Ücret eşitsizlikleri ile ilgili iyi bir tartışma için, Henry Phelps Brown, *The lnequality of Pay* (Oxford: Oxford University Press, 1977), ve H. A. Turner, *Times Higher Education Supplement,* (January 6, 1978)'e bakınız. Janet Chafetz cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği çözümlemesinde alternatif kuramların sentezini yapar. Bu bölümde tabakalaşma kuramına bakınız.

344 Akılsal seçim kuramını tartışırken bu yaklaşımla karşılaşacağız.

Çatışmanın Belirleyici Etkenleri: Bir Çatışma Toplulukları Kuramı

Dahrendorf, en önemli eseri olan *Class and Class Conflict in Indust-rial Society'de,* eşitsizliklerin ve çatışan çıkarların ne zaman çatışmalar yaratacağı sorunu üzerinde durmuştur. Onun temel savı, yetkileri

birbirlerinden farklı olan topluluklar arasında sistematik olarak toplumsal çatışmalar çıkacağıdır. Dahrendorf, *yetki* (authority)'den, (yine Weber'i izleyerek) toplumsal normlar tarafından belirlenmiş ve sınırlanmış ve bu sınırlar içerisinde (ve bu sınırları aşmayacak şekilde) yaptırımlarla desteklenmiş olan meşru toplumsal rol veya mevki-ye bağlı gücü anlamaktadır. Örneğin bir üniversitenin sizden, bütün paranızı almama; ama dersler, beslenme ve barınma için ücret alma yetkisi vardır. Bir yankesicinin ise, bunu yapmaya gücü vardır; ama hiç yetkisi yoktur.

Dahrendorf, yerleşmiş ve tekrar eden kurumsal yetki örneklerinin, bir miktar yetkiye sahip olanlarla hiçbir yetkiye sahip olmayanlar arasında sistematik olarak toplumsal çatışmaya yol açacağı görüşündedir. Ekonomi bilimindeki genel kullanımından uzaklaşarak bu topluluklara, Dahrendorf *sınıflar* adını vermektedir. "*Sınıf* terimi, zorunlu olarak eşgüdümlü birliklerde yetkinin farklı dağılımından ortaya çıkan çatışma grupları (conflict groups) anlamına gelir"[345] (yani, içinde *emirlerin alınıp verildiği örgütler)* diye yazar.

345 Dahrendorf, *Class and Class Conflict,* s. 204.

Dahrendorf'un kuramı, böylece, yetkinin ikili özelliğine işaret etmektedir: Yetkiniz ya vardır, ya da yoktur ve çıkarlarınız buna göre gelişir. Eleştirmenler, daha fazla veya daha az yetkiye sahip oluşumuzun da eşit derecede önemli olduğunu ve çatışmanın başka toplulukların çevresinde doğabileceğini söylemişlerdir. Ama Marx'la beraber Dahrendorf da, çatışmanın yalnız iki tarafı içerdiğini belirtir. Buna karşılık, bütün sınıflar her zaman bilfiil çatışma hâlinde değildirler. Böylece, Dahrendorf insanların gerçekte ne zaman harekete geçeceklerini açıklamaya çalışır.[346]

346 Dahrendorf, *Class and Class Conflict,* s. 184-193.

Sınıfların Harekete Geçmesi: İnsanların etkin "çıkar toplulukları" oluşturmalarının *yapısal* gerekleri "teknik", "siyasal" ve "toplumsal" dır.[347] Dahrendorf'a göre, *teknik olarak,* bir grubun harekete geçmesi için, bir kurucuya ve bir ayrıcalığa ya da ideolojiye ihtiyaç vardır. *Siyasal*

olarak, bir devlet ne kadar *liberal* ise, bilfiil çatışma için harekete geçilmesi o kadar olasıdır; ne kadar *totaliter* ise aksi söz konusudur. Son olarak, üç *toplumsal* etken önemlidir. Birincisi, harekete geçmeleri söz konusu olan üyeler, coğrafî konum bakımından toplu hâlde bulunuyorlarsa; ikincisi, birbirleriyle kolay irtibat kurabiliyor-larsa (modern haberleşme teknolojisi bunu kolaylaştırmaktadır) ve üçüncüsü, yetki karşısında aynı durumda olan insanlar, benzer şekilde toplanmışlar ve örneğin benzer aile tiplerinden veya eğitim kurumlarından geliyorlarsa, *topluluk* oluşması beklenebilir.

347 Dahrendorf, *Class and Class Conflict,* s. 178-193.

En önemli *psikolojik* gereksinmeler, kişilerin mevkilerine bağlı çıkarlarla özdeşleşmeleri ve bu çıkarların onlarca *önemli* ve *gerçek* olarak kabul edilmesidir. Dahrendorf, Marx'ın, insanların bütün toplumsal hayat ve davranışlarının, onların sınıf mevkileri (ister "mülkiyet", ister "hâkimiyet" esasında olsun) tarafından belirlendiği görüşüne katılmamaktadır; ama, sınıf çıkarlarının, bir kültürü paylaşan insanlar için daha "gerçek" sayılacağına inanmaktadır. Aynı zamanda, insanların ait oldukları birliklerin sayısı ne kadar fazla ise, sınıf çıkarları ile özdeşleşmelerinin ve harekete geçmelerinin o nispette az olacağını söylemektedir.[348] Nihayet, insanların sınıflarından ayrılma fırsatı ne kadar büyük ise —başka bir deyişle, "kuşaklar arası hareketlilik" derecesi ne kadar fazla ise—[349]o sınıfla etkin olarak özdeşleşmek olasılığı o kadar az olacaktır.

348 Dahrendorf, *Class and Class Conflict,* s. 191.

349 Dahrendorf, *Class and Class Conflict,* s. 220.

Dahrendorf'un bu *yapısal* görüşleri oldukça ikna edici olmakla beraber, *baskı*ya (force) çok az ilgi göstermiştir. Ona göre, çatışmanın patlama derecesine gelmemesi için, muhalefeti ifade edecek ölçüde hareketlilik ve özgürlük gereklidir. Ama tarih boyunca zulüm idarelerinde görüldüğü gibi, yeterli ölçüde zorlama (baskı), çatışmayı bastırmakta başarılı olmuştur.

S ınıf eylemiyle ilgili *psikolojik* gereksinmeler konusundaki görüşleri daha az tatminkârdır. Özellikle sanayi öncesi toplumlarda bir kültürü paylaşan fakirler, dar topluluk çerçevesi içerisine hapsolmuş bir hayat sürmüşler ve karşılarında ilerlemelerini sağlayacak çok az fırsat olmakla beraber, hemen hemen hiç sorgusuz, durumlarını kabul etmişlerdir. Böylece, Dahrendorf, muhalefet tutumlarının nasıl ortaya çıktığını inandırıcı bir biçimde açıklayamamıştır.

Dahrendorf'un bakış açısını kullanan Chafetz ve Dworkin, dünyada kadın hareketlerinin doğuşunu açıklamakta aynı şekilde başarılı olmuşlardır.[350] "İyileştirici" hareketlerin ortaya çıkması ve bunların büyüklükleri, yalnızca yasal ve eğitimsel reformlarla ilgili olup, ülke içerisinde —Dahrendorf'un yapısal gereklilikleri olan— coğrafi sınırların yıkılması ve iletişimin kolaylaştırılması ile ilişkilendirilebilir. Ancak, özellikle Birleşik Devletler'de, ikinci kadın hareketleri dalgası, çok daha fazla ideolojik olup, cinsiyete dayalı rolleri daha doğrudan sorgulamıştır. Dahrendorf'un kuramları, sanayileşmiş ülkelerde ikinci dalga kadın hareketlerinin kuvvet bakımından bu kadar farklı oluşunu açıklamakta çok az başarılı olmuştur.

350 Janet Saltzman Chafetz ve Anthony Gary Dworkin, *Female Revolt: Women's Movements in World and Historical Perspective* (Totowa, N. J.: Rowman and Allanheld, 1986).

175Kelley ve Evans'ın son çalışmaları, insanların sınıf algılamalarının nasıl şekillenmiş olduğuna daha doğrudan bir bakışla, sınıfın harekete geçmesini etkileyen psikolojik gerekleri ve süreçleri daha iyi açıklamaktadır. Marx'ın beklentilerinin aksine, politika ve politik partilerin tabiatının, insanların sınıf mevkilerince belirlenmediğini göstermişlerdir: "İşçi sınıfının sayıca üstünlüğüne rağmen" sol partiler egemen olamamışlardır. Onlara göre, bunun en büyük nedeni, "birçok insanı, kendisini orta sınıfa mensup olarak kabul etmeye sevkeden... referans grubu süreçleridir"[351] İnsanlar, etraflarında kendilerine benzer gibi gördükleri insanların mevkilerine bakarak, kendi mevkilerini algılarlar. Bunun sonucunda, "birçok insan kendini ortalama ve fevkalâdeliği olmayan"[352] olarak görür. Kelley ve Evans, insanların birçok topluluklarda ve ülkelerde kendilerini, üzerlerinde ve altlarında birçok insanların bulunduğu, orta sınıf hiyerarşisine yakın konumda gördüklerine tanıklık eden birçok bilgi toplayarak özetlemişlerdir

durumu. Ayrıca, insanların yakın ilişkiler içinde bulundukları aileler ve arkadaşlar olduğundan, deneyimleri sınıf çatışması yerine, ağırlıklı olarak uyumluluktur. Bu deneyim sınıfın harekete geçmesine yol açmaz.

351 Jonathan Kelley ve M.D.R. Evans, "Class and Class Conflict in Six Western Nations", *America Sociological Review* 60 (April 1995): 157-178.

352 Kelley and Evans, "Class and Class Conflict", s. 158.

Çatışmanın Şiddet ve Yoğunluğu: Dahrendorf, sınıf çatışmasının yoğunluğu ve şiddeti üzerinde neyin etkili olduğunu uzun uzadıya irdelemiştir. Ona göre *şiddet,* "seçilen silahlar"a bağlı bir mesele; *yoğunluk,* "çatışan tarafların katılım ölçüsü ve sarfedilen enerjidir.[353]

353 Dahrendorf, *Class and Class Conflict,* s. 211-212.

Dahrendorf, *şiddetin derecesini* etkileyen başlıca bir tek etken olduğunu ileri sürer. Bu etken, çatışmanın, karşılıklı olarak kabul edilmiş olan "oyunun kuralları" ile beraber, ne ölçüde kurumlaşmış olduğudur; çünkü, "anlaşmazlıklarını tartışmayla çözmeyi kabul edenler, genellikle fiziksel şiddete başvurmazlar."[354] Örneğin, Amerika'da grevi sonlandırma ve önleme ile ilgili aşırı şiddet kullanımı, sendikaların genel olarak kabul edilmesinden öncelerdedir.

354 Dahrendorf, *Class and Class Conflict,* s. 228.

Dahrendorf, çatışmanın *şiddetini* etkileyen üç önemli etken teşhis etmiştir. Bunlardan birincisi (ve en önemli saydığı[355]), insanların ait oldukları bir birlik içinde bulundukları tâbiiyet mevkileri ne ise, ait oldukları başka birlikler içerisinde de aynı tabiiyet mevkileri içinde bulunmalarıdır. İkinci ve paralel bir etken, bir örgüt içinde, hâkimiyetin ne ölçüde, başka yönlerden de "tepede olan" kimselere ait olduğudur; Dahrendorf'un deyimiyle, mevkilerin "çoğulcu" veya "yukarıdan kabul ettirilmiş" olup olmadığıdır. Böylece, şirket yöneticileri aynı zamanda şirketlerin sahipleri iseler ve politikayı kontrol etmekte servet ve mevkilerinden faydalanıyorlarsa, buralarda şiddetli endüstriyel çatışmalar beklenebilir.

[355] Dahrendorf, *Class and Class Conflict,* s. 214 ve 317.

Dahrendorf'un üçüncü savı, mevkiler arasında hareketlilik ne kadar çoksa, çatışmanın o kadar az yoğun olacağıdır. Bu, sadece kişilerin kendi hareketlilikleri için değil, çocuklarının da hareketlilikleri için geçerlidir. Bu husus kısmen, hareketliliğin bir sınıfın ortak bir kültüre sahip olmasını güçleştireceği için; kısmen de, insanların, çocuklarının bir gün gelip de katılacakları bir sınıfa hücum etme eğiliminde olmayacakları nedeniyledir. Diğer yanda, hareketlilik az veya hiç yok ise, mücadele daha yoğun olacaktır.

Sanayide Çatışma: Son yüzyıl içinde, mal sahibi ortakların, sevk ve idarenin denetiminden uzak oldukları "anonim" şirketlerin sayısı giderek artmıştır. Görmüş olduğumuz gibi modern Marxçı sosyologlar, bu firmalar hâlâ mülk sahiplerini temsil ettiği ve onların çıkarlarına hizmet ettiği için, bu değişmenin çok önemli olmadığı düşüncesindedirler. Burnham[356] gibi başka yazarlar, bunun, toplumsal yapı ve gücün kökleri üzerinde çok önemli etkileri olacağı görüşündedirler.

[356] James Burnham, *The Managerial Revolution* (London: Putnam, 1942).

Dahrendorf, kendi yaklaşımının, neyin gerçekten değiştiğini ve neyin değişmediğini gösterdiğini ileri sürmektedir. 19. yüzyıl idareci ve mal sahiplerinin genel olarak aynı kimseler olması, Marx'ın yanlışlıkla, esas olarak hâkimiyetten kaynaklanan bir çatışmayı, sanayi hâkimiyeti, servet ve siyasi etkiler yüzünden "kabul ettirilmiş" olmakla beraber, mülkiyet farklılıklarına dayandırmasına neden olmuş-tur.[357] Dahrendorf, bugün, mal sahipliği ile denetim birbirinden ayrılmış ve sanayi "kurumsal yalnızlık"[358]içinde (yani bir insanın sanayi içindeki mevkiinin eskiye göre hayatının diğer bölümleriyle daha az ilişkili olması) olduğu için, sanayide çatışma daha az yoğun olacaktır, diye devam etmektedir. Aynı zamanda, hâkimiyetteki bölünme ve bunun neden olduğu çıkar çatışmaları devam etmektedir. İşçiler ve yönetim arasındaki bölünmenin hafiflediği hususundaki görüşler yanlıştır.

[357] Dahrendorf, *Class and Class Conflict,* s. 136.

[358] Dahrendorf, *Class and Class Conflict,* s. 267.

Dahrendorf'un görüşlerine doğrudan en yakın inceleme, muhtemelen *The Affluent Worker in The Class Structure* (Sınıf Yapısı İçin de Zengin İşçi)'dır.[359] Hâlleri vakitleri yerinde olan İngiliz sanayi işçileri ile ilgili olarak yapılmış derinlemesine bir araştırma, genel olarak, "işçi" ve "orta" sınıflar arasındaki eski toplumsal bölünmüşlüklerin ortadan kalkıp kalkmadığına yöneliktir. Sonuçlar, Dahren-dorf'un, sanayinin "kurumsal yalnızlık" içinde olmasının ölçüleri konusundaki görüşleri ile ilgili şüphe uyandırmaktadır. Örneğin, işçilerin aile odaklı toplumsal hayatları, memur ailelerininkinden ayrı olarak kalmaya devam etmiştir. Ancak, bu fabrikalarda sendika örgütleri, daha az zengin olan bölgelere oranla kuvvetli olmakla beraber, işçiler, bir ulusal "işçi sınıfı" gücü olarak nadiren "sendika hareketine katılmaktadırlar; bunun yerine, iş yeri düzeyindeki sendika işleri ile çok ilgilidirler.[360] Bunlardan yalnız % 8'i şube seçimlerinde düzenli oy kullanmak üzere sendikanın, şube toplantılarına katılırken, sendika temsilcileri seçiminde % 83'ü düzenli olarak oy kullanmışlardır. Başka bir deyişle, doğrudan emir aldıkları ve bu emirleri veren idarecilere karşı çıkmak için gruplaştıkları düzeyde, sendika örgütü ile yakından ilgilenmişler; ama ulusal düzeyde sendika, ekonomik politika veya "sınıf" politikaları meselelerine ilgisiz kalmışlardır.

[359] John H. Goldthorpe, David Lockwood, Frank Bechhofer ve Jennifer Platt, *The Affluent Worker in The Class Structure* (Cambridge: Cambridge University Press, 1969).

[360] Goldthorpe, et al., *The Affluent Worker,* s. 168-69.

Çatışma ve Devlet: Dahrendorf'a göre, sanayide olduğu gibi devlette de, çatışmanın ana hatları, emir verenler ile emir alanlar arasındadır. Toplumda en güçlü birlik devlettir ve "hâkim sınıf" bir anlamda devlet hiyerarşisinin tepesindeki mevkileri işgal eden *seçkin* topluluktur. Ancak hâkim sınıf, yalnızca bu topluluktan oluşmaz. Bürokrasi de bir emir zinciri içindedir ve bürokrat devletin sorunlarını ve amaçlarını belirlemese bile, bu durumu, onu hâkim sınıfın bir parçası yapar. Dahrendorf'un bu düşüncesi, Bizans ve Firavunlar'ın Mısır'ı gibi bürokratik devletlerin sağlamlığını

açıklamaya yardımcı olmaktadır. Otorite taşıyan sınıf ne kadar geniş ise, emir altında bulunanlardan oluşan örgütlenmiş bir çatışma grubundan gelecek tehdide karşı koyacak topluluk da o kadar geniştir.[361]

361 Bu görüş, bu kitabın yazarlarından birinin, Çin'de denge ve sanayileşme taraftarı olan bürokratların, "devamlı devrim" Kızıl Muhafız ikonoklazmı ve ileri derecede eşitlik isteyen radikallere karşı güç mücadelesini kazanacaklarını önceden doğru olarak tahmin etmesini sağlamıştır.

Dahrendorf'un bu görüşünden, devlet ve bürokrasinin bir arada ayrı bir kurum oluşturduğu ve diğer güçlü toplumsal grupların devletin bu otoritesine karşı çıkarak üzerlerindeki denetimi sınırlamaya çalışacakları anlamı çıkar. 1970'lerden itibaren Washington'da, şehir merkezi bölgesi bir yapılanma patlaması ile değişmiştir. Yeni bürolar, giderek artmakta olan düzenleyici yasalar nedeni ile binlerce kayıtlı lobici ve avukatlık yazıhanesi ile dolmuştur. Dahrendorf, İngiliz poli-tikacıları[362] ile ilgili olarak yakın tarihlerde yapmış olduğu bir çözümlemede "bugün hükümet ve sanayi arasında" sendikaların en belirgin rolü oynadıkları, ama dev şirketlerin de içinde olduğu "bir çatışma vardır"[363] demektedir.

362 Dahrendorf, *The New Liberty and Conflict and Contract,*

363 Dahrendorf, *Conflict and Contract,* s. 14.

ileri derecede eşitlik isteyen radikallere karşı güç mücadelesini kazanacaklarını önceden doğru olarak tahmin etmesini sağlamıştır.

187Giderek büyüyen hükümet etkinliklerinin politik çatışmanın alan ve yoğunluğu üzerinde sonuçları olacağını yazan birtakım modern yorumcular Dahrendorf'un düşüncelerini yansıtmaktadırlar. Örneğin, Harvard'daki Kennedy School of Government'ın daha önce Conrail için çalışmış olan bir fakülte üyesi Christopher DeMuth, *Wall Street Journal'da* muazzam Greyhound otobüs şirketinin davranışını tartışmıştır. DeMuth, Greyhound'ın otobüslerin rekabet etme durumunda oldukları yolcu trenlerine yapılan federal yardımlara karşı sert bir lobi yürütürken, aynı sertlikle Interstate Commerce Commission'ın (Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu) Greyhound ile rekabet etmeye başlayacak yeni otobüs şirketlerine izin vermesini durdurmaya ve otobüs ulaşımında herhangi bir

yanlış düzenlemeyi engellemeye çalıştığını anlatmıştır. DeMuth şöyle der: “Greyhound veya diğer bir şirketin, politik pazar alanından kaçınırken, ekonomik pazar alanında rekabet etmesini beklemek için bir sebep yoktur... (hükümet katılımı) yeterince büyüyünce, (ekonominin) özel kısmındaki rekabetin mahiyetini temelden değiştirir; ekonomik rekabete karşı politik rekabetin göreli önemini artırır.”[364]

364 Christopher C. DeMuth, “Tubthumping in the Political Marketplace,” *The Wall Street Journal* (1977). Bölüm 7’ye bakınız.

Özet

Dahrendorf *güç* (power) veya *yetki* (authority) ile *çatışma* (conflict) arasındaki yakın ve sürekli ilişkiye aydınlatıcı bir görüş getirmiştir. Aynı zamanda, insanların amaçlarını açıklamak ve potansiyel çatışmaları belirlemekte iyi bir başlangıç noktası sağlayan somut bir çatışma topluluğu oluşumu kuramı geliştirmiştir. Ya harekete geçmiş çatışma toplulukları ve yoğun çatışmalar yaratan, ya da toplumsal çatışmayı azaltma eğilimde olan bazı önemli etkenleri anlatmıştır. Ancak çatışma grubunun harekete geçmesiyle ilgili kuramı, insanların kendilerini nasıl olup da ortak çıkarlara ve aynı şikâyetlere sahip bir topluluk olarak tanımladıklarını açıklayamamaktadır. Aynı zamanda, toplumda hangi kurumlarda çatışma olabileceğini de belirtmemiştir. Marx’ın tanımına göre, “kendi başına” bir sınıftan “kendisi için” bir sınıfa bu çok önemli geçiş, çatışma kuramcılarının çoğunu meşgul etmekte,[365] akılsal seçim bakış açısını da ilgilendirmekte-dir.[366] Burada hem mikro hem de makro psikolojik ve sosyolojik değişkenler söz konusu olduğundan, hiç bir kuramcı tam anlamıyla tatmin edici bir cevap verememektedir.

365 Coser’ın çözümlemesine bakınız. Grup özdeşleşmesini yaratmakta din ve âyinlerin rolü için Durkheim’a da bakınız.

366 Bu kitap, s. 458-459’a bakınız.

Lewis Coser

190Diğer birçok çatışma kuramcısı gibi, Lewis Coser (1913-2003) üstün bir akademik hayatı, toplumsal politika ve siyaset bilimine karşı duyduğu kuvvetli bir ilgi ile bir arada sürdürmüştür. Berlin'de, çok büyük tepki verdiği bir Yahudi bankerler ailesinde doğdu. Sosyalist öğrenci hareketine karıştığından, Hitler başa geçtiğinde Almanya'yı terk etti. Çalışma izni olmadığı için, açlık sınırında, Paris'te sefalet yılları bunu takip etti. Ancak, Sorbonne'a[367] kayıt ücretsiz olduğu için, Coser mukayeseli edebiyat okudu. Orada ondokuzuncu yüzyıl Fransız, İngiliz ve Alman romanlarını, ülkelerin farklı toplumsal yapıları açısından karşılaştırma konulu bir tez teklifi hazırladı. Dehşete düşen profesörü, "bu mukayeseli edebiyat değil, sosyolojidir" demiş.

367 Paris Üniversitesi.

Coser, "ondan sonra sosyolojiye dönerek, orada kaldım" diye açıklar.[368]

368 Lewis A. Coser, "Notes on a Double Career", Matilda White Riley, ed., *Sociological Lives, Vol.2: Social Change and The Life Course*, American Sociological Association Başkanlık Serileri (New Bury Park, Calif.: Sage, 1988).

Savaşın çıkmasıyla, Coser bir yabancı düşman olarak gözaltına alınır.[369] Yerel bir sosyalist belediye başkanının yardımı ile bir politik sığınmacı olarak İspanya ve Portekiz yolu ile New York'a gider.[370] Savaştan sonra, Columbia'da doktora derecesini kazanmadan önce, bir süre Chicago Üniversitesi'nde ders vermiştir. Brandeis Üniversi-tesi'nde yaklaşık iki yıl kalmış, 1968 ile 1988 yılları arasında, Stony Brook'ta State University of New York (SUNY)'ta Sosyoloji Profesörü olarak devam etmiştir. 1988 yılında emekliliğinden sonra Stony Brook'da, SUNY'de Emekli Sosyoloji Profesörü ve Boston Colle-ge'da Yardımcı Sosyoloji Profesörü olmuştur.

369 İyi ki kamp Fransa'nın Almanlar tarafından işgal edilmiş olduğu bölgede değil de Fransa Almanya'ya yenildikten sonra bir işbirlikçi Fransız rejimince idare edilen Vichy bölgesindeydi.

[370] ardığında Uluslararası Yardım Komitesi'ni ziyaret etmiştir. Orada onun durumu ile ilgilenen, kendisi de bir sığınmacı olan genç kadın Rose Laub sonradan karısı ve sosyolog meslektaşı olacaktır.
Coser artık Marxçı olmamakla beraber bir sosyalist olarak kalmıştır. Yazıları her zaman politika ve fikirlerle toplumun bünyesi arasında ilişki konusundaki ilgisini aksettirmiştir. "McCarthy kâbusunun en karanlık yıllarında, bu kasvetli dönemin birçok entelektüel sözcüsünün hoşgörüsüzlüğü ve korkaklığına başkaldırmak üzere" Irving Howe ile *Dissent'i* kurmuştur.[371] *Partisan Review* ve *Commentary* gibi uzmanlaşmamış ciddi dergilere sık sık yazılar yazmıştır ve Milo-van Djilas'a ithaf edilmiş Amerikan Komünist Partisi tarihinin ortak yazarıdır.[372]

[371] Coser, *"Notes on a Double Career"*, s. 69.

[372] Irving Howe ve Lewis Coser, Julius Jacobson'un yardımları ile, *The American Communist Party: A Critical History 1919-1957* (Boston: Beacon Press, 1957) Djilas'ın komünist toplumlar ile ilgili eleştirel çözümlemesi için bu bölümün başlarına bakınız.
Son çalışmalarından bazıları, üyelerinden tam katılım talep eden "aç gözlü kurumlar" ile ilgilidir. Coser, son zamanlardaki "modern hayatın farklılaşmış, parçalanmış ve 'yabancılaşmış' karakterinin"[373] fark gözetmeksizin getirdiği zorunlulukların karşısında tam katılımın insan özgürlüğüne karşı tehdit oluşturduğunu söylemektedir. Şöyle yazar: "Çok açıkça anlaşılmasını isterim ki, her şeyin üstünde *açık bir toplumun* korunması gerektiğini şart olarak görüyorum".[374]

[373] Lewis Coser, *Greedy Institutions: Patterns of Undivided Commitments* (New York: The Free Press, 1974), s. 17.

[374] Coser, *Greedy Institutions,* s. 18.

Bu bölümde tartışılmış olan modern kuramcılardan Simmel'e en yakın olan Coser'dır. O, en çok, *çatışma ağı* ya da, toplumu hem bir arada tutan

hem de mücadele ve karşılaşmalar üreten, *kesişen bağlılıklar* ile ilgilenmiştir. Coser'ın çatışma kuramıyla ilgili en büyük kitabı *The Functions of Social Conflict*[375] Simmel'in bölük pörçük görüşlerinin açıklanması ve geliştirilmesidir. Coser, çatışmanın önemli olmakla beraber toplumsal hayatın bir yönü olduğunu ve *uzlaşma* (consensus)'dan daha "önemli" olmadığını vurgulamıştır."[376]

375 Coser, *The Functious of Social Conflict* (New York: The Free Press, 1956).

376 Coser, *Continuities in the Study of Social Conflict* (New York: The Free Press, 1967), s. 139.

Coser'ın çatışma kuramına katkıları, diğer iki bakımdan belirgindir. Birincisi, toplumsal çatışmayı, "topluluk çıkarları"na karşı olan etkenlerden daha başka olan etkenlerin sonucu olarak ele almıştır. İkincisi, çatışmanın *sonuçları* ile ilgilidir. Görmüş olduğumuz gibi, Dahrendorf esas olarak kendisine göre toplumsal değişmeyi yaratan çatışmanın kaynakları ile ilgilenir. Coser'ın çatışmanın kuramsal kökleri ile ilgili olarak söyleyeceği çok şey yoktur, ama daha büyük bir toplumsal durağanlık ve değişim dâhil, çatışmanın farklı muhtemel sonuçları arasında ayırım yapmıştır. Çatışmanın hangi koşullar altında *bölücü/ayrılık yaratıcı* ya da *birleştirici* olacağı hususundaki görüşleri, Dahrendorf'un, çatışmanın özellikleri ile ilgili çözümlemesine önemli katkılardır.

Toplumsal Çatışmanın Kökenleri ve İşlevleri

Coser, çatışmanın kökenlerini tartışırken, insan psikolojisi ve duygularının oynadığı roller üzerinde birçok çatışma kuramcılarından çok daha fazla durmuştur.[377] İnsanlarda saldırgan veya düşmanca "güdüler" bulunduğu hususunda Simmel ile aynı fikirdedir ve yakın ve sıkı ilişkilerde hem sevgi hem de nefretin bir arada bulunduğunu vurgular. Ona göre, yakın olmak, gücenme duygularının gelişmesine bol fırsat sağlayacak demektir ve

böylece *çatışma* ve *anlaşmazlık*, mutlaka dengesizlik durumu veya bozuşma işaretleri olmayıp, insan ilişkilerinin ayrılmaz bir parçasıdır.

377 *The Functions of Social Conflict'teki* kanıtlar (arguments), onaltı ayrı önerme şeklinde takdim edilmiştir. Coser'ın çatışmanın kökenleri ile ilgili tartışması 3, 4, 5 ve 8. önermelerde yer almıştır.

Aynı zamanda, Coser, düşmanlık ve çatışmanın alacağı şekillerin toplumsal nedenlerle *farklı* olacağını belirtmiştir. Coser'ın söylemek istediğinin iyi bir örneği, çocukların ebeveynleri ile çatışma şiddetleri bakımından ülkeler arasındaki farklardır. Bu, bazı "gücenmeler"in kaçınılmaz olduğu "yakın" ilişki şeklidir; ancak, bunlar üzerinde, çocukların parasal yönden bağımsız olup olmamaları, çocukların iyi belirlenmiş yetişkin rollerine adım adım ulaşmaları yollarının açıkça belirlenmiş olup olmadığı ve çekirdek aile dışındaki diğer aile fertlerinin pratik ve duygusal destek sağlayıp sağlamadıkları gibi hususların etkileri vardır. Coser'in görüşleri, bu gibi "yapısal" etkenlerin, insanların duyguları ile olan etkileşimine yönelmiştir.

Coser, toplumsal çatışma sonuçlarını çözümlemesinde, çatışmanın değişime yol açtığını belirtmektedir.[378] Örneğin, icada yol açabi-lir[379] veya özellikle savaşta merkezîleştirmeyi artırabilir.[380] Ama Co-ser çoğu zaman çatışmanın topluluk birliğini korumaktaki rolü üzerinde yoğunlaşır. Topluluk birliğinin nasıl muhafaza edildiği, işlevsel-cilerin çoğunu uğraştırmış olan bir sorundur. Ama Coser, ancak bu ilgiyi paylaşması bakımından bir "işlevselci"dir. O, bundan, bir topluluğun devam etmesi ve birlik hâlinde kalmasının mutlaka istenilen bir şey olduğunu veya çatışmanın topluluk için bir işleve hizmet edebilmesi *için* ortaya çıktığı anlamlarını çıkarmamaktadır: o, bağlılığı (cohesion), çatışmanın mümkün sonuçlarından sadece bir tanesi olarak görür. Bu bağlamda Coser, bir topluluğun dışında olan çatışmalarla içinde olan çatışmalar arasında ayırım yapmıştır. Ona göre, her iki tip de bir topluluğu tamamlayarak, onun kimliğini belirleyebilir ve aynı zamanda dengesini koruyarak bağlılığını artırır.

[378] Özellikle *Functions,* önermeler 9, 13, 15 ve 16'ya bakınız.

[379] Coser, işverenlerle sendikalar arasında ücretler konusundaki çatışmanın, işverenleri ekonominin üretkenliğini artıran emekten tasarruf teknolojisi geliştirmeleri için güçlü bir teşvik sağlayan âmillerden biri olduğunu ifade eder. Lewis Coser, "Social Conflict and the Theory of Social Change" (Toplumsal Çatışma ve Toplumsal Değişme Kuramı) *British Journal of So-*

ciology VIII, no.3 (1953); Coser'in *Continuities in the Study of Social Conflict*'inde yeniden basılmıştır, s. 17-35.

[380] Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 89-95.

Dış Çatışma: Coser, çatışma ile birlik arasındaki ilişki konusunda en genel ifadesinde, dış çatışmanın bir topluluğun kişiliğini tespit etmekte gerekli olduğunu savunur. Burada yalnız Simmel'i değil, ancak çatışmanın bir sınıfı kendi bilincine vardıracağına inanan Marx'ı takip eder. Coser da Simmel gibi, "çatışmanın topluluk bilincini ve topluluklar arasında ayrılık duygusunu kuvvetlendirerek, bir toplumsal sistem içinde topluluklar arasına sınırlar koyarak, sistem içinde topluluk kimliğini yerleştirdiğini"[381] söyler. Coser düşmanca duygular ile bilfiil çatışma arasında bilhassa ayırım yapmıştır;[382] ve biz burada, topluluk oluşmasında, çatışmadan çok, düşmanca duyguların gerekli olduğunu düşündüğümüzü söyleyeceğiz. Dinsel bir topluluk veya Amerikan tarihinde rastlanan ütopyacı bir tarımsal yerleşim, toplumun diğer kısımları ile açık bir çatışma durumu olmaksızın bir arada yaşayabilir.

[381] Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 34.

[382] Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 37.

Coser, aynı zamanda, dış çatışmanın çok zaman bir topluluğu kuvvetlendirebileceğini savunur. Önlerine kendileriyle karşılaştırabilecekleri güçlü "negatif bir referans grubu" koyarak, topluluk üyelerinin kendi kimliklerinin farkına varmalarını sağlar ve aynı zamanda katılımlarını artırır.[383] Ancak, bu süreç kaçınılmaz değildir. Çatışmanın ortaya çıkmasından önce iç bağlılık çok zayıf ise, çatışma yalnızca çözülmeyi hızlandırabilir. Coser, İkinci Dünya Savaşı'nın Fransız toplumundaki

bozucu etkileriyle Britanya'daki birleştirici etkilerini karşılaştırır[384] ve Vietnam ile İkinci Dünya Savaşı'nın Amerika'daki daha az dramatik ama benzer etkilerini gösterir. Fakat Coser, bu etkilerden hangisinin ortaya çıkacağını önceden belirleyebilmeyi sağlayacak bir şey getirmediği için, buradaki görüşleri çatışmaları açıklamakta pek yardımcı olmamaktadır.

383 Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 90.

384 Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 93.

Iç Çatışma: Coser, bir topluluğun "sapkınlar"a karşı çıkması ve onlarla çatışmasının, o topluluğun üyelerine ne yapması lâzım geldiğini açıkça gösterdiğini savunan Durkheim, Mead ve Marx'ı takip eder.[385] Bu anlamda, *iç çatışma,* "doğru" davranışı belirleyen normları içerdiği için, bir topluluğun kimliğini tanımlamakta önemlidir.

385 Coser, "Some Functions of Deviant Behavior and Normative Flexibility", *American Journal of Sociology* LXVIII, no.2 (1962); *Continuities in the Study of Social Conflict*'de yeniden baskı, s. 111-133.

Coser, iç çatışmanın bir topluluğun ayakta kalmasını, bütünleşmesini ve sağlamlığını artırabileceğini söyler. Coser, iç çatışmanın, "gerilim şartları altında... düşman kişilerin geri çekilmesi ile, topluluğun çözülmesini önlemek" suretiyle çok önemli bir emniyet süpabı olduğunu iddia ederken Simmel'i takip eder."[386] İnsanların bir arada bulundukları kişilere karşı çıkmaları mümkün olmazsa, Simmel'in ifadesi ile, insanlar "tehlikeli adımlar atmaya itileceklerdir... karşı çıkma, bize, tatmin duygusu, oyalanma ve ferahlık verir."[387] Buradan, eğer bir şey işlevsel ise, otomatik olarak olacaktır ve emniyet sü-papları önemli ise, her toplum bunları sağlayacaktır anlamları çıkarılabileceği için, Coser, çok ender de olsa bir tuzağa düşmektedir."[388]

386 Coser, *The Functions of Social Conflict*, s. 39 ghetto isyanları gibi şiddetli çatışmaların, ihmal edilmiş olan koşullara dikkat çekme gibi bir işleve yaradığını savunur. Ancak memnun olmayanlar, durumlarını kabul

ettikleri takdirde, toplumsal dengeye daha iyi hizmet edilmiş olur. Bakınız, *Continiuties in the Study of Social Conflict,* s. 93-110.

387 Georg Simmel, *Conflict,* çev. Kurt H. Wolff (Glencoe, III. The Free Press, 1955) Coser'in *The Functions of Social Conflict*'inden alıntı, s. 39.

388 Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 48.

Burada, Coser, bir topluluğun ayakta kalmasını veya devamını, bütünleşmesi ile karıştırıyor gibidir. Ayakta kalmaya yardım eden hususun bütünleşmeye de yardımcı olduğunu kastetmektedir. Ancak bir toplum, çok büyük iç düşmanlık karşısında, güç dengesizliklerini desteklemek için vahşî kuvvet ve terör kullanacak olursa devam edebilir ve hattâ dengede kalabilir: Haiti, Küba, Stalin'in Rusyası, hatta Saddam Hüseyin'in Irak'ı buna örnektir. Çatışma, bir emniyet süpa-bı olarak, bir toplumun korunmasına yardımcı olabilmekle beraber, böyle bir örnek gerekli veya evrensel değildir. Öte yandan, Coser, iç çatışma ile topluluk bütünlüğü arasındaki yakın ilişki üzerinde durmakla, herhalde doğru yapmıştır. Düşmanlığı ifade edecek kanalların olmadığı katı toplumsal yapılarda, çatışma ortaya çıktığı zaman yıkıcı ve şiddetli olmaktadır.

Son olarak, Coser, "dokusu gevşek olan bir toplumda *denge...* kısmen, birbirleri ile kesişen çeşitli çatışmaların devamlı oluşunun bir ürünü olarak görülebileceği için", iç çatışmanın önemli olabileceğini ileri sürer.[389] İnsanlar, her biri kendi çıkarları ardınca koşan ve dolayısıyla, kendi çatışmaları ile uğraşan birçok farklı topluluklara mensup oldukları zaman, bütün enerjilerini toplumu bölecek tek bir çatışmaya yöneltemeyeceklerdir. Böylece, Coser'a göre, "bu ülkede sınıf mücadelesi olmamasının bir nedeni, Amerikan işçisinin, sadakatini sınıf çatışması toplulukları ve birlikleri tekeline bağlamaksızın, birçok birlik ve topluluklara üye olmasıdır... (ve) bütün bu topluluklar içindeki çatışma yolları bir yerde toplanmamaktadır."[390] Gene bunun gibi, Coser, yetişkin öğrenci sayısı fazla olan bir yerleşkede, öğrencilerin bütün hayatlarının fakülteye bağlı olduğu bir yerleşkeye göre, öğrencilerle idare ve fakülte arasında şiddetli karşılaşmaların daha az bekleneceği görüşündedir.

389 Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 77.

[390] Coser, *The Functions of Social Conflict*, s. 77.
Bu bağlamda Coser, Max Gluckman'ın Afrika kabileleri arasında kesişen çatışmaların önemi üzerindeki çalışmasını takdir eder. Gluckman, "bütün dünyada, hükümet kurumlarına sahip olmayan toplumlar vardır... Bu toplumlarda yine de iyi yerleşmiş ve iyi bilinen ahlâk ve yasa kuralları vardır... Bunlardan bazıları, bir çeşit iç yasa ve düzen ile uzun süreler devam etmiş ve kendilerini, başkalarının hücumuna karşı başarı ile savunmuşlardır"[391] diye yazar.

[391] Max Gluckman, *Custom and Conflict in Africa* (Oxford: Basil Blackwell, 1955) s. 2-3.
Bu, '"kan davası güdücü" (kavgacı) toplumlar, devlet yerine özel öç almaya dayanırlar. Gluckman, bu sürecin onları parçalamadığını şöyle dile getirir: "Bunlar topluluklar ve ilişkiler takımları hâlinde örgütlenmişlerdir ve bir esasa göre arkadaş olanlar, bir başka esasa göre düşmandırlar. (Örneğin) bir adamın hayvanlarını toplamak için yardıma ihtiyacı vardır: bunun için, başka konularda kavga hâlinde olabileceği komşuları ile arkadaş olmalıdır. Karısı dolayısıyla, kendi kardeşlerine ve klanının diğer üyelerine tam yürekle tek yönlü bağlılığına ters düşen ve evlilikten ileri gelen akrabalarla sıhriyet kurar... Bir insanın kan akrabaları her zaman komşuları değildir; akrabalık bağları ile komşuluk çatışır... Bu bağlılıklar, anlaşmazlık ve kavganın yayılmasını engelleyen çatışmalar yaratır."[392]
[392] Gluckman, *Custom and Conflict in Africa*, s. 4., 14-18. Böyle bir durum dengeli olmayabilir. Marc Bloch, Ortaçağ Avrupası'nda insanların akrabalık yoluyla güvenilir korunma sağlayamamış olmalarının, lordların koruma sağladıkları feodal sistemi yaratmakta önemli olduğunu ileri sürmüştür. Avrupa ve Afrika'daki farklı sonuçlar, muhtemelen, askeri teknoloji farkları ve alelade insanların süvarilere karşı savaşamamalarından ileri gelmiştir. Bakınız: Marc Bloch, *Feodal Society*, terc. L.A. Manyon (Chicago: University of Chicago Press, 1962).

Bölücü Toplumsal Çatışma

Bir topluluğun tanımlamasında ve bütünlüğünü korumakta çatışmanın rolünü tartışırken, Coser'in, iç çatışmanın bu rolünün temel değer ve ilkelerle ilgili olmaması şartı ile gerçekleşeceğini belirttiğini yazmıştık. Coser bu şartların ne zaman geçerli olabileceğini tartışmış ve bir toplumun katılığına ve üyelerinin birbirlerine bağlılık derecelerine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Coser, ilk önce, "düşmanca iddiaların ifadesine" müsaade etmeyen katı bir toplumda iç çatışmanın daha çok temel prensiplere yöneleceğini (ve böylece toplumsal yönden bölücü olacağını) ileri sür-mektedir."[393] Coser'in, eğer böyle bir süpap yok ise, toplumsal düşmanlığın şiddetli bir şekilde patlayacak olduğuna ve buna karşı bir emniyet süpabı olarak hizmet ettiği için, bazı çatışmaların işlevsel olduğuna inandığını belirtmiştik. Burada, çatışmanın uzun bir zaman süresinde bastırılmış olduktan sonra patlaması hâlinde, topluluğu temel sorunlar ve değerler konusunda bölecek olduğunu söyler.

393 Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 45.

İkinci olarak, Coser, birbirleri ile kesişen bağlılıklara döner ve "karşılıklı bağlılığın temel ayrılmaları önlediğini" söyler.[394] Şu hâlde karşılıklı bağlılık (interdependence), bölücü iç çatışmaya daha az imkân sağlar ve dış çatışmanın bütünleşmemiş bir topluluk ile karşılaşma olasılığını azaltır. Yukarıda tartışmış olduğumuz gibi temel neden, "karşılıklı bağlılığın" bir bakımdan ortak çıkarlara sahip olan insanların, bir başka bakımdan birbirlerinin karşısında olmaları demek olduğudur ki; böylece, her şeyin üstünde ve bölücü bir sorunun ortaya çıkmayacağı olasılığı daha fazladır. Ancak, aynı zamanda, bununla ilişkili bir psikolojik süreç vardır. Coser'a göre, çatışma, kapalı topluluklar söz konusu olduğunda çok daha şiddetlidir; bu durum, birbirleri ile çakışmayan topluluklara bölünmüş olan toplumlarda bölücü çatışmalar beklentisini daha da artırır.

394 Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 76.

Bu gibi çatışmalar, sevgi ve nefretin bir arada olduğu yakın ilişkilerde yoğundur. Coser, "Bu ilişkilerde birlik ve muhalefetin bir arada bulunması, çatışmaya özel bir şiddet verir", der.[395] İnsanların katıldıkları toplulukların sayısı ne kadar azsa, mensup oldukları topluluklarla ilişkileri ve katkıları o

kadar fazla olacaktır. Bu yoğun katılım, hem topluluk içindeki hem de onunla başka topluluklar arasındaki çatışmaların yapısını etkiler. Bir toplumbilimci olan Coser, bu hususu açıkça belirtmiş olmakla beraber tarikat liderleri ile devrimci partilerin kurucuları, bir insanın ilişkilerinin ne kadarı topluluğun içinde ise, o kişinin bağlılık ve enerjisinin o kadar o topluluğun emrinde olacağının farkında olmuşlardır."[396]

395 Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 71.

396 Coser, bu örneği şiddet ile de bağlantılandırır. Ona göre şiddetli çatışma ihtimali —örneğin fakir şehir siyahilerinde olduğu gibi— hem örgütlenmiş olan, hem de başka ilişkileri az olan kimseler arasında beklenmelidir. *Continuities in the Study of Social Conflict,* s. 93-110. Yine bakınız: Coser, *Greedy Institutions.*

Son zamanlarda bu ilkeye en dramatik ve korkunç örnek 1978'de Guyana, Jonestown'da görülmüştür. People's Temple (Halkın Tapınağı) adında bir cemaatin (community) rehberi olan Jim Jones, cemaati California'dan bütün üyelerin tam anlamıyla her şeyden uzaklaştırılmış oldukları bir ormana götürmüştür. Orada, Kasım ayının bir gününde, 911 yetişkin ve çocuk, *cyanide* karışımlı öldürücü bir içkiyi içmek üzere sıraya girmişlerdir. Bu içkinin etkileri, ilk içenler hariç, herkes tarafından görülmüş olmakla beraber, hiç kimse bu ıstıraplı ölümden kaçmaya veya direnmeye çalışmamıştır.

Coser ve eşi, Jonestown dehşetini tartışırken, diğer cemaatlar gibi Halkın Tapınağı da, "kişiliğin bütünüyle yutulması deneyimi idi. Küçük cemaatlar... içlerinde *açgözlü kurumlara* dönüşme eğilimini taşırlar[397] demektedirler. Jones'un araçları klasiktir. Üyeler dış dünya ile herhangi bir şekilde temas etmekten alıkonmuşlardır. Birleşik Devletler'den ayrılmadan önce, kendilerine hiçbir özgürlük ve gidecek hiçbir yer bırakmayacak şekilde bütün varlıklarından vazgeçmiş olduklarına dair belgeler imzalamışlardır. Bir çeşit ayırımsız cinsel ilişki ve perhizkârlık bir arada uygulanarak, eşler birbirlerinden koparılmış, insanlar herkesin karşısında günah çıkarma, küçük düşürülme ve "psikolojik boşalım"a tabi tutulmuştur. Jonestown, "sınırları içerisindeki üyeleri tam anlamıyla yutmakla kalmamış, onları insan artığı hâline getirmeyi başarmıştır."[398]

[397] Rose Laub Coser ve Lewis Coser, “Jonestown as a Perverse Utopia: A ‘Greedy Institution’ in The Jungle” *Dissent* (Spring, 1979): 159.

[398] Coser ve Coser, “Jonestown as a Perverse Utopia”, s. 163.

Son trajedi, Jones için tehdit olan, ama onun müritleri ile kavgalı olmayan, Birleşik Devletler müfettişleri dolayısıyla gerçekleşmiştir. Topluluğun özelliği ona, Jones’un çatışmalarını kendi çatışmalarına dönüştürerek, karşı koymak ya da kaçmak seçeneğini bırakmamıştır. Daha yakın zamanlarda benzer baskılar, Texas, Waco’da aynı trajedinin tekrarlanmasına neden olmuş: burada federal ajanlar elli bir günlük kuşatma sonucu karargâhlarına hücum etmeye karar verdiklerinde, kült lideri David Koresh’ın müritlerinden yetmiş yedi kişi ölmüştür.[399]

[399] The FBI and Bureau of Alcohol, Tobacco and Firearms.

Coser’in karşılıklı bağlılık ile ilgili savları, James Madison’un *The Federalist Papers* (Federalci Tebliğler)’deki mantığına benzemektedir. Madison’un seçmenleri Amerikan Anayasası’nı kabul etmeye teşvik etmesinin nedenlerinden biri, bunun sonucunda oluşacak olan devletler birliğinin oldukça büyük olacağı ve çeşitlilik içereceği idi.

Bu durum, bir hizibin veya bir grubun diğer vatandaşları ezmesi ve azınlığın çoğunluk tarafından baskı altına alınması olasılığını azaltacaktı.

> Toplum ne kadar küçük ise, birbirlerinden farklı partilerle bu partileri oluşturan çıkarlar muhtemelen daha az olacaktır; bu farklı partiler ve çıkarlar ne kadar az ise, bir çoğunluğun aynı partide bulunması olasılığı o kadar fazladır; ve bir çoğunluğu meydana getiren kişilerin sayısı ne kadar az ise... bunların baskı planları yapmaları ve uygulamaları o kadar kolay olacaktır. Alanı genişletir, parti ve çıkar çeşitliliğini artırırsanız, çoğunluğun, diğer vatandaşların haklarını çiğnemekte ortak bir güdüye sahip olmaları olasılığını azaltmış olursunuz.”[400]

[400] Edward Mead Earle’ün bir önsözü ile, *The Federalist*, (New York: The Modern Library, n.d.), s. 60-61.

Son olarak, Coser, toplumsal katılığa ve insanların birbirlerine bağlılığına ek olarak düşüncelerin de çatışmaların bölücülüğünü artıracağını söyler.

Çatışmalar, çatışanların kendileri için değil de grup için çatıştıklarını düşündüklerinde daha da yoğun olacaktır; çünkü bu takdirde yaptıklarının ahlâk yönünden meşru olduğuna inanmaktadırlar. Aynı zamanda, kendilerini özdeşleştirmiş oldukları ve temsil ettikleri topluluktan aldıkları güç ile kuvvetlenmiş olacaklardır.[401] Coser'in, aydınların emekçiler ile idareciler arasındaki çatışmaların keskinliğini ve siyasal köktenciliği (radicalism) artırdığını kanıtlamaya çalışmasının nedeni budur; Mannheim'ın ifadesi ile aydınlar, "çıkar çatışmalarını fikir çatışmalarına" dönüştürürler ve geniş ölçüde bu ahlâksal devinim gücünü sağlar.[402]

401 Coser, *The Functions of Social Conflict,* s.118.

402 Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 116.

Özet

Coser'in çatışma kuramının başlıca özelliği; çatışmanın, çok zaman ne toplumsal olarak bölücü ne de değişim kaynağı olabileceğini göstermesidir. Bu husus, özellikle birçok bağımsız ve üst üste gelen toplulukları içeren ya da içermeyen toplumlarla, bunların içindeki çatışmaların farklı yapıları ve sonuçlarını karşılaştırmasında görülmektedir. Ancak Coser'ın anlatımı, tam anlamı ile yeterli değildir. Pek "katı" olmayan karmaşık ve birbirlerine bağlı toplumlar da çok bölücü çatışmalar yaşayabilir; katı ve hiyerarşik toplumlar, yıkıcı çatışma olmadan yüzyıllarca yaşayabilir. Şili ve Arjantin'de yakın tarihte siyasal mücadele ve demokrasinin çöküşü, ilk duruma örnek, Bizans İmparatorluğu'nun bin yıllık tarihi, ikincisine örnektir. Buna ilave olarak, faydalı bir düzenleyici olmakla beraber, çatışmanın işlevleri üzerindeki vurgulaması tek yönlüdür. Çalışmalarının başında, toplumsal çatışmayı, birbirlerine karşı olanların "rakiplerini bertaraf etmeye, yaralamaya veya ortadan kaldırmaya" çalıştıkları bir müca-dele olarak anlatmıştır."[403] İnsan bundan böyle, onun bu davranışa daha fazla eğilmesini, ya da güç ve baskıya dayalı birçok durumların sağlamlığını kabul etmesini boş yere bekler.

403 Coser, *The Functions of Social Conflict,* s. 8.

Randall Collins

Tartışacak olduğumuz çatışma kuramcılarının en sonuncusu ve aynı zamanda en genci olan Randall Collins (d. 1941), Amerikan sosyologları arasında çatışma kuramına karşı gittikçe artan ilginin örneğidir. Yukarıda Marksizm konusunda yeniden canlanan ilgiyi ve sosyolojiyi toplumsal değişim istekleri ile birbirinden ayrılmaz olarak gören genç sol kanat sosyologların Frankfurt Okulu'nu keşfettiklerini görmüştük. Amaçları, sosyolojilerinde politik eylem olmayıp bilimsel açıklama olan çağdaşlarından birçoğu da, şimdi çatışma bakış açısının sosyolojik çözümlemeye yaklaşmanın en verimli yolu olduğuna inanmaktadırlar."[404]

404 Örneğin, Jonathan Kelley ve Herbert S. Klein'ın "Revolution and the Rebirth of Inequality: A Theory of Stratification in Post-Revolutionary Society", *American Journal of Sociology* 83, No. 1 (1977): 78-79'a bakınız.

Collins'in çalışmaları bugüne kadar bu yaklaşıma dayalı en ileri kuramsal sentezdir. Marx veya Dahrendorf'tan farklı olarak Col-lins'in çalışmaları, toplumsal çatışmanın ne zaman olacağını tanımlama anlamında bir çatışma kuramı değildir. Hattâ tasvir ettiği birçok durumlarda açık çatışma yoktur. Daha ziyade birçok toplumsal olayın, çatışan çıkarlar ve belirli toplumsal durumlarda insanlar için mevcut kaynaklar ve eylemlerin çözümlemesi esasında açıklanabileceğini göstermeye çalışır.

Collins, Harvard'da lisansını, Stanford'da yüksek lisansını ve Ber-keley'de, University of California'da doktorasını yapmıştır. Berkeley' de, Institute of International Studies'de araştırma görevlisi olarak çalışan bir öğrenci iken yayın işine başlamıştır.[405] San Diego'da Uni-versity of California'da, Charlottesville'de University of Virginia'da, Riverside'da University of California'da öğretmenlik yapmıştır, şimdilerde University of Pennsylvania'da çalışmaktadır.

405 Örneğin, J. Ben-David ve R. Collins, "Social Factors in the Origins of a New Science: The Case of Psychology," *American Journal of Sociology* 31, no. 1 (1966): 451-65.

Collins'in çalışmaları, çatışma kuramının bütün başlıca öğelerini içerir: İnsan çıkarları vurgulanır; toplumun, üyelerine birbirleri üzerinde az veya çok güç sağlayan göreli kaynaklara sahip rekabet içinde olan topluluklardan oluştuğu görüşüne ve bir toplumsal çatışma ve egemenlik silahı olarak fikirlere ilgi içerir.[406] Collins'in de kabul ettiği gibi, başlıca borçları "çatışma kuramının büyük yaratıcısı"[407] Marx'a ve her şeyden önce Weber'edir ki, onun çözümlemeci bakışını karşılaştırmalı tarihsel yaklaşımını ve ütopyacı olmayan görüşünü alıp kendisininmiş gibi kullanmıştır.[408]

406 Collins'in en son çalışmaları fikirlerin nasıl geliştiği ve yayıldığı ile ilgilidir. Randall Collins, *"The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Science* (New York: Academic Press, 1975), s. 428.

407 Randall Collins, *Conflict Sociology: Toward an Explanatory Science* (New York: Academic Press, 1975), s. 428.

408 Collins, *Conflict Sociology,* s. 58-69.

Ayrıca, tartışmış olduğumuz bütün çatışma kuramcıları arasında Collins en fazla, genellikle işlevselciliğin babası olarak kabul edilen Durkheim'dan esinlenir. Collins'in işlevselcilik konusunda söyleyecek pek iyi şeyleri olmamakla beraber, Durkheim'ın, insanlar arasında duygusal bağların ve sadakatların yaratılması ile ilgili çok şey açıkladığına inanmaktadır. Collins'in çalışmalarının en özgün yönü, toplumsal bütünleşme ile çatışma yaklaşımını bir kuram ile birleştirme şeklidir. Birçok çatışma kuramcılarından farklı olarak, genellikle simgesel etkileşim ve fenomenoloji gibi "mikrososyolojik" bakış açılarına yakın bilinen Mead, Schutz ve Goffman gibi kuramcıların çalışmalarından yararlanmıştır. Bu, onun bireysel sadakatlar (bağlı-lıklar-loyalties) ile duygusal bağların nasıl geliştiği konusuna duyduğu ilginin sonucudur.

Çatışma Sosyolojisinin Doğası

Collins'in temel kabulleri, insanların bütün toplumlarda ardınca koşacakları *servet*, *güç* ve *saygınlık* gibi bazı "mallar" (goods) oldu-ğu"[234] ve hiç kimsenin emir almayı sevmediği ve bundan kaçınmak için elinden gelen her şeyi yapacağıdır."[235] Yani Collins, insanların, nerede yaşarlarsa yaşasınlar, onlara göre hareket edecekleri bazı *'temel çıkarlar'a* sahip olduklarını kabul eder.

Buradan, toplumsal çatışmanın her zaman mevcut olacağı sonucu çıkar. Bu, herkes açgözlü olmasa da, güç, esasta eşitsiz olduğu için doğrudur: eğer ben çok büyük bir güce sahip isem, etrafımdakilerin daha az gücü olacak ve bana uymak zorunda kalacaklardır. Collins, "*güç* ve *saygınlık* az bulunan mallar (commodities) olduğundan ve zenginlik de genellikle bunlarla bir arada bulunduğundan, insanların küçük bir kısmının bu mallardan eşit payın biraz daha fazlasına sahip olma hırsı, diğer insanların tâbi olmak ve itibarsızlıktan kaçınmak için bir karşı mücadeleye girmelerini gerektirir" der.[236] Bu toplumsal çatışma birçok şekiller alabilir; ama ona göre, onun merkezinde doğrudan *baskı* vardır. *Zor kullanmak,* insanların her zaman başvuracakları bir şeydir, ve bazı insanlar her zaman diğer bazı insanlardan daha iyi durumdadırlar. "Her şeyden çok da, şiddetli zorbalık her zaman için kullanılabilir ve bitmeyen bir kaynaktır."[237]

[409]Collins toplumsal yapı ve değişimin belirleyici etkenleri ile ilgili çözümlemesinin bir parçası olarak, bir tipoloji geliştirir: İlk olarak, insanların bu mücadeleye getirdikleri yalnız mülk değil: araçlar, okur-yazarlık gibi beceriler ama en önemlisi, silahlar içeren kaynaklar vardır. İkinci olarak, kişisel ilişkilerde rol oynayan kuvvet ve fiziksel çekiciliğin (attractiveness) rolünü vurgular. Üçüncü olarak, kişilerin temas hâlinde oldukları ve böylece onlara maddî mal ve statü elde etme olasılığı sağlayabilecek olan insan sayıları ve tiplerini sa-yar.[238] Dördüncü olarak, Collins, insanların "duygusal dayanışma sağlayacak olan kültürel araçlar deposunda" sahip oldukları kaynakları vurgular.[239][410] Bununla o, insanların, durumun nasıl olduğu ve nasıl olması lazım geldiği hususunda herkesçe paylaşılan ve aynı zamanda bu görüşü geliştirenlerin imtiyazlı

konumlarını sürdürecek olan bir görüş yaratma ve koruma kabiliyetlerini kastetmektedir.

409 Bununla ilgili bir çözümleme için Bölüm 7'de alışveriş kuramının "tekel" tartışmasına bakınız.

410 Collins, *Conflict Sociology,* s. 60.

[238]Hintli bir köylü dokunulmazı ile bir ondokuzuncu yüzyıl Hindu mihracesini karşılaştıracak olursak, Collins'in neden söz ettiğini anlayabiliriz. Dokunulmaz olan köylüye, *kast sistemi* dolayısıyla deri tabaklamak veya abdesthane (latrine) temizlemek gibi bazı temiz olmayan işlerden başka her şey yasaklanmış olduğu için, onun bir şehirde pazarlayabileceği hiçbir becerisi yoktur. Onun Hindular'la çalışması onları kirletecektir. Toplumsal temas alanı son derece sınırlıdır; ve dolayısıyla başka bir seçeneği olup olmadığı hakkında bir fikri yoktur; pistir ve iyi beslenememiştir; Brahminler'in rahip kastının egemenliği altındaki dini, ona bugünkü durumunun daha önceki yaşamlarındaki davranışının kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ve öylece kabul edilmesi gerektiğini öğretir. Buna karşılık, mihrace muazzam kaynaklara, geniş fırsat ve toplumsal temas alanlarına sahiptir. İyi beslenmiş olduğundan, daha yapılı ve fiziksel yönden çok daha çekicidir. Bundan başka, Hindu dininin gidişatı ve rahiplerin etkileri üzerinde çok az veya hiç denetim sahibi olmamakla beraber, kozmopolit temas alanları yolu ile üzerinde rahiplerin etkisi zayıflamıştır. Açıkça görülebilir ki mihrace, dokunulmaza nazaran muazzam bir güç sahibidir ve çok daha fazla sayıda amaçları başarabilecek durumdadır. Amerika'da, toplumsal yardım alan bir anne ile, bir şirket müdürü gibi birbirinden çok farklı iki kişiyi karşılaştıracak olursanız, yine de büyük farklar olduğunu göreceksiniz; ama bu farklar o derecede aşırı değildir. Bunun nedeni, bu iki toplumun kaynaklarını çok farklı olarak dağıtmış olmalarıdır.

Weber'i izleyen Collins'e göre, hayatta insanların daha çok veya daha az kaynak elde ettikleri, az çok egemen oldukları veya egemenlik altında bulundukları başlıca üç alan vardır. Bunlar bir arada "toplumsal tabakalaşma" örneklerini oluşturur. Bunlardan birincisi, insanların farklı *sınıflar* hâlinde gruplandırılabilecekleri uğraşılarıdır; ikincisi, yaş, cinsiyet,

etnik ve eğitim gruplarını içeren farklı *statü grupları* hâlinde yaşadıkları topluluklardır; ve üçüncüsü, farklı *partilerin* politik güç peşinde koştukları siyasal arenadır.[411] Bütün bu durumlarda, toplumsal davranış için en önemli olan, insanların ne ölçülerde diğer insanları etkileyerek servet, statü ve belirli saygı elde etmelerini sağlayacak mevkilerde bulunduklarıdır. Collins, tabakalaşmanın yalnızca bir yönünü birinci derecede önemli olarak görmez; ona göre, insanların durumlarının bütünü, birçok alanlardaki kaynak ve mevkilerinin toplamıdır. Başka bir deyişle, Collins, "farklı tabakalaşma düzenlerinin aynı hizada sıralanmadıklarını" iddia ederek, Weber'in çoğulcu modelini Marx'ın tek nedenli modeline tercih ettiğini belirtir.[412]

411 Collins, *Conflict Sociology,* s. 79-87.

412 Collins, *Conflict Sociology,* s. 50.

Collins'in çalışmalarının büyük bir kısmı, kaynak dağılımı ve kullanımının, nasıl farklı toplumsal davranış ve kurumlarla sonuçlandığına ait somut yollar ile ilgili önermeler getirmektedir. Aynı zamanda, paylaşılan bir kültürü ve "meşru" bir toplumsal düzeni neyin yarattığı üzerinde ayrıntılı olarak durur.

Toplumsal Kurumlar ve Kaynaklar Dengesi

Collins'in, çatışan çıkarlar arasında ilişkiler, kaynakların dağılımı ve toplumsal kurumların doğası konusundaki görüşlerinden en ilginç olan bazıları modern eğitim, örgütsel kuram, devlet ve cinsiyete dayalı tabakalaşmanın nedenleri ile ilgilidir. Her konuda da yönteminin Weber'den alındığını göreceğiz: çoğu zaman genel ilkeleri somut tarihsel çerçeve içerisinde ve bunlar içindeki güç dengesini tartışmaktadır.

Eğitim Yolu ile Tabakalaşma: Collins, eğitimin güç, zenginlik ve saygınlık için mücadelede nasıl bir kaynak olarak kullanıldığı ile her zaman ilgilenmiştir, ve insanların meslek hayatlarında eğitimin rolü ile ilgili deneysel araştırmasında bir çatışma bakış açısı kullanmıştır. Eğitimi statü-

grup farklarının önemli bir temeli, insanları belirli bir kültür şekli içinde toplumsallaştıran bir çeşit "sahte-etniklik" olarak ele almaktadır.[413] Belirli bir kültürü paylaşan eğitim görmüş bir seçkin (aydın), ona göre, eğitimi üstün mevkilerde istihdam için bir ölçüt olarak kullanacaktır. Eğitim kurumlarının, kapılarından ancak toplumsal sıra düzeninin (hierarchy) bir sonraki düzeyinde yer alacak başarılı kişilerin geçmesine izin verecek denetim işlevini görmesi, eğitim görmüş kişilerin çıkarlarına hizmet eder. Bir bütün olarak, o, toplumda kendi kültürüne karşı saygı uyandırmaya çalışacaktır."[414]

413 Pierre Bourdieu'nün özellikle, *Homo Academicus,* çev. Peter Collier (Cambridge: Polity, 1988) ile karşılaştırınız. Collins, *Conflict Sociology,* s. 86-87.

414 Collins, "Functional and Conflict Theory of Educational Stratification" ve Randall Collins, *The Credential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification,* (New York: Academic Press, 1979).

Modern sanayi toplumlarında okul içi eğitim süreleri daha uzundur ve sanayi öncesi toplumlara göre, daha yüksek eğitim derecelerine gerek vardır. Bu durumun genel açıklaması geçmişe nazaran daha çok, işin daha fazla beceri gerektirmekte olduğudur; ama Collins'e göre, bu, gerçeğin ancak yarısıdır. Tanıtlar, eğitimin "sanayi düzeyinde istihdam edilenin üretkenliği ile ilişkili olmadığını ve iş becerilerinin onları uygulama fırsatları yolu ile öğrenildiğini", okulda öğrenilmediğini göstermektedir.[415] Sanayi toplumlarında farklar belirgindir ama açık olarak teknolojik ilerlemeye bağlı değildir. Örneğin, savaş sonrası sürede Amerikan eğitimi ortalama olarak, Japonya veya Batı Almanya'dakinden daha uzun sürelidir. Ayrıca, Collins'e göre mühendisler endüstrinin ihtiyaç duyduğu gerçek becerilere sahip tek profesyonel gruptur. Modern eğitim ile ilgili teknolojik açıklama doğru ise, mühendislik fakültelerin yerleşkelerinde en yüksek itibara sahip olması ve mühendislik öğreniminin, eğitimde en üstün dal olması beklenirdi. Ama böyle bir durum olmamıştır. Amerika, üniversite

düzeyinde “modern dünyadaki en büyük meslekî olmayan eğitim sistemine sahiptir.”[416]

[415] Collins, *The Credential Sociery,* s. 48.

[416] Collins, *The Credential Society,* s. 162. Sanayileşmiş ülkeler, mühendislerin göreli statüleri bakımından birbirlerinden farklıdırlar, örneğin Fransızlar,

“Diplomalı sistem”in aşırı derecede gelişmesini anlamanın en iyi yolu, eğitimi mesleklere giriş gereklerini hazırlamanın aracı ve bir işi yapmanın ön şartı olarak belirlenmiş uğraşlar kültürünün yaratıcısı olarak görmektir. Böylece, kabul edilmiş işçiler olarak “meslekî” eğitimde öğrenmiş olduğunuz (onlara mahsus) dili kullanmıyorsanız, bu durum yeterliliğinize gölge düşürecek tanıt olarak değerlendirilir. Bu süreç, son yıllarda yaşamakta olduğumuz “diploma enflasyo-nu”nu çok çabuk yaratabilir. Çok iyi eğitim görmüş olanlar kendilerine itibar sağlayacak iş gereklerini düzenlerler; insanlar başarıya giden bir yol olarak eğitimin önemini kabul ederek, ondan daha fazlasını edinmeye çalışırlar; işverenler başvuru selini elemek ve işe giriş için aranılan özellikler düzeyini daha da yükseltirler ve böylece devam eder.

Örgütsel Kuram: Collins’in örgütlere genel yaklaşımı, onları üst düzeydekilerin, alt düzeydekileri denetim altında tutmaya çalıştıkları “mücadele alanları” olarak görmektir. İnsan, başta bulunanların ellerindeki yaptırımlara bakarak, bir örgütün yapısını anlayabilir.

Collins, başlıca üç yaptırım veya denetim ilkesi belirler: *Baskı;* uygun etkinlikler ve davranış karşılığında verilen *ödüller,* insanların ideallere bağlılığını uyandıran *kurallara uygun denetim.* Bunlardan her birinin farklı sonuçları vardır. İnsanlar baskıyı sevmezler ve ona karşı direnirler. Baskıya dayanan örgütlerde alt düzeyde bulunanlar “boyun eğme ve edilgin direniş”e (passive)[417] başvururlar. Zorunlu çalışma kampları fevkalade verimsizdir ve esirler efendilerine her zaman aptal ve sorumsuz görünürler. Collins’e göre, maddî ödüller, daha az yabancılaştırıcı olmakla beraber, ücret ve parça başı karşılığı ile ilgili devamlı kavgalara ve resmî olmayan toplulukların, iş hızını denetleyerek insanların “fazla” çalışmalarını

önlemelerine ve insanların ancak karşılığında ücret aldıkları takdirde iş yapma eğiliminde olmalarına yol açar.[418]

[417] Collins, *Conflict Sociology,* s. 299.

[418] Collins, *Conflict Sociology,* s. 300.

üniversiteler dışında "grandes ecoles" (büyük okullar) de eğittikleri bir mühendislik eliti yaratmışlardır.

246 Collins için, üst düzeydekilere göre kurallara uygun denetim, en çok istenilen denetim şeklidir; çünkü alt düzeydekiler üst düzeydekilerin amaçlarını paylaşacak olurlarsa, iş birliği yapmak, itaat etmek ve fazla çalışmak için daha fazla güdülenmiş olacaklardır.[419] Ancak, bunun da bedelleri vardır. Normatif denetim yaratmanın en etkin yollarından biri, otoriteyi yaymaktır; çünkü bir örgüt adına ne kadar çok sayıda insan emir verirse o örgütle o kadar çok özdeşleşmiş olunur. Örneğin üstler, "sorumlu mevkilere üye tayin edebilirler; bununla ilgili bir yöntem de, onlara terfi etme şansı vermektir.[420] Ancak, her iki yaklaşım da, üstlerin merkezîleşmiş gücünü azaltma eğilimindedir.

[419] Collins, *Conflict Sociology,* s. 300-301.

[420] Collins, *Conflict Sociology,* s. 301.

Bir başka taktik seçeneği, dayanışma veya arkadaşlık duygusuna sahip üyeler toplamaktır, *nepotism,* Aile üyelerini işe almak, örgütsel bağlılık yaratmanın geleneksel bir yoludur, Collins'e göre.[421] Aynı şekilde yetişmiş ve aynı yerlerden gelen insanları almak da, arkadaşlıklar sağlayarak örgüte bağlılığı mümkün kılmaktadır.[422] Ayrı zamanda, bir örgüt, merasimlere ne kadar çok önem verirse, dünyadan ne kadar soyutlanmışsa ve kendisini ne ölçüde dışardan gelecekler karşısında tehlikede hissediyorsa, özdeşleşme ve bağlılık o kadar güçlenecektir.[423] İnsanların hep birlikte *cyanide* içerek öldükleri Jonestown örneğini tartışırken, soyutlanma ile birlikte âyin veya merasimin önemli etkisine dikkat çektik.[424]

[421] Collins, *Conflict Sociology,* s. 303.

[422] Collins, *Conflict Sociology,* s. 305.

[423] Collins, *Conflict Sociology,* s. 304.

[424] Coser ile ilgili önceki kısma bakınız.

248 Ancak, Collins, birbirlerini seven insanların, liderleri ile uyuşmayacak ve çatışabilecek güçlü, resmî olmayan topluluklar oluşturma eğiliminde olacaklarına işaret eder. Kurallara uygun denetime dayanan örgütler, siyaset konusunda devamlı çatışmalar ve topluluk amaçlarını kimin daha iyi uygulayabileceği konusunda taraftarlar arasında kavgalar bekleyebilir. “Kurnaz örgüt politikacılarının, her zaman kurallara uygun teşvikleri, maddî ödüllerle ve belki de sinsi baskı tehditleriyle karıştırmaları gereklidir; çünkü bu sonuncusunu *alışılagelen* (routine) olarak uygulamak ve denetim altında tutmak daha olasıdır.”[425] Stalin, devrimci Bolşevik Partisi’ni, bürokratik Komünist Partisi’ne dönüştürmek için şiddetli ideolojik tartışmaları beraberinde getiren, paylaşılan ideallerin “kurallara uygun denetimi” yerine, parti üyelerini gizli polis tehdidi ile bir arada maddî ödüller sağlamak suretiyle denetlemiştir.

[425] Collins, *Conflict Sociology,* s. 315.

Devlet: Collins, devleti çözümlerken çatışma bakış açısını kullanmakla, toplumsal hayat ve toplumsal çatışmanın özünde *zorlama* bulunduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, devlet, özel bir örgüt çeşididir; bu, “şiddetin örgütlenme şekli”[426]nden ileri gelir ve ordunun, polisin ve her şeyin üstündedir.[427] Siyasal sistemleri çözümlemek için, Collins’e göre, şiddetin nasıl örgütlenmiş olduğunu ve hangi çıkar gruplarının devletin siyasetini denetleyip etkilemekte olduğunu sormalıdır.

[426] Collins, *Conflict Sociology,* s. 351.

[427] Collins, *Conflict Sociology,* s. 352.

İnsanların, devletin denetimini ele geçirebilmelerini sağlayan kaynaklar arasında *inanç sistemleri, mülkiyet, haberleşme ağları* ve *askerî teknoloji* vardır, Collins’e göre.[428] Bu bölümde tartışılmış olan kuramcılar arasında

siyasal ve toplumsal hayat üzerinde askerî teknoloji ve askerî örgütlenmeye karşı en duyarlı olanı Collins'dir. Kendi ucuz silahlarıyla çarpışan insanlardan oluşan bir toplum, savaşı tekelinde bulunduran Ortaçağ şövalyeleri gibi küçük bir grubun pahalı kişisel silahlara sahip olduğu bir topluma göre, çok daha demokratiktir. Bunun gibi, Roma ordusu gibi bir ordunun merkez depolarından mı veya yerel olarak mı teçhiz edilerek beslediğini ve fethedilen toprakları ödül olarak alıp almadığını merkezî bir devlet mi, yoksa gevşek dokulu feodal bir düzen mi olacağını tayin eden hususlardır.

428 Collins, *Conflict Sociology,* s. 353.

Collins'in, askerî güç çözümlemesinden farklı olarak, siyasal gücün temeli olarak *ekonomik kaynaklar* konusundaki tartışmaları daha kısadır. Collins, zora ve askerî kuvvete en büyük önemi verir ve siyasal sistemlerin ekonomik temellerini tartışırken, üretim tekniklerini başlıca nedensel etken olarak gören Lenski'den esinlenen Marxçı tipolojiyi kullanır.[429] Collins'in görüşleri, politik yapı üzerinde farklı mülkiyet ve ekonomik örgütlenme şekillerinin etkisini ihmal etme eğilimindedir. Yasa, devletin güç kullanmak kadar aslî işlevi olmasına rağmen, bu şekillerin köklerinin bulunduğu farklı yasaları ve yasa sistemlerini görmezden gelir. Hâlbuki Collins üzerinde en büyük etkiye sahip olan Weber, ekonomik örgütlenme ve onun yasal teme-line oldukça büyük önem vermiştir. Örneğin, Avrupalı şehir ahalisinin, kendi iş ve mülklerine sahip olma ve kendi şehirlerini idare etme kabiliyetlerinin tarihsel ve ekonomik sonuçlarına işaret etmiş ve Çin-liler'in köy merkezli akraba veya klanlarına yasal olarak bağlı iken şehirlerini idare etme hakkına sahip olmadıklarını göstermiştir. Col-lins'in tartışmalarındaki yetersizlik, modern çatışma kuramının devleti ele alışındaki genel bir soruna işaret etmektedir.

429 Bölüm 4, bu kitap, s. 232'ye bakınız.

Cinsiyete Göre Tabakalaşma: Bütün toplumlarda, insanların yaşama şanslarını belirleyen en önemli statü grupları cinsiyetleri olmuştur. Hemen her durumda, kadınlar servet, güç ve özerklik ile diğer değerli kaynaklara erişmekte, erkeklerden belirli bir farkla geri kalmışlardır: bilinen hiçbir örnekte daha ileride değildirler.[430]

430 Rae Lesser Blumberg, cinslerin eşit görüldüğü çok az sayıdaki toplumların ufak ve karmaşıklıktan uzak olduğunu söyler. Rae Lesser Blumberg, *Stratification: Socioeconomic and Sexual Inequality,* (Dubuque, Iowa, W.C. Brour, 1978).

259Collins, hem bu genel durumu hem de kadınların genel statüle-rindeki *değişiklikleri* açıklamak için bir kuram geliştirmiştir.[431] Ona göre, kadınların genellikle daha düşük olan statüleri, insanların güçlü seksüel tatmin güdüleri ve çoğu zaman erkeklerin daha yapılı ve kuvvetli olmalarından kaynaklanır. Ancak toplumlar arasında çok farklar vardır. Örneğin, katı İslâm toplumlarında kadınlar yaşmak arkasında ve çarşaf içinde tutulur; buna karşılık, avcılıkla uğraşan ve teknoloji yönünden basit kabile topluluklarında kadınlar göreli olarak daha fazla eşitliğe sahiptirler. Collins'in inandığı gibi, bu farklar iki büyük etkenin sonucudur: Kadınların pazar durumu ve baskının toplumda uygulanma şekli. Kadınlar geçim ekonomileri ile zengin pazar ekonomilerinin mevcut olduğu yerlerde nisbeten iyi durumda, ama arada bulunan, "artık üreten" ekonomilerde daha kötü durumdadırlar. Baskının, devletin tekelinde olduğu ulus-devletlerde daha iyi, kişilerin yasal savunmaları olmayan kurbanlarına zor kullanabildikleri veya baskının ev içi düzeye bırakıldığı yerlerde daha kötüdür.

431 Collins, *Conflict Sociology,* Bölüm 5.

Bazı feminist kuramcılar, Collins'in kadınların şartları ile ilgili farklılıkları açıklamaktaki yaklaşımını paylaşırken, kadının düşük statüsünün erkeğin kuvvetli olmasından ileri geldiği görüşüne katıl-mamaktadırlar.[432] Hem Janet Saltzman Chafetz hem de Rae Lesser Blumberg, en önemli hususun kadının çocuk doğurmak olan biyolojik rolü olduğu görüşündedirler. Bunun etkisi küçük görülebilir ama ortadan kaldırılamaz.[433] Bütün toplumlar çocuğu doğurup emzirenin ona bakmasını daha uygun görmüşlerdir. Hiçbir toplumda kadın "bir kategori olarak... yalnız üretken/kamu sektörü rollerinde uzmanlaşmış değildir."[434]

432 American Sociological Association'ın 1990'da yıllık toplantısına sunulmuş olan tebliğ, Janet Saltzman Chafetz, "Some Thoughts of an

Unrepentant ‘Positivist, Who Considers Herself as Feminist Nonetheless’a bakınız. Hill Collins de (Bölüm 5’e bakınız) çoklu değişkenler olan ırk, sınıf ve cinsiyetin tabakalaşmadaki önemini vurgulamıştır.

433 Janet Saltzman Chafetz, *Sex and Advantage: A Comparative MacroStructural Theory of Sex Stratification* (Totowa, N.J.; Rowman and Allanheld, 1984) ve “Gender Equality: Toward a Theory of Change”, Ruth A. Wallace, ed., *Feminism and Sociological Theory* (Newbury Park: Sage, 1989): Rae Lesser Blumberg, *Stratification: Socioeconomic and Sexual lnequality* ve “A General Theory of Gender Stratification”, Randall Collins, ed., *Sociological Theory,* 1984 (San Francisco: Jossey-Bass, 1984): 23-101.

434 Chafetz, *Sex and Advantage,* s. 21.

Chafetz’in *cinsiyet tabakalaşması kuramı,* çözümlemeci çatışma yaklaşımına iyi bir örnektir. Cinsler arası eşitsizlik derecesini, kıt ve değerli kaynaklara erişebilme esasında tanımlar; ve gözlemlenmekte olan farklılıkların çoğunun nedenini nispeten az sayıda değişkende görür. Bunların arasında, kadının hayat süresinde çocuk doğurmaya ayrılan zamanın oranı, ev ile iş yeri arasındaki uzaklık, cinsiyet eşitsizliğinin ideolojik/dinsel destekleri ve tehdidin (ve az çok resmî savaşın) derecesi yer almaktadır. Böylece, Chafetz, örneğin şöyle der, “bir toplumda ortalama doğurganlık oranları ne kadar yüksek ve ev yeri ile iş yeri arasındaki mesafe ne kadar uzak ise, kadınların üretken faaliyetlerde bulunmaları o kadar az olacaktır.” [435]

435 Chafetz, *Sex and Advantage,* s. 68.

Bunlar gibi etkenler yalnız üretken etkinliklerde çalışan kadınların sayısını değil, bu etkinliklere katılma şekillerini de etkileyecektir. Bu husus çok önemlidir; çünkü, “toplumlarının içinde en önemli (çok değer verilen) üretken rollere ne kadar fazla kadın katılmış ise, cinsiyete dayalı tabakalaşma derecesi o kadar az olacaktır ve bunun aksi de geçerlidir.[436]

436 Chafetz, *Sex and Advantage,* s. 52.

Chafetz mülkiyeti, Marxçı kuramcılar gibi her şeyin merkezinde olarak görmemektedir. Ancak, kadınların üretime katılmasının, statüleri için

mutlaka gerekli olduğu kanısındadır.[437] Kadınların yüksek statülü işlere katılımlarını ve ücretlerinin devamlı olarak düşük olduğunu çözümlemekte, ama “cinsiyete dayalı iş bölümü”nün işlenmeye ve değiştirilmeye elverişli olduğuna da inanmaktadır.[438]

437 Chafetz, bu hususu, “iş örgütlenmesinin yapısı” bakımından ele alır.

438 Çağdaş cinsiyet kuramlarını, “kadın erkek farkının kavramsal açıdan abartıldığı ve her cins içerisindeki muazzam farklılıkları görmezden geldiği” için eleştirir. Chafetz, “Some Thoughts”, s. 9.

Ücret eşitsizlikleri toplumsal bilimlerde olduğu kadar ulusal politikalarda da sürekli tartışma konusudur.[439] Örneğin, son yıllarda kadın katılım ve ücretleri artmakla beraber, birçok görüş sahipleri, kadınları en yüksek ücret derecesine erişmekten alıkoyan bir “cam tavan”dan söz etmektedirler. Chafetz’e göre, ücret eşitsizliği ile ilgili açıklamaların çoğu iki kategoriye ayrılır. Chafetz ücret eşitsizliği ile ilgili açıklamaların çoğunun, bu kategorilerden birine girdiğini belirtir. *insan sermayesi kuramına* göre, insanların aldıkları ücret, becerilerinin yanında işverenin ‘’tercihleri” ya da ihtiyaçlarının bir yansımasıdır. Bu kurama göre, kadınlar işverenlerin istedikleri becerilere sahip iseler, işe alınacaklardır. Aksi hâlde, onlar için verimsizlik söz konusu olacaktır. *ikili (dual) emek pazarı* kuramcıları bu açıklamayı, pazar sistemi ile ilgili tutucu bir savunma olarak reddederler. Bunun yerine, emek pazarının ikiye ayrıldığını savunurlar. Erkeklerin egemenliğinde olan birinci sektör güvenlik ve iyi ücretler içerir. Kadınlar ve azınlık grupları, teminatı olmayan, kısa süreli ve az getirili ikinci sektöre mahkûmdurlar.

439 Birleşik Devletler’de kadın mezunların düşük ücret almaları konusuna, bu metinde sık sık değinilecektir. Özellikle, Bölüm 1 ve 9’a bakınız.

Ancak Chafetz bu iki kuramın gerçekte birbirine zıt olmadığına işaret eder.[440] Çocuk doğurma, ev işleri ve kızların eğitimi konusunda ideolojik tavır alışlar dâhil birçok etken, kadınların işverenlerin beklentilerine cevap verebilme kabiliyetini çok etkileyebilir. Bunun gibi, cinsiyet klişeleri (stereotypes) işverenlerin tercihlerini ve işe alma şekillerini, işçi açığı onları değişmeye zorlamadığı sürece, etkileyecektir. Yüksek statülü işlerde

çalışanların, yerlerinin başka çalışanlar (kadınlar gibi) tarafından doldurulmasını mümkün olduğunca güçleştirmek için, kendi mevkilerini korumaya yönelik her şeyi yapacakları da doğrudur. Bunun açık bir yolu, iş şeklinin ve gününün, günün her saatinde çalışamayacaklara ya da çocuk bakımının ilk yıllarında bazı saatlerde işten ayrılmalara müsaade etmeyecek şekilde yapılandırılmasıdır. Bu bir meslek grubu olarak, insanın çıkarlarını korur ve gelirini yüksek bir düzeyde tutar.

440 Chafetz, *Sex and Advantage,* s. 74-76.

Rae Lesser Blumberg de, cinsiyete dayalı tabakalaşma ile ilgili bir çözümleme getirir. Bu çözümleme anahtar önermeler bakımından Collins'den farklı ise de, onun çözümlemeci endişelerine katılırken hem akılsal seçim bakış açısını hem de Marx'ın *artık değer* kuramı öğelerini paylaşır. Chafetz gibi Blumberg de, "kadınların genel eşitliğini etkileyen birçok etkenden en önemlisi ekonomiktir"[441] der ve evlerin içlerinin örgütlenme biçimlerine bakmanın önemini vurgular. Burada en önemli husus ekonomik kaynakların denetimidir: ''Eğer insan böylece, ekonomik kaynakların kontrolünü elde edemiyorsa, ekonomik uğraşlarda çalışmak ya da ekonomik kaynaklara sahip olmak, ekonomik güç demek değildir."[442]

441 Rae Lesser Blumberg, "Toward a Feminist Theory of Development", Wallace, ed. *Feminism and Sociological Theory,* s. 163.

442 Blumberg, "Toward a Feminist Theory of Development", s. 294-95 ve 366. Ev içi örgütlenme konusunda Bölüm 7'ye bakınız.

Böyle bir denetim, evin içinde ve dışında, ideolojik inançlar dâhil birçok farklı etkenlerden etkilenir ve Blumberg, birey ve ev davranışı üzerindeki makro-düzey değişkenlerin etkisini vurgular. Örneğin, "Humeyni'nin İranlı kadınların meslek tercihlerini, giyimlerini ve yasal durumlarını çok ağır bir şekilde sınırlayan kararları, onların hem *ev içerisinde* hem de toplum içerisindeki mevkilerini zayıflatmış-tır"[443] der. Buna karşılık, bir kadının ekonomik gücü ne kadar fazla ise, ne zaman (ve ne kadar) çocuk sahibi olacağına karar verme gücü o kadar artacaktır, ve "evlilik, boşanma,

cinsellik, ev içi otorite ve ev ile ilgili çeşitli kararlar üzerindeki kontrolü o ölçüde olacaktır."[444]

443 Blumberg, "Toward a Feminist Theory of Development".

444 Blumberg, "Toward a Feminist Theory of Development", s. 165. Açık bir alış veriş bakış açısı için Blood ve Wolfe'un benzer bir çözümlemesi, Bölüm 7, bu kitap, 456-458'de bulunmaktadır.

Ancak Blumberg, aynı zamanda, cinsiyet ile ilgili sorunlar açıkça ele alınmazsa, bu sorunları bilinçli olarak reddeden kişiler arasında bile, mevcut eşitsizlikler çoğalma eğiliminde olacaktır, görüşündedir. *Kibbutz*, ona göre, bunun açık bir örneğidir. Eşitliği sağlama amacına hizmet edeceği düşünülen çocuklara ortak olarak bakma uygulamalarına rağmen, geleneksel cinsiyete dayalı rollere dönüş olmuştur. Blumberg'e göre, bu durumun en önemli nedeni, çocukların bulunduğu evlerin, daha içerlek yerlere (güvenlik ve toplumsal nedenlerle) konulmuş olması, tarlaların ise en uzak çevrelerde bulunmasıdır. Ancak, kadınlar yine de gündüzleri çocuklarını emzirmek için, ya da "Freudcu inanışların baskısı ile" tarlalardan ayrılmışlardır: böylece üretkenlikleri tarla takım başkanlarının sinirlenmelerine neden olarak da azalmıştır. Kimse geleneksel tipik cinsiyet rollerine dönmeyi düşünmemiş, hatta "mikro düzeyde kadın ve erkek tam bir garantili ekonomik eşitlik yaşamıştır." Ama, kimse bunu önlemek için açık bir girişimde bulunmadığından, zamanla kadınlar tarlalardan uzaklaşarak, çocuk evlerine yakın veya o evlerin içinde geleneksel işlere dönmüşlerdir. Makro düzey etkenlerin karşıtlığında, mikro düzey etkenler eşitliği sağlamakta yetersiz kalmıştır.[445]

445 Blumberg, "Toward a Feminist Theory of Development", s. 186-89.

Kültür, İdeoloji ve Meşrulaştırma

[273]Collins, sürekli olarak okuyucularına konusunun eninde sonunda bireysel insanlar olduğunu hatırlatmaya çalışır. Ona göre, Mead ve Goffman

gibi, *toplumsal fenomenoloji* geleneğinden olan yazarların, bireysel deneyimler üzerinde odaklandıkları ve bunların sabit ve değişmez şeyler olmadıklarını gördükleri için, toplumsal etkileşim üzerinde söyleyecekleri çok şey vardır.[446] Bizim deneyimlerimiz büyük ölçüde kendi algılarımız ve değerlerimizin sonucudur: öyle ki, "insanlar kendi inşa etmiş oldukları öznel dünyalarda yaşarlar."[447] Bu dünyalar, örneğin bir fotoğrafı, zararsız mı, ruhlarımızı çalmanın bir yolu mu, yoksa Allah'ın resimleri yasaklayan emrinin ihlâli olarak mı gördüğümüzü belirler. Aynı zamanda, toplumumuzu mutlu edici (satisfactory) mi, yoksa acımasız-bunaltıcı (oppresive) olarak mı gördüğümüzü etkiler.

446 Bu yaklaşım ile ilgili tartışma için Bölüm 5 ve 6'ya bakınız.

447 Collins, *Conflict Sociology,* s. 60.

Collins, bundan başka, algılama çeşitlerimizin de düzenli ve gösterilebilir etkilere maruz kaldığını ileri sürer. Biz, insanların toplumsal düzeni "gerçek" ve *meşru* görmelerini sağlayacak ve böylece toplumsal çatışmanın yolunu değiştirecek bireysel deneyimlerin cinsini teşhis edebiliriz. Meşruluk, zamanla, çatışmanın doğasını etkiler.

Collins'in belirlediği deneyimler şunlardır: İlk ve en önemlisi,[448] emir alma ve verme; ikincisi, insanların başkalarıyla haberleşme şe-killeridir.[449] Ona göre, insan psikolojisinden dolayı, *emir verenler,* içinde güç sahibi oldukları ve namına emir verdikleri örgütün idealleri ile özdeşleşme eğiliminde olacaklar ve kendi deneyimlerinden dolayı kendilerinden emin ve genellikle resmî bir davranış içinde bulunacaklardır. Bunun aksine, insanlar ne kadar çok *emir alırlarsa,* örgütün ideallerine o derecede yabancılaşacaklar, daha çok kaderci, itaatkâr, alacakları geçici ödüllerle ilgili ve başkalarına karşı daha güvensiz olacaklardır. Otorite hiyerarşisinde ortada bulunan hem emir veren hem de alanlar, örgütle özdeşleşmeyi itaatkârlıkla birleştirme eğiliminde olacaklar, ama bir örgütün uzun vâdeli amaçlarıyla fazla ilgili olmayacaklardır.

448 Collins, *Conflict Sociology,* s. 73.

[449] Collins, *Conflict Sociology,* s. 75-76.

[276]Collins'in temel önermesi, insanların emir almaktan çok, emir verme derecesini artırmak istedikleridir. Buna göre, orta düzeyde bir memur ve bürokrat, "emir alma durumlarını, emiri başkalarına nakletme durumları hâline çevirmeye çalışır."[450] Bu, orta düzey bürokratların, kuralları daha uzak hedeflere varmanın yolları olarak gören üstlerine oranla daha katı olmalarını açıklamaktadır. Buna karşılık, Collins'in genellikle insanın görüşü ile, insanın emir verip emir alma durumu arasındaki ilişkiyi vurgulaması, herkesin büyük örgütler içinde çalıştığı bir dünyayı varsayar. Oysa insanların uğraşılarını düşünecek olursanız, birçok insanın -çiftçi, sigortacı, ev kadını gibi— günlük yaşantılarında "emirler" ile alışverişi olmadığını göreceksiniz.

[450] Collins, *Conflict Sociology,* s. 74.

İnsanların başkalarıyla haberleşme tipleri çok önemlidir; Collins, bunun, insanların emir deneyimlerinin etkilerini güçlendirdiği veya (bu, toplumsal denetim için çok önemlidir) azalttığı için önemli olduğunu savunur. Bunlar her şeyden çok, insanların çevresinde mensup oldukları toplumun örgütlendiği fikir ve normları, ne derecede "gerçek" olarak kabul edeceklerini; insanların toplumsal düzeni meşru olarak görüp görmeyeceklerini belirler. Ona göre, insanların hayvanlar gibi, bazı el hareketlerine, seslere ve işaretlere karşı otomatik tepkileri vardır; ve toplumsal bağlar, hayvanlardan farklı olarak genetik biçimde programlanmış ses ve işaretlerden çok, simgeleri (bayrak ve selamlar gibi) içeren, paylaşılmakta olan tepkilere dayanır.[451] Bu tepkilerin gücü, insanların birbirleriyle olan haberleşmelerinin iki yönüne bağlıdır; insanların bir arada geçirdikleri zaman veya "karşılıklı gözetimleri" ve temaslarının çeşitliliği. Bunlar, Collins'e göre, Durkheim'ın çözümlemesinde "toplumsal yoğunluk" adını verdiği ve "toplumun" üyeleri arasında *bağlılık* ve *özdeşleşmeyi* gerçekleştirdiğini söylediği şeyle örtüşür.[452]

[451] Collins, *Conflict Sociology,* s. 152-153.

[452] Collins, *Conflict Sociology,* s. 76.

[280] *Toplumsal Yoğunluk:* Collins, *karşılıklı gözetim* ne kadar fazla ise (insanlar birbirlerinin yanında ne kadar çok bulunurlarsa), insanların topluluğun kültürünü kabul etmeleri ve diğerlerine uyum göstermeleri beklentisinin o kadar fazla olduğunu iddia eder.[453] Bunun aksine, ne kadar az bir arada olurlarsa, tavır alışları o derecede açıkça bireysel ve ben merkezli olacaktır.[454] Bu, büyük ölçüde, fizik olarak bir arada bulunmanın, "otomatik ve karşılıklı olarak sözel olmayan etkileri" kuvvetlendirmesinden ileri gelir. Bunlar, "duygusal uyarılma" (emotional arousal)'yı artırır; ve "duygusal uyarılma ne kadar kuvvetli olursa, insanlara bu deneyim sırasında düşündükleri simgelerin anlamları o kadar gerçek gelir".[455]

453 Collins, *Conflict Sociology,* s. 75.

454 Collins, *Conflict Sociology,* s. 75.

455 Collins, *Conflict Sociology,* s. 153.

İnsanların temaslarının *çeşitliliği* veya *kozmopolitliği*, düşüncelerini aynı şekilde etkiler. İnsan, görüşmelerinde ne kadar çeşitlilik varsa, o kadar fazla soyut, göreli fikirler ve uzun vadeli sonuçlar esasında düşünme alışkanlığını geliştirecektir. Öte yandan, haberleşme çeşitliliği ne kadar az ise, insan o kadar fazla belirli kişi ve nesne çerçevesinde düşünecek ve kendi alışılmış yerel çevrelerinin ötesindeki dünyayı yabancı ve tehdit edici bir dünya olarak görecektir. Böylece sınırlı temas, dış dünya karşısında, gerçekle ilgili paylaşılmakta olan yerel görüşler ve tanıdık yerel kişilerle bir özdeşleşme duygusu yaratma eğilimindedir.[456]

456 Collins, *Conflict Sociology,* s. 75-76.

Âyin: Collins, karşılıklı gözetim ve sınırlı haberleşmenin, emirleri alma ucunda olanlar üzerindeki etkileri azalttığına inanır. Bunlar, bir topluluğu birbirine bağlayan ve örgütlenme şeklini sorgulanamaz biçimde "gerçek" yapan; böylece, topluluğun egemen üyelerinin mevkilerini kuvvetlendiren duygusal bağlar yaratır. Buna ilâve olarak, Collins, *âyinler* (rituals) veya "klişeleşmiş hareket ve ses dizileri",[457] insanlarda duygusal uyarılmaları kuvvetlendirir ve onların gerçekle ilgili bazı görüşlere daha kuvvetli olarak

bağlanmalarını sağlar, der. Katılan insan sayısının çokluğu da duygusal uyarılmaları etkiler.[458] Toplumsal kümelerin ve toplumların çok önem verdikleri merasimlere bakılacak olursa, genellikle çok tipik hâle getirilmiş âyinlerle çok sayıda insanları bir araya getirmiş oldukları görülür. Durkheim, yerli halkın dinsel merasimleri ve bunların toplumu "bütünleştirmek"teki rolü[459] ile ilgili tartışmasında buna işaret etmiştir; Hitler'in Nurem-berg mitingleri, mezuniyet merasimleri ve medenî haklarla ilgili veya savaş karşıtı gösterilerde bazı simgeler ve şarkıların kullanılması, buna iyi örneklerdir.

457 Collins, *Conflict Sociology,* s. 153.

458 Collins, *Conflict Sociology,* s. 153.

459 Durkheim, *The Elmentary Forms of the Religious Life,* (New York: Collier Books, 1961).

Deneysel kanıtlar, Collins'in görüşlerini tam olmamakla beraber, önemli ölçüde destekler. Collins'in, üzerinde pek az şey söylemiş olduğu politika da faydalı kanıtlar sağlamaktadır; çünkü parti "akti-vist"leri partide haberleşme ve güç alanlarında, günlük uğraşlarından çok farklı yerler işgal ederler ve Collins'in kuramına göre, bu, onların görüşlerini önemli ölçüde etkileyecektir. Bedensel işlerde (ağır işlerde) çalışıp da politika ve sendikacılıkla aktif olarak uğraşan ebeveynler, idareci ve profesyonel olacak ve üst düzeylere doğru hareketli çocuklar yetiştirme eğilimindedirler.[460]

460 Brian Jackson ve Dennis Marsden, *Education and the Working Class* (London: Routledge and Kegan Paul, 1963).

Buna karşılık, işçi sınıfı sendika militanlığı ve devrimci ideolojilerin gelişmesi ile ilgili kanıtlar Collins'in çözümlemesinin çok basit olduğunu göstermektedir. "Âyin cemaatlari"nin yaratılması ile ilgili görüşleri, askerî ve devrimci doktrinlerin ve işçi sınıfının dayanışmaya bağlılığının daha çok kendi sıkı topluluklarına bağlı, tecrit edilmiş homojen işçi topluluklarında gelişebileceği beklentisine götürür. Toplumbilimciler yıllarca, soyutlanmış olan işçi kitlelerinin daha militan olacaklarını ve grev yapmaya daha fazla eğilimli olacaklarını savunan Kerr ve Seigel tarafından yapılmış olan bir incelemeden söz ederek, durumun böyle olduğunu iddia etmişlerdir.[461]

Ama daha yakın tarihlerde, grevler ve siyasal şiddet ve özellikle de Shorter ve Tilly'nin çalışmaları ile ilgilenmiş olan yeni bir araştırma topluluğu, bu görüşe karşı çıkmıştır. 1830 ile 1968 arası Fransa üzerine araştırmaları, militanlığın soyutlanmış, ayrılmış bölgelerin değil; metropoli-sin (büyük şehirin) ve nispeten karışık menşeli vasıflı işçinin özelliği olduğunu göstermiştir.[462] Buna şunu da ekleyebiliriz ki, aralarında sıkı bağlar olan, fanatik devrimci sağ ve sol partiler, ufak topluluklarda değil, heterojen şehirlerde doğmuştur.

461 Clark Kerr ve Abraham Siegel, "The Interindustry Propensity to Strike" Arthur Kornhauser, Robert Dubin ve Arthur M. Ross, ed., *Industrial Conflict* (New York: McGrawHill, 1954). Dahrendorf'un harekete geçme ile ilgili savları da bu yöndedir.

462 Edward Shorter ve Charles Tilly, *Strikes in France 1830-1968* (London: Cambridge University Press, 1974) David Snyder ve Charles Tilly, "Hardship and Collective Violence in France 1830-1960", *American Sociological Review* 37 (1972): 320-32.

Bu durum, Collins'in fikirleri ele alışında ciddi bir dengesizlik olduğunu gösterir. Düşüncelerin egemen düzeni desteklemesi olayını vurgularken, buna karşı olan düşünce ve inançları ihmal etmiştir. İnsan bazen niçin egemen gruplar, âyini kullanmak suretiyle kendilerine sürekli bir *meşruiyet* sağlamamışlardır diye düşünür. Kabile toplumları liderlere isyanlarına mukabil, hiç bir zaman "devrim" (bütün düzeni değiştirme) fikirleri geliştirmemişlerdir.[463] Ama bu gibi fikirler Avrupa ve Amerika'da birçok yüzyıl toplumsal hayatın bir parçası olmuş ve kabile "âyin cemaati"nin inançları kadar tutku ve inançla savunulmuştur. İnançlar ve dünya çapında görüşlerin kaynakları ile ilgili geniş açıklamaların bu süreci aydınlatması gerekir ve *çatışma sosyolojisinin,* muhalefet ve egemenliğin araçları olarak düşüncelerin kaynağına ve gücüne daha fazla yer vermesi gereklidir.

463 Max Gluckman, *Custom and Conflict in Africa,* s. 28.

Askerî Güç ve Jeopolitik

Daha önce, Collins'in askerî teknoloji ve örgütlenmenin önemi konusunda çok duyarlı olduğuna değinmiştik.[464] Jeopolitik üzerindeki çalışmasında[465] bu gibi etkenlere özel yer vermiştir ve Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşü ve iç bölünmeleri ile ilgili kehanetleri bakımından da dikkate değerdir.

464 Bu kitap, s. 206'ya bakınız.

465 Randall Collins, *Weberian Sociological Theory,* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986). Özellikle Bölüm 7 (ilk olarak yayımlanması *Journal of Political and Military Sociology)* (1981); 163-77: ve Bölüm 8'e bakınız.

Toplumbilimciler arasında jeopolitik ile ilgili en iyi tanınan çalışma Wallerstein'ın Bölüm 4'te tartışılan "dünya-sistem kuramı"dır. Wallerstein ekonomik değişiklikler ve askerî teknolojideki değişiklikler sonucu birleşik bir dünya imparatorluğu kurulacağını tahmin eder. Collins aynı fikirde değildir. Ona göre, devletlerin ve imparatorlukların yükseliş ve çöküşünü belirleyen ilkelerde temelli bir değişiklik olmamıştır: birincisi, *büyüklük* ve *kaynaklar,* ikincisi, *coğrafî mevki;* üçüncüsü, *askerî yayılmacılık.*

İlk olarak, Collins'e göre, "başka her şey eşit olduğu hâlde, daha büyük ve zengin devletler, daha küçük ve daha yoksul devletlere karşı savaşları kazanacak ve böylece bu ikinciler küçülürken, onlar genişleyeceklerdir."[466] Bu birdenbire olmayabilir: Hitler'in Almanyası, Japon İmparatorluğu ya da Saddam Hüseyin'in Irak'ı gibi askerî devletlerin sürpriz fırsatları olabilir. Ancak, uzun vadede sayıların ve zenginliğin ağırlığı fire verdirebilecektir. Buna ek olarak da Collins'in, "mevkiye dayalı üstünlük" adını verdiği anahtar etken *coğrafya* söz konusu olacaktır. Özellikle, "askerî bakımdan güçlü komşuları az olan devletler askerî bakımdan güçlü çok komşusu olan devletlere göre daha rahat durumdadır."[467] Collins, bu ayrıcalıklı ve kenarlarda kalmış olup nispeten az tehdit altında bir mevkide olan devletlere "sınır arazilerde" bulunan (marchland) devletler adını verir. Bu terim, arazileri Galler ülkesi ve İskoçya'nın vahşi alanlarına dayanan ve kontrol altına alınmalarının

güçlüğü dile düşmüş “sınır lordları” Ortaçağ İngilteresi’nde ve hem de Tolkien tarafından “Orta Dünya” nın daha vahşi sınır bölgelerinin anlatımında kullanılır. Bu devletlere mukabil nispeten güvenli birtakım sınır komşuları arasına sıkışmış içteki devletler, Collins’in savına göre, çok zaman büyük jeopolitik değişime işaret eden savaşlarla parçalanma eğilimindedir.[468]

466 Collins, *Weberian Sociological Theory,* s. 187.

467 Collins, *Weberian Sociological Theory,* s. 187-88.

468 Collins, *Weberian Sociological Theory,* s. 168.

Bu etkenlerin ikisi de geçmişte olduğu gibi birbirleri ile ilişkili olarak kalmıştır. Etkili olan bir üçüncü ilke daha vardır. Collins, kendilerine eşit rakipleri olmayan dünya çapındaki imparatorlukların da zayıflayarak, uzun vâdeli çürümeye maruz kalmış olduğuna işaret eder. “Bunun en büyük nedeni, bölgesel ana vatan parçasının kaynaklarının ötesine aşan askerî yayılmaların, devlet gücünün çözülmesi ile sonuçlanmasıdır.”[469]

469 Collins, *Weberian Sociological Theory,* s. 190.

Collins, Rus İmparatorluğu’nun yakında beklenen çöküşü ile ilgili kehânette bulunurken bu üç ilkeye dayanmıştır. Ona göre, büyüme sırasında, yakın komşular ve gizil düşmanlara karşı, nüfus büyüklüğü ve zenginlik üstünlüğü vardı.[470] Bu değişti: özellikle dengeye oturmuş muazzam Çin ve kendisinden çok daha zengin olan Birleşik Devletler ile silah rekabeti arasına sıkıştı. Bundan başka, önceden elde etmiş olduğu başarılar, sınır ülkesi olmasından ileri gelen üstünlükleri ortadan kaldırdı: “hemen hemen bütün zayıf tampon devletleri ortadan kaldırması ile, her yönden güçlü düşmanlarla karşı karşıya kaldı”;[471] Çin, Japonya ve Batı Avrupa (ve dolayısıyla Birleşik Devletler). Aşırı yayılmacılığının göstergesi, barış zamanında bile millî hâsı

470 Çin o zaman çok yoksuldu ve iç mücadele bataklığına batmıştı, güney ve batıdaki Rus zaferleri ile ilgili değildi.

471 Collins, *Weberian Sociological Theory,* s. 195

lasının büyük bir oranının askerî bütçeye ayrılmış olmasıdır. Col-lins'in kehanetine göre bunun sonucu, imparatorluğu çökmeye hazırlayacak ve en ufak olaylar "devirme olayı" etkisi yaparak, iç parçalanma sürecini ve uydu devletlerinin kopmasını başlatacaktır. Col-lins'in bu kehanetlerini yayımlamasından on yıl sonra, 1994'de Doğu Avrupa özerk devletleri, Baltık, Ukrayna, Belarus ve Orta Asya bu kehanetlerin doğruluğuna tanıklık etmişlerdir.

Özet

Collins, çözümlemeci çatışma kuramının temel kabulleriyle ilgili mü-kemmel bir açıklama yapar. Eserleri, farklı toplulukların erişebilecekleri kaynakların kurumsal yapılarıyla ilgili birçok somut önermeler geliştirdiği için de önemlidir. Bundan başka, özellikle, toplumsal deneyimlerin, insanların görüşlerini ve böylece toplumsal davranış, çatışma ve değişimi nasıl etkilemekte olduğu konusundaki anlatımları, mikrososyoloji yaklaşımlarını da içerir.

Collins'in başlıca zaafının, bir bütün olarak çatışma kuramının zaafı olduğuna şaşmamalıdır. Bunların en önemlisi, bize göre, toplumsal etkileşimin "ya hep-ya hiç" yönleri üzerindeki aşırı vurgulaması, mevcut toplumsal yapının bir ürünü olarak fikirlerle ilgili çok mekanik bir görüş ve devletin bünyesiyle ilgili yetersiz bir anlatımdır. Şimdi sonuç kısmında, çatışma kuramının bu genel zaaflarıyla, başlıca güçlü noktalarına kısaca değineceğiz.

Sonuç

Çatışma kuramının başlıca gücü, toplumsal ve örgütsel yapıyı, zümre çıkarları ve kaynaklar dengesi ile ilişkilendirmesinden ileri gelmektedir. Bu çözümlemeci çerçeve, her zaman çok verimli olmuştur. Bundan başka, işlevselcilik hiçbir zaman gerçekten bir değişim mekanizmasını belirlememiş, ama çatışma kuramı, kaynak dağılımı ve güç'teki değişimlere işaret etmekle bunu yapmıştır. Çatışma kuramı, değer ve fikirlerin bağımsız olarak ele alınmaması, toplumsal çevreleriyle ilişkilendirilmesi gereği üzerinde ısrar etmiştir. Son olarak, olayları sonuçlarıyla açıklama yerine, toplumsal davranışı bireysel çıkarlara ve bunların amaçlı olarak takip edilmesine kadar izleyerek açıklamaktadır.

Ancak, çatışma kuramının önemli zayıf tarafları da vardır. İnsanların başlıca amacının ve toplumsal ilişkilerin en önemli özelliği olarak *güç* üzerinde ısrar etmesi, gereğinden fazla sınırlayıcıdır. Pilgrim Fathers'ın[472] davranışını, çatışma kuramının genel olarak kullandığı gibi, güç arama ya da çıkarcılıkla açıklamak mümkün değildir. Gücün bu türlü tanımlanması ve tartışılması, birçok çatışma kuramcısının bütün toplumsal hayata "ya hep-ya hiç" olarak bakmalarına neden olmuştur: Yani bir insanın kazancının, bir başkasının buna eşit kaybından oluştuğu.[473] Gerçekte durumun böyle olması gerekmez.

472 Pilgrim Fathers: 1620'de "Mayflower" gemisi ile (Kuzey Amerika'daki) Massachusetts'in Plymouth kentine gelip yerleşen İngiliz göçmen topluluğu (ç.m.)

473 Dahrendorf'un *Conflict and Contract* gibi bazı eserlerinde, durumların "pozitif-toplam" olabileceğine dair görüşleri varsa da, bunun *güç* ve *devlet* kuramları bakımından nasıl anlaşılacağı konusunda tam bir açıklama yoktur.

Kendi çıkarlarını düşünen ve buyruğu altındaki insanlardan olabildiğince para almayı isteyen bir hükümdarın olduğunu varsayalım. Ya zorbalıkla ne bulabilirse ona el koyacak, ya da insanların tam olarak ne kadar borçlu olduklarını ve daha sonra kendilerinden daha fazla bir şey istenmeyeceğini bilebilecekleri iyi düzenlenmiş bir vergi sistemi kuracaktır. Bu ikinci durumda, hükümdarın, tebaasının ödemeleri yapması için yine de zorlama imkânı vardır. Ancak, buyruk altındakiler bu durumda, ürettiklerine keyfî olarak el konulması hâline nispetle, daha çok çalışmayı, biriktirmeyi ve ekonomik büyüme yaratmayı tercih edeceklerdir. Bu nedenle hükümdar eninde sonunda daha az keyfî olan yolu seçmekle kendisi için daha iyi olanı tercih etmiş olacaktır. Bu takdirde, idaresi altındakilerin durumları hiç şüphesiz daha iyi olacaktır.[474]

474 Toplumun doğası ve yasaların geçerliliği ile ilgili bu görüşler esas itibarıyla Thomas Hobbes *(Leviathan)* ve John Locke (The *Second Treatise of Civil Government* ve *A Letter Concerning Toleration)* 'dan alınmıştır.

301Doğal olarak hiçbir hükümdar bu seçeneklerden birini veya ötekini seçmekte tam anlamıyla özgür değildir. Ancak, toplumların insanlara güvence sağlayacak, ekonomik büyümeyi teşvik edecek veya işlerinde bir miktar "pozitif toplam" yaratacak çevreyi ne ölçülerde yaratmış oldukları, birbirlerinden sistematik olarak farklıdır. Çağdaş çatışma kuramı, devlet gücünün nasıl uygulanmakta olduğu ve insanlara hareketleri için ne kadar güvenli ve önceden tahmin edilebilir bir çerçeve sağlamakta olduğu gibi önemli farkları görmezden gelme eğilimindedir.[475] Bunun sonucunda, aynı zamanda, ortaya yetersiz bir devlet kuramı çıkarmış ve devletin ürünü olan yasaları, kendi dinamikleri ve etkileri olan sistemler olarak değil de, yalnızca topluluk çıkarlarının bir görüntüsü olarak ele alma eğiliminde olmuştur.[476]

475 Bunlardan hiçbirinin "insanların iyiliği için" başkalarını düşünme gibi bir davranışı gerektirmediğini ya da herkes için iyi olan yasa ve devlet sistemlerinin mevcut olduğuna delalet etmediğini hatırda tutmalıdır.

476 Buna karşılık, Weber farklı adalet sistemlerine çok dikkat etmiştir. Bu görüşle ilgili olarak Douglas C. North'un, *Structure and Change in Economic History*, Bölüm 3 (New York: W.W. Norton, 1981)'e bakınız. North, s. 21'de, "mülk haklarından bağımsız olarak faydalı bir devlet çözümlemesinin yapılamayacağını" söyler ve devleti esas itibarıyla, (kendi hesabına) zenginliği artırıcı bir oluşum olarak ele alır.

Aynı basitleştirme, çatışma kuramının değerleri ve fikirleri ele alışında da geçerlidir. Fikirlerin toplumsal düzen içinde ne ölçülerde köklendiğinin ve yasa ve "ideolojilerin" insan çıkarlarını ne şekillerde yansıttığının çözümlemesini yapmak önemli olmakla beraber; işlev-selciliğin yaptığı gibi, bunların bir ölçüde özerk olduklarını da fark etmek önemlidir. Çatışma kuramcıları, fikirleri yalnızca güçlünün çıkarlarının bir yansıması olarak ele almaktadırlar: fakat çok zaman, kişisel çıkarcılık, olayların tam olarak açıklanmasına yetmemektedir. Yalnızca çıkarcılık, Amerikan Kızılderilileri'nin tamamen yok edilmesine yol açabilirdi. Bunun olmaması, uygulanması evrensel olan adalet ve ahlâk anlayışlarının sonucudur; yarım yamalak olsa bile.

Bunun gibi, çatışma kuramı, fikirlerin dengeyi nasıl sürdürdüğünü vurgulamaktadır; hâlbuki belirli bir toplumda fikirler, çok zaman mevcut düzeni eleştirir ve tahrip eder.[477] Örneğin Hıristiyanlık, öğretileri kitlesel toplum karışıklıkları yaratan St. Francis ve Luther gibi kişiler çıkarmış ve Kremlin, fikirlerinden çok korktuğu için Rus muhalifleri vahşice bastırmıştır.

477 Schumpeter ve Habermas'ın göstermiş oldukları gibi, bu, evrensel olarak vdoğru değildir.

Son olarak, *çatışma kuramı,* bir değişim mekanizmasını belirlemiş olmakla beraber, tatmin edici bir açıklama sağlamamıştır. Çünkü çatışma kuramı, bir grubun gücü önce nasıl elde etmiş olduğundan çok, nasıl muhafaza ettiğini daha iyi açıklamaktadır. Örneğin Col-lins, eğitimsel özelliklerin önemli bir nüfuz kaynağı olduğunu söylemekte; ama bunun geçmişe nazaran niçin şimdi daha önemli olduğu gibi hususlarda çok bir şey söylememektedir. Topluluklar, kaynaklara ve güce tesadüfen sahip olmazlar ve biz daha önceki bölümde, bir grubun gücünün kaynaklarının, çok zaman, sağladıkları hizmetler olabileceğini belirtme fırsatını bulmuştuk. Eğitimsel özellikler, bir aydın grubunun mevkiini korumak ve kuvvetlendirmekte kullanılabilir: ama *eğitim,* aynı zamanda, modern refahın dayandığı teknik becerileri sağlamakta olduğu için gereklidir. Birçok yerde, esas itibarıyla çatışma bakış açısını kullanan toplumbilimcilerin, alışveriş ya da akılsal seçim kuramından alınmış bu tip savları da kullandıklarını belirtmiştik. Bunlar Bölüm 7'de daha etraflı şekilde ele alınacaktır.

Bölüm 4 - EVRİM VE MODERNLİK: MAKROSOSYOLOJİK BAKIŞ AÇILARI

Giriş

Toplumsal evrime olan ilgi, toplumbiliminin kendisi kadar eskidir. Robert Nisbet'e göre, ilk sosyologların kaygıları, etraflarında olup bittiğini gözlemledikleri toplumun neredeyse topyekûn değişimini anlama çabasıdır.[478] "İki devrim" *-Fransız Devriminin* dramatik baş-kaldırışı ve yavaş gelişme gösteren ama etkileri daha derinlere uzanan *Sanayi Devrimi*-hem aristokratik siyasî düzenin hem de kendilerinden önce babalarının ve dedelerinin yapmış oldukları gibi toprağı belleyen nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan tarımsal toplumun sonunu getirmiştir. Böyle bir zamanda yaşamış olan aydınlar, toplumun bir biçimden tamamen farklı bir biçime doğru gelişmesi ve evrimi bağlamında düşünmek zorunda kalmışlardır.

478 Robert A. Nisbet, *The Sociological Tradition* (New York: Basic Books, 1966). Geoffrey Hawthorn, *"Enlightenment and Despair: A History of Soci-ology"* (Cambridge University Press, 1976) bakınız.

Toplumsal evrime olan ilgi, bütün yirminci yüzyıl boyunca toplumsal bilimin ayırıcı niteliği olarak kalmıştır: ama bugün de yine özellikle güçlüdür. Çalışmaları bu bölümde ele alınmış olan Anthony Giddens bu kuramcılardan biridir.

> Herkesin bildiği gibi bir bitişler zamanında yaşıyoruz. Her şeyden önce bir yüzyılın değil, bir bin yılın sonudur: hiçbir içeriği olmayan ve

tamamen indî olan bu olgunun —bir takvim üzerinde bir tarih— o denli bir somutlaştırma gücü vardır ki *hepimizi* esir alıyor... (Ama bu hikâyenin tamamı değildir ve "Hepimiz" burada yalnız Batı değil, bir bütün olarak dünya demektir.[479]

479 Anthony Giddens, *Living in a Post Traditional Society,* Ulrich Beck, Ant-hony Giddens ve Scott Lash'ın, *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in Modern Social Order* (Cambridge: Polity 1994) s. 56.

Bu bölüm toplumbiliminin en önemli evrim kuramlarını bir araya getirmektedir. Marx'ın çatışma bakış açısı ile Parsons'ın işlevselcili-ğini ele alır; aynı zamanda, toplumun yirminci yüzyılın sonlarının "küresel köy"ünde nereye doğru yöneldiğine dair bir çözümleme yapmak için Marx, Weber ve Durkheim'ın fikirlerinden yararlanmış olan Habermas, Giddens ve Beck'in çalışmaları da tartışılmaktadır. Bu yazarlar, Bölüm 9'da göreceğimiz gibi, bütün toplumsal bilimin (ve entelektüel düşüncenin) temelli bir değişim geçirmekte olduğuna inanan postmodernciler değildirler. Bunun yerine, burada anlatılan kuramcılar modernliğin yapısını çözümlemekte, fenomenoloji ve Goffman'ın simgesel etkileşimcilik şekli dâhil, büyük ölçüde makro olan bazı önemli yerleşmiş bakış açılarından yararlanmaktadırlar.

Entelektüel Kökler

Evrimsel düşünce toplumsal bilimde başlardan beri en önemli yeri işgal etmektedir. Sosyolojinin yaratıcısı Auguste Comte (17981857), insanlığın üç düşünce ve bunlara tekabül eden üç toplum tipinden geçerek ilerlediğini söyler; teolojik, metafizik ve doğmakta olan pozitifci model.[480] Düşünce şekilleri, meşru otoritenin görüşlerini de etkilediği için, toplumun yapısını tanımlamakta çok önemlidir; ve bu meşruluk teması Habermas gibi çağdaş kuramcıların eserlerinde sıklıkla tekrar edilir.

480 Auguste Comte, *The Positive Philosophy*, çev. Harriet Martineau (New York: Calvin Blanchard, 1958).

Herbert Spencer (1820-1903), daha sonra, toplumların da basitten daha karmaşık şekillere doğru geliştiğini söyleyerek, Darwin'in evrimsel kuramını kullanır.[481] O inanmaktaydı ki, hem organizmaların türlere doğru hem de toplumların daha farklılaşmış (uzmanlaşmış) yapılara doğru giden önlenemeyen bir eğilimi vardır. Bu farklılaşma, iktisatçıların *iş bölümü* olarak tanıdıkları şeyle eş değerdi ve Spen-cer'a göre, toplumların hacmindeki genişlemelerle kolaylaşmaktaydı. Talcott Parsons bu farklılaşma sürecini kendi evrimsel modelinin içine aldı.

481 Herbert Spencer, *The Principles of Sociology* (New York: Appleton, 1896).

Emile Durkheim (1858-1917): Eserleri birçok çağdaş kuramsal bakış açılarını etkilemiş olan Emile Durkheim, toplumsal örgütlenmede açık bir evrimsel eğilim olduğunu ileri sürmüştür.[482] Artmakta olan nüfus yoğunluğunun, bireysel farkların en aza indirilmiş olduğu ve insanların ortak inanç ve benzer uğraşılara sahip oldukları "mekanik" dayanışmayı zayıflattığını yazmıştır. Zamanla bunun yerini, toplumun çok karmaşık bir iş bölümünün sonucu olarak bir arada tutulduğu "organik" dayanışma almıştır.[483] Örneğin, ister Orta Afrika' da ister İskandinavya sahillerinde olsun, bütün ailelerin gıda üretimi ve toplaması gibi aynı işlerde çalıştıkları sanayi öncesi bir köy büyük ölçüde kendi kendine yeterli olacaktır. Buna karşılık, bugün bir kentsel çevrede her birimizin bireysel hayatı, elektrik üretimi ve dağıtımı; yolların bakımı ve aydınlatılması; sokakların asayişi ve süpermarket satışları için gıda hazırlama gibi işlerde uzmanlaşan binlerce farklı insanlara dayalıdır.

482 Durkheim'ın görüşleri için Bölüm 2'ye bakınız.

483 Emile Durkheim, *The Division of Labor in Society* (Glencoe, III.: The Free Press, 1964).

Karl Marx (1818-1883): Evrimci kuramcılar arasında fikirleri gelecek olaylar bakımından en büyük öneme sahip kişi Karl Marx'dır. Bölüm 3'te Marx'ın, sınıf oluşumu, ideoloji, yabancılaşma ve devlet kuramını ayrıntılı

olarak ele aldık. Marx aynı zamanda, toplumun çatışma yolu ile kaçınılmaz olarak komünist bir ütopyaya doğru ev-rimleştiği bir tarih kuramı geliştirmiştir. Yirminci yüzyılda aralarında Rusya, Çin, Küba ve Vietnam'ın da bulunduğu birçok ülkede yönetimi ele geçiren devrimci komünist partilere, bu ütopyacı görüş ilham vermiştir. Marxçı toplumbilimciler üzerinde devamlı etkisi ve tarihsel önemi dolayısıyla bu bölümde Marx'ın evrimsel kuramı etraflıca tartışılacaktır.

Joseph Schumpeter (1883-1950): Avusturyalı Joseph Schumpeter gücün dağılımındaki değişmeleri, aynı zamanda ve bilhassa Max Weber'in meşruluk ve bir grubun başarısının toplumsal mevkiden nasıl kaynaklandığı konularını işlemiştir. Schumpeter, toplumsal değişme ya da gelişmeyi —az çok örgütlenmiş ve ayırt edici bir özellik kazanmış toplumsal gruplar için kullandığı bir terim olan— farklı "sınıfların" gücündeki değişmeler ile bir arada düşünür. Sınıflar, ya yeni ya da yenileyici olan veya (değişmiş olan şartlar dolayısıyla) geçmişe göre çok daha önemli olan becerilere hâkim oldukları için gücü elde ederler.[484] Bu gruplar mevkilerini daha fazla zenginlik ve ayrıcalık elde etmek, daha eski grupları bertaraf etmek ve kendilerini rekabete karşı korumak için kullanabilir.

484 Joseph Schumpeter, *Imperialism and Social Classes* (Cleveland: Meridian Books, 1955).

Ancak, sonunda, değerli sayılan hizmetleri sağlamaya devam edemedikleri ve yeni icatçı gruplar ortaya çıktığı için, güçlü sınıfların yerlerine başkaları gelir. Yeni sınıflar eskilere hücum etmekte başarılı olur ve onların meşruluğunu reddeder. Bunun gibi, yirminci yüzyılın sonlarında Amerika, kısa bir zaman önce mevcut olmayan işlere bakan birçok insanla dolmuştur. Örneğin, Silikon Vadisi (Silicon Val-ley) sanayileri, çeşitli eyaletlerin ekonomik —ve politik— gücünde büyük değişiklikler yaratmıştır.

Schumpeter'in en ilginç örneklerinden ikisi, emperyalist savaşçı grupların ortaya çıkması ve kapitalist burjuvazinin çöküşüdür. Ona göre, Ortaçağ feodal aristokrasisi savaşçı gruplardan doğmuştur. Savaşın devamlı olduğu, insanların sürekli olarak silahlı koruma aradıkları ve dövüş becerilerinin öğrenilmesinin ve ömür boyu muhafaza edilmesinin gerekli olduğu

durumlarda, bir toplumda güç kazanmış-lardır.[485] Modern devletin yükselişi, modern silahlar ve zorunlu askerliğin ortaya çıkması ile durum değişmiştir.

485 Schumpeter, *Imperialism and Social Classes.* Schumpeter'e göre eski Mısır tarihi de aynıdır. İstilacı Hyksos'Iarın püskürtülmesi ile, "Eski" ve "Orta" devirlerin bağımsız mal sahiplerinin güçlerini gasp eden "Yeni" İmparatorluk bir savaşçı sınıf yarattı.

Schumpeter, ekonomik başarılarından dolayı yükselmiş olan kapitalist sınıf şimdi inişe geçmiştir, der. *Teknolojik icatçılık* kurumlaşmış ve bağımsız girişimciler daha az önemli olmuştur. Bu arada, eski düzenin meşruluğunu zayıflatan ve kendisine giderek önem kazanan hükümet bürokrasilerinde yeni bir güç üssü yaratan, kendine özgü tavır alışları ve grup çıkarları olan yeni bir *aydınlar sınıfı* doğmuştur.[486] Schumpeter'in fikirleri ve özellikle kapitalizmin *meşruluk* kaybı ile ilgili olanları, Jürgen Habermas'ın eserlerinde görülmektedir.

486 Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (London: Unwin University Books, 1943), s. 131-55. Schumpeter'in temel savı, şimdiki toplumsal eğilimlerin ve çatışmaların sonunda toplumu bir sosyalizm oluşumuna götüreceğidir.

Kısım Bir - Karl Marx ve Sınıfsız Toplum

Karl Marx'ın kuramının tümü, esas itibarıyla değişim ve evrim kuramıdır; bütün geçmiş tarihe ve geleceğe bakarak, her ikisini de anlayıp açıklayacağını iddia eder. Marx'a göre, herhangi bir ekonomik sistem, içinde değişim tohumlarını taşır; sistemin bu mantığı ve işleme şekli zorunlu olarak ondan sonra gelecek olanı yaratır.

Marxçılar bu süreci, belirli bir düzenin "çelişkileri" olarak tanımlar; bu çelişkiler zaman içinde sistemi çalışmaz hâle getirir ve şiddetli ve devrimsel bir değişim ile birinci düzenin "reddi" (negation) olan tamamen farklı bir

düzene geçilir. Bir iç çatışma modeli olarak bu gelişme ve değişim görüşü, *diyalektik* olarak bilinir.[487] Marx'ın yaban-

[487] san bilinçliliği ile tarihsel gerçek arasındaki ilişkilerin tartışılmasında Marxçı felsefeci George Lukâcs'ın etkisinde kalmış olan bazı yazarların bu terimi daha karmaşık ve felsefi anlamda kullanmış olduklarını da belirtmek isteriz.
* Beş altı yüzyıl yaşadıktan sonra, kendi kendini yakan ve sonra küllerinin arasından tekrar doğan, ölümsüzlük simgesi olarak kabul edilen hayâlî bir kuş, anka kuşu. (ç.n.)
Bu durum çoğu zaman yeni bir sentez üreten "tez" ve onun karşıtı "antitez" terimleri ile ifade edilir.

Shlomo Avineri, *The Social and Political Thought of Karl Marx* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), s. 171. Biz burada diyalektiği Marx'ın kullanımına sadık olarak tanımladığımızı düşünüyoruz. Ancak in cılaşma dâhil, kuramındaki birçok diğer fikirler gibi, diyalektik fikri de Hegelci bir kavramın yeni bir şekilde ele alınmasıdır. Ancak Hegel kendi kendinin farkında olmanın geliştirilmesi ve "Ruh"la ilgilenmiştir. Marx ise ekonomik merhalelerden geçen insan toplumunun evrimi ile ilgilidir.

Marx, her biri kendi "belli başlı sınıfları" olan dört büyük sınıf toplumu belirlemiştir: Asya tipi, kadîm, feodal ve burjuva. Asya'ya özel olanı, devletin denetimi altında olan sulama sistemi ile bütün toprağın hanedanın mülkiyetinde ve egemenliğinde olduğu sistemdir: Marx ancak son üç tipi Batı tarihinin parçası olarak ayrıntılarıyla ele alır. Her birinde değişim, yeni sınıfların ortaya çıkmasına yol açar. Roma imparatorluğu'nu istila eden barbar asker yöneticiler, kadîm toplumun yerine feodal lordlar ve serflerden

oluşan bir toplum getirmişlerdir; bu toplumun da yerini, proletaryanın düşmanı olan kapitalist burjuva toplumu almıştır. Marx'ın kehanetine göre, bundan sonraki aşama farklı olacaktır, çünkü kapitalizmin içinde bulunan çelişkiler, mülkiyet ve sınıfın ortadan kalktığı ve yabancılaşmanın yerini kendi kendini gerçekleştirmenin aldığı ideal bir topluma yol açacaktır. Diyalektik terimlerle, komünist toplum "kapitalist toplumun küllerinden bir *phoenix** gibi doğacaktır".[488]

488 Avineri, *The Social and Political Thought of Karl Marx,* s. 182.

Kapitalizmin Sonu

Marx zamanla, daha önceki safhalardan kalan başka belirli toplulukların — esnaf, köylü, sanatkârlar— birçok ufak kapitalist ile birlikte, becerilerinin modası geçtiğinden veya sermayeleri rekabet edemeyecekleri kadar küçük olduğundan, proletarya tarafından yutulacağını iddia etmiştir. Sadece her zamankinden daha fazla birbirinden farklı iki sınıf kalacaktır. Aynı zamanda, kapitalistler sömürdükleri iş gücünün sırtından daha çok üretmeye devam edecekler, ama pazarları o ölçüde genişlemeyecektir. Bu takdirde rekabet, kapitalistleri, fiyatları ve ücretleri indirmeye zorlayacak ve kâr oranı sıfıra doğru azalacaktır. Sonuç, kitleler için sefalet, aynı zamanda isyan ve kapitalizmin son bulması olacaktır.

Marx, böylece, "gaspçı ve tekelci büyük sanayilerin sayısı gittikçe azalırken... sefalet, baskı, esaret, küçülme, sömürü artacak; ama bununla beraber, sayıca devamlı artan disiplinli, birleşmiş ve örgütlenmiş işçi sınıfının isyanı büyüyecek... Kapitalist özel mülkiyetin ölüm çanları işitilecek. Gaspçıların malı gasp edilecektir"[489] demektedir.

489 Karl Marx, *Capital,* Cilt I, çeviri Samuel Moore ve Edward Aveling, edit. F. Engels (London: Lawrence and Wishart, 1961), Bölüm 32 (Kapitalist Birikimin Tarihî Eğilimi), s. 762-63.

Marx'ın tahminleri gerçekleşmemiştir. Batıda sefalet devamlı olarak artmamış, kâr nispeti yine devamlı olarak azalmamıştır. Bundan başka, üretim daha fazla "temerküz" etmekle (bir araya toplanmakla) beraber, mal sahipliği ve hissedarlık gitgide sendikalar ve emekli sandıklarına geçmiştir.

Marxçı çözümlemeciler kapitalizmin devam etmesinin geçici olduğunu göstermeye çalışmışlardır.[490]

[490] Serge Mallet, *La Nouvelle Classe Ouvriere*, 4. ed. (Paris: Editions du Seuil, 1969) Otomasyona geçmiş işletmelerde sınıf bilinçliliği artacaktır, çünkü çalışanlar hesabını yaparak ortak çıkarlarının farkına varacaklardır, demektedir.

Lenin'in emperyalizm kuramı bu iddianın en etkili örneğidir. Marx büyük eseri *Kapital*'de, kapitalist ülkelerin, sömürgelerini, kendi sanayilerine hammadde sağlayan kaynaklar, üretimlerini tüketecek esir pazarları ve yağmalanacak hazineler olarak kullanmış olduklarını yazar.[491] Lenin, bu görüşlerden Marxçı emperyalizm kuramını geliştirmiştir. Lenin, ileri kapitalizmin gittikçe genişleyen pazarlara ihtiyacı olduğunu ve kârlı yatırım fırsatlarının, emperyalist bir politikaya ve sömürgelerin ele geçirilmesi amacı ile sanayici rakipler arasında yıkıcı savaşlara yol açacağını iddia etmiştir.[492] Emperyalizm, kârların yok olacağı ve kapitalizmin ortadan kalkacağı zamanı geciktirecektir.

[491] Marx, Capital, Cilt I, Bölüm 33 (The Modern Theory of Colonization).

[492] Vladimir I. Lenin, *lmperialism: The Highest State of Capitalism* (New York: International Publishers, 1939).

Açıktır ki, hükümetler, ülke yatırımcıları ile tüketicilerin ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket edecektir. Batı devletlerinin Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi karşısında acilen harekete geçmeleri ile, eski Yugoslavya karşısındaki tereddütleri buna bir yakın örnektir. Ancak eleştirmenler Marxçı emperyalizm kuramının yetersiz ve çok zaman yanlış olduğunu iddia ederler. Kapitalist olmayan ülkelerin emperyalist politikalarına işaret ederler. (Örneğin, Çin'in Tibet'i ele geçirmesi, ya da Sovyetler Birliği'nin Baltık Devletleri'ni işgal etmesi); aynı zamanda emperyalizmin, azalan kârlar tehdit etmeden önce, kapitalizmin ilk günlerinin özelliği olduğunu da belirtirler. Buna karşılık, modern kapitalist devletler, eski sömürgelerinden çekilmişlerdir.

Emperyalizm ile ilgili Marxçı fikirlerle çok sıkı ilişki içinde bulunan, dünyayı merkez (core) ve çevre (periphery) olarak ikiye ayıran *bağımlılık kuramıdır.*[493] Marx ve Lenin gibi bağımlılık kuramcıları olayları, belirli bir tarih sürecinin parçası olarak çözümlerler: kapitalizmin dünya çapında genişlemesi. Merkez, endüstri bakımından ileridir ve kendi iç dinamiklerinin sonucu olarak gelişir. Buna karşılık, çevrenin bağımlı ülkelerinde ise, olanlar, merkezin istek ve ihtiyaçlarına dayanır.

493 Özellikle Andre Gunder Frank, *Dependent Accumulation and Underdevelopment* (London: Macmillan, 1978).

Dünya Sistemleri Kuramı

Bu fikirler, Immanuel Wallerstein tarafından "modern dünya-siste-mi" üzerindeki çalışmasında biraz daha geliştirilir. Ona göre, kapitalizm altında olan şey, ilk defa politik ya da askerî değil de, ekonomik bağlarla bir arada tutulan gerçek bir dünya sistemidir.[494] Modern kapitalist dünya ekonomisinin büyümesi, Batı Avrupa'nın merkez ülkelerinin coğrafi olarak genişlemesi ile mümkün olmuştur. 16. yüzyılın keşif ve istilâlarını ekonomik egemenlik takip etmiştir.

494 Geçmişte dünya imparatorlukları vardı (Roma gibi), fakat bunlar ekonomik değil askerî olarak bütünleşmişlerdi.

[16]Wallerstein'a göre, dünya sisteminin farklı kısımları, farklı işlevlere ya da uzmanlaşmış işlevlere sahiptir. Böylece çevre, merkezin *girişimcilerine* hammadde sağlar.[495] Bu fark, emeğin farklı alanlarda kontrol ediliş şeklinde kendini gösterir. "Özgür emek, merkez ülkelerde beceri gerektiren iş için kullanılan emeği denetim (control) şeklidir, buna karşılık çevre bölgelerde daha az beceri gerektiren işlerde emeğin zorlanması söz konusudur. Bunların bileşimi kapitalizmin esasıdır."[496]

[495] Wallerstein sömürücü ile sömürü arasında ‘Yarı Çevre”den söz eder.

[496] Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974) s. 127. Aynı zamanda, onun, *Modern World System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy 1600-1750* (New York: Academic Press, 1980) ve *The Modern World-System III: The Second Era of Great Expansion of the Capitalist Economy, 1730 - 1840* (New York: Academic Press, 1988).

Wallerstein, aynı zamanda merkez bölgelerin güçlü devletler ve çevre bölgelerinin zayıf devletler geliştirdiğini ileri sürer. Kapitalizmin ilk aşamalarında, devletler, büyümekte olan bürokrasileri ve güç tekeli ile önemli toplumsal denge sağlamıştır. Ancak kapitalist dünya sistemi ekonomik bütünleşmedir ve merkez ekonomik düzeneklerle (mekanizmalarla) çevreyi denetim altında tutar.

[19]Küreselleşme (globalization), 20. yüzyılın sonlarının dünyasını betimlemek için sıkça ve çoğu zaman yanlış kullanılmış olan bir terimdir. Örneğin, ülkelerin kendi siyasal işlerini, eğitim sistemlerini ya da aile yaşantılarını yürütürken önlenemez bir yakınlaşma veya küreselleşme eğilimi görülmektedir. Ancak serbest ticaretin büyümesi, hızlı ve ucuz milletlerarası taşımacılık, Doğu Asya ekonomilerinin gelişmeleri ve çok uluslu şirketlerin büyüklükleri ve önemleri, birçok ülkenin ekonomilerini öncesine göre daha iç içe bir duruma getirmiştir. Ama dünya-sistemi bağlamlarında, az gelişmiş ülkelerin kapitalist üretim tarafından, daha fakirleşme anlamında istismar edilmiş olup olmadıkları veya istismar edilmekte olup olmadıkları hususunda eleştirel sorgulamalar vardır. Bu eleştiriler, 19. yüzyıl Amerika’sının, bugünün en hızla büyüyen ülkeleri[497] gibi, en fazla yatırım alan ülke olduğuna ve merkezdeki en zengin ülkelerin -Avusturalya gibi- en fazla hammadde ihracatçısı olduklarına işaret etmektedir. Wallers-tein’ın çalışmaları Randall Collins tarafından, genellikle askerî tekno-lojideki[v][498] değişimlerin önemini abartmakla ve feministlerce, kadınları “ev içinde erkeklerin eklentileri”[499] olarak ele

almakla ve ekonomik gerekircilik veya siyasal örgütlenmenin ve diğer ekonomik olmayan etkenlerin önemini küçümsemekle eleştirilmektedir.

497 Bu savların ayrıntıları için Irving M. Zeitlin, *Capitalism and Imperialism: An Introduction to Neo-Marxian Concepts* (Chicago: Markham, 1972); Irving Louis Horowitz, “Three Worlds of Development, 2. Baskı, (New York: Oxford University Press, 1972); P. T. Bauer, *Dissent on Development* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1971) ve *Equality, the Third World and Economic Delusion* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1981) ve Robert W. Tucker, *The lnequality of Nations* (New York: Basic Book, 1977).

498 Bu kitap, Bölüm 3, s. 216’ya bakınız.

499 Paula England, ed., *Theory on Gender: Feminism on Theory* (New York: Aldine de Gruyter, 1993) s. 53’de. Kathryn B. Ward, “Reconceptualizing World System to Include Women”.

Bu eleştirmenler arasında, Theda Skocpol ve Anthony Giddens, dünya çapında tarihsel gelişmeleri çözümlemekte Marxçı kurama başvurdukları için dikkate değerdirler. Skocpol toplumsal devrimler ile ilgili çalışmasında, devletlerin hem iç sorunlarla hem de uluslararası sistemle baş etme kabiliyetinin çok büyük önem taşıdığını bildirir. Çünkü Wallerstein devletler arasındaki farkları sadece ekonomik şartların yansımaları olarak gördüğü için, merkezî mevki işgal ettiği kabul edilen farklı ulusların çok farklı tarihlerini ve kapitalizmin menşeini doyurucu olarak açıklayamamıştır.[500]

500 Theda Skocpol, “Wallerstein’s World Capitalist System: A Theoretical and Historical Critque”, *American Journal of Sociology* 82, no. 5 (1977): 1075-90, ve *States and Social Revolutions* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979).

Marx’ın belirli kehanetlerinin doğru olmaması dolayısıyla, *kapitalizmin* de kaçınılmaz olarak ortadan kalkacağı konusunda da yanıldığı sonucuna varı-

lamaz. Joseph Schumpeter dâhil birçok çözümlemeciler —kâr oranının düş-mesi yüzünden değil— ortadan kalkacağı hususunda görüş birliğindedirler.

Görüşleri bu bölümde daha sonra tartışılan Giddens, kapitalizmde ekonomik olarak bütünleşmiş gerçek bir küresel olguya sahip olduğumuzu vurgulayan Wallerstein'ı beğenmektedir. Ancak, "belirgin siyasal ve askerî etkenler"in de[501] tanınmasında ısrarlıdır. Bir dünya kapitalist ekonomisinden, ancak bunun dünya sisteminin yalnızca bir veçhesi (aspect) olduğunu, ve "küreyi kucaklayan ulus-devlet sis-temi"nin de aynı derecede önemli olduğunu hatırlarsak, söz edebiliriz. Geleneksel devletlerden farklı olarak, ulus-devlet, kendisinden önceki diğer devlet örgütlenme şekillerini ortadan kaldırmış olan bir "güç taşıyıcısı"dır. Bunun nedeni kısmen, başlangıçtan beri endüstrinin yeni silahlar sağlamak için kullanılması ve kısmen de, bu devletlerin yönetim gücünün çok genişlemiş olmasıdır.[502] Bunlar da kapitalizm kadar modern dünyamızın yapısını belirlemektedir.

501 Anthony Giddens, *The Nation-State and Violence: Vol. II of a Contemporary Critique of Historical Materialism* (Cambridge: Polity, 1985) s. 168. Giddens da Wallerstein'ı "yan çevre bölgelerinin dünya sisteminin 'ihtiyaçlarına' gönderme yapılarak açıklamasında olduğu gibi işlevselcilikle de eleştirmektedir: *The Nation State and Violence,* s. 167.

502 Giddens, *The Nation-State and Violence* s. 170-172, 255-311.

Marx'dan etkilenmiş olan başka kuramcılar, toplumsal evrimde teknolojik etkenlere dikkat çekerler. Örneğin, Gerhard Lenski'nin çalışmaları, avcı toplumların, bugüne kadar dünyada siyasal (ve malî) bakımdan, ama zenginlik dolayısıyla değil, yoksulluk dolayısıyla en eşit olan toplayıcı toplumlara dönüşmesine yer verir; temel malları üretmekle doğrudan ilişkili olmayan büyük bir topluluğu besleyebilecek bir varlık yoktur. Bunları takip eden tarımsal toplumlar, servetin büyüklüğü ve nüfusun yoğunlaşması din ve merasim yolu ile egemen olan askerî bir aristokratlığa veya ruhbanlığa yol açacağından daha eşitsizdir; endüstri toplumları, karmaşık örgütlerin çalıştırılabilmesi gücün yayılmasını gerektirdiğinden, daha az eşitsizdirler.[503] Bazen Marx'ın kendisi, üretim tekniklerinin, toplumsal yapıları belirlediğini söyler. Ancak onun evrimci kuramı teknolojiden

ziyade, mülkiyet ve sınıf —üretim ilişkileri— üzerinde odaklanmıştır. Takipçi evrim kuramcıları, onun etkisinde kalmış olmakla beraber, evrime neyin neden olduğu ve modern toplumların yapısı konularında daha çok yönlü görüşlere sahiptirler. Bu durum, şimdi ele alacak olduğumuz Tal-cott Parsons için geçerlidir.

503 Gerhard E. Lenski, *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification* (New York: McGraw-Hill, 1966).

Kısım İki - Talcott Parsons'ın Evrimsel Modeli

[25]Parsons'ın toplumsal değişme ile ilgili düşünceleri, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives* (Toplumlar: Evrimsel ve Karşılaştırmalı Bakış Açıları)'i yazdığı 1960'ların ilk başlarına kadar tam olarak geliştirilmemiştir. Bu çalışmanın basılması, insan toplumunun evrimsel gelişmesine yeniden ilgi uyandırmıştır. Parsons'ın bu çalışması çok genel düzeyde olmasına rağmen, yüzyılın ortalarını evrimsel bir çerçeveye oturtan Batı toplumsal modellerini de bütünleştir-miştir; ve bunu toplumsal modellerin 1960'ların karışıklıklarını izleyerek değişmekte olduğu bir sırada yapmıştır.[504]

504 Bir antropologlar grubu da Spencer'ın biyolojik analojilerini yeniden canlandırmıştır. Bunların aralarında en önemlileri, bir toplumun evrim derecesinin doğanın enerjisinden faydalanma potansiyeli —ki onlara göre burada kültür çok önemlidir— bağlamında tesbit edilebileceğine inanan Marshall Sahlins, Elman Service ve David Kaplan'dır. Marshall D. Sahlins ve Elman

Service, *Evolution and Culture* (Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press, 1960) bakınız. Ekonomik evrim ve toplumsal gelişme üzerindeki

etkileri için: John Hicks, A *Theory of Economic History* (Oxford: Oxford University Press, 1969).

Parsons'ın evrimle ilgili düşünceleri, kalıp değişkenler tipolojisi ve dört işlevi modelinin geliştirilmesi olup, Durkheim'ın görüşlerinin kapsamlaştırılmasıdır. Durkheim gibi, Parsons toplum evriminin ilk safhası olarak, dünyada akrabalık ilişkilerinin ve dinsel yönelimin belirgin olduğu ilkel ya da tarih öncesi safhayı kabul etmektedir. Buna ilave olarak, belirgin özelliği yazılı dil olan ve dolayısıyla da belge ve tarihin mevcut olduğu bir ara safha kabul etmektedir. Modern ve üçüncü safhanın özelliği, ilişki ve işlemlerin resmîleşmesi —daha da önemlisi— yasanın kurumsallaşması ve yetişkinlerin okur-yazarlığıdır.[505]

505 Parsons, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1966) s. 26-27. Talcott Parsons, *The System of Modern Societies* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1971).

[27]Parsons, Durkheim'ın düşüncelerini aksettirerek ve Spencer'ın farklılaşma kavramını kullanarak, devamlı ve gittikçe artan farklılaşmanın, (yani, bir birim veya sistemin "hem yapı bakımından hem de daha büyük olan sistem için işlevsel önemi bakımından farklı" iki ya da daha fazla birim veya sistemlere bölünmesi)[506] toplumsal sistemlerin evriminin anahtarı olduğunu söylemektedir. Başka bir deyişle, ilkel toplumlardan modern toplumlara geçişte, rollerin bir vaziyete göre belirdiği durumdan, rollerin farklı rol yüklerine göre tahsis edilmiş olduğu bir duruma geçilmesi, farklı bir evrim düzeyine gelinmiş olduğuna işaret eder. Bu geçiş, her şeyden önce, çevre üzerinde daha geniş bir denetime yol açacağından, çok önemlidir. Parsons, örnek olarak, ekonomik üretimin fabrikalarda kendi kendine yeterli aile işletmelerinden daha verimli olacağına işaret etmektedir.[507]

506 Parsons, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives,* s. 22.

507 Parsons, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives,* s. 22.

Evrimsel Evrenseller (Tümeller)

Parsons, evrimsel evrensel öğeler temel modelini geliştirirken, "yalnız bir defaya mahsus olarak ortaya çıkmamış, farklı şartlar altında çalışan çeşitli sistemlerin de karşısına çıkacak, evrimi ileriye götürecek kadar önemli herhangi bir örgütsel gelişme" olarak tanımladığı birkaç evrimsel "evrensel" belirlemiştir.[508]

508 Parsons, "Evolutionary Universals in Society", *American Sociological Review* 29 (1964), s. 339-357.

Her şeyden önce, toplulukların ilkel safhadan "kurtulup", tam anlamıyla toplum diyebileceğimiz safhaya gelebilmesi için; dil, akrabalık örgütlenmesi, din ve bir miktar teknoloji gereklidir. Bunu sırası ile altı önemli evrimsel evrensel izler: *toplumsal tabakalaşma, kültürel yasallaşma, bürokratik örgütlenme, para ekonomisi ve piyasalar, genelleştirilmiş evrensel normlar ve demokratik birlikler* (associations). Bu evrimsel gelişme süreci daha fazla farklılaşma ile başlar, toplumlar gelişip bu yapılara sahip oldukça, farklılaşma (başka şekillerde değişmelerle birlikte) daha da artar.

Parsons'ın evrimsel modeli, yapıları ve süreçleri içine almakta-dır.[509] *Yapılar* (örüntülü ve dengeli ilişkiler); toplumsal tabakalaşma, kültürel yönden meşrulaşma, bürokratik örgütlenme, para ve piyasalar, genelleştirilmiş evrensel normlar ve demokratik birliklerdir. *Süreçler* (sistem içinde yer alan evrimsel değişimler); farklılaşma, uyumlu yükselme (adaptive upgrading), dâhil olma ve değer yaygın-laşmasıdır.

509 Giriş-Bölüm 2'ye bakınız.

Parsons artan farklılaşmadan doğacak ilk yapının toplumsal tabakalaşma olduğunu söylemektedir.[510] Böylece, rütbe ve rol farklılaşmasına, daha yüksek ve daha düşük "saygınlık" sağlayan uğraşılar kavramını ilave etmiştir. Parsons çalışmalarının ilk başlarında bazı işlerin, daha fazla yetenek ve beceriye ihtiyacı olduğundan; insanları bu işlere hazırlamak için çok para, zaman ve enerji sarfedilmesi gerektiğinden; en yetenekli kişileri bu işlere çekebilmek ihtiyacı yüzünden, daha yüksek bir saygınlığa sahip olduğunu ve daha çok para kazandırdığını söyleyerek, bir *tabakalaşma*

kuramı ortaya koymuştur.[511] Böylece, modern okulların, yalnız *değerleri* öğretmekle kalmayıp, çocukların yeteneklerinin ortaya çıkmasını sağlayarak ve gelecekteki uğraşılarını belirleyerek, tabakalaşma aracı olarak çok önemli bir işlevi yerine getirdiğine inanmaktadır. Parsons'ın buradaki temel görüşü, karmaşık bir toplumda bir tabakalaşma sistemi hem isten-melidir hem de gereklidir, doğrultusundadır; çünkü tabakalaşma, iş alanlarının yetenekli kişilerle doldurulmasını ve bütün toplumsal sistemin düzenli olarak işlemesini sağlamaktadır. Sonuç olarak, *toplumsal tabakalaşma* evrimsel bir "evrensel"dir; o olmadığı takdirde çok farklılaşmış bir toplumun devam etmesi imkânsızdır.

510 Parsons, ed., *Sociological Theory and Modern Society* (New York: The Free Press, 1967)'ye bakınız.

511 Parsons'ın "An Analytic Approach to the Theory of Stratification" *American Journal of Sociology* 45 (1940): 843'e bakınız.

[34] Toplumsal tabakalaşmanın işlevsel çözümlemesi, Parsons'ın kuramının en çok tartışılan kısmıdır. Özellikle çatışma kuramcıları Par-sons'ın çözümlemesi ile aynı görüşte değildirler.[512] Bunlardan bazıları, bir tabakalaşma sistemi, mümkün olduğuna inandıkları sınıfsız toplumun antitezi olduğu için böyle düşünmektedir. Onlara göre işlevselcilik, tabakalaşmanın gereğine ağırlık verdiği için, esasta muhafazakâr bir vaziyet almaktadır. Diğer bazıları, tabakalaşmanın kaçınılmaz olduğunu kabul etmekle beraber, tabakalaşmanın neden ve nasıl kaçınılmaz olduğu ile ilgili açıklamaları kabul etmemektedirler. Tabakalaşmaya, toplumda daha güçlü olanların daha fazla saygınlık ve servet sağlamalarına yol açan eşitsiz güç dağılımının bir yönü olarak bakmaktadırlar. Bazı sosyologlar da işlevselci görüşün tamamen yanlış olmayıp, tek yanlı olduğunu kabul etmektedir. Onlara göre, mükemmel bir "liyâkata dayalı tabakalaşma, sınıflanma", liyâkata göre ödüllendirme görüşünü varsaymaktadır ve yoksullar, kadınlar veya azınlık toplulukları gibi daha alt düzey statü topluluklarında doğmuş kişilerin yeteneklerini görmezden gelmektedir.[513]

[512] Bölüm 3’e bakınız.

[513] İşlevsel tabakalaşma kuramı ile ilgili geniş açıklama için Mark Abrahamson, *Functionalism* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1978), s. 5774’e bakınız. Abrahamson burada Davis ve Moore, Tumin ve diğerlerinin görüşlerini tartışmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz üzere, Parsons *farklılaşma*’yı, toplumsal sistemin evriminde anahtar olarak görmektedir. Ona göre, rollerin belirlenmesinde farklılaşma ve onunla birlikte toplumsal tabakalaşma olmazsa, uzmanlaşma ve teknolojik gelişme olamayacaktır. İkinci evrimsel süreç olan *uyumlu yükselme* (adaptive upgrading), çevrenin denetimi veya çevreye egemen olmakla ilgilidir;[514] ve bu da, her bir “evrensel”in gelişmesi ile sağlanır. Burada Spencer’ın etkisi açık olmakla beraber; Parsons, toplumsal değişimin başlıca eğilimini kav-ramlaştırmakta Weber’in akılsallaştırma fikrine dayanmaktadır. We-ber’in görüşüne göre, modern toplum, ilkel toplumda tesadüf olarak açıklanan hususu akılsallaştırmış; hesap edilebilir ve önceden tahmin edilebilir hâle getirmiştir. Robert Bellah, *The Good Society*’de (İyi Toplum) Weber’in *akılsallaştırma* (rationalization) kavramını, “serveti ve/veya gücü artırmanın mümkün olan en etkili aracı yapmak için, bütün toplumsal ilişkileri sistematik olarak örgütleme süreci” şeklinde tanımlayarak kullanır: “bunun belirgin kurumları, kendi kendini düzenleyen piyasa ve bürokratik devlettir” der.[515]

[514] Burada evrimsel değişim konusunda Parsons ile Habermas arasında benzerlik vardır. Bu bölümün Kısım 3’üne bakınız.

[515] Robert Bellah, Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidler ve Steven M. Tipton, *The Good Society* (New York: Knopf, 1991), s. 233.

Parsons’a göre, evrimsel değişim süreci, toplumlarda uyum kapasitelerini —yani çevreden kaynaklanan birtakım güçlüklere rağmen çeşitli hedeflere varma kabiliyeti— geliştirir.[516] Örneğin, Parsons, gitgide daha fazla farklılaşmaya yol açan bürokratik örgütlenmenin, toplumlara daha iyi uyum sağlama üstünlüğünü vermektedir, çünkü, bunun gerektirdiği uzmanlaşma, yeteneğin daha iyi kullanılmasına ve çevreden gelen beklenmedik durumları

daha kolaylıkla karşılamaya yol açacaktır, demektedir. Bir toplum eğer kültürel meşrulaştırmaya sahip olmuşsa —yani "biz'liğin kültürel tanımı, kabile toplumunun sınırlarını aşarak daha geniş bir topluma yayılmış ve kurumlaştırılmış ise— o toplum uyum üstünlüğüne sahiptir. Bir ülkede "ulus" ("na-tion") fikri yalnızca ortaya çıkmakla kalmayıp, yurttaşları tarafından kabul edilmiş ise, o ülkede kültürel meşrulaşma vardır.[517]

516 "Uyum kapasitesi" terimi Spencer'dan alınmıştır (The *Principles of Sociology)*.

517 İşlevselciliğin paylaşılan değerler üzerine vurgusunu benimseyen Bellah et al., *The Good Society'de* ortak çıkarın herkesçe anlaşılmasının demokrasiye götüreceğini savunur.

Parsons, evrimsel değişme modelinde farklılaşma ve uyumlu yükselmeye ilave olarak, iki süreç daha düşünmüştür. Bunlardan biri, *içine alma/kapsama* (inclusion) adını verdiği bir çeşit *fark gözetmeme* sürecidir.[518] Örneğin Birleşik Devletler'de uyumlu yükselmenin gerçekleşebilmesi için, insanlar bazı mesleklerden ırk, cinsiyet, yaş, din veya geldikleri ülkenin farklı olması dolayısıyla artık dışlanmayabilirler. Toplumun, dışlanmış olan kişilerin, sistemin işlemesine katkıda bulunabileceklerini anlaması lazımdır. Başka bir deyişle, doğuştan getirilen özelliklere bakmaksızın ne kadar çok yetenek geliştirilirse, toplumda uzmanlaşmış üye sayısı o kadar çok olacak ve sistem de o derecede üretken olacaktır.

518 Parsons, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives,* s. 22.

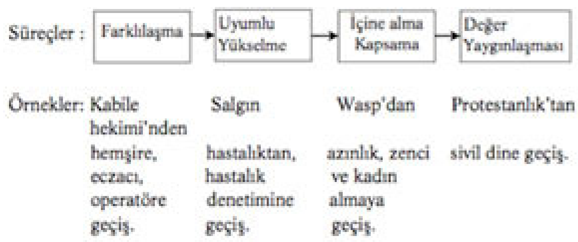
Bu *kapsama* (içine alma)'ya Parsons, *değer yaygınlaşması* (value generalization)'nı da katmaktadır. Bu evrimsel süreç ile ortaya çıkan yeni toplumsal sistemde "alt birimlerdeki çeşitli amaç ve işlevleri meşrulaştırabilmek için daha üst düzeyde bir yaygınlığa sahip" bir değer örnek çerçevesi olması lazımdır.[519] Başka bir ifade ile, toplumsal sistemin yalnız bir kısım üyelerince paylaşılmakta olan sınırlı bir değer sistemi ile; daha yüksek düzeyde farklılaşma, uyumlu yükselme ve "kapsanma" süreci

bir arada varolamaz. Robert Bellah'ın *sivil din* fikri, Amerika'da değer yaygınlaşmasına bir örnektir. Bu dinin adı ne olursa olsun, ne Protestan, ne Katolik ne de Yahudi'dir; esas itibarıyla, bir *yurt sevgisi dini*dir.[520] Bu öyle bir sivil dindir ki, Amerika'daki başlıca üç dinin her birinden daha fazla, çeşitli amaç ve işlevi kucaklamakta, yaşama değerlerini, özgürlük ve mutluluk aramayı benimsemekte; çok çeşitli üyeye sahip bir toplum için gerekli olan daha genel bir *değer örüntüsü* sağlamaktadır.

519 Parsons, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives,* s. 23.

520 Robert N. Bellah, "Civil Religion in America", *Daedalus* 96 (1967): 1-21.

Evrimsel süreçlerin yönü, *farklılaşma*'dan *uyumlu yükselme, içine alma/kapsama* ve *değer yaygınlaşması'na* doğrudur. Şekil 4-1'de bu süreçlerin Amerika'da nasıl gelişmiş olduğunu gösteren bir örnek verilmiştir. Hastalığı iyileştirdiği kabul edilen şaman'dan hemşire, eczacı veya operatöre geçiş; salgın hastalıklardan hastalığın denetim altına alınmasına geliş, tıp alanında uyumlu yükselmeyi göstermektedir; yalnız *Beyaz Anglo Saxon Protestan* erkek (WASP) alan tıp okullarının ve genellikle yükseköğretimin ırksal ve etnik azınlıkları ve kadınları da alacak şekilde değişmesi, "içeri alma" sürecine örnektir; din alanında ağırlıkla Protestan olan değer sisteminden *Amerikan sivil dini*'ne geçiş, değer yaygınlaşmasının bir örneğidir.

Şekil 4-1 Parsons'ın Birleşik Devletler'deki Sürece Uygulanan Evrimsel Modeli

Miriam Johnson, Birleşik Devletler'de kadın hareketinin doğmasını Parsons'ın dört evrimsel sürecini kullanarak açıklar.[521] Modernleşmenin bireylerin giderek artan özerkliğine bağlı olarak kişilik ile toplum arasında daha açık bir *farklılaşma* yarattığı doğrultusundaki Parsons'ın savını aktarır.[522] Sonra şöyle devam eder, "cinsiyet eşitsizliği düşüncesi kısmen, insanların kimliklerinin ve kendileri ile ilgili değer yargılarının oynamakta oldukları roller ile yürüttükleri faaliyet

521 Ruth A. Wallace, ed., Feminism and Sociological Theory (Newbury Park, Calif.: Sage, 1989), s. 101-118 de Miriam Johnson, "Feminism and the Theories of Talcott Parsons".

522 Parsons, Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives, s. 24.

ten ayrılmasına neden olan bir farklılaşma sürecine dayalıdır". John-son'a göre, bu farklılaşma süreci "Batı feminizminin özelliği olan anlayışları mümkün kılar.[523]

523 Johnson, "Feminism and the Theories of Talcott Parsons", s. 108.

Johnson bundan sonra, eğitimli kadınların erkeklerle eşit temelde, evin dışında meslek hayatına katılmalarının, sisteme daha fazla yetişmiş kapasite getirdiğinden, *uyumlu yükselme* olduğunu iddia etmektedir. Ancak, buna hemen, bu katılmanın kolay bir süreç olmadığını, kadın ücretlerinin hâlâ erkeklerinkinden çok daha düşük olduğunu; ve evin dışında çalışsalar bile

çocuk bakımı büyük sorumluluğunun hâlâ kadınlarda devam ettiğini ilave eder. Son olarak, feminist yazılarının çoğunun, başat (erkek) toplum değerlerini yeniden tanımlama gayreti olarak betimlenebileceğini ve bunun Parsonsçı bir anlatımla *değer genelleştirilmesi* yolunda bir çaba olduğunu söyler.

Kadın hareketinin sınırlı başarısı, Parsons'ın toplumsal değişme modelindeki zayıflığa işaret eder: Buraya zorlanma, gerilim ve direnme (resistance) sürecine karşı koymanın da sokulması gereklidir. Bu, aynı zamanda farklılaşma, uyumlu yükselme ve değer genelleşmesine karşı direnme sorununu ortaya çıkarır. Esasında bize göre, dört değişim sürecine zorlanma, gerilim ve değişime karşı koyma eklenebilirse Parsons'ın evrimsel kuramı kuvvet kazanacaktır.[524]

524 Buna ek olarak: Frank Lechner, "Modernity and Its Discontents", Jeffery C. Alexander, ed., *"Neofunctionalism"* (Beverly Hills, Calif.: Sage, 1985) s. 156-76'da, Parsons'ı tepetaklak ederek toplumsal değişim kuramını düzensizliğin dört işlevsel kaynağının irdelenmesinde temel olarak kullanmalıyız, der. Örneğin Lechner, "içeri almanın" karşı koyma yaratacağını iddia eder.

Bu, bir zamanlar kolektif duygularla birbirlerine sıkıca bağlanmış olan toplulukların bozulması demektir. Böyle bir süreç acı, gerilim ve karşı koyma yaratacaktır. Kadınlar ve toplumda marjinal durumda olan başka gruplar, bu yorumun içeri alınma ile ilgili pürüzleri açıklamakta yardımcı olacağını hemen göreceklerdir.

Parsons bütün toplumların kaçınılmaz olarak tek düze bir gelişme çizgisini izlediklerine dair eski evrimsel görüşü reddeder; ancak insan tarihinin, uyum kapasitesinde bir artış eğilimine doğru gidiş içinde olduğunu kabul eder.[525] Bütün toplumların bu evrimsel süreçlerden giderek ve düzgün bir şekilde geçtiğini iddia etmemektedir. Toplumların gelişmesinde çok önemli gördüğü ve herhangi bir başka topluma gelişigüzel olarak uygulanamayacak (aşılanamayacak) birtakım önemli özelliklere işaret etmektedir.[526] Örneğin, Aztekler ile modern toplum arasındaki farkları anlamak istiyorsak, bunların önemli kurumlardan hangilerine sahip olduklarına ve bu kurumların nasıl değiştiklerine bakmamızı söyleyecektir. Her toplumda ''uyumlu yükselme", "içeri alma" (kabul etme) ve

diğerlerinin derecelerine bakmak gerekecektir. Bunun gibi Parsons, kabile veya akrabalık esaslarına dayalı bir topluma, demokrasiyi veya modern yasal sistemi sokmak çabasını şüphe ile karşılayacaktır.[527]

525 Benton Johnson, *Functionalism in Modern Sociology: Understanding Talcott Parsons,* (Morristown, N.J.: General Learning Press, 1975), s. 41

526 Parsons, "Evolutionary Universals in Society", s. 339-57.

527 Parsons'ın evrimsel kuramını test eden bir inceleme için G. L. Buck ve A. I. Jacobson, "Social Evolution and Structural-Functional Analysis: An Empiricai View", *American Sociological Review* 33 (1968): 343-55 bakınız.

Parsons toplumsal değişimin olasılıkları hakkında iyimserdir. Kuramında, *evrim* ve *ilerleme* aynı anlamdadır ve *demokrasi* mantıklı ve sağlam bir toplumsal gelişmedir. Amerikan demokrasisine olan hayranlığını gizlememekle beraber, Amerikan pragmatizmini Avrupalı kuramın yaklaşımı ile birleştirir. Örneğin, Parsons ve gelecek bölümde tartışacağımız Jürgen Habermas toplumsal evrimde, ağırlıklar oldukça farklı olmakla beraber, aynı özelliklerin önemli olduğunu düşünmektedirler.

Liberal demokrasinin kurumları korunacaksa, tedricî ve düzgün düzenlemelere ağırlık veren Parsons'ın toplumsal değişme kuramı işlevselci bakış açısından bir ayrılma değildir: bunun biraz daha genişletilmiş bir şeklidir. Parsons gelişmekte olan bir toplumsal düzenin işlevden yoksun olduğunu düşünmemektedir; bu durum, sistemin bütünüyle değişmesine değil, sistem içinde değişmeye yol açar. Parsons, hiçbir zaman, beklenmedik ya da tümüyle toplumsal değiş-me'yi açıklamaya çalışmamıştır. Parsonsçı bir çerçeve içinde bir komünist darbesini açıklamak güçtür.[528]

528 Bölüm 3'e bakınız. Yine, Kenneth Bock, "Evolution, Function, and Change", *American Sociological Review* 33 (1968): 343-55.

[49]Biz, Parsons'ın, Emile Durkheim'a dayandığına inanıyoruz. Durk-heim'a göre, toplumsal ilerleme, (mekanik dayanışma özelliğine sahip) ilkel toplulukların farklılaşmamış yapılarından (organik dayanışma özelliğine

sahip) modern toplumların farklılaşmış yapılarına doğrudur. Parsons'ın *değişme* üzerindeki düşüncelerini özetleyecek olursak, Durkheim nasıl *bütünleşme* üzerinde odaklanmış ise, Parsons da en büyük dikkatini *düzen* sorunu üzerinde toplamıştır.[529]

529 Robert N. Bellah'ın, *American Sociological Review* 24 (1959): 447-61 de, Durkheim'ın bir işlevselci ve evrimci olarak anlatıldığı "Durkheim and His-tory"ye bakınız.

Kısım Üç - Jürgen Habermas: Akılsallaştırma ve İletişimsel Eylem

Jürgen Habermas belki de en iyi tanınan çağdaş Alman toplumsal kuramcıdır. Dusseldorf'un yakınında Gummersbach'da 1929'da doğdu; babası orada bir papaz ve aynı zamanda yerel sanayi ve ticaret bürosunun başkanı idi. Göttingen'de felsefe eğitimi gördü ve 1956'da Frankfurt'ta Adorno'nun asistanı oldu. 1961'de bir Alman akademisyeni için fevkalade genç bir yaşta Heidelberg'de felsefe ve sosyoloji profesörü oldu ve 1964'de kendisine Frankfurt'ta bir kürsü verildi ve Felsefe Semineri'nin müdürlerinden biri oldu. Münih'in Max Planck Enstitüsü'nde Teknik Toplumda Yaşamanın Araştırıl-ması'nı yönetmek için 1971'de Frankfurt'tan ayrıldı. Sonra yine Frankfurt'a döndü.

Habermas siyasetle, toplumbilimi ve toplumsal düşüncenin siyasal işlerle olan ilişkileri ile çok ilgilenmektedir. Alman, öğrenci köktenciliğinin (radicalism) en şiddetli olduğu 1960'larda yaygın olarak tanındı. Defalarca bir bütün olarak bu harekete bağlılığını vurguladı, ama bazı aşırı liderlerin görüşlerini "sol faşizmi" diye reddetti, demokratik kurumları ve yasa egemenliğini savundu ve şiddet kullanılmasına karşı çıktı. Bu bakımdan, çoğu zaman onunla bir arada düşünülen Frankfurt Okulu'nun (Bölüm 3'te tartışılan) daha eski bazı (ama hepsi değil) üyelerine benzemektedir.

Habermas'ın daha eski Frankfurt kuramcıları gibi Marx'tan çok etkilenmiş olduğu doğrudur; aynı zamanda, toplumumuzu yargılamakta —eleştirel olarak— kullanılabilecek bir standart olarak *akıl*'a olan inancını ve

kültür, toplumsal yapı ve kişilik arasındaki bağlantılara olan ilgisini onlarla paylaşmaktadır. Ancak Habermas'ın çalışmaları yalnızca Marx'ın daha ayrıntılı işlenmesi olarak görülmemeli, ama Max Weber'in görüşünün geliştirilmesi olarak düşünülmelidir. Habermas tekrar ve tekrar Weber'in bürokratikleşmiş toplumu "demir kafes"e[530] benzetmesine döner. Onu beğenen bir yorumcunun tanımladığı gibi, *iletişimsel Eylem Kuramı* "Max Weber'i Batı Marx-çılığının ruhu ile birleştirmek amacı ile yapılan ikinci bir deneme olarak düşünülmüştür."[531] Weber gibi (ve eski Frankfurt Okulu çözüm-lemecileri gibi),[55][532] Habermas'ın sosyoloji ile felsefe arasında katı bir ayırım yapmamış olan bir Alman geleneği bağlamında anlaşılması gereklidir. Bu gelenekte *"reason"* (akıl) kavramı, kelimenin İngilizce kullanımında taşıdığı anlamdan daha fazla değerlerle yüklü olup, daha geniş kapsamlıdır.

530 Bu kitap, s.113'e bakınız.

531 Michael Pusey, *Jürgen Habermas* (Chichester, West Sussex: Ellis Horwood, 1988), s. 105. Habermas'ın eserlerinde Weber'in görüşlerinin oynadığı önemli role işaret eden Pusey'in mükemmel incelemesine çok şey borçluyuz. Habermas'ın çalışmaları ile ilgili açıklamalar için Richard J. Bernstein, ed. *Habermas and Modernity* (Cambridge: Polity, 1985) ve Thomas

McCarthy, *The Critical Theory of Jürgen Habermas* (London: Hutchinson, 1978) bakınız.

532 Bölüm 3'te Frankfurt Okulu'nun tartışıldığı kısma bakınız. Eski Frankfurt çözümlemecileri Weber ile bu denli ilişkili değildirler.

Habermas toplumsal değişmenin sürdürülmesinde ve gerçekleştirilmesinde bireysel algılamaların rolüne her zaman çok dikkat etmiştir. Bu ağırlık, fenomenolojinin etkisinin açıkça görüldüğü büyük eseri *iletişimsel Eylem Kuramı*'nda, giderek artmıştır.[533] Bu kısım, onun, toplumsal sistemler ve

evrim kapsamlı kuramı ve özellikle *yaşama dünyası* (lifeworld)nın akılsallaştırılması ile ilgili düşüncelerini özetler.

533 Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action, Vol. I: Reason and the Rationalization of Society,* terc. Thomas McCarthy (London: Heinemann, 1985) ve Vol. II: *Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason,* terc. Thomas McCarthy (Cambridge: Polity, 1988).

Evrim ve Bunalım

Habermas'ın ilk çalışmalarında (özellikle *Meşrulaştırma Bunalımı ve iletişim ve Toplumun Evrimi)* başlıca başarısı Marx'ın evrim kuramını yeniden şekillendirmek olmuştur.[534] Son çalışmaları bu ilk modeli değiştirip genişletmiş olmakla birlikte -örneğin kullanılan bazı başlıkların değiştirilmesi ile- temel kategoriler kalmıştır.

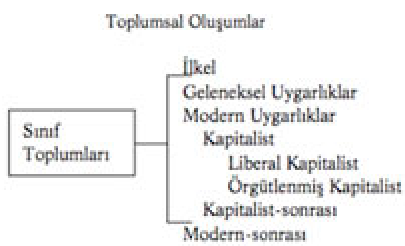
534 Jürgen Habermas, *Legitimation Crisis*, terc. Thomas McCarthy (Boston: Beacon Press, 1975) ve Jürgen Habermas, *Communication and the Evolution of Society,* çev. Thomas McCarthy (London: Heinemann, 1979). Jürgen Habermas, *Knowledge and Human Interests,* terc. Jeremy J. Shapiro (London: Heinemann, 1972).

Habermas, şekil 2-1'de gösterilen bazı *toplumsal oluşumlar'ı* belirler. "İlkel" toplumlar, Marx'ın kabile topluluklarına benzer; "geleneksel" toplumlar hem "kadîm", hem de "feodal" toplumları içerir; "liberal kapitalist", Marx'ın bildiği 19. yüzyıl kapitalizmini anlatır ve bizim Batı toplumlarımız "örgütlenmiş" kapitalizm örnekleridir. Ha-bermas, "devlet-sosyalist" toplumlarını, "üretim araçlarının siyasal seçkinci konumları bakımından" "kapitalist sonrası" sınıf toplumları olarak tanımlar.[535]

535 Habermas, *Legitimation Crisis,* s. 17.

57Habermas’ın çözümleme biçimi, Marx’ınkine benzemektedir; çünkü toplumsal evrimi mevcut sistemdeki *bunalımlar* (crises) veya *çelişkiler* (contradictions) olarak görür. Bunlar sonunda sistemi yıpratacak “yönetim sorunları” yaratır. Ancak, Habermas diğer eleştirel kuramcılar gibi, insanların fikirleri ve bilinçliliklerinin oynadığı rolü vurgulamaktadır. Bunların gerisindeki, yapısal değişmeler ve çelişkiler, paylaşılmakta olan değerlerin veya “normatif yapılar”ın çöküşü sonucunu verir ve bu değişmeler, insanlardaki toplumsal kimlik duygusunu (ve dolayısıyla toplumsal bütünleşmeyi) tehdit ettiğinden, toplumsal sistem yıkılır.[536]

536 Habermas, *Legitimation Crisis*, s. 3. Durkheim gibi, Habermas da bu durumu anomik olarak tanımlar.

ŞEKİL 4-2. Toplumsal Oluşumlar
Kaynak: Jürgen Habermas, *Legitimation Crisis* (Boston: Beacon Press, 1975), s. 17.

Habermas bu çöküşleri tartışırken, toplumların siyasal örgütlenmeleri ve *“bir siyasal düzenin kabul edilecek olan değeri”*[537] anlamındaki meşrulukları üzerinde durur. Meşruluğu vurgularken hem karşılaştırmalı yetki sanısını çözümleyen Weber[538] hem de fikirler ve normları sistemin muhafazasında gerekli gören Parsons[539] gibidir. Ona göre, “meşruluk sorunları modern zamanlara özgü değildir... Geleneksel toplumlarda meşruluk çatışmaları tipik olarak, dinsel doktrinin resmî bir uyarlamasına

karşı olan kehanete dayalı kurtarıcı hareketler şeklini alır."[540] İşte, burada, egemen yönetici sınıfın ayrıcalıkları ile, onları meşrulaştırdığı kabul edilen düşüncelerin normatif sistemi arasındaki aykırılık açıkça görülür. Buna örnekler, Orta Çağlardaki kabul edilmiş doktrinlere karşı (heretical) hareketler ve Yahudi peygamberlerdir. Ancak, bu, devlette meşruluk bunalımlarını, sınıf çatışmalarından ayrı bir şey yapmaz. Aksine, toplumlar aileler tarafından ve onlar için yapılan üretimden, refahı egemen sınıfın paylaştırdığı bir duruma, devletin gelişmesi *yolu ile* geçerler.

537 Jürgen Habermas, "Legitimation Problems in the Modern State", Com- munication and the Evolution of Society'de, s. 178.

538 Bu kitap, s. 115'e bakınız.

539 Parsons'ın AGIL bağlamında, meşrulaşmayı, hem (G) amaca varış için politik sistemin seferber olmasını destekleyen hem de "gizli kalıbı muhafaza- gerilim dengesini" (L) ortak bir değer sistemini bozulmadan muhafaza eden süreç olarak görebiliriz. Yukarıda s. 70-71'e bakınız.

540 Habermas, "Legitimation Problems in the Modern State", s. 181.

Habermas'ın, değişimin mekanizması olarak fikirler üzerinde odaklanması, modern sanayinin gelişmesini, insanlığı feodal toplumdan kapitalist topluma fırlatan *deus ex machina* olarak ele alan Marx' tan çok farklıdır. Buna karşılık, kapitalizmin kaçınılmaz ölümünün esas nedenini kendi meşruluğunu tahrip etmesi olarak ele alan Schumpeter ve servetin dağılımının belirlenmesinde devletin ve "ideolojinin rolü üzerinde odaklanan bazı önemli radikal ekonomi tarihçilerinin yaklaşımları ile ilginç paralellik göstermektedir.[541]

541 Habermas'tan farklı olarak bunlar, bu etkenlerin üretimin ne kadar yapıldığı üzerindeki etkileri ile çok ilgilenmektedirler. E. L. Jones, *The European Miracle: Environments, Economies and Geo-politics in the History of Europe and Asia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981) ve Douglas C. North, *Structure and Change in Economic History* (New York: W.W. Nor-
ton, 1981)'ye bakınız.

Habermas’a göre, liberal kapitalizmin belirgin özelliği, “sınıf ilişkilerinin *depolitize* olmasıdır.”[542] Önceleri, devletin küçük bir sınıf tarafından denetlenmesi çok önemliydi. Liberal kapitalizmde kendi kendini düzenleyen ticaret piyasası vardır ve devletin rolü yalnızca kapitalist üretimin genel şartlarını ve özellikle medenî hukuku korumaktır. Habermas, Weber veya Marcuse gibi, kapitalizmde “akılsal-laşma”nın birikim sürecini ve bununla eşzamanlı olarak geleneksel alışkanlıkların bozulmasını ve uygulamaların gerekçelerini, geleneğe başvurarak belirtmiştir. Bundan başka, Talcott Parsons (kendisine entelektüel bir borcu olduğunu kabul ettiği)[543] gibi, laik alanın genel olarak gelişmesi ve kabile özelliğinden evrensel ve aynı zamanda bireysel yönelime “geçiş üzerinde durmuştur.”[544]

542 Habermas, *Legitimation Crisis,* s. 21.

543 Bu kitap, s. 78-79’a bakınız.

544 Habermas, *Legitimation Crisis,* s. 12.

64 Ancak modern toplumun muhtemel gelişmesini çözümlerken, Habermas efsane*(myth)* ve dinden felsefe ve ideolojiye geçişin çok önemli olduğuna inanmıştır.[545] Bu, “normatif doğruluk iddialarının” (bir şeyin öyle olması gerektiği hususundaki iddiaların) daha fazla gerekçelendirilmesine ve açıklanmasına gerek var demektir. Kapitalizm, meşruluk iddiasını, gelenek ve yetkiye başvuracak yerde, eşitler arası pazar alışverişinin hakça olduğu sanısı üzerine dayandırır. Ancak, meşruluğun pazar işleyişlerine bağlı olduğu bir toplumda ekonomik dalgalanmalar toplumsal bütünleşmeye doğrudan tehdit oluşturur. Bu dalgalanmalar insanların birikimlerini eriten ya da bir kentin veya devletin geleneksel endüstrilerini tamamen yok etme sonucunu veren çok yüksek işsizlik ve enflasyon yaratabilir. Bu süreç sırasında bu dalgalanmalar, pazar ideolojisinin yanlış olduğunu herkese açıkça gösterir. Pazar eşitler arasında bir buluşma yeri değil, kimilerinin başkalarına göre daha iyi konuşlandırılmış olduğu bir kurumsallaşmış güç şeklidir.[546]

545 Habermas, *Legitimation Crisis,* s. 11.

546 Habermas, *Legitimation Crisis,* s. 11.

Habermas, çağdaş örgütlenmiş kapitalizmi tartışırken, onun bu “temel çelişki”yi çözüp çözemediğini sorar; buna kendisinin yanıtı, çözmemiş olduğudur. Modern Batı toplumlarında, ciddi “bunalım eğilimleri” vardır ve bunların en önemlisi, meşruluğuna yönelen tehdittir.

Habermas, liberal kapitalizmden örgütlenmiş kapitalizme geçişin, iki değişim içerdiğine inanır. Birincisi, büyük oligopolistik firmaların ortaya çıkması ve *rekabetçi* kapitalizmin silinmesidir. İkincisi, giderek piyasanın yerini alan ve müdahaleci (ve böylece *liberal* kapitalizmin sonunun geldiği işaretini veren) devletin ortaya çıkmasıdır. *Devletin yeniden ortaya çıkması*, ekonomik dalgalanmalar ve “yönetme sorunları”na bir karşılıktır. Devlet, ekonomik dönemi (cycle) düzenlemeye, büyüme ve tam istihdamı sağlamaya çalışır; eğitim ve araştırmaya yatırım yapar; yol ve diğer hizmetler alt yapısını sağlar ve “özel üretimden ileri gelen toplumsal ve maddî kayıpları” işsizlik yardımı, toplumsal yardım ve benzerleri ile azaltır.[547] Ancak kâr motifi ve “artık değerin... devamlı olarak özele tahsisi” çok önemli olmaya devam eder.[548]

547 Habermas, *Legitimation Crisis,* s. 33-35.

548 Habermas, *Legitimation Crisis,* s. 36.

[69]Devletin ve ekonomik sistemin “bir araya gelişi”, Habermas’a göre, meşrulaşma ihtiyacını artırır ve akılsal bir çağda meşruluğun resmî ve açıklanmış olması gerekir. Alışverişin hakça olmasıyla ilgili eski burjuva ideolojisi yıkıldığından, tek seçenek *biçimsel* demokrasi sistemidir.[549] Ona göre, karar vermeye *gerçek* katılım, insanların, üretim devlete ait olup da, *artık değer*in bireysel olarak tahsisi arasındaki çelişkiyi görmelerini sağlar.

549 Habermas, *Legitimation Crisis,* s. 36.

Ancak bu sistem zayıftır. Habermas, Marx’ı izleyerek, ekonomik sistemin düşmekte olan kâr nispeti yüzünden tehdit altında olduğuna inanır. Ayrıca da, politik sisteme olan sadakatin zayıflama ihtimali ve bunun sonucu bir

“meşruiyet bunalımı” olabilir. Kapitalizmin ilk günlerinde hâlâ onu taşıyacak gelenek kalıntıları vardır. Artık onun akılsallığı gelenekleri bir tarafa bırakmış ve önceden hiç sorgulanmayan normlar ve bağlılıklar açıkça tartışılmaya başlanmış ve dolayısıyla zayıflamıştır.
Bunlarla bağlantılı olarak aile içindeki değişmeler, gelenek kalıntılarını ve kapitalist düzeni ayakta tutan zihin yapısını yıkmıştır.[550] Burjuva öncesi sıkı çocuk yetiştirme kalıpları (patterns) devam ederken, insanlar katılmayı isteyeceklerine, bir seçkin tarafından yönetilmeyi kabul etmişlerdir.[551] Ancak, bu kalıplar, çocuklarımızı toplumsallaştırma yolları üzerinde bilinçli çözümlemelerin de yardımı ile yok olmaktadır. Bu çözümlemeler, gücünü insanların sorgusuz sorusuz kabullerinden almış olan geleneksel çocuk yetiştirme şeklinin etkisini daha da azaltır. Son olarak, başarı ideolojisi de yok olmaktadır. Toplumsal refah devleti çok çalışmanın önemini azaltmıştır ve modern bir ekonomide insanları bireysel çabaları karşılığında ödüllendirmek ve kişi olarak sorumlu tutmak gittikçe güçleşmektedir.

550 Habermas, *Legitimation Crisis,* s. 48-49. Bunlar Habermas tarafından, “toplumsal-kültürel sistem” ve “güdüsel bunalım” bağlamlarında tartışılır.

551 Habermas, *Legitimation Crisis,* s. 76.

Yaşama Dünyasının Akılsallaştırılması

Habermas, evrimsel kuramını, iletişim ve *yaşama dünyası* bağlamında -yani evrimsel değişmenin bireyler tarafından nasıl deneyimlendi-ği bağlamında- geliştirir. Burada da Habermas ile Weber arasında doğrudan bir ilişki açıktır. Weber, toplumsal bilimde insanların dünyayı nasıl gördüklerini ve onların “anlam ağları”nı öznel olarak anlamamızın gerekli olduğu görüşündedir.[552] Habermas da benzer şekilde, diğer insanların yaşama dünyalarını “öznel içi” -yani bir başkasının içinde olmanın ve dünyayı onun gibi- deneyimlemenin gereğine inanır.

552 Weber'in *verstehen* kavramı için Bölüm 5'e bakınız.

Ancak Habermas burada büyük ölçüde fenomenolojik geleneğe başvurur.[553] "Fenomenoloji" terimini ilk olarak kullanan Alman filo-sof Edmund Husserl (1859-1938) aynı zamanda *Lebenswelt* ya da *yaşama dünyası* (life-world) kavramını kullanmıştır.[554] Husserl burada bilincin en temel düzeylerinden, bizim farkında olmadığımız düzeylerden söz eder. Bu bilinç düzeyleri, bütün algılarımızı inşa eder ve gerçeği nasıl deneyimlediğimizi belirler. Örneğin, modern toplumda yetişkinler zamanın tek bir yönde ilerlemekte olduğunu hiç sorgusuz kabul ederler; bir kez yirminci doğum gününüzü idrak ettiğinizde bir daha on dokuzuncuyu yaşayamazsınız. Üç yaşında bir çocuk gerçeği başka türlü deneyimler ve oniki yaşından sonra tekrar iki yaşında olmak istediğini söyleyebilir.

553 Bu, Amerika'ya Alfred Schutz'un yazıları yolu ile gitmiştir. Bölüm 6'ya bakınız.

554 *Lifeworld and Social Realities'de, "yaşama dünyası,* durum ufuklarının yer değiştirdiği, genişlediği veya daraldığı sahneyi oluşturur", diyen Thomas Luckmann'ın yazılarına da bakınız. Bu, kendisi sınırsız olan ama sınırlar koyan bir çevre teşkil eder... Yaşama dünyası çözümlemesi, Durkheim'ın ortak bilinç adını verdiğini, üyelerin içsel bakış açılarından yeniden inşa eder
şekilde tanımlar (s. 132-33). Luckmann'ın çalışmaları Bölüm 6'da ele alınmaktadır. Durkheim'ın *"ortak vicdan"* (conscience collective) tanımı için s. 33'e bakınız.

Böyle bakılacak olursa, modernleşme süreci yaşama dünyasının akılsallaştırılması (mantıklı biçimde anlaşılması) ile aynı sınırı paylaşır. Kabile toplumlarında öyle olması doğalmış gibi kabul edilen yaşama dünyası her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. İnsanlar, aynı yaşama dünyasını paylaşan insanlarla görüşecekler, böylece her zaman birbirleri ile iletişim kurabilecekler ve paylaşılmış deneyimlerin yapısı konusunda çok düşünmek zorunda kalmayacaklardır. Avcı ve toplayıcı atalarımız arasında veya bir Viking yerleşme yerinde bir fenome-nolog'a rastlayabileceğimiz düşünülemez. Bugün yaşama dünyası giderek akılsallaşmaktadır; bazı hayvanların murdar veya reislerin egemen olmaya hakları olduğunu

“bilmek yerine, nesnelerin -Talcott Parsons’ın “değer genelleştirilmesi” dediği- genel ilkeler bağlamında doğrulanmasını talep ederiz.

Habermas, *iletişimsel eylem kuramı*’nın bir yönü olarak yaşama dünyası ile ilgilenmektedir. Ona göre, toplum, iletişim eylemi yolu ile işler ve gelişir; bu süreç aktörlerin yaşama dünyaları tarafından çevrelenmiş ve yapılanmıştır.[555] Örneklerinden bir tanesi, bir Alman inşaat alanında daha yaşlı bir işçinin, işe yeni girmiş olan bir işçiye, gidip bir sabah birası almasını söylemesidir. Bu sipariş muhtemelen kısa ve hatta düşünülmeden söylenmiştir ama birçok şeyleri varsaymaktadır. Sabah ile öğle arası bir bira molasının normal ve kabul edilir bir âdet olduğunu, ve inşaat alanında yaşa ya da hizmet süresine dayalı doğal bir hiyerarşi olduğunu kabul etmektedir. Genç bir İngiliz marangozu, İngiltere’de saat 11’de bira hemen hazır bulunamayacağı için, bu siparişe çok şaşırabilir. Ama yine de anlayıp ona göre hareket edecek ve böylece Alman yaşayışı ile daha fazla bütünleşecek kadar mevcut yaşama dünyası hakkında bilgi sahibi olmuş olabilir.[556]

555 Habermas’ın buradaki düşünceleri, ona göre, özellikle John Searle dâhil birçok modern felsefecininkine yakındır. J. R. Searle, *Speech Acts* (Cambridge: Cambridge University Press, 1969) bakınız.

556 Anthony Giddens, inşa etmek (structuration) kuramında buna benzer bir çözümleme vermektedir. Bu bölümün Giddens kısmına bakınız.

Bundan dolayıdır ki Habermas iletişimsel eylem için şöyle der:

> (İletişimsel eylem) yalnızca bir anlaşmaya varma süreci değildir... (burada) aktörler aynı zamanda toplumsal küme içerisinde üyeliklerini ve kendi kimliklerini geliştirmek, sağlamlaştırmak ve yenilemek yolu ile etkileşim içinde yer almaktadırlar. İletişimsel eylemler, kültürel bilginin yalnız “dünya karşısında sınandığı yorumlama süreçleri değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşme ve toplumsallaşma süreçleridir.[557]

557 Habermas, *Theory of Communicative Action*, Cilt II, s. 139.

Yaşama Dünyası ve Sistem

78Habermas, evrimle ilgili ilk çalışmalarında (yukarıda tartışılmış olan) *kabîle* toplumundan *sınıf* toplumlarına geçişi, *devlet* örgütlerinin ortaya çıkmasını, devletin doğrudan doğruya katılmadan daha çok genel şartlarını sağlaması ile ekonominin kendi kendisini nasıl düzenlediğini vurgulamıştır. Daha sonra, yaşama dünyası kavramını ve Niklas Luhmann'ın Parsonsçı "sistem" çerçevesini kullanarak bunu az çok yeniden belirlemiştir.[558]

558 Bölüm 2'ye bakınız.

Habermas'a göre, toplumsal evrim ilerlerken, bir kurumlar sistemi, paranın yönetiminde *pazarlar* ve gücün yönetiminde devlet örgütleri gelişir. O zaman, *aynı anlamları veya yaşama dünyasını paylaşmayan* daha çok insanın birbirleri ile ilişkiye girmeleri mümkün olur. Toplumsal sistem giderek daha karmaşık ve farklılaşmış hâle gelir; yaşama dünyası gittikçe daha fazla akılsallaşır; ve bunların ikisi *büyük ölçüde daha az bağlantılı* hâle gelir.[559] Kabile toplumunda, buna karşılık, "dil aracılığı ile ve normların rehberliğinde *etkileşim* toplumsal yapıların taşımacılığını sağladığı için", sistem bütünleşmesi ile toplumsal bütünleşme birbirleri ile çok sıkı olarak bağlantılıdır.[560]

559 Luhmann'ın görüşleri için Bölüm 2'ye bakınız. Habermas ve Luhmann'ın görüşlerini Parsons'un AGIL modeli ile şöyle karşılaştırabiliriz: Toplumsal sistem Parsons'un A (ekonomi)'sına ve G (politik kurumları)'sine tekabül eder. Parsons'un L'sini oluşturan eğitim, aile ve dinsel kurumlar aynı zamanda yaşama dünyası düzeyidir ve böyle olmakla yavaş yavaş A ve G'den ayrılır. Modern iş modellerini, aile yuvasının aynı zamanda işyeri olduğu ve aristokrat evinin politik gücün merkezi olduğu eski toplumlarla karşılaştırın

560 Habermas, *Theory of Communicative Action,* Cilt II, s. 156.

Bizim çağdaş devlet ve pazar yapılarımız içinde insanlara (We-ber'in "geleneksel" otoritesi) veya hatta memurlara değil, genel ilkelere ve soyut

yasalara itaat edilir. “Toplumsal ilişkiler yalnız *para* ve *güç* ile düzenlenir. Normlara boyun eğen tavır alışlar ve kişilik şekillendiren toplumsal üyelikler dışlanmıştır.”[561] Toplumsal sistem daha karmaşık hâle geldikçe yaşama dünyaları küçümsenmeye başlanır. Bu, “Toplumsal bütünleşmenin ağır sorumluluğu, *dine dayalı* görüş birliğinden, *dil içinde* görüş birliği sağlama süreçlerine kayar” de-mektir.[562] Ancak, çok açık seçik “akılsal” tartışma yolu ile işlerin -ister bir yolun düzeltilmesi olsun, ister büyük bir dış politika kararı olsun- nasıl yapılacağı üzerinde anlaşmaya varırız.

561 Habermas, *Theory of Communicative Action,* Cilt II, s. 154.

562 Habermas, *Theory of Communicative Action,* Cilt II, s. 180.

Habermas’ın anlatımı, Weber için “hâlâ aşikâr” olan “modernlik ile *Batıya özgü akılcılık* (Occidental rationalism) dediği arasında aslında (şarta bağlı olmadan) var olan ilişkiyi” açıklama amacında-dır.[563] Ancak, Weber’i en çok ilgilendiren, modern endüstri toplumunun doğuşunu hazırlayan şartlardır. Bu yüzyıl -özellikle Japonya ve onun Doğu Asya komşularında olduğu gibi- modernliğin ilk geliştiği ülkelerin, sonradan modernleşen ülkelerden çok farklı olduğunu göstermiştir.

563 Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures,* çev. Frederick Lawrence (Cambridge: Polity, 1981), s. 1.

Buna karşılık, Habermas’ın çözümlemesi, bütün modern toplumların, gelişen yaşama dünyaları bakımından benzer olduğu görüşünü getirir gibidir. Habermas’ın çözümlemesi, -çok Parsonsçı bir bakış olan- bir toplumun, o toplumun üyeleri tarafından kabul edilmiş olan tutarlı bir meşrulaştırıcı normlar takımına sahip olduğu savını aşikâr olarak kabul etmektedir. Ancak, van den Berg’in işaret etmiş olduğu gibi, Habermas bunun için bir kanıt göstermemektedir. Böylece “aynı sistem içerisinde, onun dengesi üzerinde yıkıcı etkilere neden olmadan farklı değer yönelimlerinin bulunabileceğini ve bu-lunduğunu[564] iddia etmek mümkündür. Yani aykırılıklar mutlaka sistematik değişime neden olmayacaklardır.

564 Özellikle Axel van den Berg, “Critical Theory: Is There Stili Hope?” *American Journal of Sociology* 86, no. 3 (1980): 449-78 ve özellikle 465’e bakınız.

[86]Habermas, aynı zamanda, bunalımların ortaya çıkmaları üzerinde düşünürken, toplumsal evrim konusunda bu iletişimsel bakış açısını kullanır. Ona göre, bunlar yaşama dünyası ile sistemin buluştukları çizgide bulunur. Devamlı akılsallaşma, toplumun kendi kendisini üretmesini sağlayan toplumsal bütünleşmeyi ve toplumsallaşmayı tehlikeye sokacak kadar sürerse patolojik olabilir. Örneğin, pazar yerinin rekabete dayalı bireyselliği aile yapılarını tahrip edebilir. Bürokratik refah devleti de aynı ölçüde yıkıcı olabilir. “Düzenlenmiş, parçalanmış, izlenmekte ve gözetilmekte olan bir yaşama dünyasının şekil bozuklukları, maddi sömürü ve zayıflatmanın açık şekillerinden, hiç şüphesiz daha gizlidir; ama maddeselden ruhsala intikal etmiş olan içselleştirilmiş toplumsal çatışmalar da, daha az yıkıcı değildir.[565]

565 Habermas, *Philosophical Discourse,* s. 362.

Akıl ve Akılsallaştırma

Habermas’ın akılsallaştırma çözümlemesi çoğu zaman Weber’inkine çok benzer. Ancak, o bir Weberci değildir; bu bir yorum değil, bir diyalog ve tartışmadır. Habermas *akıl*’a ve Weber’in “demir kafes” karamsarlığına yaklaşımında Frankfurt Okulu’ndan Marx’a uzanan aynı çizgi üzerindedir.

Frankfurt kuramcıları sadece “akılsallaştırılmış” bir toplumun değil, “akılsal” (mantıklı) bir toplumun mümkün olduğuna, ve diğer ideoloji izi taşıyan kuramların ürünlerine kıyasla eleştirel kuramın doğruluğuna inanırlar. Marx da ideolojileri tanıtmış ve kendi kuramlarının özel statüsüne inanırken onların, doğru olmaktan çok, çıkarcı olduklarını ileri sürmüştür. Bu, şüphecilere[566] her zaman tutarsız görünmüştür; çünkü, başka insanların inançları çıkarcılık ve toplumsallaşma ürünü ise, aynı şey eleştirel kuramcılar için de doğru olmalıdır. Hepimiz değerleri tartışırız ve

empirik sonuçlarına bakabiliriz ama bunlar kanıt gerektirmezler. Bunları ya kabul eder, ya da etmeyiz.

566 Bu kitap, s. 150-157'de Marcuse ile ilgili görüşlere bakınız.

Ancak, eleştirel kuram geleneğine uygun olarak, Habermas hayatımızı idare eden nihai normlara bir zemin hazırlanabileceğini ve böylece modernleşmenin dünyaya getirdiği "memnuniyetsizlik" tarafından bırakılan boşluğun doldurulabileceğini söylemektedir. Bu alanda ilk çalışması "ideal konuşma durumu" kavramı üzerinde odaklanır.[567] Bu durum, daha güçlü, kendinden daha emin ya da daha nüfuzlu olanların eşitsiz olacak katılımları olmadan, herkesin tartışma ve sorgulamada eşit hakka sahip olacağı bir durumdur. Daha akılsal oldukları için bu şartlar altında gerçek durumlar geçerli olacaktır.

567 Habermas, *Legitimation Crisis* ve *Knowledge and Human Interests.*

iletişimsel eylem kuramı daha çok tartışmayı geliştirir. Haber-mas'a göre, iletişimsel eylem farklı bir toplumsal etkileşim türüdür; çünkü, başarmaya veya "amaçlı" olarak sonuçlar elde etmeye değil, karşılıklı anlayışa yöneliktir.[568]

568 Burada Aristo'nun amaçlı eylem "techne" ile kişiler arası iletişimde insani etkileşim "praxis" arasındaki farkın akisleri vardır. Marx'ın "praxis"i ile karşılaştırınız, s. 108.

> Böylece, bir anlayışa varmanın amacı karşılıklı olarak birbirini anlama, bilginin paylaşımı, karşılıklı güven ve uyum ile sonuçlanacak bir anlaşmaya doğru gitmektir. Bu anlaşma kapsamlılık, gerçeklik, doğruluk, ve haklılık iddialarının geçerliliğini kabul etmeye dayanır.[569]

569 Habermas, *Communication and the Evolution of Society,* s. 3'de, "What is Universal Pragmatics"e bakınız.

Habermas'ın buradaki savı, ilk ve son eserlerinde yer almaktadır. Yani ilke olarak insanlar doğru işlem ve tartışma şekilleri üzerinde anlaşabileceklerdir. Bu gibi işlem kurallarını kabul edip izlersek, *akıl*'ın üstünlüğü dolayısıyla sağlam bir anlaşmaya varacağız. Daha açıkça, eleştirel kuram ve onun hükümleri başka yaklaşımlardan, daha az bozulmuş

olan iletişime dayandığı için, nesnel olarak doğru görünecektir; Giddens'ın ifadesiyle, bunlar "anlamlı, gerçek, gerekçeli ve samimi" olarak savunulabilecektir.[570]

570 Anthony Giddens, "Jürgen Habermas", Quentin Skinner, ed., *The Return of Grand Theory of Human Sciences* (New York: Cambridge University Press, 1985), s. 129.

Durum gerçekten böyle midir? Yazar Salman Rüşdi, yazıları birçok Müslüman tarafından küfür olarak görüldüğü için ve Müslüman din liderleri tarafından öldürülmesinin caiz olduğuna hükmedildiği için devamlı olarak polis koruması altında yaşamaktadır. Batılı aydınların birçoğu yazarların istedikleri her şeyi yazmakta özgür olmaları gereğine inanmakta ve dolayısıyla Müslüman tutumunu kınamaktadırlar. Akılsal iletişim eyleminin, bu, ya da çocuk düşürme, boşanma, savunma harcamaları veya ekonomide devletin rolü gibi başka meseleler üzerindeki tutumlarını niçin değiştirebileceği açık değildir. Ha-bermas'ın eleştiricileri ve hatta toplumbilimcilerin çoğu, değer farklılıklarının uzlaştırılamaz olduğuna inanmaktadırlar.[571]

571 Örneğin, van den Berg, "Critical Theory: Is There Still Hope?"a bakınız.

Habermas, "akıl"a olan inancı dolayısıyla, dünyanın giderek artmakta olan akılsallaştırılmasını tamamıyla olumsuz olarak görmemektedir. Çünkü bu, anlam ve eylemin açık ve seçik olarak doğrulanmasını gerektirir ve aynı zamanda akılsal görüş alışverişi ile, baskıcı olmayan tartışmaya yer verir. Hâlbuki sistem alanında maksatlı akılsallık Habermas'a göre bir "demir kafes" yaratır, ama iletişimsel akılsallık böyle bir durum yaratmaz.[572]

572 Pusey, *Jürgen Habermas,* s. 109'a bakınız.

Bu doğru olabilir; ama Habermas bize gruplarda rol oynayan ile-tişimsel akılsallık örnekleri vermemiştir. Katılımcılar ne kadar "mantıklı" olurlarsa olsunlar, bu gibi durumlarda çatışma gizilini ele almamıştır. İnsanların gereken görüşmeyi eşit olarak sürdürebileceklerini nasıl kabul edebiliriz? Ya da, insanların dürüst ve âdil olma arzularının, onların yalnızca bireysel amaçlarının değil, aile bağları, cinsel kıskançlık, Bosna'yı parçalayan ulusal

ve dinsel nefretler ve sevgiden kedere ve nefrete kadar bütün duygular takımının üstesinden geleceğini? Habermas'ın Weber'in kötümser sonuçlarını reddetmesi de bir inanç ürünü gibi gözükmektedir.
Bu, Habermas'ın akıla olan ilgisinin akademik bir filosofluk olduğu demek değildir. Avrupalı toplumbilimcilerin, insanların fikirleri ve kavramlarının toplumsal sistemlerle olan ilişkileri ile bu kadar ilgilenmekte olmalarının bir nedeni, bu kıtanın özellikle bu yüzyıldaki korkunç tarihinin yalnızca ekonomik (veya işlevselci) bağlamda açıklanmasının zor olduğudur. Habermas bize, bir Alman delikanlısı olarak onu etkileyen en önemli deneyimin Nazi liderleri ile savaş suçlularının Nuremberg duruşmalarının radyo yayınlarını dinlemek olduğunu söyler. Etrafındaki büyükleri genel yöntem ilkelerine ve kimin yargılama hakkına sahip olduğuna göndermeler yaparak, duruşmaların adaletli olup olmadığını tartışmışlardır. Habermas bize onların, Nazi Almanyası'nın "kolektif olarak gerçekleştirilmiş olan gayriinsanî" eylemlerini kapatmak için akılsal modernliğin kavramlarını kullandıklarını söyler.
Habermas kuşağından bir Alman için, toplumsal evrim ile ilgili sorunların yakın Alman tarihi sorunlarını içermesi gereklidir. Bunun gibi, günümüz Almanyası'nda konunun akademik tartışması, kahve köşelerinde dostane tartışmalarda (ya da ideal iletişimsel eyleme benzer görüşmelerde) yer alamaz. 1987'de aydın ve gazeteci toplulukları, faşizmin Bolşevikliğe ve Auschwitz ve Rus Gulag'ı kökenli diğer ölüm kamplarına karşı bir tepki olarak görülüp görülmemesi gerektiği ile ilgili bir tarihçiler tartışması ile bölünmüştü. Habermas'ın da bu gibi görüşlere karşı eleştiri içinde yer aldığı tahmin edilebilir.

Kısım Dört - Anthony Giddens: Yapılaşma Kuramı ve Yüksek Modernlik

Modernliğin en yaygın olarak okunan çözümleyicilerinden biri, Cambridge Üniversitesi'nde profesörlük yapmış olan ve şimdi London School of Economics (Londra İktisat Okulu)'de müdür ve Başbakan Tony Blair'in danışmanı olan üretken İngiliz kuramcısı Ant-hony Giddens'dır. Durkheim, Weber ve bilhassa Marx gibi klasik kuramcıların yazıları ile ilgili birçok

görüş getirmiştir; ama aynı zamanda, *makro ve mikro* bakış açılarını bir araya getirmenin önemini vurgulamıştır. Giddens'a göre, kuramcıların çoğu, kendi tercihleri olan kavramlara -bunlar ister yapı ve onu sınırlayan nitelikler (yapısalcılık ve işlevselcilik'de olduğu gibi), ister eylem ve anlam (simgesel etkile-şimcilik ve fenomenoloji) olsun- en büyük yeri veren emperyalistler olma eğilimindedirler.

> Benim başlıca isteğim... bu imparatorluk kurma gayretinin her birini sona erdirmektir. Toplumsal bilimlerin temel inceleme alanı... ne bireysel aktörün deneyimi ne de toplumsal bütünlüğün mevcut herhangi bir şekli, ama mekân ve zaman içerisinde sıralanmış toplumsal uygulamalardır.[573]

573 Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* (Cambridge: Polity Press, 1984).

Bu amaçla, özellikle toplumsal üretim ile ilgili mikro-düzey düşünceleri Bölüm 6'da tartışılan Erving Goffman ve Alfred Schutz gibi yazarların üzerine gitmiştir. Bu görüşler Giddens'ın yapılaşma, evrim ve modernliğin yapısı ile ilgili makro-düzey kuramlarını açıklar.

Giddens'ın fikirleri en geniş ölçüde, *yapılaşma kuramı*'nı açıkladığı *Constitution of Society* (Toplumun Kuruluşu)[574] kitabında yer almaktadır. Burada, toplumsal kuramın konusunu "bir ikilik-yapının ikiliği olarak" kavramsallaştırmanın kabul edilmesinin gereğini vur-gulamaktadır.[575] Yalnızca "özgür davranabilen /kendi kendine karar verebilen kimse"nin (free agent) etkinlikleri üzerinde yoğunlaşmak, yalnızca özgür etkinliğe sınırlamalar getiren yapısal zorlamalara bakmak kadar yanıltıcıdır.[99] İkisine de gerek vardır.

574 Giddens, *Constitution of Society.*

575 Giddens, *Constitution of Society,* s. XXI. Giddens yapıyı "toplumsal sistemin (kendi kendini) yeniden üretmesinde tekrar tekrar rol alan kural ve kaynaklar" olarak tanımlar. *Central Problems in Social Theory: Action* Giddens'ın "bilgili aktör" olarak insan tanımlaması George Herbert Mead'inkine benzer. Bölüm 5'e bakınız.

Giddens'ın ana görüşü, yapıp eden insanların kendi eylemleri yoluyla, *sonradan bu eylemleri sınırlandıran* toplumsal uygulamaları (ve kurumları) yeniden yaratmakta olduklarıdır. Onları aynı zamanda değişikliğe uğratır ve değiştirebilirler de. Böylece, insanın toplumsal hayatı en normal günlük etkinlikler sırasında hem şekillenir, hem de yeniden şekillenir. Giddens bunu, insan eylemini esas itibarıyla dö-nüşümsel (transformational) olarak tanımlayarak ifade etmekte ve "toplumsal sistemlerin yapısal özelliklerinin, toplumsal davranış şekillerinin zaman ve mekân içerisinde süreğen olarak yeniden üretildiği oranda var olduğunu"[576] ileri sürmektedir. Bu toplumsal uygulamaların bir günden bir güne veya bir yıldan bir yıla ("zaman") ve farklı yerlerde ("mekân") devamı üzerindeki vurgu Giddens'ın bütün yazılarında yer alır.

576 Giddens, *Constitution of Society,* s. XXI ve XXIII.

Giddens'ın, bunun, bir önce olanın aynını tekrarlamak şeklindeki mekanik bir tekrarlama süreci olmadığı görüşü de böyledir. Toplumsal uygulamalar yeniden üretildiği gibi, değişikliğe uğradığı için de, "genel olarak toplumsal eylemin belirlenmesini açıklayacak yapısal nedensellik teoremleri üretmeyi mümkün kılan varsayımı" reddetme-liyiz.[577] İnsan eyleminin yaratıcı yönleri -ikiliğin bireysel tarafı- bunu imkânsız kılar.[578] "Giddens'ın evrim üzerine düşüncelerinin Marx'ın-kilerden daha az belirleyici olduğu da anlaşılmaktadır.

577 Giddens, *Constitution of Society,* s. 227.

578 Buradan bütün toplumsal araştırmanın, o duruma mahsus olan önemli kısımları içermesi ve genel yasalardan çıkarılmaması gerektiği sonucuna varılır; burada "mutlaka kültürel, etnografik ve antropolojik bir yön" vardır. Giddens, *Constitution of Society,* s. 237.

Toplumsal Yapı

Giddens'ın, kurumsalın hayatta kalmasının dinamikleri konusundaki ilgisi, bunun gibi *toplumsal yapı* tanımında görülür: "Toplumsal çözümlemede yapı, yapılanma özellikleri demektir... Bunlar, fark edilebilecek kadar benzer uygulamaların değişen *zaman* ve *mekânlarda*, devam etmesini mümkün kılar ve onlara sistemli (systemic) şekil görüntüsü verir."[579] Yapı, "toplumsal sistemlerin yeniden üretilmesinde etkin olan (rol oynayan) kurallar ve kaynaklardır"[580] -yani, toplumsal etkileşimde dile getirilen ve insanlara toplumsal hayatın nasıl "yapılacağını" söyleyen kurallar ve insanların amaçlarını gerçekleştirmede başvurabileceği kaynaklar.[581]

579 Giddens, *Constitution of Society,* s. 17. Bunun gibi, "toplumsal yapılar... karşılaşmalarla taşınan, zaman-mekân içerisinde yayılmış olan düzenlenmiş toplumsal uygulamalar olarak örgütlenmiştir.": bunlar farklı günler, haftalar, yıllar ve farklı yerler kapsar. *Constitution of Society,* s. 83.

580 Giddens, *Central Problems in Social Theory,* s. 64.

581 "Kaynaklar" Collins tarafından sıralanmış olanlara benzeyen çok sayıda kalemleri kapsar. Bu metinde Bölüm 3'e bakınız. Giddens kaynakların düzensiz olarak dağılımının önemini de vurgular.

103109 Giddens, *Constitution of Society,* s. 185.

Giddens'ın yaklaşımının farklı bir yönü, insan eyleminin ve toplumsal yapının fiziksel boyutlarına yaptığı vurgudur. Bizim biyolojik yaratıklar olduğumuzun ve bedenlerimizin bizim için çok önemli ve "dönüşümsel" ya da toplumsal insan eyleminde çok merkezî bir yer tuttuğunun farkındadır: "bütün toplumsal etkileşim bedensel varlığın yapısı içinde ve o yoldan ifade edilir."[582] Ancak, Giddens bir sosyobi-yolog olmadığından, doğrudan doğruya biyolojik olandan gelen önemli düzenliliklere (regularities) inanır görünmemektedir. Daha çok, "toplumsal sistemlerin, olmayı ve olmamayı birleştiren ve bü-tünleyen zaman ve mekânı nasıl 'bağladığı'" ile ilgili[583] "düzen sorunu" formülasyonu onu etkileşimin fiziksel çevre ve şartlarına götürür.

[582] Giddens, *Central Problems in Social Theory,* s. 297. Goffman'ın görüşlerine karşı olan beğenisi, önemli ölçüde Goffman'ın bedeni idare etme ile ilgili çözümlemesiyle bağlantılıdır. Örneğin, Bölüm 5'te görüldüğü gibi ön ve arka bölgelerinin tartışması.

[583] Giddens, *Central Problems in Social Theory,* s. 181.

Giddens'ın oldukça farklı toplumsal tipler sıralamasında aynı bakış açısı geçerlidir."[584] Giddens yalnız mülkiyetin ekonomik şekilleri üzerinde değil, bugün toplumların daha öncekilerden hangi bakımlardan farklı oldukları üzerinde odaklanmıştır. Geçmişte bazı toplumlar (kısmen) okuryazar olup, kitaplar yazmış ve hatta basit bir posta sistemine sahip olmakla beraber, *iletişim o zamanlar mecburen ve genellikle yüz yüze idi*. Politikacıların demir yolu ile yaptıkları geziler, gelecekte oy verecek olanlarla tanışmanın bir yolu idi. Bunun aksine, Yeni Dünya'ya göç edenler, uğurlamaların sonsuza kadar olduğunu biliyorlardı.

[584] Giddens, *Constitution of Society,* s. 185.

Dünyamızın gelişmiş toplumlarında bunlar artık geçerli değildir. Başkanlık adayları, büyük kalabalıklarla uzun saatler süren nutuklarla değil, televizyon reklamları ile iletişim kurmaktadırlar (ve bugün Romeo ve Julietler cep telefonları kullanabilmektedirler). Değişim çok hızlı olmuştur: bu kitabın ilk baskısında daktilo edilmiş metinleri bölüşerek, posta hizmetine dayanmıştık ama şimdi, *e-mail* yolu ile işbirliği yaparak, bütün belgeleri-yazıları yayıncılarımıza elektronik posta ile gönderiyoruz. Giddens'ın ifadesiyle, "çağdaş dünya sistemi, insanlık tarihinde ilk defa, mekân içinde bulunmamanın sistem eşgüdümünü artık önlemediği bir duruma gelmiştir."[585]

[585] Özellikle Anthony Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism* Vol I: *Power, Property and the State* (London, Macmillan, 1981) bakınız. Yine, Giddens, *Constitution of Society,* Bölüm 4'e bakınız.

Giddens geçmişi ilk önce *kabile*lere ve daha sonra *sınıf*lara bölünmüş toplumların egemenliğinde görür.[586] Kabilede ve özellikle *sözel* (okur-yazarlık öncesi) toplumlarda egemen yapısal özellik, insanlar arasında geniş ölçülerde doğrudan etkileşime dayalı, gelenek ve akrabalığa bağlıdır.

Sınıflara bölünmüş toplumlarda, gelenek ve akrabalığın önemi devam etmekle beraber; bunların, politikanın kurumsal çevrelerinden (hazır ordular, devlet memurları ve resmî yasalar) ve ekonomiden (pazarlar, para ve resmî mülkiyet hakları) bir miktar çözülmüş olduğu görülür.[587]

586 Burada, çözümlemesi birçok bakımlardan Habermas'ınkine benzer.

587 Giddens bu toplumlarda şehrin kırsal alandan farklılaşmasını vurgular.

108Giddens'ın toplumsal hayatı zaman ve mekân uzantısı içinde "bir araya bağlama" ilgisi, onu yazının ve şehrin rolü üzerinde odaklanmaya getirmiştir. Ona göre, "Hayat yapılar olarak değil, günden güne varoluşun süresi (duree) olarak deneyimlenir... *Kabile* ve *sınıflara* bölünmüş olan toplumlarda günlük hayat her şeyden çok gelenek tarafından olağanlaştırıldı... Tamamen sözel kültürde geleneğin önemi, bir ölçüde yazıya geçmiş kültürlerden farklıdır... bu zaman-me-kân düzeyi mesafesini [artırır]."[588] Aynı bakış açısından bakıldığında;

588 Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, Cilt 1: s. 150.

> Şehir, toplumsal kuram için arızî (gelip geçici) olarak kabul edilemez, onun tam ortasında yer almaktadır... Şehir zaman mekân mesafesinin, kabile toplumlarının özelliği olandan çok daha ötesine açılmasına müsaade eden bir depo kabıdır... Şehir, devlet gücünün yaratıldığı ve sürdürüldüğü yetki kaynaklarının üreticisidir (jeneratörüdür)... Şehirler o toplumda bir bütün olarak idarî-siyasî bütünleşmenin temelidir... Sınıflara bölünmüş toplumlarda şehirler gücün potasıdır.[589]

589 Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, s. 140, 141 ve 145.

112Bundan, modern kapitalizmin, sınıflara bölünmüş toplumun sâdece biraz daha "gelişmiş[590] tek şekli olmadığı, ama tarihte "ilk gerçek küresel toplumsal örgütlenme tipi olduğu" sonucu çıkar.[591] Burada, devlet ve ekonomik kurumlar, aile ve sözel olarak nakledilen geleneklerden

tamamıyla ayrılır. İdarî kuruluşlarla, devletin etki alanı fevkalade genişler ve bu arada ekonomik sistem, içerisinde kendi kendisini ayakta tutacak teknolojik yeniliği ve daha büyük serveti devamlı olarak üretecek bir eğilim kazanır.[592]

590 Giddens, "devletlerin yok olmalarının en az kurulmaları kadar yaygın olduğuna" işaret ederek, tarihi evrimsel olarak gösteren anlatımlara karşı çıkar, *(Constitution of Society,* s. 248). Ancak onun da anlatımı esasta daha az titiz olan yazarlarınkinden çok farklı değildir.

591 Giddens, *Constitution of Society,* s. 183.

592 Anthony Giddens, *The Class Structure of the Advanced Societies* (London: Hatchinson, 1973), s. 252.

Yüksek Modernlik

Giddens'a göre, modern kapitalizmin yapısı gereği bu değişim devam edecektir, "Modern kurumlar, dinamizmleri dolayısıyla, daha önceki toplumsal düzen şekillerinden farklıdır."[593] Yirminci yüzyılın sonlarında ve "geç modern" dünyada Giddens'ın "modernlik sorunu" adını verdiği gelişme, bir kez daha önemli bir toplumsal sorun hâline gelecektir.[594] Örneğin, "modernliğin küreselleşen eğilimleri" toplumda büyük değişimlerin ortaya çıkacağı bir noktaya ulaşacaktır.

593 Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge: Polity, 1991), s. 1.

594 Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity,* s. 1.

Modernliğin en önemli yönlerinden biri, geleneğin yerini *uzmanlaşmanın* almış olmasıdır. Bunun etkileri giderek küreseldir ve kimse bununla birlikte olan "ayrılma" mekanizmasından tamamen kaçına-maz. Giddens'ın

açıkladığına göre, gelenek hâfıza ve merasimle iç içedir: gerçek olarak ve bir arada bulunduğu[595] "ahlâksal ve duygusal içeriği" dolayısıyla harekete rehber olarak kabul edilir; "gelenek... *ortak hâfızanın örgütlendiren ortamı*dır"[596] ve yetkileri bu ortak hâfı-za ile olan ilişkilerinden kaynaklanan "bekçiler"in gözetimindedir.

595 Giddens, *Living in a Post-Traditional Society,* s. 63.

596 Giddens, *Living in a Post-Traditional Society,* s. 64.

Giddens'a göre, modernlik, ilk safhalarında geleneği yok eder; ama sonradan onu yeniden inşa eder. Gerçekte, "gücün meşrulaştı-rılmasında geleneğin üstelemesi ve yeniden yaratılması esastır... gelenek, toplumsal hayatın hemen hemen hiç dokunulmamış olan bazı temel görünüşlerini (aile ve cinsel kimlik) korumuştur.[597] Ancak, şimdi bu değişmiştir. Kısmen dünya çapında modern kurumların yayılması ve böylece modernleşme sürecinin çok yaygınlaşması, kısmen de geleneklerin meşruluğunu ortadan kaldıran iç değişimler nedeni ile gelenekler yok edilmiş ve yeniden inşâ edilmemiştir.

597 Giddens, *Living in a Post-Traditional Society,* s. 56.

Geleneğin yerini uzmanlar, uzmanlık becerisi, uzmanlık sistemleri almıştır. Bunları Giddens *"ayrılma"* olarak adlandırır: bunlar, somut yerel çevrenin dışında olan ilkeler ile ilişki kurarlar, soyut savlara ve evrensel ilkelere güvenmeyi gerektirirler. Ancak, böyle bir uzmanlığı meşru yetki kaynağı olarak ve bir kimsenin ne yapması (ya da ne yemesi veya arkadaşlarına ne söylemesi) gerektiğine rehberlik etmesini kabul etmek, günümüz yüksek modernlik döneminin özelliği olan kendine özgü gerilimler yaratmaktadır.

Giddens, "uzmanlık bilgisinin birikimi esasta uzmanlaşma süreçleri gerektirir," der. Oysa, "koruyucular" (guardians) kendi hayatlarının her yönüne hâkim iken, bir alanda "uzman" olan kişiler, onları etkileyen birçok hususlarda rehberliğe ihtiyaç duyarlar. Ayrıca, uzmanlık bilgisi huzursuzluk verir. Kendi uzmanlıklarını geliştirme ve olgunlaştırma işlemlerinin bir parçası olarak uzmanlık, *"şüphecilik ve evrenselliğin bir karışımıdır...* uzmanlar görüş ayrılıkları içindedirler"; '"düşünce gelenekleri hem

taraftarları hem de eleştiricileri tarafından, göreli olarak indî kabul edilmiştir."[598] Bütün bilgi düzeltilmeye ve devamlı olarak geliştirilmeye açıktır: öyle ki, toplum kendisinin, her an hareket etmekte olan kum tepeleri üzerindeymiş duygusuna kapılır. Ayrıca, küreselleşme, şimdi dünyada herkesin hayatlarının hiç olmazsa bazı yönlerini bazı şeylerden kopmuş olarak deneyimle-yeceği anlamına gelir.[599]

598 Giddens, *Living in a Post-Traditional Society,* s. 86.

599 Giddens, *Modernity and Self-Identity,* s. 22.

Giddens'ın belirlediği süreçlerden birçoğu, sözgelişi, Parsons veya Habermas tarafından tartışılmış olanlara benzer: meşruluğun geleneksel kaynaklarının zayıflaması, uzmanlaşmış bilginin artması ve evrenselliğin önemi. Giddens'ın savına göre, bu süreçlerin zaman içinde birikmesi, bizi toplumsal evrimde yeni bir safhaya eriştirmiştir; küresel "yüksek modernlik" kişisel kimliğin yapısında ve dünyayı deneyimlemede değişiklikler getirmiştir. Bu değişimleri anlamakta, "dönüşlü/dönüşümsel (reflexively) örgütlenmiş çaba"[600] olarak rizikonun ve kendini tanımanın önemini vurgular.

600 Giddens, *Modernity and Self-Identity,* s. 22.

Riziko ve Dönüşlülük: Giddens ve Beck

122Giddens'ın riziko ile ilgili düşünceleri, Almanya'da Münih Üniversitesi profesörlerinden ve *Riziko Toplumu* ile ilgili kitabı Almanya'da çok meşhur olan Ulrich Beck'ın çalışmalarından çok etkilenmiştir. Beck ve Giddens, toplum geçmişe göre daha rizikolu olduğundan değil, ama "riziko kavramının hem halktan insanlar (aktörler) hem de teknik uzmanların toplumsal dünyayı örgütlendirme şekli için çok önemli bir hâle gelmiş olması dolayısıyla",[601] riziko kavramının modern toplumu anlamakta çok önemli olduğu görüşündedirler.

[601] Giddens, *Modernity and Self-ldentity,* s. 3. Benzer bir çözümleme için Bölüm 2'de tartışılan Niklas Luhmann'a bakınız.

Beck, yirminci yüzyıl toplumlarını, artık ortadan kalkmaya başladığı ve *"bir başka modernlik doğmakta olduğu"*[602] için, modernliğin doruğu olarak görenleri eleştirir. Beck, rizikoyu, hâlen gelişmekte ve onun habercisi olan sanayi ya da sınıf toplumunun yerini alacak olan toplumun belirleyici özelliği olarak görür. Ona göre,

[602] Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity, terc. Mark Rittler* (Thousand Oaks, Calif.: Sage, 1992), s. 10-11.

> Sınıf toplumunda itici güç şu deyiş ile özetlenebilir: 'Ben açım.' Buna karşılık, riziko toplumunda başlatılmış olan hareket 'Ben korkuyorum.' anlatımı ile ifade edilir. *ihtiyaç yaygınlığının* yerini kaygının yaygınlığı almıştır.[603]

[603] Yirminci yüzyılın sonları insanlarının kendi hayatlarını kişisel olarak kontrol etmekte geliştirdikleri inançlarla ilgili biraz farklı bir çözümleme için, Albert Bandura, ed., *Self Efficacy in Changing Societies* (New York: Cambridge University Press, 1995) bakınız.

Endüstriyel toplumda insanlar, modernleşmenin yan etkilerini, kıtlığa karşı mücadelede sağladığı ödüller dolayısı ile kabul etmeye hazırdılar. Şimdi insanlar artık aç değildirler; bu arada, "endüstrileşmenin topyekün ürünü olan ve küreselleştikçe sistematik olarak yoğunlaşan" *riziko* (risk) ve *tehlikelerle* (hazard) karşılaşmaktadırlar.[604] Beck'in gönderme yaptığı rizikolar kirlilik, "nükleer ve kimyasal üretim güçleri"[605] ve bunlarla bir arada olan ekolojik tahribattır. Beck bunların dünyamıza diğer dönemlerdekilerden çok farklı ölçüde ve gizil (potential) etkileri olan rizikolar getirdiği ve kamunun bu konuda giderek artan bilinçliliğinin bütün modernleşme sürecinden meşruluğu geri çektiğine inanır.

[604] Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity,* s. 21.

[605] Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity,* s. 22.

[125]Beck'in yeni toplum şeklini tanımlayan ve yaratan olarak ekolojik sorunları belirlemesi, Alman olmayan bir okuyucu için Yeşil sorunlarının (ve kirlilik ve gıda katkıları ile ilgili endişeler) Alman siyasetinde birçok diğer ülkelere göre çok daha büyük önem taşıdığını gösterir. Giddens'ın anlayışı, insanlar arasında rizikonun yapısının ve algılanmasının derinden değiştiğini vurgulamakla birlikte, daha geneldir. Toplumlarımızda "riziko kavramı hem halktan bir insanın (aktörün), hem de teknik uzmanların toplumsal dünyayı örgütlendirme şekillerinde temel (öge) hâline gelmektedir. Modernlik şartları altında, bilgi çevrelerinin dönüşlü örgütlenmesi yolu ile gelecek, sürekli olarak *şimdiye* çekilmektedir."[606]

Geçmişte insanlar devamlı olarak hastalık, ürün bozukluğu ve savaş tehlikesi ile yaşamışlardı; ama, (bugün) bizim gibi rizikolarını nicelik olarak hesaplayamıyor ve seçenekli senaryolar hazırlayıp, hayatlarını ona göre güven altına alarak planla-yamıyorlardı. Kendi tercihlerini ve gelecekteki hayatlarını değerlendirme şekilleri farklı idi.

606 Beck, *Modernity and Self-Idenlity,* s. 3.

Giddens da, "yüksek modernlik" ile daha önceki kuşaklardan farklı bir şekilde nükleer savaş ve ekolojik felaket gibi küresel tehlikelerle karşı karşıya olduğumuz hususunda Beck ile aynı görüştedir.

> Küresel düzeyde... modernlik deneysel olmuştur. İster istemez hepimiz beşeri âmiller olarak bizim bir zamanda başlatmış olduğumuz ama ölçülemeyecek kadar denetimimizin dışında olan muazzam bir deney içinde yakalanmış bulunuyoruz. Bu, laboratuvar anlamında bir deney değil... daha ziyade tehlikeli bir maceradır.[607]

607 Giddens, *Reflexive Modernization,* s. 59.

[130]Denetim dışı olduğunu hissettiğimiz bu yeni modernlik, örneğin, modern toplumların "akılsal" bürokrasiler yolu ile giderek daha fazla denetlendiğine inanan Weber'in görüşlerinden farklıdır. Bunun sonucunda hepimiz bütün dünyada, bir deneyim çerçevesini ve fark edilir bir rizikoyu paylaşma durumuna geldik. Bu aynı zamanda, bireyler olarak dünyayı deneyimleme şeklimizin, Giddens'ın "dönüşlü olarak örgütlenmiş bir çaba" dediği, "kendi kimliğimiz"e[608] doğru derin değişimler geçirmekte olduğu

demektir. Dünyada her şeyin değişebilir olduğu -çoğu zaman istenilen şekilde olmasa bile- idrakinin yanı sıra, insan kendini ve kendi kimliğini tercihler, kararlar ve yaratıcılık içeren bir şey olarak görmeye başlamıştır. Geleneğin kaybolması demek, insanların yaşam biçimlerine, insanlarla olan ilişkilerine ve nasıl bir insan olacaklarına karar vermelerinin gerekeceği demektir.

608 Giddens, *Modernity and Self-Identity,* s. 5.

Bu, Giddens'a göre, bedenlerimiz için de geçerlidir. *"benliğin dönüşlülüğü/düşünümselliği* (reflexivity of the self)... ruhsal süreçleri olduğu kadar bedeni de etkiler. Beden gittikçe, artık bir dış 'veri' değil... ama dönüşlülükle harekete geçer olmaya başlar."[609] Bu, toplumbilimcilerin, bedeni nasıl yeniden keşfettiklerinin tartışıldığı Bölüm 8'de tekrar döneceğimiz bir konudur.[610] Tabii ki, şimdi tekrar dönecek olduğumuz mikro bakış açıları, insan faaliyetinde daima bir *kendi kendisi ile etkileşim* öğesi, ne yapmakta olduğu ve bunun kendisini ve başkalarını nasıl etkilediği düşüncesi bulunduğunu vurgulayacaklardır. Ancak Giddens'ın modernlik dönüşlülüğü ona göre farklı birşeydir. Bu, toplumsal etkinliğin ve maddesel dünyanın bütün cephelerinin, "yeni haberler veya bilgilerin ışığında sürekli olarak gözden geçirilmeye" tâbi olacağını bilmek veya hiç olmazsa kabul etmek demektir.[611] Bu bizim atalarımızın hissettikleri bir şey değildir; ve ancak son zamanlarda bu tavır alış, toplumsal hayatımızın ve fiziksel varlığımızın her köşesine yayılmıştır.

609 Giddens, *Modernity and Self-Identity,* s. 7.

610 Giddens, bu yeni "benliğin dönüşlülüğü"nün (reflexivity of self) bir belirtisi olarak "anorexia" ile özellikle ilgilenmektedir. Anorexia ile ilgili değişik görüşler için Bölüm 8, Kısım 1'e bakınız.

611 Giddens, *Modernity and Self-Identity,* s. 20.

Sonuç

Evrimsel kuramlara yeniden duyulan bu ilgi, teknolojik ve toplumsal değişmenin çok hızlı olduğu yirminci yüzyıl ortalarının endüstriyel

toplumunun yeni yüzyılda hayatın nasıl olacağına artık rehber olmayacağı hususundaki duyguyu yansıtır. Ekonominin görünen küreselleşmesi de, daha genel küreselleşme gelişmeleri beklentisine zemin hazırlar. Ancak, buradaki daha genç kuramcılar Marx gibi geleceği önceden haber verebileceklerine inanmış değillerdir; Parsons'ın bu güne kadar evrimsel değişimin yönü ve yapısı bakımından bir şekilde kaçınılmaz olduğu görüşünü de paylaşmamaktadırlar.

Burada, onlar genel entelektüel havayı aksettirmektedirler. *Kargaşalık kuramı* (chaos theory) gibi gelişmeler, ufak değişikliklerin fiziksel dünya üzerinde çok büyük etkiler yapabileceğini vurgular; bunun yanında psikoloji ve fenomenoloji gibi bakış açılarında ağırlık insan *eylemi ve algılama*sının önceden belirlenmemiş ve yaratıcı yönleri üzerindedir. Sonuç olarak, toplumbilimciler, büyük kuramların özellikle geleceği önceden haber verme amacında olduklarında, sınırları olduğunu vurgulamaya başlamışlardır. Örneğin Seymour Martin Lipset şöyle der:

> Toplumsal bilimin sınırlarını ve ayrıntıları ile olacak olan önceden bilebilme yetersizliğini kabul etmemiz gereklidir... Toplumsal bilim en fazla Robert Merton'ın "orta büyüklükte" olarak adlandırdığı kuramları geliştirmekte ve ancak gerçek bilgi parçalarını çözümleme olanağı olan, zaman ve mekân bakımından —özellikle geçmişte— sınırlı gelişmeleri açıklamakta yeterlidir.[612]

612 Seymour Martin Lipset ve Gyorgy Bence, "Anticipation of the Failure of Communism", *Theory and Society,* 23.3 (1994): s. 169-71.

Böylece, evrimsel kuramlar geleceğin kâhinliğini yapmak yerine, modernliğin dikkat çeken ve belirleyici yönleri üzerinde yoğunlaşma eğiliminde olmuşlardır. Ancak, böyle yapmakla, ilgi çekici ama biraz dengesiz bir görünüm vermişlerdir. Örneğin Habermas'ın modern toplumlarda meşruluk bunalımına verdiği ağırlık, okuyucunun bugün geçmişe göre modern sistemlere karşı daha açık memnuniyetsizlik düzeyleri beklemesine neden olabilir. Gerçekte, yüzyılın son on senelik süresi, Amerikan ve Fransız devrimlerinin ya da Rus, Çin, Küba ve Vietnam devrimlerinin yaşandığı devirlere göre çok farklıdır.

Bunun gibi, Giddens ve Beck'ın çalışmalarında rizikoya yapılan vurgulamalar, birçok politikacılar ve oy verenler için başlıca sorun olmaktan çok, Batılı nüfusun bir alt bölümünün önceliklerini ve endişelerini aksettirir. Gerçekte toplumlarımız, evvelki devrelere (cadı paniklerinin yaygın olduğu 17. yüzyıl, ya da medyumların ölülerle temas kurabilme kabiliyetine inancın yaygın olduğu 19. yüzyıl) göre denetlenemeyen dış güçler ile ilgili endişelere daha açıktır. Giddens tarafından vurgulanan modern *kendini tanıma* (self-identity)'nın dönüşlü doğası ve insanın kendisini istediği gibi yeniden yapabileceğine olan inanç, hiç şüphesiz, büyük toplumsal değişimleri yansıtmaktadır; fakat bunlar bile, insanların çoğunun[613] yeni bir hayat ve kimlik arayarak gelmiş oldukları "yeni" bir ulus olan Birleşik Devlet-ler'in bakış açısından, Avrupalı görüş kıyasla daha az belirgin görünmektedir.

613 Bunun büyük istisnası, köle olarak getirilenlerdir.

Bu eleştirilere rağmen, burada tartışılmış olan evrimsel kuramcılar, toplumlarımızın nasıl gelişmekte oldukları ile ilgili uyarıcı bir bakış sağlamakta ve kendi "'gerçeğimiz" ile atalarımızınkiler arasında büyük ve çok ileriye uzanan farkları belirlemektedir. Şimdi dönecek olduğumuz mikro-sosyolojik bakış açıları, bu makro-düzey değişimler ile, bizim değişmekte olan toplumumuz içinde hayatı nasıl deneyimlemekte olduğumuz arasındaki ilişkiler ile ilgili anlayışımızı derinleştirecektir.

Bölüm 5 - SİMGESEL ETKİLEŞİMCİLİK

Giriş

Simgesel etkileşimcilik terimi, Herbert Blumer tarafından ortaya konulan ve onun, "*Man and Society*'de yazmış olduğum bir makalede rastgele türettiğim biraz kabaca bir neolojizmdir; bu terim artık tutunmuş olup, şimdi genellikle kullanılmaktadır" diye tanımladığı bir terimdir.[614]

614 Herbert Blumer, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, 1969, s. 1,75,70, 71, 62, 37, 40, 34, 87'den alıntılar. Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, müsaade ile alıntı.

Man and Society, toplumsal bilimler alanını gözden geçirerek, "toplumsal bilimlerin her birinin konusunu ve yöntemlerini ve ruhunu anlamaya bir giriş" olarak hazırlanmıştır.[615] Herbert Blumer, toplumsal psikoloji üzerinde bir bölüm yazmak üzere davet edilmiş ve toplumsal psikologların insan tabiatı hakkındaki görüşlerinin ne kadar farklı olduğunu açıklamak için *simgesel etkileşimcilik* terimini kullanmıştır. Blumer, toplumsal psikolojinin, daha çok, bireyin toplumsal gelişmesi ile ilgilendiğini ve esas konusunun, bireyin bir topluluğun hayatına katılarak toplumsal yönden nasıl geliştiğini incelemek olduğunu ifade etmiştir.

615 Emerson P. Schmidt, ed., *Man and Society* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, Inc., 1937) s. v.

Blumer, bireyin toplumsal gelişmesini incelemek için “insan yavrusunun hayata beraber başladığı donatımın yapısını”[616] ele almanın gerekli olduğunu belirtmiştir. İlk olarak, kendisinin katılmadığı iki görüşü tartışır: akıl dışı doğal dürtülerin önemini vurgulayan içgüdü psikolojisi ve davranışı, sonradan elde edilmiş ama esas itibarıyla dış uyarılara karşı irade harici yanıtlar olarak gören, uyarıcı-tepki (sti-mulus-response) yaklaşımı.[617] Blumer, bunları kendi tutumu ile karşılaştırarak, kendi yaklaşımının yeni doğan çocuğu örgütlenmemiş, yönlendirilme ve hayatta kalmak için yetişkinlere muhtaç olarak kabul ettiğini açıklar. Bu görüşüne göre;

616 Emerson P. Schmidt, ed., *Man and Society,* s. 146-47.

617 George Homans’ın çalışmaları ile ilgili olarak, uyarıcı-tepki yaklaşımını tartıştığımız Bölüm 7 bkz.

> bebeğin çocukluğa ve yetişkinliğe doğru gelişmesi, esas itibarıyla, önceki rastgele hareketlerinin yerine, örgütlenmiş ya da birbirleri ile uyumlu olan hareketler geliştirmek ve iç dürtülerini kanalize ederek onlara hedef ya da amaçlar koymaktır. Bu görüş... özgün (ilk) tabiatın önemli olduğunu, ama daha sonraki gelişmeleri tayin edici olmadığını kabul eder. Çocuğun tabiatının etkin ve esnek olduğunu ve şekil almamış iç dürtünün önemini vurgular. Bu, toplumsal psikologlar grubunun kabul ettiği ve ‘simgesel etkile-şimci’ adını verebileceğimiz bir görüştür.[618]

618 Schmidt, *Man and Society,* s. 151-52.

[3]Böylece, bu terim ortaya çıkmıştır. Ancak bütün söylediklerine rağmen Blumer’ın *simgesel* kelimesini kullanması gelişigüzel bir adı değil, önemli kuramsal bir görüşü ifade eder. Blumer, *Man and So-ciety*’de simgesel etkileşimin temel taşını şöyle belirler: bir topluluktaki insanların sahip oldukları *ortak simgeler* ve *anlayışlar* takımı.[619] Simgesel etkileşimciler, çocuğun çevresindeki anahtar öğelerin, etrafındaki kişileri yönlendiren simge ve anlayışlar olduğunu kabul eder. Çocuğun toplumsal çevresini simgeleştiren, bu ortak simge ve anlayışlardır, ve bu bakış açısı, simgeler ve anlayışlara fevkalade önem vermektedir.

[619] Schmidt, *Man and Society,* s. 159.

Demek ki, simgesel etkileşim, esas olarak sosyal-psikolojik bir bakış açısıdır: "bir beni olan" bireye ve bir kişinin içsel düşünce ve duyguları ile toplumsal davranışı arasındaki etkileşime odaklanır. Çözümlemenin büyük bir bölümü insanlar arası ufak çaplı ilişkiler ile ilgilidir. Bireyler, dış güçlerin karşısında pasif varlıklar olarak değil, kendi hareketlerini yorumlayan, değerlendiren ve tanımlayan, kendi davranışlarını etkin bir şekilde inşa eden kişiler olarak kabul edil-mektedir.[620] Simgesel etkileşim, aynı zamanda, bireylerin karar verme ve fikirleri oluşturma süreçlerini de vurgular.

[620] Kuram yapılandırılmasında Anthony Giddens'ın çalışmaları Bölüm 4'de tartışılmıştır; bu kuram insan âmilinin rolünü yani toplumsal hayatın maksatlı ve bilgi sahibi aktörlerin etkin bir başarısı olduğu görüşünü simgesel etkileşimcilikten almıştır. Anthony Giddens, *Central Problems in Social Theory* (Berkeley: University of California Press, 1979), s. 50 bkz.

Simgesel etkileşimcilere göre, etkileşim biçimi ilgili özel durumdan doğar. Bu, Blumer'ın işlevselcilerin "deli gömleği" adını verdiği, normlara verdikleri ağırlık ile, birçok etkileşimin önceden tespit edilmiş olduğu fikrini veren yaklaşımın karşıtıdır. Simgesel etkileşimciler toplumsal kuralların etkisini kabul etmekle beraber, onların en önem verdiği başlıca husus ne budur, ne de diğer kuramcıların üzerinde durdukları "ortalama" (vasat) davranış ve kurumların genel şeklidir.[621] Daha doğrusu, simgesel etkileşimciler, başlıca, bireylerin belirli kararları ve hareketlerini bütünüyle açıklamaya ve bunların önceden belirlenmiş kurallar ve dış güçlerle açıklama olanağının olmadığını göstermeye uğraşırlar.

[621] Örneğin: "ConflictTheory"ye bakınız (Bölüm 3).

Entelektüel Kökler: Max Weber ve Georg Simmel

[7]Simgesel etkileşimcilerin öncüleri ve bu bakış açısına doğrudan katkıda bulunanlar Georg Simmel, Robert Park, William Isaac Thomas, Charles Horton Cooley, John Dewey ve George Herbert Mead'dir.[622] Bu arada Max Weber de anılmalıdır; çünkü, sosyolojiyi tanımında *verstehen* (yorumlayıcı anlayış ya da öznel anlam)'in önemine ağırlık vermiştir:

[622] Blumer, bunlara ek olarak E. W. Burgess, Florian Znaniecki, Ellsworth Faris, James Mickel ve William James'i sayar. Blumer, *Symbolic Interactio-nism,* s. 78.

> Sosyoloji, toplumsal eylemi (social action), izlediği yol ve etkilerinin nedensel açıklamasına varmak için, yorumlayıcı olarak anlamaya çalışan bir bilimdir. Eylem, eyleyen bireyin öznel bir anlam verdiği bütün insan davranışını içerir. Bu anlamda eylem, ya açık ya da tamamen içkin veya öznel olabilir; bu, bir duruma olumlu müdahale ya da böyle bir müdahaleden bilerek kaçınmak veya duruma edilgin olarak katılmaktır. Eylem, eyleyen birey (ya da bireyler) tarafından başkalarının davranışlarını hesaba katarak yönlendirildiği ve öznel anlam taşıdığı için toplumsaldır.[623]

[623] Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization,* trans. and ed. A. M. Henderson and Talcott Parsons (New York: Oxford University Press, 1964), s. 88. Vurgu bize aittir. Telif hakkı Talcott Parsons, 1947, 1975. Macmillan Inc.in bir bölümü olan The Free Press'in müsaadesi ile yeni baskı.

Bireyin bir durumu yorumlamasına ve öznel anlamın önemine verdiği ağırlıkla, Weber'in eylem kuramı simgesel etkileşimciliğin doğmasını etkilemiştir. Bu metnin baş kısımlarında Weber'in çatışma kuramına olan etkisi üzerinde durmuş bulunuyoruz.[624] Onun simgesel etkileşimci bakış açısı üzerindeki anlamlı etkisi kuramsal katkılarının önemi ve makro ve mikro bakış açıları arasında köprü kurma kabiliyetini sergilemektedir.

[624] Bölüm 3'e bakınız.

Robert Park'ın entelektüel akıl hocası olan Georg Simmel, bu bakış açısının gelişmesinde çok önemli yeri olan bir kişidir. Simmel'in ilk simgesel etkileşimciler üzerindeki etkisini, sosyolojik çözümlemeye bu yaklaşımın birçok görüşlerini savunmasını inceleyerek anlayabiliriz:

> Kendimizi büyük toplumsal oluşumlarla sınırlandırmak, kendisini kalp, karaciğer, akciğer ve mide gibi organlar ile sınırlayan eski anatomi biliminin genel olarak isimsiz veya bilinmeyen sayısız dokuları ihmal etmesine benzer. Bunlar olmadan bu belirgin organlar hiçbir zaman yaşayan bir organizma (uzviyet) olamaz.

Bunun gibi, Simmel, toplumun “sayısız ufak sentezler”den oluştuğunu söyler. Bu insan bağlantılarını şöyle anlatır:

> İnsanlar birbirlerine bakarlar. Birbirlerini kıskanırlar; aralarında mektuplaşırlar veya birlikte yemek yerler; bütün elle tutulur çıkarlarına rağmen birbirlerinden hoşlanırlar veya hoşlanmazlar; özge-cil (altruistic) hareketler onları birbirlerine bağlar; bir adam bir başkasına bir sokağı sorar ve insanlar birbirleri için giyinir ve süslenirler. İnsanlar arasında, geçici veya kalıcı, bilinçli veya bilinçsiz, önemsiz ya da ciddi sonuçları olan bütün bu hareketler, insanları durmaksızın birbirlerine bağlar. İşte burada, toplumun atomları arasında etkileşim vardır. Bunlar, çok çarpıcı ama çok da gizemli olan toplum hayatının bütün katılığı, esnekliği, bütün renkleri ve tutarlılığının nedenidir.[625]

625 Kurt H. Wolff, ed. and trans., *The Sociology of Georg Simmel* (New York: The Free Press, 1950), s. 1-10. 1978, The Free Press yayınevinin müsaadesi ile yeni baskı.

Simmel’in sözleri, toplumsal sistemlerin çözümlemesi ile ilgilenen toplumbilimcilerin aksine, bireysel davranışı çözümleyenler için cesaret vericidir. Bu, yalnız bireysel davranışın ayrıntıları ilginç olduğundan değil, bireysel düzeyde “toplumun atomları” arasında, bütün ulus içinde yankılanacak bazı önemli kararlar alınmakta olduğundandır. Simmel’e göre, bu kararlar, “deneyimlerimizde karşılaştığımız toplumun gerçek hayatının parçalarını bir araya getirmeye” yardım eder. Buna çarpıcı bir örnek, Watergate binasında 17 Haziran 1972 günü akşamında bir kapının kilidi üzerinde bir bandı farkeden güvenlik görevlisi Frank Wills’in kararıdır. Kontrol için ilk dolaşması sırasında bu bandı kaldırmıştır. İkinci dolaşımı sırasında aynı kapının yine bantlanmış olduğunu görünce, durumu yeniden gözden geçirerek polise telefon etmeye karar verir. Bazı toplumbilimciler, Başkan Nixon’ın istifasına, kampanyalara konulan malî sınırlamalar gibi, parti yapısında değişikliğe yol açan birtakım olaylara neden olan bunun gibi bir davranışın tahlili ile ilgilenirler. Birçoklarına göre, böyle çözümleme yapma ilhamı Georg Simmel’den gelmiştir; ve Simmel’in biçimsel *(formal)* sosyolojisi, “toplumsal alanın geometrisi”, bir model olmuştur.[626]

626 Lewis A. Coser, *Masters of Sociological Thought* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1977), s. 215.

Simmel'in anahtar kavramları ikili*(dyad)*lik ve üçlü*(triad)*lüktür. Simmel, toplumsal hayatta rakamların önemini vurgularken, ikili bir ilişkide katılanların her biri diğeri ile karşı karşıyadır, der. Böylece, bunlardan hiçbiri sorumluluğu topluluğa atarak, ondan kaçamaz. Çünkü bir ikili yalnızca iki katılımcıya dayanır ve birinin çekilmesi bütünü bozar.[627] Ancak bir ikilinin üçlüye dönüşmesi, büyük bir niteliksel değişime neden olur. Üçlü bir ilişkide, bir katılımcı çoğunluğun oyu ile dışlanmak tehlikesi ile karşılaşabilir. Böylece, üçlü, katılımcıların ikisinin birleşmesi ile kendi iradesini bir katılımcıya zorla kabul ettirebilir. Üçüncü katılımcıya açık üç strateji tipi vardır: diğer ikisi arasında aracı rolü oynayarak, kümenin bozulmasını önlemek; diğer ikisi arasındaki anlaşmazlığı kendi menfaati için kullanmak ya da kendi menfaati için diğerleri arasında bilerek çatışma yaratmak. Simmel'in üçlü ilişkilerle ilgili mikrososyolojik örnekleri, iki erkeğin bir kadın için rekabet etmelerini de içerir. Bir kolej yatakhanesinde oda arkadaşı olarak bir üçüncünün eklenmesi, yaşlı bir ebeveynin evli oğlan veya kızının evine taşınması ya da bir yetişkinin kendi anne ve babasının evine orada yaşamak üzere yerleşmesi gibi üç kişilik topluluğa başka örnekler de vardır.

627 Wolff, *The Sociology of Georg Simmel*, s. 124.

Almanya'daki Georg Simmel ile Chicago Üniversitesi'nde bir toplumsal psikologlar topluluğu arasındaki bağlantı, Simmel'in sınıfına bir yıl devam eden Robert Park tarafından kurulmuştur. Park, şöyle yazar: "Gazeteyi ve toplumu incelemek için gerekli bir temel bakış açısını nihayet Simmel'den elde ettim".[628]

628 Paul J. Baker, "The Life Histories of W. I. Thomas and Robert E. Park, with an Introduction by Paul J. Baker, *American Journal of Sociology* 79 (1973): 256.

Simmel'in bir etkileşim sistemi olarak *toplum* kavramı, toplumsal alan geometrisine ilgisi ve toplumsal süreç üzerinde önemle durması Park tarafından benimsendi ve simgesel etkileşimciliğin doğum yeri olan Chicago Üniversitesi'ndeki meslektaşlarına ve öğrencilerine aktarıldı.

Simgesel etkileşimciliğe anlamlı bir kuramsal katkı William Isaac Thomas'ın, "durumun tanımlanması" (definition of situation) görüşüdür. Thomas, bireylerin daha önceki bir zamanda tepki verdikleri uyarıcıyı görmezden gelme imkânları ve "bireyin kendi iradesine dayanan her davranışta her zaman *durumun tanımlanması* diyebileceğimiz bir inceleme ve düşünme safhası"[629] olduğuna inanır. Tho-mas'ın bundan daha da önemli inancı, insanların durumu tanımlamalarının davranışçı sonuçları olduğudur. Thomas'ın teoremi şöyle ifade edilir: "Eğer insanlar durumları gerçek olarak tanımlamışlarsa, bunların sonuçları da gerçektir."[630] Ona göre, araştırmacılar durumun öznel anlamlarına ya da tanımlarına dikkat etmedikleri takdirde, insan faaliyetini anlayamayacaklardır. Örneğin Jennifer Pierce avukatlık firmalarında cinsiyet farklılıklarını incelerken dâvalarda bir erkek muhasımın, hasım rolü ile ilgili durum tanımını şöyle vermiştir:

629 William I. Thomas, *The Unadjusted Girl* (Boston: Little, Brown, 1923), s. 41.

630 William I. Thomas, (with Dorothy Swaine Thomas), *The Child in America* (New York: Alfred A. Knopf, 1928).

> Bu işte saldırgan ve sinsi olmanız gereklidir. Bu, işin bir parçasıdır. Beğenmeyen sızlanmayı kesip defolup gitmelidir... Kadınlar sert hasım olacak kadar taşaklı değillerdir.
>
> Bu, erkeklerin daha iyi yapabileceği şeylerden biridir... Kadınlar ancak dâvâ özetleri yazmakta başarılıdırlar.[631]

631 Jennifer L. Pierce, *Gender Trials: Emotional Lives in Contemporary Law Firms* (Berkeley: University of California Press, 1955), s. 136-37.

Gündelik hayatımızda hepimiz, kadın ve erkek, genç ve yaşlı insanların ve daha yüksek ve alt sınıf işçilerin aynı durumu farklı tanımladıklarını biliriz. İnsanların haberleri, bir filmdeki hikâyeyi, spor olaylarını ve hattâ bayrak, bulaşık makinesi ya da bilgisayar gibi ortak kültürel nesneleri nasıl çeşitli şekillerde yorumladıkları ve değerlendirdiklerine bakınız. Örneğin, küçük çocuklar çoğu zaman hayâlî bir oyun arkadaşı yaratırlar. Çocuk için gerçek

olan bu oyun arkadaşının ailenin diğer üyeleri için de sonuçları olabilir. Bu oyun arkadaşı ile, ona sofrada bir fazla yer ayıracak kadar etkileşebilirler.

Thomas ile birlikte Park, öğrencileri kendi şehirlerindeki toplumsal süreçlerin çeşitli görünümlerini incelemeye teşvik etmiştir. Park'ın öğrencileri toplumsal yapıyı, toplumsal hayatın "hareketsiz" resimlerini çeken bir fotoğraf makinasıyla inceleme yerine, hayatı olmakta olduğu gibi yakalayacak doğal yaklaşımlı "hareketli fotoğraf makinesi"ni kullanmışlardır. Chicago Okulu, Thomas ve Znaniec-ki'nin ilk Polonyalı göçmen kuşağının uyum sağlama süreci ile ilgili klasik araştırması, *The Polish Peasant in Europe and America* (Avrupa ve Amerika'da Polonyalı Köylüler); Frederick M. Thrasher'ın çocuk suçluluğu ile ilgili araştırması, *The Gang* (Çete); Louis Wirth'ün Chicago'nun ilk kuşak Yahudi göçmenlerinin çoğunun yaşamakta oldukları yoğun nüfuslu bölgede yaptığı inceleme, *The Ghetto* (Getto); ve Harvey W. Zorbaugh'ın Chicago'nun zengin ve yoksul bölgelerinin karşılaştırmalı çözümlemesi, *The Gold Coast and the Slum* (Altın Sahili ve Kenar Mahalleleri) gibi eserler vermiştir.[632]

632

Faris'in, Chicago sosyolojisinin "altın çağı" tanımlamasına bakınız. R. E. L. Faris, *Chicago Sociology* 1920-1932 (Chicago: University of Chicago Press, 1970). Mary Jo Deegan, "Symbolic Interaction and the Study of Women: An Introduction", Mary Jo Deegan ve Michael Hill, eds. *Women and Symbolic Interaction* (Boston: Allen and Unwin, 1987), s. 3-15 de Chicago Simgesel Etkileşimcilik Okulu'nun kuruluş yıllarında Chicago dünyasını anlatan Jane Addams'ın bu okulun büyük kişileri arasında yer alması gerektiğini yazmıştır. Jane Addams, *Twenty Years at Hull-House* (New York: Macmillan, 1910) bakınız. Addams'ın Mead ve Thomas'ın çalışmaları ile ilişkisinin bir çözümlemesi için Mary Jo Deegan'ın, *Jane Addams and the men of the Chicago School: 1890-1918* (New Brunswick, N.J.: Transaction Press, 1986) bakınız. Jane Addams dâhil, klasik sosyoloji kuramına katkıda bulunan şimdiye kadar bilinmeyen onbeş kadın toplumbi-

limci ile ilgili, Patricia Madoo Lengermann ve Jill Niebrugge-Brantley, *The Women Founders: Sociology and Social Theory, 1830-1930* (New York: McGraw-Hill, 1998).

Ann Arbor'da, kendisinin de okuyup mezun olduğu Michigan Üniversitesi'nde ömür boyu ders vermiş olan Charles Horton Coo-ley, aynı zamanda, simgesel etkileşimciliğin öncüsüdür. Önemli katkılarından biri, *"aynadaki ben"* kavramına -yani etkileşime girmiş olduğumuz başka kişilerin bizimle ilgili değerlendirmelerinin sonucu bize dönen bilgi kapsamında kendimiz ile ilgili anlayışımıza- yaptığı katkıdır. Cooley'e göre, aynadaki benin üç öğesi, "başkasının bizim görünüşümüz ile ilgili olarak kabul ettiğimiz bize dönen imgemiz; onun bu görünüşümüz ile ilgili düşüncesi ile ilgili imgemiz; ve gurur veya küçük düşme gibi kendimizle ilgili duygular"[633]dır.

633 Charles Horton Cooley, *Human Nature and the Social Order* (New York: Charles Scribner's Sons, 1902), s. 184.

Cooley'in işaret etmiş olduğu gibi, ayna, başkalarının bizim görünüşümüz ile ilgili değerlendirmelerinin imgelemesini (imagination) göstermemektedir ama, ona göre, bu gerekli bir öğedir. Cooley, "insanların birbirleri ile ilgili imgeleri toplumun somut gerçekleridir ve toplumbiliminin başlıca amacı bunları gözlemlemek ve yorumlamak olmalıdır"[634] der. Başka bir deyişle, hem daha büyük toplumsal yapı ve endüstriyel örgütler ile siyasal partiler gibi oluşumların bu "somut gerçekler" üzerine oturtulması gereklidir.

634 Cooley, *Human Nature and the Social Order,* s. 121.

Ancak, *simgesel etkileşimcilik* bu öncüler tarafından değil, iki büyük kuramcı olan George Herbert Mead ve Herbert Blumer tarafından sistemleştirilmiştir. Toplumsal kuramcılarca Blumer simgesel etkileşimciliğin entelektüel lideri olarak görülse bile, Blumer, hocası George Herbert Mead'e çok şey borçludur. Simgesel etkileşimciliğin öğelerinin çoğu Mead kökenlidir ve Blumer, Mead'i düşüncesinde en önemli etki odağı olarak kabul eder.

Kısım Bir - George Herbert Mead: Ben/Benlik (The Self)

[20]George Herbert Mead (1863-1931) hakkında, “modern toplumsal bilimin karakterine şekil vermeye yardım etmiş olan bir avuç Amerikan düşünürü arasında sayılabilir” denilmiştir.”[635] Mead’in babası, Mead’in 1883’de lisans(B. A.) derecesini aldığı Oberlin’de “homile-tics”* dersi veren Puritan bir din adamıdır. Annesi, babasının ölümünden sonra, Mount Holyoke Koleji’nin müdiresi olmuştur. Felsefe ve Yunanca’da bir yıllık ek öğrenimden sonra Harvard’da 1888’de ikinci lisans derecesini kazanmıştır.[636] Mead Harvard’da yüksek öğrenimi sırasında Josiah Royce ve William James ile çalışmış ve sonucunda pragmatik felsefeye yakınlaşmıştır. Avrupa’da Leipzig’de Wil-helm Wundt’un yanında okumaya devam etmiş ve orada G. Stanley Hall ile tanışmış ve daha sonra Berlin’de öğrenimini sürdürmüş ama doktorasını hiçbir zaman tamamlamamıştır. Ülkesine döndüğünde, Ann Arbor’da Michigan Üniversitesi’nde iki yıl ders vermiş ve orada. John Dewey ve Charles Horton Cooley ile tanışıp arkadaş olmuştur. Dewey, Chicago Üniversitesi’ne geçince, Mead onu takip etmeye karar vermiş ve 1931’de ölümüne kadar orada, felsefe bölümünde ders vermeye devam etmiştir.

635 Coser, *Masters of Sociological Thought*, s. 347.

* Vaaz sanatı veya ilmi (çev.).

636 Chicago Üniversitesi’nin 1908-09 Yıllığı’ndan, Mead’in eğitim geçmişini gösteren bir sahifenin kopyasını bize veren Profesör Harold L. Orbach’a teşekkürlerimizi bildirmek isteriz.

Mead, hayatta iken seksen makale yayınlamıştır. Yazılarının yarısından fazlası, göçmenler, yerleşme evleri, kadınların oy kullanma hakları ve istihdamı, eğitim ve demokrasi gibi reform sorunları ile ilgilidir. Bu konuların çoğunda arkadaşı ve meslekdaşı Jane Addams’ dan derinden etkilenmiştir. Deegan, Mead’in 1912’deki kadınların oy kullanma hakları ile ilgili mitingde konuşmuş ve birkaç yıl sonra, “aynı amaç için, John Dewey,

Jane Addams ve Chicago'nun diğer önde gelen yurttaşları ile beraber Michigan Caddesi'nde yürümüş" olduğunu açıklar.[637]

[637] Deegan, *Jane Addams and the Men of the Chicago School*, s. 106-116'ya bakınız.

Kitapları, öldükten sonra, öğrencilerinin ders notlarından toplanarak basılmıştır. Bunlardan en önemlisi *Mind, Self and Society* olup, Mead'in kuramını açıklamakta temel kaynaklarımızdan biri olacaktır. Burada gündeme getirmek üzere seçtiğimiz dört öge *benlik*, *benlik etkileşimi*, *benliğin gelişmesi* ve *simgesel anlamdır.*

Benlik (The Self)

Mead'in "benlik" (the self) ile ilgili görüşü simgesel etkileşimciliğin esasıdır. Mead *benliği* bir dürtüye maruz kalan ve yanıt veren edilgin bir alıcı olarak değil, hareket eden bir organizma olarak görür. Ona göre *benlik*, bir aktördür. Blumer, şu açıklamayı yapar:

> Mead'e göre *benlik*, 'toplumsal yapı ve kültürün bünyeye kabulünden çok daha öte bir şeydir. Daha çok, bir *toplumsal süreçtir,* öyle bir etkileşim süreci ki, orada beşerî aktör, içinde hareket etmekte olduğu durumlardaki meseleleri kendisi belirler ve bu meselelerle ilgili kendi yorumları yolu ile hareketlerini düzenler. Mead, aktör, başkalarının rollerini alarak, bu roller yolu ile kendisine hitap eder ve bunlara yanıt vererek, kendisi ile bu toplumsal etkileşime girer, der. Mead'in toplumsal psikoloji planının temelinde, aktörün kendi kendisine olguları belirlediği ya da işaret ettiği bu, *ben etkileşimi* görüşü yatar.[638]

[638] Herbert Blumer, "Comments on Parsons as a Symbolic Interactionist", *Sociological Inquiry* 45 (1975): 68.

Demek ki, etkin ve yaratıcı olan, *benlik*'tir; *ben*'in eylemlerini "belirleyen" toplumsal, kültürel, ya da psikolojik ögeler yoktur. Blumer kendi ders verdiği sınıfta Mead'in düşüncelerini öğrencilere anlatırken, çoğu kez Şekil 5-1'i çizerek, toplumbilimcilerin farklı *benlik* görüşlerini belirtirmiş.

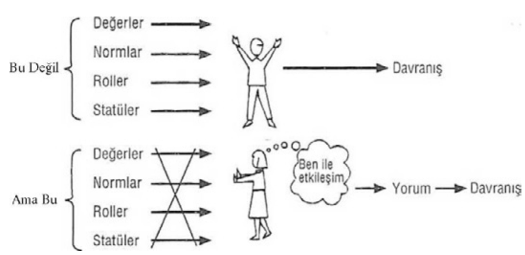
Burada, simgesel etkileşimcilerin, işlevselcile-rin *ben* görüşünde neleri reddettiklerini görebiliriz. Parsons gibi iş-levselciler, bireyi toplumsal ve psikolojik güçlerin altında durgun bir varlık olarak görme eğilimindedirler. Blumer şöyle der: “İnsan eylemine şekil veren *benlik sunumu/kendini belirtme* (self-indication) süreci, eylem öncesindeki etkenlere bağlanamaz”[639] Blumer’ın tahminine göre, George Homans gibi toplumsal alışveriş kuramcıları da insanlarla ilgili bu edilgin (passive) görüşü paylaşmaktadırlar. Blu-mer şöyle yazar:

639 Blumer, *Symbolic Interactionism,* s. 82.

> *Benlik* ya da insan, toplumsal öğelerin yanında yalnız dürtüler ve çıkarlar gibi psikolojik ögeler ile açıklanamaz. Bu ekler, eksik bıraktığımız şey dolayısı ile içine düştüğümüz yanlışı daha da ağırlaştırır. Bu, George Homans’ın, ‘İnsanı Geri Getirmek’ konulu başkanlık konuşmasındaki hatasıdır.[640]

640 Blumer, *Symbolic Interactionism,* s. 64. Bölüm 7’de Homans’ın konuşması üzerinde durulmuştur.

Mead, birey ile ilgili bu edilgin görüşe karşılık, insanların, *ben* ile etkileşim mekanizması sonucu kendi hareketlerine şekil verip, yönlendirme kabiliyetlerini vurgular. Mead’e göre, kişiler kendi çevrele

Şekil 5-1. Blumer’ın Birey ile ilgili görüşü.

rini etkilerler ve böyle yaparak o çevreyi dolduran nesneleri yaratırlar. Daha önceden var olan ve bireyden bağımsız olan "şeyler" (things) veya uyarıcılar (stimuli) ile, yalnız hareketlerle bağlantıları nedeni ile var olan "nesneler" (objects) arasında ayırım yapar ve "şeyler"in, bireylerin hareketleri ile "nesneler" hâline dönüştüğünü söyler.[641] Örneğin, yenildiği zaman bir beslenme nesnesi olan domates, birilerine atıldığı zaman öfke ifade eden bir nesne olur. Birey, bir yerde domatesi gıda maddesi olarak kullanırken, bir başka yerde silah hâline getirir. Domates esas itibarıyla bunlardan hiçbiri değildir; birey onu kullanmaya başlamadan önce sadece bir "şey"dir. Böylece, Mead'in "birey"i (person), toplumsal alışverişçi ve işlevselci kuramcıların "bireyi" ya da "ego"suna göre, daha etkin ve yaratıcıdır.

641 George J. McCall and J. L. Simmons. *Identities and Interaction* (New York: The Free Press, 1966), s. 50-51'e bakınız.

Simgesel etkileşimcilik, beni farklılaşmamış bir şey olarak ele almayı özellikle reddederek, belirlemeci (deterministic) bir yaklaşımdan kaçınır. Mead, *benlik* ile ilgili iki "evre" belirler. Bunlardan *biri,* Mead'e göre, organizmanın başkalarının tavırlarına karşı örgütlenmemiş yanıtı, hareket etmek için kendiliğindenliği dürtüsü *Ben*'dir (the "I"). Diğeri ise, başkalarınca örgütlenmiş olup, bireyin de kabullendiği bir dizi tavır alış olan Beni/Bana (the "me"); yani bireyin başkalarından öğrenmiş olduğu kendisi ile ilgili bakış açılarıdır.[642] Mead, "Başkalarının tavır alışları örgütlenmiş olan beni/bana ("me")'yı oluşturur ve ondan sonra birey *ben* ("I") olarak buna karşı harekete geçer",[643] der. 'Beni/bana' (the "me") toplumsallaşmış bireyin davranışına kılavuzluk eder ve *benlik*'in (the self) bu yönü, bireyin bilincine başkalarının etkisini getirir. Öte yandan, *Ben*'in (the "I") hiç hesaba sığmayan kendiliğindenliği bir ölçüde icat ve yaratıcılığa imkân verdiği gibi, bir ölçüde de başkalarının denetiminden kurtulmasını sağlar.[644] Mead şöyle yazar:

[642] McCall and Simmons, *Identities and Interaction,* s. 55'te tartışmaya bakınız.

[643] George Herbert Mead, *Mind, Self and Society* (Chicago: University of Chicago Press, 1934), s. 175.

[644] Buna karşılık, işlevselcilik yalnız 2. Ben'e (me) müsaade eder; 1. *Ben* (I) Mead'in *ben (the self)* görüşüne ilavesidir. Bölüm 2'ye bakınız. Bize göre, 1. *Ben,* Kuhn'un, "Iowa" simgesel etkileşim okulunda yoktur; bu yüzden onu bu metne almamış bulunuyoruz.

> "Ben" (The "I") ve Beni/bana (the "me") ilişkisindeki "Ben", bireyin deneyiminin içerisinde olan toplumsal bir duruma, bir şeyin yanıt vermesi gibidir, denebilir. Bu, kişi bir tavır içine girdiğinde, diğerlerinin ona karşı tavırlarına verdiği yanıttır. Şimdi ise, onlara karşı aldığı tavır yeni bir öge içerir. Ben, bir özgürlük ve girişim duygusu verir.[645]

[645] Mead, *Mind, Self and Society,* s. 177.

Ş u hâlde, *benlik,* özne olarak hareket ettiğinde Ben'dir; ama hareketin hedefi olduğunda beni/bana'dır. Mead şöyle bitirir:

> *Benlik,* bu iki ayrı evre içinde davranan ve esas itibarıyla toplumsal bir süreçtir. Eğer bu iki evre olmasa idi, bilinçli sorumluluk ve deneyimde hiçbir yenilik olmazdı.[646]

[646] Mead, *Mind, Self and Society,* s. 178.

Benlik Etkileşimi

Mead, "deneyimde yeni"ye yer verdiği için, toplumsal bilimcilere, "yapılaşmamış" ve daha önceden yerleşmiş olan alışkanlıkların etkisi altında olmayan davranışı inceleme olanağı verir. Örneğin, simgesel etkileşimciler, Roentgen'in X ışınlarını bir tesadüf olarak buluşunu incelemek isteyebilirler. Thomas Kuhn'a göre, Fizikçi Roentgen, katod

ışınlarını normal şekilde incelerken, deşarj (boşalma) süresi sırasında, koruma cihazının biraz ötesinde bulunan bir baryum platinosiyanit levhasının parlamakta olduğunu görünce, incelemesini durdurdu. Roentgen'in laboratuarından hemen hemen hiç ayrılmadığı yedi hafta süren daha sonraki araştırmaları, bu parlamanın düz hatlar hâlinde katod ışın tüpünden geldiğini ve radyasyonun düşürdüğü gölgelerin mıknatıs ve daha başka birçok şeyden etkilenmediğini gösterdi. Roentgen bu keşfini açıklamadan önce, bunun katot ışınlarından değil, ışığa biraz benzer bir kaynaktan geldiğine inanmış idi.[647]

647 Thomas S. Kuhn, *The Structııre of Scientific Revolutions* (Chicago: University of Chicago Press, 1970), s. 57. Telif hakkı 1962, 1970 University of Chicago Press'e ait.

Kuhn, X ışınlarının, çok yerleşik olan beklentilere uygun düşmediği için, hayret ve şaşkınlık ile karşılanmış olduğunu da ilave eder.[648]

648 Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions,* s. 59.

Kuhn'un açıklamasına göre, Roentgen'inki gibi bir buluş, bir "paradigma değişikliği" ile beklentiler ve laboratuar işlemlerinde değişikliği gerektirir. Kuhn, *paradigma*'ları (modeller ya da küçük çapta kuramlar), "herhangi bir uygulayıcılar topluluğuna bir süre için örnek sorunlar ve çözümler sağlayan evrensel olarak geçerli bilimsel başarılar" diye tanımlar ve değişikliklerin her zaman önemli ölçüde direnişlerle karşılaşacağını vurgular.[649]

649 Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions,* s. VIII.

[34]Roentgen gibi bir araştırmacının böyle rastgele bir keşif yapması -yani modelinin onu böyle bir şeyi algılaması için hazırlamamış olduğu bir şeyi algılaması- niçin bu kadar az karşılaşılan bir olaydır? Kuhn'a göre, böyle bir keşif, yeni gerçekler ya da kuram peşinde olmayan normal bilim fikrine zıttır. İnsanlar, dünyayı "anlamak" ve algılamakta kullandıkları kuram ve fikirleri terk etmektense, mevcut modelden vazgeçmemiş olduklarını göstermek için sıra dışı buluşları kendilerine göre herhangi bir şekilde açıklamaya çalışacaklardır. Böylece Kuhn, bir sıradışılığın farkına varılması ile başlayan bir *buluşun,* bu uymazlık alanının az çok etraflı bir araştırması

ile devam etmesi gerektiğini, ondan sonra bir paradigma kuran düzenleme sonucuna varacağını söyler.[650]

650 Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions,* s. 52-53.

Mead, Roentgen'in, araştırmalarına devam ederek, araştırmalarının sonuçlarını herhangi bir şekilde açıklama yerine; x ışınlarını keşfetmesini Roentgen'in *benlik etkileşimine* (self-interaction) bağlayacaktır. Roentgen, en sonunda bir keşif yaptığına kendisini inandırmadan önce, o önemli günlerde kendi kendisine ne demiştir? Her şeyden önce, mevcut paradigmaya rağmen bir parlaklık görmüş olduğu; bunun, hayâl gücünün bir parçası, yorgunluktan ileri gelen bir serap veya önemsiz bir acayiplik olmadığı hususunda kendisini ikna etmesi gerekirdi. Laboratuarda geçen 7 hafta içinde, Roentgen kendi kendisine tekrar tekrar, bu olgunun nasıl ortaya çıktığını, nereden geldiğini, bu parlaklığa neyin neden olduğunu, hangi koşullar altında ve niçin meydana geldiğini sormaya devam etmiş olmalı idi. Bir çeşit *benlik etkileşimi* sonucu, Roentgen nihayet, kendisini bir keşif yaptığına ikna etmiştir; ve kendisini ikna edip etmediği, bu karşılıklı konuşmanın içeriğine bağlıdır.

İnsanın kendi kendisiyle sürdürdüğü "iç konuşmalar" Meadci bakış açısının gerekli bir parçasıdır; çünkü insanlar bu yol ile etraflarındaki şeyleri hesaba katarak hareket etmek üzere örgütlenirler. "*Ben*lik etkileşimi", Mead'in insan hareketi anlayışının temelinde olup, rol almanın da esasını oluşturur. Mead'e göre, haberleşme, her kişinin, "başkasının rolünü aldığı" bir süreçtir; yani her kişi, "hem başka bireyin tavrını alır, hem de bu tavrın başkasında ortaya çıkmasına neden olur", ve bu da *benlik etkileşimi* olmadan imkânsızdır. Mead'in *rol alma* (role-taking) betimlemesi, her insanın kendisini başkasının yerine koymasının önemini vurgular. Mead şöyle yazar:

> [37]Bir başkasını heyecanlandıran ve etkileyen kimsenin kendisi, bu bir başkasının rolündedir. Diğer kimsenin rolünü almak suretiyle kendisine geri gelerek, kendi iletişim sürecini yönlendirir. Sıklıkla kullandığım bu bir diğer kimsenin rolünü almak, hafife alınacak bir husus değildir... Bu

> şekilde rol almanın en yakın sonucu, kişinin kendi yanıtını kontrol etmesini sağlamasıdır.[651]

[651] Mead, *Mind, Self and Society,* s. 254.

Meadci *benlik etkileşimi* görüşünün cazip taraflarından biri, insanın günlük deneyimlerinde “anlamlı” oluşudur. En son olarak, kendi başınıza yürürken (örneğin sınıfa giderken) “kendi kendinize konuştuğunuz” konular olduğunu anımsayacaksınız -bir şeyi yapmanız veya yapmamanız gereğini, bir yere telefon etmeyi, bakkala uğramayı, kütüphaneye gitmeyi kendinize hatırlatmak gibi. Yine bunun gibi, insanın, belirli bir duruma nasıl yaklaşması, bir insanla karşılaşıp karşılaşmaması ve bunu nasıl yapması gerektiği gibi hususlarda “kendi kendisi ile konuştuğu”nu hatırlamak için çok geriye gitmesi gerekmez. Böyle bir durumda, bir anlamda gelecek eyleminizin provasını yapıyor ve sizi diğer kimselerin “rolünü alma”ya hazırlayacak olan bir iç konuşma ile kendinizi örgütlüyorsunuzdur (düzenliyorsu-nuzdur). Örneğin, yakın bir zamanda sevdiği birisini kaybetmiş olan bir arkadaş ile karşılaşmaya kendilerini hazırlama sıkıntısını yaşamış olanlar, arkadaşlarına ne söyleyecekleri ve ona nasıl yaklaşacakları hususlarında kendi kendileri ile ne kadar çok konuşmuş olurlarsa, “diğer kişinin rolünü alma”ya o derece hazır olacaklarını ve etkileşimlerinin o ölçüde etkili olacağını göreceklerdir. Bunun sonucundaki hareketimizi değerlendirip, bu “iç konuşma”nın etkileşimi etkileyip etkilemediğini sorgulayacak olursak, Mead’in insan hareketi kav-ramsallaştırmasının anlamlı olduğunu düşünebiliriz. Blumer, Mead’in insan hareketi fikrini şöyle özetler:

> İnsan hareketi (the human act), aktörün durumla ilgili herhangi bir hususuna veya hareketin kendi katılımının herhangi bir tarafına dikkat ederek kendisi ile etkileşimi sırasında oluşur... Hareketin, benlik etkileşimi sürecine maruz kalması, harekete bir yön verir; hareket durdurulabilir, dizginlenebilir, terk edilebilir, yeniden canlandırılabilir, geriye bırakılabilir, artırılabilir, gizlenebilir, değiştirilebilir ya da yeniden yönlendirilebilir. [652]

[652] Blumer, “Comments on Parsons as a Symbolic Interactionist”, s. 60.

Benliğin Gelişmesi

Mead oynama (play), oyun (game) ve "genelleştirilmiş başkaları" (generalized other) hakkındaki yazılarında, *benliğin* gelişirken içinden geçtiği üç safha belirler. *Benlik* gelişiminin ilk safhası olan, yaklaşık iki yaşlarında "oyun öncesi"nin özelliği anlamsız, taklitçi hareketlerdir. Mead'in sözlüğünde *anlam* (meaning) kelimesi sık sık tekrarlanır ve tek çağrışımı vardır: Anlam, yani düşüncenin konusu olan nesne, bireyin bu nesneye kendi tepkisi olarak, başkasının tavrını taklid ederek o tavrı alması sırasındaki deneyiminden doğar.[653]

653 Mead, *Mind, Self and Society,* s. 89.

Başka bir deyişle, bireyler aynı simgesel yorumları paylaşıyorlarsa, hareket onlar için anlamlıdır. "Aynı dili konuşmaktadırlar" ya da "aynı gözlükle bakmaktadırlar". Öyle ise, *anlam,* farklı tavırların bir araya gelmesi ve taraflarca aynı anlamın verildiği özel simgelerin kullanılmasıdır.

Mead'in oyun öncesi safhadaki hareketlere "anlamsız" demesinin sebebi, çocuğun bu safhada "diğerlerinin tavırlarını alma" kabiliyetine sahip olmayışıdır. Mead'in açıklamasına göre, bu kabiliyet, çocuk bir *benlik* geliştirirken yavaş yavaş ortaya çıkar. Çocukluk sırasında, daha sonraki ikinci "oyun" safhası, çocuğun kendisini bir başkasının durumuna koyabileceği, ancak öbür oyuncuların rollerine uyamadığı safhadır. Bir yanda oyun, öte yanda *benliğin* gelişmesi ve başkasının rolünü almak kabiliyeti, küçük çocukların, yaramazlık yaptıkları için oyuncaklarını azarlamaları ya da üstlerini kirlettikleri veya tehlikeli bir şey yaptıkları için onları ikaz etmelerinde görülebilir. Bunun gibi, çocuklar bu safhada, "öğretmenlik oyunu", saklambaç ve benzeri bir ya da iki rol ve katılımcı gerektiren oyunlarda basit rol almalarla başkalarının rollerini oynarlar. Oynama safhasında, oyuncunun aklında her defasında sadece bir *rol seçeneği* vardır. Mead'e göre bu, çocuğun başkalarının rolünü alarak bir *benlik* geliştirmeye başladığı zamandır.

Oyun safhasında, hareketin içinde birkaç oyuncu bir aradadır. Bu, takım üyelerinin oyun içinde diğerlerinin verecekleri yanıtları bilecekleri ve

dolayısıyla akıllarında bütün diğer oyuncuların tavır ve rollerinin bulunduğu karmaşık, örgütlenmiş oyunlarda olur. Örneğin bir *baseball* oyununda ‘first base’ oyuncusunun, belirli bir durumda öbür takım üyelerinin ne yapacakları hakkında genel bir bilgisi olması gerekir. Oyun safhasında kişiyi ilgilendiren “başkaları”, oyun içinde olan herkesin örgütlenmiş tavırlarıdır; böylece bu oyuncunun ‘first base’de yaptığı her şey, takımda oynayan herkesçe kontrol edilmektedir. Geniş anlamda, bu *‘genelleştirilmiş başkaları’* tüm topluluğun örgütlenmiş tavırlarını içerir. Mead’in dediği gibi, “bu genelleştirilmiş başkaları içselleştirildiğinde ve topluluk, kişilerin davranışları

üzerinde denetim sahibi olduğunda, olgun *benlik* ortaya çıkarhâlde, *benliğin* üzerinde inşa edildiği yapı, herkesçe ortak olan bu yanıttır; çünkü insanın *benlik* olabilmesi için bir topluluğun üyesi olması gerekir.[654]

654 Mead, *Mind, Self and Society,* s. 163.

Mead’i eleştirenler, “genelleştirilmiş başkası” kavramını yeniden değerlendirmişler ve bunun, bireylerin egemen kurumlar tarafından üretilen norm ve değerlerin bireylerce içselleştirilmesi demek olduğundan, Parsons’ın *toplumsallaşma* tanımına benzediğini ileri sürmüşlerdir. Feministler genelleştirilmiş başkasının, bireyin içine sinmiş olan toplumdaki mevcut güç dağılımını içerdiğine işaret eder-ler.[655] Kısacası, genelleştirilmiş başkasını tanımlayanlar -erkekler, üst sınıflar, eğitim görmüş aydınlar gibi- güç sahibi insanlardır.

655 Kathy E. Ferguson, *Self, Society and Womankind,* (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1980), s. 56.

Janet Lever, düzenli çocuk oyunlarında cinsiyet farkları ile ilgili araştırmasında, erkek çocukların daha çok açık havada, daha büyük ve yaş itibarıyla heterojen gruplarda ve kızlara göre daha fazla rekabete dayanan oyunlarda oynadıklarını bulmuştur.[656] Lever’e göre, erkek çocukların

oyunları onlara genelleştirilmiş başkasının rolünü almalarını öğreterek, onları, çok değişik konumlarda başarılı icraata hazırlar. Buna karşılık, kızlar oyun gruplarında, kendilerini evin mahrem çevresi içerisinde eş ve anne rollerine hazırlayan belirli başkası rolünü öğrenirler. Böylece, çocukların oyunlarının örgütlenme şekli, toplumumuzda geleneksel cinsiyet rolünü korumaya hizmet eder.

656 Janet Lever, "Sex Differences in the Games Children Play", *Social Problems,* 24 (April 1976): 478-87.

[41]Lever, daha çok rekabete dayalı oyunlar oynayan erkek çocukların, takım hedefleri için duygusal disiplinin ve kontrolün gerekli olduğunu öğrendiklerini bildirir. Rekabetten çok, sıra almaya dayalı oyunları daha çok oynayan kızlar, aynı zamanda en iyi arkadaşlarına daha fazla sevgi gösterirler. Lever şöyle der:

> Mülâkat yapılan kızlar, hemen hemen her gün beraber oyun oynadıkları bir tek "en iyi" arkadaşları olduğunu söylemişlerdir. Bu arkadaşlarını ve onun ruh durumlarını o kadar iyi öğrenmişlerdir ki, hiç söze gerek kalmadan bir kız çocuğu oyun arkadaşının incinmiş, üzgün, mutlu, canı sıkılmış olduğunu anlar. Bu küçük kızlar arasında genellikle açık sevgi tezahürü vardır.[657]

657 Lever, "Sex Differences", s. 484.

Simgesel Anlam

Simgenin anlamı, bir hareketin yalnız ilk öğesi olduğu için değil, hareketin bütününe bir işaret olduğu için Mead'in *jest* (gesture) tanımından çıkmıştır. Örneğin bir sigara içicisi, sigara paketine uzandığında, bu jest (davranış), sigara içmeyen bir kimsenin odayı terk etmesi, pencereleri açması, sigara içilmesinin yasaklanmasını istemesi ya da, sigara içmeyen o kimsenin, bunun arkasından geleceklerden kaçınmak için başvuracağı benzeri diğer bazı davranışlar göstermesine yetecektir. Bu durumda jest, hareketin ilk parçası, hareketin tamamlanmasını beklemesine gerek olmayan sigara içmeyen kimse için yeterli olacaktır. Hatta bu kişi, sigara içilmesini beklememeyi tercih edecektir. Böylece bir sigara paketine uzanmak sadece

bir jest değil, anlamlı bir simge hâline gelecektir: çünkü bu jest, sigara içmeyen için, bütün hareketin anlamını akla getirecek ve bu harekete göre davranmasını başlatacaktır. Mead'e göre, "böyle içselleştirilmiş simgeler önemlidir, çünkü belli bir toplumun veya toplumsal kümenin bütün bireyleri için aynı anlamı taşır; yani, bunları yapan bireylerde, bunlara tepki veren bireylerde neden oldukları aynı tavırlara neden olurlar."[658]

658 Mead, *Mind, Self and Society,* s. 47.

Mead bir simgeyi, "tepkisi önceden verilmiş olan bir uyarıcı" olarak tanımlar. Bir insanın sizi tehdit ettiğini ve sizin de onu yere serdiğinizi düşünün. Mead, burada sizin, topluluğun tavrını alarak, bir jestler alışverişi içerisinde yanıt verdiğinizi söyler. Mead, hakaret edici bir kelimenin nasıl bir simge olduğunu şöyle açıklar:

> 44Bir kelime, bir de vuruş (yumruk) vardır. Vuruş zaman içinde kelimeden öncedir; ancak, kelime bir hakaret anlamında ise, bunun yanıtı kelimenin içindedir, uyarıcının kendi içinde olan bir şeydir. Bir simgeden anlaşılması gereken bundan ibarettir. Bu yanıt, hareketi daha ileri ölçüde denetlemek üzere kullanılan bir tavır hâlinde verilebiliyorsa, uyarıcı ile bu tavır arasındaki ilişki, bir anlamlı simgedir.[659]

659 Mead, *Mind, Self and Society,* s. 181.

Kelimenin anlamı (burada bir hakaret) anahtar ögedir, ve "tepkisi önceden verilen bir uyarıcı" hâline gelir; çünkü, söz konusu olan toplulukta, bu kelimenin anlamı ve kullanılmasının neye işaret ettiği, bu hitaba maruz kalan insanda "uygun" bir yanıt olarak vurma hareketine yol açar. Bir başka önemli öge de, bu süreçte devam etmekte olan "benlik etkileşimi", bireyin kafasındaki sürdürülen "jestler ko-nuşması"dır. Mead, insanın, yapmakta olduğu şey hakkında düşünmesinin önemini şöyle açıklar:

> Biz çoğu zaman *nesneler* ile ilgili olarak, o nesnelerin anlamı deneyim alanımızda olmasa bile, akıllıca dediğimiz şekilde hareket edebiliriz. Dalgın bir profesörün yaptığı gibi, insan, yemek için giyinmeye başlayabilir ve kendisini pijamalarla yatakta bulabilir. Belirli bir soyunma süreci başlatılmış ve mekanik olarak sürdürülmüştür: bunu yapan, yapmakta olduğunun anlamını kavramamıştır. Yemeğe gitmeye niyet

etmiş, kendini yatakta bulmuştur. Bu örnekte bütün adımlar, daha sonra yer alacak olan eyleme göre, davranışı kontrol eden akıllıca atılmış adımlardır; ancak bu kimse yapmakta olduğu şeyi düşünmemiştir. Daha sonraki eylem, tepkisine bir uyarıcı olarak değil, bir kez başlanmış olduğu için kendi kendisini sürdürmüştür.[660]

660 Mead, *Mind, Self and Society,* s. 72.

[46]Bu durum, niçin bir simgesel etkileşim örneği değildir? Bazı önemli öğelerin mevcut olmadığı açıktır. Birey yapmakta olduğunun anlamını fark etmemiştir. Bu hareket, Mead'in ifadesine göre, "bir organizmanın bir başkasının jestine uyarlanmış bir yanıtı"nı içermemek-tir.[661] Profesör, jestlerini yorumlamadığına göre (yani geç olduğu veya hasta olduğu için yatmayacak olduğuna göre), hareketin jestlerinde bir anlam yoktur.

661 Mead, *Mind, Self and Society,* s. 78.

Ayrıca, profesör yapmakta olduğu şeyi düşünmemiştir; yapmakta olduğu ile ilgili olarak kendisi ile konuşmamaktadır. Mead'e göre, anlamlı simgeler anlam taşıyan jestlerdir (bir sigara içicisinin sigara paketine uzanması gibi). Anlamlı simge, hareketin bir başkasında yanıt uyandıran parçasıdır. Bu, hakaret örneğinde olduğu gibi, simgenin yorumunu gerektirir.

Anlamlı simgeler ile *benlik* arasındaki ilişki, Mead'in, Helen Keller olayı ile ilgili düşüncelerinde daha fazla açıklığa kavuşur. Helen Keller, "ancak simgelerin kendisinde, başkalarında olduğu gibi, yanıtlar uyandırması ile, diğer kişilerle haberleşmeye girince, zihinsel bir içerik ya da bir *benlik* diyebileceğimiz bir şey elde edebilmiştir".[662] Helen Keller'in hayatında, öğretmeni ve arkadaşı Annie Sullivan'ın su aktarması ve Helen Keller'in akan suyu duyumsadıktan sonra, nihayet "su" ile ilgili jesti anlaması olarak Annie'nin onun avucu içinde yaptığı parmak hareketinin, hecelediğinin suyun adı olduğunu farketmesi olayını hatırlayalım. Sonunda "su" için yapılan jestin ne demek olduğunu anlamıştır. Su olayı, haberleşme yolu ile simgesel anlam sürecinin başlamasına çarpıcı bir örnektir. Keller için bu an, ortak bir simgeler takımı edinmenin başlangıcına işaret eder.[663]

662 Mead, *Mind, Self and Society,* s. 149.

[663] Helen Keller, *The Story of My Life* (New York: Doubleday, 1902). Keller olayı, George Herbert Mead'in kuramının bütün kısımlarına örnektir; çünkü Helen Keller simgesel etkileşimi öğrenir öğrenmez, yalnız bir *beni/bana'ya* değil, bir ben'e de sahip oldu ve aynı zamanda "başkasının rolünü alma"yı başararak, "genelleştirilmiş baş-kası"nı da içselleştirebildi. Bu, bir *toplumsal benliğe* (social self) sahip oldu, demektir.

Kısım İki - Herbert Blumer: Yorumlama ve Metodoloji

[49]Herbert Blumer (1900-1987) George Herbert Mead'in samimi ve sadık bir taraftarı olduğunu söylediği Ellsworth Faris'in nezaretinde doktorasını 1928'de tamamlayarak, 1927 ve 1952 arasında Chicago Üniversitesi Sosyoloji Fakültesi'nde bulunmuştur. Bir öğrenci ve bazı lisansüstü derslerinde de dinleyici olarak Mead'in yanında öğrenimini sürdürmüştür.[664] Mead, hastalığı dolayısıyla ayrıldığı Chicago Üni-versitesi'ndeki hocalığının son döneminin başlarında, Blumer'in kendi düşünceleri ile ilgili yorumuna olan güvenini belirtmiştir. Bu münasebetle Blumer'dan kendi "İleri Toplumsal Psikoloji" dersini yürütmesini istemiştir.[665]

[664] Blumer, "Chicago Üniversitesi'nde George H. Mead tarafından fevkalade çok etkilendiğini" söylemiştir. Aynı zamanda, "Birleşik Devletler'in çıkardığı en iyi toplumsal bilim araştırmacısı" olarak gördüğü "Robert E. Park ile yakın mesai arkadaşı olarak çalışmıştır". (1976'da kendi ifadesi ile)

[665] Herbert Blumer, "Going Astray with a Logical Scheme", *Symbolic Interaction 6* (1983): 127-37.

Blumer, Mead geleneğini Chicago Üniversitesi'nde yirmi beş yıl sürdürmüş ve emekliliğine kadar ders verdiği Berkeley'deki Califor-nia Üniversitesi'nde bir yirmi beş yıl daha çalışmıştır. Chicago döneminde

profesyonel futbol oyunculuğu, iş anlaşmazlıklarında aracılığı ve Al Capone çetesinin yeraltı mensupları ile mülâkatlar gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. 1941'den 1952'ye kadar sürdürdüğü *American Journal of Sociology* yayımcılığı, 1956'da American Sociological Association'ın Başkanlığı ve onuruna hazırlanan *Festschrift* (armağan kitap), Blumer'ın meslekteki yerini ve kendisine karşı duyulan derin saygıyı belirtmeye yeter.[666]

666 Tomatsu Shibutani, ed., *Human Nature and Collectire Behavior: Papers in Honor of Herbert Blumer* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1970)'e bakınız. Bu Festschrift, Blumer'ın birçok eski öğrencisinin yazıları ile, 1970'e kadar Blumer'ın tam bir bibliyografyasını içerir.

Blumer'ın simgesel etkileşime başlıca katkıları: *yorumlama* üzerindeki çalışmaları, simgesel etkileşimin üç temel önermesi, *yapı, süreç* ve *metodolojidir.* Bunların hepsini ayrı ayrı gözden geçireceğiz.

Yorumlama

51Blumer'ın *yorumlama* ile ilgili tartışması, Mead'in Watsoncu davra-nışçılık ya da herhangi bir mekanik *"uyarı-tepki"* (stimulus-respon-se) yaklaşımına karşı görüşlerinin daha genişletilmiş şeklidir.[667] Mead gibi, Blumer da, insan etkileşiminin bilimsel açıklamalarında, gözlemlenebilir davranış için, öznel deneyimin ya da gizli davranışın da dikkate alınması gereğini savunur. Bu sav, mantıksal olarak, simgesel etkileşimin eşyayı aktörün açısından anlamaya verdiği önemin sonucudur.

667 Mead, *Mind, Self and Society,* s. 4-5'e bakınız. Alışveriş kuramı ile ilgili olarak Skinner'ın davranışçılığını tartıştığımız Bölüm 7'ye bakınız.

Şu hâlde Blumer'a göre, etkileşim, yalnızca basit bir uyarıcı-tepki' den öteye bir şey içermektedir. Blumer, simgesel etkileşimin *uyarı-tepki* çiftine bir terim eklediğini ve böylece *uyarıcı-yorumlama-tep-kinin* ortaya çıktığını belirtir. Şöyle ki, "Böylece, A hareket eder: B bu hareketi algılar

ve anlamını belirlemeye çalışır, yani A’nın niyetini anlamaya çalışır; B, A’nın hareketine verdiği anlam veya yoruma göre tepki (yanıt) verir; buna karşılık, A, B nin tepkisinde bulduğu anlama karşı tepki verir.[668] Böylece, B’nin hareketini ya da A’nın yanıtını yalnızca uyarıcı ile açıklayamayız.

668 Schmidt, *Man and Society,* s. 171.

Ş ekil 5-1’in göstermiş olduğu gibi, simgesel etkileşim, kendini bildirme sürecini, yorumlama için gerekli görür. Şu hâlde esasta, Blumer, yorumlamayı dışarıda bıraktığı ve böylece bireyi çevreden gelen uyarıcıya tepki vermeye indirgediği için, davranışçılığı reddeder.

Blumer, *benlik sunumu* (self-indication) sürecinde, bireylerin kendileri için bazı uyaranları belirttiklerini ve sonra da, bu uyaranların görünümünü kendi kendilerine yorumladıklarını söyler. Örneğin, insanlar kendilerinden bazı toplumsal talepler olduğunu fark edebilirler, aç olduklarını fark edebilir, bir şey satın almak istediklerinin, küçümsedikleri kişilerle birlikte yemek yemekte olduklarının farkına varabilirler. Bütün bu örneklerde, Blumer insanları *edilgin* olarak değil, *etkin* olarak görmekte ve şu sonuca varmaktadır:

> Birey bu hususları kendisi için işaret etmek suretiyle, onları tanımlamasına ya da yorumlamasına göre, kendisini onların karşısına koyabilir, onları ya kabul eder, veya etmez ya da değiştirebilir.[669]

669 Blumer, *Symbolic Interactionism,* s. 81.

[55]Karikatür sanatçıları, karakterlerini çizerken çoğu zaman kendini belirtmeyi kullanırlar. Bazen, iki birey arasındaki konuşmayı, bireyin kendi kendisiyle yaptığı konuşmadan ayırmak için, kendi kendine konuşmayı, şekli ile ifade eder, kendini belirtmeyi olarak çizerler.

Yorumlama sürecinde jestler bir anahtar öğedir. Yukarıda, sözgelişi bir sigara içicisinin sigara paketine uzanması, orada bulunan herkese göre aynı anlamı taşıdığı için, Mead’in jestler tanımını *anlamlı simgeler* olarak gördük. Simgesel etkileşimi yorumlamak ve anlamak için, her iki tarafın “ötekinin rolünü alması” gereklidir; başka bir deyişle, her birinin ötekinin “yerine geçmesi” lazımdır. İnsanlar, birbirlerinin hareketlerine yalnızca

otomatik olarak tepki göstereceklerine, birbirlerinin hareketlerini yorumlamakta ya da tanımlamakta ve bu yorumlamayı simgelere dayanarak yapmaktadırlar. Böylece, *uyarıcı-yorumlama-tepki* süreci bir "anlamlı etkileşim süreci" olarak görülebilir.

Farklı toplumların insanları, birbirlerini anlamak ve anlaşmak istediklerinde, *yorumlama süreci* şüpheli ve zor olur. Gerçekte hükümetler, başka toplumların jestlerinin ve simgelerinin anlamını yorumlamakta yardımcı olmak için tam gün çalışan uzmanlar istihdam etmektedirler.

İki simgesel etkileşimci tarafından yapılan ve yorumlama sürecini açıklayan bir inceleme Glaser ve Strauss'a ait *Awareness of Dying* dir. Glaser ve Strauss, hastanın gerçek durumu ile ilgili karşılıklı yapmacık tavırın bir tarafa bırakıldığı ve her şeyin açık olarak kabul edildiği bir zamanda, hastabakıcı ile ölmekte olan hastalar arasındaki, yorum olarak çok önemli ince belirtileri fark etmek kabiliyetinin ortaya çıktığı biraz acı ve dokunaklı örnekler tespit etmişlerdir. Aşağıda, acı içinde ve vücutça da aşikâr olarak çok kötüleşmiş, ölmekte olan bir hasta ile hastabakıcısı Mary arasında geçen bir konuşma yer almaktadır.

> Uzun bir sessizlik oldu. Ondan sonra hasta şunu sordu: "Hasta-hâneden eve çıktığımda beni ziyaret edecek misiniz?" Ben de, bunu isteyip istemediğini sordum. "Tabii Mary, birlikte araba ile uzun uzun dolaşırız... " Bu sırada, gözlerinde, birlikte yapabileceğimiz şeyler üzerinde düşünüyor gibi, dalgın bir ifade vardı. Bu, bir süre devam etti. Sonra ben, "Arabanı tekrar kullanabilecek misin?" diye sordum. Bana baktı, "Mary ben hayâl kurduğumu biliyorum; öleceğimi biliyorum." Sonra ağladı ve "Bu korkunç bir şey, hiç böyle olacağımı düşünmemiştim" dedi.[670]

670 Barney G. Glaser and Anselm L. Strauss, *Awareness of Dying* (Chicago: Aldine, 1965), s. 75.

Bu sahnede hastabakıcı, anlamlı bir simge olan duruşu fark etmiş; hastanın "gözündeki dalgın bakışı", hayâl kurma hâlini yorumlamıştır. Hastabakıcının ikinci sorusunun, aldatmacayı yıkmaya yol açtığı düşünülebilir. Bu andan itibaren, hasta artık eski sağlıklı durumuna kavuşacağı aldatmacasından kopmuş ve ölmekte olan bir insan olduğunu kabul etmiştir. Bu, simgesel jestlerin yorumu ile hastanın kendisi hakkındaki görüşünün değişmesi arasındaki ilişkiye iyi bir örnektir.

Bunun aksine, bir kişi, bir başkasının hareketine, o hareketi yorumlamadan yanıt verdiği takdirde, simgesel olmayan etkileşim olur. Simgesel olmayan etkileşime bir örnek, bir köpeğin çalımlarının, diğer öfkeli köpekler için hiçbir "anlamı" olmayıp, yalnızca hayatta kalma amacı ile karşı konulan hücumlar olduğu, köpekler arası bir kavgadır. Köpek, hareketin anlamını yorumluyor olsa, birçok farklı yanıtlar geliştirecektir. Bunun gibi, insanlar bir öfke anında ya da kendilerini savunurlarken, simgesel olmayan etkileşim içindedirler.

Şimdi, Blumer'ın simgesel etkileşimin yorumlama süreci üzerindeki düşüncelerini gördük; artık, simgesel etkileşimin üç temel önermesi (premise) adını verdiği bakış açısı sentezini inceleyelim.

Üç Temel Önerme

Blumer'ın üç önermesi insan eylemindeki anlamın önemine, anlamın kaynağına ve yorumlamada anlamın rolüne işaret etmektedir.

1. *insanlar şeylere, şeylerin onlar için ifade ettiği anlamlara göre davranırlar.*

Blumer'ın açıklamasına göre, anlamlı eylemi anlamakta *bilinç* bir anahtar öğedir:

Bir insanın farkında olduğu bir şey, o insanın kendisi için belirtmiş olduğu şeydir; saatin tıkırtısı, kapının vuruluşu, bir dostun görünmesi, bir arkadaşın sözü, soğuk algınlığı belirtileri... Bir şeyin belirtilmesi, onun çevresinin dışına çıkartılması, ayrı tutulması, ona bir anlam verilmesidir... Bunun gibi sayısız hareketlerin her birinde... İster giyinmek gibi önemsiz, ister bir mesleğe hazırlanmak gibi önemli olsun, birey kendisine farklı nesneleri belirleyerek onlara anlam verir: hareketine uygun olup olmadığına bakar ve buna göre karar verir. *Yorumlamak* veya simgeler esasında hareket etmek bu demektir.[671]

671 Blumer, *Symbolic Interactionism,* s. 80.

Uçak ile tek başına yolculuk yapmakta olan ve kendi kendine konuşan bir öğrencimiz, Blumer'ın birinci önermesine örnektir. Bir başka yolcunun

uyarısı üzerine öğrenci, ak karınca (termite) denetimi işinde başarılı olmak için, ak karıncalara karşı ilaçlama işinin bütün yönlerini gözden geçirerek önemli hususları ezberlemeye, kendisini müstakbel müşterilerin yerine koymaya çalıştığını açıklamıştır. En büyük sıkıntı, iki çocuk babası olan ve termit denetimi işinin yeni sahibi ve müdürü olan ağabeyinin sağlığıdır. Bu ağabey ağır hasta olarak has-tahânenin yoğun bakım biriminde yatmaktadır. Kendisi, küçük kardeş olarak boşluğu dolduracak ve güçlükler içinde olan bu işe yardımcı olacaktır; devam ettiği kolejin sömestr tatilinde o zamana kadar tamamıyla yabancı olduğu bir işi öğrenmeye çabalamaktadır.

Yukarıdaki örnekte, önünde çok zor bir iş olduğunu bilen öğrenci, şimdi kendisi için oldukça önem kazanmış olan ilaçlama işinin her yönünün o kadar bilincindedir ki, diğer bir yolcu tarafından uyarılın-caya kadar, kendi kendisi ile sürdürdüğü konuşmanın başkası tarafından duyulduğunun farkında değildir. Kendisi için belirlemekte olduğu her şey, ağabeyi hasta iken, işi başarılı olarak devam ettirmek ile ilgilidir ve bu yorumlama süreci içerisinde gelecekteki davranışını yönlendirmektedir. Şu hâlde, karşılaştığı şeyler (termit denetiminin bütün yönleri) ile, bunların kendisi için olan anlamları esasında hareket etmeye çalışmaktadır; çünkü böylece bu süreç içerisinde, bu işin önemli yönlerine anlam vermekte, ya da bu konuda bilinçlenmektedir.

Glaser ve Strauss'tan bir başka örnek de, Blumer'ın birinci önermesine misaldir. Araştırmacılar ölüm durumunun incelenmesinde, hastabakıcıların ölüm sahnesinin son aşamalarından kaçmak için çeşitli stratejiler kullandıklarını gözlemlemişlerdir: birçok hastanın ölmekte olduğu koğuşlarda gece nöbetinden kaçınmak, izin almak ya da en önemli zamanda hastalanmak gibi. Glaser ve Strauss bu kaçınma stratejilerini şöyle açıklamışlardır: "Hastabakıcılar, ölüm sahnesini üzücü (alt üst edici) bulmaktadırlar: ölümlerin sayıları ve bunlara tanık olan hastabakıcıların sayılarının artışı ile koğuşun duygusal düzenine tehdit artmaktadır.[672] Bu hastabakıcılarla yapılan mülâkat-larda araştırmacılar ölüm sahnesinin onlar için anlamını keşfetmişlerdir. Bu sahne onlar için üzücü olduğundan, bazı hastabakıcılar ölüm sahnesinden mümkün olduğunca kaçınarak, ona göre davranmaktadır.

672 Glaser and Strauss, *Time for Dying* (Chicago: Aldine, 1968), s. 202.

2. *Şeylerin anlamı insanın diğer insanlarla toplumsal etkileşimi sonucu ortaya çıkar.*

Anlam, toplumsal bir üründür; şeylerin doğasında mevcut değil, verilmiş bir şey değildir: o, yaratılır. Blumer şöyle açıklar: “Bir kişi için bir şeyin anlamı, diğer insanların bu şey ile ilgili olarak o insana davranma şekillerinden doğar. Onların eylemleri, o kişi için bu şeyi tanımlamaya yarar.”[673]

673 Blumer, *Symbolic Interactionism,* s. 4.

Bunun bir örneği, bir beyzbol sopasının, bir Amerikan genci için anlamı ile, aynı sopanın hiç beyzbol oyunu görmemiş bir Afrika pig-me kabilesi mensubu için anlamının karşılaştırılmasıdır. Bir başka örnek, bir müzik âleti olan molimo’nun pigme kabilesinin bir üyesi için anlamı ile bir Amerikalı için anlamının karşılaştırılmasıdır.[674] Bireyler, kendi kültürlerinin başkaları ile etkileşimi yoluyla, âletlerin farklı şekillerde kullanışını öğrenirler; sözgelişi, birini spor maksadıyla ve bir başkasını dinsel bayramlar için. Beyzbol sopası pigme genci için ne kadar şaşırtıcı ise, molimo da tamamlayıcı bir parçası olduğu dinsel töreni hiç görmemiş olan Amerikalı için o kadar şaşırtıcıdır. Her ikisi de önemli kültürel âletler olup, her ikisinin de anlamı, toplum içinde insanlar arası etkileşimden doğar.

674 Colin Turnbull tarafından Bambuti ile ilgili mükemmel bir antropolojik araştırma olan *The Forest People* (New York: Doubleday, 1962)’a bakınız.

Colin Lacey’in bir örneği de, ikinci önermeyi sergiler. Lacey İngiltere’de bir sanayi kasabasında erkek çocukların gittiği bir ortaöğretim okulu (grammar school) araştırmasında etkileşim süreçlerinde anlamla ilgili iki dikkat çekici örnek görmüştür.[675] Bir yanda, birinci sınıfa devam eden çocuklarda, aralarında rekabete girişmelerine neden olacak kadar, okula bağlanma süreci gözlemlemiştir. Örneğin; Birinci sınıf öğrencileri okul üniformalarına sıkı sıkıya bağlıdırlar: kepler ve ceketler herkesin göreceği gibi gururla giyilmekte ve okul hizmetlerine ve kulüplere çok sayıda katılım olmaktadır. Sınıftaki davranışları hevesli, öğretmenlerle işbirliği ve aralarında rekabet şeklindedir. ‘Lütfen efendim, Willy Brown benden kopya çekiyor’, sözleri ancak bir birinci sınıf çocuğundan çıkar.[676]

675 Colin Lacey, Hightown Grammar: The School as a Social System (Manc- hester: Manchester University Press, 1970). “Grammar school”

akademik bir lisedir.

676 Lacey, Hightown Grammar, s. 5.

Buna karşılık Lacey, öğretmenlerin, işçi sınıfı çocuklarını “kötü” veya “tembel” olarak sınıflandırdığını görmüştür. Bu öğretmenlerin, çocukları, “eğitilmesi güç ve sınıf içinde zapt edilmeleri daha zor’” olarak değerlendirmeleri, işçi sınıfı çocuklarının “aşağı doğru inişe geçmeleri” ve okulu terk etmeleri ile sonuçlanmıştır.[677]

677 Lacey, Hightown Grammar, s. 181.

İster okula bağlılık, isterse bir olumsuz nitelendirme olsun; öğrencilere göre, her iki örnekte de, olayların anlamı, öğrenciler ile okul idarecileri arasındaki toplumsal etkileşimden doğmaktadır. İşçi sınıfı çocukları örneğinde, öğretmenlerle etkileşim, birbirlerinin sözlerini ve eylemlerini nasıl yorumladıkları ve bu yorumlara göre davranışları çok önemlidir; çünkü, öğrencilerin başarısızlıkları ya da sistemi terk etmeleri sonucunu verme eğilimindedir.

3. *Şeylerin anlamları, bunlarla karşılaşan kişi tarafından yapılan yorum sürecinden geçmekte ve değiştirilmektedir.*

Bu nasıl olur? Blumer, kişinin, “kendi kendisi ile konuşma” süreci yolu ile iletişim kurduğunu ve anlamlar edindiğini söyler. Kişisel üzüntülerini ve sıkıntılarını anlatan bir kimse, kendisini rahatsız eden şeyi yorumlamaktadır; ve Blumer, bir kimsenin böyle bir anlatıma, “kendi kendisi ile konuşma” sürecinde ulaştığını söyler.

Blumer, bir bakkal dükkânında, fiyatı ucuzlatmak için pazarlık eden bir öğrenci müşteri ile karşılaşan bir satıcı örneğini kullanır.[678] Bu sırada neler olduğunu inceleyip açıklayan simgesel etkileşimciler, satıcının bu müşteriye nasıl davranmak gerektiğine dair bir karara varırken, “kendi kendisine ne söylediği” üzerinde odaklanacaklardır.

678 Bu, Garfinkel tarafından öğrenci deneylerinde kullanılmış olan aynı örnektir. Bölüm 6’ya bakınız. Blumer bu örneği 1975’te kişisel bir mülâkatta kullanmıştır.

Örneğin, satıcının, bu müşteri ile uğraşmakta yardımcı olması için patrona başvurma fikrini reddetmiş olduğunu düşünelim. Niçin böyle yaptığını açıklamak için, satıcının “dünya”sını anlamak gereklidir. Bu satıcı yakın bir zamanda patronla tartışmış ve bu yüzden yardım istemekten kaçınmış

olabilir. Satıcının kararı, müşteri ile pazarlık etmeye gücünün yetip yetmeyeceğine de bağlıdır ve bunun da açıklamaya girmesi gerekir. Yani yanıt, birçok şeye dayalıdır; örneğin, her iki tarafın cüsseleri ve fizik güçleri ve müşteriye malı daha ucuz fiyata bırakmanın ve farkını cepten ödemenin en kolay yol olacağına karar veren satıcının malî olanakları.

Blumer, bu yorumlama sürecinin, satıcının bu durumdan etkilenen diğer kişiler ile ilgili olarak kendi kendisine neler söylediğine dair belirtiler içermesi ve böylece ne olup bittiğini anlamak için, bu satıcının "tarihçesi"ni bilmemiz gerektiğini söyleyecektir. Daha önce, başına böyle bir şey gelmiş midir? Eğer gelmişse, nasıl bir çözüm bulmuştur? Bu çözümler başarılı olmuş mudur?

Simgesel etkileşimin temel öncülleri bir arada, bireyin bir duruma verdiği anlamdan insan etkileşiminin nasıl doğduğunu vurgulamaktadır.

Yapı ve Süreç

Blumer çok zaman yapıdan "deli gömleği" diye söz eder. Mead gibi o da, insanları her zaman etkin, her zaman çabalayan ve uyum sağlayabilen varlıklar olarak kabul eder ve Mead'in toplum ile ilgili anlayışı ile, *toplumu "bir yapı olarak kabul eden yaygın sosyolojik görüş"* arasında "kesin" bir fark görür. Öte yandan Blumer, Mead'in görüşünün, toplumda yapının varlığını reddetmediğini anlatır. Blumer, "toplumsal roller, statü durumları, mertebeler, bürokratik örgütler, kurumlar arası ilişkiler, farklı ayırımsal (differential) otorite ilişkileri ve benzerleri gibi" yapıların önemine işaret eder. Bu gibi yapıların çok önemli olduğunu kabul etmekle beraber, Blumer, bunların davranışı belirlemediğini söyler:

> Örneğin, bir kısım seçkin toplumbilimciler gibi, toplumsal etkileşimin toplumsal roller arasındaki etkileşim olduğunu iddia etmek gülünçtür. Toplumsal etkileşimin roller arası değil, *insanlar arası etkileşim* olduğu açıktır: etkileşimlere katılan taraflar, karşılaştıkları şeyleri (bir mükâleme konusu ya da problem) yorumlamak ve ona göre hareket etmek ihtiyacındadırlar; bu, onların rollerini ifade etmekte oldukları demek değildir. Ancak son derece törensel olan ilişkilerde, davranışın yönü ve

içeriği roller ile açıklanabilir. Genellikle yön ve içerik, etkileşim içinde olan insanların karşılaştıkları şeyler tarafından şekillendirilir. Rollerin, hareketin yönü ve içeriği ile ilgili safhaları değişik ölçülerde etkilediği gerçek olmakla beraber, bu husus belirli durumlarda bir tercih meselesidir. Bu ise, eylemin, rolün doğrudan bir ürünü olduğu iddiasından çok uzaktır. Toplumsal roller ile ilgili bu kısa tartışmamdaki gözlemim, diğer bütün yapısal konularda aynı ölçüde geçerlidir.[679]

679 Blumer, *Symbolic Interactionism*, s. 75. Barbara Lal, Blumer'ın yazılarının, yalnızca simgesel etkileşimini kuram ve yöntem bilgisinin bir anlatımı değil, fakat aynı zamanda, "toplumsal sistemin ve öteki bütünsel kuramların yetersizliklerine yöneltilen bir eleştiri" olduğunu ileri sürer. Barbara Lal, "Symbolic Interaction Theories", *American Behavioral Scientist* 38.3 (January 1995): 421-44.

Daha fazla aydınlanmak için, McCall ve Simmons tarafından tartışılmış olan "etkileşen roller" (interactive roles) ile "toplumsal roller" (social roles) arasındaki farkı ele alınız. Simgesel etkileşimciler rolden söz ederken, kültür tarafından belirlenmiş bir toplumsal rolü kastetmemektedirler; onlar bundan, daha esnek ve doğaçlamaya uygun bir şey anlamaktadırlar. Onlar, "etkileşen birbirini etkileyen rol"den, "belirli bir mevkii işgal eden muayyen bir kişiliğe özel ve onun ifadesi olan ve o kişinin durumunda olandan genel olarak beklenilenlere uygun bulunan hareket tarzını ifade eden, kabul edilebilir bir hareket şekli"ni anlamaktadırlar.[680]

680 McCalI and Simmons, *Identities and Interactions*, s. 67.

Simgesel etkileşim bakış açısına önemli katkısı olan Erving Goff-man,[681] *rol mesafesi* (role distance) üzerinde yaptığı çalışmasında etkileşen rollerin anlamını açıklamaktadır; bunu "kabul etme durumunda olan bütün icracılar tarafından rolün değil, rol'ün arkasındaki gizli benliğin (virtual self) reddedilmesi" olarak tanımlar; yani "icracıda, icra ettiği role karşı küçümseyici bir kopukluk olduğuna belirli bir şekilde delâlet eden hareketler".[682]

681 Kısım Üç'te Goffman'ın katkıları daha ayrıntılı olarak tartışılıyor. Bu bakış açısına diğer önemli katkılar şunlardır: Jerome G. Manis and Bernard N. Meltzer, ed., *Symbolic Interaction: A Reader in Social Psychology* (Boston: Allyn and Bacon, 1972): Nieholas C. Mullins, *Theories and Theory Groups in Contemporary American Sociology* (New York: Harper and Row,

1973) ve daha önce adı geçen Shibutani'nın 'festschrift' kitabı, *Human Nature and Collective Behavior.*

682 Erving Goffman, *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction,* (Indianapolis: Bobbs - Merrill, 1961):108-10.

Örnek durum olarak atlıkarıncayı kullanan Goffman, burada atlıkarıncaya binen üç ya da dört yaşındaki çocukların, rollerini ciddiye alarak hevesle icra ettiklerini ve bütün yeteneklerini kullandıklarını gösterir. Ancak bu, rolden kopukluk gösterdikleri gözlenen beş ya-şındakilerde değişir. Goffman burada, sonuçta ortaya çıkan rol mesafesini şöyle anlatır:

> Anlaşılıyor ki, bir atlıkarınca atına binmiş olmak artık yeterli değildir. Ve bu gerçeğin, insanın kendi karakterine uygun olarak sergilenmesi lazımdır. Muhtemelen ana ve babaların, atlara binerek refakat etmelerine müsaade edilmeyecek ve düşmeyi önleyecek kayışlar genelde küçümsenecektir. Binicilerden biri, her şeye tamamıyla hâkim olduğuna erken bir işaret olarak, ayaklarını veya ellerini ata vurarak müziğe tempo tutacak, bir diğeri ihtiyatla da olsa atın semeri üzerinde ayağa kalkmak ya da ayaklarını yere değdirmeden at değiştirmek denemesine girişecektir. Daha bir başkası bir eliyle direğe tutunup, baş dönmesine meydan okurca-sına gökyüzüne bakarak alabildiğince geriye doğru uzanabilecektir. [683]

683 Goffman, *Encounters,* s. 107.

Goffman'a göre, beş yaşındaki binici, bütün rol ile ilgili olarak bir nevi özür dilemekte ve bazı manevralarla (veya durumu idare ederek) rolden çekilmektedir. Çocuklar büyüdükçe kendileri ile rol arasındaki mesafeyi büyütürler: sekiz ve dokuz yaşlarında at üstündeki çocuk hiç tutunmamakla rolünü hafife alırken, on bir ve on iki yaşlarında, "bütün bu işi, bir şaka ve gülünç bir durum olarak tanımlar".[684]

[684] Goffman, *Encounters,* s. 108-109.

Burada önemli olan nokta, rol mesafesinin ipuçlarının yakın plandaki seyirciler ve binicinin yaşı oluşudur. Atlıkarınca binicilerinin stratejileri, yakın plandaki seyircilerden doğrudan etkilendiğinden, binicilerin bunları "dikkate aldıkları" söylenebilir. Örneğin, 13-19 yaşları arasındaki çocukların, eğer yaşıtları seyirciler arasında iseler, oldukça önemli ölçülerde rol mesafesi göstermeleri beklenebilir. Aynı zamanda, "etkileşen rol" (interactive role) kavramı, bir kişinin belirli kişiliğini hesaba katacağından, rol mesafesinin belirlenmesinde birçok doğaçlamaya yer verir.

Blumer, yapının varlığını reddetmemektedir; insanların davranışını belirlemede yapısal hususların öneminin abartılmasına karşıdır. Simgesel etkileşimciler insan tabiatıyla ilgili görüşlerinde, insanın başlı başına bir nesne olan bir *benliğe* (self) sahip olduğuna inanırlar. Bu, bireyin, dünya ile karşılaştığında, kendisine karşı da hareket edebileceği demektir. Bu itibarla, birey karar alma sırasında, hareketin ortamını da dikkate alırken, hareketin parçalarını bir araya getirmektedir. Hareket eden insanlar olarak, kişilerin karşılaştıkları başkalarına yanıtları yalnızca yapılanmış değildir. Blumer, insan eyleminin, her zaman, bireyin kısaca plan ve niyetlerini gözden geçirmesinden sonra olduğunu söyler. İnsan eylemi, *çoğu zaman/genellikle*, insanın ne ile karşılaştığını kendi kendisine belirlemesinden sonra yapılanır. Burada, *'çoğu zaman'* önemli bir öğedir. Daha önce, Blumer'ın ve de Mead'in yapılanmış eylemi, ya da önceden tanımlanmış durumları tamamen reddetmediklerini görmüştük. Eğer her etkinlik her zaman baştan başlanarak tanımlanacak olsa idi, insan davranışı çok karmaşık olacak ve karşılıklı yanlış anlamalara birçok talihsiz fırsatlar sağlanmış olacaktı! *Simgesel etkileşimci bakış açısı,* insanların içerisinde kendi davranışlarını tasarlamak zorunda oldukları birçok yapılanmamış ve tanımlanmamış durumlar olduğuna işaret etmektedir. Bundan başka, çoğunlukla önceden tanımlanmış durumlarda bile böyle olmayan eylemler vardır.

Sorunlu durumlar ya da yeni yorumlar gerektiren durumlar, simgesel etkileşimci çözümlemenin odağıdır, oysa diğer bazı bakış açıları bunların üzerinde fazla durmadan ya da anlam çözümlemesini yapmadan geçmek veya reddetmek eğilimindedir. Blumer bu gibi durumlara belirli örnekler verir. Örneğin, duyguların başrolü oynadığı, neşenin yayılıcı olduğu eğlence

veya dans topluluklarına, kavga ve çatışmalar gibi düşmanca ilişkilere işaret eder.

Sorunlu durumların son kategorisi, karşıt ilişkiler, Blumer'ın en çok kullandığı durumlardır; ve ona göre, ancak simgesel etkileşimin bu durumları çözümleyecek âletleri vardır. Blumer çoğu zaman, kazanma veya üstün olma marifetine ağırlık verilen futbol oyunundan örnekler verir.[685] Futbol oyunlarının çoğunu önceden tayin etme ve planlama mümkün olmakla beraber, topun yolu kesildiğinde, durum belirsiz hâle gelmekte ve insanın 'benlik sunumu' (self-indica-tion) ve 'yorumlama' zorunlu olmaktadır.

685 Burada, Blumer'ın profesyonel bir futbol oyuncusu olarak kendi deneyiminden yararlandığı akla geliyor.

Belirsiz durumlar içeren başka karşıt ilişkiler; krizler, çıkmazlar, kuraklıklar, yangınlar, yer sarsıntıları, savaşlar, başkaldırılar, linçler ve paniklerdir. Blumer, toplumbilimcilerin, insanın kendisini belirtme/benlik sunumu ve yorumlamasını incelemeden, bu durumları nasıl çözümleyebileceğini sorar.

Blumer, kültürel yapıyı ve toplum yapısını sınırlayıcı ya da "deli gömleği" olarak gördüğündendir ki, çözümlemesinde *süreç* üzerinde odaklanmayı yeğler. Yapısal çözümlemenin, sorunlu durumlar ile ilgili hiçbir şeyi açıklayamayacağı hususunda özellikle ısrarlıdır. Örneğin, Parsons'ın kalıp değişkenlerinin bir miktar 'benlik etkileşime-ne yer verdiğini kabul etmekle beraber, bunu, ya şunun ya da bunun tercih edilmesinin önceden belirlenmiş olması nedeni ile, çok sınırlayıcı bir *'kendi kendisi ile etkileşim'/benlik etkileşimi* olarak görür.

Her kalıp değişkenin, harekete geçilmeden önce, her aktör tarafından çözülmesi gereken bir ikilem olduğunu hatırlayacağız. Kalıp değişkenlerden birini anlatmak için, bir işverenden, istihdam edeceği bir kişi ile ilgili olarak karar verirken, başarıyı, doğuştan ileri gelen başka değerlere üstün saymasının beklendiği bir örnek vermiştik.[686] Parsons her durumda, aktör tarafından "uygun" bir seçim yapılacağını ve kararın keyfî olmayıp; işverenin, toplumun normlarına ve değerlerine bağlı olduğunu kabul etmektedir. Buna karşılık, Blumer, birçok durumların benzerleri görülmemiş olduğuna ve "uygun" davranışın önceden belirlenemeyeceğine

işaret etmek ister. Yakın zamanlarda, kalıp değişkenlerle ilgili olarak şunları söylemiştir:

686 Bölüm 2'ye bakınız.

> İnsanlar eğer içinde bulundukları her bir durumu yorumlamadan ve hareket etmeden önce, her beş değişken içerisindeki her seçenek arasında, durup seçim yapmak zorunda olsalar, felç olacaklar ve topluluk hayatı duracaktır.[687]

687 Blumer, "Comments on Parsons as a Symbolic Interactionist", s. 59.

Blumer'a göre, durum ne kadar az yapılanmış ise, onu anlamak için simgesel etkileşimci çözümleme o kadar gereklidir.

Blumer, yapı konusundaki bu tutumuna göre, bir benliğe sahip bireyin çözümlemesinden topluluğa nasıl geçmektedir? Blumer, Mead'in *'toplumsal hareket' (social act)* terimini *'ortak eylem'e* (joint action) çevirerek bunu şöyle açıklar:

> ...ayrı katılmacıların davranış yollarının bir araya gelmesiyle oluşan daha geniş ortak eylem şekli. Ortak eyleme örnekler, bir alım-satım muamelesi, bir aile yemeği, bir evlenme töreni, çarşıya çıkmak, bir oyun, bir eğlence partisi, bir münazara, bir mahkeme ya da savaştır ... Her katılımcı mecburen farklı bir mevki işgal eder, bu mevkiden hareket eder ve ayrı ve farklı bir hareket içinde yer alır. Ortak eylemi oluşturan, ortaklık değil, bu hareketlerin bir araya getirilişidir. İnsan toplumunda ayrı hareketler nasıl bir araya gelir?...Katılımcılar ilk önce yapmak üzere oldukları toplumsal hareketi belirlerler ve ikinci olarak, ortak eylemi oluşturmakta birbirlerinin eylemini yorumlar ve belirlerler.[688]

688 Blumer, *Symbolic Interactionism*, s. 70.

[73]Bundan sonra, Blumer, katılımcıların ortak tanımlamaları dolayısı ile her ortak eylemin "düzenli, sabit ve tekrarlanabilir bir tarihi vardır" der. Şöyle ki: "Bu ortak tanımlamalar, her şeyden önce geniş topluluk hayatı alanlarında, ortak eylemin intizamlı, sabit ve tekrarlanır olmasını sağlar: bunlar kültür kavramının gerektirdiği yerleşmiş ve düzenlenmiş toplumsal davranışın kaynaklarıdır".[76][689]

689 Blumer, *Symbolic Interactionism*, s. 71.

Bu noktada Blumer toplumsal eylemin büyük ölçüde “yapılanmış” olduğunu kabul ediyor gibi görünmektedir. Ancak hemen ortak eylemlerin gidişatında “birçok belirsizlik ihtimallerine” işaret eder. İlk önce ortak eylemlerin başlatılması gerektiğini söyler ve bir defa başladıktan sonra kesilebilir, terkedilebilir ya da değiştirilebilir; katılımcılar ortak eylem ile ilgili ortak bir tanım yapmayabilirler; ve nihayet ortak eylemde yeni durumlar doğabilir, der. Beklenebileceği gibi, Blumer, “ortak eylem sürecinin tabiatında olan”, “belirsizlik, olasılık ve dönüşüm”e ağırlık vermektedir.[690]

690 Blumer, *Symbolic Interactionism*, s. 72.

Blumer, kendisini, davranışı açıklamada yapının önemini vurgulayan (işlevselciler ya da çatışma kuramcıları gibi) toplumbilimcilerle karşılaştırır. Ortak eylemle ilgili tartışması, kısmen yapılanmış rol etkileşimine bazı göndermeler içerir ve ortak eylemle ilgili bazı örneklerini inceleyecek olursak, bunların içinde (törensel olmaktan çok uzak olmakla beraber) roller ile açıklanabilecek çok şey olduğunu görebiliriz. Örneğin, bir “ticari işlem” pazarlık eden müşteri ile karşılaşmış olan bir bakkal çırağı arasında olabilir. Blumer burada bakkal çırağı rolünün, o kişinin davranışının hiç olmazsa bir kısmını açıklayacağını itiraf edecektir. Ama Blumer’ın çözümleme şeklinde, davranışı belirlemede *rol* hiçbir zaman esas olmamıştır; şöyle ki:

> ...ortak hareket, eylemin “örgütlenmesi” (organization) yerine, “örgütleyen” (organizing) bir eylemdir; ancak geriye bakıldığında bir “örgütlenme” olarak görülür. Ortak bir hareket, katılımcıların, birbirlerinin yapmakta oldukları veya yapacakları şeyler olarak gözlemlediklerinin ışığında harekete geçme çabalarını temsil eder. Böylece eylem yollarının eşgüdümü (ki toplumsal örgütlenmenin işaretidir), etkileşimin gerisinde bulunan etkenlerin yalnızca bir ifadesi olmak yerine, bu etkileşim içinde ve bu etkileşim ile başa-rılır.[691]

691 Blumer, “Comments on Parsons as a Symbolic Interactionist”, s. 59-60.

Bu ifade, Blumer’ın toplumsal dünyaya bakarken, Parsons gibi yapısal bir kuramcınınkinden çok farklı bir mercek kullandığını göstermektedir.

Blumer'ınki, bireyler arasındaki etkileşim sürecinin büyütülmüş görüntüsünü elde etmek istediği için, teleskop merceğidir.

Berkeley yerleşkesinde 1964 Eylülü'nde Özgür Konuşma Hareketi başladı. Bu hareket, güney eyaletlerinde oy verenlerin kayıt işlemlerine yardımcı olmak üzere öğrenci bulmak için yerleşkede masalar kurmak gibi, yerleşkede topluma yönelik tüm siyasal faaliyetleri yasaklayan üniversite yönetimine karşı bir öğrenci protestosu idi. Orlans ve Wallace'ın anlattıklarına göre, "yönetim bürolarını işgal eden 750 kadar öğrenci tutuklanmış; lisansüstü öğretim yardımcıları boykota gitmiş; fakülte komiteleri ve Akademik Senato karşılıklı bildiriler yayınlamışlardı".[79] Berkeley'deki Özgür Konuşma Hareketi toplantıları sırasında Blumer'ın bir üst kat penceresinden gözlem yaparak ve sonra öğrenciler ile uzun uzun konuşarak, kalabalıklara karıştığı görülmüştür. Bir simgesel etkileşimci olarak öğrenci katılımlarını açıklamada yaklaşımı, bireylerin olayları nasıl algılayıp yorumladıklarını ve işe karışma kararını nasıl verdiklerini öğrenmekti. Etzioni gibi, daha çok "toplumsal yapı" ile ilgilenen toplumbilimcilerin çalışmaları, Blumer'ın yaklaşımı ile aydınlatıcı bir tezat teşkil eder. Bu toplumbilimciler olaya, Özgür Konuşma Hareketi'ni oluştu-ran bireysel karar ve hareketlere bakarak değil, altmışlı yılların bir yerleşke kargaşası dönemi olmasını açıklayacak olan genel toplumsal olguya bakarak yaklaşırlar. Örneğin Etzioni, gençlerin daha öncelere ve sonralara oranla sayıca fazla olduklarını ve nüfusun daha büyük bir bölümünü oluşturduklarını vurgulamaktadır. Buna karşılık, Blu-mer'ın "teleskop mercekleri", eylemin "yakın çekim"ini vererek, eylemi "örgütleyen" bireylerin bu sırada ne yapmakta ve söylemekte olduklarını görmemizi ve duymamızı sağlar.

Metodoloji

[79] Kathryn P. Meadow Orlans ve Ruth A. Wallace, ed., *Gender and the Academic Experience: Berkeley Women Sociologists* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1994): 4.

Herbert Blumer'ın simgesel etkileşimciliğe başlıca katkılarından bir tanesi, bu bakış açısının metodolojisini geliştirmiş olmasıdır. 1983'te Blumer üstün bilim adamlığı özelliği ile American Sociological Asso-ciation ödülünü almıştır. Blumer'ın metodolojik sorunlarla ilgili tartışmalarının "alan yöntemleri, etnografya ve niteleyici sosyolojinin kullanımı ve yaygınlaşmasını" derinden etkilediği bu alıntı ile belir-tilmiştir.[692] Daha 1937'de Blumer, "eylemin içsel seyrini" çözümlemekte araştırmacıların kullandıkları teknikler üzerinde durmuş, şöyle demiştir:

692 American Sociological Association, *Footnotes* 2. no:8 (October 1983):1.

> Böyle bir görüşten hareket edildiğinde, inceleme ve araştırmada, amacı içsel deneyim alanına nüfuz etmek olan yöntem ve tekniklerin kullanılması beklenir. Durum böyledir. Toplumsal psikolojide, hayat hikâyesi, mülâkat, otobiyografi, vaka incelemesi, günlükler ve mektupların çok kullanılmakta olduğunu görüyoruz. Bu yollar üç amaç için kullanılmaktadır. Birinci amaç, belirli bir davranış şeklinin ortaya çıkması ve var olması için gerekli zemini oluşturduğu sanılan, bireyin iç ve özel deneyimini öğrenmektir. Böylece, bir suçlu tarafından anlatılan hayat hikâyesinin, suçluluğuna ve bunun sürdürülmesine neden olarak kişisel olayların yapısını açıkladığı kabul edilmektedir. İkincisi, bireyin öznel hayat görüşünü —dünyaya bakışını, onun için farklı nesnelerin değerlerini ve anlamlarını, durumlar karşısında, bu durumlar ile ilgili "tanımlamaları"nı, tavır alışları, kendisi ile ilgili düşüncelerini göstermektir. Üçüncü amaç, hayâl etme süreçlerinin gelişmesini ve nasıl işlediğini aydınlatmaktır: kişinin hayâlleri, sakındıkları, planları ve kararları ve hayâlindeki güçlükler, hayâl kırıklıkları ve şüpheli durumlara karşı koyma şekilleri.[693]

693 Schmidt, *Man and Society,* s. 193-94. Barbara Lal, ("Symbolic Interaction Theories", s. 425) "aktörün görüş açısından, onun öznel hayatını açıklayan gazeteler, vaazlar ve diğer başka malzemeyi" de saymaktadır.

Tümevarımlı Yaklaşım

Blumer, 38 yıl sonra bir ifadesinde simgesel etkileşimciliğin, insan davranışını anlamakta, anlama ya da açıklamalarını araştırmacının iyice bilgi edindiği gerçeklere dayandırması demek olan tümevarımlı yaklaşıma mecbur olduğunu açıklarken, kendi tutumunun tutarlılığını ortaya koyar. Burada yine tutumunu işlevselcilik ile karşılaştırır. Simgesel etkileşim bilimsel yaklaşımının, işe deneysel dünya (empirical world) ile ilgili bir sorun ile başlayıp, deneysel dünyayı inceleyerek sorunu çözmeye çalıştığını açıklar. Şöyle bir sonuca varır:

> İlişkilerin belirlenmesi, önermeler, tipolojiler ve kuramlar, birtakım kuramsal öncüller tümdengelim mantığı ile *a priori* olarak değil, dünyanın sürekli olarak gözlenmesi sonucu geliştirilir.[694]

694 Blumer, "Comment on Parsons as a Symbolic Interactionist," s. 62.

Blumer, simgesel etkileşimciliğin, işlevselcilikten farklı olarak bir varsayımlar takımı ile başlayan tümdengelimli bir kuram olmadığını gösterir. Metodolojik yaklaşımları "tam bir araştırma faaliyeti" olduğundan, simgesel etkileşimciler araştırmalarına malî destek bulmak ve/veya onları yayımlamakta güçlüklerle karşılaşırlar.[695]

695 Bu sorunu çözmekte yardımcı olacak, *Symbolic Interactionism* ve *Journal of Contemporary Ethnography* gibi bazı yeni dergiler çıkmıştır.

Blumer bu sorunu simgesel etkileşim konusunda yaptığı esas açıklamasında ele alır:

> Araştırmaya dönük inceleme tekliflerinin malî destek sağlayan kuruluşların danışman heyetleri karşısındaki durumlarına veya çok gelişmiş lisansüstü sosyoloji ve psikoloji bölümlerimize sunulan doktora tezleri ile ilgili ne kadar sonuç alınabileceğine bir bakın. Karşınıza çıkan sorular barajını bir görün: araştırma planın nerede, modelin nedir, hipotezin nedir? Bu hipotezini nasıl işliyorsun? Bağımsız ve bağımlı değişkenlerin nelerdir? Değişkenlerinle ilgili bilgileri toplamak için hangi standart araçları kullanıyorsun? Örneğin nedir? Kontrol grubun nedir? Ve bunun gibi bir sürü soru. Bu gibi sorular, öğrencinin daha baştan keşfedici araştırması ile neyi bulmaya çalıştığını pek iyi bildiğini kabul etmektedir.

Ancak öğrenci bunu bilmediği için, kurallara bağlanmış (protoco-lized) araştırma süreci bunun yerine geçmektedir.[696]

696 Blumer, *Symbolic Interactionism,* s. 37.

Bunun karşısında, simgesel etkileşimcilik tarafından savunulan yöntem, bireyin kendi içerisinden hem dünyayı tanımlama, hem de aynı zamanda nesneler dünyasını belirleme süreçlerine bakmaktır. Bunun uygulamada nasıl işlemekte olduğu, bir avukatın simgesel etkileşimci bakış açısına gerek gösteren rolünün özellikleriyle sergilenebilir. Sözgelişi, bir müvekkili savunmakta olan bir ceza avukatı muhtemelen Mead'in görüşlerinin birçoğundan yararlanacaktır. Clarence Darrow, karısını döverek tecavüz eden adamı öldürmekle suçlanan Thomas Massie'yi savunurken, Darrow'un savunmasının esası, jürinin, Massie'nin "rolünü alma" kabiliyeti idi. Darrow şöyle konuşmuştu:

> Massie'nin zihninin, aylarca maruz bırakıldığı şeylerle etkilenmiş olduğunu iddia ediyoruz: günlerce, haftalarca ve aylarca keder, üzüntü, sıkıntı. Acaba sizlerden herhangi biriniz aynı şartlar altında olsaydı ne olurdu? Biz diğer insanları kendimize bakarak değerlendiririz. Kendimizi onların yerine koyarak, 'ben olsam nasıl hareket ederdim?' deriz. İçinde bulunduğumuz hayat şartlarından öte, cevap vermemizin başka yolu yoktur.
>
> ...Hiç kimse kendisini başkasının yerine koymadan onu yargılayamaz ve karar veremez.
>
> Kendinizi onun yerine koyup, tecavüze uğramış karısını, aylar süren keder ve mânevi ızdırabını düşünebilirseniz: onun karşısına çıkan adaletsiz ve acımasız kader ile karşılaşırsanız, o zaman yargılayabilirsiniz; başka türlü hiç kimseyi yargılayamazsınız.
>
> Tommy Massie'nin yerinde olsaydınız, ne yapardınız? Sizin ya da sizin veya sizin ne yapacağınızı bilmem; ama 12 kişiden en az 10'u zavallı Tommy Massie'nin yaptığının aynısını yapacaktır. Yani sizden, onu ömür boyu hapse mahkûm etmenizi talep eden şeyi.[697]

697 Arthur Weinberg, ed., *Attorney for the Damned* (New York: Simon and Schuster, 1970), s. 104-17'ye bakınız.

85Darrow böylece etkili bir konuşma ile müvekkilinin durum tanımını jüri üyelerine aktarmakta ve "kendinizi onun yerine koyun" çağrısını yaparken

jürinin diğer kişinin rolüne girmesini zekice sağlamaya çalışmaktadır. Darrow, öyle olduğunu belirtmeksizin, simgesel etkileşimin metodolojisini uygulamaktadır.[698]

698 Bu bakış açısının halk tarafından uygulanmasını sergileyen bir başka meslek, sahne sanatıdır.

Soruşturma Şekilleri

Blumer, bu görüş açısından bakarak, bilgi toplamaya çalışan toplum-bilimciler için metodolojisini açıklamış ve geliştirmiştir: araştırmacının, deneysel "toplumsal dünyaya yaklaşarak, içine derinlemesine girmesini" sağlayacak iki sorgulama yöntemi çizer. Blumer bunlardan, "deneysel toplumsal dünyanın doğrudan doğal incelenmesi" olarak söz eder ve birine "araştırma" (exploration), diğerine "gözden geçirme" (inspection) adını verir.

Araştırma/Keşfetme: Bu safhanın amacı iki katlıdır: birincisi, araştırmacıyı, "toplumsal hayatın tanımadığı ve dolayısıyla bilmediği bir alanı ile yakından ve etraflı olarak tanıştırmak" ve ikincisi, araştırma problemini —neyin farkına varıldığı, neyin göz ardı edildiği, nelerin bilgi olarak kabul edildiği ve bilginin nasıl yorumlanıp çözümlendiği görülecek olan— deneysel dünya içerisine yerleştirmek için, araştırmacının incelemesini geliştirmek, odaklaştırmak ve güçlendirmektir. Blumer bu çalışmayı esnek bir işlem olarak tanımlar:

> (Bu safhada) bilim adamı bir soruşturma yolundan bir başkasına geçer, çalışması ilerledikçe yeni bakış açıları kullanmaya başlar, daha önce düşünülmemiş olan yeni yönlere doğru hareket eder ve daha fazla bilgi edindiği ve daha iyi anlamaya başladığında, hangi bilgilerin gerekli olduğu konusunda görüşlerini değiştirir. Bu bakımlardan *keşif* safhasındaki çalışmalar, hâlen geçerli bilimsel protokol tarafından ön görülen ve sınırlandırılan işlemden farklıdır. Bu, keşif işleminin esnekliği, yapılan araştırmanın hiçbir yönü olmayacak demek değildir: bu, odak

merkezinin esas itibarıyla geniş olduğu, ancak, araştırma ilerledikçe, gitgide daha belirgin-leşeceği demektir.[699]

699 Blumer, *Symbolic Interactionism,* s. 40.

Bu safhada kullanılan çeşitli teknikler; doğrudan gözlem, insanlarla görüşme (mülâkat), konuşmaları, radyo ve televizyonu dinlemek, yerel gazete ve dergileri okumak, hayat hikâyelerini toplamak, mektup ve günlükleri okumak ve kamu kayıtlarına başvurmaktır. Örneğin Jacqueline Wiseman, köprü altı alkolikleriyle ilgili incelemesinde hem katılımcılar hem de dışarıdakilerle doğrudan gözlemlerini, kayıtların incelenmesi ve yapılandırılmamış derinlemesine görüşmeler ile birleştirerek: araştırmakta olduğu dünyayı yakından ve bütünü ile tanımayı amaçlamıştır.[700] Wiseman'ın gelişme safhaları, bu yaklaşımın esnekliğine iyi bir örnektir; çünkü bu keşif safhasında araştırma/soruşturma yollarını değiştirmeyi başarabilmiştir. "Arkadaşlarımdan biri ortadan kaybolursa (bulundukları yerden) hiç merak etmem; o zaman bilirim ki 'dolaşmaya çıkmış' *(making the loop)* olup geri gelecektir" ifadesi görüşmelerde sık sık tekrarlanınca, bu dolaşmaya çıkmanın önemini keşfetmiştir. Görüşmelere başlamadan önce hiç aklına gelmemişken, dolaşmaya çıkmanın —ya da "işleri düzeltmek" için civardaki bir veya birkaç kuruma gitmenin— köprü altı insanlarında hayatta kalmanın bir yolu olduğunu öğrenmiştir. Bu dolaşma sırasında uğrak yerlerinin çözümlenmesi, araştırmasının odak noktası hâline gelmiştir.

700 Simgesel etkileşimci araştırma yöntemi ve bu alanda alınan kararların samimi bir tartışması için Wiseman'ın *Stations of the Lost* da "Methodology Appendix"ine bakınız. (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1970).

Blumer aynı zamanda araştırmacıları, bu keşif safhasında "hayat alanında dikkatli gözlemci ve bilgi sahibi olan katılımcılar" ya da uzmanlar arayıp bulmaya teşvik eder. Birkaç uzmandan oluşan tartışma kümeleri oluşturmak, Blumer için, "araştırma alanını temsil ettiği kabul edilen herhangi bir örnekten birçok kere daha değer-li"[701]dir. Blumer kendi araştırmalarında bu "uzmanlar paneli"ni devamlı olarak kullanmıştır.

Örneğin Blumer California, Oakland'da, bir uyuşturucu tedavi programı incelemesinde kendisi ile bir arada çalışanlar ile, "yaşıtları arasında prestij sahibi olan ve onlar tarafından saygı gören uyuşturucu kullanmakta olan gençlerden bir 'çekirdek küme' oluşturmaya"[702] çalışmıştır. Bir süre sonra, Blumer, personelinin, "bu önemli durumda olan kişilerle mükemmel dostluk kurarak, onların güven ve saygılarını kazandıklarını ve çok yakın ilişkiler içinde onlarla beraber çalıştıklarını" ileri sürmüştür. Aşağıdaki alıntıda Blumer bu kişilerin, incelemenin odağını değiştirme kararında kendisini nasıl etkilediklerini açıklamaktadır:

701 Blumer, *Symbolic Interactionism*, s. 41.

702 Blumer, "The World of Youthful Drug Use", (Manuscript, University of California, Berkeley, School of Criminology, 1967), s. i.

> Onlarla (önemli olan bu kişilerle) devamlı grup toplantıları yapmayı ve yakın kişisel ilişkiler kurmayı başardık ve bu yollarla, uyuşturucu kullanmamaya karar vermiş bir çekirdek topluluk oluşturmaya çalışıyorduk. Yöneldiğimiz husus, onlarla uyuşturucu kullanımlarını etraflıca ve samimiyetle tartışmak ve uyuşturucu kullanmaları nedeni ile uğraşlarının göreceği zararların farkına varmalarını sağlamaktı.[703]

703 Blumer, "The World of Youthful Drug Use", s. i-ii.

Ancak, Blumer'ın açıklamış olduğu gibi, araştırmacılar, bu kişilerin "uyuşturucuya çok bağımlı hâle gelmiş olduklarını ve uyuşturucu kullanmanın bütün 'tehlikelerine' karşı olan inançlarının çok güçlü olduğunu" gördükleri zaman, işler tersine dönmüş ve böyle bir programın imkânsız olduğunu anlamışlardır. Böyle bir muhalefet ile karşılaşan araştırmacılar, tasarlanan uyuşturucuyu bırakma programını, araştırmacıların "uyuşturucu kullanmakta olan gençlerin yaşama biçimleri ile nasıl kaynaşmış olduğunu" anlamalarına yardımcı olacak genç uyuşturucu kullananların dünyasını incelemeye, dönüştürmeye karar vermişlerdir. Araştırmacılar, gençlerin uyuşturucu kullanmaları ile ilgili etkili bir şey yapabilmek için ilk önce, "bu uyuşturucu kullananların dünyasını gerçekçi olarak anlamaları" gerektiğini düşün-müşlerdir.[704]

704 Blumer, "The World of Youthful Drug Use", s. 11.

Bu olay, keşif evresinin yararlarından birini —yani araştırmacıya incelemenin odağını değiştirmesine müsaade eden esneklik— sergilemekle beraber, bir uzmanlık panelini kullanmanın muhtemel bir sakıncasını da göstermektedir. Uzmanlar, araştırmacıya incelenmekte olan konu hakkında, “gerçeği” bildiklerine dair fazla bir güven verebilirler.

Gözden geçirme (inceleme): Eğer keşif safhası, Blumer’ın tahmin ettiği gibi, incelenen alanla ilgili etraflı ve doğru görünüş verecek olursa, araştırmacı bundan sonraki işlem olan gözden geçirmeye hazırdır”.[705]

705 William F. Whyte’ın *Street Corner Society* (Chicago: University of Chicago Press, 1943)’ye inceleme örnekleri için bakınız.

> Ben ‘gözden geçirmekten, çözümleme amacı ile kullanılmış olan çözümleyici ögelerin deneysel içeriklerinin yoğun olarak odaklanmış incelenmesini ve bu ögeler arasındaki ilişkilerin deneysel doğasının aynı şekilde incelenmesini anlıyorum.[706]

706 Blumer, *Symbolic Interactionism,* s. 43.

Blumer, araştırıcı evre üzerinde dururken, *duyarlı hâle getiren kavramlar* terimini kullanır. Blumer’a göre, çözümlemede, duyarlı hâle getiren kavramlar çok önemli olduğundan, *araştırma* evresinden gözden geçirme evresine geçmek, tanımlamadan çözümlemeye doğru harekettir; duyarlı hâle getiren kavramı, bir nesneler sınıfını tanımlayan ve niteliklerine ait açık bir tanımlama olan *kesin kav-ram*’dan ayırır. Öte yandan, duyarlı hâle getiren bir kavram nitelikleri belirlemez ve “bu kavramı kullananın inceleme konusunun içeriğine doğrudan geçmesine elvermez.” Bu kavramı kullananın, “deneysel durumlara yaklaşmakta genel bir referans ve rehberlik işini görür”. Blumer bu görüşlerini özetlerken, “*kesin kavramlar* görülecek olan ile ilgili reçeteler verirken, *duyarlı hâle getiren kavramlar* yalnızca nereye bakılması gerektiği hususunda yön işaretleri verir”[707] der.

707 Blumer, *Symbolic Interactionism,* s. 148-49.

Glaser ve Strauss, ‘ölmekte olmanın farkında olmakla ilgili kuramlarını geliştirirken, doktor ve hemşirelerin bu kuramı kendi deneyimleri esasında

kavramalarını sağladığına inandıkları, bu duyarlı hâle getiren kavramları kullanmışlardır. Şöyle açıklarlar:

> 94Örneğin bizim "ölüm beklentileri", "yapılacak başka bir şey yok", "oyalanmak" ve "toplumsal kayıp" kategorilerimiz, hastahâne personelini hiç şüphesiz duyarlı hâle getiren veya onlar için anlamlı olan, ölmekte olan hastalarla ilgili genel özelliklerdir. Bunlar aynı zamanda somut varlıkların kendilerine değil, ama somut varlıkların özelliklerine işaret edecek kadar soyutturlar. Bundan başka, bu kavramlar, toplumbilimcilerin kuramsal düşünceleri ile mevcut durumla ilgili insanların pratik düşünceleri arasında, her iki tarafın da kuramı anlayarak uygulamalarını sağlayacak gerekli bir köprü teşkil eder. Bir yanda toplumbilimci, durumun günlük gerçeklerine ait bir "duyguya" sahip olduğunu anlarken, durum içerisinde bulunan kişi, kuramı anlayarak, idare edebileceğini anlar.[708]

708 Barney G. Glaser and Anselm L. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research* (Chicago: Aldine, 1967), s. 240-41.

Howard Becker'ın, simgesel etkileşim araştırmasının klasik bir örneği hâline gelmiş olan "Becoming a Marihuana User"ı (Bir marihuana kullanıcısı olma), bu denetleme safhasının daha iyi anlaşılmasını sağlayan bir örnektir. Becker elli kişi ile yaptığı kişisel görüşme sonucunda marihuana kullananların bir yaşayış modelini çıkarmıştır. Bu model Becker'ın çözümlemesine kılavuzluk eden tavır alış ve dene-yimlerdeki değişiklik merhalelerinden oluşur. Becker bu yaşayış modelini şöyle anlatır:

> Özetlenecek olursa, bir kişi marihuanayı zevk için kullanılabilecek bir nesne olarak algılamayı öğrenme sürecinden geçtikten sonra, zevk için kullanabilecektir. Hiç kimse şu merhalelerden geçmeden bir kullanıcı hâline gelmez: (1) bu maddeyi gerçek etkilerini gösterecek şekilde kullanmayı öğrenmek; (2) etkileri fark etmeyi öğrenip bunları uyuşturucu kullanımına bağlamak (yani kafayı bulmayı öğrenmek); ve (3) algıladığı duyumlardan zevk almayı öğrenmek. Bu süreç sırasında marihuanayı

> kullanan, marihuana kullanmaya başlarken kendisinde mevcut olmayan bir eğilim ve güdülenme geliştirecektir. Çünkü bu süreç yukarıda ayrıntıları açıklanan bilfiil deneyim sonucunda ortaya çıkan algılamaları gerektirir ve bunlara bağlıdır.[709]

709 Howard S. Becker, "Becoming a Marihuana User", *American Journal of Sociology 59* (1953): 41-58.

Niteleyici (Qualitative) Çözümleme: Becker'ın araştırması, gözden geçirme/inceleme aşamasındaki çözümleme sürecini aydınlatır, fakat bu iki aşamanın, keşif ile inceleme aşamalarının karşılıklı olarak birbirlerini dışladıklarını kabul etmek bir hata olur. Bu iki aşamanın birbirleri ile kısmen çakıştığına inanan nitelikle ilgili araştırmacılar, bu iki aşamayı da kapsamak üzere *"doğabilimsel araştırma"* terimini kullanırlar. Örneğin Wiseman "The Research Web" (Araştırma Ağı) adlı makalesinde bu aşamaların birbirleri ile olan bağlantılarını bir "ağ" olarak tanımlar:

> Niteleyici araştırmanın temelinde verileri toplamak ile çözümleme arasında sürekli bir karşılıklı etkileşim vardır. Onun için aynı zamanda da planlama ve verileri toplamayı tartışmadan kodlama, işleme, çözümleme ve yazma safhalarını tartışmak gerçekten güçtür; çünkü, başka hiçbir yaklaşımda, araştırma işinin bütün kısımlarının birbirleri ile etkileşimleri bu kadar açık değildir. Bana göre, ilk planlama safhaları hariç, araştırma işinin bütün yönleri hemen hemen aynı zamanda gelişmektedir. Çözümlemenin ve kavramsal görüşlerin ilk parçaları, hem malzemenin düzenlenmesinde ve kodlamasında hem de gelecekte hangi alan bilgilerini toplamam gerektiğindeki en geçerli kararlarımı aldığımda ortaya çıkmaktadır.[710]

710 Jacqueline P. Wiseman, "The Research Web", *Journal of Contemporary Ethnography* Vol.3, s. 317, 321, Copyright © 1973. Sage Publications Inc.'in müsaadesi ile.

Wiseman'ın açıkladığı gibi, araştırmacı, incelemenin temel odağını ve zeminini hangi bilgilerin oluşturacağına karar verirken, bu karar bir sonraki düşüncenin yolunu açar. Bu düşünce, "çözümlemenin düzenleyici şeması" hâline gelen, genel proje ya da modeldir. Bu noktada bile, *keşif* ve *inceleme*

safhaları, aynı anda gerçekleşmektedir; çünkü model, “toplanmış olan bilgiden ortaya çıkar” ve “daha toplanacak olan bilgilerin toplanması ve sınıflandırılmasında” yardımcı olur.

Wiseman, nitelik ile ilgili araştırmacılarca kullanılan birkaç davranış modelini şöyle açıklar:

1. İçindeki her şeyin bir başlangıcı, ortası ve bir sonu olduğu doğal bir tarihçeye sahip Becker’in meslek modeli (career model) gibi, sıralı bir zaman ve sürdürülen yaşam modeli;
2. ”Olayın çoğu zaman hızlanma ile sonuçlanan devamlı olarak yenilendiği ve tekrarlandığına” işaret eden Wiseman’ın ‘halkaları’ gibi döngüsel (cyclical) model;
3. Blumer’ın uyuşturucu kullanan farklı tipleri gibi, “bir alanı dolduran ve orada etkileşim içindeki çeşitli insan tiplerinin tarifi” olan toplumsal tipler modeli;

Glaser ve Strauss tarafından kullanılmış olan, “farkında olma bağlamları” gibi, davranış değişikliklerini karşılaştırmada kullanılan, toplumsal eylemler ve etkileşimler modeli;

Davranış ortamlarında odaklaşan ve bu toplumsal “alt sah-neler”de cereyan eden özel kültür ve etkinlikleri anlatan, toplumsal ortamlar veya sahneler modeli.[711]

711 Wiseman, “The Research Web”, s. 321.

Blumer, soyut ve niceliksel bilgiler yerine, doğrudan doğruya deneysel dünyayı ve orada cereyan eden etkinlikleri incelediğinden, doğal soruşturmayı diğer araştırma şekillerine üstün tutar. Ama, gözlenebilir toplum dünyasını doğrudan incelemeye yaptığı davetin, niceliksel çözümlemeye inanmış olan toplumbilimcilerin çoğu için bir anlam ifade etmeyebileceğini bilmektedir. Ş öyle der:

Bunlar, nüfus ile ilgili birçok bilgi toplayıp çözümledikleri, toplum araştırmaları yaptıkları, anketlerle insanlardan bildirimler elde ettikleri, oy

> listelerini kullandıkları, ayırımcı klinik muayenelerine giriştikleri, çok ince ölçüm araçları kullandıkları, toplumsal eylemi kontrollü laboratuvar şartları içerisine soktukları ve toplumsal hayatın bilgisayar simülasyonunu yaptıkları ve varsayımlarını *(hy-pothesis)* test etmek için önemli ampirik dünyayı doğrudan incelediklerini iddia edeceklerdir. [712]

712 Blumer, *Symbolic Interactionism*, s. 34.

Blumer'ın deneysel/görgül toplumsal dünyanın doğrudan incelenmesinden bunu anlamadığı açıktır. Blumer'ın istediği, "incelenmekte olan hayat alanının yakından ve olduğunca tam olarak incelenmesi" dir.[713] Bu ise, yukarıda sözü geçen tekniklerden hiçbiri değil; alanın serbestçe araştırılması, "içindeki insanlarla yakınlaşmak, onları karşılaşacakları çeşitli durumlarda görmek, sorunlarını tespit ederek bunları nasıl ele aldıklarını gözlemlemek, konuşmalarına katılmak ve hayatlarının seyrini gözetlemek"tir. Blumer'ın bu tutumu, onun sözünü ettiği kendi terimlerine göre, "yumuşak" yerine "katı" bilgilerin toplanmasını isteyen toplumsal bilimciler ile ters düşmesine yol açar.

713 Blumer, *Symbolic Interactionism*, s. 87.

[99]Blumer, niceliksel yaklaşıma karşı en canlı savunmalarından birinde I.Q. testine hücum eder. Bir zekâ testinin aşağıdaki çeşitli şekillerde tezahür eden zekâ ile ilgili nasıl tatmin edici bir fikir vereceğini sorar:

> Bir iş hayatı girişimcisinin bir piyasa durumundan dâhiyane bir şekilde istifade etmesi, yoksul semtlerde yaşayanların hayatta kalma ile ilgili yöntemleri, bir köylü ya da kabile insanının kendi dünyası ile ilgili sorunlarla baş etmesi, ve bir şairin etkili bir şiir yazması.[714]

714 Blumer, *Symbolic Interactionism*, s. 30.

Blumer'ın IQ testine itirazı, bunun gibi resmî ve bağlam dışı araçların, yukarıda tasvir ettiği bir zeminde yer alan davranışı tatminkâr bir şekilde ölçemeyeceğidir. Niceliksel yaklaşımın değerini şöyle sorgular:

> Deneysel yaklaşıma ve nesnel, niceliksel yaklaşıma (anket soruları, programlar ve testler şeklinde) karşı genellikle yöneltilen eleştiri, bireylerin nesne ve durumlara tepkilerini belirleyen ve onların aracısı olan

‘anlamlar’ı, yakalayamamaları ile ilgilidir. Bir anket üzerindeki, bir program ya da test üzerindeki sorular açık ve seçik olabilir, ve birey yanıtlarını, nicelik olarak ele alınabilecek bir şekilde kategorik ve kesin olarak verebilir. Ancak, burada belirtilmek istenen nokta, bu sorulara verilen yanıtların, bu soruların o birey için ne anlama geldiğini açıklamadığıdır: böylece araştırmacı, bireyin, sorunun gönderme yaptığı nesneler ile karşılaşması hâlinde, davranışının nasıl olacağını ya da tavır alışlarının ne olduğunu bilemeyecektir.[715]

715 Schmidt, *Man and Society*, s. 194.

Örneğin, hânenin başı kadın ve, yıllık geliri $7.500 olan altı kişilik bir ailenin, yıllık gelirlerinin $10.000 altındaki aileler kategorisine sokulması doğrudur. Örneğin bir bölgede yoksul hânelerin yüzdesi ile okul öğrencilerinin başarı ortalaması arasındaki istatistiksel ilişki ile ilgilenen birçok araştırmacı için bu yeterlidir. Ancak, Blumer gibi araştırmacılar başka sorunlarla ilgilenirler. Onlar, annenin, çocuklarına davranışı, iş arama kararları almakta ya da, günde üç öğün yemek için bütçeyi kullanmaktaki yaratıcılığını dikkate alırken, $7,500’ lık bütçenin o anne için ne demek olduğunu öğrenmek isterler. Simgesel etkileşimciler, niceliksel millî nüfus sayımlarının faydalarını inkâr etmemektedirler; ama sormak istedikleri araştırma soruları için, nüfus sayımı soru ve yanıtları yetersizdir. Onların *anlam* ile ilgili yaklaşımları ve vurguları niceliksel yönteme sığmamaktadır.

Ancak, bizim için bir yaklaşımı bir diğerine tercih etmek gerekli görünmemektedir. Niteliksel araştırmanın, niceliksel araştırmaya katkıları olabilir. Bu sayede, verimli varsayımlar oluşturulabilir ve o zamana kadar bilinmeyen ama ihtiyaç olan araştırma alanları ortaya çıkabilir ve gerekli tipolojiler sağlanabilir. Biz burada, bu iki araştırma yaklaşımının birbirleri ile rekabet edecek yerde, birbirlerini tamamlamaları gerektiği görüşünü savunmaktayız.

Mikrososyoloji

Skidmore, simgesel etkileşimcilerin mikrososyolojik yaklaşımından söz ederken, “bu bakış açısı ile yapılan araştırma, gittikçe çeşitlenen durum ve etkinlikler üzerinde durduğundan, sonuçta bunları bütün toplumlar ile ilgili tutarlı bir görüş hâlinde bir araya getirmeyi ihmal eder”[716] demektedir.

716 William Skidmore, *Theoretical Thinking in Sociology* (New York: Cambridge University Press, 1975), s. 236.

Ancak Blumer, Jonathan Turner’ın, “Parsons as a Symbolic Interactionist” başlıklı makalesine karşılık verirken, simgesel etkileşimci-lerin metodolojisinin “mikroetkileşimci süreçleri vurguladığı” ithamını reddeder. Blumer, simgesel etkileşimci yaklaşımın büyük örgütleri inceleyebileceğini iddia ederek, okuyucuya, “Sociological Theory in Industrial Relations”[717] başlıklı makalesini tavsiye eder.

717 Blumer, “Comment on ‘Parsons as a Symbolic Interactionist’”, s. 61. Blumer’in, “Sociological Theory in Industrial Relations”, *American Sociological Review* 12 (1947): 271 -78’e de bakınız.

Blumer’ın makalesi dikkatle okunduğunda, ortaya açık seçik ve tam bir metodoloji koymadığından, biraz şaşırtıcı olduğu görülür. Blumer, şöyle yazar:

> Bu müphem bakış açısını belirgin hâle getirmek ve içini doldurmak için gerekli gözlemler, çok yakından tanıma ve hayâl etme gücüne dayalı geniş bir kavrayış gibi iki şartı yerine getirmelidir... Sanayi ilişkileri alanındaki gözlemler, maalesef geniş karmaşık modeller şeklinde yapılmalıdır; ama gerçekçi olmak için de bu gereklidir. Bir bakıma, sanayi ile ilgili gözlemler, modern savaş ko-numundakilere benzer zorunluluklar taşır. Tek başına gözetleme yerindeki asker, bir gözlemci olarak ne kadar yeterli olursa olsun, geniş savaş alanında nelerin olup bittiğini anlayamaz. Bana göre, bir fabrika içinde gözlem yapmak durumunda olan bir sosyoloji araştırmacısı da benzer sınırlamalara mahkûmdur. Etkili bir gözlem için, gözlem yapan kişinin sahadaki hareketi hissetmesi, çok çeşitli rollere girmesi, birçok farklı durumları değerlendirebilmesi, ve böylece bunları iyi kötü bütünleştirilen bir model içine yerleştirebilmesi lazımdır. Bu tipte bir gözlemlemenin doğru olabilmesi, ister beğenelim ister beğenmeyelim, yüksek derecede hayâl gücüne dayalı bir muhakemeye gerek gösterir.[718]

[718] Blumer, "Sociological Theory in Industrial Relations", s. 277.

Blumer, makalesini, kolektif ve kitle etkileşiminin çözümlemesine uygun bir yaklaşım projesi geliştirmemizin gerekli olduğunu -ama top-lumbilimcilerin bu işe başlamadıklarını- söyleyerek bitirir. Böylece Blumer'ın makro örgütlerde etkileşimi inceleyebilecek simgesel etkileşimi açıklayacak dediği makalesi, buna hizmet etmemiştir. Blumer ortaya bir "bulanık taslağın ana hatları"nı koyarken, okuyucular, simgesel etkileşimin makro düzeydeki toplulukları nasıl inceleyeceği hususunda bildiklerine fazla bir şey ilave etmemişlerdir.[719] Mikrosos-yoloji, gene de, simgesel etkileşimciler için ana üstür. Şimdi, Blu-mer'ın öğrencisi, ve *yüz yüze etkileşim*de uzmanlaşan Erving Goff-man'a yöneliyoruz.

[719] Bunun aksini savunan iyi belgelenmiş bir sav için David Maines, "Myth, Text and Interactionist Complicity in the Neglect of Blumer's Macrosociology", *Symbolic Interaction* XI (1988): 43-57'ye bakınız. Maines'e göre Blumer'ın başlıca ilgisi toplum çapında örgütlerin çözümlemesidir.

Kısım Üç - Erving Goffman: Dramaturji ve Etkileşim Düzeni

106Bu bölümde Goffman'ın kuramsal katkılarını sistemli bir şekilde gözden geçireceğiz. Goffman'ın çalışmaları simgesel etkileşimci bakış açısının dışında muhtelif kuramcıyı etkilemiştir. Örneğin, Peter Blau, Goffman'ın *izlenim yönetimi* (impression management) ve *rol mesafesi* (role distance) kavramlarını kendi toplumsal alışveriş kuramına uygulamıştır. Goffman'ın çalışmaları etnometodologlara[720] ilham vermiş ve Randall Collins, Goffman'ın birçok fikirlerini *Conflict Sociology* (Çatışma Sosyolojisi)[721] kitabına almıştır. Collins, Robert Merton'un, "Yirminci yüzyılın ortalarında en çok tanınan Amerikan sosyologu" olduğunu; C. Wright Mills'in "en büyük siyasal etki"ye sahip olduğunu; ve Talcott Parsons'ın "başlıca en kapsamlı kuramcı", ama Erving Goffman'ın

“entelektüel gelişmeye en fazla katkısı olan” sosyolog olduğunu söylerken, Goffman’a en yüksek takdirlerini belirtmiştir.[722]

[720] Paul Attewell’in, “Ethnomethodology Since Garfinkel”, *Theory and Society* I (1974): 179-210.

[721] Bölüm 3’te Collins’ın Goffman’a göndermelerine bakınız.

[722] Randall Collins, *Sociology Since Midcentury* (New York: Academic Press, 1981), s. 297.

1922 yılında Mannville, Alberta’da doğan Goffman 1945’te To-
ronto Üniversitesi’nde B. A. derecesini; 1949 ve 1953’te Chicago Üniversitesi’nde M.A ve Ph. D derecelerini kazanmıştır. Doktora tezini bitirdikten kısa bir süre sonra, Berkeley, California Üniversite-si’ne eski hocası Herbert Blumer’ın yanına gitmiş ve orada 1969 yılına kadar ders vermiştir.[723] Daha sonra da Pennsylvania Üniversite-si’nde “Benjamin Franklin Antropoloji ve Sosyoloji Profesörü” olarak, 1982 yılında zamansız ölümüne kadar ders vermeye devam et-miştir.[724]

[723] Berkeley’de iken Goffman, Harold Garfinkel’ın çalışmaları ile ilgilenmiş, ve Garfinkel’ın yayımlanmış çalışmalarını okumaları için öğrencilerini teşvik etmiştir. Goffman’ın bazı öğrencileri Garfinkel’ın seminerlerine katılmak üzere 1960’ların sonlarında Berkeley’den California’ya yolculuk etmişlerdir.

[724] Başlıca yayınları *The Presentation of Self in Everyday Life, Asylums, Encounters, Behavior in Public Place, Stigma, Interaction Ritual, Relations in Public, Strategic Interaction, and Gender Advertisements* (Seçilmiş Kaynakça’ya bakınız.)

[108]Blumer gibi, Goffman da en çok Mead’den etkilenmiştir ve bu, daha sonraki eserlerinin çoğuna yol çizen ve özellikle ilk kitabı *The Presentation of Self in Everyday Life* (Ben’in Günlük Hayat İçindeki Sunumu)’da ben üzerinde odaklanmasında görülmektedir. Tam gerçek bir Meadci gibi Goffman, insanları etkin ve zeki varlıklar olarak ele alır. *Stigma’da* (leke, iz), her şey kendilerine karşı olduğunda, yine de bir ben duygusunu

muhafaza etmeyi başarabilen yaratıcı aykırı ya da bir şekilde lekelenmiş kişileri ele almaktadır. *Asylums* (Akıl Hastahâneleri)'da, akıl hastalarının bulunduğu bir kurumda yapmış olduğu gözlemler onu aynı durumda olan bireylerin oldukça önemli bir zaman süresi içinde, geniş toplumdan tecrid edilmiş olarak kapalı ve bazı yöntemlere göre yönetilen hayat sürdükleri bir yer olan *tüm kurum* (total institution) kavramını icad etmesine neden olmuştur.[725] Burada, bu kurum içinde yaşayanların, kurumun reçete gibi önerdiği rolü ve ben'i kabul etme yerine kendi kişiliklerini (benliklerini) korumaya yönelik birçok dâhiyane stratejiler geliştirdiklerini -ve bu olay çok yapılandırılmış bir kurum içinde cereyan etmektedir- görmüştür. "Bir kurum üyesinin izin verilmemiş vasıtalar kullanarak veya izin verilmeyen sonuçlar elde ederek, ya da her ikisi ile birlikte, kurumun (örgütün) onun ne yapması gerektiği ve neye ulaşması gerektiği ve böylece ne olması gerektiği hususundaki kabul ve beklentilerini bir şekilde aşmasını sağlayan alışıla gelmiş bir düzenleme" olarak tanımladığı "ikincil uyarlamalar" tartışmasında birçok örnekler verir.[726]

[725] Erving Goffman, *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and other Inmates* (New York: Doubleday, 1961), s. XII.

[726] Goffman, *Asylums,* s. 189.

İkincil uyarlamaların bazıları (bir banyo küvetini ve radyatörünü, özel bir çamaşırhane sistemine çevirmek gibi) "elde olanla idare etmek" ve (hastahâne arkasında içki içme yeri olarak kullanılacak bir ağaçlık ya da hastahâne alanının ortasına yakın yerdeki poker oynamak için saklanılabilecek bir ağaç gölgesi gibi) "serbest yerler"dir. Bu "ikincil uyarlamalar" insanların durumları nasıl karşıladıklarını ve kendi davranışlarını nasıl tasarladıklarını gösterir.

Bundan başka Goffman şöyle der;

> [113]İnsanın kendisinden bir kısmını bir kurumun pençesinden kurtarma çabası akıl hastahâneleri ve hapishanelerde çok açık olarak görülür: ama daha şefkatli ve daha az bütüncül (topyekûncü) olan kurumlar da vardır. Ben bu karşı çıkış mekanizmasının, te-sadüfî bir savunma mekanizması olmadığını, ancak benliğin gerekli bir parçası olduğunu söylemek

istiyorum. Bir kişi olduğumuza ilişkin duygumuz, daha geniş bir toplum birimi içine çekilmemizden ileri gelmektedir; kişilik özelliğimiz ise, bu çekime karşı gösterdiğimiz ufak tefek direnmelerimizden doğabilir. Statümüzün gerisinde, dünyanın yoğun katı yapıları vardır, ama kişisel kimlik duygumuz çoğu zaman çatlaklar (aralıklar) arasındadır.[727]

727 Goffman, *Asylums,* s. 319-20.

Goffman'ın araştırması, içinde yaşayanların onları eski benliklerinden ayıracak her gayrete karşı koydukları bir akıl hastahânesindeki gizli hayatı açığa çıkarmıştır. Mead'in "Ben" (the "I")inden büyük ölçüde etkilenmiş olan çalışmaları, bireylerin "çekime karşı koydukları" ve "çatlaklar (aralıklar)" içinde yaşadıkları durumların çözümlemeleri ile doludur.
Goffman, çalışmalarında, simgesel etkileşimciler tarafından kullanılan çeşitli yöntemleri bir araya getirmiştir: vak'a çalışmalarından elde edilen verilerle tamamlanan katılımcı gözlemler, otobiyografiler, mektuplar, gazete makaleleri ve gazete ilanları. *Asylums*'daki yaklaşımını, "benliğin kaderini ele alan simgesel etkileşim çerçevesi" olarak tanımlamaktadır.[728] Mead'in *"benlik"* (the self) kavramı, Goff-man'ın çalışmalarının büyük bir kısmında merkezî bir yer almaktadır.[729]

728 Goffman, *Asylums,* s. 47.

729 Goffman, bilim adamlarının mensub oldukları düşünce okullarına göre sınıflandırılmasını uygun görmemektedir. Bu uygulamaya, "her şeyi bir göze yerleştirmek suretiyle suç olayı" adını vermektedir. Erving Goffman, "Reply", *Contemporary Sociology* X (January 1981): 61.

Durkheim'ın yazıları ve özellikle *The Elementary Forms of Religious Life* (Dinsel Hayatın İlk Şekilleri) Goffman'ı büyülemiştir. Yalnız *Etkileşim Âyini* (Interaction Ritual) konusunda bir kitap yayımlamakla kalmamış, âyin teması çeşitli kitaplarında yer almıştır. Örneğin, gösteriler, spor olayları ve danslar gibi tüm kurumlarda törensel uygulamaları tartışırken *Asylums*'da Durkheim'a gönderme yapar. Goffman'ın dediği gibi, "Bu törensel uygulamalar Durkheimci çözümlemeye çok uygundur: tehlikeli bir

şekilde hastalarla görevlilere bölünmüş olan bir toplum bu törenler yoluyla kendini bir arada tutabilir”.[730]

[730] Goffman, *Asylums*, s. 109.

Goffman’ın bazı ilk eserlerinde Durkheimci bakış açısını kullanmış olduğu doğru olmakla beraber;[731] bu, sürekli ve çok kapsamlı değildir. Büyük toplumsal yapıların tepeden bakıldığında alınan görüntüsü Goffman’a göre değildir; o, bu bölümün başında anlatılan Simmel’in “sayısız ufak sentezler”i, onun “toplumun atomları” dediği insanın bağlayıcı ilişkileri üzerinde odaklanmıştır. Goffman’ın etkileşim şekillerine büyük ilgisi ve *yüz yüze etkileşim* tanımlamalarında sosyolojik kavramları ayrıntılarla ele almaktaki yaratıcılığı Georg Simmel’i hatırlatmaktadır.

[731] Whitney Pope ve Barclay D. Johnson, “Inside Organic Solidarity”, *American Sociological Review 48* (October 1983): 691.

Ancak Goffman’ın son çalışmaları, özellikle *Frame Analysis* (Çerçeve/yapı Çözümlemesi), yapısallığın başka bir şekline doğru geçişi temsil etmektedir. Şimdi, Goffman’ın simgesel etkileşimci bakış açısına başlıca iki katkısını tartışmaya döneceğiz: dramaturjik fikirleri ve “etkileşim düzeni” görüşü.

Dramaturji ve Günlük Hayat

Webster dramaturjiyi, “tiyatro ile ilgili oyun yazma ve sahnede sunma (oynama-gösteri) sanatı”[732] olarak tanımlar. Goffman’ın ilklerden olan ve sık sık anılan çalışması *The Presentation of Self in Every-day Life* (Günlük Yaşamda Benliğin Sunuluşu) tanıdık bir sosyolojik kavram olan *rolü* alarak, insan davranışını bir tiyatro sahnesinde çözümlemek suretiyle sahneye tekrar çıkarmıştır. Kadın ve erkek oyuncuların sahne üzerindeki oyunla ilgili durumlarını alarak, bu etkileyici gösteriyi gerçek dünyada rollerini oynamakta olan alelâde kadın ve erkeklerin günlük hayatlarına uygular.

[732] *Webster’s New Collegiate Dictionary* (Springfield, Mass.: Merriam, 1961), s. 250.

[119]Goffman, bireylerin kendilerini ve etkinliklerini günlük hayatlarında nasıl gösterdiklerine bakmaktadır; özellikle bireyin, başkalarının kendisi ile ilgili izlenimlerini yöneltme ve denetleme şekilleri olan *izlenim/etki yönetimi* (impression management) üzerinde odaklanmıştır. Buna eklenen iki dramaturjik kavram "ön" ve *"arka" bölgelerdir. Ön*, "bireylerin oyundaki rollerini oynamalarının, bu oyunu gözlemleyenlerce durumun tanımlanması için genel ve sabit bir biçimde düzenli işlev gören kısmıdır".[733] Ön *sahne* (mobilya ve sahne dekorunu tamamlayan eşya, ve aksesuar) ile *"kişisel ön"*ü (görev ya da rütbe, giyim, cinsiyet, yaş, ırksal özellikler, irilik, duruş, konuşma biçimleri, yüz ifadeleri ve vücut hareketleri gibi) kapsar.[734]

733 Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (Garden City, N.Y.: Doubleday), 1959, s. 22.

734 Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, s. 24.

Goffman, kadınların kişisel görünümleri (giyim ve tavır) ile ilgili standartların, erkeklerinkine nispetle daha katı olduğunu işaret eder ve der ki, "bir kadının kamu karşısına düzgün olmayan bir kıyafetle çıkması, onun hafif meşrep ve düşük ahlâklı olduğunun bir işareti olarak algılanabilir.[735]

735 Erving Goffman, "The Arrangement Between Sexes", *Theory and Society* 4 (Fall 1977): 329. Giddens, Goffman'ın sınıf farklılaşmasının başlıca özelliği olan uzamsal bölünmeler çözümlemesini alkışlar. Ön/arka bölgeler ayrılığı sahnenin nasıl kontrol edildiğini gösterir ve Giddens sahneleri kontrol etme kabiliyetinin, gücün en büyük ayrıcalığı olduğunu iddia eder. Anthony Giddens, *Central Problems in Social Theory* (Berkeley: University of California Press, 1983), s. 206-209.

[121]Örneğin, kendinize en son ne zaman bir evrak çantası taşımış olduğunuzu sorun. Belki kitaplarınızı taşımak için buna ihtiyaç duymuş olabilirsiniz; ama belki de iş için görüşme yapacağınız bir kimseyi, fakültenizin dekanını ya da hattâ sosyoloji profesörünüzü etkilemek için

kullanmış olabilirsiniz. Bu durumda, kendinizi en iyi şekilde sunmak için giyim kuşam, yüz ifadeleriniz ve vücut hareketleriniz gibi kişisel görünüşünüzü nasıl kullanmış olduğunuzu ve her cümleyi nasıl dikkatle ifade ettiğinizi belki hatırlayacaksınız. Şu hâlde ön bölge, oyuncu sahnede başarılı bir rol oynarken seyirci tarafından gözlemlenen her şeydir. Ön bölge, oyuncunun izlenim yönetimi metnini ciddiyetle oynamakta olduğu yerdir. Ön bölgede oyuncu metne göre uygun olmayan her şeyden kaçınır. Bu şekilde davranış, akla, oyuncunun dikkatle uygun seçimleri yaptığı Parsons'ın kalıp değişkenlerini getirir. Goffman'ın oyuncuları sahnede iken doğaçlama yapmazlar. Ön bölgede (sahnede) olup bitenler, şu hâlde, seyirciyi ustalıkla idare etme çabasıdır. Bir Londra gazetesinde araba satışının metne dökülmüş bir sistemiyle ilgili bir makale, otomobil endüstrisindeki bu manevrayı göstermektedir. Makalede satış elemanlarına, "bir oyunda rolü olan bir oyuncu gibi", uymaları gereken bir metnin öğretildiği anlatılır. Sözü edilen metinler arasında en iyisi "Harris'i oynama"dır: (Müşteriye hitap ederek) "Telefonda, arabanın satılıp satılmadığını öğrenmek isteyen Mr. Harris var. 'Evet' mi diyeyim?"[736]

736 *The Daily Telegraph* (London), April 5, 1984, s. 7.

Yukarıdaki sahne oyunu, telefon stratejik bir anda çalar ve metin inandırıcı bir ses ile iletilirse, en iyi sonucu verir. Böylece, ön, alıcı müşteri için durumun daha iyi tanımlanması şansına sahip olacak ve müşteri hızla "evet" diye cevap verecektir.

Buna karşılık, arka bölge (sahne arkası), izlenim yönetimi tekniklerinin uygulandığı seyirciden gizlenmiş ve kapalı yerdir. Sahne arkası bölgede, örneğin kostümlerin düzeltilmesi ve suflörlük gibi, oyunculara çeşitli birçok yardım yapılmaktadır. Burası aynı zamanda oyuncunun rahatlayacağı bir yerdir. Goffman'ın söylediği gibi, "Oyuncu artık ön görünümü bırakabilir, söyleyeceklerinden vaz geçer ve o karakter olmaktan çıkar."[737] Sahne arkası, oyuncuların izlenim yönetimine uymaya gerek kalmayan bir yerdir; artık 'kendileri' olabilirler.

[737] *Goffman, The Presentation of Self in Everyday Life,* s. 112.

Kenen, bir çamaşırhanede yaptığı toplumsal etkileşim araştırmasında, Goffman'ın *ön bölge* kavramını, gözlemlemekte olduğu bazı faaliyetleri çözümlemekte kullanmıştır. Müşterilerin yıkamakta oldukları bazı çamaşırları saklamaya çalışırlarken, bir sahne ortamında "sahne arkasındaki işlerle" meşgul olduklarını görmüştür. Şöyle ifade eder: İçleri dolgulu sütyenler, yırtık iç çamaşırları, lekeli elbiseler hattâ çarşaflar bile, bir yabancıya insanın alışkanlıkları ve tercihleri hakkında çok şeyler açıklayabilir ve böylece kişinin kendisi ile ilgili vermek istediği görüntüyü yalanlayabilir."[738] Çamaşırhane ve otomobil satış yerleri, tiyatrodan çok farklı olmakla beraber; Goffman'ın dramaturjisinin, hayat sahnesinde günlük rollerini oynayan sıradan kadın ve erkeklerin hayatları ile ilgili olduğunu akılda tutmak gereklidir.

[738] Regina Kenen, "Soapsuds, Space and Sociability: A Participant Observation of the Laundromat", *Urban Life* 11, no.2 (July 1982): 178.

Goffman, dikkatimizi sahne arkası bölgesine çekerek, kişinin kendisini kamuya başarılı bir şekilde takdim etmesi için gerekli gizli işlemi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bize günlük hayat oyununda, kendisini evde, okulda, işyerinde, komşuluklarda ve diğer mikro faaliyet yerlerinde nasıl iyi görüntülediğini gösterir.

Randall Collins, daha alt düzeylerde, "işçilerin kendi çalışma tempolarını kontrol edebilmek için bir nefes alma aralığı sağlarken, ne-zaretçinin taleplerine uyuyormuş gibi görünerek, birleşik bir cephe görünümü vermeleri" ile ilgili örgütsel politikaları çözümlerken Goffman'ın dramaturji kavramlarını kullanır. Yetkili makamlarla bu karşılaşmalar ön sahnedir. Kendi başlarına kalan işçiler, "patronun nasıl yanıltıldığı, takım üyelerinden birinin neredeyse açık verecek olduğu" gibi hususlarda gevezelik ederken, "belirli bir sahne arkası dünyasına ait tekmil bir sözlü kültür yaratan şakalar ve fıkralar alışverişi ile" kendilerine ait olan sahne arkasındadırlar.[739]

[739] RandalI Collins, *Conflict Sociology: Toward an Explanatory Science,* s. 118.

Burada, bir sosyolog olan Collins, Goffman'ın fikirlerini bilinçli olarak örgütsel bir yapıya uygulamaktadır. Sosyolog olmayan bir kimse onları

nasıl kullanır? Politikacıların sıradan olmayan bilgiler ile ilgili tutumlarını irdeleyen bir gazete makalesinde, gazeteci şöyle yazar; “Bize göre, beyan edilmiş olan husus esas hususun tam aksidir. Politikacının bizim inanma eğilimimize dayanarak yapay ve üzerinde oynanmış ve bize vermek istediği ve genellikle de verdiği imgedir. Açıklanmayan ise, gerçeğin bulunduğu kısım olup; bunun genellikle sonsuza kadar karanlıkta kalacağı düşünülür.”[740] Bu gazeteci okuyucuyu iki önemli dramaturjik noktaya karşı uyarmaktadır: birincisi, açıklanan hususlar politikacı için ön sahnedir ve işaret ettiği gibi, “ufak hileler ve büyük aldatmalar uygulanmaktadır.” İkincisi, esas husus, politikacıların gerçekte ne düşündüklerini samimiyetle konuştukları sahne arkası bölgesindedir. Burada gazeteci bizi, dinleyicileri, politikacıların durumu bizim için sahne önü icraatları ile tanımlama gayretlerine karşı uyarmaktadır.

740 Meg Greenfield, “Must Reality Be off the Record?” *Washington Post*, April 11, 1984, s. A21. Bu makaleye dikkatimizi çeken William Sandmeyer’e teşekkür ederiz.

Sahne ve sahne arkası faaliyetler iyi düzenlenmediğinde; oyuncu, rolünü iyi oynayamaz ve gösteri farklı ölçülerde daha az başarılı olur. Bazı hâllerde hata, suflörün unutulmuş olan repliki fısıldamakta yeterince hızlı hareket etmemiş olması ya da kostümün bir parçası veya başka bir sahne donatımının sahnede düşmesi gibi, nispeten ufak olabilir. Bu gibi ufak pürüzler gizlenebilir ve oyun tamamlanabilir. Ancak, sahne arkası, sahne hâline gelirse, dinleyici ve seyirci gizlenmiş olan sahne arkası faaliyetini birdenbire görürse, ne olur? Goff-man’ın “kaçınılmazlık” çözümlemesi bu noktada aydınlatıcıdır; *Inte-raction Ritual* (Etkileşim Ayini)’da uygunluk sağlama ve gizlemenin çok önemli olduğu durumlarda, “ufak ve beklenmeyen aksamalar düzeltilebilme özelliğini yitirir ve kaçınılmaz olur” der. Örnek olarak aşağıdaki hikâyeyi verir:

> Uç hırsız Rodeo’da basit ufak bir banka soygununda tamamen beceriksizlikleri yüzünden başarısız olmuş ve burada, dün, Eyalet Mahkemesi’nce mahkum edilmişlerdir... Uçü de 7 Ocak’ta, Ro-deo’nun tek bankası olan United California Bank’tan aldıkları ve bir çamaşır torbasına doldurdukları $7710 ile kaçmaya çalışırlarken 40 polis memuru tarafından yakalanmışlardır. Pugh bir av tüfeği ile 13 görevli ve iki müşteriyi tehdit ederken, bir tabanca taşımakta olan Fleming kasa

dairesine giderek bir çamaşır torbasını banknot ve “heyhat” bozuk paralar ile doldurmaya başladı.

Aklınca, “bozuk paralar izlenemez”di. Çamaşır torbası yaklaşık 200 pound ağırlığı buluncaya kadar bozuk paraları doldurdu. Daha sonra torbayı kapıya doğru sürükledi ve torbanın gerilen ipi koptu.

Bundan sonra, iki adam torbayı kapıdan çekerken, torba bir yere takıldı ve bozuk paralar, onlar torbayı Duren’ın direksiyon başında olduğu ve kaçmak için kullanacakları arabaya doğru götürürken, arkalarından iz bırakacak şekilde yerlere döküldü. Ancak, Duren arabayı yüksek olan kaldırım kenarına çok yakın park etmiş olduğundan, ganimetlerini arabanın içine sokmak için üçü de kapıyı açamadılar. Nihayet arabayı hareket ettirerek hemen kaçmaya başlayıp, köşeyi döndüler. Orada şerifi, trafik devriyesini ve polis arabalarını görünce arabayı durdurdular.[741]

741 *San Francisco Chronicle*, March 10, 1966; Erving Goffman, *Interaction Ritual* (Garden City N.Y.: Doubleday, 1967), s. 165-66.

Burada, stratejik sahne donatımı (çamaşır torbası) yıkılmış, ve sahne arkası yardımı zamanında erişmemiştir. Goffman’ın açıkladığı gibi, burada yer alan bireyler bakımından, kanuna karşı gelen girişimin düzeltilebilme olanağı çok sınırlı olduğundan, bu durum kaçınılmaz yani mukadder olmuştur. Sahne arkası yardımın yetersiz olduğu durumlarda bu kötü ihlâller ya da hatalar için yüksek bir fiyat ödenmelidir. Burada durum aktörler için seyirciler tarafından tanımlanmış olduğundan, işler tersine dönmüştür.

Goffman’ın dramaturjik fikirleri, bizim kendimiz ile ilgili mümkün olan en iyi izlenimi verebilmek için sahne ve sahne arkası bölgelerimizdeki bütün araçları kullandığımız sayısız durumları incelememize yardımcı olmaktadır. Bize yönelttiği temel soru şudur: “Biz hepimiz de rol yapan artistler değil miyiz?” Kendi günlük hayatımızda, örneğin, bir iş mülâkatında gerekli olduğu gibi hareket ederken, bir toplumda yabancı kişilerin karşısında onlarla ilgilenirken, sevdiğimiz bir insanı eşimiz olması için ikna ederken, ya da yakın bir akrabanın cenaze töreninde diğer aile fertlerine, onlar için ‘bir kaya gibi güvenilebilir’ olduğumuzu göstermek üzere elimizden geleni yaparken, hiç şüphesiz, *izlenim yönetimi* uygulamaktayız.

Goffman daha yakın tarihlerde yayımlanan bir kitabında 500 magazin reklamını örnek alarak, bu resimler yolu ile verilmeye çalışılan, çoğu zaman dile getirilmeyen toplumsal kabulleri çözümler. Bu reklamların, reklamcının

kadın ve erkeklerin en kârlı şekilde nasıl gösterilebilecekleri hususundaki görüşlerini temsil ettiklerini kabul edersek, Goffman'ın çözümlemesi sahneye odaklanma olarak kabul edilebilir.

Goffman'ın çözümlemesinden çıkan temalardan biri, örneğin, erkeğin hem uğraşı özel alanının içinde, hem de dışında idâreci rolünü icra etmekte olduğu "işlev değerlendirilmesi"dir. Goffman, okuyucudan, erkekleri, aşağıda sayılan yerlerde bulunmaları hâlinde incelemesini ister.

> kadınların —mutfak, çocuk odası ve temizlenmekte olan oturma odası— geleneksel olarak egemen ve kifayetli oldukları bölgelerde, hayattan alınan ve muhtemelen de daha eksik ve yetersiz değerlendirme sonucu verilen bir yanıt, erkeğin hiç katkısı olmayan bir role sahip olduğu yerlerde, bir "kadın" işi tarafından ikincil duruma düşürülemeyeceği veya buna bulaşmayacağıdır. Bir başka yanıt; bana göre, erkeği gerçekçi olmayan şekilde, komik ve çocuksu gibi göstererek, onu aslında olmadığı gibi göstermekle gerçek erkek imgesini korumaktır. Daha kurnaz bir teknik; erkeğin bu kendisine yabancı gelen işi, o işi hakkıyla yapabilecek olan kadının doğrudan gözetiminde yapması ve bu arada da hem işi yapa-nın hem de seyredenin yüzünde, yapılmakta olan işin bir şaka gibi esas itibarıyla ciddiye alınmadığına tanıklık eden gülümsemenin bulundurulmasıdır.[742]

742 Erving Goffman, *Gender Advertisements* (New York: Harper and Row, 1979), s. 36-37.

Kalıtımın etkisini vurgulayan sosyobiyologların aksine; Goffman, cinsiyet eşitsizliği gibi insan etkileşimini yaratan ve sürdüren sosyokültürel etkenlere ağırlık vermiştir. "The Arrangement between the Sexes" (Cinsiyetlerarası Düzenleme) başlıklı makalesinde kadının çocuk emzirmesinin kültürel olarak yaygınlaşmış olan biyolojik bir sınırlama olduğunu iddia eder. Böylece, "ev ile ilgili birçok işin (sebebi ne olursa olsun) bir erkek tarafından yapılması uygunsuz olarak tanımlanmış" ve buna karşılık, "evden uzakta olan birçok uğraşı, kadın için uygunsuz olarak tanımlanmıştır.[743]

743 Goffman, "The Arrangement Between the Sexes", s. 313.

Goffman, evi bir toplumsallaşma deposu olarak görür ve orta sınıfa mensup biri erkek, biri kız olan kardeşleri örnek olarak verir:

> Bu iki ayrı cinsiyete mensup olan kardeşlerin evde gördükleri eğitim değişiktir, kız eve ait ve destekleyici bir role, oğlan daha geniş tabanlı rekabetçi role göre yöneltilecekdir... (Örneğin) ...yemek sırasında “o oğlan olduğu için” daha büyük parça ona verilecek, ya da “o kız olduğu için” iki yataktan en yumuşak olanı kıza verilecek, veya erkek daha kaba bir tabiata sahip olduğu için, ona daha sert cezalar uygulanacaktır.[744]

744 Goffman, “The Arrangement Between the Sexes”, s. 314.

Marx’ın aksine, Goffman şöyle tartışır:

> Bir insanın kendisi ile ilgili olarak ne olduğuna dair en derin duygusu —insanın cinsiyet kimliği— ilk karakterini ırk ayırımı ya da ekonomik tabakalaşma ile ilgisi olmayan hususlardan alır... Erkek kardeşler kendilerini kız kardeşleri gibi kişilerden farklılıklarına göre tanımlama yoluna gidecekler ve kız kardeşleri, kendilerini erkek kardeşleri gibi olan kişilerden farklılıklarına göre tanımlayacaklardır. Her iki hâlde de, bir ailenin çocukları toplumsal bakımdan farklı olan bir başka ailenin çocukları ile aralarındaki temel farka bu açıdan (toplumsal düzey) bakmayacaklardır. Kitlelerin afyonu *din* değil *cinsiyettir*... Bir adam, gününü kendisi üzerinde egemenlik sâhibi olan kişilerin emirleri altında ezilerek geçirecek ve bu durumu toplumun hemen her düzeyinde yaşayacak; ama her akşam eve döndüğünde, kendisinin egemen olduğu bir ortama yeniden kavuşacaktır. Ev dışında nereye giderse gitsin, kadınlar onun yetki gösterisini desteklemek için hazır bulunacak-lardır.[745]

745 Goffman, “The Arrangement Between the Sexes”, s. 315.

Barbie Thorne’un ilkokul çocukları ile ilgili incelemesi, Goffman’ın yukarıda sözü edilen makalesinden esinlenir. Thorne, Goffman’ın “cinsiyete bağlı bireysel davranış uygulaması” olarak tanımladığı “cinsiyetçilik” terimine gönderme yapar[746] ve incelemesinde toplumsal hayatta erkeklik ve kadınlık ile ilgili stereotip (klişe) inançlarla ilgili örnekler getirir. Oyun alanında yaptığı gözlemler, kızlarla oğlanlar arasında sınırların yaratılıp korunduğu birçok örnekler vermiştir. Thorne ortaya çıkan uzamsal ayırım modeline “sınır işi” (border-work) adını vermiştir. Çeşitli “sınır işi” tipleri arasında müsabakalar, kovalamaca, kirletme âyinleri ve istilâlar vardır.

Örneğin, sınıfta öğretmen; takımlara, “canavar oğlanlar” ve “dedikoducu kızlar” adını takınca, matematik ve heceleme oyunları gibi yarışmalar cinsiyet düşmanlığına davetiye çıkarır. Oyun alanında oğlanlar muaf tutulurken, kızların kirlilik saçan bir kaynak olarak kabul edildiği bir durumda, bir cinsiyet simetrisizliği görmüştür. Thorne şöyle yazar:

746 Goffman, “The Arrangement Between the Sexes”, s. 321.

> Bir insana ve onun eşyasına, pislik bulaştırıcı olarak görüldüğü için, yakın durmaktan kaçınmak güçlü bir toplumsal mesafe ifadesidir ve üstünlük iddiasıdır. Kirlilik inançları ve uygulamaları, istenmeyen dokunuş ya da koku ile bir arada bulunan duygu yüklü iğrenme hissini uyandırır. Çocuklar genellikle kirlilik inançlarını neşeli bir şakacılık ruhu ile belirtirler; ama “oyun”un komiklik çerçevesi bazen ciddiyet boyutlarına varabilir ve bu gibi bazı oyunlar duygusal acıya neden olur.[747]

747 Barrie Thorne, *Gender Play: Girls and Boys in School* (New Brunswick, N.J: Rutgers University Press, 1993), s. 75. Myra ve David Sadker, *Failing at Fairness: How America's Schools Cheat Girls* (New York: Scribners, 1994).

Bunun gibi, istilâ oyunları da, erkek çocuklar kız gruplarını daha sık istilâ etme eğiliminde oldukları için simetrik olmayan bir şekil almıştır. Ancak erkek tavırlı kızlar (tomboys) bir istisnadır. Sözgelişi, beşinci sınıfta Tracy ve Sheila *handball, dodgeball* ve *kickball* gibi daha az cinsiyet ayırımı olan grup sporlarını başarı ile yürütmüşlerdir. Ancak, baharda şehrin genç erkek nüfusundan önemli bir kesim *base-ball* ligine ciddi oyuncular olarak katıldığından, bu durum okulda aynı şekilde devam etti, artık Tracy ve Sheila “yeşil beyzbol sahasında çoğunluğu erkek olan beyzbol oyunlarına katılarak, okulda beyz-bol eldivenlerini bir katılımın nişanesi olarak taşımaktadırlar.[748]

748 Thorne, *Gender Play,* s. 125.

Thorne, bazı yaratıcı öğretmenler, çeşitli sınır iş tiplerinin neden olduğu zararı, sınıf içinde oğlanlarla kızlar arasındaki rekabet havası yerine, iş birliğini teşvik etmeye çalışma örnekleri vermişlerdir. Örneğin, sınıflarda

oturma düzenini işitme, görme ve boya göre yapmışlar ve bazı öğretmenler, çocukların ayakkabılarının rengi gibi başka özelliklere göre, sıraya girme talimatını vermişlerdir.[749] Goffman gibi Thorne da Georg Simmel'in toplumsal mesafenin önemi ile ilgili çalışmasına başvurmaktadır. Bundan sonraki kısımda, Goffman'ın toplumbilimine son mirası olan *etkileşim düzeni* ile ilgili çözümlemesine döneceğiz.

749 Thorne, *Gender Play,* s. 160-61.

Etkileşim Düzeni

[135]Erving Goffman 1982 yazında kansere yakalandığında, American Sociological Association'ın başkanı olarak Eylül ayında yapılacak yıllık toplantıda okuyacağı konuşmayı hazırlıyordu. Bu konuşmayı, yapamamış olmakla beraber, 19 Kasım 1982'de ölümünden önce tamamladı. Bu son çalışmasının başlığı "The Interaction Order" (Etkileşim Düzeni) idi. *American Sociological Review'da* basılan bu yazının başlığı Goffman'ın bütün meslek hayatının odağını oluşturuyordu; "iki ya da daha fazla bireyin birbirlerinin huzurunda" *yüz yüze etkileşim alanı.*[750] John Lofland'ın açıkladığı gibi, "O bize kendimiz, gerçek ve ne hissettiğimiz ile ilgili duyumuzun, farkında olmadığımız sonsuz derecede karmaşık şekillerde, etkileşim düzeninin hep hareket hâlinde olan mikro dinamikleri ile nasıl iç içe olduğunu hiç kimsenin o güne dek göstermemiş olduğu kadar ayrıntılı ve kesinlikle göstermiştir." Goffman, "aldatma ve kullanma" ve dış görünüş ile gerçeklikler arasındaki çelişkiler karşısında âdeta donup kalmıştı.[751]

750 Erving Goffman, "The Interaction Order", *American Sociological Review* 48 (February 1983): 8.

751 John Lofland, "Erving Goffman's Sociological Legacies", *Urban Life* 13 (April 1984): 7, 22.

Bütün hayatının çalışma konusunu özetleyen başkanlık konuşması, etkileşim düzeninin kendi başına bağımsız bir alan olarak ele alınması girişimidir. Burada, etkileşim düzeninin en küçüğünden en büyüğüne kadar temel birimlerini ve tekrar eden yapı ve süreçlerini özetler: (1) *kişiler,* ister tek, çift, sıralar, olaylar ya da kuyruklar hâlinde; (2) *temaslar,* ya fiziksel olarak aynı yerde bulunarak, telefon konuşmasıyla ya da mektuplaşarak; (3) *karşılaşmalar,* ya da insanların bilinçli olarak paylaştıkları, birbirine bağlı olan girişimlerde (sözgelişi iskambil oyunları, yemekler, sevişmek ve hizmet alışverişleri gibi) bir arada bulunan katılımcılar olarak; (4) *sahne gösterileri,* etkinliğin seyirci-dinleyici karşısında yapıldığı durumlar (sözgelişi, bir konuşma, münazara, resmi bir toplantı, bir tiyatro ya da müzik gösterisi) şeklinde; (5) *kutlama ile ilgili toplumsal gereklilikler,* ya da bireylerin katılımcıların düzenli bir şekilde gelip ayrıldıkları ve ortak olarak takdir gören bir oluşumun şerefine bir araya gelmeleri şeklinde. Bu sonuncusu, Goffman'ın sözünü ettiği ve birkaç gün sürecek kadar uzatılabilen en geniş etkileşim şeklidir.

Sözü edilen bireyler, temaslar, karşılaşmalar, gösteriler ve kutlamalar esas itibarıyla mikroskobik birimlerdir: Goffman'a göre etkileşim düzeninin mikroskobik düzen üzerinde doğrudan etkisi vardır. Bu bölümde Frank Wills'in, Başkan Nixon'un istifasına neden olan polise yaptığı telefon ihbarından söz edilen Watergate olayı böyle bir yansılama örneğidir. Goffman örgütsel çalışmaların büyük bir kısmının yüz yüze olduğunu söyler; örneğin, karmaşık örgütler belirli ve özellikle yönetici rolünde olan görevlilerine o kadar dayanırlar ki, kilit noktasında olan görevli kaçırıldığı veya zarar gördüğü takdirde büyük yara alırlar. Böyle zamanlarda, sistemi çalışır hâlde tutmak üzere örgüt, yöneticinin yokluğunu gizlemek için her gayreti gösterebilir. Devlet başkanlarının ciddi hastalıklarında, Rusya'da Boris Yeltsin, Birleşik Devletler'de Ronald Reagan'da olduğu gibi, "İşin başında kim var?" sorusu sorulur. Bir başka örnek de, ilkokullarda öğretmenin hastalanması dolayısıyla yerine geçici olarak bir başka öğretmenin gelmesi ile yaşanan (ya da yaratılan) kargaşadır. Bu durumun akisleri, oyun alanı, yemekhane ve servis hatlarının nezareti vb. gibi okulun diğer bölümlerine erişir.

Etkileşim düzeninin insan hayatının şansları üzerinde doğrudan etkili olan bir başka öğesi, Goffman'ın "işlem karşılaşmaları" adını verdiği öğedir. Okul danışmanları, iş örgütlerindeki personel bölümü çalışanları, psikologlar ve mahkeme görevlileri tarafından yapılan mülâkatlar bunlara örnektir. Bu işlem karşılaşmaları hem ilgili kurumları, hem de kişiyi etkileyebilir. Bir iş mülâkatında kişinin davranışı onun meslekî geleceğini etkiler. Örneğin, 1969'da Berkeley, Ca-lifornia Universitesi'nde Doktora derecesini kazanmış olan Shirley Hartley, 1960 yılında sosyolojide doktora programına girmek için Stanford Universitesi'nde yaptığı başvuruda bir fakülte üyesinin onunla mülâkat deneyimini şöyle anlatır: "Fakülte üyesi, 'Stanford sadece orada yaşamakta olması nedeniyle müracaat eden orta yaşlı bir kadını (Shirley Hartley o zamanlar otuz üç yaşındadır) kabul etmez. Biz kendi doktora mezunlarımızın Harvard ve Columbia'da ders vermelerini isteriz' diye açıklamada bulundu."[752]

752 Shirley F. Hartley, "Multiple Roles, Multiple Selves", s. 113-24, Orlans ve Wallace, *Gender and the Academic Experience.*

Buna karşılık, bu işlemden başarılı olarak geçmiş olan kişiler, hem lisans üstü öğrencilerin hem de fakültenin giderek artan çeşitliliğinden de görüleceği gibi, bir kurumun görünümünü değiştirebilirler. Örneğin, Shirley Hartley Berkeley'de lisans üstü öğrencisi iken, sosyoloji bölümünde tam zamanlı hiçbir kadın fakülte üyesi yoktu;
1991'e gelindiğinde, yirmi dokuz fakülte üyesinin yedisi (yüzde 24) kadındı.[753]

753 Orlans and Wallace, *Gender and the Academic Experience,* s. 249.

Goffman, aynı zamanda, arkadaşlık ilişkileri ve evlilik bağlarında ilk izlenimlerin önemine işaret eder. Ona göre, bu sıkı bağlar, "bir ilk karşılaşma sırasında, gereğinden daha fazla bir şeyin cereyan etmiş olduğuna işaret eder."[754] Bu bakımdan, Goffman'ın anlatmaya çalış -tığı hususa örnek olarak, "ilk görüşte aşk" hikâyeleri için gazetelerin 14 Şubat (Sevgililer Günü) nüshalarını okumak yeterlidir.

754 Goffman, "The Interaction Order", s. 8.

Goffman, son makalesinde, simgesel etkileşimciliği sentezleştir-meye de çalışmıştır. Simmel tarafından dikkatimize sunulmuş olan ufak çaptaki bağlantılar etkileşim düzeninde mevcut olup; kişiler, temaslar,

karşılaşmalar, sahne gösterileri ve kutlamalardan oluşur. Goffman, aynı zamanda, yüz yüze yaşama biçimlerinin, sürekli olarak tekrarlandıkları için, sistematik çözümlemeye birçok mikroskobik varlıklardan daha açık olduğunu iddia eder. Bu makale onun, toplumbiliminin mikro-etkileşimci düzeyinin önemi ile ilgili son kanıtını sunar.

Ancak Goffman'ın çözümlemesi çoğu zaman önemli simgesel etkileşimci bakış açısı olan *benlik etkileşimi* (self-interaction)'ni dışarıda bırakmaktadır. Yüz yüze şekillerin "öznel duygulardan çıktığını ve böylece duygudaşlığa (empathy) belirli bir rol tanıdığını"[755] söylemekle, buna yarım ağızla da olsa yer vermektedir. Burada simgesel etkileşimin çekirdeğinde olan, başkasının rolünü almanın değerini tekrarlamaktadır. Yine de, Goffman'ın kendi çalışmaları, öznel duygulardan çok, yüz yüze etkileşim hakkında çok şey anlatmaktadır. Goffman besbelli, aktörlerin yorum yapıp hesaplayarak, değerlendirdikten sonra hareket ettiklerine, yani simgesel etkileşimciliğin *'insanlar edilgin değil, etkindirler'* temel önermesine inanmaktadır. Ancak, Goffman, keskin gözlemlerine dayalı birtakım önemli kavramlarla toplumbilimini zenginleştirmiş; yine de, başlıca ilgisi, aktörlerin, hareketlerini hesaplarken kendi kendilerine ne söyledikleri değil, *durumun tanımını* nasıl ustalıkla idare etmeyi başardıkları olmuştur. Elindeki veriler, mektuplar ve otobiyografiler gibi öznel anlam kaynaklarını içermekle beraber; bu veriler, çözümlemesinin bel kemiğini teşkil etmemektedir. Ve Blumer'dan daha dar bir odak seçmiş olmakla birlikte, çözümlemesinin derinliği bunu telâfi etmektedir.

755 Goffman, "The Interaction Order", s. 9.

Goffman'ın toplumbilimine bıraktığı miras, başkanlık konuşmasının sonunda, *etkileşim düzeni* üzerinde yapılacak olan araştırmaya yeni bir yön göstermiş olmasıdır. Meslek hayatının önemli bir kısmını, itaat etme durumunda olan insanlar, ayrıcalığı olmayan gruplar üzerinde odaklanarak, haksızlığa uğramış kimseleri incelemekle geçirmiş olan Goffman farklı bir şey tavsiye etmektedir. Toplumbilimcilerin, "kurumsal yetkilere sahip olan - polis, general, hükümet üyeleri, ebeveynler, erkekler, beyazlar, ulusçular, medyacılar ve gerçekliğin yorumlarına resmî bir karakter verebilecek mevkilerde olanların faydalanmakta oldukları toplumsal düzenlemelerin

destek beklemeden (unsponsored) çözümlemelerini" yapmalarını istemektedir.[756]

756 Goffman, "The Interaction Order", s. 17.

Burada Goffman, toplumsal düzende ve toplumsal gerçekliğin yönetiminde *güç* âlemine hitap eder. İtaat etme durumunda olanlar ile emretme durumunda olan bireyler arasında tekrarlanan etkileşim örüntülerini (patterns of interaction) anlamak için toplumbilimcilerin dikkatlerini bu ikincisinin dünyasına çevirmelerini ister. Bu tavsiyesinde, toplumumuzda *iktidar* mevkilerinde bulunan kimselerin incelenmesi çabasında, mikrososyolojik araştırmacıları, çatışma kuramcıları için bir anahtar kavram olan *güç ilişkileri* ile ilgilenmeye zorlamaktadır. Son çözümlemede bu, toplumbilimi çözümlemesinin mik-ro ve makro düzeyleri arasında köprü kurmaya doğru önemli bir çaba olabilir.

Kısım Dört - Arlie Russell Hochschild ve Patricia Hill Collins: Simgesel Etkileşimin Genişleyen Ufukları

Çağdaş kadın hareketi, ışıldağını cinsiyet ve kadın işlerine çevirdiğinde, toplumbilimcileri sosyolojik kuramın ufuklarını genişletecek yeni araştırma konuları ve yeni kavramlar bulmaya teşvik etmiştir. Bölüm 3'de Marx ve Engels tarafından etkilenmiş olan feminist kuramcılar Zillah Eisenstein, Janet Chafetz ve Rae Lesser Blumberg'den söz edilmiştir. Gelecek bölümde Dorothy E. Smith'in çalışmalarının fe-nomenolojiden geliştirilmiş olan kısmı üzerinde durulacaktır. Burada, simgesel etkileşimin ufuklarını inceleyeceğiz. Arlie Russell Hoch-schild'ın *duygular sosyolojisi* üzerindeki çalışmaları, yeni bir mikro-düzey bakış açısı getirmiştir. Patricia Hill Collins kendi çalışmalarını, güç ve baskıyı ele alan daha eski çatışma kuramcılarından çok farklı yapan "kendini tanımlama" (self-definition) gibi kavramlar kullanarak, Afrikalı Amerikan kadınlar üzerinde ırk, sınıf ve cinsiyet kavşağının etkilerini çözümlemiştir.[757]

757 M. J. Deegan ve M. Hill, ed., *Women and Symbolic Interactionism* (Boston: Allen and Unwin, 1987).

Entelektüel Kökler

Birçok toplumsal kuramcı *insan duygularını* konu dışı olarak görür; önem vermez, reddeder.[758] "Bireysel hislerin toplumsal dünyayı açıklamada ne yeri vardır?" sorusunu sorarlar. Ancak, simgesel etkile-şimciler *öznel anlam* üzerinde odaklandıkları için, onların *duyguları* diğer kuramcıların herhangi birinden daha fazla ciddiye alacaklarını ve bir *toplumsal duygu kuramı*'na daha başka birçok katkıda bulunmalarını bekleyebiliriz. Bu bölümde takdim edilmiş olan malzemeyi kısaca gözden geçirecek olursak; bazısı açık bazısı gizli olsa da, duygulara birtakım göndermeler yapıldığı fark edilebilir.

758 Bölüm 3'de işaret edilmiş olduğu üzere, Lewis Coser çatışma kuramcıları arasında bu bakımdan bir istisnadır.

Weber'in, toplumbilimi tanımında öznel anlamın önemi ile ilgili görüşleri, açık olmamakla beraber, bireysel duygular ile toplumsal etkileşim arasındaki ilişkiye yer vermektedir. Biz de, etkin bir bireyin bir duruma verdiği öznel anlamın duygusal bir öge içerdiğini söyleyebiliriz. İnsanların, temas ettikleri insanlara karşı hisleri, bireyin durumu değerlendirmesine girecek olan bir etkendir ve bu da, insanların etkileşime girme veya çekilme ya da Weber'in dediği gibi, durumu "edilgin olarak kabul etme" kararlarını etkileyecektir."[759]

759 Bu kitap, s. 241'e bakınız.

Simmel'in, insanın bağlayıcı ilişkileri ile ilgili betimlemesine bir göz attığımızda; insanları sürekli olarak birbirlerine bağlayan "sayısız ufak birleşim"lerin örnekleri olan açıkça iki duyguyu -*kıskançlık* ve *minnettarlık*- buluruz.[760] *Ayna benlik'i* (looking-glass self) tanımlayan Cooley de, bizim, görünüşümüz hakkında karar veren başkası ile ilgili tasavvurumuzun sonucu ortaya çıkan "gurur ya da küçük düşme gibi kendimizle ilgili duyguları" açık olarak belirtmiştir.[761]

760 S. 227'ye bakınız.

[761] Bu kitap, s. 244'e bakınız.

Blumer'ın anlattığı, bireylerin kendi kendilerine belirli uyarıcıları (*stimuli)* işaret ederek, sonra bu uyarıcıları kendileri için yorumlamaları, gizli olarak duygulara yer veren bir süreçtir.[762] Örneğin bir kimsenin, hor gördüğü bir kimse ile yemek yemekte olduğunu söylemesi, duygusal bir öge taşır. Daha önce açıkladığımız gibi,[763] kişisel sıkıntılarını ve endişelerini anlatan bir kimse, kendisine sıkıntı veren şeyi yorumlamaktadır.[764] İnsanın, kendisi ile duygusal etkileşiminin örnekleri; ilk kez şimşekli yıldırımlı bir fırtına ile karşılaşan çocuğun kendi kendisine, "korkuyorum" demesinden, *treni istasyona yanaşmakta olan bir yetişkin kadının*, "Onu bir an önce görmek istiyorum" demesine kadar uzanır. İnsanların kendileri ile yürüttükleri konuşmalarda çoğu zaman üzüntüler, endişeler, kıskançlık, gurur, sevgi ve küçük görme gibi birçok duygular vardır. Böylece, insanların hisleri ve bu hisler hakkındaki belirlemeleri, davranışlarını tasarlamalarına yardım eder. Kısacası, insanlar, bir davranış yerine bir başka davranışı, "kendilerini iyi hissetmelerine" neden olduğu için seçerler.

[762] Bu bölümde kısım 2'ye bakınız.

[763] Bu bölümde kısım 2, s. 289'a bakınız.

[764] Blumer kişisel bir mülakatta (1975) öğrencilere simgesel etkileşimci bakış açısının önemini anlamalarında yardımcı olabilecek bir öğretim vasıtası olarak, öğrencilerin kendi üzüntü, endişe ve korkuları ve bu duygularının davranışlarını nasıl etkilemekte olduğunun sorulmasını teklif etmiştir.

Duygusal öğelere yer veren diğer iki büyük kuramcı Erving Goff-man ve Randall Collins'dir. Goffman'ın izlenim yönetimi gerçekte gurur, iyi görünme arzusundan kaynaklanan ve utanç ya da küçük düşmekten kaçınma için bir yöntemdir. Goffman'ın, "Biz hepimiz sonuç olarak rol yapan oyuncular değil miyiz?" sorusu, bizim utanmış olmaktan kaçınmak için, diğer insanların bizimle ilgili izlenimlerini kontrol etmek istememizin bir nedenine işaret eder.

Randall Collins, âyinlerin duyguları yoğunlaştırarak, katılımcıların bazı görüşlere daha sıkı bağlanmalarını sağladığını ve bunun sonucunda belirli bir toplumsal düzeni nasıl güçlendirerek meşrulaştırdığını anlatır.[765] Daha yakın bir zamanda Goffman ve Durkheim'ın âyinlerle ilgili çalışmalarından etkilenen Collins, kendisinin "etkileşim âyin/merasim zinciri" modeline duygusal enerjiyi temel bir katkı olarak sokmuştur. Ona göre, etkileşimin en temel içeriği, "diğer kişiye karşı asgari bir olumlu duygu tonudur". Böylece, örneğin bir konuşmaya kabul edilen birey, bu deneyimden yalnızca olumlu duygusal bir enerji fazlalığı elde etmekle kalmayacak, bir sonraki etkileşimin başarılı olarak aşılabilmesi için ek duygusal kaynaklar (güven, sıcaklık, coşku) sağlamış olacaktır.[766]

765 Bölüm 3'e bakınız.

766 Randall Collins, *Sociology Since Midcentury: Essays in Theory Cumulation* (New York: Academic Press, 1981), s. 276-81.

Arlie Russell Hochschild: Duygusal Emek

Duygular üzerinde ciddi kuramsal çalışmalar yapan toplumbilimciler arasında Arlie Russell Hochschild etkili bir şahsiyettir. Hatta toplumsal bilimde yeni bir alt alanın kurucusu olarak kabul edilmektedir: *Duygular sosyolojisi*. 1940'ta doğmuş, lisans derecesini Swarthmore' da ve yüksek lisans ve doktora derecelerini Berkeley'de, California Üniversitesi'nde almıştır. Santa Cruz'daki California Üniversitesi'n-den iki yıl sonra, Berkeley'deki yerleşkede ders vermeğe başlamıştır ki, şimdi Berkeley'de toplumbilimi profesörüdür.

"The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling" (Yönetilen Kalb: Beşerî Duygunun Ticarileştirilmesi) öncü kuramsal eseridir. Hochschild'ın yakın zamanlarda otobiyografik bir çalışmada açıklamış olduğu gibi, "Heyecan ve duyguları ciddiye almak fikri, kadın deneyimlerini ve bu deneyimin kamu izlenimlerini ciddiye almakla bir arada gelişmiştir."[767]

767 Arlie Russell Hochschild, "Inside the Clockwork of Male Careers", Kathryn P. Meadow Orlans ve Ruth A. Wallace, ed., *Gender and the*

Academic Experience: Berkeley Women Sociologists (Lincoln: University of Nebraska Press, 1994), s. 137.

Ne Mead ne de Blumer bir duygular kuramı geliştirdiler. Bu yeni kuram, kısmen simgesel etkileşimci bakış açısının genişletilmesidir. Hochschild, Dewey, Goffman ve Freud dâhil, birçok kuramcıdan faydalanmıştır. Ona göre, Goffman ve Freud'un duygularla ilgili görüşleri sınırlıdır. Goffman sıkılma ve utanma üzerinde uzmanlaşırken, Freud endişeyi çözümleme üzerinde uzmanlaşmıştır.[768] Buna karşılık, Hochschild'in kuramı üzüntü, depresyon, asap bozukluğu, öfke, korku, küçümseme, suçluluk, ıztırap, haset etmek, kıskançlık, mahcubiyet, utanma ve kaygıdan sevgi, acıma, özlem, sevinç, minnettarlık, gurur ve karışık duygulara kadar geniş bir duygu yelpazesini kapsamaktadır.

768 Arlie Russell Hochschild, *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling* (Berkeley: University of California Press, 1983), s. 216. Onun son çıkan kitapları: *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home* (New York: Viking Penguin, 1989) ve *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work* (N.Y.: Henry Holt., 1997)'a bakınız.

Hochschild özellikle *'duygusal emek'* (emotional labor) üzerinde odaklanır ve onu şöyle tanımlar: "Ben *duygusal emek* terimini herkes tarafından görülebilecek yüz ve beden görüntüsünü yaratacak olan *duygu yönetimi* anlamında kullanıyorum: duygusal emek bir ücret karşılığında satılabilir ve dolayısıyla *alışveriş değeri* vardır. Eş anlamlı *duygu işi* ya da *duygu yönetimi* terimlerini, aynı hareketlerin *kullanım değerine* sahip oldukları özel bir çerçeve içinde yapılmaları hâlinde kullanırım."[769]

769 Hochschild, *The Managed Heart*, s. 7.

Duygusal emek isteyen işlerin paylaştıkları üç özellik vardır: (1) bu işi yapanın halk ile yüz yüze ya da karşılıklı sesli olarak teması olmalıdır; (2) bu işi yapanın bir başka kişide şükran veya korku gibi duygusal hâller

yaratması gerekmelidir; (3) işverenin, iş yapanların duygusal hareketleri üzerinde belirli bir ölçüde denetim uygulamasına müsaade edilmelidir.
Hochschild, duygusal emeğin gerekli olduğu iki mesleği araştırmıştır: uçuş görevlileri (çoğunlukla kadın), vergi toplayıcıları (çoğunlukla erkek). Sonuçta uçuş görevlilerinden “sempati, güven ve iyi niyet” göstermeleri; vergi toplayıcılarından da “itimat etmemek ve bazen de kötü niyet” gibi duygular beslemeleri istendiğini bulmuştur.[770]

770 Hochschild, *The Managed Heart*, s. 137.

Aşağıda, bir uçuş görevlisi ile yapılan bir mülâkat örneği verilmektedir:

> Ben çok dürüst bir insan olmama rağmen, yüzümün telaş veya korkumu göstermesine müsaade etmemeyi öğrendim. Yolcularıma karşı çok koruyucu hisler duyuyorum. Her şeyden önce onların korkmalarını istemiyorum. Yere düşecek, suya batacak olsak, kurtuluş şansımız az bile olsa, ne yapmamız gerektiğini bilsek bile... *ben, herhalde* —ve bunu diğer uçuş görevlilerinin çoğu için de söyleyebilirim— *yolcularımın çok endişelenmelerini önleyebileceğimi sanıyorum.* Yani, sesim anonslarda biraz titrese bile, yolcuların, her şeyin en iyi şekilde sonuçlanacağına inanmalarını sağlayabileceğimize inanıyorum.[771]

771 Hochschild, *The Managed Heart*, s. 107.

Hochschild gerçek duygu ile taklit arasındaki farkı korumak için gösterilen çabanın, belirli mesleklerde çalışmakta olan insanların, “hissî uyumsuzluk” adını verdiği bir gerilim olan duygusal emeği gerektirdiğini öğrenmiştir. “Biz bu gerilimi, hissetmekte olduğumuz şeyi ya da taklid ettiğimizi değiştirerek azaltmaya çalışırız”, der.[772] Hochschild’ın araştırmasında keşfettiği ve duyguların yönetiminde ortaya çıkan hissî uyumsuzluk, bilişsel uyumsuzluk kuramının sınırlarını hissî uyumsuzluğu da içine alacak şekilde genişletmesi ile so-nuçlanmıştır.[773]

772 Hochschild, *The Managed Heart*, s. 90. Bölüm 7’de Leon Festinger’ın algılama uyumsuzluğu ile ilgili olan tartışmaya bakınız; burada, bir insanın karşılaştığı gerçeklerden bazılarının diğer bazıları ile çeliştiği ya da insanın deneyimlerinin, olması gerekli olana uymadığı durumlar söz konusudur.

773 Robert K. Merton, *On Theoretical Sociology* (New York: Free Press, 1967), Bölüm 5: “The Bearing of Empirical Research on Sociological Theory”ye bakınız. Burada Merton, kavramsal bir şemanın geliştirilmesini zorlayan yeni bilgilerin sonucunda bir “kuramı yeniden şekillendirme”den söz etmektedir.

Hochschild’ın bundan sonraki iki kitabı, *The Second Shift: Wor-king Parents and the Revolution at Home* (İkinci Nöbet (Vardiya): Çalışan Ebeveynler ve Evde Devrim) ve *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work* (Zaman Bağı: İş Ev ve Ev İş olunca) günlük hayatta toplumsal etkileşimin daha iyi anlaşılabilmesinde duyguların önemini öne çıkaran çabasının uzantılarıdır. *ikinci Nöbet’te,* dışarıda ücretle çalışan iki ebeveynin, evdeki ikinci nöbetleri sırasında çocuk bakımı ve ev işleri görevlerini paylaşırlarken yaşadıkları gerilim karşısında duygularını nasıl yönettiklerini çözümlemektedir. Hochschild, birçok kadının kocalarının bu ikinci nöbet sırasında daha az değer verilen işlerin hiç olmazsa bir kısmını yapmalarından dolayı, şükran duyduklarını bulmuştur.

O, *Zaman Bağinda,* işlerinde geçirdikleri zamanı uzatma eğiliminde olan ebeveynler üzerinde odaklanmıştır. Aileye yardımcı olan, esnek zaman ve yarım gün işleri gibi düzenlemelerden ve ebeveynlere tanınan izinlerden nispeten az işçinin yararlanmakta olduğunu keşfetmesi, onu bu araştırmayı devam ettirmeye götürmüştür. Ebeveynler ile hem evlerinde hem de iş yerlerinde görüşerek ve bütün bir gün zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini takip ederek, iş başında daha fazla, evde daha az zaman geçirme eğilimi ile ilgili gerçek bir şaşkınlığa ve beklenmedik açıklamalara varabilmiştir.
Onun bulgularından biri, anneler için iş yerindeki destekleyici faaliyetlerin, artık zaman bulup katılmak istemedikleri komşuluk faaliyetlerinin yerini almış olmasıdır. Daha önceki bir zamanda anneler sıkıntılarını atmak ve evdeki sorunlarını çözmek için komşuları diğer anneler ile konuşma eğiliminde olurken; Hochschild’ın araştırmasın-daki çalışan anneler, çoğu zaman evdeki çıkmazlarını çözmekte yardımcı olarak, iş yerinde, “kendini iyi hissetmek” adını verdikleri toplantıları (kahve molası, yemek arası ve doğum günü ve tatil öncesi eğlenceler gibi) kullanmaktadırlar.

Hochschild'ın anlattığı üçüncü nöbet, sıkıştırılmış olan ikinci nöbetin duygusal sonuçlarının ebeveynlerce farkına varılması, anlaşılması ve bunlarla baş edilmesi ihtiyacıdır. Aile ile geçirilen zamanın kısaltılması, ebeveynlerin çocukları ile kaybettikleri zamanı telafi etmek zorunda olduklarından, evde daha fazla duygu emeği yaratır. Buna ilâve bir güçlük, birçok ebeveynin patronlarının aile destekleyici düzenlemelere taraftar olmamalarıdır ve bu durum, üçüncü nöbetin en büyük ağırlığını taşımak zorunda olan annenin işini daha çok güçleştirir. Hochschild üçüncü nöbetin duygusal emeğini şöyle anlatır:

> Ebeveynler artık çocuklarının itirazlarını dinlemek, içerlemelerini, karşı koymalarını, eylemsiz uysallıklarını deneyimlemek, sinir bozukluklarını yatıştırmak, inatçı taleplerine ya da sızlanmalarına cevap vermek ve genel olarak, dünyaların yer değiştirmesi nedeniyle ortaya çıkan zararı denetim altına almak zorundadırlar. Bu onaylanmamış üçüncü nöbet, ancak evdeki hayatın zor iş olduğu duygusuna eklenir.[774]

774 Arlie Russell Hochschild, *The Time Bind,* s. 218.

Burada Hochschild, Randall Collins'in son zamanlarda iddia ettiği gibi, Goffman'ın dramaturjik kavramlarını uygulamaktadır. Bu ailelerin hayatlarında oynanan oyun, ebeveynlerin çocuklarına nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili *sahne* idealleri ile, "kurumların baskıları arasında insanların" sahne arkasında "yaptıkları" gerçeği arasındaki gerilimdir.[775] Collins'e göre, Hochschild toplumsal değişimin keskin kenarına işaret etmekte ve, "tarihsel bir bölüm çizgisini aşarken, bütün iş ve ev bileşiğinin başına gelenlere bir anlam vermeye çalış-maktadır.[776]

775 Randall Collins, "The Sociological Eye and Its Blinders", *Contemporary Sociology 27* (January 1998): 5.

776 Collins, "The Sociological Eye and Its Blinders", s. 6.

Niceliksel araştırmayı tercih eden toplumbilimciler ise, Hochsc-hild'in bulguları çalışan ebeveynlerle ilgili ulusal çapta bir incelemeye dayanmadığı için, çalışmalarını önemsememe eğilimindedirler. Bu görüşte olan bir eleştirmen, son ulusal incelemelerin, iş memnuniyetinin Birleşik Devletler'de azalmamış olduğunu gösterdiğini bildirir. Ancak, Hochschild'in bu yaklaşımının değerli olduğunu; çünkü, yaptığı

araştırmanın çalışan aileleri destekleyen günlük bakım ve diğer düzenlemelerin hâlâ yeterli olmadığını gösterdiğini söyler. “Bu sorunların Birleşik Amerika’nın en ileri kısımlarında bile devam etmekte olduğunu göstermekle, Hochschild, *iş* ve *ailenin* talepleri arasındaki çatışmayı çözmekte hâlâ mevcut olan güçlükleri anlamamıza katkıda bulunmuştur,” der.[777]

777 William T. Bielby, “Firm Commitments”, *Contemporary Sociology 27* (January 1998): 34.

Hochschild, iş yerinin “duygu coğrafyası” ile *ilgili incelemelere ilâve* olarak, araştırma çabalarının, kişinin istihdam yerinin ötesine uzanmasını istemektedir. Şöyle yazar: “Ben, *duygular sosyolojisi* (sociology of emotions) bakış açısını günümüzün çeşitli sorunlarına —hem toplumbiliminin kuramsal sınırlarını genişletmek, hem de toplumsal politikanın altındaki insan tarihini aydınlatmak için— uygulayabileceğimize inanıyorum.[778]

778 Arlie Russell Hochschild, “A Sociology of Emotions Approach to the Workplace”, *Sociology of Emotions Newsletter* 6 (February 1994) s. 3. Kuramsal sınırların genişleme sürecinin başladığına bir örnek, bütünüyle “Emotions and Rational Choice” konusuna ayrılmış olan *Rationality and Society*’nin Nisan 1993 sayısıdır.

Duygular Sosyolojisine Başka Katkılar

Duygular sosyolojisine önemli katkıları olan bir başka feminist Nancy Chodorow’dur. *The Reproduction of Mothering* (Anneliğin Üretimi) kitabında Chodorow, Freud’un psikoanalitik kuramından esinlenerek, oğlan çocuklarının kendilerini ilk duygusal ilişkiye girdikleri annelerinden farklı gördüklerini ve erkek kimliklerini bireyselleştirmeyi tamamlayabilmek için dişilik özelliklerini bastırarak reddettiklerini söyler. Böylece erkekler az gelişmiş ilişki kurma kabiliyetleri ile büyürler ve kadını daha aşağı görürler. Buna karşılık kız çocukları, güçlü ve devamlı bir şekilde anneleri ile

özdeşleşerek, duygularını kabullenip, yüksek bir ilişki kurma yeteneğine erişirler.[779]

[779] Nancy Chodorow, *The Reproduction of Mothering* (Berkeley: University of California Press, 1978) ve *Feminism and Psychoanalysis* (New Haven: Yale University Press, 1989) bakınız.

[166]Bir ilkokul ortamında oğlan ve kız çocukları ile ilgili kendi katılımcı gözleminde, Raphaela Best, etkileşim yolu ile çocukların cinsiyetin anlamını nasıl öğrendiklerini gösteren birçok örnek bulmuştur. Kızların sınıf çevresinde yardım ederek ve ev işleri yaparak dolandıklarını, erkek çocukların ise bu yardımlardan edilginlikle yararlandıklarını görmüştür. Bazen erkek çocuklar, sık sık tuvalete gitmekte ısrar ederek veya yapmadıkları bir ev ödevini verdiklerini iddia ederek (kadın) öğretmene karşı çıkarlar. Hem sınıf içinde hem de dışarıda kızlar, ağlayarak, kucaklaşarak ve birbirlerini teselli ederek duygularını açıkça ifade ederken; erkek çocuklar duygularını belli etmemeye çalışarak, sevgilerini ancak kaba şakalar yoluyla açıklarlar. Küçük oğlanlar çok zaman çeşitli 'kulüpler' kurar; hanım evladı, gözü yaşlı, ana kuzusu ve öğretmenin yardımcıları olarak gördükleri çocukları dışlarlar.[780]

[780] Raphaela Best, *We've All Got Scars: What Boys and Girls Learn in Elementary School*, (Bloomington: University of Indiana Press, 1983).

Duygular sosyolojisinin, benlik ile etkileşimini ve öznel yorumu ciddiye alan, ya da çok zaman Freudcu kuramdan esinlenerek kişilikle toplumsal yapı arasındaki ilişki ile ilgilenen eleştirel çatışma kuramcıları için uygun bir konu olacağı beklenebilir. Ama bu geleneklere ait kuramcılar, duygulara az önem vermişlerdir. Son yirmi yıl içinde, duyguların toplumsal etkileşimi anlamamızda ne kadar önemli olduğu hakkındaki farkındalığımızı artıranlar esas itibarıyla kadın toplumbilimciler olmuştur.

Meisenhelder'ın Habermas ve kadın hakları savunuculuğu (feminizm) çözümlemesi bu sorunu biraz aydınlatabilir. Ona göre, Haber-mas diğer eleştirel kuramcılar gibi insanın bir temel özelliğinin akıl yürütme yeteneği olduğunu kabul ettiğinden, öznel aile ortamındaki bakım ve dayanışma gibi insanın duygululuk deneyimlerini araştırmayı düşünmemiştir. Meisenhelder

şöyle der: “Habermas insan aklının bütünlüğü içinde ahlâksal estetik değerlere yer vermiş, fakat duygulara yer vermemiştir. Sonunda, babaerkil düşüncenin muhtemel ikiliklerinden kendini hiçbir zaman kurtaramamaktadır... Akıl ile ilgili görüşü biçimsel olarak kalmış ve gerçekten var olan erkek ve kadınların deneyimlerini lâyıkıyla temsil edememiştir.”[781]

781 Thomas Meisenhelder, “Habermas and Feminism: The Future of Critical Theory”, Ruth A. Wallace, *Feminism and Sociological Theory* (Newbury Park, Calif.: Sage, 1989), s. 125 bakınız.

Lillian Rubin, çalışan sınıf aileleri konulu araştırmasındaki bir mülâkatında hislerini inkâr eden erkekler ile bir kocanın, karısının duygusallığı ile ilgili görüşünü şöyle verir: “Bazen çocuk gibi çok duygusaldır. Her zaman onu mantıklı olmaya davet ederek, olayları ona açıklamak zorundayım. Eğer ben olmasam, burada hiç mantıklı şeyler olmaz.”[782]

782 Lillian Breslow Rubin, *Worlds of Pain: Life in the Working Class Family* (New York: Basic Books, 1976), s. 117.

168 Rubin daha sonra çözümlemesini sunar:

Bu, duygusallığın mantıksızlıkla eşitlenmesi, duyguların mantığını anlayamamanın kökünde cinsler arasındaki hoşnutsuzluk yatmaktadır ve bu durum, evliliği bütün ilişkilerin en zoru yapmakta etkili olmaktadır.

Kadının ömür boyu aldığı eğitim, onu, insan işlerinin hissî ve anlamlı tarafı ile baş etmeye; erkeğinki ise, hissî olmayan ve vasıtalı tarafı ile baş etmeye hazırlar. Ona, göz yaşlarının hanım evlatlarına ve hislerin kadınlara göre olduğu öğretilmiştir. Gerçek erkek, folklorun güçlü ve sessiz tipidir: kimseden bir şey almaya ihtiyacı olmayan, acı hislerini görmezden gelen ve her şeyi hiç sızlanmadan göğüsleyen adamdır. Bir ömür boyunca, enerjisinin büyük bir kısmı kendini bir hayâle göre hazırlamak —duygularını inkâr etmek ve onların varlığını reddetmekle harcanmıştır. Ve hiçbir uyarı ya da hazırlık olmadan, kendini, “Bana duygularını anlat” diyen bir eş ile karşı karşıya bulur. Şaşkınlıkla, “Anlatacak ne var ki” diye cevap verir.[783]

[783] Rubin, *Worlds of Pain,* s. 117

Hochschild ve diğerlerinin[784] duygular üzerindeki çalışmalarının, Goffman'ın "etkileşim düzeni" olarak tanımladığı şey üzerinde çok büyük etkileri vardır; çünkü, "iki ya da daha fazla sayıda birey fiziksel olarak birbirleri ile karşı karşıya olduklarında", birbirlerine olan duygularının ortaya çıkan davranış üzerinde sonuçları olacaktır.

[784] Norman Denzin, *On Understanding Emotion* (San Francisco: JosseyBass, 1984); Theodore Kemper, *A Social Interactional Theory of the Emotions* (New York: John Wiley, 1978); Theodore Kemper, ed., *Research Agendas in Sociology of Emotions* (Albany: State University of New York Press, 1990); Irwin Deutscher, Fred P. Pestello, H. Francis and G. Pestello, *Sentiments and Acts* (New York: Aldine de Gruyter, 1993).

Patricia Hill Collins: Siyah Feminist Düşünce

Patricia Hill Collins lisans derecesini Brandeis'de (1969), yüksek lisans derecesini Harvard'da (1970), ve sosyolojideki doktora derecesini Brandeis'de (1984) aldı. Hâlen Cincinnati Üniversitesi'nde Afrikalı-Amerikalı Araştırmaları doçenti olarak çalışmaktadır. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Em-powerment* (Siyah Feminist Düşünce: Bilgi, Bilinçlilik ve Yetkilendirme Siyaseti) adlı kitabını, "sesimi yeniden kazanıncaya kadar sürecek mücadelemde bir aşama"[785] diye takdim eder. American Sociolo-gical Association, Patricia Hill Collins ve Dorothy E. Smith'e, "toplumbilimi sınırlarını toplumda kadının rolünü tam olarak kapsayacak şekilde genişleten" çalışmalarının karşılığı olarak 1993'te Jessie Ber-nard Ödülü'nü vermiştir.[786]

[785] Patricia Hill Collins, *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment* (Boston: Unwin Hyman,

1990), s. XI. Copyright ©1990. *Black Feminist Thought* Patricia Hill Collins'den, Routledge Inc. müsaadesi ile.

786 Ödülün üslûbu ile ilgili olarak, Bu kitap, Bölüm 6, s. 389'a bakınız.

Collins toplumsal bilim kuramının yeniden kavramsallaştırılması üzerinde ısrar etmiştir: bu takdirde, çözümleme dışındaki grupların farklı görüşleri ile başlanacak ve alışılagelmiş ırk, sınıf ve cinsiyet kavramları, daha alt grupların somut deneyimleri ve tanımları ile de şekillenecek ve değişecektir. Collins'in kendisi de işçi, ev hizmetlileri, sekreterler ve fabrika işçilerinin kız ve erkek çocukları ile bir arada büyümüştür, ve bu durum, o çocukların ailelerince de doğrulanmıştır. Bunun bir örneğini beş yaşında rol almış olduğu bir oyun münasebetiyle şöyle dile getirir: "Onların sözleri ve kucaklamaları bana önemli olduğum ve düşüncemin, hislerimin ve başarımın önem taşıdığı duygusunu vermiştir."

Daha sonra, okullarında topluluk içinde ve çalışma çevresinde "pek az rastlanan" ya da "tek" Afrikalı-Amerikalı çalışan sınıf kadını olduğu zamanlarda, her gün karşılaştığı saldırılar; onda, sadece farklı olduğu değil, aynı zamanda, daha az önemli görüldüğü bir dünyada küçülmeye başladığı duygusunu uyandırmıştır. Bunun sonucu, daha suskun olmuş ve hemen hemen susturulmuştur.

[173]Collins'in kitabı, Afrikalı-Amerikalı kadınlar tarafından ve onlarla ilgili olan edebiyattaki deneyimlere dayalı ırk, toplumsal sınıf ve cinsiyet ilişkilerini yakalama girişimidir. Ona göre, geleneksel bilimin konu alanları beyaz erkek ilgi konularının tekelindedir ve "Sonuç olarak, siyah kadınların iş, aile, analık, politik eylemcilik ve cinsiyet politikalarındaki deneyimleri her zaman geleneksel akademik tartışmalarda ya çarpıtılmış ya da dışlanmıştır." Onun için, "Çözümlememde onu destekleyecek az sayıda istatistiksel bilgi veriyor, onun yerine, hayatın her yönünden siyah kadınların seslerine dayanıyo-rum",[787] der.

787 Collins, *Black Feminist Thought,* s. 201-202.

Collins'e göre, bununla ilgili bir amaç, "hem şimdiki siyah feminist düşüncesini değerlendirmekte hem de siyah feminist düşüncenin gelişmesini engelleyen bazı kabulleri aydınlığa çıkarmakta kullanılabilecek bir epistemolojik çerçeve geliştirmektir." Epistemolojinin tanımı, bilginin,

özellikle de sınırları ve geçerliliği bakımlarından yapısını ve zemininin incelenmesini içerir. Collins'in Afrikalı feminist epistemolojisinde dört boyut vardır; bunlar, (1) anlamın bir ölçütü olarak somut deneyim; (2) bilgi iddialarını değerlendirmede diyalogun kullanılması; (3) ilgi duyma, önem verme ahlâkı; (4) kişisel sorumluluk ahlâkı (ethic)'dır.

Goffman gibi, Collins kavramlarını *örneklendirmek için otobiyografiler* ve *romanlar dâhil çeşitli kaynaklara başvurur.* Örneğin, bu dört boyutun etkileşen yapısını göstermek için, geleneksel siyah kilise âyinlerini kullanmaktadır. Bu âyinlerde seslenme ve cevaplama alışverişinin geniş ölçüde kullanılmasının, diyalogun önemini gösterdiğini söyler ve şöyle anlatır:

> Konuşmacının bütün sözlerinin ya da "seslenmelerinin" dinleyici tarafından yüz ifadeleri ya da "cevaplarla" noktalandırıldığı, konuşmacı ile dinleyici arasında doğaçlama sözlü ve sözsüz etkileşim, Afrikalı-Amerikalı kültürünün yaygın özelliğidir. Bu etkileşim şebekesinin başlıca gereği bütün bireylerin etkin olarak katılmalarıdır. Fikirlerin test edilerek doğrulanması için, grup içindeki herkes katılmalıdır. Katılmayı red etmek, özellikle de söylenilenin doğruluğuna inanılmadığı zamanlarda, 'aldatma' olarak görülür.[788]

788 Collins, *Black Feminist Thought,* s. 213.

Ona göre, bu kilise âyinleri, "İncil metinleri ve hikâyelerini incelemekte kullanılan *akılsallık* ile, bu amaçla aklın kullanılmasında bulunan *duygu* arasındaki diyaloglardan daha fazla" bir şeyi temsil eder; bu gibi diyalogların mantığı, "bir ilgi duyma ve önem verme etiğinin var olduğuna dair somut deneyimlerin incelenmesi işini kapsar." Collins, bu âyinlerde, bilgi iddialarını değerlendirmekte duygu, ahlâk ve mantığın birbirleri ile ilişkili ve gerekli parçalar olduğu sonucuna varır.[789] Bu örnek Habermas'ın yukarıda tartışılmış olan "ideal konuşma durumu"nun sınırlarını biraz aydınlatmaktadır.[790] Afrikalı-Amerikalı diyalogunda, dinleyicinin cevapları (tepkileri) mantıksal olanın alanı ile sınırlı değildir; bunun yanında sevgiden, keder ve nefrete kadar tekmil duygu yelpazesi de yer alır.

789 Collins, *Black Feminist Thought,* s. 219.

790 Bu kitap, Bölüm 4'e bakınız.

Patricia Hill Collins, çözümlemesini tek bir kuramsal geleneğe dayandırmadığını açık olarak belirtir. Ancak, Collins Afrikalı-Ameri-kalı kadınların, diğer kişilerle etkileşmesi sırasında keşfettiği *anlamlara dayalı* olarak hareket ettiğini ve günlük karşılaşmalarında *yorumlama sürecini* sürdürdüğünü tespit ederken, Blumer'ın üç klasik önermesinin etkisini göstermektedir.

Patricia Hill Collins'in çalışmalarında simgesel etkileşimci bakış açısında önemli olan anahtar kavram, Afrikalı-Amerikalı kadınların *benlik tanımı/kendini tanımlamadır.* Bu 'benlik tanımı' (self defini-tion) kendine güven, kendine saygı duyma ve bağımsızlık öğelerini içerir. Collins bu *ben* tanımlamasının ortaya çıkmasını esaret zamanında yaygın, geçerli Afrikalı-Amerikalı kadın imgesinin —sütnineler, aile veya kabile reisi kadınlar, bakacak kimsesi olmayan çocuklu kadınlar ve cinsel yönden lekelenmiş kadınlar— reddedilmesine bağlar.

Siyahî kadınlığın baskın görüntülerinin "ırkçılığı, cinsiyetçiliği, yoksulluğu doğal, normal ve gündelik hayatın kaçınılmaz parçaları imiş gibi göstermek için geliştirilmiş" olduğunu... "bu imgelerin yalnızca siyah kadını baskı altında tutmakla kalmayıp; ırk, sınıf ve cinsiyet baskısını birbirine bağlayan sistemleri koruduğunu" savunur.[791]

791 Collins, *Black Feminist Thought,* s. 68.

[177]Collins, bu baskın görüntülerin reddedilmesine götüren üç etkenden söz eder: siyah kadınların birbirleri ile ilişkileri, siyah kadının *blues* geleneği, ve başka tanımlama seçenekleri getiren siyah kadın yazarların ortaya çıkan etkisi. Collins, siyah hizmetçiler arasında süt-nine rolünün reddedilmesine örnek olarak Bonnie Thornton Dill'in çocuk büyütme örnekleri ile ilgili araştırmasını verir. Dill'in araştırmasında, katılımcılar çocuklarını ev işlerinden kaçınmaya teşvik etmişler ve "onları beyazlara saygılı olmaya mecbur oldukları inancından uzaklaştırmışlardır."[792]

[792] Collins, *Black Feminist Thought,* s. 73.

Simmel gibi, Collins'in çalışmaları da, hem simgesel etkileşimci hem de çatışma kuramcı öğeleri içerir. Örneğin, Collins'in Afrikalı-Amerikalı kadının baskı altında tutulması çözümlemesinde, egemen olma (domination) ve boyun eğme (subordination) kavramları esastır. Ş öyle ifade eder: "Ben Afrika merkezli feminist düşünceye, politik ve ekonomik gerçeklikten bağımsız bir düşünceler sistemi olarak değil, bir egemenlik çerçevesi içinde yaklaştım... Siyah feminist düşünceyi, egemenlik ile ilgili kısmî bir bakış açısı olarak anlamak yerine, Afrikalı-Amerikalı kadınlar ile ilgili yerleştirilmiş, kabule zorlanmış bakış açısını inceledim."[793]

[793] Collins, *Black Feminist Thought,* s. 236.

Collins egemenliğe, boyutlarını ayrı ve katkı olarak bakan yaklaşımları reddeder: Örneğin, cinsiyet ilişkilerinin egemenliğin temeli olarak görülmesi ve yaş, seksüel yönelim, ırk, soy, toplumsal sınıf ve dinin sonradan katılması gibi. Bunun yerine, *egemenlik ilişkilerini* birbirine bağlı ırk, sınıf ve cinsiyet baskısı sistemi olarak görür. Bu sistemlerin birbirleri ile bağlantıları üzerinde odaklanır.

Collins, "Afrikalı-Amerikalı kadınlar kendini gerçekleştirme, kendini tanımlama ve kendi kararlarını kendilerinin vermesi hümanist vizyonuna dayalı bir başka güç vizyonunu kucaklamak için, egemenliğe dayalı güç kuramlarını açıkça reddetmişlerdi",[794] der. Yakın zamanlardaki okullar, kiliseler ve medya gibi toplumsal kurumlarda siyah feminist düşüncenin yeniden dirilmesine, tarihte ve edebiyatta "bu kurumlarda geçerli olan Avrupa merkezli erkeksi düşünceye doğrudan meydan okuyan" siyah feminist düşünce akımına işaret eder.[795]

[794] Collins, *Black Feminist Thought,* s. 224.

[795] Collins, *Black Feminist Thought,* s. 229. Bu güç tanımı, Bölüm 3'te aktarılmış olan Port Huron Bildirgesi'nde örneği verilen, eleştirel çatışma kuramının bazı ögelerine benzer.

Collins'in çalışmaları, akademik hayatın içinde tam katılımcılar olmaları engellenen, ikiye bölücü ya şu/ya bu düşüncesini sorgulayan siyah kadın aydınlar gibi "içeride olup dışlananlar"ın farklı görüş açısına dikkat çeker.[796] Ancak, Afrikalı-Amerikalı kadınlar arasında hiçbir zaman bir

deneyim tekdüzeliği olmadığını kabul eder ve siyah feminist bilim kadınlarının ve adamlarının “orta sınıf ve çalışan sınıf siyah kadınlarını farklı olarak etkileyen yeni kurumsal baskı örneklerini dile getirmelerini” ister.[797]

796 Collins, *Black Feminist Thought,* s. 12.

797 Collins, *Black Feminist Thought,* s. 66.

Başka renklere mensup insanlar: Yahudiler, Katolikler, yoksullar, beyaz kadınlar, eşcinseller de farklı görüş açıları sağlayabilirler. Col-lins, “Afrikalı-Amerikalı kadınlarla, diğer dışarıda bırakılmış olan grupları çözümlemenin merkezine koymak, bütün grupların, tarihsel olarak yaratılmış olan tek bir sistem içinde farklı ceza şekilleri ve ayrıcalıklara sahip olacakları bir (ikisi de/ve) *kavramsal tutum* olanaklarına yol açacaktır,”[798] der.

798 Collins, *Black Feminist Thought,* s. 225 Bölüm 2’de, erkek üst sınıf, beyaz Harvard öğrencileri arasında yapılan araştırmalardan çıkan Parsons’ın AGIL Modeli ile ilgili genelleştirme sorununu ortaya atmıştık.

Patricia Hill Collins, yeni işlevselci Niklas Luhmann’ın, toplumsal kuramın dünyanın aşırı karmaşıklığını azaltmakla ilgilenmesinin gerekli olduğu görüşüne katılmamaktadır.[799] Fiziksel bilimlerde, toplumsal bilimler için son derece faydalı olabilecek *karmaşıklık* kavramına giderek artan ilgiyi gösteren yeni yönelmelere işaret eder. Luh-mann’ın aksine, Collins, düzensizliği ve kargaşayı açıklamak için toplumbilimcilerin karmaşıklığı azaltmaya çalışacaklarına, onu *anlamak* için yeni kavramsal ve metodolojik âletler geliştirmelerinin gerekli olduğunu belirtir. Örneğin, yakın bir tarihte, yeni ırk, sınıf ve cinsiyet araştırmaları alanından ve ortaya çıkmakta olan *parçalar arası*lık (intersectionality) paradigmasından söz eder. Şöyle açıklar:

799 Luhmann, Bölüm 2’ye bakınız.

> Irksal anlamın, cinsiyet esaslarında nasıl inşa edilmekte olduğunu ve cinsiyetin sınıf oluşumlarına nasıl şekil verdiğini incelemek, ortaya karmaşık bir anlayış ve toplumsal ilişkiler ağı çıkmasına yer vermektedir.

Ayrıca, ortaya çıkmakta olan bu *parçalar arası* örneği ırk, sınıf ve cinsiyeti aşarak; milliyet, cinsellik, etniklik, yaş ve din gibi ek kategorileri de kuşatmaya doğru gitmektedir.[800]

[800] Patricia Hill Collins, "On Book Exhibits and New Complexities: Reflections on Sociology as a Science", *Contempotary Sociology* 27, 1 (January 1998): 11.

Sonuç

Bu bölümde simgesel etkileşimci bakış açısının George Herbert Mead ve selefleri ile, Herbert Blumer ve Erving Goffman tarafından geliştirilmiş ve daha yakın zamanlarda Arlie Russell Hochschild ve Patricia Hill Collins'le genişletilmiş temel önerme ve kabullerini tartıştık. Bu bakış açısının bireyin *benliği* ile ilgili görüşleri özellikle Mead'in "Ben" (the "I") üzerindeki vurgusu ve bireyin kendi kendisi ile etkileşimi, diğerinin rolüne girmesi, yorumlama, jestler ve simgesel anlam, bireyler arasında etkileşim süreçlerinin incelenmesine ağırlık vermiş ve esas itibarıyla tümevarımlı, niteliksel ve mikrososyo-lojik çözümlemeye doğru yönelmiştir. Simgesel etkileşimcilerin ilgi alanlarına ve bundan ileri gelen sorunlarına bakarak, bu bakış açısının esas itibarıyla, Simmel'in '"toplumun atomları" arasında etkileşim üzerinde odaklanan bir *toplumsal psikolojik bakış açısı* olduğunu görebiliriz. Bunun sonucu, *insan davranışının* dondurulmuş bir fotoğrafı yerine, *hareketli bir resmi;* tepeden bakış yerine, *yakın çekim bir resmi* olarak tarif edilebilir.

188*Simgesel etkileşimcilik* toplumbilimin ana alanında olan bir yaklaşım olarak kabul edilmemekle beraber, son yirmi yılda daha az marjinal hâle gelmiş olup, çekirdek kavramlarından birçoğu kabul edilmiş-tir.[801] Buna ek olarak, bazı etkileşimciler toplumsal bilimin makro ve yapısal taleplerine uygun gelen kavramlar geliştirmişlerdir. Son zamanlarda "büyük kurumlarla ilgili sorunlara ilgi göstermekten kaçı-nacak"[802] çok az mikro sosyolog

olduğu iddia edilmiştir. Simgesel Etkileşimciliğin Araştırılması Cemiyeti kurulduğundan bu yana ve *Symbolic Interaction* (Simgesel Etkileşim) dergisinin çıkmasından sonra, simgesel etkileşimcilik yeniden canlanmıştır. Buna ek olarak, belli başlı toplumsal bilim dergilerinin yayın kurullarında simgesel etkileşimciler de yer almaktadır ve sonuç olarak, bu dergilerde, bu gelenekte daha fazla makale yayımlanmaktadır. *Öznel anlama* ve *yapıya* karşılık, *süreç*'e birinci derecede önem veren bir bakış açısı, *başkasının gözünden görülen başkasının dünyasını yakalamaya çalışan* bir metodoloji ile bir arada, başka türlü yanıtlanamayacak olan önemli sosyolojik sorular sormaktadır. Simgesel etkileşimcilik, diğer bakış açılarında olmayan kuramsal araçlar sağlayan bir başka bakış açısı seçeneği sağlar. Bu bakımdan sosyolojiye önemli, farklı katkılarda bulunan bir yaklaşım olarak kabul edilmeye değer.

801 Gary Alan Fine, "The Sad Demise, Mysterious Disappearance and Glorious Triumph of Symbolic Interactionism", *Annual Review of Sociology* 19 (1993): 61.

802 Fine, "The Sad Demise, Mysterious Disappearance, and Glorious Triumph of Symbolic Interactionism", s. 65, 69.

Bölüm 6 - FENOMENOLOJİ

Giriş

Bu kitapta tartışmış olduğumuz diğer sosyolojik bakış açılarına kıyasla *fenomenoloji* en yeni olanıdır. Çatışma kuramı gibi, "fenome-nolojik toplumbilimi" (phenomenological sociology) birçok sosyolojik çözümleme tipini kapsar. Ancak biz kendimizi en önemli olan üçünün tartışması ile sınırlayacağız: Harold Garfinkel'ın etnometo-dolojisi, Peter Berger'ın toplumsal gerçekliğin inşâsı ve Dorothy E. Smith'in feminist bakış açısı kuramı.

Phenomenon sözcüğü Yunanca'dan "görünüş/görünüm" anlamından alınmıştır. *The Encyclopedia of Sociology'de* fenomenoloji, "birey ve onun bilinçli deneyimleri ile başlayan ve daha önceden var olan kabuller, ön yargılar ve felsefî dogmalardan kaçınmaya çalışan bir yöntemdir. Fenomenoloji olayları (görünüşleri) toplumsal aktör tarafından 'doğrudan doğruya' algılandığı şekilde inceler."[803] Bu kitabı okurken, size birinin yaklaşıp, okumakta olduğunuz nesnenin size nasıl göründüğünü sorduğunu düşünelim. Siz, bunun saçma bir soru olduğunu ve herkesin bu kitabın neye benzediğini bildiğini söyleyeceksinizdir. Biz, kitap düşüncesine, dünyayı nasıl algılayacağımız ve yorumlayacağımızı öğrendiğimiz ya da fenomenologların ifade ettikleri gibi, "dünya içerisinde nasıl bulunacağımızı" öğrendiğimiz toplumsallaşma süreci ile varırız. Size bu soruyu soran kimse uzaydan yeni gelmiş ise, soruyu ciddiye alarak "kitap" teriminin anlamını açıklayarak anlatmaya başlayacaksınızdır. Niçin böyle

hareket edeceksiniz? Çünkü ziyaretçinin dünyasının sizinkinden farklı olduğunu bilecek ve bu kimseye, sizin kendi dünyanızda nasıl var olunabileceğini öğrenmesinde yardımcı olmak isteyeceksiniz.

803 *The Encyclopedia of Sociology* (Guilford, Conn: Duskin, 1974), s. 210.

Fenomenoloji, bizden, öğrenmiş olduğumuz kavramları (notions) olduğu gibi kabul etmememizi, onları sorgulamamızı, dünyaya bakışımızı ve dünyada bulunuşumuzu sorgulamamızı ister. Kısacası, bu bakış açısı bizden, yabancı bir ülkeden ya da uzaydan gelen bir ziyaretçi rolünü almamızı ister. Fenomenolojik toplumbilimciler insanların, öğrenmiş oldukları kültürel kavramları askıya ya da parantez içerisine aldıktan sonra, toplumsal durumlarını nasıl tanımladıklarını inceler. Temel önerme, her günkü gerçekliğin, zamanla birikmiş olan toplumsal olarak yapılandırılmış bir fikirler sistemi (system of ideas) olduğunu ve topluluk üyelerince olduğu gibi kabul edildiğini bildirir. Bu bakış açısı, toplumsal düzene karşı eleştirel bir tutum alır ve işlev-selciliğin aksine, kültürel olarak öğrenmiş olduğumuz düşüncelere meydan okur.

Örneğin, fenomenologlar kadının bünyesi, ihtiyaçları, rolü ve toplum içindeki yerinin, geçmişteki etkileşimler yolu *ile inşa* edilmiş ve hâlâ devam etmekte olan etkileşim ile ayakta tutulan bir düşünceler sistemi olduğu görüşündedirler.[804] Fenomenologlar, “Kadınların, çocuk doğurmalarına ilave olarak, çocukları beslemek ve büyütmekte tek sorumluluk sahibi olmaları ‘doğal’ mıdır?” sorusunu sorarlar. “Erkeklerin ‘ihtiyaçları’ ücret karşılığı çalışma kamu alanında iken, kadınlar evin özel çevresi içinde saplanıp kalma gibi doğuştan bir ‘ihtiyaç’a sahip midirler?” Çağdaş feministler, yalnız bu normal olarak kabul edilen düşüncelere meydan okumakla kalmayıp, kadın kimliği ile ilgili farklı tanım seçenekleri getirmekte ve kadınlar için başka “gerçeklikler” (realities) teklif etmektedirler.[805] Dünyalarının düzenini sorgulayan ve ırksal, etnik ve dinsel azınlıklar gibi alt gruplara dâhil olan yoksullar, kadınlar, eş cinseller, gözlerine bu bakış açısının merceklerini takarlarsa, durumları ile ilgili birçok görüş kazanacaklardır.

804 Patricia M. Lengermann, Katherine M. Marconi ve Ruth A. Wallace, “So-ciological Theory in Teaching Sex Roles: Marxism, Functionalism and

Phe-nomenology," *Women's Studies International Ouarterly* 1, no. 4 (1978): 375-85.

805 Dorothy Smith, *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology* (Boston Northeastern University Press, 1987). Smith'in kadın deneyimine dayalı bir sosyoloji olan yaklaşımı, Marx ve Engels tarafından geliştirilmiş materyalist yöntemi Garfinkel'ın etnometodolojisi ile bir araya getirmektedir. Bu bölümde, Kısım 3'te Smith'in fenomenolojik sosyolojiye katkısı tartışılmaktadır.

Entelektüel Kökler: Edmund Husserl ve Alfred Schutz

Fenomenolojik sosyolojinin kökleri esas itibarıyla Avrupa fenomeno-lojik felsefesinin, özellikle de *fenomenoloji* terimini ilk kullanan Alman filosofu Edmund Husserl (1859-1938)'in çalışmalarındadır. Husserl fenomenolojiyi, *insanın duyuları ile doğrudan kavranabilecek şeylere ilgi* olarak tanımlamıştır. Bu, fenomenolojinin esas noktasıdır; duyularımız yolu ile doğrudan deneyimleyebileceğimiz şeyler hakkında bundan daha fazla bir şey bilebileceğimizi reddeder. Bütün bilgimiz doğrudan duyulara (senses) dayanan olaylardan gelir. Bunun dışında her şey spekülasyondur ve Husserl'e göre, bunu yapmayı denemeye bile kalkışmamalıyız.

Bunun sonucu olarak, fenomenolojik toplumbilimciler, algılarımızın esasında kavramlarımız tarafından şekillendirildiğini vurgulamakla beraber, toplumbiliminin esas işini *dünyayı nasıl gördüğümüzü tasvir etmek* olarak kabul ederler. Aynı zamanda hangi yollarla başkalarının algılarına benzer algılar edindiğimizi, deneyimlediğimiz olaylar ile nasıl olup da benzer bir dünya veya paylaştığımız her günkü dünyayı oluşturduğumuzu incelerler. Bu yaklaşımlarında en önemli etken Husserl'in görüşlerinde Alfred Schutz tarafından yapılan geliştirmelerdir. Schutz (1899-1959), Naziler'den kaçmak üzere Almanya'dan 1939'da ayrılan bir toplumsal felsefecidir; geçinmek için New York'ta bir bankada işe girmiş ve 1943'te New School for Social Research'de toplumsal felsefe ile ilgili akşam dersleri vermeye

başlamıştır.[806] 1952'de sosyoloji ve felsefe profesörü olmuş, 1959'da ölümüne kadar New School'da ders vermeye devam etmiştir.

806 Nicholas C. Mullins, *Theories and Theory Groups in Contemporary American Sociology* (New York: Harper and Row, 1973), s. 186.

Fenomenolojinin ortaya çıkmasını ne hızlandırmıştır? Gördüğümüz gibi, Edmund Husserl Almanya'da Naziliğin gölgesinde yazılarını yazmış, ve Alfred Schutz Nazi rejiminden kaçmak için Birleşik Devletler'e gelmiştir. Bundan sonra, çağdaş toplumbilimi kuramcıları Harold Garfinkel, Peter Berger ve Dorothy E. Smith, Amerikan sivil haklar hareketi, savaş karşıtı hareket ve çağdaş kadın hareketinin ardından 1960'ların toplumsal huzursuzluk döneminde belli başlı eserlerini yazmaya başlamışlardır. Dünyaya bakışımızın sorgulanmaya başlamasının bu olaylarla aynı zamana tesadüf etmesine şaşmamak gerekir. Baskı altındaki gruplarca alışılagelmiş kabullerin "parantez içine alınması" veya iptal edilmesi bu gibi durumlarda anlam kazanır ve artık, bu durumları çözümlemekte kullanılacak kavramsal araçlarla bir arada yeni bir bakış açısının ortaya çıkması zamanı, gelmiştir.

Schutz, Husserl'in felsefesini sosyolojiye uygulama çabasında, Weber'in *verstehen* (öznel anlayış, anlama) kavramını kullanmıştır.[807] Schutz için, bireyin günlük hayat durumlarına atfettiği anlam çok önemlidir. O, projektörü bireyin kendi *durum tanımina* çevirir.

807 *Verstehen* ile ilgili olarak, s. 270-271'e bakınız.

Schutz için, *durumun tanımı* (definition of the situation), bireylerin ortak "bir bilgi stoku"ndan aldıkları kabulleri, yani onların dünyayı kitaplar, arabalar, evler, elbiseler ve benzerleri gibi şeylerin "tiplerinden" oluşur olarak düşünmelerini sağlayacak uygun davranışla ilgili, toplumsal kavrama reçetelerini içerir. Schutz'un *bilgi stoku* fikri, Mead'in *genelleştirilmiş diğerine* benzer. Schutz böylece bireylerin *dünyayı,* onlara toplumsal grupları tarafından verilen tipleştirmeleri (ya da ideal tipleri) kullanarak *inşa etmekte* olduklarını söyler.

4Schutz bu tipleştirme sürecine, bir mektubun postaya verilmesi sırasında söz konusu olan kabulleri tartışarak örnek verir.[808] Şöyle açıklar: bir mektubun postaya verilmesinde, mektubun yerine erişmesi ile ilgili süreçte,

normal olarak posta taşıyıcılarının, mektupları ayırıcılar ve yerine ulaştırıcılar gibi insan tipleri olacağı kabul edilir. Mektuplarını postaya veren insanlar, bir “kendini tipleştirme” süreci ile, kendilerini postada çalışanlarla, onları tanımamalarına rağmen, işbirliği yapmakta olarak görürler. Bu gibi “reçeteler” kullanarak, bireyler, özellikle süreç başarılı olduğu, yani mektup istenilen adrese vardığı takdirde, gündelik dünya işlerinin düzgün gittiğini düşünürler.

808 Alfred Schutz, *Collected Papers: The Problem of Social Reality* (The Ha-gue: Martinus Nijhoff, 1962) s. 17. Schutz, Parsons’la öznellik dâhil aynı görüşte olmadıkları birçok noktalarla ilgili yazışmalarda bulunmuştur. Bu mektuplar işlevselcilik ile fenomenoloji arasındaki farkların anlaşılmasına

Kuramlarında hem makro hem de mikro bakış açılarından yararlanan Anthony Giddens da Schutz’dan etkilenmiştir.[809] Giddens gündelik eylemin çözümlemesinde, “Schutz’un deyimi ile muazzam *bilgi stoku* hacmine ya da karşılaşmalarda yeri olan *karşılıklı bilgi* demeyi tercih ettiğim” dediği bilgiye dikkati çeker.[810] Bu bilgi, Giddens’ın, insanların normal olarak farkında olmadıkları ya da bildiklerinin bilincinde olmadıkları anlamında kullandığı ve “tutarsız bilinçlilik” adını verdiği durumun dışındadır. İnsanların bilincinde oldukları ve açıklayabilecekleri bilgi, onların hareketlerinde dahli olan bilginin ancak ufak bir parçasıdır. Diğer karşılıklı bilginin büyük bir miktarı otomatik olarak kullanılır.

809 Giddens’ın evrimsel kurama katkılarını tartıştığımız Bölüm 4’e bakınız.

810 Anthony Giddens, “*The Constitution of Society* (Cambridge, England, Polity, 1984), s. 4.

Giddens, mahkeme kayıtlarından alınan şu mükemmel örneği verir:

> Savunma Avukatı: Efendim, biz derhal karar verilmesini rica ediyor ve gözaltının kaldırılmasını istiyoruz. Hâkim: Sicilinde ne var?
>
> S. A: Daha önceden sarhoşluk ve bir GTA (büyük hırsızlık) var.
>
> Ciddi bir şey değil. Bu sadece bir mağaza hırsızlığı vakası. Oraya hırsızlık yapma niyeti ile girmiş. Ama elimizde yalnız önemsiz bir

hırsızlık vakası var.

yardımcı olmaktadır. Richard Grathoff, ed., *The Theory of Social Action* (Bloomington: Indiana University Press, 1978) bakınız.

Hâkim: İnsanların elinde ne var?

Baş Savcı: Hiçbir şey.

Hâkim: Derhal karar verilmesine herhangi bir itiraz, var mı? Baş Savcı: Seksen üç gün.

Hakim: Ben bunu PC madde 17'ye, göre bir hafif suç olarak ilçe hapishanesinde, evvelce hapiste geçirilmiş zaman için bir hak tanıyarak doksan güne mahkûm ediyorum.[811]

[811] Giddens, *Constitııtion of Society,* s. 330.

Giddens'ın işaret ettiği gibi, burada her konuşmacı, orada bulunan diğer katılımcıların bir yasal sistemin ne olduğu ve özellikle de yukarıda örnek olarak verilen kurumun nasıl işlediği hakkında geniş bilgi sahibi olduklarını kabul etmektedir. (Siz de bir 21. yüzyıl mensubu okuyucu olarak bu pasajı çok güçlük çekmeden anlayacaksınız. 9. yüzyılda yaşamış bir Viking'in bu pasaja vereceği tepkiyi bir düşünün.) Giddens'ın burada altını çizdiği husus, "insanların kuruma müracaat ederek yaptıkları şeylerin karşılarındakilerce anlaşılmasını sağlamakta ve böylece kurumun kendisini yeniden üretmesine katkıda bulunmakta olduklarıdır.[812] Böyle alışverişler bir yasal sistemin varlığının devam edebilmesinin gerekli bir ön şartıdır.

[812] Giddens, *Constitııtion of Society,* s. 331.

Giddens aynı nedenlerle, *alışılmış* ve *tekrarlanan hâle getirme* (routinization) fikrine büyük ağırlık verir. Burada, yine tekrarlanan durumlarda nasıl formüller ya da "tipikleştirilmiş tertipler" kullanmakta olduğumuza dikkat çeker. İnsanlar toplumsal eylemin belirli tiplerini yapmak ile ilgili genel kuralları bilirler ve durumlara onları uygularlar. Bundan başka, "toplumsal kuram için en anlamlı olan bu kural tipleri kurumsallaştırılmış uygulamaların yeniden üretilmesinde yer alır.[813] İşte bunun içindir ki, gündelik hayatın incelenmesi, kurumsal uygulamaların -makro konuların- nasıl sürdürüldüğü ve yeniden üretildiği ile ilgili herhangi bir çözümlemenin vazgeçilmez bir parçasıdır.

813 Giddens, *Constitıution of Society,* s. 22.

[9]Giddens, alışkanlık hâline getirmenin, birey için nasıl akılsal nedenlerden öteye geçen nedenlerle çok önemli olduğunu da vurgulamaktadır. Alışılagelen (routine) ona göre, *"huzursuzluğun bilinç dışı kaynaklarını psikolojik bakımdan en aza indirmeye yönelmiş olarak,* günden güne süren toplumsal faaliyetin en baskın şeklidir... Alışılagelenleri yerine getirmekte olan kimseler bir ontolojik güven duygusu içindedirler."[814] Başka bir deyişle, kendi dünyalarının gerçek olduğu duygusunu sürdürürler. Alışılagelen, yalnızca kurumların devamında değil, kendi kişiliklerimizin de devamını sağlamakta önemlidir. Dolayısıyla, olağan toplumsal alışveriş alışkanlığını ve inceliğini korumak hususunda "genelleştirilmiş bir dürtüsel bağlılığımız"[815] vardır.

814 Giddens, *Constitıution of Society,* s. 282. İtalikler bizim.

815 Giddens, *Constitıution of Society,* s. 64.

Giddens, alışılagelenin bizim için önemini ve uyandırdığı güven duygusunu, onun yokluğunun etkilerini anlatarak gösterir. Özellik-le[816] Bruno Bettelheim'ın iki Nazi toplama kampı olan Dachau ve Buchenwald'daki deneyimlerinin meşhur kayıtlarına başvurur. Bu kamplar, olağan yaşama alışkanlıklarının sistemli ve kasıtlı olarak tahrip edildiği yerlerdir. Ş iddet, her an mevcut bir tehdit olup, hiç uyarı olmadan karşılaşılabilecek bir durumdur. Bütün tuvalet ihtiyaçları, insanları mahremiyet olanaklarından bilhassa mahrum edecek şekilde, herkesin gözü önünde ve nöbetçilerin denetimi altında giderilmektedir. Çoğu zaman hiçbir uyarı yapılmadan ailelerinden ve alıştıkları çevrelerden kopartılmış olan mahpuslar, gelecek ile ilgili hiç bir plan yapmalarına müsaade edilmeyecek şekilde işkenceye tabi tutulmuşlar ve anlamsız işlere yöneltilmişlerdir. Bettelheim, bu şartlarda, "yalnız davranışlarda değil, kişiliklerde de süratli değişikliklerin olduğunu" kaydeder. Gündelik hayatlarında bir nebze kontrolü muhafaza etmeyi başaranlar, çocuksu tavır alışlar ve gelip geçici hâl değişiklikleri ile yaşamaya devam edebilmişlerdir; ama zamanla, mahpusların kişilikleri "yeniden yapılandırılmış" (reconstructed) ve öyle ki, kendilerine zulmeden, kamp nöbetçileri ile özdeşleşmişlerdir.

816 Anthony Giddens, *Central Problems in Social Theory* (Berkeley, University of California Press, 1979) s. 125-26.

[12]Giddens, bu kampları, normal alışkanlığın kökten bozulduğu tehlikeli durumlara aşırı bir örnek olarak görür. Tehlikeli durumları ve etkilerini incelemek, bizi, alışılagelenin rolünü daha iyi anlamaya götürür. Toplumsallaşmanın, bir defaya mahsus olarak çocukluk sırasında oluşan bir şey olmadığını görürüz. Bunun yerine, edinmiş olduğumuz kişiliklerimiz, alışılagelmiş olan toplumsal ilişkiler yolu ile yeniden ve yeniden yaratılarak sürdürülmekte ve huzursuzluk denetim altında tutulmaktadır. “Toplumsal üretimin sürekliliği, yerleşmiş tavır alışlar ve kavranabilen görüşlerin sürekli olarak yeniden alışkanlıklar hâline getirilmesini etkiler.”[817]

817 Giddens, *Central Problems in Social Theory,* s. 126-27.

Çalışmaları Giddens’a ilham kaynağı olan Schutz da, insanın etkileşim durumuna verdiği anlamın, etkileşimde bulunan insanla pay-laşılabildiği kanaatindedir; buna, “bakış açılarının karşılıklılığı”der. Örneğin, bir orkestradaki müzisyenler, orkestra şefi ile durumun anlamlarını paylaştıkları için, orkestra şefi ile yer değiştirerek, durumu şefin deneyimlediği gibi deneyimleyebilirler. Şu hâlde, Schutz’un görüşüne göre, *paylaşılan anlamlar* etkileşim durumu içerisinde hem var olarak kabul edilir, hem de yaşanıp görülür.

Schutz, bu durumlarda insanların, gerçekle ilgili alışılagelmiş kabullerine dayanarak hareket ettiklerini söyler. Onlar, başka türlü olabileceği ihtimali ile ilgili şüphelerini askıya alırlar; görüşlerin karşılıklı olduğu kanaati ile etkileşim devam eder. Burada Mead’in, Schutz’un kendi görüş çerçevesi içine aldığı, *başkasının rolünü alma* kavramı ile bir benzerlik bulabiliriz.[818] Böylece, Schutz’un görüşleri Husserl’ den çok etkilenmiş olmakla beraber; o, fenomenolojik sosyolojisine Weber ve Mead’in bazı düşüncelerini de sokmaktan sorumludur.

818 Bölüm 5’e bakınız.

Bu bölümde üç fenomenolojik sosyoloji tipi ele alınmıştır. Bunlardan birincisi, Harold Garfinkel’ın etnometodolojisi; ikincisi, Peter Berger’ın

gerçekliğin toplumsal inşâsı kuramı; üçüncüsü de, Do-rothy Smith'in feminist bakış açısı kuramıdır.

Kısım Bir - Harold Garfinkel: Etnometodolojinin Kurucusu

15Harold Garfinkel, 1967'de kitabı, *Studies in Ethnomethodology* (Et-nometodoloji Araştırmaları)'nin yayınlanmasından beri, etnometodo-lojinin kurucusu olarak tanınmaktadır. Bu tarihten itibaren kendilerini etnometodolog olarak gören toplumbilimcilerin sayısında büyük bir artış olmuştur.[819] Etnometodoloji, sosyolojinin ana yolunda olan bir yaklaşım olarak kabul edilmekle beraber, American Sociolo-gical Association'ın başkanlık konuşmasında hücum edilen bir konu olacak kadar etkili olduğundan; bu da, bizim bu bakış açısını daha iyi anlamaya çalışmamızın bir başka nedeni olmuştur.[820]

819 Bu bakış açısı ile ilgili olarak etnometodologlarca başka yorumların da yapıldığından haberdar olmakla beraber, etnometodologlar arasında çeşitli yönlerde tartışma ve ihtilafları bir yana bırakarak, burada Harold Garfinkel'ın etnometodolojisini açıklamakla iktifa etmeye karar verdik. Harold Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-
Hall, 1967).

820 Lewis Coser, "Presidential Address: Two Methods in Search of a Substance", *American Sociological Review 40,* no.6 (December 1975).

Özgeçmiş

1917 yılında doğan Garfinkel doktorasını Harvard'da 1952'de tamamladı. Ohio State Üniversitesi'nde iki yıl hocalık, ve Chicago Üniversitesi'nde bir araştırma projesi ile ilgili kısa bir aranın dışında (daha sonra sözü geçecek olan jüri müzakeresi projesi) bütün meslek hayatı Los Angeles'da

California Üniversitesi'nde geçmiştir ki, burada emeritus profesör unvanını aldı. Garfinkel'ın önderliğinde UCLA etnometodologların eğitim merkezi hâline gelmiştir. Hem Santa Barbara'daki California Üniversitesi, hem de San Diego'daki California Üniversitesi; Garfinkel'ın çok önemli ilk öğrencilerinden olan ve 1966 ile 1971 arasında UCSB'de, 1971'den itibaren UCSD' de bulunan Aaron Cicourel gibi etnometodologlar dolayısı ile, onun "şubeleri" olarak kabul edilir. Garfinkel 1975-1976 arası, *Studies in Ethnomethodology*'nin yayım tarihi 1967'den sonra, Stanford Üniversitesi yakınındaki Davranış Bilimleri İleri Araştırma Merkezi'nde etnometodolojik araştırmalar el kitabını hazırlamış ve yayımlamıştır.[821]

821 Eylül 1975'te yapılan bir mülâkat. *Ethnomethodological Studies of Work in the Discovering Sciences,* 1987'de basıldı (London: Routledge and Kegan Paul).

Garfinkel, "yazıları bana gündelik etkinlikler dünyası ile ilgili tükenmez yönergeler sağlayan" dediği dört kişinin ismini verir."[822] Bunlar Harvard'da hocası olan Talcott Parsons; New School for Social Research'de ziyaret ettiği ve hocalığını yapmış olan Alfred Schutz ve fenomenolog felsefeciler Aron Gurwitsch ve Edmund Husserl'dir.[823] *Studies in Ethnomethodology* Schutz'a göndermeler ile doludur ve Garfinkel kendi çalışmalarının Schutz'a çok şey borçlu olduğunu söyler.

822 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. ix ve 31-37.

823 Mullins, *Theories and Theory Groups,* s. 185.

Garfinkel, Parsons'ın eylem kuramının güdülenmiş aktör ile ilgili olan bir yönünü dolduracak bir bakış açısı geliştirmek ister; "*gönüllülük kuramı* (voluntaristic theory) içinde aktörün bilgi ve anlayışının kısa ve kabataslak ele alınışını düzeltmek" ister.[824] Etnometodolojinin kaynağının Parsons'ın dört ciltlik *Structure of Social Action* (Toplumsal Eylemin Yapısı) olduğunu ve etnometodolojinin "ilk girişimlerinin bu metinlerden alındığını"[825] söyleyerek, Parsons'ın etkisini doğrular. Parsons'ın etkisi, hem işlevselcilik hem de etnometodoloji için temel olan bir nokta ile bağlantılıdır: *insan*

davranışının temelinde bulunan güven. Garfinkel, toplumsal düzeni sorgulama yasağını (taboo) yıkarak, etkileşim durumunda iş gören sorgusuz sualsiz kabulleri ya da efsaneleri örtüsünü açarak göz önüne sermek ister.[826]

824 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. ix ve 31-37.

825 Harold Garfinkel, " Evidence for Locally Produced, Naturally Accountable Phenomena of Order, Logic, Reason, Meaning, Method, etc.in and as of the Essential Quiddity of Immortal Ordinary Society (I of IV): An Announcement of Studies", *Sociological Theory 6* (1998): 103-109.

826 Randall Collins, *Conflict Sociology,* s. 106-107, Parsons ve Garfinkel ile ilgili bölümler.

Etnometodolojiyi Tanımlama

20"Etnometodoloji"nin başlangıcı, Harold Garfinkel'ın 1945'te jüri müzakerelerine ait kayıt bantlarının çözümlemesine kadar götürüle-bilir. Bu müzakereler ile ilgili malzemeyi yazıya geçirirken "etnometodoloji teriminin arkasındaki anlayış" *doğdu.*[827] Garfinkel'ın bu malzemede ilgisini çeken husus, "jüri üyelerinin jürilik yaparken, ne yapmakta olduklarını nasıl bildikleri" idi; başka deyişle, "jüri üyelerinin, toplumun organize faaliyetlerinin işleyiş şekli ile ilgili olarak kullandıkları bir çeşit bilgi gibi, jürilik görevini yaparken, kolaylıkla eriştikleri ve birbirlerinden bekledikleri bilgi."[828] Bu, etnometodoloji uygulamasının temelinde bulunan arayıştır.

827 oy Turner, ed., *Ethnomethodogy: Selected Readings* (Baltimore: Penguin Books, 1974), s. 16.

828 Roy Turner, *Ethnomethodogy: Selected Readings,* s. 16.

Bu terim, Yale'deki kültürler arası dosyaları incelerken, Garfinkel' ın "etnobotani, etnofizyoloji, etnofizik" başlıklı bölümlerle karşılaşması ile ortaya çıkmıştır. Garfinkel jüri müzakereleri projesinde "metodoloji yapmakta olan jüri üyeleri" ile karşı karşıya olduğunu düşünmüş ve bu fikri ifade etmek için *etnometodoloji* (ethnomethodo-logy) başlığının uygun olduğuna karar vermiştir; çünkü "ethno", "bir üyenin, toplumu hakkında sahip olduğu, 'herhangi bir konuda' sağ duyuya dayalı bilgisini ifade etmektedir."[829] Jüriler konusunda Gar-finkel'ı ilgilendiren, jürilerden beklenen ve jürilerin jürilik yapmasını sağlayan, başvurdukları ve sağduyuya dayalı (bilimselin karşıtı olarak) bilgiyi kullanmalarıdır.

829 Roy Turner, *Ethnomethodogy: Selected Readings,* s. 16.

Böylece, terimin "ethno" kısmı, (bir grubun) "üyeleri" ya da "halk" veya "insanlar" olarak tercüme edilecek olursa; bu terim, üyelerin *kendi toplumsal dünyalarını anlamaktaki yöntemleri* olarak ifade edilebilir. Etnometodoloji, insanların *günlük etkinliklerine verdikleri anlam* (bu etkinlikleri nasıl anladıkları) ile ilgilidir. Günlük etkinliklerin birçoğu, *sorgusuz/olduğu gibi kabul edildiğinden;* bunlardan anlam çıkarmak söz konusu değildir. İnsanlar, gerçekliği sorgusuz kabul ettikleri takdirde, niçin bundan bir anlam çıkarmaya çalışsınlar ki? Buna karşılık, Garfinkel'ın yaklaşımı, her günkü yaşama dünyasını anlamak için, olduğu gibi kabul edileni, şüpheli olarak ele almaktır.

Diyelim ki bir sömestrin ortasında, her zamanki gibi bir sınıf içinde oturmuş dersin başlamasını bekliyorsunuz. Profesör sınıfa giriyor ve konuşmadan, yere gazeteler koymak, tahtaya anlaşılması güç simgeler çizmek, pencere perdelerini tekrar tekrar ve gereksiz yere açıp kapatmak ve benzerleri gibi görünürde anlamsız hareketler yapmaya başlıyor olsun.[830] Siz ve diğer öğrenciler profesörün hareketlerini nasıl betimleyeceksiniz? Hiç şüphesiz birçok öğrenci, bu çok beklenmedik durumdan "anlam çıkarmaya" çalışacaktır. Başka bir deyişle, öğrencilerin sıraların üstüne kağıt parçaları koyulmasından, hemen bir test yapılacağı anlamını çıkarması gibi, bu davranışı hiç kuşkusuz, Amerikalılar için olağan ve alışık oldukları bir davranışın beklenmedik bir örneği olarak anlama yolunu aramaya başlayacaklardır.

[830] Bu fikri Robert Moran'a borçluyuz.
Gerçekte bu kitabın yazarlarından birinin yaptığı bir deneyin sonucu böyle olmuştur. Bazı öğrenciler profesörün "serbest bir uygulama" yaptığını ya da "tepki almaya çalıştığını" düşünmüş: bir öğrenci, profesörün "esrarengiz âyinler yaptığını" söylemiştir.
Burada profesör, her zamanki (alışılagelmiş) sınıfa girme durumunu, pek açık şekilde problematik yapmış ve öğrencilerinin toplumsal dünyalarını yıkmıştır. Öğrencilerin de, bu durum içinde yaptıkları, "toplumsal düzen görünümünü yeniden sağlamak" olmuş: "her şeyi yerli yerine koymaya" çalışmışlardır. Etnometodoloji, dikkati bu sürece çekmektedir. Alışılagelmiş her günkü dünyayı sahnenin ortasına getirerek: "İnsanlar, başka insanlara ne yolla düzenli bir toplumsal görünüm sunmaktadırlar?" ya da, "insanlar, görünümleri veya durumları nasıl anlaşılır ya da akla uygun hâle getirmektedirler?" sorularını sorar.
Sınıf deneyiminde, profesörün biraz acayip davranışını, öğrencilerin durumu, kendileri için anlamlı kılacak şekilde yorumladıklarını görüyoruz. Durumun gerisinde bir düzen olduğunu, ve kendilerine ve diğerlerine deneyimlerinin anlaşılabilir ve profesörün davranışı ile ilgili olarak birbirleri ile paylaştıkları kurallara ve alışılagelmiş öğelere uygun olduğunu gösteren yorumlar bulmuşlardır. Etnometodoloji, insanların bunu yaparken kullandıkları yöntemleri inceler. İnsanlar, toplum ile ilgili olarak önceden belirlenmiş bir düzen esasında olaylara "anlam vererek", düzenli bir dünya yaratırlar.
Etnometodoloji, yalnızca geleneksel kuramsal bakış açıları tarafından ortaya atılan sorunları çözebilecek yeni bir metodoloji değildir. Daha ziyade, birçok sosyolojik araştırmadan tamamen farklı bir sorunlar takımı üzerinde odaklanan, kuramsal bir bakış açısıdır.

Etnometodologlar, bu sorunları anlamaya çalışırlarken, başka bakış açıları tarafından kullanılan bazı yöntemlere benzer yöntemlerle çok farklı başka yöntemler de kullanırlar.
Garfinkel, Durkheim'ın toplumsal gerçekler ile ilgili görüşüne katılmaz; Durkheim'a göre, sosyolojinin konusunun nesnel gerçekliği vardır, *sui generis*'dir (kendine özgü, özgün) ve "dışarıda bir yer-de"dir. Buna karşılık Garfinkel, etnometodolojinin, toplumsal gerçeklerin nesnel gerçekliğini, "her günkü yaşama etkinliklerinin devam etmekte olan oluşumu" olarak

gördüğünü söyler.[831] Bununla o, bireylerin, gündelik hayat durumları içerisinde, kendileri için durumun anlamını yorumlayan alışılagelmiş normlar ya da değerler gibi toplumsal gerçekleri gündeme getirdiklerini veya fark ettiklerini kasteder. Bireyler toplumsal normları fark ederek durumdan anlam çıkardıklarında, toplumsal gerçekliği inşa ederler. Başka bir deyişle, onlar deneyimlerini, bizim her günkü toplumsal dünya dediğimize uygun düşecek şekilde düzenlemektedirler. Garfinkel, etnometodo-lojik araştırma ve incelemeler, "her günkü etkinlikleri, bu etkinliklere katılanlarca görünür şekilde mantıksal ve bütün pratik amaçlara hizmet edecek şekilde nakledilebilir, yani mutad olan gündelik etkinliklerin örgütlenmeleri olarak 'açıklanabilir' yapma yöntemlerini çö-zümler"[832] der.

831 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology*, s. vii; Warren Handel, *Ethnomethodology: How People Make Sense* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice —Hall, 1982).

832 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology*, s. vii.

Esas olarak, Garfinkel, işlevselcilerin toplumsal olayların kendilerinin bireyi etkileyen bir gerçekliğe sahip olduğu görüşünü etnome-todolojinin reddettiğini söyler. Bir profesörün "rol beklentileri"ni örnek olarak alalım. İşlevselciler, bunların, dersi hazırlamak ve vermek, sınav kâğıtları ile ödevleri okuyup not vermek, araştırma yapmak, kitap ve makale yayınlamak olduğuna inanırlar. Bu beklentiler profesöre "kabul ettirilmiştir."

Buna karşılık, etnometodologlar bu düzeni, onun deneyimini yapan ve yaşayan kişiden bağımsız olarak toplum tarafından yaratılmış ve "dışarıda bir yerde" olarak ele almamaktadırlar. Etnometodoloji, simgesel etkileşimcilikte olduğu gibi, rol beklentilerinin etkileşim sürecinde nasıl doğduğunu incelemez. Bunun yerine, insanların, davranışla ilgili olarak ve bir etkileşim durumunu yorumlamakta ve anlamlı kılmakta kullandıkları, *olduğu gibi kabul edilmiş olan* bazı kuralları nasıl bir süreçle edindiklerini inceler. Etnometodoloji için, yorum sürecinin kendisi, araştırılması gereken bir husustur. Profesör örneğinde etnometodoloji, profesörlerin, profesörlük yaparken hangi kurallara başvurdukları ile ilgilenecektir. Böylece, işlevselciler için normlar ve değerler açık ve bireyi etkileyecek şekilde

“orada dışarı-da”dır; simgesel etkileşimciler için, norm ve değerler etkileşim sürecinden doğarlar; etnometodologlar içinse, norm ve değerlerin kaynağı birinci derecede önemli değildir. Onlar, insanların birbirleri ile etkileşmeleri ve birbirlerine, normlara ve değerlere göre hareket ettiklerini ispatlamaları süreci ile ilgilidirler.

Schutz’un “yabancı” konusundaki denemesi toplumsal hayatın etnometodoloji için ilgi çekici olan alanını açıklamakta yardımcı olabilir. Schutz, “bir yabancının yaklaştığı ve uyum sağlayacağı, bir toplumsal kümenin kültür örneğini yorumlama çabasında kendisini içinde bulduğu tipik durumu” tartışır ve şöyle der:

Buradaki amacımıza göre, ‘yabancı’ terimi, yaklaşmak istediği topluluk tarafından her zaman için kabul edilmek isteyen ya da hiç olmazsa, müsamaha görmeye çalışan, zamanımızın ve uygarlığımızın yetişkin bir insanı anlamına gelecektir. İncelenmekte olan toplumsal durum için en belirgin örnek göçmen örneğidir ve aşağıdaki çözümlemeler bu örnek göz önünde tutularak yapılmıştır. Ancak bu çözümlemelerin geçerliliği sadece bu örnekle sınırlı değildir. Verilen bu tanıma göre, dışarıya kapalı bir kulübe üyelik için baş vuran kişi, kız ailesine kabul edilmek isteyen damat adayı, koleje başlayan bir çiftçinin oğlu, kırsal alanda yerleşen bir şehirli, askere çağırılan bir kimse, birdenbire gelişmiş bir kasabaya gelen bir işçinin ailesi; bütün bunlar, yabancıdırlar; ancak bu örneklerde, göçmenin yaşadığı “bunalım” (crisis) daha hafif olabilir ya da hiç olmayabilir.[833]

833 Alfred Schutz’un Open University, *School and Society: A Sociological Reader’da,* “The Stranger: An Essay in Social Psychology” (London: Rout-ledge and Kegan Paul in association with Open University Press, 1971) s. 32’ye bakınız. Aynı zamanda, Kurt Wolf’un tercüme ve editörlüğünü yaptığı

Daha sonra, Schutz, yabancı, “yaklaşmış olduğu topluluğun üyelerince sorgusuz sualsiz kabul edilmiş olan hemen her şeyi sorgulayacak olan adam hâline gelir” der. Böylece, yabancının durumu etno-metodolojik çözümleme için olgun hâle gelmiştir: mükemmel bir “problematik” durumdur.[834]

834 Schutz, “The Stranger”, s. 34.

Schutz'un "görülen fakat önemsenmeyen temel deneyimlerin ya da "alışılagelinmiş, kanıksanmış (taken for granted) dünyanın varlığı ile ilgili çalışmaları, görmüş olduğumuz gibi, etnometodolojinin köşe taşıdır. Schutz, bu geri plandaki beklentilerinin ya da zımnî (kapalı) kuralların nasıl aydınlatılabileceğini düşünür. Burada, bu yönlerin problematik hâle gelebilmesi için, o kimsenin gündelik hayatının araştırılıp sorgulanmaksızın, olduğu gibi kabul edilen yönlerine yabancı olan birinin, bir yabancının rolüne bir şekilde girmesini tavsiye eder. Bunun gibi, Garfinkel'ın amacı, her günkü durumlarının sağduyuya dayalı anlamına varmak için, onlara problematik olarak bakmaktır. O, Schutz'u izleyerek, "herkesçe bilinen ve olduğu gibi kabul edilen dünya" sorgulanacak ise, bunun için "özel bir güdü"nün (a special motive) gerekli olduğunu iddia eder.[835] Toplumbilimciler ancak kendilerini, Schutz'un ifadesi ile, "gündelik hayat tarzlarına" karşı yabancılaştırdıkları takdirde, alelâde sahnelere alışılmış her zamanki hayat karakterini veren beklentileri keşfedebilirler. Daha sonra göreceğimiz üzere, bu bölümün başında profesörün yaptığı gibi, Garfinkel'ın, "sorun yaratmaya" ya da "sahneyi bozmaya" çalıştığı deneylerinde "özel güdü" örneği verilmiştir.

835 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 37.

The Sociology of Georg Simmel (Glencoe, III: The Free Press, 1950), s. 402'de Simmel'in *yabancı* ile ilgili makalesine bakınız.

[32]Buraya kadar, etnometodolojinin, insan davranışını açıklamak ya da, örneğin, niçin farklı yerlerde ve kuşaklarda intihar ve boşanma oranlarının değiştiğini ve niçin dinin var olduğunu göstermek amacında olmadığı görülmüştür. Bu bakış açısında ağırlık *tanımlama*'da-dır ve konu —insanların toplumsal dünyalarını anlamalarında kullandıkları yöntemler—geleneksel sosyolojinin sorguladığından daha farklı sorular getirmektedir.

Etnometodologlar insanların toplumsal durumlardan anlam çıkarmakta kullandıkları yorumlarla ilgilenirler. Hugh Mehan, çocukların sınav malzemesi ile ilgili kendi algılamalarını ve anlayışlarını incelemeden sınav sonuçlarını yorumlayan öğretmenler tarafından öğrencilerle ilgili yanlış değerlendirmeleri gösteren bir grafik örnek hazırlamıştır. Şöyle anlatır:

California Okuma Sınavı, bir sahifenin sol tarafında, sahifenin sağ tarafında sıralanmış üç resme doğru dönük bir ok içerisine yerleştirilmiş sözcükler, cümleler ve paragraflar içerir. Çocuğa, “ok içindeki cümleye en uygun olan resmi işaretlemesi” söylenir. Sorunun birinde, bir fil, bir kuş ve bir köpek resmine doğru yönelmiş okun içinde *uçma* sözcüğü vardır. Burada doğru cevap (açık olarak) “kuş”tur. Birinci sınıf çocuklarından birçoklarının yanıtları, bu soruya yanıt olarak fili ya da kuşla birlikte fili seçtiklerini göstermiştir. Mehan çocuklara niçin bu yanıtı seçtiklerini sorduğunda, “Bu Dumbo’dur” demişlerdir. Tabii ki Dumbo televizyon seyreden ve çocuk kitapları okuyan çocuklarca iyi tanınan uçan bir hayvan olan, Walt Disney’in uçan filidir.[836]

836 Hugh Mehan, “Ethnomethodology in Education”, O’Shea, ed., *Sociology of the School and Schooling* (Washington, D.C.: National Institute of Edu-cation, 1974), s. 20’de. Aynı zamanda, Hugh Mehan, “Structuring School Structure”, *Harvard Educational Review* 48 (1978): 50-51’e bakınız.

Mehan, çocuklar bir file, uçma kelimesini uyguladıklarında; bu, “sınavı yapan için, çocuğun nesnelerin birbirlerine benzer özelliklerini çıkaramadığı ve kavramsal kabiliyetinin zayıf olduğunun delili olabilir. Ancak bu sonuç, çocuğun bir günden bir güne yaşadığı hayatın gerçek karmaşıklığı ve zenginliğini göz ardı eder” der. Sınavı yapanın teste bakışı ve yorumuna göre, çocuk, kavramsal düşüncenin gerisindeki becerilerden bazılarını kullanma becerisini gösterememiştir. Ancak, teste “doğru cevabı” vermeyi henüz bilmeyen çocuklar, ondan farklı bir şey anlamış olsalar bile, yine de kavramsal beceriler esasında yanıt vermişlerdir. Bu yüzden doğru olmayan yanıtlar, yetişkinlerle, öğrencilerin *dünya görüşlerinin farklı olmasından* ileri gelebilir. Test kağıdındaki soru ve yanıtları öğretmenlerin yaptıkları gibi yüzeysel olarak alacak yerde, Mehan, öğrencilerin soruyu ve yanıtı *nasıl yorumladığını* araştırmıştır. Çocuğun yanıtı Mehan’a, o öğrencinin durumdan ne anladığını bildirmiştir; öğrenci, bu işten ne anladığını göstermekle, daha önceki bir hareketin “anlatımını yapmaktadır”. Bu “anlatım” (anlamı belirtmek, açıklamak) kavramı üzerinde Garfinkel çok durmuştur.

Anlatım

Anlatım, insanların bir durumdan çıkardıkları anlamı kendilerine ve başkalarına bildirme yeteneğidir. Anlatım hem dili hem de anlamı kapsar. İnsanlar kendi eylemlerini açıklarken sürekli olarak dilsel ya da sözlerle hesap vermektedirler. Garfinkel etnometodologları dö-nüşlü/düşünümsel (reflexive) uygulamalara dikkat etmeye çağırmaktadır: "Eylem sahibi anlatımıyla gündelik hayatın bilinen, olağan etkinliklerinin, bilinen, olağan etkinlikler olarak tanınmalarını sağlar... İnsan etkinlikleri ile ilgili olarak bir anlatımın kullanıldığı her sefer...bunların *'bir başka ilk'* olarak anlaşılması (gerekir)...."[837]

837 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 9. John Heritage'ın *Garfinkel and Ethnomethodology* adlı kitabındaki "Accounts and Accounting" başlıklı yetkin bölüme bakınız (Cambridge, England: Polity, 1984). unts" makalesine bakınız, *American Sociological Review* 33 (February 1968): 46-62.

Örneğin, bir çocuktan kendi özgün düşünce ürününü anlatması istenip de, o da açıklamaya ve çizimindeki figürleri, şekilleri ve renkleri bir başka kişiye yorumlamaya başlarsa, çocuk bir hesap vermekte, "anlatım" sunmaktadır. Bir sanat hocası, bir öğrencinin çizdiği resim üzerinde, onun kendi yorumu ile ilgileniyorsa, o hoca istediğini dikkatle, şu şekilde ifade edecektir, "bana bunu anlat"; böylece, öğrencinin kendi anlam dünyasından bir yorumu davet etmiş olacak ve bu anlatımdan öğrencinin anlayışı çıkacaktır.[838]

838 Marvin B. Scott ve Stanford M. Lyman'ın çok gönderme yapılan "Accounts" makalesine bakınız, American Sociological Review 33 (February 1968): 46-62.

[35]İnsanların davranışları ile ilgili olarak birbirlerine anlatımlarının büyük bir kısmı, kısaltılmış şekilde yapılır: çünkü alelâde konuşmalar, konuşmacıların "dışında bırakılmış" olan birçok şeyler konusunda "ortak bir anlayış"ın varlığını kabul eder. Garfinkel karşılıklı anlayış isteyen ve

sözlü olarak açıklanmayan terimlere *indeksli ifadeler* (indexical expressions) adını verir. Garfinkel'ın öğrencilere verdiği ödevlerden biri, "karşılıklı konuşmaları, konuşanlardan bir tarafın ne

söylediğini bir sahifenin sol yanına yazınız, konuşanlardan öteki tarafın bundan ne anladığını da sahifenin sağ yanına yazınız"dır.[839] Sonuç, sağ tarafta, sol tarafa göre çok daha fazla şey yazıldığını göstermiştir. Sol tarafta konuşmanın dışında bırakılanlar, Garfinkel'ın dediği gibi, "konuşmanın daha önceki kısımlarına veya konuşan ve dinleyen arasında geçmiş ya da gizli etkileşim"e aittir.[840] Garfinkel bu konuşmadaki anlamları bu şekilde "doldurma" uygulamasından *"vb."* (et cetera) ilkesi olarak söz eder; bu bir "stenografik" konuşma şeklidir.

839 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 38.

840 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 40.

Herhangi bir durumla ilgili anlatımlar ve anlamlar durumun mahiyetine büyük ölçüde bağlıdır. Garfinkel, iki kişinin herhangi bir etkileşime verdikleri anlamların, hepsi de indeksin içeriği olan, yerine ve zamanına, orada bulunan kişilere ve aktörlerin amaçlarına veya niyetlerine, ve birbirlerinin niyetleri hakkındaki bilgilerine bağlı olduğuna işaret eder. Garfinkel, *toplumsal etkileşim yalnızca bulunduğu bağlamda açıklanabilir ve bağlamsal ilişki etnometodolojinin ilgi odağıdır,* demektedir.

Garfinkel bununla ilgili bir başka mesele olan "alışılmış konuşmaların onaylanmış özellikleri"nden[841] söz eder. Bu, insanların, her günkü işlerin yürütülmesinde, "söylenilenin gerçekten ne olduğu" şeklinde sorular gibi bir müdahale olmayacağı hususundaki beklentileridir. Garfinkel bu özelliklerin "onaylanmış karakterini" göstermek için aşağıdaki deneyi kullanır: "Öğrencilere, bir tanıdık ya da bir arkadaşı ile alelâde bir konuşmaya başlayarak, deneyi yapanın sorduğu şeyin mutad dışı olduğuna dair hiçbir belirti vermeden, kişinin (de-nek'in) söylemiş olduğu alışılmış bir sözü açıklamasında ısrar etmesi talimatı verilmiştir."[842]

841 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 41.

842 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 42.

Aşağıda, öğrencilerden birinin deneyi ile ilgili raporundan alıntı verilmiştir:

> [37]Denek, kendisi ile aynı araba parkına üye olan deney yapana, önceki gün işe giderken lastiğinin patladığını anlatıyordu. Denek - Arabamın lastiği patladı. Deneyi yapan - Arabamın lastiği patladı ne demek? Denek bir an çok şaşırmış göründü. Sonra öfkeyle, 'Ne demek' diyerek ne demek istiyorsun? Patlak lastik, patlak lastiktir. Bunu kastediyorum. Özel bir şey değil. Ne saçma soru![843]

[843] Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 42.

Bu alıntı, "kabul edilmiş karakter"e iyi bir örnektir; çünkü, denek gerçekten hırçınlaşmıştır. Aynı zamanda durumdan bir anlam çıkarmak çabası ile onu "saçma soru" olarak kabul etmiştir. Açıktır ki, "Ne demek istiyorsun?" sorusunun kabul edilebilir olduğu ve hattâ açıklama amacı ile beklendiği hâller vardır. Ancak, yukarıda anlatıldığı gibi, bu sorunun *denek* için sahneyi ihlal ettiği başka durumlar da vardır. Araştırıcı, karşılıklı anlayışa dayalı indeksli ifadeleri sorgulamak suretiyle, duruma bir güvensizlik duygusu sokmuştur. Denek, karışık bir sahneye düzen getirmeye çalışmıştır. "Saçma soru" ifadesi onun düzenli bir sahne oluşturma şeklidir.

İnsanların toplumsal bir harekette bulunurken, bu hareket ile ilgili "anlatımlar"ı nasıl oluşturdukları ilgi çekicidir; çünkü bir durumdan anlam çıkarmak, toplumsal etkileşimin sözlü anlatımını yapmakla bir aradadır. (Garfinkel'ın dediği gibi, "Etkileşim yapmak, etkileşim söylemek demektir"). Bunun için birçok etnometodolog'un mükâle-me (karşılıklı konuşma) çözümlemeleri ile uğraşması şaşırtıcı değildir, çünkü bu uğraşlar, etnometodolojinin ilgi alanının merkezinde yer alır.

Örneğin Fishman, evleri içinde çiftlerin karşılıklı konuşmalarını, kadın ile erkek arasındaki toplumsal olarak yapılaştırılmış *güç ilişkileri* açısından incelemiş ve birtakım genel örnekler bulmuştur. Sözgelişi, kadınların ortaya attıkları konular hem kadın hem de erkek tarafından deneysel bir girişim olarak bulunmuş ve hemen bırakılmıştır. Buna karşılık, erkeklerin getirdikleri konular sürdürülmüş ve pek azı reddedilmiştir.[844]

844 Pamela M. Fishman, “Interaction: The Work Women Do,” *Social Problems* 25 (1978): 397-406.

Roy Turner söz alışverişinin, sözcüklerle bir şeyler yapmak olarak kabul edilebileceğini savunmuştur. Örnek olarak, nikâh merasiminde “evet”; birinin ayağına basıldığında, “özür dilerim”; ve “Chris Evert’ in kazanacağına seninle beş dolara bahse girerim” sözcüklerini vermiş ve bu ifadelerin açıkça etkinlikler olduğunu belirtmiştir.[845] Anlatımlar “konuşma” şeklinde olduğundan, kişiler arasında geçen ko-nuşmalardaki betimleyici cümleler ve sorulara cevap verenin konuşmalarla ilgili kelimesi kelimesine yorumları, etnometodologlar için önemli bilgilerdir. Bu husus, şimdi göreceğimiz “etnometodoloji yapan” toplumbilimcilerin kullandıkları yöntemlerle açıklanmaktadır.

845 Roy Turner’in Jack D. Douglas, ed., *Understanding Everyday Life* (Chicago: Aldine, 1970), s. 170.

* Tanığın kendi yetkisi dâhilinde gerçeği söyleyeceğine dair yemini (çev).

Etnometodoloji Yapmak

Etnometodologlar tarafından çözümlenmek üzere *bilgi toplamada kullanılan çeşitli yöntemler* açık uçlu ya da derinlemesine mülâkatı; katılımcı gözlemi; video’ya kaydetmeyi; belgesel yorumlama yöntemini; ve etnometodologun “bozma deneyleri” (breaching experi-ments) adını verdiği etnometodolojik deneyleri içerir. *Etnometodo-loglar için, bireyin günlük hayat durumlarına verdiği anlamlar birinci derecede önemlidir.* Bunun için onları, öznel anlamı ifade edecek bilgiyi toplamanın mükemmel bir yolu olarak, açık uçlu derinlemesine mülâkatlar yaparken görebiliriz. Bu metodolojiyi kullanan iki proje Garfinkel’ın jüri müzakereleri incelemesi ile, Mehan’ın okul sınav incelemesidir. Garfinkel jüri müzakereleri oturumlarını kaydetmiş, ama jüri olan kişilerle yapılan kişisel görüşmeler, onların jürilik işini yapmak için kullandıkları bilgi kaynaklarını ortaya çıkarmıştır. Böylece, Garfinkel’ın jüri üyeleri ile yaptığı görüşmeler, jüri

üyelerinin jürilik işini yaparken, yapmakta oldukları işi nasıl bildiklerini göstermiştir:

> Jüri üyeleri, *bu görevi çeşitli yerlerden öğrenmişlerdir:* Jüri el kitabı; *mahkemeden* aldıkları talimat; jüri olarak mahkemeye davet edilen kişiler, bu şekilde hareket edemeyeceklerine dair nedenler buldukları takdirde, jürilik yapamayacaklarına dair *voire dire** usulü. Bunu mahkeme personelinden, jüri üyelerinin birbirlerine söylediklerinden, TV'den ve sinemadan öğrenmişlerdir. Birkaç üye, yurt bilgisi dersleri almış olan lise öğrencisi çocuklardan alelacele öğrenmişlerdir.[846]

846 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 110.

Bunun gibi, Mehan, sınav soruları ile ilgili yorumlarını ve sınav sorularına yanıtlarının anlamlarını öğrenmek için test edilen öğrencilerle yapılan kişisel mülâkatları kullanmıştır. Bir başka örnek, Garfinkel tarafından "Passing and the Managed Achievement of Sex Status in an Intersexed Person"[847] da ele alınmış olan bir transseksüel ile ilgili vaka incelemesidir. Buradaki verilerin büyük bir kısmı, bir erkek çocuk olarak yetiştirilmiş olan ve bir kadın gibi hareket etmeyi ve hissetmeyi öğrenme sırasındaki tehlikeleri ve belirsizlikleri yaşayan on dokuz yaşındaki Agnes ile teybe çekilmiş 35 saatlik konuşmalardan çıkarılmıştır. Agnes nişanlısının kendisine yöneltti̇ği öğütlerden ve nişanlısının başka kadınlarla ilgili eleştirilerinden, her zaman kendi isteğinin yapılmasında ısrarcı olmamayı, görüş bildirmemeyi ya da erkeklerle eşitlik iddiasında olmamayı öğrenmiştir. Oda arkadaşlarından ve diğer hanım arkadaşlarından ‘'arzu edilen bir kadınlık özelliği olarak boyun eğmenin değerini" öğrenmiştir.[848]

847 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 116-85.

848 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 147.

Derinlemesine mülâkat, katılımcı gözlem ile bir arada, bir kişinin günlük hayatının sorunlu alanlarını, aksi hâlde gizli kalacak ve aydın-latılamayacak olan alanları aydınlatabilir. Örneğin, *Passing On* incelemesinde David Sudnow, etnometodolog bakış açısının mâtemde olan kişinin hâlindeki

belirsizliği fark etmesine yardım ettiğini ve böylece, “acıdaki normatif öğelerin esas itibarıyla zorluk çıkaran niteliğini” aydınlattığını söyler.[849] Şöyle ki;

849 David Sudnow, *Passing On: The Social Organization of Dying* (Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1967), s. 140.

> 44Yakınlarını kaybetmiş, mâtem içinde olan kişiler, kendi durumlarının özelliklerine göre hareket etmekte güçlük çekerler. Çok zaman, genellikle ölüm öncesi yer alan etkinliklere tam olarak ne zaman başlamaları gerektiğini bilmezler ve karşılaştıkları güçlüğün büyük bir kısmı, acılı insan durumunda olarak kabul edilmeleri, böylece nasıl davranırlarsa davransınlar, kederli muamelesi görecek olmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer insanların gözlerinde mâtemli insan hâlini ancak zamanla kaybederler ve acılı bir kimseye yapılan muamele ile karşılaşmaları sona erer ve bu zaman da, çok defa kendilerini artık böyle görmemeye başlamalarından çok sonra gelir.[850]

850 Sudnow, *Passing On*, s. 137.

Parsons gibi işlevselciler, örneğin kederin, gerilimi atmak ve azaltmakta işlev gördüğünü ve mâtemli insan ile etrafındakilerin rollerinin toplumsal bakımdan çok belirgin olduğunu kabul ederler. Sudnow gibi etnometodologlar, belki de bize kültürün yaratmış olduğu rolün sınırlarını gösteriyor olabilirler. Kültürel reçetelerde geniş boşluklar vardır ve kişiler bu boşlukları çok derinlemesine yaşarlar. Örneğin, Sudnow’un araştırması, mâtemli kimsenin kendi kendisine belki de, “burada benden nasıl davranmam bekleniyor?” sorusunu endişe ile sormakta olduğunu göstermektedir.

Etnometodologlar tarafından kullanılan bir başka yönteme, “belgelere dayalı yorum yöntemi” (documentary method of interpreta-tion) adı verilir. Garfinkel bu başlığın Mannheim tarafından verildiğini söyler ve bu tanımlamayı “anlamın çok değişik ve tamamen farklı anlaşılma şekillerinin gerisindeki birbirinin aynı eşit örnek” arama olarak belirlediği Mannheim’ın bu tanımından alıntı yapar.

Garfinkel şöyle der,

> Bu yöntem, görünümü, bu görünümün gerisinde bulunduğu varsayılan bir örneğin "belgesi", o örneğe "işaret eden", o örneğin "yerine ikame edilmiş" olarak ele almaktır. Geride bulunan bu örnek kendisine ait olan bu belgesel kanıtlardan anlaşıldığı gibi; belgesel kanıtlar da, geride bulunan bu örnek hakkında "bilinenler" esasında yorumlanır.[851]

851 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 78.

48Garfinkel'a göre bu yöntem, birbirlerinin davranışlarını devamlı olarak tekrar tekrar yorumlamakta ve bunların gerisindeki örnekleri aramakta olan insanlarca devamlı olarak kullanılan bir yöntemdir. Bir etnometodolog tarafından kullanılmış olan bu yönteme bir örnek, D. Lawrence Wieder tarafından yapılmış olan mahkûm kodunun (yasasının) incelenmesidir.[852] Wieder bir katılımcı gözlemci olarak hapisten çıkanların geçici kalabileceği bir yurtta -cezalılar arasında bulunanlarla birkaç ay sürdürdüğü görüşmelerden sonra- orada geçerli olan bir yasanın varlığını fark etmiştir. Bu yasa, hırsızlığı, diğer sâkinlerden yararlanmayı, onlarla ve *güvenlik* personeli ile dalaşmayı yasaklıyor ve paylaşmak ve yardımcı olmakla diğer sâkinlere sadakat göstermek gibi olumlu telkinleri içeriyordu. Bu "yasayı bildirmek" o çevredeki durumu yalnızca anlatmak, çözümlemek ve açıklamakla kalmıyordu. Aynı zamanda, orada bulunanların davranışlarına yol gösteriyordu. Örneğin, onlardan biri bir konuşmayı, "hırsızlık yapmayacağımı biliyorsun" ile bitirdiğinde, etkileşim hâlinde olduğu kimsenin daha önceki davranışını olumsuz olarak teyit ederek ve böylece konuşmayı bitirmekle kalmıyor, muhatabı bunda ısrar ettiği takdirde, bunun olabilecek (potential) sonuçlarına işaret ediyordu. *Böylece "yasayı bildirmek"* çok *ikna* edici olmaktadır.

852 Turner, *Ethnomethodology: Selected Readings,* s. 144-72'ye bakınız.

Wieder bu belgesel yöntemin kullanıldığı vakayı ve gözlemlediği davranışın *gerisinde ortaya çıkan* örneği şöyle anlatır;

> Hapisten çıkanların geçici olarak kalabilecekleri yurttaki ilk haftam sırasında duymuş olduğum bir sözün yorumu bu yönteme bir örnek teşkil eder. Çarşamba gecesi komite toplantısından sonra, koridorlarda dolaşan

ve oranın sâkini olan birine rastladım. Oradaki görevlilere ve bulunanlara, herkesin duyacağı şekilde, “Bir gecelik izin alabileceğim o toplantı nerede?” dedi. O zamana kadar öğrenmiş olduklarıma göre, onun şunu dediğini anladım, “Ben o toplantıya bu yurdun programına katılmakla ilgilendiğim için gitmiyorum. O toplantıya gitmekle bir gecelik izin ödülünü almaktan başka bir nedenim yok. Ben bir çanak yalayıcısı değilim. Beni duyan herkes benim güvenlik personeline yaranmaya çalış-madığımı bilmeli. Benim davranışım gerçekten yasaya uygundur, bunu duymamış olanlar (gece iznine gönderme yaparak) başka türlü düşünebilirler.[853]

853 Turner, *Ethnomethodology: Selected Readings,* s. 160.

Wieder devam eder:

Böylece, o noktaya kadar duymuş olduğum sözlerle (bu konuşmanın anlamını “’fark etmeme” yarayan) birleştirdiğim ve daha sonra duyduğum sözlerle de bir araya getirdiğim bu konuşma parçasını, “oranın sâkinlerine sadakat göster” genel özdeyişini oluşturmakta kullandım.[854]

854 Turner, *Ethnomethodology: Selected Readings,* s. 160.v

Böyle bir sözü, o olayın gerisindeki ahlâk düzeninin bir ifadesi olarak görmek için, Wieder’a göre o düzene ait bazı hususları bilmek gereklidir ve bunun için de orada yaşayanlar ile ilgili gözlemler ve mü-lâkatlar çok önemlidir.

Toplumbilimci olmayanlar tarafından belgesel yöntemin kullanılması ile ilgili bir örnek Jeffrey AIexander tarafından verilir. Alexan-der, “Muhabirler olaylarla ilgili kendi izlenimlerinde belgesel yöntemi (documentary method) kullanırlar, ve araştırmaları okuyucuları için olayların belgelerini sağlar”[855] der.

855 Jeffrey C. Alexander, “The Mass News Media in Systemic, Historical and Comparative Perspective,” Elihu Katz and T. Szecsko, eds., *Mass Media and Social Change* (London: Sage, 1981), s. 17-51.

“Etnometodoloji yapma”nın son bir yolu, araştırmacıların alışılmış bir etkinliğe müdahale etmeleri veya Garfinkel’ın dediği gibi, “sahneyi bozmaları” olan *bozma* (ihlâl etme) *deneyi* (breaching expe-rimet)dir.

Bunu yaparken, araştırmacılar, insanların duruma bir düzen görünümü vermek ya da duruma "bir anlam vermek" için ne yaptıkları ve neye baktıkları ile ilgilenirler.[856] Bu bölümün başında anlatılan, profesörün sınıfta yaptığı deney, böyle bir deney örneğidir.

856 Bu arada, öğrencinin, Garfinkel'ın bazı deney ve/veya ödevlerini tamamladıktan sonra etnometodolojiyi daha iyi anlayabileceğini gördük. (Özellikle, *Studies in Ethnomethodology*'de s. 38, 42, 47, 79 ve 85'e bakınız.)

[52]Ancak, Garfinkel gibi bazı etnometodologlar, insanların kargaşaya (chaos) nasıl düzen getirdiklerini anlamak için, kendileri bazı sıkıntı yaratma yolları bulmuş olmakla beraber -ki Garfinkel'ın kendi öğrencilerine verdiği ödevler bu çeşittir- burada dikkat edilmesi gereken bir hususa işaret etmek isteriz. "Sahneyi bozmak" (to violate the scene) amacında olan ve böylece etnometodolojik veriler yaratmaya çalışan araştırmacılarda oldukça keskin bir duyarlılık olması gerektiğine inanıyoruz. Örneğin, bu kitabın yazarlarından biri, Gar-finkel'ın "pansiyoner" ödevini öğrencilerine verdiğinde, bazı üzücü sonuçlar elde edilmiştir. Kısaca özetlersek, bu ödeve göre, "öğrencilerden, evlerinde onbeş dakika ile yarım saatlik bir süre içinde pansiyoner olduklarını tasavvur ederek, buna göre hareket etmeleri istenmiştir: ihtiyatlı ve nâzik bir şekilde davranmaları talimatı verilmiştir. Kişisel olmaktan kaçınacak, resmî hitap şekli kullanacak ve ancak kendilerine hitap edildiği zaman konuşacaklardır."[857]

857 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 47.

Kendi öğrencilerimizden aldığımız biraz can sıkıcı sonuçlar, duyarlılık ve güven meselesi ile ilgili idi. Pansiyoner ödevini tamamlaması istenilen öğrencilerden biri, iki çocuklu ve yeni boşanmış bir kadındı. Anne, pansiyoner rolünü oynamaya başlayınca, çocuklar evlerindeki hayatlarının yıkılma tehdidi ile öyle sarsılmışlardı ki, on-beş dakika için bile buna dayanamadılar. Anne, deneyi derhal kesmekle beraber, çocuklarını dünyalarının yıkılmadığına ikna etmesinin bir ay sürdüğünü ve bu olaydan sonra kendisini onlara yine kabul ettirmek ve yeniden güvenlerini sağlamak için çok uğraşması gerektiğini söylemiştir. Babanın evi terk etmesinden

hemen sonra, annenin bir pansiyoner olması ile, bir anlamda anne de “onları terk ediyor” gibi olmuştur.

Garfinkel’ın *güven* kavramı, insanların belirli bir olaylar düzenine nasıl uyum gösterdiklerini açıklamaktadır ve yukarıda görmüş olduğumuz gibi, Parsons’ın paylaşılmakta olan normatif beklentiler fikrine yakındır. İnsanlar günlük hayatlarını nasıl algılamakta ve yorumlamaktadırlar, ve nesnelerle olaylar ve olgular nasıl olup da normal görünmekte ve anlamlı olmaktadır? Garfinkel’ın cevabı, “güven”dir. Yani, kurallar muğlaktır ve farklı olarak algılanır ve yorumlanır: ama aktör bu belirsizlik karşısında çevreye “güvenir.”[858]

858 Aaron V. Cicourel, *Method and Measurement in Sociology,* (New York: The Free Press, 1964), s. 206.

Boşanmış anne ve çocukları olayında *güven* fikri önemli bir öğedir. Çocukların annenin pansiyoner rolüne girmesine karşı tepkileri, “sahneyi bozma” kararının karmaşıklığının altını çizmelidir. Bize göre, etnometodologlar “sıkıntı yaratmak” üzere sahaya çıkmadan önce bazı ahlâk sorunlarının gözden geçirilmesi gerekir. American Socio-logical Association’ın etik kurallarına göre, bu gibi davranışlara artık müsaade edilmemekte ve kişiye gizliliğin sağlanmış olduğuna ve araştırmacı tarafından sorulan sorulara cevap vermeyi reddetme hakkına dair güvence verilmesi gereklidir.[859]

859 *Code of Ethics: American Sociological Association* (June, 1997).

Etnometodologların “etnometodoloji yapma” şekilleri, yaptıkları şeyle, bunu nasıl yaptıkları ve diğer toplumbilimcilerin işlerini yapma şekilleri arasındaki farkları vurgular. *Etnometodoloji* ile *simgesel etki-leşimcilik* arasındaki farklar özellikle ilgi çekicidir; çünkü her ikisi de *tümevarımlı* toplumsal-psikolojik bakış açılarıdır; her ikisi de esas itibarıyla mikrososyolojik düzeyle sınırlıdır ve her ikisi de *niteliksel veriler* kullanır.

Metodolojik Karşılaştırma

Simgesel etkileşimcilik gibi, *etnometodoloji* de roller ve yapılardan çok, bireyler ile ilgili toplumsal-psikolojik yaklaşımdır. Ancak, soruları simgesel etkileşimcilerden farklıdır. Cicourel, Cooley'in "ayna benlik" ve Thomas'ın "durumun tanımı" gibi; fikirlerin, anlamların kendi kendilerini doğrular olarak kabul edilebildiklerini varsaydığına işaret eder. Cicourel'e göre, etnometodoloji, anlamların özellikleri ya da "oyunun kuralları"nın yapısı ile ilgilidir. Etnometodolojik soru, "davranış kurallarının (veya oyunun kurallarının) aktörleri, çevrenin mahiyeti hakkında nasıl bilgilendirdiği''dir veya Cicourel'in dediği gibi, "aktör, çevresine toplumsal olarak kabul görecek şekillerde nasıl anlam kazandırmaktadır?"[860] sorusudur.

860 Cicourel, *Method and Measurement in Sociology,* s. 198.

57Simgesel etkileşimcilik ve etnometodoloji tarafından kullanılan yöntemler esas itibarıyla aynı olmakla beraber, farklı şekillerde kullanılırlar; çünkü etnometodoloji farklı sorular sorar. Etnometodolog-lar, bir durumdan -anlamın sorunlu olduğu durumlar- anlam çıkarmakta olan kişileri çözümleyebilecekleri durumların peşindedirler. Bu gibi olayların bulunacağı yerler göçmen bürolarıdır. Göçmenleri, yeni bir ülkede geçirdikleri ilk haftalarda izleyecek olan bir araştırmacı birçok veri bulacaktır. Aynı şey, bir fakülte öğrenci yerleşke-sinde ilk haftalar ya da bir ailenin kızının veya oğlunun AIDS olduğu haberi aldıktan sonra geçen aylar için de söylenebilir. Yeni ve beklenmedik durumların sık sık ortaya çıktığı yerler (David Sudnow'un gezdiği ve ölüm haberinin verildiği koğuşlar) de etnometodolojik veriler bakımından zengindir.

Bölüm 5'te görmüş olduğumuz, beyzbol oyuncusu ve Mead'deki "genelleştirilen öteki"ni hatırlayalım. Mead'in çözümlemesi, oyuncunun takımdaki bütün başka oyuncuların yapacaklarını tahmin etme kabiliyeti ile ilgilidir. Böylece ilk "base"de bulunan oyuncu, "home-plate"de (beyzbolda topa sopa ile vurma durumunda olanın üzerinde durduğu yer ve koşularak tamamlanması gereken mesafenin son durağı) top ister dışarı fırlasın veya topa vurulamamış olsun, isterse faul olsun, durumun anlamını otomatik olarak bilecektir.

Etnometodologlar böyle bir durumun anlamını ana sorun olarak göreceklerdir. Etnometodolojik bakış açısıyla çalışan bir kimse,

oyuncuların akıllarından neler geçmiş olduğunu araştırmaktan çok, hakem veya bir oyuncu hiç beklenmedik şekilde hareket ettiği takdirde, oyuncuların gösterecekleri tepkilerden anlaşılacak olduğu gibi, durumu “nasıl anladıkları” ile ilgilenecektir. Örneğin, karşı tarafın sahasında sayı yapan bir oyuncunun alışılmamış davranışı karşısında, etnometodolog, “oyuncu, bir düzen duygusunu oluşturmak ve korumak için hangi yöntemleri kullanır?” sorusunu sorar.

Sudnow, açıkça, simgesel etkileşimcilik ile etnometodoloji arasında önemli bir fark olarak bu problematik duruma işaret eder. Ölüm ve ölmekte olanlar ile ilgili kendi araştırması ile, Bölüm V’te gördüğümüz Glaser ve Strauss’ınkini *(Ölmekte Olmanın Bilinci)* karşılaş -tırarak şöyle der:

> Onların çözümlemesi problematik bir olay olarak ele alınmamış-
> tır. Onların sosyopsikolojik önemi olan ilgi odağı, etkileşimde bil-
> ginin kullanılmasıdır Hastahâne personeli ve hasta arasındaki
> etkileşimle fazla ilgilenmemeyi ve ölme olayının sıkıntı yaratan bir olay olarak ele alındığı koğuş faaliyetlerinin örgütlenmesi ile daha fazla ilgilenmeyi... gerekli gördüm.[861]

861 David Sudnow, *Passing On,* s. 62-63, dipnot, 2.

Sudnow kendisine göre, örgütsel açıdan bakınca ölmek bilincinin birçok insan için yersiz olduğunu ekler. Eğer insanlar, etnometodo-loglar gibi, doğal olarak düzenlenmiş olan gündelik etkinlikler’in incelenmesi ile ilgili iseler; hastanın, ölmekte olduğunun ne derecede farkında oluşu, onlar için önemli değildir. Sudnow için önemli olan, koğuştaki insanların ölmek durumundan nasıl “anlam çıkardıklarıdır”: yani o duruma katılan bütün insanların koğuşta dünyaya nasıl düzenli bir toplumsal manzara arzettikleridir.

Öğrencilere satış elemanı ile standart bir fiyat konulmuş olan mal için pazarlık etmeleri talimatının verildiği deneyi hatırlarsak, yaklaşımdaki farklar yine görülecektir.[862] Bu, Bölüm 4’te tartışılmış olmakla beraber,

adını vermemiş olduğumuz, Garfinkel'ın kullanmış olduğu bir başka deneydir. Garfinkel bu deneyde neyin üzerinde odaklanmıştır? Garfinkel, Parsons'tan alıntı yaparak, kurumsallaştırılmış tek fiyat kuralının standartlaştırılmış beklentisinin benimsenmiş olması, yani, geride bulunan beklentiler dolayısı ile, öğrenci müşterilerin korkup utanacaklarını ve satış elemanlarının da endişeli ve öfkeli olacaklarını söyler. (Burada, çevre ile ilgili önemli bir veri, deneyin yeridir. Deney, örneğin, standartlaştırılmış beklentinin pazarlık olduğu Meksika yerine, ABD'de yapılmaktadır) Garfinkel'in öğrencilerinden birçoğu korkmuş olmakla beraber, altı pazarlık deneyimini tamamlamış olan birçokları, pazarlığı başarıyla yürütebileceklerini öğrenmişler ve gelecekte pazarlık etmeyi planlamışlar ve böylece tek fiyat kuralının benimsenmesinin problematik olduğunu göstermişlerdir. Bu bakımdan, kendileri için ve satıcılar için yeni bir toplumsal gerçek inşa etmişlerdir.

862 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 68-70.

60Bölüm 4'te belirttiğimiz gibi, simgesel etkileşimcilik bakış açısı ise, satış elemanının kendi kendisi ile olan etkileşimi ve satış elemanının bu beklenmedik durum ile karşılaştığında, kendi kendisine ne söylediği üzerinde duracaktır. Simgesel etkileşimciliğin odağı, satış elemanının durumla ilgili tanımı ve onun için anlamıdır; Garfinkel'ın satış elemanı için söyledikleri, "Az bir kısmı endişelendi ve arada biri öfkelendi"den ibarettir.[863] Etnometodoloji, satış elemanının duruma, düzene benzer bir görünüm getirmek için, hangi yöntemleri kullandığını ya da nasıl bir anlatım sunduğunu bilmek ister. Öğrenci-müş-teriye sorular mı sorar: başka nedenler mi arar; bir kâhine ya da astroloji takvimine mi başvurur; kendisine söylenilenin tekrar edilmesini mi ister; yoksa böyle bir şey olmamış gibi mi davranır? Eylemin etnometodoloji yönünden yorumlanmasının en önemli kısmı, durumun alışılagelmiş olarak kabul edilen ya da bağlamsal belirgin nitelikleridir. Garfinkel anlamların

durumlara dayandığını vurguladığı için, satış elemanı ile müşteri arasındaki etkileşimin yeri ve zamanı, olay sırasında orada bulunan diğer kişiler, ve satış elamanının müşterinin niyeti hakkındaki bilgisinin, durumun anlamına varabilmek için "doldurulması" (yani bu konulardaki bilgilerle) gerekir.

863 Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology,* s. 69.

Temelde her iki bakış açısı da *niteliksel* verilerle ilgilenmektedir; ancak hiçbiri, *niceliksel* verilerin değersiz olduğunu iddia etmemektedir. Cicourel gibi bazıları, niceliksel verileri çok maharetle kullanmakla tanınırlar. Cicourel, "Bir Toplumsal Farklılaşma Mekanizması Olarak Okul" adlı makalesinde, okul danışmanlarının değerlendirmeleri ve öğrenci başarı tipleri çözümlemesinde SCAT sayıları ve not ortalamaları gibi sayısal veriler kullanmış ve öğrencinin ilerlemesinin, okul personelinin yorumlarına, kararlarına ve hareketlerine bağlı olduğunu göstermiştir.[864] Ancak Cicourel şu görüşü ile araştırmacının kendine olan fazla güvenini yıkmaya çalışır ve şöyle der, "Diğer kişinin rolü olarak kabul edilen rolün yapısı, toplumbilimciler tarafından pek az ele alınmıştır. (Örneğin bir anketi yanıtlamak durumunda olan kişi, anket sorularının anlamı ile ilgili kararını nasıl verir?)"[865]

864 Jerome Karabel and A.H. Halsey, ed. *Power Ideology in Education* (New York: Oxford University Press, 1977) den Aaron V. Cicourel and John I. Kitsuse, "The School as a Mechanism of Social Differentiation", s. 282-92; Aaron V. Cicourel and John I. Kitsuse, *The Educational Decision Makers* (New York: Bobbs-Merrill, 1963).

865 Aaron Cicourel, *Method and Measuremerıt in Sociology,* s. 212.

Bu gibi sorular yalnızca sayısal veriler ile ilgilenenler için önemlidir. Mehan tarafından yapılmış okul çocukları incelemesinde test sorularının yorumlanması sorunu ile ilgili tartışmamız hatırlanacaktır.

62Blumer gibi,[866] Cicourel de sosyolojide kullanılmakta olan ölçme sistemleri ile ilgili ciddi sorunlar ortaya atar. Yazılı sözcük bile, "toplumsal yapılar içerisinde farklı yerlere dağılmış olan aktörlerin farklı algılamalarına ve yorumlarına bağlıdır"[867] der. Bundan başka, niceliksel çözümleme,

Weber'in belirlemiş olduğu öznel toplumsal eylemin Cicourel'in "iç ufuk" (inner horizon) adını verdiğini dışarıda bırakır; onun yerine, örneğin uğraşı saygınlık dereceleri ya da toplumsal sınıf derecelerinin dağılımları gibi "dış ufuk" (outer horizon) üzerinde yoğunlaşır. Hem simgesel etkileşimcilerin, hem de etnometodolojinin gündeme getirdikleri "iç ufuk"; "özel deyimleri, hareket güdülerinin seyrini ve kurumsal ve yeniden yaratılmış dil"i içerir ki bütün bunlar dağılımların "dış ufku"nda belirlenmiş değildir.[868] Cicourel, iç ufuk olmadan toplumsal araştırma, "belirli bir alanla ilgili göreli olan açık bir bilgi arayışı değil, kapalı bir girişimdir" der.[869]

866 Bölüm 5'e bakınız.

867 Cicourel, *Method and Measuremerıt in Sociology,* s. 221.

868 Cicourel, *Method and Measurement in Sociology,* s. 223.

869 Cicourel, *Method and Measurement in Sociology,* s. 224.

Sudnow'un *Passing* On'unda ölümlerin sayılması ile ilgili tartışması, iç ufuğun değerine iyi bir örnektir. Burada, hastahâne idarecilerinin ölümlerle ilgili genel demografik sayımına verdikleri değerden bahsetmekte, ama koğuş personelinin günlük ölüm sayılarını sistematik bir şekilde toplamadıklarını söylemektedir. Ancak, özel ölüm şekilleri yalnızca sayılmakla kalmamakta, ayrıntılı olarak hatırlanmaktadır. İntiharlar, barium şırınga muayenelerinden ileri gelen ölümler, çok küçük çocukların ölümleri, çocuk doğururken ölen anneler ve doktorun her günkü sabah dolaşmaları sırasında ölen hastalar bunlardandır. Sudnow'un dikkatimize sunduğu, "ölümün ender olduğu yerlerde, kaza ya da tanı ve tedavi yanlışlıkları sonucu ölümler ve çok genç hastalarınki gibi *dikkate değer ölümlerdir."*[870] Başka bir deyişle, bunlar, anlamsız olan ve insanların beklenilen ya da uygun olan ile kendi şaşırtıcı deneyimleri arasındaki tutarsızlığı nasıl çözdüklerini öğrenme imkânı verdikleri için, 'etnometodolojik çözümleme'ye müsait olan ölümlerdendir.

870 Sudnow, *Passing On,* s. 40-41.

[66]Katılım ve "iç ufuk"a verdiği önemde görüleceği gibi, *etnometo-doloji;* araştırmacıların, topladıkları öznel verileri yorumlamalarında olası yanlılıklarını da göz önüne alması gerektiğinden, simgesel etki-leşimciliğe benzer. *Sudnow'un, tanımlamalarının orta sınıfa mensup bir gözlemci tarafından yapıldığını itiraf etmesi övgüye değer; etnog-rafinin, "tanımlamaların devamlı olarak yanlılıkların tasallutunda olduğunu" söyler.*[871] *Yanlılık sorunu* (the problem of bias), hangi bakış açısından olursa olsun, bütün araştırmacıların dikkat etmesi gereken husustur. Ancak, etnometodologlar, diğer bakış açılarına göre daha derinlemesine uygulayıcı hâle gelme eğiliminde oldukları için ve bu nedenle daha tehlikeli olması dolayısı ile, yanlılık onlar için daha "belirgindir".

871 Sudno**w,** *Passing On,* s. 176.

Son olarak, hem etnometodologlar hem de simgesel etkileşimciler metodolojik tespitler olarak biografiler, derinlemesine mülâkatlar, vaka incelemeleri ve katılımcı gözlemleri kullanırlar. Ancak Garfinkel katılımcı gözlemi tartışırken, araştırmacının katılımcı rolünü, gözlemci rolünden öne çıkarmaktadır. Ona göre, araştırmacılar araştırdıkları dünyanın bir parçası olup, onu iyi tanımalıdırlar.[872] Bunu bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, *etnometodoloji, "eylemler ile ilgili kuralların değil, eylemlerin incelenmesidir".*[873] Psathas'ın anlatımına göre, bu, yüzmeyi öğrenmek gibidir. İnsan, yüzmeyle ilgili bir kitabı okuyarak çok şey öğrenebilirse de; yüzücü olmanın tek yolu onu yapmak, suya girmek ve yüzmektir. Bize göre, etnometodolog-lar, etnometodolojinin ne olduğunu öğrenmek için *etnometodoloji yapmalısınız* demektedirler.

872 Kişisel görüşme, Eylül 1975.

873 George Psathas'ın American Sociological Association'ın yıllık toplantısına sunduğu (New York, 1976), "Misinterpreting Ethnomethodology" çalışmasına bakınız.

Kısım İki Peter Berger: Gerçekliğin Toplumsal Kuruluşu (İnşâsı) Özgeçmiş

70Fenomenolojik toplumbiliminin bir başka dalı, Peter Berger'ın çalış-maları ile ortaya konulmuştur. 1929'da Avusturya'da, Viyana'da doğan Berger, lisans (B. A.) derecesini 1949'da Wagner College'de almış, yükseklisans (M. A.) ve doktora derecelerini 1950 ve 1954'de Alfred Schutz'un öğrencisi olarak New School for Social Rese-arch'de kazanmıştır. Bundan sonra, Hartford Seminary Foundation, New School for Social Research, Rutgers ve Boston College'da hocalık yapmıştır. Hâlen Boston Üniversitesi'nde profesördür. Berger'ın çalışmalarının temeli, Thomas Luckmann ile birlikte yazdığı *The Social Construction of Reality* (Gerçekliğin Toplumsal Kuruluşu) (1966)'dir. Berger'ın yazılarının çoğu, din sosyolojisi üzerinde odaklanmıştır: *The Sacred Canopy* (Kutsal Kubbe) (1969) bunun örneğidir. Berger'ın dine olan ilgisi tesadüfi değildir; bir süre Philadelphia'da, Lutheran Theological Seminary'de ve Yale Divinity School'da öğrencilik yapmıştır. Society for the Scientific Study of Religion'ın eski bir başkanı olarak, dinsel konular üzerinde birçok makale ve yarım düzine kitap yayınlamıştır.[874] Aynı zamanda toplumsal değişim alanı ile de ilgilenmiştir; bu konularla ilgili *The Homeless Mind* (Evi Olmayan Akıl) (1973) ve *Pyramids of Sacrifice* (Kurban Sunma Piramitleri) (1975) kitapları bu ilgisinin delilleridir. Daha sonra, *The War Over the Family* (Aile Üzerindeki Savaş) (1983) kitabını eşi Brigitte Berger ile birlikte yazmıştır. İlk olarak, Berger'ın kuramının anahtar kavramlarına ve daha sonra fenomenolojik tutumunun bazı uygulamalarına bakacağız.

874 Örneğin, *The Noise of Solemn Assemblies, The Sacred Canopy, Rumor of Angels,* ve *The Heretical Imperative.*

Anahtar Kavramlar

72*The Social Construction of Reality'de* Berger ve Luckmann bir bilgi sosyolojisi yaklaşımı sergilemişlerdir; "herhangi bir bilgi parçasının toplumsal yönden 'gerçeklik' (reality) olarak kabul edilmesi süreçleri" üzerinde odaklanmışlardır.[875] Gerçekliğin inşasından, insanların eylemler ve etkileşimler yoluyla nesnel olarak olaylara dayanan ve öznel olarak da anlamlı olarak deneyimlenen ve paylaşılan bir gerçekliğin devamlı şekilde yaratılmasını kastetmektedirler. Günlük gerçekliği toplumsal olarak kurulmuş bir sistem olarak kabul ederler, bu sistemde insanlar günlük olaylara belirli bir düzen atfederler, bu hem öznel hem de nesnel öğeleri olan bir gerçekliktir. Öznelden, gerçekliğin bireye kişisel olarak anlamlı oluşu kastedilmektedir. Nesnel ise, bir insan ürünü olarak kabul ettikleri toplumsal düzen ya da kurumsal dünyadır. [876]

875 Peter L. Berger ve Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality* (New York: Doubleday, 1966), s. 3.

876 Öznel öge Weber'in *verstehen* 'inden ve nesnel öge Durkheim'ın toplumsal gerçeklerinden alınmıştır. S. 191-192 ve 21 -22'ye bakınız.

Berger'ın *The Sacred Canopy* kitabından bir alıntı bu görüşlerini açıklamakta yardımcı olabilir:

> Dünyalar toplumsal olarak inşa edilmekte ve muhafaza edilmektedir (sürdürülmektedir). Bunların hem nesnel (alışılagelmiş olarak, olduğu gibi kabul edilmiş) hem öznel (kendini bireysel bilince kabul ettirmiş) olan gerçekliği söz konusu belirli dünyaları biteviye yeniden kurarak sürdüren belirli toplumsal süreçlere dayanır. Bunun gibi, bu toplumsal süreçlerin durdurulması (duraklama) söz konusu dünyaların gerçekliğini (hem nesnel hem öznel) tehdit eder. Böylece, her dünyanın insanlar için var olmaya devam edebilmesi için toplumsal bir "tabana" ihtiyacı vardır." [877]

877 Berger, *The Sacred Canopy* (New York: Doubleday, 1969), s. 45.

Berger ve Luckmann'a göre, *yabancılaşma*, "anlamın kaybolması" olarak tanımlanır: toplumsal olarak kurulmuş bilgi sisteminde ayrılıp dağılma

olmuştur. Örneğin, modernleşmenin geleneksel dünyaları aşındırdığı kalkınmakta olan ülkeler ve Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile ortaya çıkan yeni uluslar bu cins bir yabancılaşma yaşamaktadır-lar.[878] Ancak, anlamın yeniden keşfedilmesi ile bir bilgi sisteminin yeniden kuruluşu bu ulusların yabancılaşmasını hafifletebilir. Bu kuramın esası, her günkü gerçekliğin toplumsal olarak nasıl kurulduğu sorunu ile ilgilidir. Berger ve Luckmann'ın ifade ettikleri gibi, "öznel anlamlar nasıl olup da nesnel gerçekler (facticities) hâline geliyor?"[879]

878 Peter Berger, Brigitte Berger ve Hansfried Kellner, *The Homeless Mind* (New York: Random House, 1973). Bu yabancılaşma kavramı Bölüm 3'te tartışılan Marxçı kavramdan çok farklıdır ve Durkheim'ın kuralsızlık kavramına yakındır.

879 Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 18.

[74]Berger'ın ve Luckmann'ın fenomenolojik çözümlemesi günlük hayatın, *burada* ve *şimdi* olan gerçekliğin öznel olarak deneyimlen-mesi üzerinde odaklanır. Bu gerçeklik, hem geçmişi, hem de geleceği içerir. Açıklamalarına göre, "Benim bu dünyaya (günlük hayata) olan dikkatim ve yapmakta olduğum, yapmış olduğum ve ne yapmayı tasarlamakta olduğum tarafından tayin edilir." Ancak, odaklandıkları husus, kendi içinde tamamlanmış bir dünya değildir; çünkü, günlük hayatın gerçekliği: "özneler arası dünya benim herkesle paylaştığım dünyadır."[880] Berger ve Luckmann, Goffman gibi, gerçek eylemin yüz yüze etkileşimde olduğu kanaatindedirler. Toplumsal etkileşimin prototipinin, yüz yüze etkileşim olduğunu ve diğer bütün toplumsal etkileşim hâllerinin ondan çıktığını söylerler.[881] Aktörlerinin metinleri başkaları tarafından yazılmış gibi görünen Goffman'ın aksine, Berger ve Luckmann'ın aktörleri doğaçlama yaparak, kendi metinlerini kendileri yaratırlar.

880 Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 22 ve 23.

881 Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 28.

Berger ve Luckmann'ın, çerçeveleri içine öznel gerçeklik gibi nesnel gerçekliği de almaları, bu yaklaşımı saf bir mikrososyolojik yaklaşım

olmaktan daha fazla bir şey yapar. Kuramlarına, çok az sayıda toplumsal kuramcının yapmış olduğu gibi, çözümlemenin mikro ve makro düzeyleri arasında köprü kurmak çabası olarak bakılabilir.[882] Berger ve Luckmann'ın diyalektik sürecin "anları/durumları" (mo-ments) olarak tanımladıkları kuramın anahtar kavramları *dışsallaş-tırma*, *nesnelleştirme* ve *içselleştirmedir.*

882 Örneğin bu kitap; Randall Collins, **s.** 198; Peter Blau, **s.** 447; C. Wright Mills, **s.** 157-161; Anthony Giddens, s. 255-257; Pierre Bourdieu, **s.** 167-172.

Dışsallaştırma

[78]Berger ve Luckmann gerçekliğin toplumsal kuruluşunda devam eden diyalektik sürecin ilk durumuna *dışsallaştırma* adını verirler; burada bireyler kendi etkinlikleri ile kendi toplumsal dünyalarını yaratırlar. Toplumsal düzene, süregelen bir insan üretimi olarak bakarlar. Toplumsal düzen, "geçmiş insan etkinliğinin sonucudur" ve "insan etkinliği onu üretmeye devam ettiği sürece vardır."[883] Böylece dışsallaş-tırmanın iki boyutu vardır. Bir yanda, insanların, yeni bir arkadaş edinmek veya yeni bir iş kurmak gibi, yeni toplumsal bir gerçeklik yaratabilecekleri demektir. Öte yanda insanların, eski arkadaşlıkları korumak ve yenilemek ya da gelir vergileri ödemek gibi, toplumsal kurumları sürekli olarak dışsallaştırarak, yeniden yaratabilecekleri demektir.

883 Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 52.

Dışsallaştırmayı daha iyi anlayabilmek için, yeni bir arkadaşlık kurma olayına bakalım. Etkileşimlerini karşılıklı olarak tatmin edici bulan iki kişi, arkadaş olurlar. Bu arkadaşlık yeni bir toplumsal gerçekliktir; yeni ortaya çıkmış olan "bizlik" daha önce var olmayan bir toplumsal gerçekliktir. Arkadaşlar kendileri etkin bir biçimde ve isteyerek bu yeni toplumsal

varlığı üretmişlerdir. Arkadaşlık, her etkileşimde arkadaşlıklarını yeniden yaratmakta olacakları anlamında, devam eden bir insanî üretimdir. Böylece arkadaşlık hem insanlar tarafından üretilen hem de onların dışında olan bir kurumdur. Dışsallaş-tırmaya başka örnekler evlilik, yeni bir iş veya yeni bir uğraşının yaratılması ve korunmasıdır.

Başında rahibe olmayan kadınların bulunduğu katolik cemaatler ile ilgili bir incelemede, Wallace kadın papazların, buyurmaktan çok kılavuzluk yapan işbirlikçi bir liderlik uyguladıklarını ve birlikte çalışmaya davet ettikleri cemaat üyelerinin yeteneklerinden yararlandıklarını bulmuştur. Kadın papazlar bunu, bir stratejiler bütünü ile başarmışlardır: evlere ziyaretler yaparak, aile bireylerinin her birinin isimlerini öğrenerek, vaaz ederken cemaat üyelerinin sorunlarına değinerek ve kendilerini kolay erişilebilir hâle getirerek. Bu liderlik örneği, bir orkestra şefi gibi hareket edecek yerde, her şeyi tek başına yapmaya çalışan hiyerarşik bir liderlik uygulama eğiliminde olan önceki rahip papazlarınkinden çok farklıdır. Cemaat üyeleri de kısmen, rahip eksikliğinden dolayı başsız kalmaları seçeneğinden ka-çınmak istediklerinden, bu yeni toplumsal gerçekliğin yaratılmasına katkıda bulunmuşlardır. Cemaat üyelerinden biri, “Ona (bir hanım) insanlar saygı duyduğu ve yardım etmek istediğimiz için, ‘hayır’ demek zordur. O buyurgan bir şekilde hareket etmez. Her zaman istek belirtir, hiç bir zaman ‘şunu *yapın*’ demez.”[884]

884 Ruth A. Wallace, “The Social Creation of New Leadership Role: Catholic Women Pastors”, *Sociology of Religion* 54, no. 1 (Spring 1993), 37.

Şu hâlde dışsallaştırma evresi, diyalektik süreçte *üretim* durumudur. Berger ve Luckmann, bireyleri, gerçeğin inşasında dışsallaştır-ma evresinde, kendi çevrelerini etkileme yeteneğine sahip yaratıcı varlıklar olarak görürler. Bu kavram, George Herbert Mead’den alınmış bir fikir olan toplumsal kişiliğin “ben” (the “I”) safhasına benzer.[885] Kısacası, dışsallaştırma, bireylerin toplumu yaratması demektir.

885 Bölüm 3 bakınız.

Nesnelleştirme

Nesnelleştirme bireylerin gündelik hayatı, düzenli, önceden tertiplenmiş, kendisini insanlara kabul ettiren, ama görünüşte onlardan bağımsız bir gerçeklik olarak algılama sürecidir. Çünkü Berger ve Luckmann'ın dediklerine göre, bireye "günlük hayatın gerçekliği zaten nesnelleşmiş gibi görünür; yani, benim sahnede görünmemden önce, nesneler olarak belirlenmiş bulunan bir nesneler düzeninden oluşmuştur."[886]

886 Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 22.

Dil, nesneleri belirleyen araçtır. Berger ve Luckmann şöyle açıklarlar, "Günlük hayatın ortak nesnelleştirilmesi, esas itibarıyla dile ait anlamlarla korunur. Günlük hayat, her şeyden fazla, benim gibi insanlarla birlikte olduğum ve sürdürdüğüm yaşamdır. Bunun için günlük yaşam gerçekliğinin herhangi bir anlayışı için dili anlamak zorunludur.[887] Dilin ortak nesnelleştirmeleri korumaktaki rolü, dilde değişiklikler yapılmasına direnileceğini göstermektedir. Bazı semtlerde kapsamlı dil kullanımı ile ilgili olarak devam etmekte olan direnmeler dikkat çekicidir.

887 Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 37.

Arkadaşlık örneğine yeniden dönülecek olursa, nesnelleştirme, iki kişi arasındaki etkileşimlerin sonucu oluşan *arkadaşlık*, bu iki arkadaşın karşısına bir toplumsal gerçeklik olarak çıkacak demektir. Arkadaşlar bu gerçeklikten, "biz" diye söz ederken, arkadaşlığı bir nesnel gerçeklik olarak gördüklerini belirlemek için dili kullanmaktadırlar. Bu ikisinin arkadaş olduklarını duyan başka insanlar, bu ilişkinin ne olduğunu anlarlar.

83Gubrium, bir bakım evinde yaptığı alan çalışmasında, hastalar arasında bunaklık hâlini çözümlemekte nesnelleştirme kavramını kullanmıştır. Bunaklık ve başlangıç hâlindeki bunaklık ile ilgili bilgi, sağlık personelinin günlük çalışmaları sırasında davranışı "bunaklık" ve "bunaklık değil" kategorilerine ayırmaları sürecinde ortaya çıkmıştır. Bunaklık bu şekilde fark edilince, insanlar bunaklılığın doğal nesnel hâlini kabullenmiş görünmüşlerdir.[888] Bir kere böylece belirlendikten sonra, bunaklık hâli böyle etiketlenmiş olan kişiler üzerinde etkili olur . Örneğin Gubrium,

hastaların bunaklığın bulaşıcı olduğuna inanma eğiliminde olduklarını bulmuştur. İki hastanın sözlerinden şöyle alıntı yapar: (1) “Onlarla çokça vakit geçirirsen, sen de zamanından önce kaçırırsın.” (2) “Biliyor musun bu delilik bulaşıcıdır. Onlar seni de kendileri gibi ahmaklaştırırlar.”[889] Gubrium, bunaklık vakasında gerçekliğin toplumsal kuruluşunu göstermek için, birey yaşlı ise; şaşkın, karışık ya da çılgınca davranışların bunaklık olarak kabul edildiğine işaret eder. Ancak, daha genç birinde aynı belirtiler bunun açıkça başka bir şey olduğu inancına yol açar.[890] Böylece, bunaklık, böyle damgalanan insanlar üzerinde sonuçları olan bir nesnel gerçekliktir. Kısacası nesnelleştirme, toplumun, kendi yaratıcısı üzerinde sonuçları olduğu için, bireyler üzerinde etkileri olan bir nesnel gerçekliktir. Bu bizi bir sonraki kavramımıza getirir.

[888] Jaber F. Gubrium, “Notes on the Social Organization of Senility”, *Urban Life* 7, No. 1 (April 1978): 27.

[889] Gubrium, “Notes on the Social Organization of Senility,” s. 38.

[890] Gubrium, “Notes on the Social Organization of Senility,” s. 26.

İçselleştirme

[86]Diyalektik sürecin üçüncü evresi, kuramsal düzenin meşrulaştırıldığı bir çeşit toplumsallaştırma olan *içselleştirme*dir. Berger’a göre, başarılı örgütlenme, hem nesnel ve öznel gerçeklik, hem de nesnel ve öznel kimlik arasında yüksek derecede bir simetrinin var olması demektir. Oysa, “nesnelleştirme, onun içinde yaşayan bireylerin dışında gerçek bir toplumsal dünyanın üretilmesi demektir.”[891] Berger için *içselleştirme,* Parsons için *toplumsallaştırma* olan, bireylerin nesnel-leştirilmiş toplumsal

gerçekliği içselleştirdikleri (kendilerine ait yaptıkları) ve sonuçta “herkesin olduğu gibi kabul ettiği” toplumsallaştırmadır. Burada bir kimlik sorunu yoktur, çünkü “herkes herkesin ve kendisinin kim olduğunu bilir.” [892]

[891] Peter Berger, *The Sacred Canopy,* s. 83.

[892] Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 164.

Vietnam emekli askerlerinin dönüşleri ile ilgili bir inceleme, nesnel ve öznel kimlik arasında simetri olmayışından ileri gelen bazı sorunları göstermektedir. Araştırmacıların ifade ettikleri gibi, “İnsanın savaş dünyasından ayrılması sırasında bir kimlik değişmesi olur. Asker olan bir sivil, savaşın onu yalnızca belirlenebilecek bir fark yaratarak değil, baştan aşağı değiştirmiş olduğuna dair kesin bir duyguya sahiptir.” Ve emekli asker, ülkesinin ve evinin alışılagelmiş olan toplumsal gerçekliğinin içine yeniden girmek istemekle beraber, kendi savaş dünyasının, kendi ev halkı tarafından onunla karşılıklı olarak paylaşılamayacağını görür. Bir emekli askerin dediği gibi, “kafasını *Nam’dan* uzaklaştırmalıdır.”[893] Kısacası, artık olduğu düşünülen kişi değildir ve kimlik sorunu çok ağırdır.

[893] Robert R. Faulkner and Douglas B. McGaw, “Uneasy Homecoming: Stages in the Reentry Transition of Vietnam Veterans”, *Urban Life 6,* No. 3 (October 1977): 308 ve 315.

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, Berger’ın tanımı, Parsons’ ın, toplumsal normların ve değerlerin içselleştirilmesi olan *toplumsallaştırma* tanımına benzer. Ancak Berger birincil ve ikincil toplumsallaştırmayı birbirlerinden ayırır. Birincil toplumsallaştırma bireylerin çocuklukta duygusal olarak özdeşleştikleri önemli başkaları ile karşılaştıklarında yaşadıklarıdır. “Çocuk başkalarının (others) anlamlı rol ve tavır alışlarını alır, yani onları içselleştirerek kendisine ait yapar.”[894] İkincil toplumsallaştırma ise, “toplumsallaştırılmış olan bireyi, kendi toplumunun nesnel dünyasının yeni sektörlerine sokan daha sonraki herhangi bir süreçtir.”[895] Esas itibarıyla ikincil toplumsallaştırma, bilgi edinmekte daha sonraki bir safhadır ve daha özgül rolleri ilgilendirir. Modern eğitim kurumları gibi daha uzmanlaşmış vasıtaların himayesinde gerçekleşir.

[894] Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 131-32.

[895] Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 130.

91*Gerçekliğin toplumsal kuruluşu kuramı,* bireylerin içselleştirme yaptıkları hâllerde, mevcut olan toplumsal kurumların beklentilerine uyduklarını ve aynı zamanda toplumsal kurumları yeniden kurduklarını söyler. Yeni bir kurumun kurulması dışsallaştırma evresinde olur; bir kere dışsallaştırıldıktan sonra, nesnelleştirilir; ve bir kere nesnelleştirdikten sonra, içselleştirilmiş bir varlık olarak birey üzerinde etkisini yapar. Berger ve Luckmann'ın özetledikleri gibi, "Toplum bir insan üretimidir" (dışsallaştırma); "toplum nesnel bir gerçekliktir" (nesnelleştirme) ve "insan toplumsal bir üründür" (içsel-leştirme).[896]

[896] Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 61.

Bir kez daha arkadaşlık örneğimize dönerek, bunun kurumsallaş-tırıldığını düşünelim. İki birey bir dışsallaştırma evresinde, arkadaşlık kurdukları zaman, bu bir nesne hâline gelir (nesnelleştirilir) ve içsel-leştirmiş oldukları bir şey gibi üzerlerinde etki yapar. Böylece bir arkadaşlık kurmanın, arkadaşın zamanını, enerjisini ve başka kaynaklarını kullanmak gibi, söz konusu arkadaşlar için çeşitli sonuçları doğar. Bir an için, hastahânede bir arkadaşı ziyaret etmek veya hastalanınca bir arkadaşa bakmak, nasihat etmek, para vermek, hediyeler vermek, mektuplar yazmak ve hattâ günlerce onunla birlikte olmak gibi, bir arkadaştan beklenen bir sürü davranışı düşünelim. Kısacası, benim yaratılmasına yardımcı olduğum bir kurum, bir arkadaş benden vaktimi ayırmamı talep ettiğinde beni etkilemektedir (nesnelleştirme); ve ben bu talepleri karşılamayı seçecek olursam (içselleştirme), bu, bu kurumu yeniden yaratmakta (dışsallaştırma) olacağımdır. Bir birey olarak davranabilir ve tepki gösterebilirim. Yeni kurumlar yaratabilirim, eski kurumları yeniden yaratabilir (ve böylece sürdürürüm); ama her iki hâlde de gerçeklik *etkileşim* ve *görüşme* sürecinde temellenir.

Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi, Berger ve Luckmann sosyolojik kuramın ana sorununu, *"öznel anlamların nasıl olup da nesnel gerçeklikler (objective facticities) hâline geldiği"*[897] olarak belirlerler. Onların birinci

derecede ilgilendikleri husus belli bir dünyayı az çok gerçek yapan ve tam olarak içselleştiren etkenlerdir.

897 Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 18.

94.İçselleştirme ile ilgili bir sorun, Berger ve Luckmann'ın *somutlaştırma* (reification) adını verdikleri bir oluşumdur; "insan faaliyetinin ürünlerinin, insan ürünleri olmaktan farklı bir şey oldukları -doğa gerçekleri, evrensel (cosmic) yasaların sonuçları ya da ilahi iradenin tecellileri gibi- anlayışı. Somutlaştırma, insanın kendi dünyasının yaratılmasında kaynak olduğunu unutabileceği ve bundan sonra da üretici insan ile ürünleri arasındaki diyalektiğin bilincinde olmaktan uzaklaşacağı demektir. Somutlaştırılmış dünya, tanım olarak, insan-sal olmaktan çıkmış bir dünyadır."[898]

898 Berger ve Luckmann, *The Social Construction of Reality,* s. 89.

Berger *The Sacred Canopy* (Kutsal Kubbe)'de toplumsal dünyasını somutlaştırmış olan bireyin, yabancılaşmış ve anlamsız bir hayat sürdüğünü tasavvur eder. Berger şöyle der, "Aktör artık yalnızca üzerinde etki icra edilen (kişi) durumuna gelir."[899] Diyalektik kaybolmuştur ve birey artık özgür değil, kendi kaderinin tutuklusudur. Bu somutlaştırma sürecinde Berger, dinin rolünü tartışır:

899 Berger, *The Sacred Canopy,* s. 86.

> Dinsel deneyimlerde karşılaşılmakta olan kutsalın en belirgin niteliklerinden biri, başkalık (otherness)'tır. Bunun, alelade cismânî insan hayatı ile mukayese edildiğinde *büsbütün başka* (totaliter aliter-totally other) bir şey olarak görünmesi... Dinsel meşrulaştırmanın temel 'reçetesi' insan ürünlerinin üstün —ya da insana ait olmayan gerçekliklere dönüştürülmesidir. İnsan üretimi dünya, onun insan ürünü olduğunun reddedilmesi ile açıklanmaktadır.[900]

900 Berger, *The Sacred Canopy,* s. 87 ve 89.

Böylece Berger'a göre, dinsel inançların, bireyleri kendi kaderlerine hükmedemeyeceklerine, ya da din görevliliği rollerinin erkeklere tahsis edilmesi veya milliyetçiliğin ya da komünizm karşıtlığının kutsal inançlar

olarak kabul edilmesi veya körükörüne itaat etmenin ahlâk-sal bir görev olduğuna inandırma derecelerine göre din, bu somutlaştırma sürecine destek ve yardımcı olur.

Son olarak, *gerçekliğin toplumsal kuruluşu/yapılışı kuramı,* hem rollerin hem de kurumların somutlaştırılabileceğini savunur. Örneğin bir birey, "Durumum dolayısıyla böyle davranmalıyım, başka seçeneğim yok" dediğinde, bu birey somutlaştırmaya kilitlenmiş bir zihniyet örneğini vermektedir. Böyle bir zihniyet, insanların karşılarındaki seçenekleri önemsemeyerek insan dünyasının yaratıcısının kendileri olduğunu unuttuklarının örneğidir. Mesela bir meslek veya okul ya da üniversite seçiminde ebeveynlerinin izlerinden gitmeleri gerektiğine inanan çocuklar *somutlaştırma sürecinin* örneklerini vermektedirler.
Bu, sorumlu davranış ve kesin üstlenmelerin, somutlaştırma olduğu demek değildir. Berger'ın kuramı, karşılarında başka seçeneklerin de olduğunun farkında olarak, kendi sorumluluklarına sahip çıkan bireyleri de hesaba katmaktadır. Arkadaşlık adına, kıt olan parasını ya da zamanını isteyerek veren bir kimse; ve "bunu çocuğuma olan sorumluluğum dolayısıyla yapmalıyım" diyen bir ebeveyn; durumlarını somutlaştırmaktan çok, *toplumsal gerçekliği* yeniden üretmektedirler.

Şimdi, fenomenolojiden kuvvetle etkilenmiş ama mikro ve makro çözümleme düzeyleri arasında köprü kurma gayretinde *eleştirel çatışma kuramı* kavramlarından da yararlanmış olan Dorothy Smith'e dönüyoruz.

Kısım Üç - Dorothy E. Smith: Feminist Görüş Açısı Kuramı Özgeçmiş

İngiltere'de 1926'da doğmuş olan Dorothy E. Smith, London School of Economics'e girmeden önce sekreter olarak çalışmış; orada 1955' te lisans derecesini almıştır. Kısa bir süre sonra Birleşik Devletler'e geçmiş, Berkeley, University of California'da 1963'de sosyolojide doktora derecesini almış, 1964 ve 1966 yıllarında orada ders vermiştir. Diğer akademik görevleri İngiltere'de University of Essex, Kana-da'da University

of British Columbia ve University of Toronto'da olup, 1977'den beri bu sonuncusunda Ontario Institute for Studies in Education'ın Eğitim Sosyolojisi Bölümü'nde profesörlük düzeyinde çalışmaktadır.

Dorothy Smith'in yazıları çok okunmakta ve giderek daha fazla aktarılmaktadır.[901] American Sociological Association tarafından üç kere ödüllendirilmiştir; (1) *Sociological Theory'nin* 1992 Bahar sayısında çalışmalarının bir sempozyumu yer almıştır: (2) 1992'de ASA' nın kuram bölümü onun kitaplarına ayrılmış olan özel bir oturum düzenleyerek, kuramsal çalışmalarının derinliğini ve genişliğini sergilemiştir. *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology, The Conceptual Practices of Power: A Feminist Sociology of Knowledge* ve *Texts, Facts, and Femininity: Exploring the Relations of Ru-ling;* (Problematik Olarak Ele Alınan Gündelik Hayat: Bir Feminist Sosyoloji; Gücün Kavramsal Uygulamaları: Bir Feminist Bilgi Sosyolojisi ve Metinler, Gerçekler ve Kadınlık: Egemenlik İlişkilerinin Araştırılması) (3) 1993'te American Sociological Association, Do-rothy Smith ve Patricia Hill Collins'e,[902] "toplumda kadının rolünü bütünüyle kapsayan bilimsel çalışmaları ile sosyolojinin ufuklarını genişletmeleri" dolayısıyla Jessie Bernard Ödülü'nü vermiştir. Bu ödülde şu hususlar da yer almaktadır:

901 Joan Acker gibi feminist kuram önderleri Smith'in çalışmalarına olan borçlarını kabul etmektedir. Ruth A. Wallace, *Feminism and Sociological Theory* (Newbury Park, Calif.: Sage, 1989)'de Acker'ın, "Making Gender Visible" s. 65-81'e bakınız.

902 Patricia Hill Collins'in kuramsal katkılarını irdelediğimiz Bölüm 5'in dördüncü kısmına bakınız.

> Bu ödülü paylaşanların ikisi birlikte bir sosyoloji dönüşümünün bir parçasıdır. Birlikte, sosyolojinin sınırlarını kadınların görüş açısını, deneyimlerini ve ilgilerini içine alacak şekilde genişletmişler; birlikte, cinsiyetle ilgili araştırmaların sınırlarını, ırk, sınıf ve cinsiyet kesişmelerini içine alacak şekilde genişletmişlerdir. İkisi bir arada, bir kuram ve uygulama diyalektiği ile kadını güçlendirmek amacında olan bir sosyolojiyi temsil etmektedirler.[903]

[903] “ASA Award Winners Reflect Broad Spectrum of Sociology’’, *Footnotes* 21, no. 7 (October 1993): 13’e bakınız.

Bölüm 5’te belirtmiş olduğumuz gibi, Patricia Hill Collins, görüş açısı kuramını ırk, sınıf ve cinsiyeti de içerecek şekilde geliştirerek, Afri-kalı-Amerikalı kadınların deneyimlemekte oldukları, daha karmaşık baskı şekillerini çözümlemeye giriştiğinde Smith’in çalışmalarından esinlenmiştir. Burada Dorothy Smith’in kuramsal çalışmalarının anahtar öğeleri üzerinde durarak bunun metodolojik anlamlarını irdeleyeceğiz.

Görüş Açısı Kuramı Tanımlaması

Dorothy Smith’in *görüş açısı kuramı,* ikincil (subordinate) durumunda olan bireylerin gündüz/gece hayatlarını araştırır. Smith’in kuramı, kadınların bakış açıları (perspective of women) üzerinde odaklanmışsa da, *görüş açısı kuramı* (standpoint theory), Patricia Hill Collins tarafından çözümlenmiş olan siyah kadınlar gibi, ikincil durumlarda olan başka bireylerin bakış açılarını da kapsayabilir. Başka görüş açısı kuramları, yoksul beyaz kadın ve erkekler, homoseksüel kadın ve erkekler, çağdaş Batı toplumunun dışındaki azınlık etnik ve dinsel gruplar üzerinde durabilir.

Smith’in *feminist görüş açısı kuramı,* hem toplumsal-yapısal hem de toplumsal-psikolojik öğeler içermektedir. C. Wright Mills, Anthony Giddens, Pierre Bourdieu ve Randall Collins gibi, çalışmaları makroyapısal (macrostructural) ve mikroetkileşimsel (microinterac-tional) çözümleme düzeyleri arasında köprü kurar. Kendi bakış açısını, “Marx ve Engels tarafından geliştirilmiş materyalist yöntem ile Garfinkel’ın etnometodolojisinin birleştirilmesi olarak”[904] tanımlar. Smith, kadınlarca günlük deneyimlerinde yaşanan erkek egemen yapılar ve kadınların bu deneyimler hakkındaki düşünceleri ve duyguları ile ilgilenir.

[904] Dorothy E. Smith, “Sociological Theory: Methods of Writing Patriarchy”, Wallace, *Feminism and Sociological Theory,* s. 60’da. Smith’in, Garfinkel, Marx ve Engels’e ilâve olarak George Herbert Mead ve Maurice Merleau-Ponty’ye de borçlu olduğunu kabul ettiği, *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology of Knowledge* (Boston: Northeastern University Press, 1987), s. 8-9’a da bakınız.

Garfinkel gibi, Smith de, toplumsal düzenle ilgili yasağı (taboo) kaldırarak, etkileşim durumunda geçerli olan alışılagelinmiş kabulleri (taken-for-granted assumptions) veya söylenceleri (myths) ortaya çıkarmak ister. Çalışmaları, bu bölümün başında sözünü ettiğimiz kadın doğası, ihtiyaçları, rolü ve toplum içindeki yeri ile ilgili gerçekleri, geçmiş etkileşimlerden inşa edilmiş olup hâlen devam etmekte olan etkileşimler ile korunan düşünce sistemleri olarak gören feno-menologlarınkine benzemektedir. Garfinkel’ı örnek alan yaklaşımı, kadınların gündüz/gece dünyasında alışılagelinmiş olanları proble-matik olarak ele almaktadır.”[905] Smith’in amacı, günlük hayatın problematikliğini irdeleyen araştırmaya dayalı bir sosyoloji geliştir-mektir; özellikle de kadınlar *hakkında* değil, kadınlara seslerini duyurmaya yardımcı olacak, kadınlar *için* bir sosyoloji geliştirmek ister.

[905] Garfinkel’ın yaklaşımının tartışıldığı bu bölümün baş kısımlarına bakınız.

102*The German Ideology* (Alman İdeolojisi)’de toplumsal bilimi, gerçek bireylerin faaliyetlerine ve maddi şartlarına dayandırmak isteyen Marx ve Engels’ten esinlenerek, feminist görüş açısı kuramının menşeini şöyle açıklar:

> Sosyolojik araştırmayı, deneyimi yaşamakta olan öznenin bulunduğu yerden, kadının bakış açısına göre bir sosyoloji olarak ele alan bilimsel araştırmanın nasıl geliştirilebileceğini düşünmeye başladım. Kadın hareketi ile, gidişatı hakkında sesimizi duyuramadığımız bir dünya içinde yaşamakta olduğumuzu keşfettik... Birçok bakımlardan susturulduğumuzu, konuşma egemenliğinden mahrum edildiğimizi ve

deneyimlerimizi seslendiremeyece-ğimizi, hattâ bunun diline bile sahip olmadığımızı; çünkü, şartlarını, konularını, özne ve öznellik, duygu, heyecan, amaçlar ve ilişkiler kavramlarını ve kelimesi kelimesine onların aracılığı ile iletilmiş sözlerden bir araya toplanmış bir nesne dünyasını, çoğunlukla erkekler tarafından yaratılmış olan bir kültürel ve entelektüel dünyadan ve yönetim aygıtlarını işgal etmiş olan erkeklerin bakış açılarından almış olduğumuzu keşfettik. Bu erk örgütünü, erkek gücünün hem kişisel, hem de kamu ilişkilerini belirleyen bir terim olarak "ataerkillik" olarak anladık.[906]

906 Smith, *Texts, Facts, and Feminity: Exploring the Relations of Ruling* (New York: Routledge, 1990), s. 1-2.

Ataerkil düzenden dolayı, Smith'e göre, kadınlar gündüz ve gece hayatlarında bildikleri ve deneyimledikleri ile, ataerkil kültürü ifade eden simgeler (symbols), imgeler (images), sözcükler ve kavramlar arasında bir *fay hattı* (line of fault) deneyimlemektedirler. Bunun sonucunda kadınlar bölünmüş bir bilinçlilikle yaşama eğilimindedirler. Smith'in fenomenolojiye olan borcu, toplumsal kurumlarda alışı-lagelinmiş olan kabulleri çözmeye çalışmasında görülür. Smith'in, bir lisansüstü öğrencisinin eşi olarak öznel deneyimleri buna bir örnektir. Şöyle yazar:

Ben sosyoloji tutkunu idim; o değildi. O hayatı ve sohbeti seviyordu, insanlarla çok ilgili idi, ama bir araştırma ya da bilim olarak sosyolojiye fazla ilgisi yoktu. O zamanların karı-koca ilişkileri bakımından yanlış taraflarda idik. Devamlı olarak öyle değilmiş gibi görünme çabasındaydık: ben ilgili olduğum konuları değiştirmeye, arka plana itmeye ya da gizlemeye, ve hiçbir zaman başarılı olamamakla beraber, bir Amerikan kadınının eşine karşı uygun boyun eğme davranışlarını kazanmaya çalışıyordum. Ben hiç başarılı olamadığımdan suçlu ve endişeli, Bill ise kandırılmış, öfkeli ve sıkıntılı idi.[907]

907 Dorothy E. Smith, "A Berkeley Education", Kathryn P. Meadow Orlans ve Ruth A. Wallace, ed., *Gender and the Academic Experience* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1994), s. 46.

Smith'in görüş açısı kuramında bir anahtar kavram, *yönetim ilişkileri* (relations of ruling) ya da yönetme aygıtlarıdır (ruling apparatuses); bunlar yalnız devlet değil, çağdaş toplumları örgütleyen, idare eden ve düzenleyen

idârî kurumlar, hükümet, yönetim ve mesleklerden oluşur. Egemen beyaz erkek azınlığının üyeleri olmayan kadınlar ve diğer insanlar, yönetim ilişkilerine mümkün olduğu takdirde, pek marjinal bir ölçüde katılmaktadırlar. Bir başka otobiyografik hatıra, Dorothy Smith'in, Berkeley University of California'da iki yıllık fakülte üyesi olarak marjinalitesini göstermektedir:

> Bir sömestr süresince Shirley Starr misafir profesör olarak gelmişti. Shirley, istatistiksel başarıları onlara araştırmacı mevkileri sağlamış olan daha yaşlı kadın bilim insanlarından biri idi. Sınırda idi. Bana bazı öğütler verdi. Bir gün beni bölüm bürosunda vereceğim dersin üzerinden geçerken gördü. Bana, 'kendi teksirini yapma' dedi, 'insanlar seni sekreter zannederler.' Daha önceleri sekreterlik yapmış olduğumdan, bu beni pek şaşırtmadı, ama ne demek istediğini anladım. Bölüm bir kast sistemi idi: fakülte erkek idi. Kırk dört erkek, ve ben...ve bir sömestr süresince Shirley.[908]

908 Smith, "A Berkeley Education", s. 47-48.

Smith yönetim aygıtının, egemen sınıflardan oluşan, yalnız çalışanlar sınıfını değil, kadınları ve "renkli birçok kadın ve erkeğin, yerli halkın, homoseksüel kadın ve erkeklerin seslerini" dışarıda bırakan bir sınıf örgütü olduğunu iddia eder. Farklı görüş açıları ile, yönetim cihazı ve sınıfının farklı cepheleri görülür.[909] Smith'e göre, toplumsal bilimcinin, "bir yere bağlı olmayan, nesnelleştirilmiş yönetim ilişkilerinin kavramsal uygulamalarını" araştırmaya açması için başlangıç noktası kadın görüş açısıdır.[910]

909 Smith, *The Everyday World as Problematic*, s. 107.

910 Dorothy E. Smith, *The ConceptuaI Practices of Power: A Feminist Sociology of Knowledge* (Boston: Northeastern University Press, 1990), s. 28.

Smith'in çalışmalarının bu yönü, eleştirel çatışma geleneğinin bir uzantısı olmakla beraber, kadın merkezli bir sosyolojiye gerek duyması, onun etnometodologlarca alışılagelmiş kabulleri sorguladığı için, toplumbilimcilerin ana çığırında sahneyi bozmak olarak etiketlenmesine neden olabilir. Smith, "düşünürün, dünyada bir psiko-fi-zik yaratık ve

bedensel varlığı dâhil, insanlar arasında bir insan olarak, öznelliğini"[911] parantez içine alan veya askıya alan bilimsel tutumu eleştiren Schutz'a katılır. Dolayısıyla, Smith, yönetim cihazını destekleyen "nesnelliği" araştırmanın, kadınlar ve diğer ikincil gruplar için, yalnızca kendi toplumsal dünyalarından bir anlam çıkartmanın değil, ama muhtemelen onu değiştirmenin bir yolu olduğunu savunur. Aşağıda verilen bu yaklaşımın bir tanımlaması onun Garfin-kel'a olan borcunu da açıklar:

911 Alfred Schultz, "On Multiple Realities", *Collected Papers,* Vol. I (The Hague: Martinus Nijhoff, 1962), s. 249; Smith, *The Everyday World as Problematic,* s. 70.

> Bu yaklaşım, bir içeriden bakanın, yani toplumun içinden sistematik olarak geliştirilmiş bir bilinçliliğin sosyolojisidir öznenin gerçekte bulunduğu yerden başlamak, bizi gerçek insanların süregelen gerçek faaliyetleri yolu ile ve onun içinde bilinmekte olan ve oradan doğan bir toplumsal dünyaya geri döndürür.[912] İçeriden bakan bir strateji, ancak içeriden baktığımızda anlayabileceğimiz, süregelen toplumsal sürecin örgütleyicileri ve boyutlarının şemaları olarak kavramları, fikirleri, ideolojileri ele alır.[913] Kadın bakış açısından bir alternatif (başka) sosyoloji, günlük hayatı problematik hâle getirir.[914]

912 Smith, Wallace, *Feminism and Sociological Theory,* s. 38'de.

913 Smith, *The Conceptual Practices of Power,* s. 202.

914 Smith, *The Conceptual Practices of Power,* s. 27.

109Bu bölümde, daha önce tartışmış olduğumuz gibi, *fenomenoloji* alışılagelinmiş kabulleri sorgular, kültürel olarak öğrenilmiş fikirlere meydan okur ve günlük hayatı anlayabilmek için alışılagelmiş olanları problematik olarak ele alır. Bu tutumun bir örneği Smith'in kadınlık tartışmasıdır. Ona göre, kadınlığın feminist açısından araştırılması, "buna, toplumsallaşma yolu ile üretilen ve kadınların bir şekilde boyun eğdikleri bir normatif düzenden ayrı bir yerden bakmaktır. Bunun yerine, kadınlık, metinlerde yer alan gerçek ilişkiler bileşiği olarak ele alınmaktadır."[915] Smith, metin derken, kurumsal düzeni nakleden ve yeniden yaratan resmî beyanlara

gönderme yapıyor.[916] Smith de, Berger ve Luckmann gibi, cinsiyet ilişkilerinin toplumsal olarak kurulduğunu görmektedir.

915 Dorothy E. Smith, *Texts, Facts and Feminity: Exploring the Relations of Ruling* (New York: Routledge, 1990), s. 163.

916 Smith, bireyin olayın geçtiği yerdeki tarihsel deneyimin doğrudan anlatımı ile, resmi anlatımı (metni) karşılaştırır. Buna örnek olarak, polis ile sokaktaki insanlar arasında geçen bir çatışmanın bir yeraltı gazetesinde çıkan anlatımı ile aynı hikâyenin resmî bir araştırma ürünü olan ve hikâyeyi değiştirerek veren belediye idaresinin anlatımını gösterir. Bu sonuncusu orada
bulunan herhangi bir bireyin görüşüne uymayan kurumsal bir süreç yolu ile üretilmiş olan nesnel bir anlatımdır (metin). Wallace, *Feminism and Sociological Theory,* s. 39-40'da Smith'e bakınız.

Bir alışveriş merkezinde kozmetik sergileri ile ilgili çözümlemesinde, kozmetik sergilerinin arkasındaki örüntü veya toplumsal düzeni nasıl aksettirdiğini göstermek için belgesel yöntemi kullanır. Pastel renkler kullanımının (pembe ve beyaz çiçeklerle çevrili, açık pembe kapaklı krem renkli kaplar) dantel ve daha başka nârin kumaşların kullanılması suretiyle yumuşaklık ifadelerinin nasıl kadınlık mesajı verdiğini anlatır.

> Kadınlık söyleminde "yumuşaklık" onun inanışlarındaki bir ilkeyi ifade eder —kadınımsı kadın doğurgan, uysal ve yumuşak başlıdır. Bu söylemde düzenlenmiş görüntü anlamlı işlevini yerine getirir. Nadide, dalgalı ve ince kumaşlar, pastel renkler giyen kadın, kadınlık inanışlarını yorumlayıcı şemalar olarak kullanıp, kendisini okunacak bir metin gibi sunar.[917]

917 Smith, *Texts, Facts and Feminity,* s. 176-77. Burada, Goffman'ın kitabı *Gender Advertisements;* magazinlerde cinsiyetle ilgili olarak iletilen, dile getirilmemiş reklam çözümlemeleri ile benzerlik vardır. Bölüm 5'e bakınız.

İçeridekilerin küme içindeki kimselerin sosyolojisine (insider's socio-logy) yapılan vurgu, öznenin gerçekte bulunduğu yeri dikkate almanın önemi, Smith'in kuramının bazı metodolojik sonuçları olabileceği düşüncesini

yaratmaktadır. Zaten Smith, özellikle sosyoloji yapmanın yöntemleri ile ilgilenmiş olduğunu kabul eder.[918]

[918] Smith, *The Everyday world as Problematic*, s. 106.

Metodolojik Sonuçlar

Dorothy Smith, yukarıda sözü edilen kozmetik sergileri ile ilgili belgesel çözümleme yöntemine ek olarak, içsel ufku da kullanmaktadır. Bu bölümün başlarında Cicourel'in, niceliklere dayanan araştırmacıların dışsal dereceler ve sıralamalar adını verdiği hususlar üzerinde odaklanmaları ve bunun sonucunda öznel toplumsal eylemin içsel ufkunu dikkate almamaları ile ilgili eleştirisini gördük.

Dorothy Smith, 1983'te bir küçük çocuk koğuşunda açıklanamayan ölümlerle ilgili bir komisyon araştırmasını irdelemesi sonucunda, kamu önünde yapılan konuşmalarda, konuşmacı olarak kadınların hesaba katılmadıklarını belirtir."[919] Hem doktorlar, hem de hemşireler tanık olarak çağırılmış olmakla beraber; doktorlara sözlerine güvenilir kişiler olarak, komisyondaki hâkimler ve avukatlarla eşit muamele yapılmıştır. Buna karşılık, hemşirelerin sözleri kesilerek, tâciz edilmişler ve "bir tanesine hipnotize edilmeye razı olup olmayacağı, bir diğerine yalan testini alıp almayacağı, bir başkasına 'gerçeklik serumu' yapılmasına müsaade edip etmeyeceği sorulmuştur." Bunun sonucunda, araştırmada, hemşirelerin içsel ufukları dışlanmış ve dikkate alınmamıştır. Smith şöyle açıklar,

[919] Smith, *The Conceptual Practices of Power,* s. 102.

> Hemşireler hiçbir zaman koğuştaki durumla ilgili şartlar konusunda, çocukların durumları ya da alışılagelmiş bakım işleri hakkında, yapılan araştırmada meslekte yetkililer olarak görülmemiş ve gözlemleri doktorların gözlemleri ile eşit değerde bulunmamıştır. Bilgilerinden hiç faydalanılmamış ve zaten, bildikleri, bilgi olarak kabul edilmemiştir.[920]

[920] Smith, *The Conceptual Practices of Power,* s. 102.

Bu araştırmada, hiç belirtilmemiş olmakla beraber, doktorların çoğunun erkek olduğunu kabul edebiliriz. O zamanlarda, kadınların düşük statülü, erkeklerin yüksek statülü olarak görülmeleri o kadar alışılmış bir husustu ki, olayda yer alanların cinsiyetlerini belirtmek gerekli değildi.

[117]Smith, araştırmacıların, soruşturmalarında kişilere iki soru sormalarını önerir: “Bize, nasıl olup da, böyle oluyor?” ve “İçinde hareket ettiğimiz ve ıstırap çektiğimiz bu dünya nasıl oluşuyor?”[921] Smith ile çalışmış olan araştırmacıların yazıları onun savunduğu *kurumsal etnografi* yaklaşımını tanımlamaktadır.[922] Toronto’da lezbiyen lise öğrencilerinin okullarındaki toplumsal ilişkileri incelemiş olan Didi Khyatt, diğer öğrencilerin, öğretmenlerin, rehber danışmanların ve idarecilerin çalışmaları ve faaliyetleri içinde lezbiyenliği ve homoseksüelliği görmezden geldiklerini bulmuştur. Bu uygulamalar, her zaman kasıtlı olmamakla beraber, lezbiyenlik ve homoseksüelliğin var olmadığı ve hem sınıfta hem sınıf dışında bu öğrencilerde tecrid edilmişlik duygusu uyandıran bir suskunluk yaratmak ve sürdürmekte etkili olmuştur. Daha önce, sevilen ve öğrenci kuruluna aday gösterilmiş olan bir öğrenci, durumunu açıklar açıklamaz, diğer öğrenciler derhal ondan uzaklaşmışlardır. Bu öğrenci şunu söylemiştir: “En kötüsü, ben oditoryumda otururken kimse bana yakın oturmuyordu. Aramıza mesafe koyuyorlardı... bu beni incitiyordu, çünkü her şeyi açıklamak benim seçimim idi ve ben kendimi belirttim ve bundan memnunum. Böyle hareket ederseniz başınıza işte bunlar geliyor.”[121]

921 Smith, *Everyday World as Problematic,* s. 154.

922 Marie Campbell ve Ann Manicom, ed., *Knowledge, Experience, and Ruling Relations* (Toronto: University of Toronto Press, 1995) de Didi Khyatt, “Compulsory Heterosexuality: Schools and Lesbian Students”, s. 149-63’e bakınız.

Khyatt bunu şöyle çözümlüyor: “Bu kişilerin duydukları en derin yalnız bırakılmıştık duygusu; bir kenara itilmişlik, kendi cinsellikleri ile ilgili olarak hiçbir zaman açık konuşamamak ve hemen her zaman, varlıklarının çok önemli bir kısmının, bir lise öğrencisi günlük hayatının ya

reddedilmesi, ya hakir görülmesi ya da silinmesini duyumsamalarından ileri gelmektedir.”[122]

[119] Smith, *Everyday World as Problematic,* s. 154.

[120] Marie Campbell ve Ann Manicom, ed., *Knowledge, Experience, and Ruling Relations* (Toronto: University of Toronto Press, 1995) de Didi Khyatt, “Compulsory Heterosexuality: Schools and Lesbian Students”, s. 149-63’e bakınız.

[121] Khyatt, “Compulsory Heterosexuality”, s. 152.

[122] Khyatt, “Compulsory Heterosexuality”, s. 160.

Ancak, Dorothy Smith’in katkıları, fenomenolojik araştırma yöntemlerinin kullanılması ve açıklığa kavuşturulmasından çok öteye gider. Dorothy Smith’in çalışmalarının büyük bir kısmı, sosyolojik araştırmanın genişletilmesi ve yeniden örüntülenmesidir. “Kendi çalışmalarım, bir ‘toplayıcı kuram’ olarak değil, ‘daima ileriye doğru devam eden, her şeyin iç yüzünü araştıran, keşfeden... ister kadınların, ister diğer ezilen grupların giderek gelişen mücadelesi ile ilgili politika ve uygulamalarına dönük...bir *araştırma yöntemi’’*dir.”[923] Bu anlamda, Dorothy Smith geniş ölçüde *eleştirel çatışma yaklaşımından* faydalanmakta ve *fenomenoloji metodolojisinin* ötesine geçmektedir.

[923] Dorothy E. Smith, “Sociology from Women’s Experience: A Reaffırmation”, *Sociological Theory* 10, no. 1 (Spring. 1992): 88.

Smith’in ileri sürdüğü kadın görüş açısı, bedeni unutmaz; “öznenin gerçekte bulunduğu yeri hiç bırakmaz.” Ona göre, kadının baskı altında bulunma deneyimi “bedenlerimizin erkek kontrolünde kullanılmasından ve egemenliği altında bulunmasından ileri gelmektedir.” Şöyle açıklar: “Bilen özne, her zaman, belirli bir yer ve zaman içinde, gündüz ve gece hayatının belirli kümeleşmesi içinde bulunmaktadır. Araştırma, onun bilmediğinin —

dünyasında geçerli olan fakat görünmeyen ilişkiler ve örgütlenmelerin—araştırılması ve açıklanmasına

yöneliktir.’’[924]

[924] Smith, “Sociology from Women’s Experience: A Reaffirmation”, s. 89 ve 91.

İşte burada, Smith, kendi araştırmasının dönüştürücü yönelimini ortaya koyar. Başlıca amacının, “baskılı ilişkileri değiştirirken karşılaştığımız şey” olduğunu açıklar. Smith, “Hepimizin (herkesin ve bizim), her şeyin oluşumu ile ilgili anlayışımızı geliştirecek ve genişletecek bir bilgi üretebilecek ve böylece daha iyi örgütlenmemize ve etkili olarak hareket etmemize yardımcı olacak ve bu amaçla gündüz/gece hayat sahnelerinde geçerli olan, ama görünmeyen örgütlenmeleri ve ilişkileri araştırarak belirleyecek bir sosyoloji”[925] ister.

[925] Smith, “Sociology from Women’s Experience”, s. 96.

123Smith, bu araştırma yöntemini, çağdaş kapitalizmde esas olarak kadının görüş açısından kullandığını söylemekle beraber, bu yöntemi yönetim ilişkileri ile ilgili başka konularda kullanan bazı araştırmacı örnekleri verir: “Yönetim-sınıfı bilinçliliğinin oluşmasında 19. yüzyıl sonlarının Bengal tiyatrosu ile ilgili bir inceleme”; “Öğretmenlerin çalışmaları üzerinde, öğretmenliğini yaptıkları çocukların ailelerinin ekonomik durumlarının etkileri”; ve “Lise homoseksüel öğrencilerinin deneyimleri üzerindeki baskıların belirgin toplumsal örgütlenmelerinin araştırılması.”[926]

[926] Smith, “Sociology from Women’s Experience”, s. 97.

Sonuç

Görmüş olduğumuz gibi, *fenomenoloji,* geleneksel sosyoloji olmaktan uzaktır. Fenomenoloji, özellikle niceliksel araştırma taraflısı olan mutad sosyologlarca güvenilmez kabul edilmektedir. 1970’lerde fenomenologların çalışmalarını yayınlamakta güçlük çekmiş olmalarına şaşmamak gerektir; bu durum bazen simgesel etkileşimcilerce de paylaşılmıştır. *Journal of*

Contemporary Ethnography (‘Çağdaş Etnografi Dergisi’; daha önce, *Urban Life and Culture* ‘Şehir hayatı ve Kültürü’ adı ile bilinen)’nin çıkması, etnografik incelemelerin yayımlanmasına bir kanal yaratmış olması dolayısıyla son derecede önemli olmuştur. Şimdi ise, *American Sociological Review* gibi bir yayında fenomenologlar yayımcı ya da yardımcıları olarak görev yapmaktadırlar.

Bundan başka, yalnızca kurama yer veren giderek artan sayıda yayın(cı)lar, örneğin *Sociological Theory,* (Sosyolojik Kuram), *Cur-rent Perspectives in Sociological Theory* (Sosyolojik Kuramda Şimdiki Bakış Açıları), *Theory and Society* (Kuram ve Toplum), ve *Theory, Culture and Society* (Kuram, Kültür ve Toplum) gibi, fenomenolog-ların çalışmalarını yayınlamaya kendilerini adamıştır. Dorothy Smith, Patricia Hill Collins gibi feministlerin görüşlerini uygulamak isteyen sosyologlar için, birçoğu disiplinler arası olan, 1960’ların başlarından itibaren cinsiyete dayalı araştırma patlamasından sonra, *Gender and Society, Signs, Feminist Studies, Sex Roles, Resources for Feminist Research* (Cinsiyet ve Toplum, İşaretler, Feminist İncelemeler, Cinsiyet Rolleri, Feminist Araştırma için Kaynaklar) ve *“Women’s Studies International Forum* (Uluslararası Kadın Araştırmaları Forumu) dâhil, yeni yayımlar çıkmıştır.[927]

927 1960’ların sonları ve 1970’lerin başlarında, feministler tarafından çıkarılan dergilere toplu bir bakış için, Jessie Bernard, “The Dissemination of Feminist Thought: 1960 to 1988”, s. 23-33. Wallace, *Feminism and Sociological Theory’de.*

Simgesel etkileşimcilik ve *fenomenoloji*’nin paylaşmakta oldukları diğer özellikler, bireyi etkin ve bilgi sahibi (hatta bazen duygusal) bir özne olarak ele almak ve bireyin edilgin olduğu herhangi bir araştırma metodolojisini küçük görmektir. C. Wright Mills’in ifadesi ile, her ikisi de “büyük kuramı”a ve “soyutlanmış deneysellik”e olumsuz bakmaktadır. Fenomenoloji ile simgesel etkileşimciliğin mikrososyo-lojik çözümleme düzeyine yapacakları farklı ve birbirini tamamlayan katkıları vardır.

Etnometodolojinin işlevselcilik ile paylaştığı hususlardan biri, bir başkanlık konuşmasında American Sociological Association'ın başkanı tarafından hücuma uğramış olmasıdır. George C. Homans böyle bir başkanlık konuşmasını, Parsons, Smelser ve işlevselciliğe hücum etme fırsatı olarak kullanmıştır. Bunun gibi, Lewis Coser da bu çeşit bir çözümleme ve etnometodolojiye saldırmak için başkanlık konuşmasını seçmiştir. Başlıca eleştirisi, etnometodolojik bakış açısının "genellikle kurumsal etkenleri ve özellikle de toplumsal etkileşimde gücün merkeziyetçiliğini" göz ardı etmekte olmasıdır.[928]

928 Coser, "Presidential Address: Two Methods in Search of Substance", s. 696. Bölüm 2 ve 3'e bakınız.

Örneğin, Garfinkel niçin "sıkıntı yaratmış" ya da neden "sahneyi bozmuştur"? Amacı toplumsal sistemi değiştirmek değil, insanların toplumsal dünyaları kesintiye uğradığında, ona yeniden bir düzen görüntüsü getirmek için ne yapacaklarını görmektir. Garfinkel toplumsal sistemin sömürücü olduğunu göstermek ya da güç ve kaynaklardaki dengesizliklere işaret etmek için "sıkıntı yaratmamıştır." İşlevselcilik bakımından, bir duruma gerilim sokmaktadır ve insanların bu durumu nasıl tekrar dengeye kavuşturmakta oldukları ile ilgilenir.

Berger'ın *gerçekliğin toplumsal kuruluşu kuramı;* toplumsallaşmayı, toplumun değerleri ve normlarının içselleştirilmesi olarak tanımlayan işlevselcilik gibidir. Ancak Berger'ın durumu, Parsons'ınkinden farklıdır; çünkü o, bireyi toplumsal düzene karşı tavır alabilecek olarak görmektedir. Berger, bize, toplumsal düzenin bir insan üretimi olduğunu söyler; ancak, Dorothy Smith'den farklı olarak, bazı insanların diğer bazılarına göre toplumsal gerçekliği yaratmakta yardımcı olmak anlamında daha iyi durumda olup olmadıkları sorununa eğilmez. Berger'in kuramı güç ilişkilerinin çözümlenmesi için gerekli âletlere sahip değildir; bu eksikliği *etnometodoloji* ve *simgesel etkile-şimcilik* de paylaşmaktadır. İşte bu yüzdendir ki, Dorothy Smith yönetim ilişkilerinde alt mevkilerde olan kadınlar ve diğer grupların görüş açılarını çözümlemek için, Marx ve Engels'i, *fenomenoloji* ile bir araya getirmiştir.

Fenomenolojinin sorunları, başlıca merakları farklı toplumsal kurumların kaynaklarını belirlemek ve toplumsal değişmeyi incelemek olan makrososyologların ilgisini çekmemektedir. Genel açıklayıcı önermelere

öncelik tanıyan George Homans gibi toplumsal bilimcilere de cazip gelmeyecektir.

Fenomenolojinin geleceği nedir? Ondan pek çabuk vazgeçilemeyeceğinin işaretlerinden biri, yayınlardaki artış ve hem yerel hem de ulusal yıllık sosyoloji toplantılarında özellikle bu bakış açısına ayrılan oturumlara gösterilen devamlı ilgidir.

Bölüm 7 - AKILSAL SEÇİM KURAMLARI

Giriş

Akılsal seçim kuramları, insanların akılsal olduklarını ve hareketlerini, amaçlarına erişmekte etkili gördükleri araçlara dayandırdıklarını kabul eder. Kaynakların kıt olduğu bir dünyada bu, sürekli olarak değişik amaçlar için seçilecek araçları değerlendirmek ve aralarında karar vermek demektir; *akılsal seçim* (rational choice) terimi bu anlamdadır.

Bu türlü kuramlar ekonomi ile çok yakından ilişkilidir. Hattâ bu yaklaşım, "her şey için bir fiyat vardır ve her şeyin fiyatı vardır" beylik sözü ile ifade edilebilir. Ancak bu, toplumsal davranışı açıklayabilecek yegâne önemli gerçeklerin, alışılmış ekonomik işler —üretim, istihdam, mal artışları olduğunu söylemek değildir. Akılsal seçim kuramcılarının anlatmak istedikleri, insanların birbirlerine karşı davranışlarını anlamanın yolunun onları bir kıtlık dünyasında rasyonel karar alıcılar olarak görmek olduğudur.[929]

929 Ve belirsizlik: Benim geleceği önceden bilememem, rastgele hareket etmem ve yapmakta olduğum şeyi akılsal stratejilere dayandıramamam demek değildir. *Akılsallık ilkeleri* ile ilgili aşağıdaki görüşlere bakınız.

Son yıllarda boşanma oranlarındaki artışı inceleyerek bu bakış açısına iyi bir örnek verebiliriz. Bu alandaki yorumcular bazı muhtemel etkiler ileri sürmüşlerdir: refah, değişen ahlâksal değerler, ve boşanma sürecini kolaylaştıran yasal değişiklikler. Bir akılsal seçim bakış açısını kullanan toplumbilimciler ise, bütün boşanmaların evli kalıp kalmama tercihlerini

yapmakta olan bireyler ile ilgili olduğu gerçeği ile başlarlar, sonra geçmişe nazaran daha fazla sayıda insanın boşanmayı seçme nedenini sorgularlar.
Otuzlu yaşların sonlarında olan iki kadın düşünün, bunlardan birincisi 19. yüzyılda Orta-Batı Amerikası'nda bir çiftçi hanımı ve diğeri Los Angeles veya Paris'te çağdaş bir kadın olsun. Birincisinin kocası sık sık sarhoş ve şiddet kullanan birisi olsa bile, kadının onunla kalacağı muhakkaktır. Onun zamanında çocuklu, boşanmış kadınlar şöyle dursun, yalnız kadınlara bile açık olan işler (toplumsal yardım da) yoktur. Bütün ailenin, yetişkinler ve çocuklar dâhil, geçimlerini sağlamak için çiftlikte çalışmaları gerekmektedir.

Buna karşılık çağdaş kadının hiç olmazsa muhtemelen sekreterlik yetenekleri vardır ve ücretli bir iş arayabilir. Sözgelişi, bir doktorun sekreteri olarak, ufak yeni bir çok katlı apartman dairesi tutabilir. Yeni doğum kontrolü araçlarının gelişmiş olması dolayısıyla da, bekâr kalmak zorunda değildir. Boşanma yasalarındaki değişikliklerle, eğer mal varsa, ondan hisse alacak demektir; zamanımızdaki tartışmalar, her iki tarafın pay almamaları ilkesi üzerinde değil, her iki tarafın ne kadar pay alacakları konusundadır. Ortada bölüştürülecek hiç mal yoksa, yine de maaşı ile kendine ve çocuklarına bakabilecektir. Bir kadın, kocası ile olan ilişkisinden memnun değilse, boşanma seçimi çok daha cazip olacaktır.
Bu tercihi yapmış olan veya evlenmek için hiçbir neden görmeyen muhtemelen birçok tanıdığınız aklınıza gelebilir. Bazıları için de yüzyıl öncesine göre, hükümet programları ve harcamalardaki değişiklikler dolayısıyla, evlilik dışı çocuk edinmek akıllı bir seçimdir. Ekonomik olarak soğukkanlılıkla bakılacak olursa, Elijah Anderson'un işaret ettiği gibi, "Sömürüye dayalı seks ve evlilik dışı bebeklerin gerisindeki gerçek hiç şüphesiz bebeğin değerli bir mal olabileceğidir. Toplumsal vardım en fazla güvenilebilir para kaynaklarından biridir."[930] Akılsal seçim kuramcıları, boşanma, evlenme kararı ve bir sürü başka toplumsal davranışa, insanların tercihleri ve bunların dayandığı düşünce açılarından bakarlar.

930 Elijah Anderson, *Streetwise, Race, Class and Change in an Urban Community* (Chicago: University of Chicago Press, 1990), s. 136.

Çağdaş sosyolojide, akılsal seçim yaklaşımları ilk olarak "alışveriş kuramı" bağlamında tanınmaya başladı. Alışveriş kuramcıları, toplumsal etkileşimi beslenme, gıda ve barınmadan, toplumsal kabul görme ya da sempatiye

kadar uzanan, elle tutulur veya tutulmaz mal ve hizmetlerin alışverişi olarak kavramlaştırırlar. İnsanlar hareket seçeneklerinin maliyet ve ödüllerini inceledikten ve en çekicisinin tercihini yaptıktan sonra, hangi alışverişleri seçeceklerini belirlerler. Simmel'in ifadesi ile, "İnsanlar arasındaki bütün temaslar, vermek ve buna eş değerde olanını geri almak esası üzerinde oturur."[931]

931 Georg Simmel, *The Sociology of Georg Simmel* (Glencoe, III: The Free Press, 1950).

2

Elijah Anderson, *Streetwise, Race, Class and Change in an Urban Community* (Chicago: University of Chicago Press, 1990), s. 136.

3 Georg Simmel, *The Sociology of Georg Simmel* (Glencoe, III: The Free Press, 1950).

4 Bu konuda önemli metinler: Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy* (New York: Harper and Row, 1957) ve Mancur Olson, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups* (Cambridge: Harvard University Press, 1965).

5 Akılsal beklentiler ve kazanma stratejileri bağlamında formüle edilen *oyun kuramı*, akılsal seçim çözümlemesinin burada en önemli farklı biçimidir (variant); bkz. Stewart Wood ve Iain Mclean, "Recent Work in Game The-ory and Coalition Theory", *Political Studies* 43 (1995): 703-17. Özellikle de Michael Nicholson, *Rationality and the Analysis of International Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992) ve Peter Ordeshook, *A Political Theory Primer* (London: Routledge, 1992).

Alışveriş kuramı üzerinde en çok tanınmış eserler 1960'larda yazılmıştır; ondan sonra birkaç yıl boyunca toplumsal bilimciler arasında, akılsal seçim konusunda ilgi azalmıştır. Öteki disiplinlerde bunun aksi geçerlidir. Siyasal

bilimciler, “kamu tercihi”, ya da siyasal bilimin ilgi alanına giren kamu mallarına akılsal bakış açısının uygulanması ile giderek daha fazla ilgilenmektedirler. Böylece, oy verme davranışı veya sendika üyeliği gibi konular, belirli ödüller karşılığında oy verme veya üyelik olarak çözümlenmiş[932] ve bu arada, akılsal seçimin “oyun kuramı” yönleri, uluslararası ilişkilerde ve askerî stratejide yapılan işlerde gerekli olmuştur.[933] Toplumsal psikolojide Thibault ve Kelley’in grupların çözümlenmesi, insanların birbirleri ile alışverişe geçmelerinin, böylece sağlanacak olan ilişkiden diğer seçeneklere göre daha fazla fayda elde edeceklerine bağlı olduğu önermesine dayanır.[934] Biyoloji ve özellikle de sosyobiyoloji, bunun gibi, bir akılsal seçim bakış açısı ile başlar.[935]

932 Bu konuda önemli metinler: Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy* (New York: Harper and Row, 1957) ve Mancur Olson, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups* (Cambridge: Harvard University Press, 1965).

933 Akılsal beklentiler ve kazanma stratejileri bağlamında formüle edilen *oyun kuramı,* akılsal seçim çözümlemesinin burada en önemli farklı biçimidir (variant); bkz. Stewart Wood ve Iain Mclean, “Recent Work in Game The-ory and Coalition Theory”, *Political Studies* 43 (1995): 703-17. Özellikle de Michael Nicholson, *Rationality and the Analysis of International Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992) ve Peter Ordeshook, *A Political Theory Primer* (London: Routledge, 1992).

934 Harold H. Kelley ve John W. Thibault, *Interpersonal Relations: A Theory of Interdependence* (New York: John Wiley, 1978), John W. Thibault ve Ha-rold H. Kelley, *The Social Psychology of Groups* (New York: John Wiley, 1959).

935 Bölüm 8’e bakınız.

Belki de bu yaklaşımın diğer disiplinlerde bu kadar verimli olması dolayısıyla, şimdi toplumsal bilimciler arasında da akılsal seçime karşı yenilenmiş bir ilgi vardır. Doğrudan toplumsal alışveriş ve akılsal seçim ile ilgili çalışmalar giderek artmaktadır; buna bir örnek, *Ratio-nality and Society* (Akılsallık ve Toplum) dergisidir. Çoğunluk, bireyin ve küçük toplulukların davranışları ile ilgilenirken; kurumsal, makro düzey meseleler üzerinde bazı çalışmalar çok açık olarak akıl-sal seçim bakış açısından başlamaktadır. Özellikle James Coleman'ın muazzam eseri *The Foundations of Social Theory* (Toplumsal Kuramın Temelleri) toplumsal sistemleri, bir akılsal bireysel davranış kuramından başlayarak açıklar.[936]

936 Bu bölümde Kısım Üç'e bakınız.

[6]Sosyolojik gelenekte, küçük toplulukların çözümlemesi George Homans'ın kuramları ile ve kurumsal çözümleme Peter Blau'ın alışveriş kuramı ile çok yakından bağlıdır. Bu bölümde bu iki kuramcının çalışmaları ayrıntılı olarak ele alınacak ve Richard Emerson, Ray-mond Boudon ve Michael Hechter dâhil, benzer bir bakış açısından bakan diğer bazı kuramcılar ile ilişkileri belirlenecektir. Burada aynı zamanda, alışveriş kuramının çoğu gibi, bireyler arasındaki etkileşimlerden "ortaya çıkan özellikler" üzerinde yoğunlaşan, *ağ (şebeke) kuramı* (network theory) ele alınacaktır. Son kısımda James Cole-man'ın görüşleri üzerinde, kurumsal gelişmeyi açıklamakta akılsal seçim kuramcılarının giderek artan ilgileri bağlamında durulacaktır.

Entelektüel Kökler

Alışveriş kuramı insanların mantıklı olarak ve farklı eylem yollarının göreli faydalarını hesapladıklarını kabul etmekle, birçok 19. yüzyıl düşünürünün kuramlarına benzemektedir. 19. yüzyıl, hem iktisatçıların hem de birçok filosofun bireysel etkinlik ve tercihi vurguladıkları bir çağdır. Örneğin, faydacılar, insanları zevk arayan, sadece acıdan çekinir olan ve bu arzuların

peşinde hareket eden “çıkarcı” olarak tanımlamışlardır. Aynı zamanda, bir davranışın, ne kadar çok kişiye ne kadar fazla “fayda” sağlıyorsa, ona göre az veya çok ahlaksal olduğunu ileri sürmüşlerdir. Adam Smith’in görüşleri üzerine kurulmuş olan iktisat bilimi, ekonomik eylemin bireylerin sayısız tercih ve kararlarının sonucu olduğunu vurgulamayı sürdürmüştür.[937]

937 Ekonominin normatif kısmı olan refah ekonomisi faydacılarla birlikte, eylemlerin kişilere sağladığı faydaların tutarına göre değerlendirilmesi gerektiğini kabul eder.

Bunun aksine ilk toplumbilimciler bir *alışveriş* bakış açısına pek ilgi göstermemişlerdir. Tek istisna, görmüş olduğumuz üzere,[938] insan davranışının genel özelliklerini tanımaya ilgi duyan Georg Sim-mel’dir. O, özellikle insanların yalnızlıktan, birbirleri ile çeşitli temas şekillerine geçmeleri ve bunların nedenleri ile ilgilenmiştir[939] ve birçok modern alışveriş kuramcıları gibi, buradaki nedenin, ihtiyaçları tatmin ve bireysel amaçları kovalamak olduğunu ileri sürmüştür. Sim-mel aynı zamanda, insanların etkileşimlerinin daima bir karşılıklılık özelliği taşıdığını, elde ettiklerinin, karşılıklar eşit olmamakla beraber alışveriş şekilleri olarak görülmesi gerektiğini söylemiştir. Özellikle Blau, Simmel’in görüşlerinden faydalanmıştır.

938 Bölüm 3, “Entelektüel Kökler”.

939 D. Levine, E. Carter ve E. Miller, “Simmel’s Influence on American Sociology II”, *American Journal of Sociology* 81 (1976): 112-32.

Ancak, Simmel’in alışveriş olarak bu etkileşim anlayışı üzerinde daha sonra gelen toplumbilimciler tarafından durulmamış ve bu anlayış fazla kullanılmamıştır. Bunun yerine, alışveriş kuramı üzerindeki başlıca zihinsel etkiler toplumsal bilimin başka alanlarından gelmiştir: Antropoloji, iktisat, psikoloji ve daha yakın zamanlarda, siyasal bilimde kamu tercihi kuramı ve oyunlar kuramı gibi.

Antropoloji ve Hediyenin Önemi

20. yüzyılın büyük antropologlarından birçoğu, toplumsal hayatta alışverişin oynadığı önemli rol ile ilgilenmişlerdir. Bunlardan en önemlisi, uzun süreli saha çalışmaları, belirli bir kültür ile çok yakından tanışıklığı olan ve modern antropolojinin gelişmesinde kesin rol oynayan Bronislaw Malinowski'dir (1884-1942). Malinowski Mela-nesian adalarında Trobriand adalıları arasında birçok yıl yaşamış ve orada karşılıklı alışverişin toplumsal birliğin temeli olduğu sonucuna varmıştır.

> Trobriand toplumu iyi dengelenmiş karşılıklı hizmetler üzerine kurulmuştur. Totemci Klan, yerel Klan ve köy toplulukları şeklinde bütün bölünmelerin özelliği... *vermek ve almak oyunudur...* (üstelik) en yakın akraba toplulukları arasında... karşılıklılık ve *ver ve al* ilkesi hüküm sürmekte... bir erkek ve kız kardeşi arasındaki gibi en bencil olmayan ilişki, karşılıklılık ve hizmetlerin karşılığının ödenmesi üzerine kurulmuştur.[940]

940 Bronislaw Malinowski, *Crime and Cıustom in Savage Society* (London: Routledge and Kegan Paul, 1926), s. 46-48.

Hediye: Alışverişi incelerken bir yanda, alışveriş veya "hediye ver-mek"ten başka bağımsız bir amacı olmayan kurumlar ile, öte yanda, özellikle insanların istedikleri şeyleri almalarına yarayan ve insan etkileşiminin diğer alışveriş yönleri ya da "vasıtalı" alışveriş arasında bir ayırım yapmalıyız. Antropoloji birincisine daha özel ilgi göstermiştir.
Kurumlaştırılmış karşılıklı hediye vermenin bilinen en iyi örnekleri arasında Malinowski'yi büyülemiş olan bir Trobriand merasimi vardır: *Kula.* Bir ada topluluğundan erkekler muntazam aralıklarla bir başka adaya kayıkla giderek, orada yaşayanlarla buluşup deniz kabuklarından kolye ve bilezik alıp verirler. Bu bilezik ve kolyelere çok değer verilmekle beraber bunların bir kullanım alanı yoktur. Bunlar bir daha seferki alışverişe kadar saklanır, sonra yeniden başka ellere geçer, öyle ki aynı merasim mücevherleri her yıl *Kula Halkası* yolunca gider gelir.

Antopologlara ve alışveriş kuramcılarına göre, bu gibi alışverişlerin en önemli yönü, karşılıklı mecburiyetlerle toplumu birleştirmek ve böylece "toplumsal bütünlüğü" artırmaktır. Başka örnekler bulmak zor değildir. Homer'in Yunan kralları devamlı olarak hediye alışverişinde bulunurlar.[941]

Ve bunun gibi, Amerikan Noeli'nin kısa vâdede ticarîlikten uzaklaşacağı beklenemez. Yine bir ziyaretçiye her bir fincan kahve ikramımız arkadaşlık ilişkileri kurmakta hediyelerin rolünü göstermektedir. Karşılık olarak da, bu ikramı dostça kabul etmek, toplumsal çalışma uzmanları veya din adamları için bu ılık sıvı ile dolu sonsuz sayıda fincanları meslekleri ile ilgili hayatî tehlike hâline bile sokar.

941 M. I. Finley, *The World of Odysseus,* yeniden gözden geçirilmiş baskı (Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1972).

Antropologlar, aynı zamanda daha az göze çarpan aynı tür alışverişler olduğunu ileri sürmüşlerdir: evlilikte eşlerin değiş tokuşu. Modern sanayi toplumu, bir insanın kiminle evlenip, kiminle evlenmeyeceği konusundaki az sayıdaki kurallarla istisna teşkil etmektedir. Bunun aksine kabile toplumlarının çok karmaşık ve kesin kuralları vardır. Örneğin bir kızın mutlaka babasının kız kardeşinin oğlu ile evlenmesi (ya da evlenmemesi) ve bir erkeğin annesinin erkek kardeşinin kızı ile evlenmesi (ya da evlenmemesi) gerekir. Meşhur Fransız antropologu Claude Levi-Strauss, bir sıhriyet sistemi olarak, akrabalık toplulukları ile evlilikleri çözümleyerek bu kurallardan bir anlam çıkarmaya çalışmıştır. Buna göre, zevceler hepsinden değerli hediyeler olduğundan, bir sıhriyet sağlamak ve toplumsal bütünleşme için en etkili alışveriştir.[942]

942 Claude Levi-Strauss, *The Elementary Structures of Kinship,* yeniden gözden geçirilmiş baskı (London: Eyre and Spotiswoode, 1969); Robin Fox, *Kinship and Marriage,* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1967).

Antropologlar, güç ile hediye alışverişi arasındaki ilişkinin farkındadırlar. Marcel Mauss (1872-1950) *The Gift* adlı kitabında, hediyelerin ve diğer alışveriş şekillerinin "'mecburî ve menfaata" dayalı özelliğini vurgulamıştır.[943] Ona göre, hediyeler, bir toplumda gücün ve önceliğin tayini ile bağlantılıdır: çünkü *hediye alanlar,* eşit bir şekilde mukabelede bulunup bu mecburiyetten kurtulamadıkları takdirde, *vericiye karşı üstünlüklerini kaybetmiş durumda* kalırlar. Mars-hall Sahlins, insanların yapılmış olan iyiliklerin ince hesaplarını tutmadıkları bir aile içinde

genelleştirilen karşılıklılık ile bunların hesabının dikkatle tutulduğu herhangi bir köy veya kabile arasındaki farka, dikkati çekmiştir. Zamanla verilen ve alınan arasında tam bir denge oluşur.[944] Güç ilişkilerini yaratmakta, alışverişin önemine olan bu ilgi, alışveriş kuramcıları, özellikle Peter Blau tarafından benimsenmiştir.

943 Marcell Mauss, *The Gift,* (Glenceo, III.: The Free Press, 1954), s. 1.

944 Marshall Sahlins, *Stone Age Economics,* (Hawthorne, New York: Aldine de Gruyter, 1966/1972).

Akılsal seçim kuramının bazı değişik sosyolojik çeşitlerinin bir özelliği -ve özellikle alışveriş kuramı- toplumsal alışverişi yöneten, tekrarlanan genelleştirilmiş normların varlığıdır.[945] Burada bağlayıcı olan *karşılıklılık normu*'ndan sıklıkla söz edilirken antropolojiye olan borç açıkça görülür. Örneğin Mauss, hediye vermenin temelindeki toplumsal normları vurgular. İnsanların düşmanlığını çok çekmemek ve statü kaybına uğramamak için karşılık vermek gerekir; çünkü *karşılıklılık* toplum tarafından uygulanan bir kuraldır.[946] Malinowski de bu kadar kesin olmamakla beraber, çoğu zaman, karşılıklı alışveriş gereğince, karşılık vermenin toplumsal olarak uygulanan bir mecburiyet olduğu görüşündedir.

945 Bu, özellikle dikkat çekicidir; çünkü akılsal seçim kuramcıları normatif açıklamaları sevmezler.

946 Alvin Gouldner, “The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement”, *American Sociological Review* 25 (1960); 161 -78.

Ekonomi, Kazanç ve Fiyat

İktisat kuramının, Adam Smith, David Ricardo ve Carl Menger gibi ilk büyük iktisatçıları tarafından geliştirilmiş temel görüşleri, pazar yerinde insan davranışları üzerinde etkili olan bazı kişisel önermelere dayalıdır. Akılsal seçim kuramcıları da bunun gibi bireysel psikoloji[947] ile başlarlar

ve aynı önermeleri, para karşılığı maddi mal alışverişi, satılmak üzere mal üretimi veya ekonominin işleyişi ile ilgili olmayan davranışa uygularlar. Onlar da ekonomistler gibi bütün mallara ya da statülere sahip olamayacağımız ya da duygusal desteği bulamayacağımız bir kıtlıklar dünyasında yaşamakta olduğumuzun önemini vurgularlar. Akılsal seçim kuramcıları, ekonomi biliminin dört temel önermesini kullanırlar:

947 Bu, George Homans'ın ilkel toplumsal davranış kuramlarında çok açıktır.

Kişiler kararlarını zevkleri ve tercihleri esasında veren rasyonel kazanç artırıcılarıdırlar.

Bir kişi bir şeye ne kadar çok sahip ise, aynı şeyin daha fazlası ile o kadar ilgilenmeyecektir.

Serbest piyasada mal ve hizmet fiyatları, doğrudan doğruya muhtemel alıcı ve satıcıların zevkleri tarafından belirlenir. Bir mal için talep ne kadar fazla ise, o derecede "değerli" olacak ve fiyat o denli yüksek olacaktır. Mal ve hizmet ne kadar fazla ise, değeri o kadar az ve fiyatı o kadar düşük olacaktır.

Bir tekel tarafından sağlanan mal, birbirleri ile rekabet hâlinde olan birkaç firma tarafından sağlanan mala oranla daha pahalı olacaktır.

İlk iki önerme, insanların temel psikolojik yapılarıyla ilgili kabullerdir. Bütün basitliklerine rağmen, davranışla ilgili çok somut tahminler yapmakta kullanılabilir. Bundan başka, evrensel olarak kabul görmekten uzaktır. Örneğin, insanlar yıllarca, insanların kuşaklar boyunca kendi değer veya hareketleri yüzünden kapanına kıstırılmış oldukları bir "yoksulluk döngüsü (cycle of poverty)"nün olup olmadığını tartışmışlardır. Bu görüş taraftarlarından bazıları, gelişmemiş ülkelerde yoksulluğun devam etmesinin bir nedeninin, bu ülkelerdeki köylülerin fazla tutucu ve yeni tarım tekniklerini kullanmayacak kadar geleneklere bağlı olmaları olduğunu iddia etmişlerdir.

Bu görüş, insan davranışının akılsal olmayan bir türünü belirtir; burada söz konusu olan gizemli bir amaç değil, insanın maddi rahatlık ve güvene olan evrensel arzusudur. Bu, iktisatçıların ve alışveriş kuramcılarının yetersiz buldukları bir görüştür. Onlara göre, köylüler de herkes gibi kazançlarını (veya elde ettikleri faydaları) artırmak isterler; ve davranışı açıklamada "kültür" veya "geleneğin ağırlığı"na güvenmezler. Böylece,

bütün dünyada köylüler, birleştirildiği takdirde üretimin en az yüzde on artırılabileceğini bildikleri hâlde, bir takım dağınık küçük tarlalarda çiftçilik yapmaya devam etme eğilimindedirler. Çoğu zaman açlık düzeyine yakın olan insanlarda bu durum mantıksız görülmekle beraber, dağınık tarlaların bir aileyi don, taşkın ya da hayvanlardan kaynaklanan tehlikelere karşı daha güvenli kıldığı düşünülecek olursa, daha iyi anlaşılır. Köy toplumu, insanları tarlaları tek parsel hâlinde birleştirmenin tehlikelerine karşı koruyamayacağına göre, köylüler, "ayrı ayrı düzeyde, önce güvenlik" stratejisinden ayrılmamaktadırlar.[948]

948 Samuel L. Popkin, *The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam* (Berkeley: University of California Press, 1979). Özellikle s. 49-51'e bakınız. Kısacası, tarlaların birleştirilmesi sorunu, üretimde yıldan yıla daha fazla fark yaratmasıdır.

İktisatçılar değişik eylem yolları seçeneklerini birbirleriyle mukayese edebilecekleri durumlar üzerinde yoğunlaşma eğilimindedirler. "Getiriler"deki değişikliklerin, insanların tercihlerinde değişiklik yaratacağını oldukça başarılı olarak tahmin etmişlerdir; örneğin Birleşik Devletler'de ve İngiltere'de olduğu gibi, öğretmenliğin saygınlığının azaldığı, getirisinin de düştüğü ya da daha iyiye doğru gitmediğinde, mesleğe giren insanların ortalama niteliğinde bir düşüş ola-caktır.[949] İktisatçılara mukabil, sosyologlar çok zaman işe yarar bir fiyat ya da kazanç olmayan durumlarla ilgilenirler.[950] Burada bile, akılsal seçim kuramcıları, farklı eylemlerin göreli getirilerinin her zaman mukayese edilebileceğine inanırlar. Bundan ötürü, her imkânın tam değeri belirlenemese de, insanların eylemleri açıklanabilecek veya önceden bilinebilecektir.

949 Bunu bir meslek olarak görmeye devam eden bazı istisnaî insanlar olsa da, bu bir gerçektir. İktisatçıların, bir bireyin ne yapacağını önceden tahmin edebileceklerini iddia etmediklerini vurgulamak önemlidir; ancak "sınırdaki" genel hareketleri önceden haber verebilirler. Ücretlerle, öğretmenlerin niteliği arasındaki bağlarla ilgili görüşler için, E. Hanushek ve S. Rivkin, "Un-

derstanding the 20th Century Growth in U.S. School Spending", *Working Paper* 5547, Cambridge, Mass: National Bureau of Economic Research Inc., 1996'ya bakınız.

950 Richard Emerson, toplumsal alışveriş ile ilgili bir değer kuramı bulmaya çalışmıştır; bu kitap, s.424'e bakınız. Faydanın en yüksek düzeye çıkarılmasının test edilebilir bir önerme ya da totoloji (gereksizce tekrarlanan) olup olmadığının tartışması için, bu kitap, s. 407-409'a bakınız.
Yukarıda sayılan önermelerin ikincisi, aynı zamanda insan psikolojisi ile ilgili bir ifade olan, "azalan marjinal fayda" yasasıdır. Bu yasaya göre tüketilen mal miktarı arttıkça, marjinal faydası (yani o maldan bir fazla birim daha tüketmekle elde edilen ekstra fayda) azalma eğilimi gösterir ve bunun sonucu, onun için para ödeyen insan sayısı da azalır. Sözgelişi, çok sıcak bir gün ise; siz, ilk bir soğuk içeceğe çok para vermeye ve onu yüksek bir fiyat isteyen bir satıcı veya kahvehaneden satın almaya hazır olacaksınız. Ama, ikinci bir içecek, bundan daha az değerli olacaktır; ve siz üstelik, yüksek bir fiyata elde edilebilecekse, bundan vazgeçebilirsiniz.

Okuldan birlikte çıktığınız kişiyi düşünecek olursanız, aynı süreci işde görebilirsiniz. Başlangıçta pek de albenisiz olmadığınızın kanıtı olarak, az ilgi duyduğunuz veya çok ısrar eden kimseler ile çıkmaya önem verirken, kendinize olan güveninizi artıran her ilişki bu buluşmayı sizin için daha değersiz kılar. Daha fazla devam etmek ister ya da daha fazla şey vermeye hazır olursunuz veya geçmişte sizin için devam etmeye karar vereceğiniz kadar önemli olan bir ilişkiyi bitirirsiniz. Bu süreç, devletin ekonomik istatistiklerinde de görülebilir. Homans, özellikle bireyler arası ve ufak gruplarda davranışların çözümlemelerinde bu önermeye dayanır.
İktisatçılarla, toplumsal alışveriş kuramcılarının paylaştığı üçüncü ve dördüncü önermeler, insanların alışveriş yaptıkları malların fiyatıdır. Sosyologlar bu önermeleri yine pazar alanından dışarı, daha ötelere çekerek, onların, diğer alışveriş şekillerinde de, *arz ve talep* ile ayarlanan fiyatların ve muhtemel "alıcıların" istediklerini tek ve tekelci bir vericiden ne ölçüde alabilecekleri konularında geçerli olduğunu iddia etmektedirler. Örneğin, kuramcılar "evlilik pazarı"nı incelerken, ortalama olarak başarılı ve zengin adamların en güzel eşlere sahip olduklarına işaret ederler. Bu gerçeği, başarı (veya güç) ve kadın güzelliğinin değerli ve az bulunan özellikler olup, yüksek fiyatlara yol açtığı şeklinde açıklamaktadırlar. İnsanlar daha genç ve güzel ikinci (ya da üçüncü) bir eş ten "ödül" olarak söz ederlerken bu olaya tanıklık etmektedirler.

Değerli özellikleri ve güçleri tekelinde bulunduran bir kimse daha da iyi durumdadır. Örneğin, 20. yüzyıldan önceleri bir hükümdar, herhangi bir erkekle evlenebilecek kadınları metres olarak elde edebilmekteydi. Akılsal tercih geleneğinde son zamanlarda yapılan çalışmalar, gücü ve tâbi olmayı çözümlemenin bir yolu olarak, giderek tam ve kısmî tekellerin üzerinde odaklanmıştır.

Karşılıklılık normu ile düzenlenen bir *alışverişler ağı* olarak *toplumla* ilgili görüşleri antropolojiden gelmekle beraber, akılsal tercih kuramcılarının belirli olayları açıklamak için uyguladıkları temel önermeler iktisat biliminden alınmıştır. Sonuç olarak yaklaşımları da iktisat biliminin sınırlamalarını paylaşmaktadır. Bu bilimin uygulayıcıları insanların inançları, değerleri ve zevklerinin kaynaklarını açıklamakla ilgilenmemekte, bunları davranışların belli adresleri olarak kabul etmektedirler. Bunların akılsal ve amaçlı eylemler üzerinde odaklanmaları, insan davranışlarını açıklamakta duyguların rolü hakkında söyleyeceklerini sınırlamaktadır. Bereket versin ki, bu, sanıldığı kadar sınırlayıcı değildir; çünkü insanların az çok bilinçli olarak gerçekleştirmeye çalıştıkları birçok temel ve evrensel insan arzusu vardır. Yalnızca insanların para, güç, toplumsal saygı ve doğal olarak hayatta kalmaya değer verdiklerini kabul etseler bile, tıpkı çatışma kuramcılarının eşitsizlik, çatışma ve değişimin ayrıntılı çözümlemelerinde temel aldıkları “kişisel çıkar” gibi, akılsal seçim kuramcıları da arkadaşlık, statü farkları ve toplumsal memnuniyetsizlikle ilgili ayrıntılı kuramlar inşa edebilmektedirler.

Davranışçı Psikoloji ve Oyunlar Kuramı

Özellikle bireysel davranış ve sonuçlarının çözümlemesinde, akılsal seçim yaklaşımı üzerinde iki önemli etki vardır. Alışveriş kuramının ilk uyarlamalarının geliştirilmesinde davranış psikolojisi önemli idi; ama daha yakın yıllarda, *oyunlar kuramı*’ndan alınmış olan kavram ve modeller giderek daha fazla kullanılmaya başlanmıştır.[951]

951 *Oyunlar Kuramı*, kamu seçimi üzerinde yazı yazan önemli yazarların bir çoğu tarafından kullanıldığı için, geniş bir kitleye ulaşmıştır. Akılsal

seçim kuramlarının disiplinler arası sınırları aşmakta olduğu, kamu seçimi ile ilgili çalışmaları, siyasal bilgiler üzerinde büyük etkiler yapmış olan James Buc-hanan'a verilen Nobel İktisat Ödülü'nden anlaşılabilir.
George Homans, alışveriş kuramının kendi yorumunu geliştirirken, arkadaşı B. F. Skinner tarafından kurulmuş olan *deneysel psikoloji* (experimental psychology)'nin davranışçı okuluna başvurmuştur. O, iktisatçıların varsayımlar olarak ele alma eğiliminde oldukları önermelerin doğruluğu ile ilgili kanıtlar aramıştır. Davranışsal psikolojiye göre, davranışın incelenmesi sırasında gözlemlenemeyen olgularla ilgili varsayımlardan kaçınılabilir. Bu okulun deneysel psikologları, insan (veya hayvan) zihninin doğrudan test edilemeyecek veya yanlış olduğu anlaşılamayacak olan "kara kutusu" ile ilgili görüşler belirtmekten kaçınmaya çalışmışlardır. Bunun yerine, insan veya hayvanların uyarıya belirli bir şekilde tepki göstermelerine neden olan düşünce ve duygularla değil, yalnız gözlemlenebilir uyarılar sonucunda ortaya çıkan görülür yanıtlarla ilgilenen tatminkâr bir davranış kuramı oluşturmayı denemişlerdir. Mead ve simgesel etkile-şimciler, iç ve gözlemlenemeyen algılamaların ve anlamların önemini vurgulayarak bu kurama şiddetle karşı çıkmışlardır.

Gerçekte, *alışveriş kuramı,* akılsal seçim kuramları ile birlikte bir bütün olarak, gözlemlenemeyen olgular, özellikle insanların değerleri ile ilgili beyanlarda bulunmuştur. Alışveriş kuramına göre, davranışsal psikolojinin önermelerinin önemi, iktisat bilimine uygunluğundan ileri gelir; ve böylece, bu bölümde, çalışmalarına daha sonra değineceğimiz Richard Emerson,[952] kendi alışveriş kuramında çoğunlukla geçerli olan şartlandırıcı sözcük dağarcığını kullanır. Ekonomi ile psikolojinin bir araya gelmesi, alışveriş kuramının bu ilkelerin toplumsal hayatın her alanında uygulanabilir olduğu savını güçlendirir. Homans şöyle yazar, "Biz, davranışsal psikolojinin önermelerinin, bütün toplumsal bilimlerin açıklayıcı önermeleri olduğuna inanmıyoruz. Buna göre, bunlar iktisat biliminin de genel önermeleridir."[953]

952 *Güç, Adalet* ve *Oyunlar* kısmına bakınız.

953 George C. Homans, *Social Behavior: Its Elemantary Forms* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1974) s. 67. Yine bkz: George C.

Homans, “Fundamental Social Processes” in Neil J. Smelser, ed., *Sociology* (New York: John Wiley, 1967), s. 27-78.

Akılsal seçim kuramının sosyolojik çeşitlerinin çok belirgin olduğu alanda, psikoloji de önemli bir etkidir: onların “toplumsal alışverişin ahlaklılığı” ile ilgili endişeleri.[954] *Ekonomik insan* ya haksız bir alışverişin -veya “doğru fiyat”ın- mevcut olduğunu anlamamakta veya ona ne verilirse sessizce kabul etmektedir. Bu, bildiğimiz ve bizim hakkımızın ne olduğu ya da ödememiz veya almamız “gerektiği” konusunda fikirler ve karşıt düşüncelerle dolu olan insanları be-timlememektedir. Bu konu, günlük hayatlarımızda ne kadar çok etkili olursa, neyin doğru veya haklı olduğu ile ilgili tutumumuz o derecede şiddetli olur: boşanma sonrası (ve nafaka gerekçesi) mülkiyet bölünmesi tartışması, birbirleri ile çatışan adalet anlayışlarını araştıranlar için çok verimli bir avlanma alanı sunar.

954 Anthony Heath, *Rational Choice and Social Exchange* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976). Toplumsal alışveriş içinde mâkul ve ahlaksal öğeler arasındaki farklar ve daha birçok başka anlayışlı görüşler ile ilgili tartışmalarımızı, Anthony Heath’in alışveriş kuramı konusundaki çözümlemelerine borçluyuz.

Deneysel psikologlar, her ne kadar adalet ile ilgili değilseler de, beklentiler yerine getirilmediği zaman, örneğin beklenilen bir ödül verilmediğinde, neler olduğu ile ilgilenmektedirler. İnsan ve hayvanların tepkileri ile ilgili kanıtları, Homans’ın “üleştirimli adalet” (dist-ributive justice) konusundaki görüşlerinin büyük bir bölümünün temelini oluşturmaktadır.[955]

955 Son yıllarda sosyobiyologlar, evrensel yapısına bakarak *karşılıklılık* normunun biyolojik bir temele sahip olma olasılığının kapsamı üzerinde düşünmüşlerdir. Ancak, sosyobiyoloji ve akılsal tercih kuramı oyun kuramından etkilenmiş olduğu ve her ikisi de benzer model tipleri kullandığı için, biyolojik etkenleri başlıca açıklayıcı değişkenler olarak kabul eden akılsal
seçim kuramcıları azdır.

Buna karşılık, oyunlar kuramı, daha çok belirli seçimler ve seçenekler takımları ile, ve tekrar eden çıkmazlar ve stratejiler ile ilgilidir. Çatışma

kuramını tartışırken, toplumsal hayatı, bir insanın kazancının bir başkasının kaybı olduğu sıfır toplamlı bir oyun olarak görme eğiliminde olduğunu belirtmiştik. Ancak, oyunlar kuramı bütünüyle, daha geniş alanlara yayılan durumlarla ilgilenir. En iyi bilinen örneği, bu bölümde ayrıntılı olarak tartışılan "mahkûmun çıkmazı"dır;[956] ama bu kuramın sosyologlar için ilgi çekiciliği ve değeri, geliştirilen farklı uygun oyunların çeşitliliği değil, şu veya bu tipe örnek olarak görülebilecek toplumsal durumların sayısıdır. Yükseköğretimin büyümesi, Sierra Club'ın lobi başarıları ve büyük güçler arası barış beklentileri gibi çeşitli olaylara ilgi duyan sosyologlar, gerideki "oyun yapısı"nı bulmanın onlara hem geçmiş olayları, hem de gelecekteki gelişmeleri çözümlemelerinde yardımcı olduğunu göstermiştir.

956 *Güç, Adalet ve Oyunlar* ile ilgili kısma bakınız.

Bu metinde tartışılan bakış açılarının çoğu, ya mikro ya da makro düzey üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu ayırım, akılsal seçim geleneğinde çalışan kuramcıların çoğu için geçerli ise de, bir bütün olarak bu bakış açısı için geçerli değildir. Burada ele alınan çalışmalardan en yaygın olarak tanınmış olanlar -özellikle de alışveriş kuramı ile ilgili olanlar- küçük topluluk davranışları üzerinde odaklanmış olmakla beraber, diğer bazı kuramcılar yapısal ve kurumsal çözümlemelerle ilgilenmişlerdir.

Bu bölümün Birinci Kısmı en çok bireysel eylemler ve davranışla ilgili kuram ve araştırmaları kapsar. İlk önce George Homans'ı ve sonra, bireysel davranışın çözümlemesini işleyerek geliştiren Richard Emerson dâhil, diğer bazı kuramcıları ele alır. Kısım 2'de, Peter Blau'ın alışveriş kuramı örneği ile toplumsal yapının akılsal seçim bakış açıları gözden geçirilir ve ağ kuramcıları tarafından geliştirilen çözümlemeler üzerinde durulur. Kısım 3, toplumsal etkileşim ve alışverişin güven yaratacak toplumsal düzeni sağlaması üzerinde önemli bir kuram bütünü inşa eden James Coleman'ın çalışmalarını tartışır. Son olarak, sonuçta akılsal seçim yaklaşımının güçlü ve zayıf tarafları özetlenir.

Kısım Bir - Akılsal Seçim, Toplumsal Alışveriş ve Bireysel Davranış

George Homans: İlk Toplumsal Davranış

Modern toplumsal alışveriş kuramı, başlıca iki toplumbilimci ile bir arada düşünülür: George Caspar Homans ve Peter M. Blau. George Homans (1910-1989) Boston'lu bir Brahmin olup şehrin büyük bir Yankee -bir sosyolog olarak istisnai bir durum- ailesi[957] içerisinde doğmuştur. Homans, otobiyografisinde şöyle der:

957 Homans'ın annesi Henri Adams'ın yeğenidir.

> Şimdi küçümseme uyandıracak olan kelimeler kullanılacak olursa, Brahmin'ler gerçek beyefendi ve hanımefendilerdi. Diğer insanlar böyle değildi. ...Biz "gurur ve meydan okuma" ile ayağa kalkamamıştık —kime karşı meydan okuyacaktık? Ve nadiren 'sı-nıf'tan söz ederdik. Ama yine de sınıf bilincinde idik. Bütün toplumbilimciler meslekleri itibarıyla sınıf bilincindedirler, ama bu kendilerininki değil, başka kişilerin sınıfları ile ilgilidir.[958]

958 George Casper Homans, *Coming to My Senses: The Autobiography of a Sociologist* (New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1984).

Homans, Harvard'da sosyoloji değil, İngilizce okumuştur. Ama şöyle der:

> Kuramsal olmasa bile, çok uygulamalı sosyoloji öğrendim. Bir insanı bu konu ile ilgilendirecek yollardan biri, insanların toplumsal ilişkilerin çok farkında oldukları bir ortamda yaşamaktır. Bu kural, bütün toplumun özellikleri ile ilgilenen makrososyologlardan çok, kişilerin yüz yüze etkileşimleri ile ilgilenen benim gibi mikro-sosyologlar için geçerlidir. Biz mikrososyologlar için, sosyolojinin yasaları kibarların yasalarıdır ve benim özgeçmişime sahip bir öğrenci Harvard'ı —deyimin kötü anlamında— çok yüksek ölçüde "toplumsal bilinç" ile dolu olarak görür.[959]

959 Homans, *Coming to My Senses,* s. 9.

Savaş öncesi Harvard'ın çekirdeğinde "son kulüpler" (final clubs) bulunurdu ve bunlara üyelik —kişisel ve sınıf, din ve etnik kökeni de içeren — bir özellikler karışımına dayanırdı. (Homans'ın kendisi bir aydın ve biraz da alaycı olmakla, bu bakımdan 'doğru' kişi değildi.) Küçük toplulukların yapısı ve toplumsal onaylamanın doğması —Ho-mans'ın

kuramının çekirdeği— bu kulüpler erkek ve kız öğrenci derneklerinin çalışma biçiminin belirgin örneği olarak ortaya çıkmaktadır.
Homans bütün akademik hayatını, savaş sırasında deniz kuvvetlerinde geçen dört buçuk yıl dışında, Harvard'da geçirmiştir. Buhran dolayısıyla bir gazetedeki iş yitirilince "daha iyi yapılacak bir şey olmadığından" sosyolojiye geldi. İşsizdi, ve o zamanlar sosyolojisi Amerika'da hemen hiç bilinmeyen Pareto ile ilgili Cambridge'deki bir seminere daveti kabul etti.

Homans bundan sonra Charles Curtis ile, *An Introduction to Pareto* (Pareto'ya Giriş) üzerinde iş birliği yaparak, hemen ardından Harvard Society of Fellows'a bir sosyolog olarak seçildi. Doktora yapmamış —veya onun için çalışmamış— olan Homans, American Sociological Association'ın başkanı seçilmiş ve Harvard'da profesör iken 1988'de Distinguished Scholarship Award ödülünü kazanmıştır. *Harvard Gazette'de* meslekdaşlarının şu sözleri yer alır:

> Homans kendini adamış bir hoca olarak zamanını cömertçe öğrencilere vermiştir. Öğrencileri ve mesai arkadaşları ile ilişkilerinde yaşa, cinsiyete ya da toplumsal statüye dayalı bir ayrıcalık bulmak güçtür. 1960'ların sonrasında "aptal, iki yüzlü ve kendini beğenmiş liberallerin gevezeliklerine" karşı sabrı yoktu; ama statüye bakmadan nezakete inanırdı ve arkadaşları arasında öğrencileri, meslekdaşları ve her politik inanıştan kimseler vardı.[960]

960 Harvard Faculty of Arts and Sciences'ın Şubat 1992 tarihli bir toplantı tutanağından; 6 Mart 1992'de *Harvard Gazette*'deki basımdan.

Homans'ın son çalışmalarında ve özellikle insan davranışının gerisindeki temel psikoloji yasalarına olan ilgisinde, genellikle ekonomide geçerli sayılan kavramlara karşı duyarlılığında ve tümdengelimli kuramlar ya da açıklamalar sağlamak isteğinde Pareto'nun etkisi belirgindir. Ancak, Homans çalışmalarında, başka disiplinlerde, antropoloji ve birçok yıllar öğretmenliğini yaptığı İngiliz tarihi gibi alanlarda çalışan geniş arkadaş kitlesinden her zaman esinlenmiştir.

Homans'ın küçük topluluklara ait araştırmaya olan ilgisi, *The Human Group* (İnsan Topluluğu)'da ilk olarak senteze kavuşturul-muştur.[961] Bundan sonra, küçük topluluk davranışının gerisinde bulunduğuna inandığı

insan faaliyetinin temel ilkelerine dönmüştür. Bunları, *alışveriş kuramı* olarak bilinmeye başlayan en önemli kitabı, *Social Behavior: It's Elementary Forms* (Toplumsal Davranış: İlk Şekilleri) da ortaya koymuştur.[962]

[961] George C. Homans, *The Human Group* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1950).

[962] George C. Homans, *Social Behavior: Its Elementary Forms* (New York: Harcourt Brace and World, 1961). Yayımcının müsaadesi ile yeniden yayın. Bu bölümdeki göndermeler, Homans'ın kuramlarında önemli değişiklikler içeren yeniden gözden geçirilmiş 1974 baskısındandır.

Homans, "ilk toplumsal davranış" tan, insanlar bunu planlamış olsalar da olmasalar da *tekrar tekrar ortaya çıkan davranışı* anlamaktadır. Homans, ilk toplumsal davranışın, bireysel psikoloji ve güdüler ile ilgili temel önermelerle açıklanabileceğine inanmaktadır. Toplumsal olayların nihai olarak psikolojik açıklamalarla anlaşılması gerektiğini; bütün toplumsal bilimlerin açıklayıcı temel yapı taşlarının psikolojik ilkeler olduğunu ve yalnızca sosyolojik açıklamalar diye bir şey olmadığını —bunu, tarihçilere pek rahatsızlık vermeyen tarih ile ilgili görüşlerinde de açıklamıştır— ısrarla savunmuştur.[963]

[963] George C. Homans. "A Life of Synthesis", in Irving L. Horowitz, ed., *Sociological Self-Images: A CollectivePortrait* (Beverly Hills, Calif.: Sage, 1969).

[32]American Sociological Association'ın başkanları, sosyolojinin içinde bulunduğu durumla ilgili tartışmaya açık beyanlarda bulunmak için sık sık başkanlık konuşmalarını kullanmışlardır. Homans 1964'teki konuşmasını, işlevselliğin psikolojik önermeleri reddetmesi dolayısı ile, açıklamalar getiremediğini öne sürmek için kullanmıştır: "İnsanları tekrar içeri alalım ve onlara biraz kan verelim."[964] Homans' ın kuramı bu tutumunun ifadesidir.

[964] George C. Homans, “Bringing Men Back In,” *American Sociological Review* 29, no. 5 (December 1964): 809-18.

Homans’ın ortaya attığı genel ifadeler, diğer toplumsal alışveriş kuramcıları ile, akılsal seçim geleneğindeki toplumbilimcilerce hemen hemen olduğu gibi kabul edilmiştir. Ancak Homans’ın çalışmaları bunları birbirleri ile kilitlenmiş olan tümdengelimli bir sistem olarak çok açık bir şekilde ortaya koyar. Bunlar en yakın zamanlarda aşağıda olduğu gibi belirlenmiştir:

> *Başarı önermesi:* Kişiler tarafından gerçekleştirilen bütün eylemlerde, bir kişinin belirli bir eylemi ne kadar sıklıkla ödüllendi-rilirse, o kişinin o eylemi yapma olasılığı o kadar fazladır.
>
> *Uyarıcı (Stimulus) önermesi:* Geçmişte belirli bir veya birkaç uyarıcı, bir kişinin eyleminin ödüllendirilmesine neden olmuş ise, ve şimdiki uyarıcı geçmiş zaman içindeki uyarıcıya ne kadar çok benziyorsa, o kişinin o eylemi veya benzeri bir eylemi yapma olasılığı o kadar fazladır.
>
> *Değer önermesi:* Bir kişinin eyleminin sonucu ne kadar değerli ise, o eylemi gerçekleştirme olasılığı o kadar fazladır.
>
> *Akılsallık önermesi* (1 ile 2’yi birleştiren): Bir kişi birkaç eylem seçeneği arasında tercih yaparken, o zaman için ona göre alınacak sonucun değeri (D) ile, bu sonucun ortaya çıkma olasılığının (O) çarpılmasından çıkan ve en iyi değeri veren eylemi seçecektir.
>
> *İhtiyaç-doyum önermesi:* Bir kimse yakın geçmişinde belirli bir ödülü ne kadar fazla kazanmış ise, onun için o ödül gelecekte o derecede değersiz olacaktır.
>
> *Saldırganlık-onaylama (approval) önermesi.*

a- Bir kimsenin eylemi ona beklediği ödülü getirmez veya beklemediği bir cezalandırmaya neden olursa, kızacaktır; böylece, onun saldırgan davranış sergilemesi olası olacak ve bu davranışın sonuçları onun için daha değer kazanacaktır. (Beklentinin boşa çıkması-saldırganlık varsayımı).

> b- Bir kimsenin hareketi ona beklediği ödülü ve özellikle daha da büyük bir ödül getirmiş ise, ya da beklediği cezalandırma ile karşılaşmamış ise, memnun olacaktır: böylece, beğeni gören davranış göstermesi mümkün olacak ve davranışın sonuçları onun için daha değerli olacaktır.[965]

965 Homans, *Social Behavior,* gözden geçirilmiş baskı, s. 16-50.

Homans'ın büyük bir alışveriş kuramcısı olarak tanındığını belirtmiştik, fakat bu önermelerde "alışveriş" terimi hiçbir yerde kullanılmamaktadır. Bunun nedeni, Homans'ın belirli bir alışveriş davranışından değil, bütün toplumsal faaliyet şekillerine uygulanan ve insan duygularını da içeren evrensel ilkelerden söz etmesidir.[966] Böyle yapmakla, "toplumsal davranışı en az iki kişi arasında... bir alışveriş faaliyeti olarak" düşünmektedir.[967] Başlıca işini, "kişilerarası ilişkiler olarak anacağımız, insanlar arasında tekrarlanan ödüller alışverişi"ni açıklamak olarak görür.[968] Ancak Homans, "kuramıma... 'alışveriş kuramı' başlığı yapışıp kaldı... Bu çok kötü... Çünkü bu başlık bu kuramın özel bir kuram şekli olduğunu düşündürüyor; oysa, bu genel bir davranışsal psikolojidir" der.[969]

966 Sosyologlar, insan davranışını açıklamakta- bu gibi çalışmalar çoğunlukla akılsal seçim modelinin dışında kalmakla beraber, duyguların önemini giderek daha iyi anlamaktadırlar. Özellikle bu bölümün sonuç kısmına ve Bölüm 5, Kısım 4'e bakınız.

967 Homans, *Social Behavior,* 1. baskı, s. 13.

968 Homans, *Social Behavior,* gözden geçirilmiş baskı, s. 51.

969 Homans, *Coming to My Senses,* s. 338.

Bütün akılsal seçim kuramlarının çekirdeğinde insan eyleminin genel ilkeleri vurgulanmaktadır. Bu kısımda Homans'ın beş önermesinin uygulanması ile, bireysel davranış ve bunun daha geniş toplumsal sonuçları üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

Akılsallık İlkeleri

Alışveriş kuramının ileri sürdüğü insan davranışı ile ilgili ilk üç ilke, esas itibarıyla, insan akılsallığına ait anlatımlardır. İnsanların ödül getirici eylemleri tekrar ettiklerini, bu gibi ödüllerle bir arada düşündükleri uyarılara cevap verdiklerini ve eşyaya verdikleri değerlere göre

davrandıklarını söylemek, onların mantıklı olduklarını söylemektir; ama bu, onların her zaman en fazla ödül getiren ya da en mantıklı seçimi yaptıkları demek değildir.

Bu ifade, mûnis ve çok açık gibi gelse de, gerçekte böyle olmayabilir. Son yıllarda kriminoloji, tutuklama ve mahkûm etme nispetlerinde engelleyici etkilere yeniden ağırlık vermeye başlayarak bu ilkeye dönmüştür. Akılsal davranış ilkesine göre, bütün bu hususlar eşit olduğu takdirde, suç işlemek ne kadar başarılı olursa, o kadar fazla sayıda insan suç işleyecektir ve kanıtlar büyük ölçüde bu savı destek-lemektedir.[970]

970 Örneğin Isaac Erlich, “Participation in illegal Activities. A Theoretical and Empirical Investigation”, *Journal of Political Economy* 81 (May - June 1973): 521-65 ve “The Deterrent Effect of Capital Punishment : A Ques-tion of Life and Death”, *American Economic Review* LXV. No.3 (June 1975): 397-417: Gennaro F. Vito and Ronald M. Holmes, *Criminology : Theory, Research and Policy* (Belmont, Calif.: Wadsworth, 1994); D. A. Smith and P. A. Gartin, “Specifying Specifıc Deterrence : The Influence of Arrest on Future Criminal Activity”, *American Sociological Review* 54 (Feb-ruary 1989): 94-106.

Washington D.C.’nin bazı bölgeleri son yıllarda, daha çok uyuşturucu (özellikle crack) satın alan ve satan genç adamları kapsayan bir cinayet salgını yaşamıştır. *Washington Post* ile yapılan bir mülâ-katta, şehrin Polis Şefi Yardımcısı’nın anlattığına göre, bu işle uğraşanların değerlerine ve fırsatlarına bakılacak olursa, tamamen akılsal davranış manzarası görülmektedir:

Gördüğüm çocukların ortaya çıkması için bir şeyler değişmiş olmalıdır. Size bir örnek vereyim. Kısa bir süre önce, 18 yaşında olan bir çocuğu tutuklamak üzere cinayet ekibi ile gittim. Bu çocuğun elinden geleni yapan, çok çalışan bir annesi vardı... ona iyi bir değer sisteminin faydalarını vermeye çalışan bir işçi ailesi. Ama çocuk... kendisini annesinin değerlerine göre değil, maddi şeyler bakımından tanımlıyordu... Hemen şimdi her şeye sahip olması gerekiyordu. Bir 4x4 kamyoneti, büyük bir arabası, çok değerli mücevherleri, marka giysileri olması lazımdı... istediklerini hemen şimdi almalıydı.

> Birkaç yıl önce, kendi okulum Eastern High School'a gittim ve bazı öğrencilerle uyuşturucu ve para hakkında konuştum. Bir çocuk bana, "Şef Fulwood siz saçmalıyorsunuz. Ben neden devamlı bir işte saat başına 3,5 ya da 4,25 dolara çalışayım? Ben bunu sokakta bir dakikada kazanırım... Sen ne kadar alıyorsun Şefim?" Ben de söyledim... güldü..."ben bundan fazlasını kazanırım". *Bu çocuklar, göze aldıkları tehlike kadar para kazanıyorlar.*[971]

971 Saha çalışmaları polis müdürü yardımcısı Isaac Fulwood Jr. ile yapılan mülâkatlar, Washington, D.C. *Washington Post* (Outlook section), January 1, 1989.

Ş ehirlerimizin sürekli başka sorunlarına bakacak olursak, aynı yaklaşımın çok yardımcı olduğunu görürüz: şehir içi okullarda birçok çocuğa verilen kötü eğitim ve bu okulların birçok sınıflarının özelliği olan öğretmen-öğrenci arası açık savaş hâli. Eğer insanlar esas itibarıyla akılcı iseler, savaş ve bozgunculuğa en fazla karışan, öğrenmeye ve öğretmen ile iş birliği yapmaya en az ilgi duyan öğrenciler, eğitimi diğer seçeneklere göre daha az değerli bulmaktadırlar. Bu seçimleri ile ilgili nedenlerini şimdilik bir tarafa bırakırsak, bu; öğretimin ödüllerini artırarak, öğrencilerin seçeneklerinin göreli değerlerini değiştirecek olursanız, savaşmaya karşılık iş birliğini seçenlerin sayısını da artıracaksınız demektir.

George Richmond New York'ta, tıpkı böyle, iş birliğine davet ricalarının, tehdit ve cezaların sonuç vermediği bir okulda öğretmenlik yapmıştır. Bu çıkmazdan kurtulmak için bir yol ararken, geleneksel okul odasını, çocukların hiçbir mülke sahip olmadıkları ve en temel hakları için müsaade almak zorunda kaldıkları "toprağa-308 numaralı odaya bağlı" feodal bir toplum olarak görmüştür. Buna karşılık "mikro-ekonomi oyunu" adını verdiği bir çare bularak, sınıfta uygulamıştır; şöyle ki:

> Ertesi sabah, 308'e bir plan ve bazı malzemelerle geldim ve hemen sonunda her şeyi değiştiren bir tartışma ile başladım...

"Bundan sonra, kompozisyonlarınızı sizden bununla satın alacağım derken, bir gün önce mimeografla kopyalamış olduğum bir demet kağıt parayı gösterdim. "Bunlar sahte dolarlardır. Teklik, beşlik, yirmi beşlik, yüzlük ve beş yüzlük hâlindedirler. İmlâ veya matematik testinde her doğru için bir dolar kazanacaksınız".

Sandoval, “Hey Bay Richmond” diye seslendi. “Bizim bu yalancı şeylerle zengin olmamızı mı bekliyorsun? Bu uyduruk para ile sokağın altındaki şekerciye gidecek olsam, ancak kıçıma bir tekme satın alırım.”

Sabır, Sandoval, sabır. Tamam, bu para ile ne alacağını “bilmek istiyor musun?” “Evet” diye hep bir ağızdan bağırdılar.

“Her ayın sonunda, okula kitap, kakaolu kek ve kuru pasta, soda ve başka şeyler getireceğim ve bunları en yüksek fiyatı verene satacağım. Bu demektir ki, kimlerde bu uyduruk paradan çok varsa, onlar istediklerini alacaklardır”. “Yani bu para ile bir şeyler satın alınabilir mi demek istiyorsunuz?”

“Evet Anneleriniz ve babalarınız çalışıyorlar, değil mi? Çocuklardan bazıları başlarını salladılar.

“Her neyse, bazıları çalışıyor. Yaptıkları işe karşılık dolar alıyorlar. Ondan sonra dolarlarını, bir başkasının emeği ile üretilmiş gıda ile değiştiriyorlar. Tamam, işte siz de çalışıyorsunuz, ama okulda. Ben de size, benim için değerli olduğundan, emeğinizin karşılığını ödeyeceğim —şeker, soda ve başka şeylerle— ve siz de anne ve babalarınız gibi, emeğinizin karşılığında bir şeyler alacak[972]sınız.

972 George Richmond, *The Micro-Society: A Real World in Miniature* (New York: Harper and Row, 1973)’den alıntılar s. 15, 24-26, 31, 33-35: Yayınlayanın izni ile. Mikroekonomi oyunu, daha karmaşık olup, bu alıntıların düşündürdüklerinden daha fazla Monopoli’ye yakındır ve Richmond’un kitabında etraflı olarak açıklanmıştır.

[44]Öğrencilere sınıf içinde yaptıkları işler için de ödeme yapılabilirdi ve isteyenler böyle işler buldular. Sonuçlar fevkalâde idi. “Kendilerine iş bulanlar hevesle iş yaptılar, öğrencilerin akademik üretimleri iki misline çıktı.”[973] Akılsallık fikri ne kadar faydalı bir açıklama olursa olsun, özellikle insanların eylemlerini gizil (potential) değerlerine göre seçtikleri düşüncesi, alışveriş kuramının diğer kısımlarının hepsinden çok hücuma uğramıştır. Bu kısmen, Homans’ın “değer önermesi”ni ilk önce, deneysel olarak ispatlanabilecek bir önerme olarak ileri sürmesinden kaynaklanmıştır.[974] Eleştiricilerin birçoğu bunun bir gereksiz tekrar (tautology) olduğunu, tanımı itibarıyla doğru olduğunu ya da test edilemez veya her ikisi olduğunu iddia etmişlerdir. Daha yakın zamanlarda, merhum

Richard Emerson toplumsal alışverişte bir *değer kuramı* geliştirmeye çalışmıştır. İktisat biliminin, paranın söz konusu olduğu ve böylece kabul edilmiş olan bir değer birimi olduğu yerlerde, tamamen alışveriş üzerinde odaklandığını görmüş ve sosyolojinin bundan daha fazla bir şeye ihtiyacı olduğunu iddia etmiştir. Çünkü, "alışverişten doğan faydaların kişiler arası kıyaslanması" ile ilgili olduğundan, aynı zamanda, "keyfî olmayan menşeli ve ölçüm birimi olacak bir öznel değer ya da fayda kavramına" ihtiyacı vardır.[975] Başka bir deyişle, nesnelerin insanlar için değerini, olaydan sonra sonuç çıkarmaktan öteye gidebilen bir ölçüm yoluna -örneğin kişi, mevcut ticaret (business) ile ilgili kurslara devam ettiği ve bu yolda hazırlanmış olduğu için, insanlara yardımcı olacak böyle bir mesleği seçti demenin ötesinde- ihtiyacımız vardır.

973 Richmond, *The Micro-Society School,* s. 31.

974 Homans, *Social Behavior,* 1. baskı, s. 43.

975 Richard M. Emerson, "Toward a Theory of Value in Social Exchange", Karen S. Cook, ed., *Social Exchange Theory* (Newbury Park, Calif.: Sage, 1987), s. 12.

[47]İnsanların nesnelere verdikleri değeri ölçebilecek bağımsız bir ölçümüz olsa idi, bu değer önermesini doğrudan doğruya deneyebilirdik. Ancak, Emerson böyle bir ölçü getirmemiştir; ve biz bunun geçerli bir önerme olup olmadığını tartışabiliriz. Bu bölümün son kısmında, akılsal seçim bakış açısının kabullerinin ve sosyolojik ufku meselesinin ciddi tartışmalara açık olup olmadığı sorununa geri döneceğiz. Burada sadece, akılsal seçim ya da alışveriş kuramı gelene-ğindeki sosyologların bazı değer ve amaçların evrensel olmasa bile çok yaygın olduklarını kabul etmiş olmalarının anlaşılabilir olduğunu söylemekle yetineceğiz. Bunlar da, çatışma kuramcıları gibi insanların hayatta kalma, onaylanma ve güce değer vermekte olduklarını ve davranışı buna göre önceden tahmin ettiklerini kabul etmektedirler. Kabuller keyfî değildir; bunları içeren kuramların iyi sonuç verip vermemesine göre ya devam ederler ya da silinip giderler ve burada değer önermesinin oldukça iyi işlediği görülmektedir.[976]

976 Bu tartışmaya ilgi duyanların aşağıdaki eserlere baş vurmaları: R. Maris, “The Logical Adequacy of Homans’s Social Theory”, *American Sociological Review* 35 (1970): 1069-81: Morton Deutsch, “Homans’s in the Skinner Box”, H. Turk ve R. L. Simpson’un editörlüğünü yaptığı, *Institutions and Sociological Exchange; The Sociology of Talcott Parsons and George C.*

Doğru olan, değer önermesinin kendi başına davranış ile ilgili yeterli bir açıklama -veya kılavuz- olmadığıdır. Birçok hâllerde, insanlar eylemlerinin sonuçlarından emin olmama, hangi seçeneğin en değerli olduğu hususlarında kararsızlık içinde veya risk alma durumundadırlar. Homans’ın büyüklüğü, bu noktayı gözden kaçırmamış olmasındadır. Yukarıda açıklamış olduğumuz ilk üç önermeye dayanan akılsallık önermesi, insanların, bir eylemin olası ödülünün değerini onun gerçekleşme olasılığı ile çarparak ve sonra bu sonuçlara dayanarak seçim yaptıklarını söyler.[977]

977 İktisat dilinde akılsallık önermesi “beklenen faydanın azami hadde çıkarılması” olarak geçer. Doğrusu, hem Blau *(Exchange and Power* [New York: John Wiley, 1964] s. 18), hem de Homans *(Social Behavior,* gözden geçirilmiş baskı, s. 33), pek tuhaftır ki, insanların tercihlerinin “geçişli” (transitive) veya tutarlı olmadığını söylemektedirler: başka bir deyişle, A’yı B’ye ve B’yi C’ye tercih etmeleri mutlaka A’yı C’ye tercih edecekler demek değildir. Her ikisi de bunun üzerinde fazla durmamaktadırlar: ancak, eğer bu doğru ise insanların birçok davranışları müphem ve önceden bilinmesi imkânsız olacak ve bütün yaklaşımlarını geçersiz kılacaktır. Heath tarafından ileri sürülen ve insan tercihlerinin “geçişli” olduğunu gösteren bazı kanıtlar vardır ve *böylece faydacılık kuramı* ile ilgili temel kabullerden bir tanesi doğrulanmıştır.

Homans (Indianapolis: Bobbs Merrill, 1971): Stephen Turner, “The Logical Adequacy of Homans’ Social Theory”, *American Sociological Review* 36 (1971): 706. K. Cook ve M. Levi, ed., *The Limits of Rationality* (Chicago: Chicago University Press, 1990); *Sociological Theory* 9.2 (1991): Michael

Inbar, “The Violation of Normative Rules and the Issue of Rationality in Individual Judgements”, Jon Clark, ed., *James S. Coleman* (London: Falmer, 1966); Anthony Heath, *Rational Choice and Social Exchange* ve Homans, *Social Behavior,* gözden geçirilmiş baskı, s. 33-37. Ne Homans ne de bir kısım eleştiricileri, test edilemez bir önermeyi sırf totoloji olandan tam olarak ayırabilmektedirler. Ancak her iki hâlde kanıt (proof), sonuç olarak ortaya çıkan hipotezdir.

Açıklanmış olduğu gibi, bu ilke son derecede karmaşık görünmektedir; ve tabii ki, kimse bize elimizde hesap makineleri ile beklemekte olmamız gerektiğini söylememektedir. Ancak, insan davranışının büyük bir kısmı, bu tür karşılaştırmaların yapılmakta olduğu ile açıklanabilir gibi görünmektedir. Bölüm 4’te[978] gördüğümüz gibi, modernlikle ilgili yazılar yazan en önemli kuramcılardan bazıları, olasılıkların ve tehlikelerin zamanımızda yaygınlıkla değerlendirilmekte olmasını, modern toplumların belirgin özelliklerinden biri olarak görmektedirler. Örneğin, üniversitede hangi disiplini ya da hangi mesleği seçeceğimiz ile ilgili kararları verirken hesaba kattığımız şeyler arasında muhtemel ödüllerle ilgili tahminlerimiz de vardır. 1970 ve 1980’lerde hem Birleşik Devletler’de hem de Avrupa’nın büyük bir kısmında ev fiyatlarındaki muazzam artışlar, kısmen insanların enflasyonun yüksek olarak kalacağı veya daha kötü olacağı tahminlerinin sonucudur -başka bir deyişle, parayı eve yatırmanın olası ödülü, borsaya yönelmenin olası ödüllerinden veya banka mevduat hesabında erimesinden daha yüksektir. Geçmiş enflasyon oranları üzerinde düşünülecek olursa, bu durum mantıksız değildir, ancak bunun aksi olduğu takdirde, birçok insan ev piyasasında ciddi kayıplara uğrayacaktır. Tekrar edelim ki, akılsallık ilkesi, insanların pratik hesaplarına çok yardımcı olmaktadır -yani çoğu zaman işe yaramış olan kestirme kararlar ve en iyi seçeneğin hangisi olduğu ile ilgili yeterli belirtilerin olmadığı durumlarda gereksiz harcamaların önlenmesi için kullanılan kestirme yollar.

[978] Riziko ve Dönüşümlülük: Giddens ve Beck hakkındaki kısma bakınız.

Muhtaçlık - Doymuşluk Önermesi

İhtiyaç-doymuşluk önermesi, iktisatçıların yukarıda açıklanmış olan, azalan marjinal fayda ilkelerinin tam karşılığıdır. Özellikle Blau, bunu iktisatçıların dili ile takdim etmektedir. Bu, yakın bir zamanda değer verdiğiniz bir şey almış iseniz, hiç olmazsa kısa bir zaman içinde, bu değer verdiğiniz şeyden size yine verilecek olursa, buna o derecede değer vermeyeceğiniz demektir. İktisatçılar bu önermeyi, doğru tahminler getirdiği için kabul ederler; alışveriş kuramının durumu da temelde aynıdır.[979]

979 Homans, ilk çalışmalarında bu bağlamda laboratuvar güvercinlerinden söz etmiştir. George C. Homans, “Social Behavior as Exchange”, *American Journal of Sociology* LXII (1958): 597-606.

Azalan marjinal fayda, iktisadın fiyat kuramında merkezî bir yer işgal etmektedir. Bunun gibi, alışveriş oranlarının nasıl tespit edildiğini ve alışveriş ilişkilerinin içine giriş ve bu ilişkilerden çıkışları inceleyen alışveriş kuramında, ihtiyaç-doymuşluk önermesi esastır. Çok açıktır ki, akılcı kişiler, ister doğrudan maliyetler olsun, ister vazgeçilmiş imkânlar olsun; bir şeyi, eğer o şeyin değeri onun karşılığında verdiklerinden veya vazgeçtiklerinden daha büyük ise, yaparlar (başka bir deyişle, kesin bir kazanç elde ederlerse yaparlar). Ancak, bir şeyin ilk “birimi” onlara göre aynı şeyin ikinci birimine, ikincisi de üçüncüsüne göre daha değerli olduğundan, kısa zamanda artık o şeyi ödemeye değer bulmadıkları bir duruma gelirler. Bu noktada alışveriş ilişkisi son bulur.

Saldırganlık ve Onaylama

Homans, toplumsal alışveriş kuramının beşinci önermesini davranışsal psikoloji esasında ifade eder. Buna göre, beklentileri boşa çıkınca insanlar öfkelenir; buna karşılık, beklentileri yerine gelirse veya beklentilerinden daha fazlası ile karşılaşırlarsa memnun olurlar. Bu önerme, insan beklentilerinin çoğu, ne olması gerektiğini ve neyin iyi ve doğru olduğunu belirleyen âdetlere ve normlara dayalı olduğundan önemlidir. Bu beşinci önerme ile alışveriş kuramı, iktisattan daha ileriye, normlara ve toplumsal alışverişin ahlâk sorunlarına kadar gider.

Homans, *bütün toplumlarda geçerli olan bir üleştirimli adalet kuralı* getirir. Bu, insanlar için önemli olanın, “ödülün yatırım ve katkı ile orantılı olması” demektir.[980] Bundan sonra tartışılacak olan alışveriş kuramını makrososyolojiye uygulayan Peter Blau da bunun gibi, “insanlar kendilerini hem yatırımları hem de ödülleri bağlamlarında kıyaslamaktadırlar ve ödüllerindeki farkların yatırımlarındaki farkları karşılayabileceği beklentisi içindedirler”, der.[981] Bu, bir *karşılıklılık* normu olduğu hususundaki genel önermeden daha öteye giden bir iddiadır.

980 Homans, *Social Behavior,* yeniden gözden geçirilmiş baskı, s. 250.

981 Peter M. Blau, *Exchange and Power in Social Life* (New York: John Wiley, 1964), s. 156. Telif hakkı 1964 John Wiley and Sons. John Wiley and Sons müsaadesi ile alıntı.

[52]Homans, bir üleştirimli adalet kuralını (a rule of distribrutive jus-tice) desteklemek üzere süpermarkette çalışanların, statüleri kendilerinden daha aşağı olan kasa görevlilerine yardımcı olarak ürünleri paketlemeyi sevmediklerini gösteren bir araştırmayı anlatır. Bu kişiler, örneğin, fakülteye devam eden ve yarım gün çalışan bir işçinin, bir lise mezununa paketleme yapmaması gerektiğine inanırlar. İş ilişkileri ile statülerin genellikle birbirlerine uygun olduğu süpermar-ketler, fark edilecek kadar daha verimli ve kazançlıdır. [982]

982 Homans, *Social Behavior,* yeniden gözden geçirilmiş baskı, s. 202-208.

Homans, “Eastern Utilities Company” şirketinin Müşteri Hesap Bölümü’nde çalışan büro memurları ile ayrıntılı bir araştırma yapmıştır. Bu büroda, hepsi de kadın başlıca üç küme *çalışan* vardır. Bir küme, müşteri adreslerini günü gününe tutan adres dosyası çalışanlarından oluşur; ikinci küme, müşterilerin ödemelerini hesaba kaydedenler ve üçüncü küme, hesapları günü gününe tutmakla ilgili gerekli her işi yapanlardan meydana gelir. Adres dosyalarında çalışan en gençler en az para alır ve en can sıkıcı işi yaparlar. Diğer çalışanlar arasında üçüncü kümede olanlar, daha yaşlı ve eski olup, daha çeşitli ve sorumluluk isteyen işleri yapar. Ancak, ücretleri aynıdır ve idarecilerin müşteri ödemelerinin günü gününe tutulmasını

istemeleri nedeniyle, bunlardan bazıları öğleden sonraları hesapları kaydedenlere yardım ederler.

Homans'ın bulgularına göre, adres bölümünde çalışan kızlar, yaptıkları işin can sıkıcılığından şikayetçi olmakla beraber, kendi durumlarının diğerlerinden daha kötü olduğunu düşünmemektedirler. Daha çok, üçüncü kümede, hesap bölümünde çalışanlar ile aynı ücreti almaktan ve "kendi işlerini bırakıp hesap bölümünde çalışmak zorunda bırakıldıklarından" devamlı olarak şikâyet etmektedirler. Homans bu sonuçları üleştirimli adalet açısından yorumlar:

Üçüncü kümede çalışanların yatırımları hesap tutuculara göre daha fazladır; şirkette daha uzun zaman çalışmışlar, hesap tutucularının yapamayacakları daha sorunlu işleri yapmayı öğrenmişlerdir. Üleştirimli adalete göre, bunların ödüllerinin hesap tutucularından daha fazla olması gerekir ve bazılarınınki de daha fazladır; yaptıkları iş daha çeşitli ve ilgi çekicidir. Ama hepsi böyle değildir; hesap tutucuları ile aynı ücreti alırlar ve kendilerine daha az bağımsızlık tanınır —halbuki patronlar hesap tutucuları kendi hâllerine bırakırlar, üçüncü kümede olanları ise "kendi" işlerinden alıp, daha "aşağı olan" bir işe verirler. Anlaşılan, üleştirimli adalet, en yüksek yatırımın yalnız bir yönden en yüksek ödülü almasını değil, bütün yönlerden bunun öyle olmasını istemektedir.[983]

983 Homans, *Social Behavior,* ilk baskı, s. 240.

Adams ve Jacobson üleştirimli adaletin geçerli olduğu bir araştırmada aynı baskı provası düzeltme işi için, ücret karşılığı insanlar tutmuşlar ve bir "test"e dayanarak, bazılarına tam ücreti hak ettiklerini, bazılarına da ehliyetli olmamakla beraber, kendilerine yine de tam ücret ödeneceğini söylemişlerdir.[984] Sonuçta "ehliyetsiz" küme daha fazla yanlış bulmuş ve düzeltme yapmıştır. Belli ki, fazla ücret alma dolayısıyla kendilerini suçlu hissetmişler ve böylece çok çalışarak dengeyi sağlamak zorunda kalmışlardır.

984 J. Stacy Adams ve Patricia R. Jacobson, "Effects of Wage Inequities on Work Quality", *Journal of Abnormal and Social Psychology* 69 (1964): 19-25.

Homans başlangıçta, insanların ödüller, maliyetler ve yatırımlar arasındaki ilişkileri düzenleyen çok dakik kurallar bulunduğuna inandıklarını ileri

sürmüştür.[985] Daha yakın zamanlarda ise, sadece insanların bir şeye verdikleri göreli miktarın —maliyet, katkı ve yatırım dâhil— ondan kazandıkları miktara uygun olması gereğine inandıklarını söyler. “İnsanların ölçü oranı, buna tekabül eden ödüllerin ölçü oranına eşit ise, üleştirimli adalet şartları gerçekleşmiştir. Yani iki kişi eşit ise, adalete göre eşit ödül almalıdırlar; eğer biri diğerinden daha iyi ise, daha büyük ödül almalıdır.”[986] Eastern Utilities Company veya Adams ve Jacobson’un prova okuyucularına bakacak olursak, oradaki davranışların bu kurallara uygun olduğunu görürüz.

985 Homans, *Social Behavior,* ilk baskı, s. 234-45 ve *Heath, Rational Choice and Social Exchange.*

986 Homans, *Social Behavior,* yeniden gözden geçirilmiş baskı, s. 249.

[55]Ama bu kural aynı zamanda, toplumsal alışverişte maliyetlerin ve yatırımların da önemli olduğundan ancak biraz daha ileri bir ifadedir. Farklı toplumlarda insanların neleri uygun katkılar olarak tanımlayacaklarına dair bir yol gösterici değildir. Ayrıca, aynı toplum içinde bile insanların nesnelere aynı değeri vereceklerinin garantisi yoktur. 1998 Şubatı’nda Lorna Wendt, Connecticut’lı bir hakim, boşanma karşılığı kocasının net varlığının yarısı tutarında nafaka talebi ile ilgili bir hükme varınca, *Fortune* dergisine kapak oldu. Böyle bir şirket ortaklığında bir zevceye hak olarak ne kadar verileceği hususunda Amerikalılar büyük anlaşmazlıklar içindedirler. *Fortune* dergisinde yazıldığı gibi, kadınların, “eve para getirenin, ekonomik değer sağlayanın sadece erkek eş olmadığı iddiaları giderek artmaktadır” ve Lorna Wendt’ın avukatı, onun, kocasının başarısındaki rolünün hakkının verilmesini istemiştir. Lorna Wendt kocasını eşit bir ortaklık içinde tamamladığını düşünüyordu; ancak hepsi değilse de birçok yüksek gelirliler, “evdeki eşin katkısının önemli olduğunu, ama eşit olmadığını” ve Lorna Wendt gibi bir kimsenin Gary Wendt’ in net servetinin yüzde 50’sini hak etmediğini düşünüyorlardı.[987] Bundan başka, erkekler ve kadınlar arasında büyük görüş ayrılıkları vardır. *Fortune* dergisinin aynı sayısında yapılan bir ankete göre, Amerikan kadınlarının yüzde 51’i, erkeklerinin ise ancak yüzde 28’i bu durumda olan bir kadının görevlerinin eşi için çok önemli olduğuna inanıyorlardı. Böylece, hepsi

Homans'ın üleştirimli adalet kuralına katılmakla beraber, farklı yorumları —ve zamanla boşanma vakalarında âdil görülen hususların değişmesi— bu kuralların kendi başına insanların nasıl tepki gösterecekleri veya nasıl davranacakları hakkında pek fazla fikir vermeyeceği demektir.

987 Betsy Morris, "It's Her Job Too", *Fortune,* February 2, 1998.

Onaylama ve Toplumsal Uyum Sağlama: Homans normların ve düşüncelerin gelişmesi ile ilgili bazı kuramlar üretir. Ona göre, toplumsal onaylamanın rolü, ekonomi ve pazar alışverişlerinde paranın rolüne benzer. Kuşkusuz, toplumsal onaylama ideal bir alışveriş birimi değildir; kolaylıkla ölçülemez ya da sayılamaz, bankaya konulamaz, ödünç verilemez, elden ele dolaşamaz. Ama herkesçe arzu edilir bir mal olarak kabul edilecek, hemen her alışveriş durumunda taraflarca kullanılabilecektir. Homans'ın en çok sevdiği bir kişinin bir başka kişiden öğüt vermesini istediği ve aldığı bir örnekte, bunun nasıl işlediğini görebiliriz. Bu bireyler, "Biri" ve "Öteki" aynı büroda çalışmaktadırlar.

Biri, işte yeni ve acemidir... Öteki, işte tecrübeli görünmektedir ve ayıracak zamanı vardır... Bunun için Biri, Öteki'ni bulur ve işinde karşılaştığı bir sorunla ilgili öğüt vermesini ister. Öteki, ona yardım eder ve bunun karşılığında Biri Öteki'ne yürekten gelen teşekkürler şeklinde onaylamasını bildirir.[988]

988 Homans, Social Behavior, gözden geçirilmiş baskı, s. 54.

Homans, resmî olmayan gruplarda uyumun nasıl yaratıldığını ve korunduğunu açıklamakta, insanların onaylanmaya değer verdikleri varsayımını kullanır. Ona göre, topluluk üyeleri birbirlerine toplumsal onaylama sağlarlar; bundan ötürü onaylanmak ve saygı görmek için arkadaşların onaylayacağı biçimde ve onların arzularına uygun olarak hareket etmekte hakları vardır.

Homans bu görüşü desteklemek için, M. I. T.'de bir mesken projesi olan "Westgate"de evli öğrenciler ile ilgili bir incelemeden söz eder [989] Westgate'de evler, çim ekilmiş avlulara bakan kümeler hâlinde inşa edilmiştir; ancak her köşede kapıları sokağa açılan ve başka yöne bakan birkaç köşe binası vardır. Araştırmacılar, kiracılar örgütüne karşı tavır alışları incelediklerinde, her avluda çiftlerin büyük çoğunluğunun aynı tavır

alışları paylaştıklarını, ama bunun avludan avluya değiştiğini görmüşlerdir. Ev tahsisleri bu durumu açıklaya-mamaktadır. Bu bir topluluk normudur.

989 Leon Festinger, Stanley Schachter and Kurt Back, *Social Pressures in Informal Groups* (New York: Harper, 1950).

Bundan sonra araştırmacılar Westgate'teki arkadaşlık örneklerine bakmışlardır. Bir avluda oturanlar ne kadar "bütünleşmiş" ise —yani çiftler arkadaşlarını çoğunlukla komşularından seçmişlerse—, topluluk normundan sapanların sayıları o kadar azdır. Bundan başka, her avlu topluluğunda, sapanlar, uyum gösterenlere göre, daha az sayıda arkadaş seçme olanağına sahiptirler. Son olarak, topluluk normundan sapanların avlu ortasından ayrı yönlere bakan köşe binalarda oturma olasılığının yüksek olduğu görülmüştür.

60Homans, avluya bakan evlerde yaşayan çiftlerin birbirleri ile daha sık görüşme ve böylece arkadaşlık kurma ihtimalinin daha fazla olduğunu söyler. Bunlar, uyumluluğun oluşması ve korunması sürecini (geri bildirim, "feedback" halkası) başlatacaklardır. İnsanlar arkadaş kalmayı istediklerinden, uyum sağlamak için güdülenmişlerdir; ayrıca uyumluluk onlara, daha fazla onaylanma sağlayacak ve arkadaşlığı kuvvetlendirecektir. Köşe evlerdeki çiftler, bunun aksine, diğerlerini daha az görmektedirler. Oralarda arkadaşlarının olması daha az olasıdır. Ve sonuç olarak, topluluğun onlar üzerindeki etkisi daha azdır. İnsanların kaybedecekleri çok şey yoksa, fikirlerini değiştirmek için az nedenleri vardır; ve eğer fikirlerini değiştirmeyecek olurlarsa, grubun onlardan, öncesine göre, daha hoşnut olması beklenemez. Homans'a göre, arkadaşlık ve düşünceleri etkileyen başka güçler de vardır. Ancak, bir çiftin coğrafî konumu diğer insanlar ile etkileşimlerinin sıklığı üzerindeki etkisinden dolayı, o çiftin toplumsal yönden kabul görmesine 'neden olur' ve toplumsal yönden kabul görmek de, çiftin avlu normuna uymasına neden olur... Bundan başka "eğer toplumsal kabul, uyuma 'neden' olmuşsa; uyum sağlama da, aynı zamanda, toplumsal kabule 'neden' olmuştur".[990]

990 Homans, Social Behavior, gözden geçirilmiş baskı, s. 152.

Homans arkadaşlığın ve küçük topluluklarda uyum sağlamanın dinamikleri üzerinde inandırıcı bir açıklama getirmiştir. Bu süreç, Elijah

Anderson[991] tarafından gözlemlenen şehir içi genç, evli olmayan anneler grubunda iş başında görülebilir. Bu anneler, toplumsal onaylamanın normal zeminini tersine çevirecek bir şekilde değer ve statü elde ettikleri “bebek kulüpleri” kurmuşlardır. Olgun ve yaşlı kadınlar bu kızların, bebek giysileri için harcadıkları büyük paraları onaylamazlar:

991 *Anderson, Streetwise*

> Maaş alacakları günü zar zor beklerler... Hemen alışverişe gitmek için. Bu sefer ne alacaklarını anlatırken onları dinliyorum... İşte yapacakları bu, hem de pahalı mağazalardan. Ne kadar pahalı olursa o kadar iyi... Kilisede bir satış vardı... Bebek giysileri için. Şirin şeylerdi ama yeni değildi... Genç kızlar bunlara bakmadan geçip gidiyorlardı... Bebekler bu giysiler içinde bazen yanıyorlardı (sıcaktan) ama yine de böyle giydiriliyorlardı.[992]

992 *Anderson, Streetwise, s. 125.*

62 Ama, Anderson bu “sorumsuzluğun” mantıklı olduğunu anlatır. Genç annelerin kurdukları bu “bebek kulüpleri” onlara toplumsal destek sağlamaktadır; ancak üyeler, bebekleri yoluyla birbirleri ile rekabet etmektedirler. Bebek iyi görünüyorsa anneye iltifat edilir ve o da gururlanır. Sonuç, “daha göreneksel olan toplumunkine karşı olan bir ideolojidir.”[993] Ve bu da annenin hayat tarzına onay sağlar.

993 *Anderson, Streetwise, s. 126.*

Ancak, bu süreç, geniş anlamda “toplumsal bütünleşme”nin yeterli bir açıklaması değildir; çünkü büyük bir toplumun normlarına uymak, insanların arkadaşlık ve kabullenme arzularından daha fazlasını gerektirir. Bu bakımdan Homans’ın alışveriş kuramı, toplumsal kurumların değil, küçük toplulukların kuramıdır. Bu bölümde daha sonra, küçük gruplardan çok toplumsal normları açıklamakta başarılı olan diğer akılsal seçim kuramlarını değerlendireceğiz.

Güç, Adalet ve Oyunlar Güç

Homans'ın arkadaşlık ve uyum sağlama kuramlarını tartışırken, toplumsal onaylamanın, insanların alışverişte kullanabilecekleri başka (istenebilir) bir şeyleri yoksa, karşılık olarak verebilecekleri bir şey olduğunu vurgulamıştık. Homans işte tam bu dengesizlik durumunu —bir tarafın veya öteki tarafın verebileceği göreli olarak pek az bir şeyi olması hâlinde— güç ve toplumsal statünün temeli olarak belirlemiştir.

Homans, gücü, değerli ödüller sağlama kabiliyeti olarak tanımlar. Homans, bir insanın gizil gücünün çözümlemesinde, gücü, tıpkı ikti-satçıların bir şeyin fiyatını açıklarken yaptıkları gibi açıklar.

> Güç (power), az bulunduğu için, değerli olan ödüller sağlama kabiliyetine dayanır. Ancak önemli olan, yalnızca ödülün az bulunur olması değildir. İyi ıslık çalmak yeteneği az bulunur bir yetenek olabilir ama, hiç kimse iyi ıslık çalmak suretiyle güç sahibi olmamıştır. Ancak, birçok insan, ıslık konserini dinlemeye değer bulacak olursa, ıslık çalma yeteneği bir güç temeli olabilir; örneğin insanların para ödemelerine yol açacak bir araç olabilir. Bir ödülün az bulunurluk değerini, arz ve talep arasındaki ilişki belirler.[994]

[994] Homans, *Fundamental Processes,* s. 571. Kısaca anlatılacak olursa:

Sonucu önceden söylemek kolay:

Elindeki kutsal her şey Altından ve ender ipekliden başka,
Gümüş ve altından yapılmışsa ilgi duymazsın artık altından giysilere,

Bayağı kalaylı kapkacağı özlersin Böylece, paçavranın artar değeri.

(Operet bestecileri Gilbert ve Sullivan, *The Gondoliers)*

Böylece, güç, insanların hizmetleri karşılığı alabilecekleri fiyat olarak görülmektedir. Bu fiyat, para gibi somut bir biçimde veya daha ge-nelleşmiş bir şekil olan emirlere itaat olarak ödenebilir. Ancak, genel olarak değerli sayılan kaynaklara sahip olmak, insana herhangi bir kişiye hükmetme gücünü vermez. Bunun için, bir dengesizliğin bulunması gerekir.

Homans'ın güç ile ilgili görüşü, cezalandırma kabiliyetine dayanan cebrî (zorlayıcı) güç ile her iki tarafın da bir miktar fazladan ödül elde ettikleri zorlayıcı olmayan güç için geçerli olabilir. Bir saldırıda, saldırıya uğrayanlar, genellikle seçeneklerinin, hayatlarını kaybetmek (ve böylece paralarını da) ile sadece paralarını kaybetmek arasında olduğuna inanırlar: saldırganların yakalanamayacaklarını ve bu yüzden de adam öldürmeyi

göze alacaklarını varsayarlar. Onun için saldırıya uğrayanın gizli ödülü, saldırganınkinden daha büyüktür ve genellikle parayı öderler. Ancak, Homans, zorlayıcı olmayan gücün yalnız daha genel değil, aynı zamanda daha da etkili olduğunu söyler. Ödül, cezaya göre daha güvenlidir.[995] Cezalandırma tehditleri çok zaman isyan uyandırır ve başka yollar tıkanmadıkça, istenilen davranışı elde edemeyebilir.

995 Homans, *Fundamental Processes,* s. 571.

Homans'ın anlattığı sürecin bir örneği, George Richmond'un yukarıda geçen "mikro-ekonomi" oyununda verilmiştir. Monopoli'ye benzer oyunun bir parçası olarak, oyuncuların, ya karşılığında derhal kapatmaya yetecek kadar iş yapmadıkları borçlarını ödemek için, ya da kazanç getiren yatırımlar yapmak istediklerinden, borç para almalarına müsaade edilir. Öğrencilere verilecek ödüllerdeki ve dolayısı ile değer verdikleri kaynaklar ve becerilerdeki değişiklik güç dağılımını değiştirir.

> Ramon 308 numaralı sınıfın bankeri oldu Açıkçası, herkes bir yana, Ramon'un bu işi alacağını hiç tahmin edemezdim. Ben P. S. 484'de ders verirken, o kadar zararsızdı ki, onu hemen hemen tanımıyordum. Ramon sessiz, iyi davranışlı idi; fakat enerjimizi tüketen günlük çatışmalarda önemsiz rolü vardı. "Punchball' takımı seçimlerinde Ramon çok zaman en son seçilen olurdu. Bazen takım kaptanı onu oynatmak istemezdi.

Bir bakıma Ramon'un pasifliği, varlığını devam ettirmesinde etkili bir strateji idi. Okulda herkesin bildiği gibi eğer kimseye sataşmaz ve gözü peklik yapmazsanız, öğretmen ve diğer öğrenciler sizi rahatsız etmezler. Ramon kimseyi tehdit etmiyordu. Hiç kimseye meydan okumuyordu; o yüzden 308'de cereyan eden acımasız kavgalarda kendini savunma durumunda kalmıyordu. Biz Mikro-Ekonomi oyununa başlayıncaya kadar, Ramon bu tanıma uyan birisi idi.

Ben sınıfa para meselesini sokunca, bütün çarpmalar, toplama ve çıkarmalar anlam kazanmaya ve Ramon'un hayatı değişmeye başladı. Ramon, popülerliğinden (herkes tarafından beğenildiğinden) değil, belki de bilinmeyişinden ya da zengin oluşundan, ama en çok herkesten daha iyi toplama, çıkarma ve çarpma yapabildiği için oy birliği ile banker olarak seçildi. Matematik testlerinde yüz alarak zengin oldu ve imla testlerinde de başarı karşılığında puan vermeye başlamamdan sonra, orada da mükemmel notlar aldı... İçgüdüsel olarak girişimci olduğundan, parasının bir kısmını

mala yatırdı, kalanını sınıf arkadaşlarına borç verdi. Her iki yatırım da ona kıskanılacak kazanç sağladı.

Ramon zenginleştikçe, başarısı için bir bedel ödemeye başladı. Kimse tarafından tanınmaması yerine, önemli ve güçlü olmaya başladı; evvelce dikkate alınmamış önerilerine artık başvuruluyordu... Yeni bir toplumsal düzende, doğal iş adamı kafası ve sağ duyusuyla önemli katkıları oluyordu. Küçük tımarı, ister istemez yerini ticari baronluklara bırakarak yıkılıyordu. Ramon 308'in ilk tüccar baronu oldu...

Şimdi artık akıl, egemenlik için kas ile rekabet ediyordu. Ra-mon'un sınıfta en kuvvetli çocuk olan Raul'u, çıkarlarını koruması, alacaklarını toplaması ve işlerini görmesi için kiralaması, kimseyi çok şaşırtmadı. Benden başka hiç kimse, öğrenci hiyerarşisinde bu basit görünen değişikliğin öneminin farkına varmadı... Kas gücü, ticarete teslim olmuştu... Başka değişim işaretleri daha vardı. Ramon'un sahneye çıkmasının ilk işareti, malî sorunları olan çocukların onunla görüşmek için sırada beklemeleri idi. Beni biraz sarsan ikincisi ise, Ramon'un "Punchball" oyununa seçilenlerin başında gelmesiydi.[996]

996 Richmond, *The Micro-Society School,* s. 33-35.

Richmond'un sınıfında olanlar, çocukların değer verdikleri şeyin de-ğişmesiyle, Ramon'un az bulunur "ödüller"in kaynağı hâline gelmesi ve bu durumda, diğerlerinin karşılık olarak verecekleri çok bir şey bulunmaması idi. Durumu dengelemenin bir yolu olarak, çocuklar davranışlarını Ramon'un hoşlanacağı şekilde değiştirdiler. Ramon böylece, zorlama olmadan onların davranışlarını değiştirecek gücü elde etti.

Gücün alışveriş çözümlemesi, aynı zamanda, hem çatışma kuramının güç görüşünden (bir kimsenin kaynaklara hâkimiyeti dolayısı ile güç kullanması), hem de işlevselcilik kuramınınkinden (toplumun kararları örgütleme ve uygulama yolları) farklıdır. Güç ile kişinin değer verilen hizmetleri sağlaması arasındaki ilişkiyi vurgular. Bu husus, güç ile alışverişteki bir ortağın diğerine, kendi sağlayabileceği hizmet ve değerlere vereceği değerden daha fazla muhtaç olup olmadığı arasındaki bağlantıyı vurgulayan Richard Emerson'un çalışmalarında tam olarak geliştirilmiştir.[997]

997 Bu kitap, s. 423-425 ve s. 440-444'e bakınız.

69

70 Richard M. Emerson, “Power-Dependence Relations”, *American Sociolo-*

gical Review 27 (1962): 31-41. Karen S. Cook ve Richard M. Emerson,

“Power, Equity and Commitment in Exchange Networks”, *American Socio-*

logical Review 43 (1978): 721-39. Bu bölümün Kısım iki’sinde şebeke (ağ) çözümlemelerine bakınız.

Richard Emerson 1962’de[998] yayınlanan ve çok gönderme yapılan bir makalesinde, mal ya da hizmet (haftalık ücret, ya da refakat gibi) sağlayanın, bunları alan üzerindeki gücünün ölçüsünü tayin eden şartları listelemiştir. Vericinin gücü şu şartlarda daha fazladır. (1) Bu hizmeti talep eden kişinin, vericinin ihtiyaç duyabileceği ve karşılık olarak verebileceği bir şeyi olmaması; (2) Alıcının baş vurabileceği başka seçeneği olmaması; (3) Alıcının ihtiyacı olduğu hizmetleri alabilmek için doğrudan zorlama kullanamaması; ve (4) Alıcının bu hizmetlerden vazgeçememesi veya yerine başka şey bulamaması. İkinci ve dördüncü şartlar, ekonomistlerin “tekeli” tanımlamak için kullandıkları şartların tekrarıdır. Ancak ekonomideki alışverişlerde sonuç, alıcının daha fazla ödeme yapmasıdır, ama toplumsal alışverişte verici genel taleplerde bulunabilir ve boyun eğme ve itaat sağlayabilir.[999]

998 Richard M. Emerson, “Power-Dependence Relations”, *American Sociological Review* 27 (1962): 31-41. Karen S. Cook ve Richard M. Emerson, “Power , Equity and Commitment in Exchange Networks”, *American Sociological Review* 43 (1978): 721-39. Bu bölümün Kısım İki’sinde şebeke (ağ) çözümlemelerine bakınız.

999 Homans’ın çalışmaları genellikle gücün zorlayıcı olmayan yönlerini – bir kişinin yüksek bir bedel ödemiş olmasını, ama yine de istediği bir şeyi elde ettiği gerçeğini– vurgular.

Alışveriş bakış açısı, boş bir adada topluluk liderliğinin neden, önceleri işsiz bir makinist olmasına ve beraberinde olanların da avukat, banker veya şirket yöneticileri olmalarına rağmen, hayatta kalma becerileri olan kişiye geçeceğini açıklar.[1000] Ancak toplumun kurumsal temellerine

yönelmemektedir -bizim toplumumuzda ya da diğer toplumlarda bazı malları ve hizmetleri değerli yapan şartlar, ya da bazı grupların devamlı olarak değerli kaynakları elde etmeleri veya tekellerine almaları ve böylece diğerlerine pazarlık gücü bırakmamaları. Buna karşılık, çatışma kuramcıları dördüncü koşulu görmezden gelme eğilimindedirler -hizmet alıcılarının bunlardan vazgeçmeye hazır olmamaları- ve hemen tamamıyla akılsal seçim kuramcılarının "tekel" adını verdikleri tek bir güç tipi üzerinde odaklaşırlar; başka bir deyişle, grupların kıt ve değerli kaynakları üzerinde kontrol sağlayarak bu durumu devam ettirme yolları üzerinde. Bu tipte kurumsal çözümleme, sayısız bireysel eylemlerdeki güç ilişkilerine yönelmiş olan alışveriş kuramının dikkatinden kaçma eğilimindedir.

1000 Bu örnek için Ociola Newby'a borçluyuz.

Aynı zamanda, alışveriş yaklaşımı, gücün zorlayıcı ve tekelci yönlerine ve bunun sonucu olan eşitsizliklere çoğu işlevselcilerden daha fazla dikkat etmektedir. Örneğin, toplumsal tabakalaşma ile ilgili işlevselci kuram, bazı uğraşılar karşılığında diğer bazı uğraşılara göre daha yüksek ücretin "işlevsel" olduğunu; çünkü, az rastlanan yetenek ve becerilere sahip olan kişilerin uygun yerleri doldurmalarına neden olduğunu savunur. Alışveriş kuramı da bunun gibi, güç ile mal ve hizmetler arasında bir bağlantı görür ve bir hizmetin değeri ile onu sağlayanın isteyebileceği fiyat arasında ilişki kurar. Ancak, işlev-selcilik, halkın ve grupların piyasayı bozabilecekleri gerçeğine dikkat etmemektedir -buna karşılık, alışveriş kuramının zorlayıcı güç ile ilgili görüşleri bu bozulmaların önemini dikkate alır.

Güç ve Adalet: "Toplumsal" Karışım

Birçok seçkin toplumbilimcilerin akılsal seçim kuramı görüşlerini iktisatçıların yaklaşımından ayıran husus, toplumsal değişimin ahlâk-sal veya normatif boyutları üzerindeki ısrarlarıdır. Bu, özellikle Ric-hard Emerson, Karen Cook ve çalışma arkadaşlarının toplumsal alışveriş üzerindeki kuramsal çalışmalarında görülür.[1001]

1001 Bu çalışma için Karen Cook, Jodi O'Brien ve Peter Kollock, "Exchange Theory: A Blue print for Structure and Progress", George Ritzer,

ed., *Frontiers of Social Theory: The New Synthesis* (New York: Columbia University Press, 1990) s. 158-81: ve Karen Cook, ed., *Social Exchange Theory* (Newbury Park, Calif.: Sage 1987).

Evvelce üzerinde durulduğu gibi, Emerson, güç ve bağımlılık kavramlarını ve insanların önlerindeki seçenekleri vurgulamıştır. A bireyinin ya da topluluğunun B bireyi ya da topluluğuna bağımlı olması, A'nın B ile alışverişinden elde edilecek kaynaklara ne kadar değer verdiğinin ve kaynaklar için başka ne kadar seçenek olduğunun işlevi olarak çözümlenmektedir. Emerson, B'nin A üzerindeki gücü (P = Power) A'nın B'ye bağımlı (D = Dependence) olmasının eşitidir, der.

$$P_{ba} = D_{ab}$$

Alışveriş ilişkilerinde gücünüz ne kadar fazla ise, kazanç elde etme giziliniz (potential) o derecede yüksektir. "Seçeneklerin bulunması bağımlılığı tanımlayıcı anahtar etkendir."[1002] Buraya kadar durum; iktisatçıların, tekellerin mal fiyatlarını yükselteceği kuramına uygundur. Ancak, toplumsal alışveriş kuramları, hakkaniyet ve adalet düşüncelerinin de, güç ilişkilerine doğrudan katıldığını ve *bunun insanların güç kullanımlarını sınırladığını savunurlar.*

1002 Karen S. Cook, "Emerson's Contributions to Social Exchange Theory", Cook, *Social Exchange Theory,* s. 215.

Cook ve Emerson bunu alışveriş ilişkileri üzerinde yaptıkları labo-ratuvar incelemelerinde göstermişlerdir.[1003] Ticari ilişkilerle ilgili bir incelemede yer almak üzere kişiler toplanmış ve bunlara, bu alışveriş sürelerinde elde edecekleri kârlar karşılığında ücret ödenmiştir. Bu alışveriş, iş yaptıkları kişilerle mesaj alıp verme işlemleri, bilgisayarlar yolu ile yapılmıştır. Ancak, katılanlardan bazıları, diğerlerine göre daha fazla kazanmak için çok daha uygun durumda olmuşlardır —bir alışverişten elde edecekleri gizil ödüller daha fazla ve seçenekleri daha çoktur.

[1003] Özellikle, Karen S. Cook ve Richard M. Emerson, “Power, Equity and Commitment in Exchange Networks,” *American Sociological Review* 43. (1987): 721-39.

Başlangıçta, katılanlar birbirlerinin durumlarından haberdar değillerdir ve dolayısı ile, kârlarını artırmaktan —yani kendi gizil güçleri ile diğer kişinin bağımlı olması durumundan faydalanma— başka bir şey yapma gereğini duymamışlardır. Ancak, durum değişip de, katılanlar yalnızca bu alışverişten kazançlarının ne olacağını değil ama, karşılarındakinin başına ne geleceğini öğrenince, davranışları değişmiştir. Hakkaniyet duygularının etkisi ile, *gizil olarak güçlü durumlarda olanlar, bu güçlerini tam olarak kullanmaktan vazgeçmişlerdir.*

Alışveriş durumları ile ilgili araştırmalar aynı zamanda sıklıkla yapılan alışverişin, *alışveriş ağının* diğer üyelerine karşı olumlu bir duygu yarattığını göstermiştir. Örneğin, Edward Lawler ve arkadaşları, alışverişin, “ilişkisel bağlılık” (yani alışverişte gerçek bir topluluk ya da birim anlayışı) adını verdikleri durumu nasıl yaratabileceğini incelemişlerdir: onlara göre, “vasıtalı alışveriş ilişkileri, aktörler arası duygulara dayalı anlamlı bağları besler... (Bir) ilişkisel bağlılık kuramı, alışverişlerin... aktörler arası benzerlik duygularının ve ekonomik davranışın içinde yer aldığı kişiler arası ilişkilerin zeminini hazır-lar.”[1004] Böylece, “bir *şebeke* (ağ örgüsü, network) aynı iki kişiyi tekrar tekrar bir araya getirir ve iki kişi ortak bir iş yapmakta olurlarsa, bunlar duygusal bir iletişim yaşarlar (ki bu da) bu ikili ilişkiyi... daha belirgin ve daha gerçek yapar... (ve) diğer kişi ile bağlantılı olan (sorumluluk alan) davranışa götürür.[1005]

[1004] Edward J. Lawler ve Jeongkoo Yoon, “Commitment in Exchange Relati- ons: Test of a Theory of Relational Cohesion,” American Sociological Review 61 (February 1996): 89-108.

[1005] Lawler ve “Commitment in Exchange Relations”, s. 103.

[76]İnsanlar alışverişle ilgili olumlu duyguları deneyimledikleri sürece, bunun kaynağını anlamak ve artırmak isteyeceklerdir. Bu, onların bu alışveriş ilişkisini nesnelleştirme ve kendilerinin dışında olan bir şey, “bağlılık ve üstlenme”[1006] hedefi olarak görme eğiliminde olmalarının nedenidir. Bu durum, onların “bu alışveriş ilişkisi içinde kalarak, bir-

birlerine hâtıra hediyeleri verme ve yeni bir ortak girişime katkıda bulunma olasılığını[1007] sağlar.

1006 Lawler ve “Commitment in Exchange Relations”, s. 95.

1007 Lawler ve Yoon “Commitment in Exchange Relations”, s. 106.

Emerson, Cook, Lawler ve diğerlerinin bunlar gibi deneysel araştırmaları, Homans’ın toplumsal alışveriş ile ilgili düşüncelerini dile getirme ve belirgin özelliklerinin altını çizmesinde etkili olmuştur. Bundan başka, Homans ile Emerson’un güç anlayışlarında gerçekten önemli farklar olmakla beraber, Emerson’un “alışveriş bölgesi” adını verdiği oluşum üzerinde odaklanması —farklı eşlerle gerçekten yapılmış olan ve olası devamlı alışveriş dizileri— toplumsal alışverişin uzun süreler içinde devam edebileceği önemli gerçeğini vurgulamaktadır. Böylece, yukarıda anlatılan araştırmada, katılanların hakkaniyet ile ilgili endişeleri, alışveriş yaptıkları kişilerle uzun vadeli ilişkiler —ve üstlenmeler— geliştirmiş olmaları gerçeği ile alâkalıdır.

Bu bölümün ikinci ve üçüncü kısımlarında, akılsal seçim kuramlarının, zaman süresi içinde ilişkileri araştırarak, kişiler arası güven ve topluluk normları gibi toplumsal özellikleri anlamamıza nasıl yardımcı oldukları etraflı olarak tartışılmaktadır. Ancak, ilk önce, oyunlar kuramının, akılsal seçim kuramcılarının bireysel ya da “ilk toplumsal” davranışı kavramlaştırmalarını nasıl etkilemiş olduğuna bakacağız.

Oyunlar Kuramı ve Tutuklunun Çıkmazı

Kuralları, stratejileri ve genellikle de kazananları ile oyunlar özlü bir insan etkinliğidir. Oyunlar kuramcıları, birçok durumların oldukça basit bir “oyun”un görüntüsü olduğu savı ile insan davranışını çözümlerler.

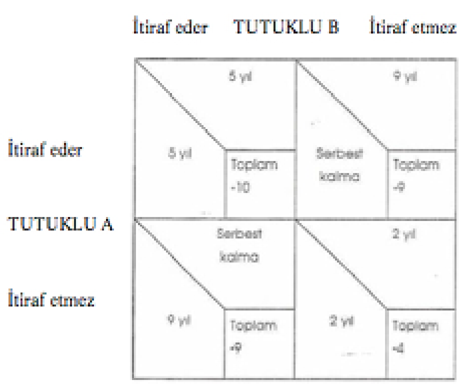
Bu gibi “oyunların” en çok bilineni *tutuklunun çıkmazı*’dır. Bu, oyunun herhangi bir sonucunun kaçınılmaz bir şekilde kötü olacağı, ama aynı zamanda da birçok başka toplumsal durumlarla benzerliğinin kolay görülebileceği içindir.

Oyunun klasik şeklinde, iki tutuklunun bir arada bir suç işledikleri kabul edilir. Her ikisi de tutuklanmış olup birbirleri ile görüşeme-yecek durumdadırlar. İlgili makamlar bir itiraf elde edebilmek için her tutukluya ayrı ayrı aşağıdaki anlaşmayı teklif ederler:

> Sen itiraf edersen, arkadaşın etmezse; o dokuz yıl hapise mahkûm olacak, sen serbest kalacaksın.
>
> Her ikiniz de itiraf ederseniz, her biriniz beşer yıl yiyeceksiniz. İkiniz de itiraf etmezseniz, her biriniz ikişer yıla mahkûm olacaksınız.

Şekil 7-1, her tutuklunun karşısındaki tercihleri özetler. Her parça, her bir tutuklunun davranış şeklinin sonuçları ile, hapiste geçirecekleri yılları göstermektedir. Üst sol köşedeki kutu, her iki tutuklunun itiraf etmeleri hâlindeki sonuçları gösterir. Bu açıkça her tutuklu için en kötü ikinci tercih ve hapiste geçirilmesi gereken en fazla sayıda seneler bakımından da en kötüsüdür. Ama, bu, kaçınılmaz olarak tutukluların seçecekleri yoldur. Niçin? Çünkü, birbirlerinden habersiz olan tutuklular şöyle düşüneceklerdir:

> Ben itiraf etmezsem ve öteki tutuklu da itiraf etmezse, her ikimiz ikişer yıl yiyeceğiz. Ama, benim sessiz kalıp onun itiraf etmiş olması da ihtimal dairesindedir. O takdirde ben hapiste dokuz yıl kalacağım. Şu hâlde, itiraf etmemek gerçekten tehlikeli olacaktır. Buna karşılık, ben itiraf edersem, şansım olursa, o sessiz kalmış olup, ben kurtulacağım. En kötü ihtimalle dokuz yıl yerine beş yılla kurtulmuş olacağım. İtiraf edeceğim.

Şekil 7-1 Tutuklunun Çıkmazı

Tutuklunun çıkmazı paradoksu o kadar şaşırtıcıdır ki, her iki tutuklu da işbirliği yaptıkları takdirde daha iyi durumda olacaklarını bildikleri hâlde, aksine hareket edeceklerdir. Çağdaş Fransız toplumbilimcilerinin en ileri gelenlerinden biri olan Raymond Boudon, toplumsal eylemin, beklenmeyen sonuçlarının, özellikle "ters etkiler" adını verdiği sonuçlarının, çoğu zaman bir tutuklunun çıkmazı ya da başka bir oyunun değişik şekilleri olduğuna inanmaktadır.

Raymond Boudon ve *"Ters Etkiler":* Boudon, ters etkileri "bireysel davranışların" yan yana sıralanışları neticesi, ama aktörlerin belirlenmiş amaçlarında yer almayan bireysel ve kolektif sonuçlar olarak tanımlamaktadır.[1008] Bazı bu gibi etkiler faydalı olmakla beraber,[1009] "toplumsal olarak en çok anlamlı olan mekanizmalar, *istenmeyen* etkiler üreten, günlük deyimle ters etkiler diye adlandırılanlardır."[1010]

1008 Raymond Boudon, The Unintended Consequences of Social Action (London: Macmillan, 1982), s. 5.

1009 Beklenmeyen faydalı etkiler üzerinde önemli çalışma, "yemeğimizi kasa- bın, biracının ya da ekmekçinin iyilik severliğine değil, kendi çıkarlarını düşünmelerine borçluyuz" diyen Adam Smith' e aittir. Adam Smith, *An İnquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Edwin Cannan baskısı (London: Methuen, 1904), Cilt 1, kitap 1, böl. 2, s. 18.

1010 Boudon, Unintended Consequences, s. 5.

Boudon'un başlıca ilgi odağı, bu metinde tekrarlanan temalardan biridir: *modern sanayi toplumlarında okul içi eğitimin rolü.* Birleşik Devletler'de, ve İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da yüksek öğretimin gelişmesi, daha yoksul ve alt-sınıflara mensup ailelerden gelen çocukların fırsatlarını artırma yolu olarak görülmüştür. Başka ülkelerde olduğu gibi Fransa'da da bu ümitler genellikle boşa çıkmış ve bu arada insanlar Randall Collins gibi çatışma kuramcıları tarafından çözümlenen sertifikalaşma sarmalını

yaşamışlardır.[1011] Boudon bireysel tercih ve seçimlerin bu sonuçları kaçınılmaz kıldığını söylemektedir.[1012]

1011 Bölüm 3'e bakınız.

1012 Boudon, Unintended Consequences, s.101. Boudon burada, kendisi gibi Fransız toplumbilimci olan ve sınıfa bağlı kültürel etkenlere ağırlık veren ve Bölüm 3'te tartışılmış olan Pierre Bourdieu'ye itiraz eder.

Boudon bir örnek olarak, Fransız hükümetinin teknik konularda iki yıllık eğitim sağlayan teknoloji enstitülerini kurma kararını almıştır.[1013] 1945'ten beri Fransa'daki yükseköğretimde öğrenci sayılarında ve eğitime ayrılan ortalama sürede büyük artış görülmüştür. Bunun yanında öğrencilerin çoğunluğu bilim ve teknoloji yerine güzel sanatlar ve toplumsal bilimlerde genel dereceleri tercih etmişlerdir. Bou-don, insanların, öğrenilmesi gereken bilgi mevcudundaki büyük artış dolayısıyla daha uzun bir süre eğitim gördükleri fikrini reddeder. Ona göre;

1013 Raymond Boudon, "Educational Institutions and Perverse Effects: ShortCycle Higher Education", Boudon, *"Unintended Consequences"*, s. 77-104.

> ekonomik ve toplumsal karşılık (ödül) ortalamada bir kişinin gördüğü eğitim miktarı ile artma eğilimindedir. Her öğrenci, bu nedenle, kendisi için mümkün olan en fazla eğitimi almaya çalışır. Herkes bu yolu izleyecek olursa, sonuçta eğitim için talep artacak ve eğitilmiş kişi mevcudu, iş piyasasında belirli beceriler için olan talepten daha fazla olacaktır. Bu da, niteliklerin devalüasyonu ile birlikte işsizliğe yol açacak ve böylece, yine eğitim talebini artırarak, sarmalda yeni bir kıvrım meydana getirecektir.[1014]

1014 Boudon, "Educational Institutions and Perverse Effects", s. 83.

Fransa'nın teknik enstitüleri (IUT'ler), bu döngüyü, daha yeni öğretim yöntemleri kullanarak ve endüstri, ticaret ve iş piyasaları ile daha sıkı ilişkiler içinde olan iki yıllık yoğun kurslarda teknik beceriler elde etme şansı vermek suretiyle kıracak bilinçli girişimlerdir. Böylece, öğrenciler bir derece sahibi olmak için daha az zaman harcayacaklar; daha az masraf

yapacaklardır ve hükümete göre, IUT'ler, "çağdaş gençliğin beklentilerine ve modern dünyanın taleplerine" daha yakın olan bir eğitim sağlayacaklardır. Fransız öğrenciler devamlı olarak, eğitime ayırdıkları zaman ve maliyetlerden -hem doğrudan maliyet hem de mahrum kaldıkları gelir bakımından- şikâyetçidirler. Hükümet, yaptığı tahminlere göre, bu enstitülerde eğitim görecek öğrencilerin tüm öğrenci sayısının yüzde 21'i olacağını öngörmüştür. Ama bu yüzde 7 olarak gerçekleşmiştir. Ters giden ne olmuştur?
Fransız üniversite mezunlarının gelirlerine bakıldığında, bu durum daha da şaşırtıcıdır; "uzun" üniversite öğrenimi görmüş olan öğrenciler ile "kısa" enstitü öğreniminden geçmiş olan öğrencilerin *ortalama* ücretleri aynıdır. Ancak bu ücretlerin örnekleri çok farklıdır. Enstitü ücretleri birbirlerine daha yakındır. Bazı üniversite mezunlarında, enstitü mezunlarına göre daha düşük, ama bazılarında ise yüksektir. Bu durum Boudon'a sorunu çözmek için bir ipucu vermiştir; bunu bir oyun biçimi içinde düşünür. Her lise mezununun yükseköğrenimde yüksek getiri şansını artıracak bir stratejiyi yalnız *kendi başına* seçmekte olduğu düşünülebilir.

Diyelim ki, siz bir Fransız öğrencisiniz. Kalabalık ve pahalı sınıflarda birçok yıl geçirmek *istemiyorsunuz.* Eğer siz ve sizin yaşınızda-kiler bir araya gelip *kitle olarak* üniversiteleri enstitüler için terk ederseniz; bütün iş verenler, sizlerin enstitü derecelerinizi yeterli nitelikler olarak kabul etmek zorunda kalacaklardır. Böylece herhangi bir iş için rekabet edebileceksiniz ve size yönelik maliyetler bugünkü öğrencilerinkinden daha düşük olacaktır.
Ancak, bugün Fransa'da en iyi işler IUT mezunlarına değil, sayıları çok olmakla ve teknik yönden beceri sahibi öğrencilerden daha kötü olmalarıyla beraber, üniversite mezunlarına verilmektedir.[1015] Bu, *sizin* bir öğrenci olarak üniversiteye giderek iyi işlerden birini kapma şansınızı artırmayı, ve *diğer* insanların enstitülere gitmelerini isteyeceğiniz demektir. Bunun aksine de, yaşıtlarınız üniversiteye giderken, sizin enstitülerden birine gitme riskini göze alamayacağınız demektir. Eğer böyle bir şey olursa, onlar sizi istediğiniz ve elde etme şansınız olduğuna inandığınız iş piyasasının dışına bekleyeceklerdir.

1015 Fransa'da en iyi işler büyük üniversite mezunlarına değil, küçük ve çok seçici olan Grandes Ecoles mezunlarına verilmektedir. Ancak, genel iddia hem Fransa hem de diğer ülkeler için geçerlidir.

Muhtemel tercih ya da stratejileri bu şekilde düşünüp tartan her gizil öğrenci için şekil 7-2 de gösterilen ve tutuklunun çıkmazına benzer bir sonuç ortaya çıkar. İnsanlar, iş birliği yaparak kısa enstitü öğrenimini seçerlerse daha iyi durumda olacaklarını bildikleri hâlde, uzun üniversite öğrenimini tercih etmektedirler. Başka yerlerde de benzer süreçler vardır. Amerikalılar dişlerini sıkarak uzun süre lisans üstü öğretim derslerine devam etmektedirler. İngiliz hükümeti, İngiltere'de en iyi işleri alanlar, teknik öğretimden değil de, genel eğitim konularından mezun olanlar olduğu için, daha fazla sayıda öğrenciyi toplumsal olarak önemli mühendislik dereceleri için çalışmaya ikna edememektedir.

Şekil 7-2 Öğrencinin Çıkmazı

Boudon'un modeli, teknik eğitimin devalüasyonu gibi kültürel etkenlere bakmak yerine, birçok bireysel kararların paradoksal etkilerini vurgulamaktadır.[1016] Bu vurgu, akılsal seçim bakış açısının temelidir. Örneğin, Mary Brinton bunu Japonya'da eğitimi ve özellikle de kadın ve erkekler tarafından izlenilen farklı yolları incelemekte kullanır.[1017]

1016 Boudon, *Unintended Consequences,* s. 101.

1017 Mary C. Brinton, "Intrafamilial Markets for Education in Japan," Michael Hetcher, Karl Dieter Opp ve Reinhard Wippler, *ed: Social*

Institutions: Their Emergence, Maintenance and Effects, (Berlin: Walter de Gruyter, 1990), s. 307-29.

Japonya'da üniversiteye giden erkeklerin sayısı kadınlardan çok daha fazladır. Ebeveynlerin çocukları ile ilgili beklentilerine bakılacak olursa, oğullarını kızlarına "tercih eden" annelerin sayıları erkeklerden fazladır. Tablo 7-1, Japonya'daki anneler ile başka ülkelerdeki anneler arasında cinsiyete bağlı büyük farkı göstermektedir.

Brinton, değer ve cinsiyete bağlı ayırımlara dayalı açıklamalardan öteye giderek, Japon anne ve babaların bu bireysel tercihlerinin nasıl "akla yatkın" olarak açıklanabileceği üzerinde durmuştur. Ona göre, iki şey çok önemlidir: yaşlılara dönük devlet desteği düzeyinin düşük oluşu (sosyal sigorta ya da Avrupa'daki devlet emeklilik maaşına benzer şeyler yoktur) ve Japon iş piyasasının yapısı. Bunlardan birincisi anne ve babaların yaşlılıkta çocuklarına dayanacak olmalarıdır; bu yüzden desteklerini, eğitimlerini harcamalar yaparak sağladıkları ve yüksek getiriler bekledikleri çocukları üzerinde yoğunlaştırmak için güçlü nedenleri vardır.

TABLO 7-1 Annelerin oğulları ve kızları ile ilgili beklentileri: Üniversiteye gitmesini ümit ettikleri erkek/kız çocukları[1018]

1018 Brinton, "Intrafamilial Markets", s. 308'den alıntı. Rakamlar: Japonya, Başbakanlık, 1982.

	Oğlan Çocuk %	Kız Çocuk %
Japonya	73.0	27.7
ABD	68.9	65.8
İsveç	87.3	84.5
Batı Almanya	31.3	30.8
Filipinler	48.1	44.1

Ayrıca, kadınlar daha fazla yaşamaktadırlar. Çocukları ile önemli bir süre zarfında yaşama durumunda kalacak olanlar ve dolayısıyla yaptıkları eğitim yatırımlarının getirileri ile özellikle ilgilenenler annelerdir. Aynı zamanda,

Japon ekonomisinin yapısı, yardım yapabilecek çocukların hemen her zaman oğlan çocukları olduğu demektir; annelerin onları tercih etmelerinin sebebi budur. Büyük Japon şirketleri çalışanlarının eğitimine büyük yatırımlar yapmaktadır; karşılığında, sürekli *katılım* (commitment) ve ömür boyu çalışma beklemektedir: bu durum, iş hayatlarına çocuk büyütebilmek için ara vermek isteyebilecek kadınlara karşı bir durum ortaya çıkarmaktadır.
Brinton'ın yaklaşımı, dış teşviklerin -ki burada finansal mülâhazalar büyük yer tutmaktadır- bir açıklama olarak değerlerden çok daha önemli olduğu üzerindeki ısrarı ile tam olarak akılsal seçim geleneğindedir. Bu tip akılsal seçimler yapan birçok bireyin Tablo 7-1 de gösterildiği gibi büyük toplumsal etkileri olacağı açıktır. Ancak şüpheciler, belirli zaman süreleri içinde çalışan ve iş birliği yapan "topluluklar" ya da kurumların çözümlemesinde akılsal seçim bakış açısının kullanılmasını sorgulamışlardır. Aşağıda böyle bir çözümlemeye dayalı çalışmalar gözden geçirilmektedir.

Kısım İki - Akılsal Seçim ve Toplumsal Yapının Çözümlenmesi

Bir önceki kısımda açıklanmış olan çalışmalar, bireysel seçimlerin menşei ve yapısı üzerinde ve hemen hemen tamamen küçük topluluklar çerçevesi içerisinde yoğunlaşmıştır. Ancak, belli başlı toplumbilimi bakış açıları arasında, *akılsal seçim kuramı* hem makro hem de mikro sosyologları barındırmakta olması bakımından dikkate değer. Aşağıda *Peter Blau'ın* toplumsal bütünleşme ve güç üzerindeki çalış -malarına ve sonra, toplumbilimcilerin daha genel olarak akılsal seçim bakış açılarını kurumsal yapı ve ortak değerlerin gelişmesine nasıl uygulamış olduklarına bakılacaktır.

Peter Blau: Alışveriş ve Toplumsal Bütünleşme

Peter Blau ve George Homans alışveriş kuramını geliştirmiş olmaktan ve toplumbilimcileri akılsal seçim yaklaşımının değeri konusunda uyarmaktan en fazla sorumlu olan iki toplumbilimcidir. Ancak bu ikisinden Peter Blau Amerikan toplumbilimi akımına en yakın olanıdır. 1918'de Viyana'da doğmuş, sosyoloji ile ilgili derecelerini Elm-hurst Koleji'nden ve Columbia Üniversitesi'den almıştır. Wayne State, Cornell ve sonra birçok yıl Chicago Üniversitesi'nde ders vermiş, 1970'te Columbia'da sosyoloji profesörü olmuştur; sonraları Chapel Hill, North Carolina Üniversite'nde bulunmuştur. 1964 yılında Blau American Sociological Association'ın başkanı olmuştur. Genellikle federal düzenleyici kurumlardan modern üniversitelere kadar bürokrasiler ile, küçük ve gayriresmî gruplardan çok, toplumsal yapının ve yerleşmiş toplumsal kurumların genel özellikleri ile ilgilenmiştir. Yazıları, özgün deneysel araştırma ile genel ya da kuramsal önermelerin bir araya getirilmiş olması bakımından özellikle dikkate değer.
Blau'ın toplumsal yapıya olan ilgisi, hem toplumsal değişim kuramları hem de alışverişle doğrudan doğruya ilgilenmemiş olduğu daha sonraki çalışmalarında ortaktır. Böylece, yapısal çözümleme konusundaki görüşlerinde, belirli bireylerin uğraşılarına karşın uğra-şılardaki çeşitlenmeler (iş bölümü) ve "bireylerin gelirleri" yerine, "bir toplumda gelir eşitsizliğini yansıtan gelir dağılımı" ile ilgili endişelerini vurgulamaktadır.[1019] Homans, bu özelliklerin nihai olarak psikolojik etkenlerle açıklanabileceğine inanırken, Blau burada belirgin olarak toplumsal etkenlerin de rolü olduğuna inanmaktadır. Ancak, aynı zamanda, "bireyler arası günlük münasebetlerde geçerli daha basit süreçlerin" incelenmesinin de karmaşık toplumsal yapıların anlaşılmasında çok önemli olduğuna inanır.[1020] Toplumsal alışveriş böyle bir süreçtir.

1019 Peter M. Blau, ed., *Approaches to the Study of Social Structure* (New York: The Free Press, 1975), s. 14.

1020 Blau, *Excharıge and Power,* s. 2.

Exchange and Power in Social Life (Toplumsal Hayatta Alışveriş ve Güç) Blau'ın alışveriş kuramına doğrudan katkısını temsil eden tek kitabıdır. Alışveriş davranışını yöneten ilkeleri ve bunun kaynaklarını çözümlemesi Homans'ınkine yakındır. Ancak, Homans esas itibarıyla, genel olarak tümdengelimli bir davranış kuramı geliştirmekle ilgilenir. Oysa, Blau

alışverişi, toplumsal davranışın büyük bir kısmının özel bir yönü olarak görür. Blau, “bekledikleri getirilerle güdülenmiş olan bireylerin isteyerek gerçekleştirdikleri eylemlerini”[1021] ele alır; ancak, bunların bütün toplumsal etkinliği kapsadığını düşünmez. Bunun gibi, onun çözümlemeleri, alışveriş bakış açısının kesin bir tümdengelim ve yorumlama değil, bir açıklama olduğu izlenimini uyandırır.

1021 Blau, *Exchange and Power,* s. 91.

Blau, Homans’ın kişiler arası ilişkiler çözümlemelerini toplumsal alışverişte fiyat mekanizmasının daha etraflı bir tartışması ve insanların arkadaşlık ve sevgideki genel amaçlarının bir çözümlemesi ile daha da genişletmiştir. Ancak, alışveriş kuramına başlıca katkıları, alışveriş ile toplumun bütünleşmesi ve ufak topluluklarda olduğu kadar, büyük kurumlarda da gücün alışveriş temeline yönelmiş olmasıdır. Blau’ın alışveriş kuramını anlatırken, kurumsal çevrelerde “alışveriş” süreçleri ile ilgili en iyi çözümlemeler arasında sayılan bürokrasi konusundaki deneysel araştırmalarına gönderme yapacağız.[1022]

1022 Özellikle, Peter M. Blau, *The Dynamics of Bureaucracy: A Study of Interpersonal Relationships in Two Government Agencies* (Chicago: The University of Chicago Press, 1955)’e bakınız.

Toplumsal Alışverişin Belirgin Doğası

Tartışmış olduğumuz antropologlar gibi Blau da, toplumsal alışverişin, toplumsal bütünleşmede çok önemli olduğuna inanır. Aynı zamanda, toplumsal alışverişin -ekonomik ile karşılaştırıldığında- iki genel işlevinden biri, arkadaşlık bağları yaratmaktır. Diğer işlevi ise tâbiiyeti (subordination) ya da üstünlüğü (domination) kabul ettirmektir. Blau alışverişin, karşılıklı güven yaratarak, farklılaşmayı teşvik ederek, topluluk normlarına uymaya zorlayarak ve ortak değerleri geliştirerek *toplumsal bütünleşmeyi* artırdığını savunur.

Blau, ekonomik olmayan alışverişlerde, “fiyatı” etkileyen belirgin bazı toplumsal etkenlere açıklık getirir. Örneğin, bazı toplumsal birliklerin

bizatihi değerli olduğuna işaret eder. Şöyle der: “âşıkların bir arada ne yaptıkları değil, bir arada olmaları özel mutluluk duygularının belirgin kaynağıdır.”[1023] Alışverişin bu yönü, bize verilen bir hizmetten karşılık olarak beklediğimiz, orada kimin söz konusu olduğuna göre değişecek demektir; bir arkadaştan, bir yabancıya göre daha az bir getiri bekleyeceğiz. Çünkü, burada bir hesap birimi (para gibi) yoktur ve dolayısıyla, toplumsal alışveriş kuramı için eylem seçeneklerinin değerini karşılaştırabilmek, ekonomi için olduğundan daha zordur. Toplumsal alışverişin içindeki öğelerin önemi, alışveriş kuramının kesinliğini daha da azaltır.

1023 Blau, *Exchange and Power,* s. 15.

94Blau, toplumsal alışverişte “etki/izlenim yönetimi” (impression management)’nin ya da insanların kendilerini başkalarına nasıl gös-terdiklerinin önemini vurgular. İnsanlar iki şekilde görülmek isterler -ödüllendirici faydalar sağlayan ve böylece iyi getiriler verecek olan tanıdıklar ve varlıkları bizatihi ödüllendirici olan dostlar. Şu hâlde, izlenimler, hangi toplumsal alışverişin yürütüldüğündeki “fiyatlar” bakımından çok önemlidir.[1024] Blau burada insan davranışının yaratıcı yönlerini vurgulayan ve simgesel etkileşime önemli katkıları olan Erving Goffman’ın çalışmalarından esinlenir. Goffman’ın çalışmaları, insanların kendi imgelerini nasıl kontrol ettiklerini, *rol mesafesi* kavramını, insanların kendileri ile yapılacak olan bir iş arasına mesafe koyarak, ve bunu ne kadar kolay yaptıklarını göstererek başkalarını nasıl etkilediklerini içermektedir.[1025] Blau, bu rol mesafesinin alışveriş kuramı için özellikle geçerli olduğuna; çünkü, insanların böylece ne kadar becerikli olduklarını ve hizmetlerinin de ne kadar değerli olduğunu göstermek istediklerine inanır.[1026]

1024 Blau, *Exchange and Power,* s. 34-43.

1025 Erwing Goffman, *Encounters* (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1961) Goffman’ın çalışmaları için bu metinde Bölüm 5’e bakınız.

1026 Blau, *Exchange and Power,* s. 40-41.

Blau arkadaşlık ve sevgiyi belirleyen etkenleri de tartışır. İnsanların statüye değer verdikleri kabulü ile başlar; *statü*yü, bir insana gösterilen saygı ve arkadaşlık miktarının başkalarınca ortak olarak "bilinmesi" diye tanımlar.[1027] Bu, ona göre ilk önce, toplumsal mevkileri kabaca eşit olan insanlar arasında "iyi" ilişkiler ve arkadaşlık olduğuna ve ikinci olarak, *eşitsizlik* açık ve belirgin ise; eşit olmayanlar arasındaki ilişkilerin daha rahat olduğuna işaret eder.

1027 Blau, *Exchange and Power,* s. 70. Blau'ın statü çözümlemesi Homans'ınkine yakındır.

Bunlardan birincisi kolay açıklanabilir. Farklı toplumsal mevkilerde bulunan insanların ortak çıkar ve yaşam biçimlerine sahip olamayacakları gerçeği bir tarafa, statü, astların üstlerine duymak zorunda oldukları saygıyı göstermekten kaçınmalarına müsaade edilmesine olanak tanımamaktadır. İnsanların, *astların* kendileri ile *eşit* olarak kabul edileceklerinden dolayı sıkıntı duydukları bir durum, toplumsallaşmayı açıkça engeller.

[97]Blau, daha alt statüde bulunan, özellikle de kendilerinin alt statüde olduklarını bilmeyen kimselerle bir arada görünmekten en çok korkan insanların, statüleri pek sağlam olmayan insanlar olduğunu belirterek, ikinci önermenin geçerli olduğu kanısındadır. Buna karşılık, statüleri çok sağlam olarak yerleşmiş insanlar, böyle bir durumdan etkilenmemektedirler. Modern ofislerde üstlerin, hemen yakınlarındaki astlara göre, sekreterleriyle daha rahat oldukları gözlenebilir; çünkü bu astların arkadaşlık ve eşitlik iddialarına gireceklerinden korkarlar. Bunun gibi, statüleri en az belirgin olan beyazlar arasında açık ırkçı ön yargının daha kuvvetli olduğu doğru teşhisi günümüz toplumsal bilimcileri tarafından yapılmıştır.

Blau, bu alışveriş görüşlerinin, en romantik aşk ilişkilerine de uygulanabilir olduğu ve statü eşitliğinin arkadaşlık ilişkilerinde olduğu kadar, sevgililer arası ilişkilerde de geçerli olduğunu iddia eder. Bu ilişkide sevgi ve arkadaşlık büyük ölçüde geçerli olmakla beraber, çok az sayıda insan, görünüş, gizil (potential) meslek başarısı, atletik yetenek ve benzerleri gibi değerlendirmelere tamamen duyarsız kalabilir. Başarılı erkekler güzel kadınlarla evlenme eğilimindedirler ve yaşlanıncaya kadar bu gibi kadınları cezbedip onlarla evlenebilirler.

Blau, bir eşin kendisine verilenden daha fazla katkıda bulunması ve ilişkileri diğer eşe göre olduğundan daha az önemli ve daha az değerli bulmasının aşk ilişkisinin üzerinde dengeyi bozan etkisi üzerinde durur. Homans ve Emerson gibi Blau da, bu tip bir alışveriş dengesizliğini gücün esası olarak görür; bir ilişkiye eşlerden birinin daha az ilgi göstermesi hâlinde üstün bir durumda olduğu, Willard Waller'ın "en az çıkar ilkesi"nden söz eder:

> Pahalı mallar, başka yerde olduğu gibi aşkta da değerlidir... Erkekler arasında aşkına çok değer verilen bir kadın, önünde birçok cazip seçenek olduğundan, çok çabuk karar vermeyecektir... Bir erkeğe sevgisinin isbatını kolayca gösteren bir kadın, böylece, rağbet görmediği zehabını vererek, o erkeğe olan sevgisinin değerini düşürme eğiliminde olacaktır.[1028]

1028 Blau, *Exchange and Power,* s. 78-79. Aynı sorunla ilgili ekonomi açısından bir yaklaşım için Gary S. Becker, "A Theory of Mariage Part I," *Journal of Political Economy* 81 (July/August 1973): 813-46 bakınız.

Alışveriş, Güven ve Karşılıklılık: Blau toplumsal alışverişin, ekonomik alışverişten faklı olarak, insanlar arasında güven yaratıp insanları toplumsal gruplarla bütünleştirdiğini söyler. İnsanların neyi alıp verdiğini doğru olarak ölçmek ve değerlendirmek çok zor olduğundan, alışverişler ufaktan başlayıp yavaş gelişir. Blau'ya göre, bu eğilim, toplumsal alışverişte mecburiyet baştan belirlenemeyip, şart koşula-maması ve bedavacılara karşı resmî bir çare bulunmaması nedeniyle daha da kuvvetlenir. Karşılıklılık ve alışverişin büyümesi, "karşılıklı güvenin de paralel olarak büyümesi ile bir aradadır. Böylece, sadece çıkardan doğmuş olabilecek toplumsal alışveriş süreçleri, tekrar eden ve gittikçe genişleyen özellikleri dolayısı ile toplumsal ilişkilerde güven oluşturur."[1029]

1029 Blau, *Exchange and Power,* s. 94.

Önceki kısımda resmî olmayan gruplarda zamanla bağlanma ve paylaşmanın nasıl ortaya çıktığı ile ilgili çözümlemeler gördük. Blau bunu, daha geniş kurumsal ortamlarda güvene bakmak için geliştirir. Örneğin, bir federal uygulama kurumu ve bir devlet iş bulma kurumu ile ilgili çözümlemesi sonucunda, bir topluluğun bir arada yemek yemeleri ve dinlenmelerinde görülecek olan toplumsal bağlılıklarının, doğrudan

doğruya bir arada çalışıp çalışmadıkları ile ilgili olduğunu söyler. Ne kadar danışma ve hizmet alışverişinde bulunurlarsa birbirlerini o kadar severler. Buna karşılık, birbirleri ile rekabet edenler, masalarının ötesinde birbirlerine yakın olmamaktadırlar.[1030] İş bulma kurumunda, bu durum, boş iş yerlerini arkadaşlarından saklayarak, sonuçta, işe yerleştirdikleri işsizlerin sayısını artırmaya çalışanlarda açıkça görülmektedir.

1030 Blau, *Dynamics of Bureaucracy,* s. 61-62 ve 132-36.

Bu toplumsal alışveriş sürecinin arkasında Blau'a göre, *temel karşılıklılık toplumsal normu* vardır. Daha önce tartışılmış olduğu gibi, antropoloji böyle bir normun var olduğunda ısrarlıdır ve Blau da, "elde edilen faydaların devamlı olarak sağlanabilmesi için, karşılık verme ihtiyacı toplumsal etkileşimleri başlatma mekanizması olarak iş görür"[1031] der. Topluluk normları, "temel ve her zaman var olan karşılıklılık normu dâhil", alışveriş muamelelerini düzenler; karşılık vermemek topluluk yaptırımlarını getirir. Aynı zamanda toplumsal alışveriş, getiri üzerinde pazarlık yapılmayacağından ekonomik alışverişten farklıdır ve toplumsal alışverişte (ekonomik alışverişten farklı olarak) "gelecekte bir getiri genel beklentisi olmakla beraber, bunun tam olarak ne olacağı önceden belirlenmez."[1032]

1031 Blau, *Exchange and Power,* s. 92.

1032 Blau, *Exchange and Power,* s. 93.

Blau güven ve toplumsal bütünleşmenin toplumsal alışveriş ile nasıl desteklendiğini tatmin edici bir şekilde açıklar; ve bu bölümün daha sonraki kısımlarında göreceğimiz gibi, başka kuramcılar onun bu açıklamalarını geliştirmişlerdir. Genelleştirilmiş bir *karşılıklılık normu'nun* bu şekilde ortaya çıkışını[1033] -ister Homans'ın, insanların "adalet" isteklerine dayalı psikolojik açıklaması yerine veya onunla bir arada olsun- kabul etmek mümkündür. Ancak Blau, ekonomik ve toplumsal alışveriş arasındaki farkı büyütmek ve insanların yapılan iyiliklerin karşılık görüp görmediğinin hesabını ne ölçüde tuttukları üzerinde yeterince durmamak eğilimindedir. Bazı özel durumlarda bir bedavacıya karşı sizin için başvurulacak resmî bir yol olmayabilir; ama karşılık vermemek, bunu yapanları ileride bekledikleri hizmetlerden mahrum edecektir; çünkü bu durum, toplumsal kınama ve

onlarla iş yapmada gönülsüzlük yaratacaktır. Bu durumlarda, fırsat ve yaptırımlar arasındaki denge, ekonomik alışverişteki dengeden farklı değildir.

1033 *Karşılıklılık normu* ile ilgili sosyolojik bir bakış açısı için Bölüm 8'e bakınız.

Toplumsal Uyum Sağlama ve Ortak Değerlerin Gelişmesi

Büyük toplumda uyum sağlamayı açıklamak için alışveriş görüşünü kullanırken, Blau, büyük kurumları diğerlerinden ayıran özelliğin *alışverişin dolaylı olması* olduğuna işaret eder. Ödüller size, çoğu zaman hizmetlerinizden yararlanan kişiyi bile tanımayan biri tarafından dolaylı olarak gelir. Blau, bu dolaylı alışveriş türünün toplumsal normların kuvvetine ve özümsenmesine; bunun da, insanların uyum göstermeleri karşılığında tasvip ve takdir görmeleri gerçeğine dayandığına inanır.

> Fabrikalardaki işgüzarların, gösteriş meraklılarının, okullarda öğretmen gözdelerinin, ülkelerine ihanet edenlerin, gammazlayıcıla-rın ve topluluklarda her türlü muhbirlerin kötü görünmeleri; bütün bunlar, kişisel çıkarları ortak çıkarlara zarar verecek şekilde öne çıkaran davranışı bastırmaya dönük toplumsal normları aksettirmektedir.

Toplumsal normlar, bireyler arası doğrudan muameleler yerine dolaylı alışverişi koyar. Grup üyeleri uyum karşılığında toplumsal onaylama kazanırlar... Normatif standartlara uyum, çok kez, grup üyelerinin yabancılar veya birbirleri ile bazı doğrudan alışverişlerden kaçınmalarını gerektirir. Bireyler bu ahlâk prensiplerine sadık kalmakla, daha sonraki toplumsal etkileşimlerde, kendileri için yararlı olacak iyi ün kazanırlar... (ve) bu, sağlam bir kredi değerlendirmesi gibidir.[1034]

1034 Blau, *Exchange and Power,* s. 257-59.

Burada Blau'ın çözümlemesi; toplumsal onaylamayı, uyumu yaratan başlıca kuvvet olarak gören Homans'ınkine benzer. Bu onaylamanın veya onaylamamanın- kuvvetini kabul etmeden, toplumsal davranışın büyük bir kısmını açıklamak mümkün değildir. Örneğin 1910 ve 1922'de Maimie Pinzer tarafından yazılmış benzersiz mektuplar koleksiyonu olan *The Maimie Papers'ın* önsözünde Ruth Rosen fahişeliğin ne kadar kazançlı

olduğuna işaret eder. “Bu bölgede kendileri ile mülâkat yapılan fahişelerin birçoğu, fahişeliğe başlamadan önce haftada dört ilâ altı dolar kazanan niteliksiz işçiler idiler. Ancak, bir aileye mensup olmayan bir kadının haftada dokuz dolara ihtiyacı olacağı bilinmektedir. Şu hâlde, böyle bir kadın nasıl yaşayacaktır?

Hem sendikalar hem de iş verenler daha yüksek ücretli işler için kadınları eğitmeyi reddetmişlerdir (Ancak) bir fahişe olarak kadının kazançları artmıştır. Bu yüzyılın ilk onbeş yılında Amerika’da fahişeler ortalama olarak haftada elli ilâ dört yüz dolar kazanmışlardır.”[1035] Bir ara Maimie, evliliğin sözde ekonomik güvencesi için fahişeliği bırakmıştır. Ancak bu şekilde yaşayacağı hayatın ne kadar yetersiz ve kuru olduğunu görünce, “bundan bezginlikle vazgeçtim... sahip olduğum ve bazı rahatlıklara kavuşabilmemi sağlayabilecek cazibemi kullanmaya başladım”[1036] diye açıklar.

1035 Ruth Rosen ve Sue Davidson, ed., *The Maimie Papers* (New York: The Feminist Press, Radcliffe Koleji Schlesinger Kütüphanesi ile birlikte, 1977) s. xxvii - xxviii.

1036 Rosen ve Davidson, *The Maimie Papers,* s. 52.

Burada anlaşılamayan husus, onun niçin bunu yaptığı değil, birçok başkalarının niçin yapmadığıdır. Muhtemelen önemli bir neden, aile ve arkadaşlarının tepkileridir. Örneğin Maimie’nin durumunda, erkek kardeşleri onunla bir araya gelmekten kaçınmışlar ya da ona hakaret ve suçlamalar yöneltmişlerdir; annesi kızının bu davranışına o kadar kızmıştır ki, onu tutuklatıp hapsettirmiştir. Ancak bu, kendi başına, toplumsal uyum sağlamayı açıklamakta onaylamanın kullanılması ile ilgili büyük bir sorunu vurgular. Aile küçük bir topluluk olup, üyelerin davranışına gösterilen ilgi büyüktür. Birçok hâllerde, özellikle de büyük kurumlarda ve hareketli toplumlarda, insanların, birbirlerinin eylemlerini onaylayıp onaylamamak için fazla bilgi sahibi olmaları beklenemez.

Ortak Değerlerin Gelişmesi: Blau, topluluk normlarını ve değerlerini doğuran bir ortak deneyimler sürecinden söz eder. Bu mekanizma doğrudan alışveriş değildir; daha çok, insanların *bilişsel çelişki* (cognitive dissonance) psikolojik durumuna karşı duydukları nefrettir. Bilişsel çelişki,

toplumsal psikologların, ya bir insanın karşılaştığı gerçeklerin başkaları ile çatışması, ya da, bir insanın deneyimlerinin olması gerekene uymaması durumunu anlatmak için kullandıkları bir terimdir. Bu terimi çıkaran Leon Festinger, insanların çelişkiyi sevmediklerini ve örneğin, bunun gerisindeki gerçekleri ve görüşleri reddederek, ya da aksini söyleyerek, ondan kaçındıklarını veya onu hafifletmeye çalıştıklarını[1037] söyler.

1037 Leon Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance,* (Evanston III: Row, Peterson, 1957). Peter Berger'ın bu konudaki görüşleri için s. 342-345'e bakınız. Bu kitapta 6. Bölüme bkz.

Blau, bir topluluk bağlamında böyle bir şey olduğu zaman, kişisel yanıtların ve rasyonelleşmenin, ortak değerler ve normlar şekline dönüştürüldüğü ve kuvvetlendirildiği görüşündedir. Kendilerini aynı uyumsuzluk durumunda bulanlar, bunu birbirleriyle tartışacak ve iddiaları için destek arayacaklardır. Bu karşılıklı tartışmalar sırasında kişisel mantıklar, toplumsal uzlaşmaya, hattâ toplumsal normlara dönüştürülür. Blau, örneğin bürokrasinin deneysel çözümlemesinde devlet istihdam kurumlarında mülâkatçıların, sıkıntı veren vakaları tartıştıklarını ve arkadaşlarının ikna olmaları ve doğrulamalarından sonra, şüphelerini bertaraf ederek karar verdiklerini anlatır.[1038] Daha genel olarak Blau, Homans gibi yoğun topluluk tartışmalarının ve etkileşimin paylaşılan değerler yarattığına inanır. Burada Blau'un anlattığı süreç, alışveriş kuramının temel yaklaşımının ötesine geçer. İnsanların emin olmak istedikleri için, çelişkili durumları tartıştıkları akılsal seçim düşüncesi ile açıklanabilir. Ancak, Blau bu sürecin sonucunda, menşei kişisel faydayı artırma değil, ama grup psikolojisinin bazı yönleri olan yeni paylaşılan değer ve normların doğduğunu söyler. Blau'ın bu süreci anlatımı biraz kısa olup bir sonuca götür-memekle beraber, yalnız akılcı tercihin değerlerin gelişmesini —sonuçlarda olduğunun aksine— açıklayamayacağı görüşü inandırıcı görünmektedir.

1038 Blau, *Dynamics of Bureaucracy,* s. 89-90. Lewis Coser (Bölüm 3'e bakınız) Çatışmanın insanları açık açık fikirleri tartışmaya teşvik ettiği için —ve yeni toplumsal şekiller yarattığı için, yeni normlar yaratabileceğini savunur. Coser, *"The Functions of Social Confict,* (Glencoe, III: The Free Press, 1956), s. 125.

Alışveriş ve Güç

Blau, gücü alışveriş ilişkilerinden kaynaklanır görmekle ve bireysel (ya da ikili) ilişkilerden öteye büyük yapısal ortamlara bakmakla, Emerson'un yaklaşımını izler.[1039] Blau gücü şöyle tanımlar:

[1039] Bu kitap, s. 438-440'a bakınız.

> Kişilerin ya da grupların, o zamana kadar düzenli olarak sağlanmış olan ödülleri vermemek ya da cezalandırmak suretiyle, ancak bir iki durumun da olumsuz bir yaptırım ifade etmesi şartıyla, kendi iradelerini başkalarına engelleme yolu ile direnmelerine rağmen, kabul ettirme kabiliyetidir. (Bir kişi) eğer (başkalarının) başka yerlerden elde edemeyecekleri hizmetleri düzenli olarak sağlıyorsa... bu tek taraflı bağımlılık, onları bu hizmetten mahrum olmamak için, kişinin isteklerine boyun eğmeye mecbur eder.[1040]

[1040] Blau, *Exchange and Power, s.* 117-118.

[111]Göreli güç ile sağlanan hizmetler arasında bir bağlantı olduğu hususunda oldukça önemli ipuçları vardır. Blood ve Wolfe'un kocalar ve eşleri arasındaki güç dengesi incelemesi özellikle dikkat çekicidir.[1041] Blood ve WoIfe'a göre, kocanın nitelikleri, ailenin ayakta kalması ve iyi durumda olmasında ne kadar önemli ise, aileler o ölçüde ataerkildir ve koca o ailenin servet kaynaklarına tam olarak hâkimdir. Onlara göre bu durum, göreli gücün bilinçli bir şekilde hesaplanmasından değil, erkek veya kadının kararlarındaki paylarının, her birinin katkısının sonucu olması ve eşlerden birinin, verdiğinden daha fazlasını almış olması, o eşin kendini geçmiş için borçlu hissetmesi ve diğer eşin gelecekteki katkılarına dayanması nedeni iledir. Blood ve Wolfe 700 çağdaş Detroit ailesi[1042] üzerinde karar verme ile ilgili olarak yaptıkları araştırmada, aşağıdaki alıntıda gösterildiği gibi, bu örneğin geçerli olduğuna dair kanıtlar bulmuşlardır.

[1041] Robert O. Blood, Jr. ve Donald M. Wolfe, *Husbands and Wives: The Dynamics of Married Living* (New York: The Free Press, 1960) Benzer

çözümleme ve buluşlar için Scanzoni, *Power Politics;* ve M. Anderson, *Family Structure in Nineteenth Century Lancashire* (Cambridge: Cambridge University Press, 1971)'e bakınız. C. Safilios - Rothschild, "The Study of Family Power Structure, A Review 1960-1969", *Journal of Marriage and the Family* 32 (1970): 539-52'e bakınız. Akılsal seçim kuramı ile ilgili çeşitli bulgular ve dersler için bu bölümün sonuç kısmına bakınız.

1042 İncelenmiş olan kararlar şunlardır: (1) Kocanın hangi işe gideceği; (2) Hangi arabanın alınacağı; (3) Hayat sigortası yapıp yaptırmamak; (4) Tatilde nereye gidileceği; (5) Hangi evin veya apartman katının alınacağı; (6) Kadının işe gidip gitmemesi veya işi terk etmesi; (7) Hastalanınca hangi doktora gidileceği; (8) Gıda alışverişi için haftada ne kadar para sarfedileceği. Blood ve Wolfe, *Husbands and Wives,* s. 19'a bakınız.

Toplum evlilikte belirli bir güç dengesi üzerinde artık ısrar etmemekle beraber, büyük topluluklar hâlâ karı-koca ilişkilerini etkilemektedir. Bugün bir koca, topluluğun gözünde ne kadar başarılı ise, evlilikte karar verme işlemindeki yeri o kadar önemlidir... (hattâ) kocanın kazancı, uğraşısından daha da duyarlı bir göstergedir... Eve ekmek getirmek, evliliğe bir kaynak katmanın başlıca örneğidir. Kazançları üst düzeyde olan kocaların evlilikte en etkin kişi olmaları, aile hesabına katkılarının büyüklüğüne işarettir. Bunun aksine, bütün ailenin geliri (yalnız kocanınki değil) dikkate alındığında, güç dengesi kadının yönüne doğru değişir... Böylece, karıları hiç gelir getirmeyen yüksek gelirli kocalar çok güçlüdürler.

...Kişisel kaynakların (bir başka) göstergesi, çiftin aile hayatı süresi içinde bulunduğu dönemdir... Küçük bir çocuk sahibi olmak, kadın için yardım, malî destek, karar verme bakımlarından kocasına daha fazla dayanma ihtiyacını doğurur... Çocuksuzluk, koca ile karşılıklı duygusal ve malî bağımlaşma, balayı durumunun devamına müsaade eder. (Bunun aksine) yeni bir bebek anası işini bırakarak, çocuk bakımı işi ile meşgul olmak üzere evine bağlanır. Yalnız iş arkadaşları ile temas değil, eğlence ve diğer toplantılara katılma fırsatları, çocuk bekleme sorumlulukları, dolayısıyla, önlenmiştir. Onun için, kadının bağımlılığının arttığına şaşılmamalıdır.[1043]

1043 Blood ve Wolfe, *Husbands and Wives*, s. 30-32 ve 41-43.
Blood ve Wolfe, güç ve mecburiyetler arasındaki ilişkiyi vurgulamak eğilimindedirler. Ancak insanların davranışlarını normatif faktörlerin de etkilediğine dair kanıt vardır; ve Blau gücün her iki temele de dayandığına inanır. Örneğin başlıca ekmek parası kazananın kadın olduğu ailelerde, kadınlarda malî gücün bir kısmını kocalarına bırakma eğilimi vardır. David Morley tarafından İngiltere'de ailece televizyon izleme alışkanlıkları ile ilgili olarak yapılan bir inceleme, erkek ve/veya çocukların evde olmaları hâlinde, kadınlar hemen her zaman program tercihlerini onlara bırakmaktadırlar. Kadınlar ailede, seçme gücünü bırakarak barışçı olmaları gereğine inanmaktadırlar.[1044]

1044 Peggy Stamp, "Research Note: Balance of Financial Power in Marriage: An Exploratory Study of Breadwinning Wives", *The Sociological Review* 33 (1985): 546-57; David Morley, *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure* (London: Comedia, 1986). Bu bölümün sonuna da bakınız.
Blau, bunu normatif etkenlere dayalı gücün bir örneği olarak görecektir; ama bu gibi örnekler —ve Blau'ın güç için iki tamamen farklı temel belirleme eğilimi— gücün alışveriş kuramı için ciddi bir sorun ortaya çıkarmaktadır. Gücün ancak bazen alışverişin doğrudan sonucu olduğu ve bazen ilişkilere dayandığı doğruysa ve insan normatif mülahazaların dengeyi ne zaman ve ne kadar değiştireceğini önceden bilemezse, o takdirde kuram, bir önceden tahmin etme yaklaşımı olarak pek yardımcı değildir ve olayın bitmesinden sonra o olayla ilgili bir açıklamaya indirgenmiş olur.

Güç, Meşruluk ve Muhalefet: Bu bölümün önemli bir konusu, akılsal seçim kuramlarının, küçük bir topluluğun çerçevesini aşan normların ortaya çıkmasını açıklama kabiliyetidir. İlgi alanı büyük ölçekli toplumsal yapılar olan Blau, böyle bir süreç ile ilgili bir çözümleme ortaya koyar: *meşru olan kurumsal gücün gelişmesi.*[1045]

1045 Meşruluk ve egemenlik ile ilgili olarak Bölüm 3 ve 4'te Weber ve Habermas ile ilgili kısımlara bakınız.

Blau, meşruluğu belirleyen başlıca etkenin, gücün “alışveriş” yönünde bulunduğunu iddia eder; yani, astların, gücün yalnız hakça değil ama cömertçe uygulanmakta olduğuna inanmaları veya inanmamaları. “Kişilerin elde ettikleri faydalar yaptıkları masrafların âdil karşılığı olarak beklentilerini aşıyorsa onların (bu) liderlik ile ilgili ortaklaşa onaylamaları onu meşrulaştıracaktır.”[1046] Meşruluk, güce itaati doğru ve haklı gördüğü için gücü yetkiye (authority) dönüştürür; başka bir deyişle, topluluk, üyelerin itaat etmesine yardımcı olan kurallar geliştirir. Bunun aksine, işini iyi yapan ya da ortak amaçların başarılmasına büyük katkılarda bulunan bir üst, saygı görecek ve güç elde edecek; ama bu, onun mutlaka meşruluk veya yetki kazanacağı demek olmayabilecektir.

1046 Blau, *Exchange and Power,* s. 202.

Bu mekanizmayı daha önce anlatmış bulunuyoruz. İnsanlar boyun eğmenin ve uysallığın oldukça pahalıya mal olduğunu görecekler ve başkalarının emirlerini dinleyip dinlememeyi sorgulamaya başlayacaklardır. Uyum ve itaat isteyen durumlarda “bilişsel çelişki” hâlini çözmek için, görüşlerini başkaları ile tartışarak onların desteğini sağlamaya çalışacaklardır; bundan, toplumsal fikir birliği ve topluluk normları doğacaktır. Blau’a göre, *güç* cömertçe uygulandığı takdirde, bireyin itaatle ilgili mantığı, meşru yetkiye (authority) itaati zorlayan bir ortak norma dönüşecektir. Blau muhalefet ideolojilerinin de buna paralel bir yol takip ettiği görüşündedir. Astların hepsi de haksız güç uygulamasına maruz kaldıkları zaman, toplu hoşnutsuzluk, uygun olan değerlere dayalı muhalefet hareketlerine yol açacaktır.[1047]

1047 Blau, *Exchange and Power,* s. 230.

Blau’ın savı ilginç olmakla beraber, yine de, bunu destekleyen veya reddeden çok az kanıt olduğundan, ikna edici değildir. Bu durum, toplumsal yapı ve süreçlere alışveriş kuramını uygulama denemeleri için de geçerlidir. Bundan sonraki kısımda, bir akılsal seçim bakış açısını, kurumsal çözümlemeye, özellikle toplumsal normlar ve toplumsal alışveriş ağlarına (exchange networks) göndermeler yapılarak yürütülen daha yeni uygulamalar incelenecektir.

Normlar ve Ağlar

118Blau daha sonraki çalışmalarında alışveriş kuramından uzaklaşmış olmakla beraber, oldukça önemli sayıda genç toplumbilimci bireysel alışverişler ile makrososyolojik değişkenler arasındaki bağları incelemeye devam etmişlerdir. Onlar, alışveriş bakış açısını, kendilerini tatmin etmemiş olan daha eski makro bakış açılarına bir seçenek olan daha genel bir akılsal seçim yaklaşımının bir çeşidi olarak görmüşlerdir.

Örneğin, Michael Hechter, aralarına *çatışma kuramı*'nın farklı şekilleri ile işlevselcilik gibi "normatif" açıklamaları da kattığı "yapısalcı" açıklamaları eleştirir.[1048] İşlevselcilik gibi normatif kuramlar, bizim toplumsal normları içselleştirerek, belirli şekillerde hareket etmekte, işbirliği yapmakta ve toplumsal rolleri yerine getirmekte olduğumuzu açıklar. Ancak Hechter'a göre, böyle bir kuram bizim niçin normlara bazen itaat ettiğimizi ve normların zamanla niçin değiştiğini söylemez. Örneğin, küçük kızlar "kadınlığın" gereklerine göre o kadar iyi toplumsallaştırılmış iseler, neden çağdaş kadın hareketi ortaya çıkmıştır?

1048 Michael Hechter, *Principles of Group Solidarity* (Berkeley, Calif.: Univer-sity of California Press, 1987).

Bir işlevselciden farklı olarak, bir çatışma kuramcısı, farklı grupların hareketlerini etkileyen kısıtlamaları vurgulayacaktır. Bu görüşe göre, baskı altındaki sınıflar bunun için uyuşuk kalacaklardır; bunun gibi, ortak çıkarları olan grupların bunların peşinden gitmek üzere ortak olarak hareket edeceklerini beklemeliyiz. Akılsal seçim kuramcıları, eğer bu böyle ise, bir arada hareket edebilecek olan gruplar niçin bunu gerçekleştirmezler, diye sorarlar. Niçin, Marx'ın ifadesi ile, "kendi başına bir sınıf" pek nadiren "kendisi için bir sınıf" olarak harekete geçer? Ve aynı toplumsal durumda olan insanlar arasındaki farkların ortadan kalkacağı iddiası gerçekten geçerli midir? Eğer kadınlar sınıf durumları bakımından bu kadar farklı iseler, çocuk aldırmak tartışmasının her iki tarafında bulunan en inanmış eylemci-lerin en büyük çoğunluğunun kadın olduğu nasıl açıklanabilir?

Bize göre, akılsal seçim kuramı, toplumları neyin bir arada tuttuğu ve grup davranışını neyin açıkladığı sorularına kısmen yanıt verir. Ancak, akılcı bir bireyin bakış açısından başlayarak, soruyu yeniden şekillendirir. Böyle yaparak, hem toplumsal düzeni hem de grup ya da "birlikte" eylemi açıklamanın ne kadar zor olduğunu gösterir.

Birlikte Eylem ve "Beleşçiler" Sorunu

Makrososyolojiye akılsal seçim yaklaşımı, ortaya getirdiği soru tiplerine bakılarak anlaşılabilir. Sözgelişi, en iyi bilinen bilmece örneğini alalım: İnsanlar niçin oy verirler?[1049]

1049 Özellikle, Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy* (New York: Harper and Row, 1957); Brian Barry, *Sociologists, Economists and Democracy* (London: Collier-Macmillan, 1970); ve Howard Margolis, *Selfishness, Altruism, and Rationality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982).

Seçim günü sabahını düşünelim. Bizim akılcı bireylerimiz, eğer oy vermeye karar vermişlerse, bunun için zaman ayıracaklardır — belki erken kalkacaklar ya da akşam yemekten sonra çıkacaklar veya bir TV programını kaçıracaklardır. Niçin böyle yapacaklardır?

Anthony Downs seçim davranışı ile ilgili klasik çözümlemesinde, herkesin kendi "partisinin farklı özelliğinin" farkında olduğunu (hesap edebildiğini) kabul eder. Bu bir parti adayının kazanması hâlinde, ne kadar iyi duruma geleceklerinin —ya da sonucun onları ne kadar ilgilendirdiğinin — bir ölçüsüdür ve oy verme isteklerini etkileyecektir. Ancak birinin partisinin özelliği iyi ise, o kimsenin, akılcı olarak vereceği oyun bir fark yaratıp yaratmayacağını hesap etmesi gereklidir. Böylece, bir adayı bir diğerine tercih edebilir; ama onun, sadece onun oyunun sonucu etkileme şansı ne kadardır? Bir okul yönetim kurulu seçiminde bile oranlar oldukça düşüktür, "ve milyonluk bir seçim bölgesinde olasılık o kadar küçüktür ki, oy vermenin değeri çok farklı özellikleri olan bir partiye bağlı bir kimse için bile, sıfıra yaklaşan miktarlar kadardır. Böylece, bunun sonucu olarak,

akılcı vatandaşlar, bir maliyeti varsa oy vermeyeceklerdir —oy verme her vakit, zaman ve enerji sarfına mal olur."[1050] Eğer partinizin farkını hesap eder, onu, kendi oyunuzun belirleyici derecede önemli olacağı ihtimali ile çarparsanız; sonuç, oy sandığına yürüyerek gitmenin ayakkabı köselesi maliyetinden daha az olacaktır.[1051]

1050 Barry, *Sociologists, Economists and Democracy,* s. 15.

1051 Iain Mclean, *Public Choice: An Introduction* (Oxford: Basil Blackwell, 1987), s. 46.

Tabii ki çok sayıda insan oy vermektedir: Birleşik Devletler'de, seçmen nüfusunun yaklaşık yarısı oy verir. Bazı eleştirmenler bunu, akılsal seçim bakış açısının terk edilmesi ve normlara dayalı —insanlar oy vermeleri gerektiğine inanırlar ve onun için oy verirler— açıklamaya dönmenin kanıtı olarak kabul etmişlerdir. Ancak normatif açıklamalara göre oy verme durumunda olan birçok insanın da, oy vermedikleri bir gerçektir. Hattâ, oy veren ya da vermeyen insanlar daima aynı değildir, buna göre sorun sadece normları içselleştirme (ya da içselleştirmeme) de olamaz.

Buna karşılık, akılsal seçim kuramı, kimin kazanacağının pek umurumuzda olmadığı bir seçimde, şiddetli bir yağmurun neden dengeyi bozduğunu kolayca açıklayabilir.[1052] Bunun gibi, insanların, oyların okul ya da bir kaymakamlık bölgesi gibi bir yerde daha etkili olmasına rağmen, niçin daha az etkili olacak başkanlık seçimlerinde daha fazla oy kullandıklarının nedenini de belirleyebilir. Kurama göre, insanların parti tercihleri bu durumda genellikle daha ağır basar, sonuçlar onları çok ilgilendirmektedir. Ancak, biz yine insanın niçin oy verdiği meselesi ile karşı karşıya kalmaktayız.[1053]

1052 Akılsal seçim kuramları, bir bütün olarak ekonomi ile uç durumlarda olanlara verilen vurguyu paylaşır. Böylece mesele, şiddetli bir yağış sırasında herkesin evde oturacağı değil; oy vermeyi, yağışsız bir günde bile pek anlamlı bir iş olarak görmeyenlerdir.

1053 Ayrıca, oy vermeleri gereği hususunda belirsiz bir duyguya sahip olan kimseler, kamu seçim kuramını öğrendiklerinde, vicdanları rahatlamış olarak oy vermekten vazgeçeceklerdir.

İnsanlara neden oy verdikleri sorusu sorulduğunda, genellikle yanıt, “ya herkes oy vermezse ne olur”dur. Bundan şu anlaşılır: insanlar akılcı olduklarından, onlara uzun vadede faydalı olacak bir sistemi korumakta yardımcı olmaktadırlar. Ama ne var ki, burada, küçük bir grup için akılcı olan ile büyük bir grup için akılcı olan arasında bir fark vardır. Daha önceki bir kısımda, akılsal seçim bakış açısının, küçük iş birlikçi davranışı ve uyumu oldukça iyi açıkladığına değinilmişti, çünkü iş birliği yapmayan ve uyum göstermeyen kişiler hemen belirlenmekte ve kendilerine ona göre davranılmaktadır. Büyük bir toplulukta durum farklıdır. *Beleşçilik* mümkündür ve görünüşe göre de akılsaldır: Benden başka herkes oy kullansın ve sistemin devamını sağlasın, ben de sinemaya gideyim.

Blau bu sorunu, genel bir karşılıklılık normuna baş vurarak çözer. Bundan sonra tartışılacak olan diğer kuramcılar, *ayırıcı yararlar ve yaptırımların* önemini ele almışlardır. Bu görüşlere dönmeden, insanların oy vermeleri, yardım toplamaları ya da senatörlerine mektup göndermeleri (akılsal seçim kuramına ters gelen) bir bilmece olarak kalırken, şunlar dikkate alınabilir:

> Birlikte eylemin mantığı, çağdaş çevre hareketi gibi birçok önemsenmeye değmez gönüllü faaliyeti önceden tahmin etmekte fevkalâde başarılıdır. Şu hâlde “Sierra Club” ve diğer çevre örgütlerine ne demeli? Bunun yanıtı çevrecilerin başarılarına verilen büyük değer ve bu davaya Amerikalılar’ın büyük çoğunluğunun yüksek desteğini gösteren, tekrarlanan araştırma sonuçlarına rağmen, bu davaya hüzün verecek kadar az katkıda bulunmakta olduklarıdır. Çevreciler görünüşe göre, bu büyük davalarına, günde iki paket sigara içen 25000 tiryakinin yılda sigara için harcadıklarından daha az katkıda bulunmaktadırlar. Amerikalılar’ın sivil haklar, çağdaş kadın hareketi, (denetim karşıtlığına karşıt olarak) silah denetimi ve benzeri gibi yüce davalara ne kadar az katkıda bulundukları ile ilgili istatistikler vererek bu örnekler artırılabilir.[1054]

1054 Brian Barry and Russell Hardin, ed., *“Rational Man and Irrational Society? An Introduction and Source Book”* (Beverly Hills, Calif.: Sage, 1982), s. 21.

Akılsal Seçim ve Grup Dayanışması: Akılsal seçim kuramcıları, birlikte davranışı açıklarken, kamu yararları ve ayırıcı yararlar arasındaki farklar

üzerinde durmuşlardır. *Kamu yararları* söz konusu olduğunda, katkıda bulunmamış olanların faydalanmalarını önlemenin bir yolu yoktur. Böylece, yukarıda verilen oy kullanma örneğinde, eğer insanların çoğu oy verir ve demokratik sistemin devamını sağlarsa, oy vermeyenlerin bundan yararlanmasını önlemenin yolu yoktur.

126Buna karşılık, *ayırıcı yararlar*, kendilerine düşeni ödeyen grup üyelerine ayrılabilir.[1055] Genel bir örgütlenmiş topluluk şekli olan ve üyelerin aidatlarını muntazam olarak ödedikleri bir sendikayı ele alalım. Eğer sendika idare ile anlaşarak bir ücret artışı ya da çalışma şartlarında değişiklik sağlamış olursa, sendika üyesi olsun olmasın

1055 Bu nokta Mancur Olson tarafından, *The Logic of Collective Action: Public Goods and The Theory of Groups* (Cambridge: Harvard University Press, 1965)'ta çok belirgin olarak vurgulanmıştır.

bütün fabrika ya da endüstri çalışanları bunlardan yararlanırlar. Şu hâlde, bir insan niçin sendikaya üye olsun?

Akılsal seçim kuramcıları, yanıtın büyük bir kısmının, ancak üyelerin alabilecekleri ayırıcı yararlarda olduğunu ileri sürerler. Böylece, eğer bir sendika üyesi yönetim ile anlaşmazlığa düşerse, sendika sorumluları onun yanında yer alacaklardır. Sendika, yasal destek ve temsil ve düşük maliyetli sigorta paketleri gibi başka yararlar da sağlayabilecektir. Bu tipteki ayırıcı yararlar önemli olabilir. Örneğin İngiltere'de Üniversite Öğretmenleri Birliği'ne katılımın maliyeti, bir AUT üyesi olarak size verilecek olan otomobil sigortası indirimine hemen hemen eşittir.

Yasal yardım ve sigorta paketleri gibi yararlar, bireylerin kendi başlarına sağlayabilecekleri şeyler değildir: bunlar esas itibarıyla gruplar tarafından üretilen ayırıcı yararlardır.[1056] Michael Hechter bu durumun, bize, grup teşekkülü ve dayanışma ile ilgili tatmin edici bir akılsal seçim kuramı sağladığını savunur:

1056 Ayrıca teşvikler kendi başlarına kamu yararı ile ilgili grupların ortaya çıkmasından sorumlu değildir. Bu bölümün Kısım Üç'üne bakınız.

Bu kuramın başlangıç noktası, aktörlerin *ortak olarak üretilenlerin hariç tutulabileceği* çeşitli mallardan faydalanmak üzere gruplar kurmuş ya da mevcut gruplara katılmış oldukları varsayımıdır —bu malları ortaya çıkarmak için en az iki (ama genellikle daha fazla sayıda) üretici gerekir. Şu hâlde, herhangi bir grubun devamı, bu gibi malların devamlı olarak üretilmesine bağlıdır; birçok farklı kuralların konulmasını gerektirir —nasıl kural konulacağına ilişkin kurallar ve bir kere üretildikten sonra her üyenin bu mallara nasıl erişeceğini gösteren kurallar.[1057]

1057 Hechter, *Principles of Group Solidarity,* s. 10.

Birçok durumlarda, insanlar karşılık alacakları için, kurallara uyarlar. İş başında insanların kurallara uygun davranmaları, para ve/veya gelecekte terfi etme gibi doğrudan olan karşılıklara bağlıdır. Bundan daha iyi bir teklif karşısında insanlar işi terk ederler.[1058]

1058 Terk etme masrafları da karşılanacak olursa.

Akılsal seçim kuramcıları, yararlardan istifade ederek hiç katkıda bulunmayan bireylerin "beleşçilik" sorununu önlemek ya da hiç olmazsa denetleyebilmek için zorlama ve yaptırımlara olan ihtiyacı vurgulamaktadırlar. Örneğin, Hechter, bunu çözmenin önemli bir yolunun *görünür olmak* olduğunu söyler: "Ortak bir yararın bu şekilde değerlendirilmesi için hem bireysel üretimin hem de dağıtımın çok açıkça görülebilmesi gereklidir."[1059] Avcı ve toplayıcı kabile topluluklarında gıdanın toplanması ve dağıtılmasının her zaman çok açıkça görünebilir toplumsal ortak bir iş olduğuna da işaret eder. Bu gibi durumlarda insanlar herkesin hem katkıda bulunduğunu, hem de kazandığını görebilir. "Hem üretici, hem de tüketici rollerinde bireylerin, beleşçilik sorunlarının ciddiyetinin üstesinden gelebilmek için birbirleri tarafından çok açık olarak görülmeleri gereklidir."[1060]

1059 Michael Hechter, "The Emergence of Cooperative Social Institutions" Michael Hechter, Karl Dieter Opp, ve Reinhard Wippler, ed., *Social Institutions: Their Emergence, Maintenance and Effects* (Berlin: Walter de Gruyter, 1990), s. 13-34, 18.

1060 Hechter, “The Emergence of Cooperative Social Institutions”, s. 21.

Bu süreç bebek bakma halkaları, sendikalar, vb. gibi birlikte girişimlerin nasıl başarılı olduğunu açıklamakta yardımcı olur ama Durkheim’ın “mekanik dayanışma” ya da Tönnies’in *Gemeinschaft* kavramlarının işaret ettiği sıkı gruplar, “dayanışmalı” topluluklar gibi ortak hayat modellerine göre yaşayan gruplar nasıldır? İnsanlar nasıl olup da bunların çoğu zaman her alanı kapsayan taleplerine uymaktadırlar?

Hechter dayanışmayı, “bir karşılığın yokluğu hâlinde uyum göstermek” olarak tanımlar ve bunun, üyeleri çoğu talepkâr ve sınırlayıcı olan topluluk normlarına göre hareket eden birçok grupları farklı ölçülerde nitelendirdiğini kabul eder. Ama, bunun, topluluk ile içsel-leştirme veya özdeşleşme olarak açıklanması yerine, “bireysel uyum ve topluluk dayanışmasının ancak bağımlılık (dependence) ve denetimin (control) ortak etkileri ile sağlandığını” savunur. [1061]

1061 Hechter, *Principles of Group Solidarity,* s. 11.

[131] Hechter’ın bağımlılık görüşü, Emerson ve Cook tarafından gücün tartışılmasında kullanılanın aynıdır.[1062] Bu, bir kimsenin grup tarafından üretilen ortak yararı ne kadar istediğinin *ve daha başka ne kadar seçenek bulunduğunun* bir işlevidir. Bir kimse ne kadar bağımlı ise, grubun sağlayabileceği karşılık ne kadar olursa olsun, o kadar fazla uyum olacaktır. “İnsanlar ne kadar bağımlı iseler, belirli bir yarar ya da malın aynı miktarı için daha fazla vergi ödeyeceklerdir.”[1063] Bu bölümün başında verilmiş olan ekonomi formülü biraz daha farklıdır: Bir tekel tarafından sağlanan mallar, rekabet hâlinde olan birtakım firmalarca sağlanan mallara göre genelde daha pahalı olacaktır.

1062 Bu kitap, s. 438-440’a bakınız.

1063 Hechter, *Principles of Group Solidarity,* s. 46.

* Shtetl: (Geçen yüzyıllarda) Doğu Avrupa boyunca kurulan küçük Yahudi kasaba ve köylerine verilen ad. (ç.n.)

Hechter, Ortodoks ve Reformcu Museviler’in grup üyeliği ve desteğine karşılık, göze aldıkları grup yükümlülüklerine, bir mukayese yapmak için,

dikkat çeker. “Doğu Avrupa Musevileri’nin büyük bir kısmı *shtetl’de** yaşamaya mecbur olduklarında, kapsamlı yükümlülükleri bulunan bir dine mensup oldular. Musevi bireylere tam vatandaşlık hakkı tanındığında ve kendi dindaşlarına daha az bağımlı hâle geldiklerinde, reformcu Musevilik ortodoks anlayışın yerini almaya başladı.”[1064] *Şabat* (Cumartesi) etkinlikleri ile ilgili katı diyet yasa ve kısıtlamalarını, ve günlük ibadet yükümlülüklerini terk edenlerin sayıları giderek arttı.

1064 Hechter, *Principles of Group Solidarity,* s. 57.

Aynı zamanda, insanların grup mecburiyetlerine uymalarını sağlamakta bağımlılık yeterli değildir. Bunun nedeni —özellikle de daha büyük gruplarda— aynıdır: beleşçiliğe teşvik. Grup ne kadar büyük olursa, resmî denetim ve uyumsuzluğa karşı yaptırıma o kadar fazla dayanacaktır. Hechter’a göre, bu durum, üyelerin bağımlı olma derecesi ne kadar fazla olursa olsun ve grup maddi yarar ve mal yerine, ne kadar cemaat duygusu ve destek sağlarsa sağlasın, geçerlidir.

Coser’ın tarikatlar ve devrimci partiler gibi “aç gözlü kurumlar” la[1065] ilgili tartışmasını hatırlatan bir çözümlemede Hechter, —1960 komünleri veya manastır ve yarı manastır topluluklarında (Shaker’lar gibi)— birbirleri ile akraba olmayan kimselerin yaşadığı yerlerde “niyete dayalı” toplulukları inceler. Bunlar, “üyelerinin hepsi de toplumsal ahenkten kaynaklanan —bir cemaat duygusu, arkadaşlık, sevgi ve güven duygusu gibi— ortak yararlar sağlamayı amaçlayan özlü mecburî gruplardır.[1066] Bunlar *başka yerlerde de başarılı olan uyum mekanizmalarını kullandıkları ölçüde* ayakta kalacaklardır.

1065 Bu kitap, s. 194-198’e bakınız.

1066 Hechter, *Principles of Group Solidarity,* s. 148.

Hiyerarşiyi reddeden ve üyelerini gıda ve barınak için gruplarına bağımlı kılmayan ve belirli yükümlülüklere bağlı tutmayan cemaatler nadiren uzun süreli olmaktadır. Buna karşılık, üyelerinin hareketlerini bütün ayrıntılara kadar düzenleyen, —örneğin, ortak yaşama yerleri ve düzenli merasimler ile— terk edenlere büyük maliyetler yükleyen ve ortak mülkiyet üzerinde ısrar ederek bütün ödülleri kolektif hâle getiren topluluklar ise daha uzun

süre ayakta kalabilmektedir. *“Gemeinschaft,* normatif içselleştirmeyi daha fazla yaygınlaştırdığı, ya da daha büyük katılım sağladığı için değil, kurumsal düzeni üyelerinin davranışlarını daha ekonomik olarak denetlemeye elverdiği için *Gesellschaff*’tan daha bütünleştiricidir.”[1067]

1067 Hechter, *Principles of Group Solidarity,* s. 167. “Aç gözlü kurumlar” ile ilgili tamamlayıcı çözümleme için Bölüm 3 Coser kısmına bakınız.

Peter Blau, alışveriş kuramı çalışmasından on yıl sonra, buna benzer bir yaklaşım takip ederek, Durkheim’ın toplumsal bütünleşme kuramına çok yakın gelmiştir.[1068] Durkheim, ilkel toplumların “mekanik dayanışma” (paylaşılan inançlar) ile bir arada tutulmakta olduğuna; modern toplumlarınsa iş bölümünün gerektirdiği karşılıklı bağımlılık, “organik dayanışma” ile bir arada tutulduklarına inanı-yordu.[1069] Durkheim’ın görüşü esas itibarıyla, iş bölümünün, yani giderek artan uzmanlaşmanın, nüfus artışından ve daha sık olan toplumsal etkileşimden kaynaklandığı idi. İş bölümü ne kadar fazla ise biz birbirimize o kadar fazla dayanacak ve kendi kendimize o derecede az yeterli olacağız. Bazı Batı Avrupa ülkelerindeki sendikaların gördükleri gibi örneğin bir su ya da elektrik endüstrisinde bir işçi topluluğu bir ülke ya da hükümeti esir alabilmektedir. 55 milyon İngiliz ve 270 milyon Amerikalı isteseler de kendi kendine yeterli avcı ve gıda toplayıcıları hâline gelemezler.

1068 Peter Blau, *Inequality and Heterogeneity: A Primitive Theory of Social Scructure* (New York: The Free Press, 1977).

1069 Bu kitap, Bölüm 2, s. 47-53’e bakınız.

Ancak, Blau iş bölümünün, işlevsel karşılıklı bağımlılığa neden olmakla beraber, kendi başına bütünleşme yaratamayacağını savunur. Bu, sonuçta bir toplumun farklı üyeleri arasında gerçek ilişkiye bağlıdır ve birçok işçinin birbirleri ile bir araya gelmelerine gerek kalmadan da yüksek düzeylerde karşılıklı bağımlılık pekâlâ mümkün olabilmektedir.

Blau’a göre, bütünleşme için önemli olan bir toplumda insanların toplumsal birliğinin derecesidir. Böylece, *“gelişen iş bölümü, farklı uğraşılar arası toplumsal birliği artırma ihtimali olmakla beraber”,*[1070] bütün durumlarda

otomatik olarak bu sonucu vermemektedir. Bu, alacağı şekle bağlıdır. İş bölümündeki artış, gruplardan "dışarı doğru hareketlilik" arttıkça —örneğin köylülerin şehirlere gitmeleri— fazlala-şacaktır. Bu, daha fazla "belirgin parametre" "pekiştiği" zaman daha düşük olacaktır, ya da daha açık bir ifade ile belirli ve açık olarak tanımlanmış gruplardan insanlar için belirli uğraşılar ayrılmış ise ya da onlar tarafından bu uğraşılar başarılmış ise, Güney Afrika ırk ayırımı bölgesi böyle bir topluma çok açık bir örnektir; ve hâlâ iyi bütünleşmiş bir toplum olmaktan uzaktır. Farklı ırk grupları arasında toplumsal birliğin olmaması, ırk ayırımının mirasıdır.

1070 Bu, "Teorem 28" olarak bilinir. Blau, *Inequality and Heterogeneity*, s. 201.

Özgeciler ve Bağnazlar: Hechter'in savları, şaşırtıcı olan ve insan davranışının akılsal seçim yaklaşımına ters düşen, olduğu gibi kabul edilmiş bazı davranışları kısmen açıklayabilir. Çok bağımlı oldukları gruplara ait olan insanlar, grupların onlardan çok yüksek davranış "vergisi" isteyebileceğini göreceklerdir. Ancak, şaşırtıcı bulduğumuz davranışların çoğu böyle açıklanamaz. Örneğin, İngiltere'de kan ihtiyacı tamamıyla bağışlarla karşılanmaktadır; Birleşik Devletler'de, nüfusun büyük bir kısmı "gönüllü" faaliyetlere zaman ayırmaktadır; ve ne Birleşik Devletler'de ne de Batı ülkelerinin çoğunda oy vermeme ile ilgili ceza vardır. Buralardaki insanlar, komşularının, onların ne yaptıklarından haberli olmadığı —Hechter'ın niyete dayalı cemaatlarından, ya da Coser'ın aç gözlü kurumlarından çok farklı olan— akışkan şehir toplumlarında yaşamaktadırlar.

Kamu tercihi kuramı insanların niçin böyle davrandıkları ile ilgili, ve kıyaslayarak da, nasıl olup da kamu çıkar topluluklarının ortaya çıktığı ile ilgili bazı açıklamalar sağlamaktadır. Bundan sonraki kısımda çalışmaları özetlenen James Coleman, bilinen akılsallık modeline çok yakın ve Homans'ın da alışveriş kuramına yakın bir anlatım getirir. Coleman şöyle der: sizin eylemlerinizden başkaları faydalanıyorsa, o zaman bu onları ödül sağlamaya —diyelim, toplumsal onaylama gibi— teşvik edecektir:

> Böylece, bir kimsenin çabaları, onun gereksinmelerini karşılamaya doğrudan yardımcı olacaktır (bunlar bu çabaların maliyetini tam karşılamasa bile)... aynı zamanda, başkalarından da, onların gereksinmelerini (çıkarlarını) karşılamaya yardımcı olacağından ödüller

de getirecektir. Bazı hâllerde bir arada iki yarar, o kimsenin etkinliklerinin maliyetinden çok daha fazla olacaktır. Bu, bağnazın mantığıdır.[1071]

1071 Coleman, “Free Riders and Zealots”, Cook, ed., *Social Exchange Theory,* s. 63.

Böyle bir açıklama küçük topluluklar için geçerlidir. Ancak çoğu zaman, ilgilendiğimiz davranış görünmezdir. Bizim oy verdiğimizi, kan verdiğimizi, karşılığında bizi ödüllendirmek şöyle dursun, bağışlarda bulunduğumuzu kim bilir? Akılsal seçim kuramı, böylece, gerçekten özgeci davranışın mevcut olduğunu, bunu ve ilgili normları hesaba katmak gereğini kabul etmek zorundadır.

Daha önce Blau’ın (ve bazı önceki yazarların) bu noktada genel *karşılıklılık* normuna başvurduğunu gördük. İnsanlar *beleşçiliği* ahlâk yönünden kabul edilemez olarak görürler ve kendilerini suçlu hissederler ve bunun aksi hâlinde de rahatlarlar. Ancak, bu kendi başına yeterli bir açıklama değildir. Kuramcılar bu normun nasıl ortaya çıktığını göstermeden, boşlukları doldurmak için sanki norm ithal etmektedirler.

[143]Margolis bu meseleye, çoğumuzun iki bakımdan *özgeci* olduğumuzu ileri sürerek yaklaşır.[1072] Bunun birincisi, bizim, insanların bazı şeylere sahip olmalarını istememizdir; bu “yararlar özgeciliği”dir. Dolayısıyla, oy verirken hükümetin insanlar için bir şeyler yapmasını onaylarız; bir miktar bağış yaparız; ve partimiz kazandığı takdirde yalnız kendimizin değil, başkalarının da yararını düşünürüz.[1073] Ama aynı zamanda, ikinci bir “paylaşma özgeciliği” ne göre de hareket ederiz —yani bencil olmayan nedenlerle hareket ettiğimize inandığımızda kendimizi iyi hissederiz. Kan bağışı yapanların çoğu, neden gönüllü oldukları sorulduğunda bu duyguyu belirtmişlerdir.[1074]

1072 Margolis, *Selfishness, Altruism, and Rationality.*

1073 Bu, Mclean’ın işaret ettiği gibi, bütün oy verme kararlarının aritmetiğini değiştirir. Benim partime oy vermiş olmamın yaratacağı fark çok küçük olmakla beraber, bütün diğer oyların toplamı ile bu fark büyüyecektir. Benim oyumun pek küçük de olsa bir fark yaratma şansını

2,500 yerine $ 50,000,000 ile çarparsak oldukça önemli bir miktar ortaya çıkacaktır.

1074 R. M. Titmuss, *The Gift Relationship* (London: Allen and Unwin, 1970) ve Iain McLean ve Jo Poulton, "Good Blood, Bad Blood and the Market: *The Gift Relationship* Revisited," *Journal of Public Policy* 6, 4 (1988): s. 431-45.

Homans'ın toplumsal davranış yasalarının eninde sonunda psikolojik olması gerektiği görüşü, insan özgeciliğinin herhangi bir şekilde açıklanmasına uygulanabilir olarak görünmektedir. Olası bir yaklaşım da, bazı davranışların —özgeciliğin orta dereceleri gibi— bir türe sağlayabileceği üreme üstünlüğünü dikkate alan sosyobiyoloji yaklaşımıdır.[1075] Ancak, son zamanlarda yapılmış olan bazı sosyolojik çalışmalar, akılsal seçim bakış açısı ile, mikrososyolojinin —simgesel etkileşimcilik ya da fenomenoloji gibi— insan kimliğine bakışlarını bir araya getirmenin bize çok şey öğreteceğini göstermiştir.

1075 Bölüm 8'e bakınız.

Kristin Luker, çocuk aldırma tartışmasının iki ucunda bulunan kadın eylemcileri incelemiştir: Kürtaja karşı hareket ile tercih eylemine taraftar harekete önemli zaman süreleri ayıran kadınlar.[1076] Luker, sonuç olarak her iki grubun faaliyetlerinin, yalnızca kendi bireysel kimliklerini nasıl gördükleri ile değil, bütün dünya görüşleri ile bağıntılı olduğunu bulmuştur. Bir siyasî harekete katılmak, bu iki hususun doğrulanarak, başkalarınca daha gerçek hâle getirilmesinin bir yolu olmuştur.

1076 Kristin Luker, *Abortion and the Politics of Motherhood* (Berkeley, California: University of California Press, 1984).

Hayata taraftar hareket ile ilgili olanlar, Luker'a göre, dünyayı erkek ve kadın alanlarına bölünmüş olarak görmektedirler. Onlar için talep üzerine çocuk aldırmak, kadın ve çocukların korunduğu ve herkesin kayıpta olduğu bütün bir toplumsal ilişkiler takımını bozar. Hayata yönelik harekete inanan bir hekim, Luker'a şöyle demiştir:

> [146]Kadın özgürlük hareketinin yanlış yolda olduğuna inanıyorum... Kadınlar üstün insanlardır. Daha medeni ve tabiat itibarıyla daha az bencildirler, ama *şimdi* bencillikte erkeklerle rekabet etmek is-

temektedirler. Ve bir örnek gösterecek kimse kalmadığından erkekler *daha da* bencil olmaya başlamışlardır.[1077]

1077 Luker, *Abortion and the Politics of Motherhood*, s. 163.

Hayata taraftar insanlar, modern toplumda çok çocuk karşıtı duygu olduğunu ve bunun ufak aile kültürel normu içinde ve doğumların, yetişkinlerin meslekî planlarına uygun şekilde zamanlanması gereğine dayalı olduğunu düşünmektedirler. Kendi tutumları bunun tersinedir. Onlar, geleneksel rollere değer vermekte, aile ve ebeveyn sorumluluklarının yüklenilmesi hâlinde, hayatın diğer yönlerinin buna göre ayarlanması gereğine inanmaktadırlar. Hayata taraftar eylemcilerin çoğu, bu rollerin kendi hayatlarında çok önemli olduğu eşler ve annelerdir.

Hayata taraftar hareket içinde etkin yer almak, bu kimselerin bütün dünya görüşleri ve kendileri ile ilgili görüşlerini savunma ve güçlendirmelerine yardımcı olmaktadır. Kendileri ile aynı değerleri ve tavır alışları paylaşan başkaları ile bir arada olmaları, bu sürecin önemli bir parçası olup, bilinç dışı da olsa kendi davranışları ile ilgili kuvvetli bir gerekçe sağlamaktadır. Dünya görüşleri çok farklı olan tercih taraftarı eylemciler için de aynı şey geçerlidir.

Böylece Luker, birlikte ve özgeci davranışı, insanların kendileri için seçmiş oldukları kişiliklerin teyid edilerek onaylanması sürecine bağlar. Bu, eylemcilerin bu işlere ayırdıkları zaman için tam bir akılcı açıklama sağlar. Ancak, Luker'ın çalışmaları, bir kişiliği nasıl geliştirdiğimizi ve dünyamızı elle tutulur, gözle görülür ve gerçek olarak[1078] nasıl deneylemekte olduğumuzu inceleyen simgesel etkileşimcilik ve fenomenolojiye dayanarak, her şeyi kapsayan bir bakış açısı olarak akılsal tercihlerin hem bir sentezini hem de sınırlarını belirtir.

1078 Bölüm 5'e ve 6'ya bakınız.

Ağlar ve Ortaya Çıkan Süreçler

Alışveriş ve diğer akılsal seçim kuramcıları, kurumlar ve normların gelişmelerini, bireyler arası alışverişe dayalı bağlara bağlamak iste-

diklerinden, toplumsal kümeler içinde ve arasındaki temasların yapısı ile ilgilenme eğilimindedirler. Sözgelişi, önceki kısımda Hechter'ın grup dayanışmasını, üyelerin gruba dayandığı ve istediklerini onlara verecek kaynak seçeneklerinin az olduğu durumlara bağladığını gördük. Hechter grup içinde sıkı bir temaslar ağıyla, grup ile dışarısı arasında bağlantıların az olduğu bir durumu ele almaktadır. Simmel "'grup ilişkileri ağı"nı tartışırken,[1079] çağdaş sosyolojide genellikle "ağlar" (networks) terimi daha fazla kullanılmaktadır.

1079 Georg Simmel, "The Web of Group Affiliations", translated Reinhard Bendix, in Kurt H. Wolff, Reinhard Bendix, et al, *Simmel: Translation of Chapters From "Soziologie"* (New York: The Free Press, 1964).

Ağ çözümlemesi, trafik akışını tahmin etmekte gece fotoğrafını kullanan trafik mühendisininki gibidir. Geceleyin bir şehirin trafiğinin havadan uzun pozlu resmini çekecek olursanız, karanlık kısımlarla karışmış ince ve kalın ışık hatlarından (araba farları) oluşan, görünüşte şekilsiz bir örüntü elde edeceksinizdir. Böylece bir fotoğraflar serisini alıp, üst üste koyarsanız, ince ve kalın çizgiler arasındaki fark giderek açık hâle gelecek ve trafik hacmindeki farklar gözükecektir.

151Ağ çözümlemecileri toplumsal ilişkilerle, buna benzer bir şey yaparlar; yukarıdan çekilmiş fotoğraflara dayanan bir resim gibi bir model oluştururlar. Aynı zamanda, en önemlisi, "bu dallanmanın (sonucun) ağdaki insanların davranışlarını nasıl etkilediğini"[1080] belirlemeye çalışırlar. Bu benzetmemizi biraz daha geliştirecek olursak, araba kullananlar (kalabalık yollardan kaçınmak gibi) trafik örün-tüleri hakkında bildiklerine tepki gösterirler ve onlardan etkilenirler (trafik akışının kazalara neden olma eğiliminde olduğu yerlerde çoğu zaman tıkanma gibi). Toplumsal ağlar, bizim tepki gösterdiğimiz ve bizi etkileyen şeylerdir. Tıpkı bazı yol kavşaklarının genellikle çok kaza ya da az sayıda kaza olan yerler olarak düşünüldüğü gibi, toplumsal ağların da[1081] tekrar eden, örüntülü olay ve davranışlar oluşturmak gibi genel özellikleri olabilir.[1082] Burada çok zaman anahtar etken, ağların kişiler arası alışverişe elverişli olup

olmadığıdır; bunun gibi, insanların kendi ağlarında başkalarıyla gizli bağlantıları harekete geçirip geçirmediklerini akılsal seçim bakış açısı ile belirlemek mümkündür.

1080 J. Clyde Mitchell, “Social Networks”, *Annual Reviews of Anthropology* 3 (1947): 279-99.

1081 Diğer hususların eşit olması şartıyla.

1082 Sosyometri veya arkadaşlık ve hoşlanma örüntülerinin incelenmesi, ağ çözümlerinde istatistik tekniklerinin geliştirilmesini teşvik etmiştir. İlk sosyometrik incelemeler genellikle insanlara en çok sevdikleri kimseleri sormuşlar ve sonuçları sıralayarak, bir küme içindeki arkadaşlık yapısını ortaya çıkarmışlardır.
Clyde Mitchell, ağ çözümlemesinin, büyük ölçekli toplumsal durumlarda (görmüş olduğumuz gibi, alışılmış alışveriş kuramı yaklaşımlarına en az elverişli olan) olup bitenleri açıklamaya en uygun yol olduğunu söyler.[1083] Modern, akışkan toplumlarda “meslek yapısı” veya “ekonomik sistem”, birey düzeyinde neler olduğu ve farklı insanların nasıl davrandıkları hakkında açıklama yapmaya yeterli değildir, Mitchell’e göre. İnsanlar birbirlerinden tecrit edilmiş meslekî ya da ekonomik topluluklar içinde yaşamamaktadırlar ve biraz daha ileri bakıp, bu insanların hayatlarının nasıl ve nerede kesiştiğini görmek gereklidir. Şair Dylan Thomas’ın işaret ettiği gibi onlar için grupları dışındaki kişisel bağlar çok önemli olabilir: Dedim ki, “Eğer iyi bir gazeteci olmak istiyorsan, doğru çevrelerce iyi tanınmış olman gereklidir. Morgda *persona grata* olmalısın.”[1084]

1083 Mitchell, “Social Networks”, s. 280.

1084 Dylan Thomas, *Return Journey to Swansea,* sesli kayıt (London: Caedmon, 1972).
Claude Fischer ve arkadaşları, modern hayatın en eskimez görüşlerinden birini eleştirel bir açıdan incelemek için ağ çözümlemesini kullanmışlardır: yani, tarıma dayalı köyden kentin sanayi hayatına geçerken, herhangi bir otantik cemaattan kopmuş bir “yabancılar ulusu” hâline gelmiş olmamız.[1085] Fischer’a göre, buradan şu çıkar: İnsanlar yakın arkadaş ve

desteği yerel toplumsal ilişkilerden sağlarlar ve yeni gelmiş olan insanlar muhtemelen yalnız kalacak ve psikolojik olarak ıstırap çekeceklerdir.

1085 Claude S. Fischer ve Robert M. Jackson, C. Ann Steve, Kathleen Gerson, Lynne McCallister Jones ve M. Baldassare, *Networks and Places: Social Relations in the Urban Setting* (New York: The Free Press, 1977). Fischer'in dediği *"bir yabancılar ulusu"*, Vance Packard, *A Nation of Stran*gers'dedir (New York: McKay, 1972). Bununla ilgili görüşler için s. 37-39

Gemeinschaft ve *Gesellschaft* tartışmasına bakınız.

[155]Ancak Detroit verileri, arkadaşları yerel bir komşu topluluktan olan kişilerin farklı ya da özellikle şanslı bir azınlık olduğunu göstermemiştir.[1086] Modern haberleşmeler insanların uzak mesafelerde arkadaşlıklarını sürdürmelerini ve onlardan gerçek destek almalarını mümkün kılmıştır -şüphesiz bu, kısmen modern toplumlarda kurulan ve sürdürülen arkadaşlıkların hısım akrabalık dolayısı ile değil, taraflarca seçilmiş olması dolayısıyladır. Fischer'ın incelemesinden sonra geçen yirmi yıl bize, "sörf yapan", kendileri gibi düşünen küresel tartışma gruplarına katılan milyonlarca insanı, Kızılderili köylü-lerce tarlalarda kullanılan cep telefonlarını ve *e-mail* ağırlığı altında çöken yerel telefon şebekelerini getirmiştir. Teknoloji böylece insanların duygusal şebekeleri ile coğrafi mesafe arasındaki bağlantıyı giderek daha da kısaltmaktadır.[1087]

1086 Fisher, et al., *Networks and Places*, s. 156.

1087 Frances Cairncross, *The Death of Distance* (Cambridge: Harvard University Business School Press, 1997).

[159]Granovetter'in "zayıf bağların gücü" görüşü, şebeke yoğunluğunun etkileri ile ilgilidir: yani bir insanın tanıdıkları arasındaki bağlantıların sayısı.[1088] Ona göre, bütün arkadaşların birbirlerini tanıdıkları yoğun şebekelerdeki insanlar, bu yüzden daha geniş nüfus çevreleriyle temastan ve bilgiden nispeten uzak kalma durumundadırlar. Gevşek ağlar ve zayıf bağlar, sadece bilgi-haberin yayılması ve büyük toplumda bağlılık

yaratmayı sağlama bakımından değil, aynı zamanda, bireysel hedeflere erişme bakımından da önemlidir.[1089] Sözgelişi, "yalnızca tanıdıklar"ınız, yakın arkadaşlarınızdan daha çok size bir iş bulma hususunda yardımcı olma durumundadırlar; çünkü, daha ayrı çevrelerde bulunduklarından, sizden daha farklı bilgilere erişme olanağına sahiptirler. Orta sınıf toplulukların genellikle işçi sınıfı toplumuna oranla kendilerini istenilmeyen gelişmelere karşı daha iyi koruyabilmelerinin arkasında *zayıf bağlar* önemli bir nedendir. Orta sınıf yakınlarında yaşayan bir kişi, uygun yerde bir haber verebilecek veya bir mahkemede delil gösterebilecek ya da yerel gazetede sözü edilebilecek bir kişi tanıyor olabilir.[1090]

1088 Mark Granovetter, "The Strength of Weak Ties", *American Journal of Sociology* 78, 6 (1973): 1360-68, ve "The Strength of Weak Ties, A Network Theory Revisited", Collins, ed., *Sociological Theory 1983* (San Francisco: Jossey-Bass, 1983), s. 201-32.

1089 Blau'ın benzer görüşleri için bu kitap, s. 467-468'e bakınız. Ağ kuramının klasik önermelerinden biri de çok dallı ilişkilerin tek dallı ilişkilere göre daha yoğun olduğudur. Başka bir deyişle, insanlar arasındaki bağlar ne kadar çok ise, onların mecburiyetleri yerine getirme olasılığı daha fazla olacak ve daha çok yardım görebileceklerdir.

1090 Mitchell, "Social Networks", s. 283.

İş bulmak ile ilgili araştırmasında Granovetter bazen şu kabullerin yapıldığını söyler:

> '*Modernleşme*'nin gelişmesi, bireyleri belirli toplumsal muhitlerin zorla kabul ettirdiği sınırlamalardan kurtaran resmî ve 'evrenselci' usullerin kullanımına yol açmaktadır. Ancak deneysel sosyolojik araştırmalar, devamlı olarak, resmen akılsallaştırılmış olan, gayri-resmî etkileşim sistemlerinin hayatî önemini göstermektedir.[1091]

1091 Mark Granovetter, *Getting a Job: Study Contacts and Careers,* 2. baskı (Chicago: Chicago University Press, 1995), s. 4.

Granovetter (Fischer gibi) modern toplumların, bireylere neler olduğunu açıklamakta “özelin ve kişisel olanın önemli olduğunu savunarak, eski tip küçük topluluklardan çok farklı olarak kavramlaştırılma-sını sorgular.[1092] Son beş yıl içinde iş değiştirmiş olan profesyonel, teknik ve idârî düzey elemanlarına ilişkin araştırmasında, bunlardan ancak yüzde 19’unun yeni işlerini ilânlar gibi yollardan bulmuş oldukları: yüzde 19’unun iş verene doğrudan müracaatla ve yüzde 56’dan az olmayan bir sayının da kişisel temaslar sonucu yeni işlere girdiklerini görmüştür. Zayıf bağlantıların genel olarak önemli olduğu görüşüne uygun olarak, bu temasların çoğu (%80’in üzerinde) yakın aile ve arkadaş ya da öğretmenlerden çok, nisbeten uzak tanıdıklardır.[1093]

1092 Granovetter modern toplumların gerçekten “evrenselci” olup olmadığını araştırırken Parsons’un kalıp değişkenleri dilini kullanır.

1093 Granovetter, *Getting a Job.* Aynı zamanda, Mark Granovetter ve Richard Swedberg, ed., *The Sociology of Economic Life* (Boulder, Col.:Westview, 1992).

[162]Bilginin, ilişkileri birbirleri ile sıkı olan bir toplulukta paylaşılacağını düşünecek olursanız, herkesin bundan haberli olacağı açıktır. Yeni bilginin (haberin) -mesela sizin becerilerinize sahip bir kimse için bir iş olanağı-topluluğun dışından, dışarıdakiler ile olan zayıf bağlantılar yolu ile gelmesi gereklidir. *Ghettolarda* yaşayanların çok zor iş bulmalarının nedenlerinden biri, bu gibi bağlantıları az olan bir toplum içinde yaşamakta olmalarıdır: *yoğun ve sınırlanmış bir ağ içinde* bulunmaktadırlar.

Tutuklunun çıkmazı ile ilgili çalışmalarını tartışmış olduğumuz Raymond Boudon da,[1094] toplumsal olayın oluşmasının ancak, gerisinde bulunan ağlar ve bireysel davranışla anlaşılabileceğini vurgulamaktadır. Örnek olarak bir kırsal toplulukta yeni tarımsal tekniklerin yayılışını alır: ilk önce çok yavaş başlar ve insanların çoğu tarafından kabul edilinceye kadar hızlanır ve sonra tekrar dramatik olarak yavaşlar.[1095] Buna benzer örüntüleri birçok yeniliklerde görmek mümkündür -video kayıt edicilerin

satın alınması, yeni bir *sitcom* ile ilgili olarak hazırlıklar, yeni meşrubatın satışları vb.

1094 Bu kitap, s. 442-445'e bakınız.

1095 Grafik olarak gösterildiği takdirde bu, S biçiminde bir grafik ya da merkezden etrafa muntazam olmayan bir şekilde yayılan mürekkep lekesi gibi görünür. Raymond Boudon, *The Logic of Social Action: An Introduction to Sociological Analysis,* çev. David Silverman (London: Routledge and Kegan Paul, 1981).

Bu örüntü, toplumbilimciler için ilgi çekici, pazarlamacı idareciler için de çok ilgi çekicidir ve bu yeni bir şey karşısında insanların önce bunu duyacakları, sonra kullanıp kullanmadıklarını öğrenmek üzere arkadaşları ile görüşecekleri ve ancak o zaman harekete geçecekleri gerçeğinden ileri gelir. Başka bir deyişle, kişisel tavsiye ve temas, medyada ve reklamcılıkta doymuş olan toplumda bile çok önemlidir. Başlangıçta, ancak çok az sayıda insan -değişim ve yeniliği en fazla sevenler- bilgi sahibi olacak ya da ürünü deneyecektir; bundan sonra biraz yavaşlama eğilimi olacaktır. Sonra, giderek daha fazla insan katıldıkça, kendi ağınızdan bir kimseye sorduğunuzda, yardımcı olacak bir yanıt almanız ya da sorulmadan herhangi bir kimseden ilgili bilgi alınması mümkün olacaktır. Ancak bazıları, kullanıcıların oluşturduğu başlıca şebekeler ile seyrek olarak sürdürülen bağlantılara sahip; diğer bazıları da yeniliklerden hoşlanmaz kişiler olarak kalacaklardır. Bunlar, ürünü hiçbir zaman kullanamayacak ya da uygulamayacaklardır.

166Ağ çözümlemecilerin hepsi, kendilerini akılsal seçime inanmış olarak tanımlamazlar ya da alışveriş kuramına inanmazlar; ama mik-ro ile makro arasındaki bağlantı ve toplumsal olayların, bireysel davranıştan nasıl kaynaklandığı hususunda aynı ilgiyi paylaşırlar. Böyle yapmakla *onlar da* Homans ya da Blau gibi temel psikolojik olaylar -insanlarda görüş oluşturmakta yüz yüze temas ve tavsiyeler gibi-ağların yapısı ve bilginin paylaşılmasında bunların sağladığı imkânlar ve evvelce tartışılmış olan, alışverişin bağımlılık ve güç gibi yönleri üzerinde odaklanırlar.

Kısım 3 - James Coleman ve Toplumsal Kuramın Temelleri

James Coleman (1926-1995) kuram ve uygulamayı ya da araştırma ve politikayı her zaman çok iç içe görmüş olan bir toplumbilimcidir. Senatör Daniel Patrick Moynihan 1995'te, onun anısına yapılmış olan bir merasimde, Coleman'ın, eğitimde fırsat eşitliği ile ilgili olarak hükümet için yapmış olduğu bir çalışmanın yayınlanması üzerine çıkan tartışmaya nasıl karıştığını ve yaptığı çalışma ve şahsına yönelmiş hücumları nasıl bir sabırla karşılamış olduğunu hatırlatmıştır. "Zamanlarının entelektüel gündeminde büyük bir yer almış olan insan sayısı çok azdır... ve hem entelektüel hem politik tartışmayı etkilemiş olan düşünürler topluluğu bundan daha da küçüktür. James Coleman'ın çalışmaları, bir kuşağa dair eğitim ve sosyoloji alanlarındaki bilim ve politikanın temelini teşkil etmiştir."[1096] Nobel sahibi ve Chicago Üniversitesi'nden profesör arkadaşı Gary Becker onu, "Kendi kuşağının en yaratıcı toplumbilimcisi" olarak tanımlamış ve *Foundations of Social Theory* (Toplumsal Kuramın Temelleri) başlıklı büyük eserini, "Uzun bir süreden beri toplumsal kuramda en önemli eser"[1097] olarak selamlamıştır.

1096 James Coleman için anma merasiminde Senatör Daniel Patrick Moynihan'ın konuşmasından alınmıştır (Rockefeller Memorial Kilisesi,Chicago, 19 Mayıs 1995) ve Jon Clark'ın, *James S. Coleman* (Bristol, Pa.: Falmer, 1996)'ında yeniden yayın.

1097 Clark, *James S. Coleman*'da yeniden yayımlanan, Gary S. Becker'ın anma merasimi konuşmasından.

[168]James Coleman, Indiana Bedford'da doğdu; Kentucky, Louisville' de liseyi okudu; lisans derecesini Purdue'da aldı ve bir kimyager olarak Eastman Kodak'ta çalışmaya gitti. 1951 de, yaptığı işten hoşnut olmadığından Columbia Üniversitesi'ne doktora öğrencisi olarak kaydoldu. Sonraları, Columbia'dan sonra "Farklı bir insan oldum, farklı hedefleri olan farklı bir yöne doğru gidiyorum"[1098] diyecektir. İsveç'te Stockholm Üniversitesi'nde Richard Swedberg, Amerikan toplumbilimcilerin Columbia'nın önemi ve "kelimenin tam anlamı ile sosyolojik anlamda ortak bir entelektüel üslup ve yaklaşıma sahip bilim adamları ve onların

öğrencilerinden oluşan bir 'yaşayan varlık' olduğunu henüz anlamamışlardır"[1099] der. Coleman'ı en çok etkileyenler Paul Lazarsfeld, Seymour Martin Lipset ve Robert Merton olmuştur: daha sonraları şöyle yazmıştır. "Lipset *ile* çalıştım, Lazars-feld *için* çalıştım ve Merton *gibi olmaya* çalıştım."[1100] Ve *Foundations of Social Theory* kitabını, "öğretmenim Robert K. Merton'a" diye ithaf etmiştir.[1101]

1098 Richard Swedberg, "Analyzing the Economy: On the Contribution of James S. Coleman", Clark, *James S. Coleman,* s. 314'den alıntı.

1099 Richard Swedberg," Analyzing the Economy: On the Contribution of James S. Coleman", Clark, *James S. Coleman,* s. 313.

1100 James S. Coleman, "Robert K. Merton as Teacher", J. Clark, C. Mogdil ve S. Mogdil, Ed., *Robert K. Merton,* (London: Falmer, 1990).

1101 James S. Coleman, *Foundations of Social Theory* (Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press, 1990). Kitap ile ilgili bir sempozyum değerlendirmesi için: *Theory and Society,* 21.2 (April 1992)'ye bakınız.

170*Işlevselcilik* ve *akılsal seçim,* genellikle, bağlantılı olmaları şöyle dursun, birbirleriyle uyuşur olarak bile kabul edilmez; ama Merton ve Coleman toplumsal kurumların gelişmelerini bireysel kaygılara bağlamada ve toplumsal normlara olan ilgilerinde birbirlerine benzerler. Merton'un politik mekanizmayı çözümlemesi,[1102] Coleman'ın Kongre'de politikacıların davranışı ile ilgili olanlar gibi burada anlatılmış olan ve Coleman tarafından kullanılmış bazı çalışmalardaki bakış açısına benzemektedir. Coleman'ın savı, mikro ve makro düzeyler arası bağlantıların en iyi şekilde, sistematik olarak bir akılsal seçim bakış açısı ile açıklanabileceğidir. Bu kısımda, yaklaşımı ve *Foundations of Social Theory* ve daha eski yayınlarına dayalı olarak, kamu tercihleri ve oyunlar

kuramı alanlarındaki eserlerle ilişkisi özetlenmektedir. İlk olarak koalisyon oluşturulması, daha sonra güven ve grup normlarının teşekkül etmesi ve son olarak Coleman'ın *toplumsal sermaye* ve birleşik (corporate) aktörler görüşleri ele alınıyor.

1102 Bu kitap, s. 87-88'e bakınız.

Koalisyonlar, Güven ve Normlar Koalisyon Oluşturulması

Coleman, her zaman, bireysel kararların bir kere birikince, çoğu zaman beklenmedik toplumsal etkiler üretmesi ile ilgilendi. Ona göre, Kongre ya da Parlamento oyları gibi oyları, bireylerin faydalandığı en yüksek dereceye çıkarma esasında düşünüldüğü zaman, anlamak daha kolaydır. Ona göre, insanlar bazı meselelere daha fazla, bazılarına da daha az önem vermektedirler. Bu yüzden, bazı meseleler üzerindeki kısmî kontrollerini diğer bazıları üzerinde daha büyük kontrol elde etme olasılığı ile değiştirerek kendileri için en iyi olanını sağlamaya çalışırlar. Örneğin bir Kongre üyesi bir mesai arkadaşı ile bir yasa üzerinde birlikte oy kullanırken, belirli bir komisyona *seçilmesinde* onun desteğini alma gibi bir *karşılığı* düşünür.[1103]

1103 Özellikle, James S. Coleman, "Foundations of a Theory of Collective Decisions", *American Journal of Sociology,* LXXI (1966): 615-27'ye bakınız. James S. Coleman, *The Mathematics of Collective Action* (Chicago, Aldine, 1973). Olson, *The Logic of Collective Action*'a bakınız.

Coleman koalisyon oluşturma ile ilgili bazı kuramlarını, seçmenleri çeşitli meselelerle az çok ilgili olan meclis üyeleri rolü oynayan oyuncuları içeren bir oyun kurarak dener.[1104] Oyun süresinde, çeşitli meseleler oya sunulacak, ve önceden tahmin edildiği gibi, oyuncular seçmenlerinin ilgi derecelerine göre "yararsız" gücü, "yararlı" güç ile değiştirerek her zaman koalisyonlar kuracaklardır. *Ayrıca, üzerinde pazarlık yapılacak ne kadar*

çok mesele varsa —yani alışveriş için ne kadar olasılık varsa- oyuncular için, *ilgi duydukları belirli meseleler üzerinde, kazanan koalisyonlar oluşturmak* o kadar kolay olacaktır.

1104 James S. Coleman, *Individual lnterest and Collective Action: Selected Essays* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986). James S. Coleman, "Free Riders and Zealots", Cook, ed., *Social Exchange Theory'ye* bakınız.

175Bu gibi durumlar, daha önce verilmiş olan *tutuklunun çıkmazı* örneklerinden çok farklıdır. Coleman'ın oyuncuları bir defaya mahsus kararlar ile değil, uzun süren ilişkiler ile ilgilidirler. Coleman, oyun devam ettikçe bütün oyuncuların güvenilir hâle geldiğini; yani, ne şekilde oy vereceklerine söz vermişlerse, sözlerini tuttuklarını görmüştür.[1105] Ayrıca daha önceleri sözlerini tutmama eğilimi göstermiş oyuncular güvenilir olmama şöhretlerinin kendileri için engel teşkil ettiğini görmüşlerdir. Bu yüzden, güveni tekrar sağlamak için kendilerine daha az yararlı olan, daha önce belirtilmiş olan[1106] Cook ve Emerson örneğinde olduğu gibi hakkaniyete inandıklarından değil; bu, 'akılsal olarak kendi çıkarlarına uygun olacağı için alışverişleri seçmişlerdir.

1105 Özgeci davranışın birçok bakımlardan akılsal seçim kuramcılarınınki ile örtüşen sosyobiyoloji tartışması için Bölüm 8 bakınız.

1106 Bu kitap, s. 438-442'ye bakınız.

Bu şekilde bireylerin tercihleri ve kararlarına dayalı çözümleme, insanların oldukça özerk oldukları yerlerde en iyi sonuçları vermektedir. Böylece, çağdaş Amerikan yasa yapıcıları, kendi yerel zeminlerini kazanmak için, Coleman'ın oyuncuları gibi davranabilirler ve öyle davranmaktadırlar. Diğer birçok Batı demokrasilerinde ise, yasa yapıcıları, oy verme şeklini çok sıkı kontrol altında tutan politik parti üyeleri olarak seçilmektedirler. Ancak, burada da akılsal seçim ilkelerine dayalı koalisyonlar kuramını uygulayabiliriz. Burada bireysel yasa yapıcılarının oyları yerine, politikacıların bir araya topladıkları politikalar bileşimi uygulanır.

Böyle bir kuram, politikacıların işe seçimleri kazanmak için girmiş oldukları gerçeğinden başlar. Bunun için de, oy vericilerden — çiftçiler, emekliler ve öğretmenler gibi çıkarlarına hizmet etmeye söz verdikleri gruplar— koalisyonlar oluştururlar. Eğer bir parti devamlı olarak kaybediyor olursa, o zaman o partinin politikacıları rakiplerinin kazanmakta olan koalisyonunu bozarak, yeteri sayıda seçmeni kendi taraflarına çekebilmek için çareler bulmaya çalışacaklardır.[1107]

1107 Koalisyon kuramı tartışması geniş ölçüde lain Mclean, *Public Choice: An Introduction* (Oxford: Basil Blackwell, 1987) ve özellikle bölüm 6, "Winning Elections and winning Power: The Theory of Political Coalitions"a dayalıdır.

177Amerikan koalisyonlarını incelemek kolaydır; çünkü, ulusal düzeyde birbirleri ile mücadele eden her zaman iki parti olmuştur.[1108] Bağımsızlık zamanında bu çatışma, Kuzey imalatçılarını temsil eden Federalistler ile sonradan Demokratik Parti olan tarımsal koalisyon arasında olmuştur. Ancak 1816 ile Sivil Savaş'ın başlangıcı arasında tek partili idare egemen olmuştur. Güneyden ve Batıdan köle sahibi olan ve köle sahibi olmayan çiftçileri temsil eden Demokratlar koalisyonu o kadar başarılı olmuştur ki, şehirler ve Kuzeydoğu hiç kazanamamıştır.

1108 Ya da kazanma şansı olan yalnız iki parti.

Akılsal seçim kuramcıları, bu durumda azınlığa düşen işin, koalisyonu bölecek bir sorun bulmak olduğunu söylerler. Göçler ve Far-masonlar'ın (Freemasons) rolü üzerinde durmakla Demokratik koalisyonu bozamayacaklarını anlayınca, başarı şanslarını kölelikte bul-muşlardır.[1109] "Kuzeyli politikacıların bir kısmı, rakipleri bunun bilinen nedenlerle sırf amaca varmak için kullanıldığını bildikleri hâlde, kölelik meselesini ele almışlardır... Kölelik sorununu ele almak Jack-soncı koalisyonu veya birliği bozmuştur."[182] Bu manevranın etkili olabilmesi için köleliğe karşı duyulan nefretin devam etmesi gerekli olmakla beraber akılsal seçim kuramcıları, oyları İç Savaş hâline dönüştürmek için, "akılsal" ve kendi menfaatleri peşinde koşan aktörlere iş düştüğünü söyleyeceklerdir.

[1109] Özellikle W. H. Riker, *Liberalism Against Populism: A Confrontation Between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice,* (San Francisco: W. H. Freeman, 1982)'ye bakınız.

Güven ve Topluluk Normlarının Oluşması

Coleman'ın yasa koyucu koalisyonlar çözümlemesi, oyunun içinde bulunan oyuncuların kendi menfaatlerini düşünmeye devam etmeleri hâlinde bile, katılımcı davranışın gelişmekte olduğunu göstermesi bakımından özellikle ilgi çekicidir. Burada önemli olan faktör, bu kimselerin aynı zamanda uzun süreli bir ilişki içinde bulunmakta olmalarıdır. Böylece, Coleman'ın oyuncuları sözlerini tutarak, güven veren şekilde davranmışlardır; eğer böyle hareket etmemiş olsalardı, bunun menfaatleri icabı olmadığını göreceklerdi.
181

Özellikle W. H. Riker, *Liberalism Against Populism: A Confrontation Between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice,* (San Francisco: W. H. Freeman, 1982)'ye bakınız.

182 Mac Lean, *Public Choice,* s. 107.

Bu tür "iyi davranışın" gelişmesi, insanlar birbirleri ile ne kadar uzun zaman geçirirlerse ve birbirlerine ne kadar çok dayanırlarsa o kadar olasıdır. Boudon'un Fransız öğrencilerin tercihleri ile ilgili çalışmasını anlatırken, burada iki kişilik tutuklunun çıkmazı oyunu modelinin nasıl kullanılabileceğini gördük. Bu iyi sonuç vermişti;

çünkü, öğrenciler kendileri için uzun vadeli sonuçlar verecek olsa bile tek bir karar almışlardı.

Coleman *güven* ile ilgili tartışmalarında uzun *vadeli ilişkilerin* etkileri üzerinde durur.[1110] Güvenin, insan etkileşiminin ne kadar temel bir öğesi olduğunu vurgular; çünkü, güvenin varlığı, hem güven duyan hem de güvenilen kimse bakımından, "başka türlü yapılamayacak olan" bir şeyin yapılmasına müsaade etmektedir.[1111] Güven gerektiren temasları

başkalarından farklı yapan husus, *güvenilen kimsenin güvenilir olmadığının ortaya çıkması hâlinde, gizil kaybın, gizil kazançtan daha fazla olması olasılığıdır* ve bu arada zaman kayıpları söz konusudur. Güven gösteren kişinin bekleyeceği kazanç gelecekte uzun bir zaman içinde gerçekleşebilir olacaktır.

1110 Coleman, *Foundations of Social Theory.*

1111 Coleman, *Foundations of Social Theory,* s. 97.

Posta ile yapılan sipariş alışverişler, modern toplumun işleyişi bakımından güvenin ne kadar önemli olduğunu gösterir. İkinizden birisinin başlaması gereklidir; ya siz önden ödeme yaparak firmanın malı teslim etmesini bekleyeceksiniz ya da firma malı gönderip, size güvenecektir. Tabii ki, yasal çareler vardır; fakat hiçbiriniz 10$ veya 20$'lık bir alışveriş için büyük avukatlık ücretleri ödemeyi istemeye-ceksinizdir. Coleman, Joseph Wechsberg tarafından bu noktayı aydınlatan ticaret bankacılığı ile ilgili bir kitaptan bir örnek verir. Sahne; bir Cuma günü öğleden sonra, Londra'da tüccar bankerler, Hambros:

> [183]Telefon hattında tanınmış bir gemi sahibi vardır. Derhal yardıma ihtiyacı vardır. Gelecek yarım saat içinde tam olarak iki yüz bin İngiliz lirasına ihtiyacı vardır...[1112] Gemilerinden biri büyük bir Amsterdam tersanesinde tamir görmüştür. Birkaç dakika önce kaptanı aramıştır. Amsterdam tersanesi 200.000 pound tutarında nakit ödeme yapılmazsa gemiyi bırakmayacaktır. Aksi hâlde gemi hafta sonu bağlı kalacak ve sahibi en az yirmi bin pound zarara girmiş olacaktır.[1113]

1112 Bu 1960'ların başlarında olmuştur. Bugün bu meblağ en az on misli olacaktır.

1113 Joseph Wechsberg, *The Merchant Bankers* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1967), s. 22; Coleman, *Foundations of Theory'den,* s. 92.

Gemi sahibinin konuştuğu Hambros'un müdürü bu talep karşısında hiç telaşlanmamıştır. Üstleri ile bir toplantı istememiş ya da borçlanma komisyonuna bir muhtıra yazmayı düşünmemiştir. Bunun yerine, sıkıntılı gemi sahibine zamanın geç olduğunu ve Amsterdam'daki bankerlerin hafta

sonu için evlerine gitmiş olabileceklerini söylemiştir. Ancak orada Hambros'un "mukabil"i olan banka ile temas etmeye çalışacaktır. Gemi sahibinin hattan ayrılmaması gereklidir, iş uzun sürmeyecektir. Ondan sonra Amsterdam'a bir teleks gönderir ve birkaç dakika içinde ikinci bir telefon çalar. Bu Amsterdam bankasıdır. Hambros'dan gelen tek bir telekse dayanarak, tersaneye telefon etmişler ve onarım faturası karşılığı nakitin derhal tersanenin emrinde olduğunu teyid etmişlerdir. Bundan sonra Hambros'daki idareci öbür hatta bekleyen gemi sahibine, kaptanına denize açılma emrini verebileceğini bildirmiştir.
Bu alışverişte Hambros büyük bir meblağın gemi sahibince ödeneceğine güvenmiş ve Amsterdam bankası da Hambros'a aynı şekilde güvenmiştir. Ayrıca bütün bunlar telefon görüşmeleri ile ve tek bir telekse (üzerinde bir imza bile taşımayan faks muadili) dayanılarak yapılmıştır. Hambros idarecisi teyid (doğrulama) istemiş olsaydı, üstleri ile konuşsa, kayıtları kontrol etse idi, durumun şöyle olacağını açıklamıştır: "Amsterdam'dan kredi sağlamakta çok gecikilecekti. Müşterimiz hafta sonunda yirmi bin pound kaybetmiş olacak, biz de iyi bir müşteri kaybedebilecektik."[1114]

1114 Wechsberg, *The Merchant Bankers,* s. 23.

Ayrıca, "riskin göründüğü kadar korkunç olmadığına" işaret etmiştir. Bu alışverişteki bütün tarafların uzun süreli ilişkiden sağlayacakları çıkarlar vardı ve hepsi de iyi niyetlerinden şüphe edildiği takdirde çok şey kaybedeceklerdi.

Son yirmi yıl zarfında bütün toplumsal bilimlerdeki araştırmacılar tarafından, insan davranışı ve bunun bir oyun modeline uydurulabil-mesi üzerine çok şey yazılmıştır. Bu alana olan ilgi, kısmen insanların, birçok durumlarda hayâlî tutuklular gibi hareket etmediklerinin görülmüş olmasından kaynaklanmıştır. Önceki kısımda, alışveriş kuramcılarının, alışverişin nasıl duygusal bağlar yarattığının ipuçlarını toplamakta olduklarını ve insanların her zaman bireysel çıkarlarını artırmanın peşinde olmadıklarını, ama bunun yerine ortaklarıyla paylaşmak ve onları da yararlandırmak istediklerini gösterdiklerini öğ-rendik.[1115]

1115 Bu kitap, s. 438-440'a bakınız.

Bu çalışma uzun süreli bir ilişkinin parçası olan temasların önemini vurgulamaktadır. İnsanların bu durumlardaki davranışlarının büyük bir

kısmı, “iki kişilik karşılaşmalar” ya da oyunlar olarak düşünülebilir ve burada insanların genellikle çok basit (ve akılsal) kurallara uyduklarını görürüz. “Ben şimdi diğer kişi ile iş birliği yapacak olursam, ve eğer yeniden bir sefer olursa, o seferde onun benimle iş birliği yapma olasılığı vardır... Her ikimizin de geleceği, oldukça yüksek bir getiri olarak değerlendirdiğimize ve tekrar buluşmamız olası olduğuna söre, bu iş sonuç verecektir.”[1116]

1116 Iain Mclean, “Review Article: Some Recent Work in Public Choice”, *British Journal of Political Science* 16 (1989) s. 377-94.

Burada kullanılacak en açık akılsal strateji aynı şekilde mukabele etmektir. Bu, ben seninle ilk oyunda (karşılaşmada) iş birliği yapacağım, ama ondan sonra, ben de senin ilk seferde yaptığının aynını yapacağım; yani, beni kandırırsan, ben de seni kandıracağım ve iş birliği yaparsan, ben de yaparım, demektir. Söz konusu olan, basit görünmekle beraber, oyunları kazanmak için çok başarılı bir stratejidir ve bununla sağlam ve iş birliğine dayanan toplumsal kümeler oluşur.[1117]

1117 Özellikle, Robert Aelrod, “The Emergence of Cooperation Among Egoists”, *American Political Science Review* LXXV (1981): 306-18, ve *The Evolution of Cooperation* (New York: Basic Books, 1984); ve J. Maynard Smith, *Evolution and the Theory of Games* (Cambridge: Cambridge University Press,1982) bakınız. Sosyobiyoloji, hayvanlardaki karşılıklı özgecilik
dolayısıyla, bu alanda önemli bir kaynaktır (Bölüm 8’e bakınız). Richard Dawkins hayvanlar arasında farklı stratejilerle ilgili fevkalade bir giriş sağlamıştır, “enayiler” (her zaman yardım edenler, “hilekârlar” (hiç yardım etmeyenler) ve “kinciler” (her zaman ilk seferinde yardım edip karşılığını alamadıkları kimselere diş bileyenler)in elde ettikleri karşılıklar ile ilgili çözümlemeleri dikkate değerdir. Richard Dawkins, *The Selfish Gene* (Oxford: Oxford University Press, 1976), Bölüm 10.

188 Akılsal seçim kuramcıları bu çözümlemeyi “değersiz mallar” pazarı ile ilgili tartışmada daha da ileriye götürmüşlerdir. Diyelim ki, ben ufak bir kullanılmış araba satıcısıyım ve arabalarımdan bazıları değersizdir. Siz zaten bir araba almak üzere gelirseniz, ben bunun belki de size yapacağım

tek satış olacağını düşüneceğim. (Ben aynı zamanda size pek güvenmemekte, kredinizin pek iyi olmadığını düşünmekteyim). Açıkçası size beğendiğiniz arabanın değersiz olduğunu söylemem için bir nedenim yoktur. Keşke size hiç satın almamış olduğum bir arabayı kakalayabilsem; ne iyi olur.

Maalesef, müşteri de benim gibi durumun farkındadır. Piyasadaki kötü malların etkisi, bizim davranışımızı değiştirmesi, ve bize pahalıya mal olmasıdır. Örneğin kullanılmış arabalar konusunda, bir araba almanın en ucuz yolu bir başka kimseden almaktır; buna göre daha az ucuz olanı ufak bir kullanılmış araba satıcısından almak; ve en pahalısı büyük yerleşik bir firmadan almaktır. Şu hâlde, niçin hepimiz bu sonuncusuna gideriz: “kötü mal” sorunu yüzünden. Büyük bir satıcı uzun bir süre için kalıcıdır, şöhretine değer verir ve bir gün yeni arabalar da satacağını ümit eder. Şu hâlde kendi mantığımıza göre, bu durumda kötü mal almış olma olasılığı daha azdır. Böylece, komşu bloktaki bir kimseden istediğimiz arabayı alma yerine, daha pahalı ve muhtemelen daha kötü olan bir arabayı bir satış yerinden satın alırız.

Bu çözümlemelerin vurguladığı, bir sefere mahsus ilişkiler ile devam eden ilişkiler arasındaki önemli farktır. Bu olasılıklardan birincisi, kullanılmış araba satışları ile ev satışlarını kapsar ve aldatmaca hususu burada meşhurdur. Ayrıca, bu durumlarda aldatmaya kalkışan kimseler, başka zamanlarda bunu yapmayı akıllarına bile getirmezler. Başka bir deyişle, insanların normlara uyup uymayacakları, karşılarındaki akılcı tercihlere bağlıdır —ne kadarını gözden kaçırabilecekler ve ne kadar kazanmayı ümit edeceklerdir?

Bütün bu oyunlarda en büyük vurgu, bir kimsenin diğer bir kimsenin davranışını nasıl algıladığıdır. Aynı şey toplumsal hayat için de geçerlidir. Coleman, “güven sistemleri” yaratmakta (yani hakkında az şey ya da hiçbir şey bilmediğimiz bir kimseye güvenmenin doğru olduğu durumlar) “aracıların” önemini ayrıntılarıyla tartışır. Yukarıda verilmiş olan örnekte Hambros bir aracıdır; Amsterdam bankası, Hambros’a güvendiği için gemi sahibine güvenmiştir. Coleman’ın belirttiği gibi modern hayatta, güven dağılımı çarpıktır.... büyük saygın örgütlerde istihdam edilmiş olan idârî mevkilerde çalışanlar kendilerine her şekilde güvenildiğini görmektedirler. Hayattaki yolları açıktır... Buna karşılık, bunun böyle olmadığı çok sayıda insan vardır: Genç insanlar, işsiz insanlar, evin dışında çalışmayan kadınlar,

yazarlar ve artistler gibi kendi başlarına çalışanlar ve emekliler. Bütün bu kimseler, başkalarının kendilerine güven göstermeleri gereken günlük faaliyetlerini bile sürdürmekte daha fazla güçlük çekmektedirler.[1118]

1118 Coleman, *Foundations of Social Theory*, s. 185.

Askerî strateji ile ilgili çalışmaların büyük bir kısmı *güvenilirlikle* ilgili olan *inandırıcılık* kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır[1119] —bu durumda, kullanılmış bir arabanın güvenilebilir olup olmadığı değil, yapılan tehdidin gerçekleştirileceğinin inandırıcılığı söz konusudur. İnandırıcılık; insanların, örneğin önemli bir anlaşma ya da ihalede tekliflerinin, niyetlerinin ve de hareketlerinin inandırıcı olup olmadığına bakan yönetim kuramcıları ve danışmanlar için çok önemli hâle gelmiştir.[1120]

1119 Soğuk Savaş dönemi ve ABD stratejik politikasının esasını teşkil eden "karşılıklı olarak inandırıcı yıkım" doktrini dâhil: Robert Powell, *Nuclear Deterrence Theory: The Search for Credibility* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990); ve Michael Nicholson, *Rationality and the Analysis of the International Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

1120 A.K. Dixit ve B.J. Nalebuff, *Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business, Politics and Everyday Life* (New York: W.W. Norton, 1991).

Coleman'ın güvene ve iş birliği davranışına yaklaşımı, genel bir akılsal seçim çerçevesi içinde toplumsal normları tartışmanın yolunu açmaktadır. Akılsal seçim kuramının sosyolojik çeşitleri toplumsal alışverişin ahlâkına gösterilen ilgi ile temayüz eder; buna, üleştirimli adalet ve eşitlik genel toplumsal ilkeleri de dâhildir.[1121] Gelişmekte olan bu *güven ve iş birliği kuramları*, Homans'ın, ufak gruplarda uyum sağlamak arkadaşlığı ve onaylamayı getireceği için, ortaya kolaylıkla grup normlarının çıkacağına dair görüşlerine uygundur.[1122] Ancak, Homans bu gibi *normların*, nihai olarak insan psikolojisinin veçheleri (üleştirimli adalete doğal olan inanç gibi) arasında yer alarak açıklanması görüşündedir. Coleman'ın ve

diğerlerinin oyun çözümlemesi, topluluk normlarının topluluk üyeleri arasında akılsal etkileşim sırasında doğal olarak ortaya çıkacağını düşündürür.

1121 Bu bölümün girişine bakınız.

1122 Bu kitap, s. 429-431'e bakınız.

Normlar ve Haklar: Coleman, “mikro ve makro düzeyler arasındaki geçişler”e[1123] olan ilgisi dolayısıyla, özellikle toplumsal normların gelişmesi ile ilgilenir. *Foundations of Social Theory'*de normların arkasında temel haklar kavramlarını bulacağımızı ileri sürerek, daha önceki güven ile ilgili tartışmalarından daha biçimsel bir çözümleme getirir. Sizin harekete geçmeye hakkınız olabilir; ve bir başkasının eylemini denetlemeye vaktiniz olabilir. Bir şeyi satın almış olmanız, size genel olarak onu tüketmek hakkını verecektir —ki bu da sizi, bir alışveriş hareketi içinde bulunmaya teşvik ederek söz konusu nesneyi almanızı sağlayacaktır. Bir kimsenin bunu size satması ya da bir başka şeyle değiştirmesi için, sizin istediğiniz o şeyi elden çıkarma hakkına sahip olması gereklidir.

1123 Coleman, *Foundations of Social Theory,* s. 21.

Bazı haklar yasa ile korunur ve çoğu zaman bu yasal haklar ciddi bir sorgulama yapılmadan kabul edilir (tanınmış bir mağazadan yeni bir bisiklet satın alacak olursanız, ona binip gitme hakkınızı kimse sorgulamayacaktır). Ancak, yasal koruma olmayan ve bazen olan yerlerde, insanların doğru olan ile ilgili anlayışları çatışabilir. Cole-man, “bir aktör, bir hakkın uygulanmasından etkilenecek olan herkes kabul ettiği takdirde, bir hareketi yapma veya yaptırma hakkına sahiptir,” der.[1124] Başka bir deyişle, *haklar* mutlak anlamda var olmayıp, toplumsal uzlaşma ile vardır; başkaları tarafından kabul edildikleri için vardır.

1124 Coleman, *Foundations of Social Theory,* s. 50.

[196]Coleman, sigara içme örneğini kullanarak, insan hakları fikrinin zamanla nasıl değiştiğini gösterir. Hâlen, sigara içenler ile içmeyenler arasında, belirli bir durumda “kimin sigara içme haklarına sahip olduğu” konusunda farklı fikirler vardır. Yirmi yıl önce bir odada bir kimse sigarasını yaktığında buna itiraz eden pek olmazdı; o zaman, sigara

içenlerin buna hakları olduğu hususunda genel bir anlaşma vardı. Bugün kapalı yerlerde bunun aksi geçerlidir ve sigara içenlerin çoğu bunu kabul ederler; bunu sigara içen ve içmeyenlerin bulunduğu bir odada sigara içmeyenin hakkı olarak kabul ederler. Ancak sigara içenlerin birçoğu hâlâ, dışarıda veya evleri içinde sigara içmelerine, sigara içmeyenlerin karar verme hakkına sahip olmalarını reddetmektedirler.

Coleman, haklarla ilgili görüşlerin —insanlar belirli hakların varlığını kabul edinceye kadar— zamanla birleşme eğiliminde (evrensel olmamakla beraber) olduğunu belirtir. Homans'ın açıkladığı gibi, toplumsal onayı vermek ya da vermemek gibi —ve uzlaşma yaratan süreçler dâhil— birtakım etkenler önemli olabilir ama, güç kullanımını da dikkate almak gereklidir (yani bir şey, genel olarak kabul görmesinden önce yasal bir hak hâline gelmiş olabilir). Coleman'a göre, *"bir hakkın esas niteliği toplumsal temelindedir.* Haklar doğar, kaybolur ve toplumsal onaylama ile bir aktörden alınıp bir başkasına verilir. Ama *hakların uygulanması güce bağlıdır."*[1125] Hâlen sigara içmeyenlerin hakları, kütüphaneler, sınıflar ve diğer halka açık yerlerde uygulanmaktadır; çünkü, bu yerlerdeki makamlar bu hakları yasal ve dolayısıyla gereği gibi hareket edilecek uygulanabilir güçler olarak kabul etmişlerdir.

1125 Coleman, *Foundations of Social Theory,* s. 63.

198Coleman'a göre, *"belirli bir hareket ile ilgili norm, bu hareketi kontrol eden ve toplumsal olarak tanımlanmış hakkın, aktör tarafından değil, başkaları tarafından kabul edilmiş olması hâlinde vardır."*1126 Başka bir deyişle, şimdi sigara içenlerin kapalı yerlerde buna itiraz eden sigara içmeyenlerin yanında sigara içmelerini yasaklayan bir toplumsal norm olduğunu söylüyorsak; sigara içenin hareketlerinin başkalarınca kontrol edilebileceğine dair bir uzlaşma olduğunu düşünmekteyiz. Buna karşılık, sizin bir yetişkin olarak hangi televizyon programını seyredeceğinizi, ne zaman yatıp, kahvaltıda ne yiyeceğinizi tayin eden genel bir toplumsal *norm* yoktur. Coleman'ın görüşüne göre, "normların ortaya çıkışı... mikrodan makroya prototi-pik bir geçiştir; çünkü bu sürecin bireysel hareketlerden doğması gereklidir ama bir normun kendisi bir sistem düzeyi

özelliğidir."[1127] Co-leman'ın uzun uzadıya savunduğu gibi, aynı zamanda, tekrarlanan, doğrudan ya da dolaylı etkileşimler ya da alışverişler sırasında ortaya çıkar. İnsanların, başkaları tarafından yapılanların farkında olmalarına ve zamanla uyum gösteren davranışı ödüllendirme ve sapkınlarla beleşçilere yaptırım uygulama durumunda olmalarına; başka bir deyişle, "küçük topluluk" davranışına gerek gösterir.

1126 Coleman, *Foundations of Social Theory,* s. 243.

1127 Coleman, *Foundations of Social Theory,* s. 244.

Toplumsal Sermaye

Coleman'ın çok etkili kavramlarından biri, "toplumsal sermaye" (Social Capital)'dir.[1128] Coleman toplumsal sermayeden, toplumsal yapıların insanların bir şeyler başarmalarını sağlayan yönlerini kasteder. Örnek olarak eski Kahire'de merkezî Khan El Khalili çarşısını verir. Orada tüccarlar arasındaki sınırları keşfetmek bir yabancı için zordur. Deri işlerinde uzmanlaşmış bir mağaza sahibinin, kendisine belirli bir tür mücevherin nerede bulunabileceği sorulduğunda, onu ya da ona benzer bir şeyi satmakta olduğu, veya onu satan ve müşteriyi hemen götürebileceği bir meslektaşı bulunduğu görülecektir. Ya da orada, o, birkaç mağaza ötede arkadaşlarına başvurarak hemen

1128 Özellikle, James S. Coleman, "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology* 94 (1988): S95 / S120 ekine bakınız. Francis Fukuyama bunu çok satan kitabı, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (New York: The Free Press, 1995)'nin temel kavramı yapmıştır.

paranızı bozabilecektir Burada çarşı, her biri çarşının ilişkilerinden ötürü yararlanabileceği geniş bir toplumsal sermayeye sahip tüccarlar takımı olarak görünmektedir.[1129]

1129 Coleman, "Social Capital", S 100.

Coleman'ın toplumsal sermaye ile ilgili olarak verdiği diğer örnek New York'taki elmas pazarıdır; burada tacirler, daha rahat olarak incelenmek üzere, değerli taşlarla dolu çantaları birbirlerine güvenle verirler. Coleman'ın bu olumlu örneklerini, Leon Dash, tarafından anlatılan şehir uyuşturucu bağımlıları arasındaki toplumsal sermaye eksikliği ile karşılaştırabiliriz. Leon Dash nakit para bulabilmek için ailenin buzdolabından çalan aile üyelerini veya erkek arkadaşının katillerini (ve hemen uyuşturucu almak için kullanılan) ufak bir para karşılığında onun yaşadığı apartmana sokan bir kadın vakasını yazmıştır.[1130]

1130 Leon Dash, *Rosa Lee: A Mother and Her Family in Urban America* (New York: Basic Books, 1996).

201Coleman'a göre, *toplumsal sermaye* üretken faaliyeti kolaylaştırır. "Örneğin, içinde itimadın ve güvenin yaygın olduğu bir topluluk, buna sahip olmayan benzer bir topluluktan çok daha fazla şey başa

racaktır."[1131] Toplumsal sermayenin nasıl çalıştığını çözümlerken itimada lâyık olmanın derecesini (mecburiyetlerin ne ölçüde yerine getirildiğini) ve farklı bireylerin ("aynı yapı içindeki aktörlerin") yerine getirmek zorunda oldukları mecburiyetlerin derecesini de belirlemiştir. Ona göre, bu sonuncusu, insanların kullanabilecekleri kredi olanakları olarak düşünülebilir. Coleman, mecburiyetlerin hemen her zaman yerine getirildiği ama kredi olanaklarının bir tek adamın elinde toplanmış olduğu bir mafya "ailesi" gibi bir yapıyı, insanların geceleri yalnız başlarına güvenle yürüyebildikleri ve komşuların birbirlerine çocuklarını emanet edebildikleri güvenli şehir çevrelerinin daha yaygın ve dağınık yapıları ile karşılaştırır.[1132]

1131 Coleman, "Social Capital", s. 101.

1132 Tehlikeli ve güvensiz bir toplumda koruma sağlayıcı olarak Sicilya Mafyası'nın ilgi çekici bir çözümlemesini yapmış olan Diego Gambetta, *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1993).

Coleman, Granovetter’ın şebekelerle ilgili çalışmasının bir yankısı gibi, “toplumsal sermayenin önemli bir şekli toplumsal ilişkilerin zorunlu parçası olan bilgi verme gizili (potential)dir”,[1133] der. Ancak, Granovetter “zayıf bağlar”ın faydalarını vurgularken, Coleman onların bir başka yönünü vurgular. Görmüş olduğumuz gibi, ona göre, normlar insanlar arasındaki bağlar yakın ve sıkı olduğunda, ortaya çıkma eğilimindedir; böylece, toplumsal ağlarda kapanma olur. Yüksek toplumsal sermaye düzeyleri, toplumsal normların etkili bir şekilde uygulanmasını gerektirir; ancak, “toplumsal yapının kapanması” sağlanmadan bunu başarmak güçtür. Coleman burada ve daha sonraki çalışmalarında modern toplumlarda bunun giderek seyrek olduğu ve toplumsal sermayenin yaratılmasında ve toplumsal sermaye düzeyleri düşük olan ailelerin çocuklarının karşılaşacakları fırsatlar bakımından ciddi sonuçları olacağı hususunda endişesini belirtir.

1133 Coleman, “Social Capital”, S104.

Coleman’ın savı, resmî örgütler, coğrafî hareketlilik (mobility) ve insan eylemlerinin (actions) görünür olmaması gibi özellikleri olan modern toplumların, toplumsal normları geliştirmede ve uygulamada kaçınılmaz sorunları olacağıdır. Sapkınları ve yanlış hareket edenleri tespit etmek ve bunlara yaptırım getirmek (örneğin mala zarar veren genç çocukları cezalandırmak veya ilgili mercilere bildirmek ya da yerel bir tüccarın güvenilir olmadığı konusunda bilgi sağlamak), bunları yapan insana maliyeti olan faaliyetlerdir. Bunun gibi, çocukları “doğru” davranacak şekilde yetiştirmek, bazı değer ve normları içselleştirmek zaten çok ilgi isteyen bir iştir. Coleman şöyle der:

> Normlar ve değerler... yavaş yavaş ve ancak dengeli toplumlarda gelişirler. Dış yaptırımların uygulanması beleşçilik sorunları çıka-rır.[1134] Denge olmadığı takdirde... beleşçilik sorununun üstesinden gelebilecek gizil ceza olasılığı ortadan kalkar ve bunun sonucu normları etkili yapan dış yaptırımlar yok olur. Toplumsallaştırma yolu ile iç yaptırımların yaratılması; ancak, ilişkiler, toplumsallaştırma çabasının yararlarının semeresini görmeyi mümkün kılacak kadar dengeli olduğu takdirde toplumsallaştırıcının yararınadır.[1135]

1134 Başka bir deyişle, sizin kendinizi sevilmeyen bir kimse hâline getirmeden; başkalarının gençleri düzene sokmaları ve toplumsal normları uygulamaları sizin menfaatinizedir.

1135 James Coleman, “Constructed Social Organization”, P. Bourdieu ve J. Coleman, ed., *Social Theory for a Changing Society,* (Boulder, Co: Westview Press, 1991) s. 1-16.

Başka bir deyişle, sizin vandalizmi veya istenmeyen bir davranışı dur-durmak için bir şey yapıp yapmadığınızı hiç kimse bilmeyecekse ve görmezlikten geldiğiniz için size doğrudan bir suçlama gelmeyecek-se, niye kendinizi ortaya koyacaksınız ki? Başınızı durup dururken belâya sokacaksınız. (Kendinize, etrafta hiç kimse yok iken, sigara içmekte olan iri ve kavgacı bir adamı uyarmak isteyip istemediğinizi sorun). Bunun gibi Coleman’ın görüşüne göre, anne-babalarının ve ailelerinin toplumsallaştıracağı çocukları, paralı bakıcıların toplumsallaştırmak için gerekli çabayı göstermelerini beklemek mantıksızlıktır; sonuçlar ortaya çıktığında, bakıcılar çoktan gitmiş olacaklardır.

[207]Coleman’ın çözümlemesi, modern toplumların uyumu koruma ve toplumsal normların uygulanmasını sağlama yönünde uzun süreli kabiliyeti konusunda Durkheim’ın[1136] kötümserliğini taşır ve toplumun örgütleyen kurumu olan aileden uzaklaşmasının büyük etkisini vurgular. Ona göre, mükemmel olmamakla beraber, aile, herkesin katkılarını ve gereği gibi davranmalarını sağlamada (beleşçilik sorunları ile başa çıkmak gibi) ve çocukları normları içselleştirecek şekilde toplumsallaştırmada diğer herhangi bir kurumdan çok daha iyidir. “Bunu yaparken kullandığı araçlar genellikle toplumsal-psikolojiktir: katılmayanları damgalamak ve kendilerine düşenden fazlasını yapanlara da statü ve güç sağlamak gibi. Bu çeşit teşviklerin ancak ufak toplumsal birimlerde etkili olduğu görülmektedir.”[1137]

1136 Bu kitap, Bölüm 2, s. 50-52’de Durkheim’ın kuralsızlık tartışmasına bakınız.

1137 Coleman, *Foundations of Social Theory,* s. 657.

Doğal Kişiler ve Birleşik Aktörler: Coleman bir yandan Durk-heim'ın kötümserliğini yansıtırken, onun bazı başlıca fikirlerini de ele almaktadır. Evvelce tartışmış olduğumuz gibi, Durkheim ilkel toplumlardaki mekanik dayanışma ile ileri toplumlardaki organik dayanışma arasındaki büyük farkı belirtmiştir. Coleman bunu, hem fiziksel hem de toplumsal çevrenin *doğal* olduğu toplumlarla, *inşa edilmiş* toplumlar arasındaki bir farkı belirterek yeniden kavramsallaştırır. Birincisinde aktörler açıkça *doğal kişilerdir;* ama ikincisinde —modern toplumlarımızda— ortaya yeni aktörler çıkmaktadır: bunlar iş yerleri, hükümet daireleri, mahkemeler ve gazeteler gibi *birleşik aktörlerdir.* Bunlar bir toplumsal sistemin yeni yapısal öğeleridir; hareket ve etkileşim için yeni bir yapı yaratırlar. Geçmişte etkileşim yalnızca bireyler olarak (doğal kişiler) insanları kapsıyordu. Şimdi, yeni, önemli etkileşim tipleri belirmektedir: birey bireyle, ama aynı zamanda birey birlik olmuş aktörlerle ve birlik olmuş aktörler birbirleri ile.

[210]Yapılandırılmış çevre, Coleman'a göre, "bir zamanlar ailede bir arada bulunan faaliyetlerin birbirlerinden ayrılması" demektir."[1138] Toplumsal yardım ve çocuk bakımı görevleri giderek birleşik aktör-lerce yapılmaya başlanmıştır. Coleman'ın "niyete dayalı olarak yapılandırılmış yakınlar topluluğu" diye tanımladığı —arkadaşlar (fri-ends)— artık coğrafi bakımdan yakın olma durumunda değildir. Ancak Coleman, Fischer'den daha az ümitlidir. Ona göre, toplumsal yapıdaki değişmenin arkadaşlık (association) örüntüsü ve yoğunluğu üzerinde etkileri çok büyüktür —Blau'ı ilgilendiren değişkenlerin aynı— ve özellikle de "çocuklar üzerinde ciddi sonuçları" vardır.[1139]

[1138] Coleman, *Foundations of Social Theory,* s. 585.

[1139] Coleman, *Foundations of Social Theory,* s. 597.

Coleman'a göre, çocukların ve gençlerin desteklenmesi ve kontrol altına alınabilmesi için ilgiye ve yoğun temaslara ihtiyaç vardır. Örneğin yakın zamanlarda genç matematik ve satranç dehaları ve bazı göçmen gruplarının fevkalâde başarılarının göstermiş olduğu gibi, yoğun ebeveyn ile çocuk ilişkileri dikkate değer sonuçlar vermiştir. Ebeveynden biri ya da her

ikisiyle yakın ilişki bir çocuk için toplumsal sermaye yaratır; ama *başka yaygın ilişki takımları da ‘bir arada olursa, güçlü bağlar takımı yaratabilir.* Ancak bunun için, kapalı bir devreye yani yetişkinler *arasında* bilginin paylaşılmasını ve birbirlerinin davranışlarını kontrol edebilmelerini sağlayacak ilişkiye gereksinim vardır. Başka bir deyişle, çocuk yetiştirmek için yoğun ağlar ve güçlü bağlar gereklidir.

Bu gibi bir durum, “esas yapı taşı aile olan ilk toplumsal yapının parçasıdır.”[1140] Ve bizim modern “yapılandırılmış toplumlar ımız”da da var *olabilir* —örneğin çocukların iş yerlerindeki kreşlere gönderilmesi veya öğretmen ve velilerin topluluk faaliyetlerinde birbirleri ile daha sık buluşmaları gibi durumlarda. Ancak, bizim yeni yapılarımızda, aslında bunu sağlayan hiçbir şey yoktur; iş yerine olan uzaklık, sık ev ve iş değişiklikleri ve çocuk bakıcılarının değişmeleri gibi birçok faktör burada aksi etki yaratır. Coleman, çağdaş genç çocuklarla ilişkileri olan yetişkinler arasındaki yakınlığı doğrudan ölçecek araçlara sahip değildir. Ancak, ebeveyn-çocuk ilişkisi yoğunluğunun az olduğu ve çocuğun sıklıkla ev ve okul değiştirdiği durumlarda, orta öğretimden ayrılma olasılığının yüksek olduğunu gösteren bilgilere sahiptir. Coleman, böylece, yapısal değişkenlerle bireysel davranış ve kendi toplumsal kuram görüşünü özetleyen refah duygusu arasındaki bağlar ile ilgili toplumsal kuram anlayışını getirmektedir.

1140 Coleman, *Foundations of Social Theory,* s. 594.

Sonuç

Akılsal seçim bakış açıları son yıllarda çok dikkat çekmeye başlamıştır. Bazılarına göre, gelecek yüzyılda sosyoloji kuramının temeli olarak bu görüşe onur yerinin verilmesi gereklidir; diğer bazılarına göre bu görüş, insan tabiatı ile ilgili yanlış veya eksik anlayışa dayalı olup, toplumbiliminin birçok başlıca konularını açıklayamamakta ve ilk önce tâ baştan, hareketleri akılsal olarak kabul edip daha sonra böyle olduğunu açıklamak gibi esas itibarıyla totolojik bir yaklaşımdır. Bu son kısımda,

akılsal seçim kuramcılarının başarıları ve güçlü yönleri ile zayıf yönleri gözden geçirilecektir.

Bütün *akılsal seçim kuramları* (alışveriş kuramı dâhil) küçük topluluk (small group) durumlarındaki davranışı çözümlemekte kullanıldığında, daha başarılı olmaktadır. Örneğin Homans, tamamıyla ilk ve basit toplumsal davranış üzerinde odaklanmıştır. Emerson ve Cook, alışveriş ilişkileri üzerindeki çalışmalarının daha geniş toplulukları da içine alacak şekilde genelleştirilebileceğini savunsalar bile, hemen tamamıyla kurumlarla değil, küçük topluluklarla ilgilenmişlerdir. Blau'ın sevgi ve arkadaşlık ve gücün temelindeki kişiler arası dengesizliklerle ilgili alışveriş temelli çözümlemeleri, genellikle ortak değerler, meşruluk ya da muhalefet hareketlerinin menşeini açıklamaya yönelik çabalarından daha tatminkârdır. Blau, bu yaklaşımın esas itibarıyla "yüz yüze ilişkiler için daha uygun olduğuna... ve karmaşık yapılar üzerinde odaklanan diğer kuramsal ilkelerle tamamlanması gereğine" inanmıştır.[1141]

1141 Peter M. Blau, "Interaction IV: Social Exchange, David L. Sillo, ed., *International Encyclopedia of Social Sciences*, Vol.7 (New York: The Free Press, 1968), s. 457.

Bu bölümün son kısmında anlatıldığı gibi, hâlen akılsal seçim bakış açısını yapısal sorunlara ve özellikle topluluk normları ve güvenin gelişmesi ve sürdürülmesine uygulayan çalışmalar giderek artmaktadır. Bu çalışmalar Coleman ve Homans gibi kuramcıları, bütün sosyolojik açıklamanın altında psikolojik önermelerin bulunduğu iddialarında destekleme eğilimindedir. Ama yine de, toplumsal kurumlarla ilgili toplumbilimcilerin birçoğu, anlaşılır nedenlerle, kendi konularını, bireysel kararlar ve tepkilerden ziyade, *sınıf yapıları* veya *meşruluk* gibi toplumsal değişkenler esasında tartışmaya devam edeceklerdir.

Bu bakımdan, Randal Collins'in çatışma sosyolojisine yeniden bir göz atmak aydınlatıcı olacaktır. Collins akılsal seçim kuramcıları gibi, mikro ve makro düzeyleri birbirleri ile irtibatlandırma ve insanları harekete geçiren nedenler, deneyimler ve eylemlere gönderme yaparak toplumsal kurumları çözümleme ile ilgilenmiştir. Ama birçok önermeleri, "bürokratlaştırma" ya da "sınıflar" gibi yapılarla ilgilidir. Başka bir deyişle, Collins toplumlar arasındaki benzerlikleri çözümlerken yapısal dili kullanmaktadır.

Yakın vâdede akılsal seçim kuramında hiçbir şey bunun değişeceği işaretini vermemektedir. Bir akılsal seçim bakış açısı, kurumsal çerçeve büyük ölçüde bilindiği ve bireysel davranışın ayrıntıları özellikle ilgi konusu olduğunda, insan eylemlerini açıklamakta başarılı olmaktadır. Aynı zamanda, insanların, değerlerinin hemen hemen aynı kalacağını kabul edebildiğimiz takdirde, kurumsal değişikliklere tepkilerini açıklamak da yararlı olmaktadır. Kurumsal çevrenin verilmiş olduğu örnekler, Homans'ın üzerinde yoğunlaştığı resmî olmayan toplulukları, Blau'ın modern sevgi ile ilgili görüşlerini, Rich-mond'un mikro ekonomi oyunu deneyimini ve Coleman'ın kongre oy verme modelleri ve ittifaklarını içermektedir.

Ayrıca bu bağlamlarda bile, akılsal seçim yaklaşımı çok zaman mikro bakış açılarıyla bir arada bulunan görüş ve kavramlarla tamamlanmaktadır. Örneğin, Kristin Luker'ın birçok kadının çocuk aldırma tartışmasının her iki ucunda da politik eylemlere bu kadar çok zaman ayırmalarının nedenini açıklamakta akılsal seçim bakış açısının değişik bir şeklini nasıl kullanmış olduğunu görmüştük.[1142] Luker böyle yaparak, daha çok mikro bakış açılarıyla bir arada düşünülen görüşlerden yararlanmıştır. İki meşhur yorumcu Randall Collins ve Neil Smelser de bu bakış açısıyla ilgili aynı hususlara işaret etmişlerdir. Ancak bunların ikisi de akılsal seçimin sosyolojik kuram için çok şey vaad ettiğine inanmaktadırlar. Ama her ikisi de, akılsallı-ğa her şeyi kapsayan bir değişken olarak bakan bir insan hareketi ve güdülenmesi görüşünün fevkalade yetersiz olacağını vurgulamaktadırlar.

1142 Bu kitap, s. 469-472'ye bakınız.

Collins, akılsal seçim bakış açısının açıklama ve önceden haber verme gücünün, içi boş bir totolojiden fazla bir şey olmasına bağlı olduğunu vurgulamaktadır: "Akılsallık yaklaşımının çözümlemeci çekirdeği olan, davranışın baskı altında güdülenmesi ilkesini alalım; toplumsal etkileşimde olacaklar, eylem seçeneklerinin ödülleri ile bunların maliyetleri arasındaki oran tarafından tayin edilmektedir."[1143] İnsan davranışı ile ilgili araştırmalar, insanların çok fazla "he-saplamadıkları"nı gösterme

eğilimindedir; mikro durumların yapısına en yakın gelen bakış açısı, etnometodolog çözümlemenin insanların ne kadar çok şeyi alışılmış olağan şeyler gibi gördükleri yaklaşımıdır. Collins'e göre, "İnsanlar geniş kapsamlı hesaplamalardan kaçınarak mevcut muhafazakâr (conservative) kabullere bağlı kalarak hareket etmektedirler"[1144] ve bu bizim akılsal seçimin, insan davranışı için iyi bir model olmasında görüşümüzü olumlu etkilemelidir.

1143 Randall Collins, "Can Rational Action Theory Unify Future Social Science?", Clark, ed., *James S. Coleman,* s. 329-44.

1144 Collins, "Can Rational Action Theory Unify Future Social Science?", s. 332.

"Akılsal seçim" terimini insanların bilinçli zihinsel sürecinin bir tanımlaması olarak değil de, esas itibarıyla bir mecaz olarak (metap-horical) kabul etmek gereklidir. Zamanla, sınırlamalar altında davranış, kuramların ön gördüğü yöne doğru gidebilir; ayrıca, birçok durumlarda maddi mülahazalar, dakik ve doğru tahminlerin yapılabileceği şartları hazırlayabilir. Birçok durumlar —ama hiçbir zaman hepsi değil.

Collins, aynı zamanda, akılsal seçim kuramlarının büyük bir zaafına, duyguları (heyecanları) ihmal etmekte olduğuna işaret eder. İnsanların istedikleri ve insanları güdülendiren birçok şey, ortak bir ölçüye varmanın mümkün olmadığı maddi olmayan şeylerdir. Luker' ın eylemciliğin ödülü olarak gördüğü, insanın kendisi ile ilgili bilinci bunun bir örneğidir.

[216]Görmüş olduğumuz gibi, Emerson, belirli bir para karşılığı değeri olmayan şeyler arasında doğru kıyaslamalar yapılmasına olanak sağlayacak bir ortak ölçü geliştirmeye çalışmış, ama başarılı olamamıştır. Collins daha farklı bir yaklaşım önerir: yani bizim insan eylemlerinin itici gücü olarak, maddi ödüllerden çok duygulara bakmamız gereği.[1145] Bu onun "duygusal enerji" adını verdiği güven, şevk (heves) ve mutluluktan, çöküntü ve karamsarlığa kadar uzanan bir boyut (continuum) olarak görülebilir. Şu hâlde, maddi amaçlar, insanların duygusal enerji düzeylerini sürdürebilmek ya da yükseltmek için ihtiyaç duydukları şeylerden *bir tanesi* olarak görülmekte olup, dürtüleri ve davranışı açıklamakta en başta gelmemektedir.[1146]

[1145] R. Collins, “Emotional Energy as the Common Denominator of Rational Choice”, *Rationality and Society,* 5 (1993): 203-30.

[1146] Collins’in yaklaşımı, akılsal seçim kuramcılarının içine düşmüş olmakla itham edildikleri akılsallık kapanına yakalanmak tehlikesini taşımaktadır. Tarafsız bir ölçü olmaksızın, insan hareketlerinin, enerji düzeylerini yükseltmek isteği tarafından güdülenmiş olduğu nasıl söylenebilir? Yoksa bunun böylece kabul mü etmelidir?

Smelser da, akılsal seçim kuramının duyguları ve “duygulandır-ma”yı ihmal ettiğini vurgular; ama bunun karşılığında duygusal enerjiye dayalı farklı ve her şeyi kapsayacak olan bir ölçü bulmakta görmez. Bunun yerine, bu bakış açısının, bir hareket yolunun açık ve seçik olarak arzu edilir, bir diğerinin arzu edilmez olduğu ve optimal (akılcı) seçimin böylece belli olacağı kabulünü eleştirir. Gerçekte insan hayatı ve duyguları, ona göre, böyle değildir. Bunların dayandığı psikolojik temellerden biri *kararsızlık* (ambivalence)’tır.

Ona göre, “kararsızlık aynı insana, nesneye ya da simgeye, birbirine karşı olan duygusal yönelimler içinde olmaktır.”[1147] Aynı insana karşı sevgi ve nefret duyabiliriz ve bunlar arasındaki denge kalıcı değildir. Bu bölümde Homans ve başkalarının, yakın ilişkilerin topluluk normlarını ve kimliği nasıl oluşturduğunu vurguladıklarını gördük; ancak, sıkı topluluklar üyelerince de istenmemektedir.[1148] Smel-ser akılsal seçim kuramcılarının, “bağımlılığın bu yönüne eşit zaman ayırmadıklarına” inanır.[1149] Ona göre, bütüne bakılacak olursa, akılsal seçim modelleri, insanların, örneğin bir topluluktan ayrılma, bir üniversiteyi seçme, istedikleri gibi oy verme gibi, göreli olarak seçme özgürlüğüne sahip oldukları durumlarda en iyi sonucu vermektedir. Başka durumlarda, duygulara dayalı psikolojik modellere ve bağımlılık ve zorlanmadan ileri gelen kararsızlığa daha fazla ağırlık verilmelidir.

[1147] Neil Smelser, “Presidential Address: The Rational and the Ambivalent in the Social Sciences”, *American Sociological Review* 63, no. 1 (February, 1998): 5.

1148 Coser'ın Simmel'den alınan karşılaştırılabilir savlar için, bu kitap, s. 189-192'ye bakınız.

1149 Smelser, "The Rational and the Ambivalent", s. 6.

[219]Akılsal seçim bakış açısının güçlü ve zayıf yönleri, bir etkin deneysel araştırma alanına başvurmak suretiyle en iyi şekilde özetlenebilir: Ev işini kim yapmaktadır? Bu bölümün başlarında, akılsal seçim kuramının, bir evlilik içinde karar verme hakkının kadın ve erkeğin göreli olarak para kazanma gücüne dayandığını ve kadının kocasına duygusal ve malî yönden ne ölçüde bağımlı olduğunu başarılı bir şekilde önceden gösterebileceğini gördük. Bu alanda öncü çalışmalar 1950'lerin sonlarında Blood ve Wolfe tarafından yapılmıştır; o tarihten bu yana evlilik örüntülerinde, kadının iş gücüne katılımı ve toplumsal tavır alışlarda büyük değişiklikler olmuştur. Bu nedenle, örneğin evlerde dışarıda tam zamanlı çalışıp, para kazanan iki kişi olduğuna göre, ev işinin de eşit olarak paylaşılması beklenirdi.

Ama birbiri arkasından yapılan araştırmalar kadınların ev işinin büyük bir kısmını yapmaya devam ettiklerini göstermektedir.[223] Kadın ve erkek kazançları arasındaki göreli fark, kadın ve erkeğin katkıları arasındaki bu farkın bir kısmını açıklamakla beraber, büyük bir kısmını açıklayamamaktadır. Çocukların varlığı birazını daha açıklamakta, ama yine de büyük fark devam etmektedir. Kadınların daha az kazanması dolayısıyla daha fazla ev işi yaptıklarını söylemek, veya bu durumu erkeklere bağımlı olmalarının basit bir sonucu olarak görmek mümkün değildir. (Kazançları çok yüksek olan kadınlar, kazançları daha düşük olan kadınlara göre daha az ev işi yapmakta olmakla beraber; bu, kocalarının daha fazla iş yapmaları yüzünden değildir; bu biraz, evde dışarıdan ücret karşılığı hizmet satın alınmakta olduğundan ve daha sık olarak dışarıda yemek yemekten ileri gelmektedir). Başka bir deyişle, akılsal seçim bazı şeyleri açıklamakla beraber, daha tam bir açıklama için başka yerlere bakmak gerekmektedir.

223 Özellikle, Julie Brines, "The Exchange Value of Housework", *Rationality and Society* 5. 3 (July 1993): 302-40 bakınız; Scott J. South and Glenna Spitze, "Housework in Marital and Nonmarital Households", *American Sociological Review 59* (June 1994), s. 327-47. Arlie Russell

Hochschild, with Anne Machung, *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home* (New York: Viking, 1989).

Ev işi, insanların kendileri ile ilgili görüşleri ve erkek ve kadınların, özellikle de zevç ve zevcelerin nasıl davranmaları *gerektiği* ile ilgili görüşleri ile bağlantılıdır. Böylece, evli çiftler arasındaki cinsiyete dayalı fark en yüksek, bir arada yaşamakta olan boşanmışlar ve dul erkek ve kadınlarda en düşük orandadır. Evde yetişkin erkek çocukların bulunması annelere daha çok ev işi düşmesi; yetişkin kız çocukların bulunması, ise bunun aksi olan sonucun doğması demektir. Eğer ailenin tarihinde, kadın ailenin gelirine büyük katkı sağlayan kişi olmaktan çıkarak başlıca geçimi sağlayan kişi hâline gelmiş ise, kocası, bir çözümlemecinin "cinsiyete dayalı normatif kimlik" dediği, kimliğinin zayıflamasını telafi edebilmenin bir yolu olarak ev işine katkısını *artırmak* eğiliminde olacaktır. Başka bir deyişle, akılsal seçim kuramının ekonomik bağlılık ile ilgili savları, modern ailenin dinamikleri ile ilgili önemli görüşler getirmekle birlikte, fazla ileriye gidememektedir ve insan duygularını, değerleri ve toplumsal olarak yapılandırılmış kimlikleri hesaba katabilecek bakış açılarıyla tanımlanması gerekmektedir.

BÖLÜM 8 - BEDENİN YENİDEN KEŞFİ: BEDEN SOSYOLOJİSİ VE SOSYOBİYOLOJİ

Giriş

[1]Toplumbilimciler, her zaman, hem toplumbilimini hem de toplumu tanımlamakla çok meşgul olmuşlardır. Klasik kuramcılardan bunlar arasında en etkileyicisi, toplumsal gerçeklerle ilgili anlayışı Bölüm 2'de[1150] özetlenmiş olan Durkheim'dır. Durkheim'ın görüşleri şunları içerir, "eğer bireyden başlayacak olursak, topluluk içinde olup bitenlerden hiçbir şey anlayamayacağız" ve toplumsal gerçeklerin "biyolojik olaylarla karıştırılmaması gereklidir."[1151] Durkheim'ın bireyden çok topluluğu vurgulamış olması hiçbir zaman tam kabul görmemiştir; böylece, simgesel etkileşim ve fenomenoloji bakış açılarına ilave olarak, şimdi akılsal seçim kuramcıları, topluluk davranışını ve "ortaya çıkan" toplumsal olayları anlamanın çok iyi bir yolunun, birey ile başlamak olduğunu savunmaktadırlar. Ancak son zamanlara kadar Durkheim'ın biyolojik olana karşı ilgisizliği, bir bütün olarak sosyolojik kuramda hazır bir yankı bulmuştur. Buraya kadar tartışılmış olan belli başlı bakış açılarının hepsi de simgeyi ve anlamı, değerleri ve normları vurgulamakta ortaktırlar. onları sosyolojik yapan şeylerden biri budur.

1150 Sahife 26-27'ye bakınız.

1151 Emile Durkheim, *The Rules of Socological Method,* ed., George E. G. Catlin (New York: The Free Press, 1938/1966) s. 104.

Son yıllarda, bu vurgulamaya hücum edilmiştir. Sosyoloji (ve antropoloji) fiziksel ve biyolojik olanı tamamıyla etkili bir şekilde göz ardı etmekle, toplumun esas itibarıyla simgesel olduğunu ve biyolojileri tarafından davranışları etkilenen bir et ve kandan oluşan hayvanlar dünyası yerine, tamamen fikirler ve çıkarlar tarafından kontrol edilmekte ve şekillenmekte olduğunu kabul etmekle eleştirilmiştir. Eleştiriciler, şimdiye kadar genellikle kabul edilenden çok daha önemli olarak gördükleri insan davranışının -Parsons'ın "organizma" düzeyi adını verdiği- biyolojik yönlerini de incelememiz gerektiğini ileri sürmektedirler.
Bedene ve bir biyolojik tür olan insana duyulan bu yeni ilgi, her ikisi de bu bölümde tartışılacak olan, birbirlerinden oldukça farklı iki şekilde kendini göstermiştir. Bunlardan birincisi, ağırlıkla fenomeno-loji ve kültürel araştırmalara dayanan bir *beden sosyolojisidir.* İkincisi, evrimsel biyoloji ya da çoğunlukla bilindiği gibi *sosyobiyoloji* yolu ile evrimsel kuramın sosyolojiye doğrudan doğruya uygulanmasıdır.

Kısım Bir - Bedenin Sosyolojisi

Yeni beden sosyolojisi, bir anlamda, klasik öncelleri (predecessors) gibi anlam ve simge ile oldukça ilgilidir. En başta gelen kuramcılarından biri, yakın zamanlarda sosyoloji ile ilgili tanımını, "toplumsal eylemin anlamı, yani toplumsal bireyler olarak insanın öznel bakış açısı, duyguları ve heyecanları"[1152] ile ilgili olarak yapmıştır. Burada, vurgulamaya çalıştıkları, bireysel ve toplumsal hayat için bedenin ve fiziksel deneyimlerin çok önemli olduğudur. Ayrıca, hastalıklara ve yaşlanmaya bakışımız zamana ve kültürlere göre değişmekle beraber, algılarımız ve deneyimlerimiz kültürel ve biyolojik olan arasında devamlı etkileşimin bir sonucudur. Bu sonuncusu (biyolojik olan) göz ardı edilemez.

1152 Bryan S. Turner ve Colin Samson, *Medical Power and Social Knowledge,* 2. ed. (Thousand Oaks, Calif.: Sage, 1995), s. 3.

Sosyologların beden konusunda giderek artan bu ilgilerinin bir nedeni, kamuda bütün fiziksel sağlık ve iyilik alanına duyulan yaygın ve artmakta olan meraktır. Bedenlerimiz ve sağlığımız üzerinde farklı besinlerin etkilerine karşı alâka büyüktür ve bunu Amerikan nüfusunun az yağlı ya da yağsız besinlere koşmaları ve besinlerin etiketlen-melerindeki artıştan anlamak mümkündür. 20. yüzyılın son zamanlarında diyet besinler, plastik cerrahi ve sağlık kulüpleri en hızlı büyümüş olan sanayilerden bazılarıdır. Magazinler; sağlık, vücut geliştirme ve kozmetik ürünlerine çok geniş yer ayırmaktadır.

Chris Shilling bunu, Bölüm'4'te tartışılmış olan genel değişikliklere ve özellikle de Giddens ve diğerlerinin *yüksek modernlik* dedikleri şeye bağlamaktadır:

> Çağdaş popüler kültürde bedenin yeri, bedenin şimdiye kadar görülmemiş ölçüde bireyselleştirilmesidir. Giderek artan sayıda insan, kendi bedenlerinin sağlık, biçim ve görünüşleri ile, bireysel kimliklerinin ifadesi olarak daha fazla ilgilenmektedirler... Bedenin görünüşünün öne çıkmasına katkıda bulunan etkenlerden, birbirleri ile çelişkili olan iki etken özellikle önemlidir. *Bugün biz bedenlerimiz üzerinde şimdiye dek görülmemiş derecede denetim uygulayabilecek araçlara sahibiz, ama bedenlerimizin ne olduğu ve onları nasıl denetlememiz gerektiği hususundaki bilgilerimizin de kökten sorgulanmakta olduğu bir çağda yaşıyoruz.*[1153]

1153 Chris Shiling, *The Body and Social Theory* (London, Newbury Park: Sage, 1993), s. 1-3.

Modern insanların kendilerinin gittikçe daha fazla farkında olmaları ve her şeyi olduğu gibi kabul edememeleri, örneğin Jürgen Haber-mas'ın toplumun rasyonelleştirilmesi çözümlemesinde etraflı olarak anlatılmıştır. Bedenle ilgili yeni kuramcılar, bu kendi kendinin bu derece farkında olmaklığın her şeyin denetlenebileceğine olan inançla bir arada, bizim kendi fiziksel kişiliğimiz üzerinde odaklanmamıza yol açtığını vurgulamaktadırlar. Bauman'a göre, bizim sağlık ve güzellik ile ilgili modern sabit fikirlerimiz, "bedenin nihai sınırlarını reddetmek gayretidir."[1154] Ama sonuçta bu sınırlar vardır: hepimiz süper modeller ya da vücutlarını geliştirmiş şampiyonlar gibi görü-nemeyiz ve sonuçta hepimiz öleceğiz.

1154 Zygmunt Bauman, “Survival as a Social Construct”, *Theory, Culture and Society* 9 (1): 1-36.

Bedenin Temsili

Postmodernist Michel Foucault (1929-1984), sosyologlarda bedene karşı ilgi uyandırmakta önemli olmuştur. Foucault Amerikan geleneğinde profesyonel bir sosyolog değildir; meşhur College de France’ da, zamansız ölümüne kadar[1155] işgal etmiş olduğu kürsü, tarih ve düşünce sistemleri alanındadır, ve aldığı dereceler, felsefe, psikoloji ve psikopatolojidedir. Ancak çalışmalarında sosyolojik kuram, edebiyat ve kültür incelemelerinden çok etkilenmiştir. Özellikle de kendisine göre, modern dünyayı temsil eden hapishane ve düşkünler evi ile ilgilenmiştir.

1155 AIDS’den dolayı.

[5]Foucault, hepsinde insan bedeninin önemli bir rol oynadığı bütün çeşitli faaliyet ve davranışlarda, insanların ne düşündüklerini ve nasıl hareket ettiklerini araştırmıştır. Kitaplarında günümüzdeki işkence, delilik ve hapishanelerle ilgili canlı anlatımlar vardır. ona göre, modern öncesi zamanlarda, devletin düzeni sağlamakta kullandığı başlıca âletler işkence, alenî dayak ve idamlar idi.[1156] Daha sonra mahkûmlar için, ama aynı zamanda (ve çok zaman, önceleri aynı yerde) deliler ve yoksullar için hapis uygulamasına doğru büyük bir değişiklik gerçekleşti. Ve birçok insan hemen hemen bir gecede kendini orta-çağ’ın cüzzamlılarından daha kötü bir şekilde tecrid edilmek üzere hapiste buldu.[1157] “150 yıl zarfında hapis, heterojen öğelerin kötü karışımı hâline geldi”.[1158] 19. yüzyılın başlarında, deliler ve canilerin bir arada hapsedilmelerinde, birdenbire “her yerde aynı zulümü, aynı erdemli baskıyı görüyoruz.”[1159] Bunun gibi bütün Avrupa ve Birleşik Devletler’de kısa bir zaman süresi içinde modern yasalar hazırlandı. “19. yüzyılın başlarında fiziksel cezalandırma manzarası kalktı; bedene işkence edilmekten vazgeçildi.”[1160]

[1156] Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans., Alan Sheriden (London: Allen Lane, 1997); ve *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason,* trans., Richard Howard (New York: Random House, 1965).

[1157] Foucault, *Madness and Civilization,* s. 45.

[1158] Foucault, *Madness and Civilization,* s. 45.

[1159] Foucault, *Madness and Civilization,* s. 227.

[1160] Foucault, *Discipline and Punish,* s. 7 ve 14.

İnsanlar kamuya açık dayakları, asılmaları ya da pazar eğlencesi olarak delileri gidip seyretmek düşüncesini artık itici bulmaya başlamışlardı. Ancak, Foucault'ya göre, bunun nedeni toplumun artık "daha şefkatli, saygılı, daha insancıl olması"[1161] değildi. Artık eski alışkanlıklar, ortaya çıkmaya başlayan "bilimsel-yasal kompleks" ile bağdaşamaz olmuştu.[1162] Fiziksel cezalandırma yerine, yeni hapishaneler "bedeni hem gerçekten esir almış hem de devamlı gözlemlemeye uygun duruma getirmişti",[1163] değişim yeni ve kapsayıcı "güç mekanizmalarıyla stratejilere"[1164] dayanıyordu.

[1161] Foucault, *Discipline and Punish,* s. 16.

[1162] Foucault, *Discipline and Punish,* s. 23.

[1163] Foucault, *Discipline and Punish,* s. 304.

[1164] Foucault, *Discipline and Punish,* s. 305.

[10]Foucault, üç ciltlik *History of Sexuality* (Cinselliğin Tarihi)'de, bunun gibi fiziksel faaliyetlerle -cinsel hareketlerden daha doğrudan fiziksel olan ne olabilir?- insanların neler düşündükleri ve geride bulunan güç yapıları arasındaki bağlantıları araştırır. ona göre, bizim, eskiden insanların cinselliklerinin bastırılmış olduğu, ama artık öyle olmadığı gibi basit bir inancımız vardır. Ama insanlık tarihi çok daha karmaşıktır. Örneğin, erkeklerle genç oğlanlar arasındaki homoseksüel ilişkileri alın. Klasik Yunan'da bu durum "yoğunluk", "ciddiyet" ve "canlılık" ile yaşanırdı;[1165] ama Roma zamanında tavır alışlar değişti. "Değişen, genç oğlanlara karşı

duyulan iştah değil... (daha ziyade) buna felsefî ve ahlâkî düşüncelerde verilen önemin silinmesi idi." oğullarının üzerindeki kontrolden vazgeçmeyen ve onları yetişkin âşıklara bırakmamaya kararlı Romalı babanın gücü ile bir çatışma vardı; böylece, "genç çocuklara olan aşk, çoğu zaman, statüleri bakımından endişelenmeye gerek olmayan genç kölelerle

1165 Michel Foucault, *The Care of the Self: Vol. 3 of The History of Sexuality* (London: Allen Lane, 1988), s. 189.

karşılanırdı."[1166] Oğlan çocuklarına düşkünlüğün eleştirilmesi ya da gayrimeşru görülmesi söz konusu değildi, sadece ona verilen değer değişmişti.

1166 Michel Foucault, *The Care of the Self,* s. 189-90.

Bu, cinsel ilişkide yeni bir bakış açısına yol açtı; Stoikler, "zevkin iki taraf için eşit olması"nın çok önemli olduğunu ve bunun da bir oğlanla imkânsız olduğunu savunuyorlardı. Bugün biz, yetişkinlerle çocuklar arasında cinsel ilişkiyi kabul edilemez ve gayritabiî olarak görmekteyiz. Foucault'nun görüşü, bu faaliyetlerin, bazı insanlarda "çarpık" biyolojik dürtülerin sadece fiziksel sonucu olarak düşünülemeyeceği noktasındadır. Aksine, bizim gerçekleştirdiğimiz ya da gerçekleştirmeyi düşündüğümüz cinsel etkinlikler gerilerindeki güç yapılarına bağlı düşünceler aracılığı ile olmaktadır. Cinsel ilişkinin "tarihsel olarak cinselliğe (sexuality) bağlı"[1167] olduğunu kabul etmeliyiz.

1167 Michel Foucault, *The History of Sexuality, Vol.1: An Introduction* (London: Allen Lane 1976), s. 157.

Ancak Foucault'nun çalışmaları dikkati bedene çekmek bakımından önemli olmakla beraber, çözümleme yöntemleri ve sonuçları bedene sabit bir gerçeklik tanımama eğiliminde olup, bedenlerimize bakışımız ve onu deneyimlememizin *tamamen* toplumsal bir yapılandırma olduğu yönündedir. Foucault, bilgi yapıları peşinde olduğu için, insanların bedene nasıl baktıkları ve onun hakkında nasıl konuştukları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bölüm 9'da göreceğimiz gibi, Foucault'nun postmodern bakış açısı, bir *çağın* dünyaya bakış ve dünyayı anlayış biçimi ile

tanımlanacağı ve gücün nasıl kullanılacağının da buna bağlı olduğudur.[1168] Shilling'in işaret ettiği gibi, bu süreçte bedenin kendisi, "maddi ya da biyolojik bir olay olarak ortadan kaybolur... merkezini aklın teşkil ettiği karşılıklı konuşmaların kontrolü altında olan cansız bir kitleye indirgenir."[1169]

[1168] Bu kitap, Bölüm 9, s. 505-507'ye bakınız.

[1169] Shilling, *The Body and Social Theory,* s. 80.

[17]Bryan S. Turner da bedenlerimizin toplumsal olarak yapılandırılmış olduğunu kabul etmemiz gereğini vurgular; ama çalışmalarında biyolojik olana çok daha açık ve önemli yer verilmiştir. Turner hâlen, Avustralya'da Deakin Üniversitesi'nde Güzel Sanatlar Fakültesi'nin dekanıdır; evvelce İngiltere'de Essex Üniversitesi, Avustralya'da Flin-ders Üniversitesi, Hollanda'da Utrecht Üniversitesi kürsülerinde bulunmuştur.[1170] Kendi çalışmalarını, '"toplumbiliminde....insan aktörün bedenini ve amaçlı faaliyet bakımından duygusallık ve his dünyası arasındaki ilişkiyi de dikkate almaya çalışan genel hareketin" bir belirtisi olarak görmektedir.[1171] Bu hareket ile bu metnin çeşitli yerlerinde -örneğin Hochschild'in duygular sosyolojisi veya Goffman'ın "kişisel görünüm"ü (sahne önü)"[1172] gibi- karşılaştık. Ancak Turner, toplumda beden ile ilgili daha sistemli bir kuram ve sınıflandırma getirmiştir; ama esas itibarıyla akılsal ve bedenden ayrı imiş gibi ele alınan toplumsal aktörler modelinin hâlâ ne kadar geçerli olduğunu da vurgulamaktadır. "Önceden bedenin var olduğunu söylememiz gereklidir", hâlâ geçerli olan akıl-beden ayırımı ancak böyle aşılabilir, demektedir.[1173]

[1170] Turner'ın bu alanda en önemli yayınları *The Body and Society: Explorations in Social Theory* (oxford: Basil Blackwell, 1984); *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology* (London: Routledge, 1992); *Medical Power and Social Knowledge;* ve M. Featherstone, M. Hepworth, ve B. S. Turner, ed., *The Body, Social Process and Cultural Theory* (London: Sage, 1991).

Bu yaklaşım özellikle, *Theory, Culture and Society* dergisinde geliştirilmiştir.

1171 Turner, *Regulating Bodies,* s. 162.

1172 Bu kitap, bölüm 5, s. 269, 281-285'e bakınız. S. 305, 318-323.

1173 Turner, *Regulating Bodies,* s. 7.

Turner bedenlerimizin toplum içinde nasıl "olduğunu" anlatabilecek evrensel bilimsel bir yol olduğuna inanmamaktadır. Aksine, bedenimizi nasıl hissettiğimiz, başkalarının onları nasıl algıladıkları, nasıl işledikleri ve davrandıkları kısmen (bütünü ile değil) kültürün bir işlevidir. Bir beden sosyolojisine meydan okuyan zorluklardan biri, bu farklı tabakaları birbirinden ayırarak, aralarındaki ilişkileri tespit etmektir: örneğin el kullanımının (yani insanların ellerden birini, diğerine tercih etmeleri) "organik" gerçeği ile, "sağ elin tercih edilir olmasının kültürel simgeleri ve toplumsal anlamları" arasındaki farkı görmek ve bunların her ikisine de bakmak gibi.[1174]

1174 *Regulating Bodies,* s. 9.

[21]Turner, beden sosyolojisini, "insanın işlerinde bedeni yönetmenin tarihsel ve toplumsal sonuçları" ile ilgilenme olarak tanımlamakta-dır.[1175] İnsan toplumlarında bedenlerin düzenlenmesinin -belirli bir toplumun ve kültürün uygun tekniklerine göre eğitilerek, disiplin altına alınması gerekliliğini savunur. Bebekleri, bütün toplumlarda yürümeyi ve hareketi öğrenirler; ama hareket tarzları ve jestleri birbirlerinden çok farklıdır. Beden, aynı zamanda, Bourdieu'nün "kültürel sermaye" olarak tanımladığı şeyin önemli bir kısmıdır: insanları hem toplumlar içinde hem toplumlar arasında birbirlerinden ayırmanın bir yolu.[1176] Örneğin, Batı toplumlarında son yüzyıl zarfında, güneş yanığı ciltlere bakışta muazzam değişiklikler olmuştur. Uzun bir zaman bu durum nispeten düşük statü işareti olarak -muhtemelen tarlalarda açık havada çalışmanın sonucu olarak- görülmüştür. Sonra, zenginliğin bir işareti hâline gelmiştir. İlk önce yazın, daha sonra da kışın tatilde güneşlenme imkânı, bu arada daha yoksul olan insanların fabrikalarda ve bürolarda çalışmaya devam etmeleri, daha yakın zamanlarda, buna daha çok sayıda insanın gücü yetmeye başlayınca

(solaryumlara gitmek de dâhil), yanık cilt, cilt kanseri ile arzu edilmeyen ilişkisi dolayısıyla, cazibesinin çoğunu kaybetmiştir.

1175 *Regulating Bodies,* s. 15.

1176 Bourdieu'nün çalışmaları için Bölüm 3 bakınız.

Turner, diyetin aklî dengeyi, mantığı ve sağlığı desteklemenin bir yolu olarak görülmüş olduğunu, şimdi ise uzun ömür ve cinsellik bakımından desteklendiğini söyler.[1177] Aynı zamanda, "vücut güzelliği kültürünün kendini muhafaza etme ve kendine bakmaya verdiği önem... belki... Batı sanayi toplumlarında nüfusun yaşlanmakta olması ile yakından bağlantılı olabilir." Böylece, "insan bedenlerinin yaşlanma süreçleri bakımından ele alınış şekilleri önemli değişikliğe

1177 Turner, *The Body and Society* ve "The Discourse of Diet, "*Theory, Culture and Society* 1.1 (1982): 23-32, yeniden baskı Featherstone et. al, *The Body, Social Process and Cultural Theory;* M. Featherstone, "The Body in Consumer Culture", *Theory, Culture and Society* 1.2 (1982); 18-33.

uğramıştır Bugünün imgesi, önümüzde uzanmakta olan sonsuz gençliktir. Ama bu genç beden görünümünün ancak devamlı idman ve atletizm, belirli aralarla yüz çektirme, yağların aldırılması ve göz kapaklarının ameliyatla düzeltilmesi ile başarılabileceği bilinmektedir. Bu genç bedenler yaşlılığa *karşı* âdeta inşa edilmektedir."[1178]

1178 Turner, *Regulating Bodies,* s. 165, 262.

27,'Güzel vücut'a verilen bu önem, kadınlar üzerinde, erkekler üzerinde olduğundan çok daha fazla etkilidir. Genç kadınlar, her zaman evlenmeden önce görünüşleri ile ilgili olmuşlardır. Ancak, toplumsal değişmeler ve özellikle bedenin sonsuz derecede şekillendirilmeye müsait olduğu inancının, kadının kendisi ile ilgili olan imgesini bütün ömrü boyunca fiziksel görünüşü ile bir arada düşünmesinin derecesi üzerinde derin etkileri olmuştur. Kadının toplum içindeki yerini tartışırken, örneğin Dorothy Smith'in kadınlığın giyim kuşamı ve imge ile bir arada düşünülmesinin çözümlemesini gördük.[1179] Buna fiziksel görünümün ve özellikle de

beden ağırlığının eklenmesi gereklidir. Ayrıca, geçmişte “güzel” ya da “çirkin” genellikle doğuştan gelen, şans ve kader meselesi olarak kabul edilirken, bedenin yapılandırıla-bileceğine ait modern inanç, aynı ölçüde bir insanın biçiminin o inşanın değerine işaret ettiğine olan kuvvetli inançla bir aradadır. Kendini “açıkça şişman” olarak tanımlayan bir yazar şöyle der:

1179 Bölüm 6, Kısım 3’e bakınız. Aynı zamanda, Goffmann, “The Arrangement Between the Sexes,” *Theory and Society* 4 (1977): 301-32.

> Şişmanlık... gizli bir önyargıdır ve böyle olarak da hepsinin en kötüsüdür... Şişmanlıktan nefret edilir ve küçük görülür ve şişman insanlar, toplumun dış sınırlarına —yani onun bir parçası olmaya kalkışacak olurlarsa— itilirler.[1180]

1180 Shelley Bovey, *Being Fat Is Not a Sin* (Boston: Pandora Press, 1989), s. 1.

Bir sağlık ve güzellik tesisini ziyaret ettiğinde, ancak ufak ve tek beden elbiseler bulunduğunu görmüştür. Bu, o yerin politikası idi; şişmanları oraya gelmeye teşvik etmiyorlardı, müşterileri de bunu destekliyorlardı. Böyle bir müşterinin dediği gibi: “orada sade küçük elbiseler vardı... çünkü öyle bir yer şişmanlar için değildi. Öyle kadınlara bakmak gerçekten rahatsız eder -orada olan insanlar için de böyle olması gerekli... “ Ben düşüncesi yüzünden feveran etmiş olan bu kadın... toplumumuzun bu konudaki tavrını özetlemiştir.”[1181]

1181 Bovey; *Being Fat is Not a Sin*, s. 13. Susie Orbach, *Fat Is a Feminist Issue* (London: Arrow) ve Marcia Millman, *Such a Pretty Face: Being Fat in America* (New York: Berkeley Books,1980)’ya bakınız.

Akıl Hastalığı: Gerçek mi, Yoksa İnşâ mı Edilmiştir?

[30]Fiziksel özelliklerin ve davranışın toplumsal olarak yapılandırılmış olduğu ya da biyolojik olduğu tartışmalarının üniversite ve akademik

basından öteye giden sonuçları vardır. Kuramların kamu görüşlerini ve politikayı nasıl etkilediğine dair, yakın zamanda en önemli örnek, *akıl hastalığı* alanında görülmektedir.

Gittikçe sayıları artan yazılar, politika yapanları ve genel kamuyu, akıl hastalığının, herkesin üzerinde ittifak edeceği objektif fiziksel ölçülere dayandırılabilecek basit bir iş olmadığı hususunda uyarmıştır. Kabul edilebilir davranışın ne olduğu ile ilgili farklı yorumlar, hastalar ve ailelerinin farklı tavırları ve psikiyatrlar ve doktorların farklı (ve çoğu zaman çelişkili) kuramları ile, hastahâne görevlilerinin hastalarına bakışları, bunların hepsi tanıları ve tedaviyi etkilemektedir. Tablo 8-1 bu durumu açık olarak göstermektedir: Birleşik Devletler'de kadından çok erkek bireyler psikiyatri ile ilgili hastahâ-nelere girmektedir. İngiltere'de bunun aksi söz konusudur. Her iki ülke de zengin ve sanayileşmiş, ömür beklentileri aynı olduğundan, bu durumu yalnızca biyolojik esasa göre açıklamak zordur.

Tablo 8-1 Psikiyatri hastahânelerine kabul edilen her 100.000 başına insan sayısı: 1986 Turner 1995'te geçen Tablo 4.4'ten uyarlanmıştır.

	Erkekler	Kadınlar	Fark (Erkek sayısı eksi kadın sayısı)
İngiltere	364	468	104 ya da % +29
Birleşik Devletler	790	551	-239 ya da % -30

[33]Bu yüzden bazı yorumcular, akıl hastalığına toplumsal olarak yapı-landırılmış gözü ile bakmaktadırlar. Foucault'nun çalışmaları bazen bu noktaya yakın düşmektedir ve Dorothy Smith de, akıl hastalığı görüşünün, ne denli gözlemcinin davranışa bakışının ve yöneliminin sonucu olduğunu

göstermiştir (Bölüm 6'ya bakınız).[1182] Ancak bu bakış açısını en açık olarak Thomas Szasz'ın[1183] çalışmalarında bulmak mümkündür. Szasz psikiyatrik tanıyı, bireyin toplumsal normdan ne kadar ayrılmış olduğunun bir ölçüsü ve tedaviyi de hastayı hizaya getirmek üzere bir zorlama olarak görür. Szasz'ınki gibi görüşlerin kamuoyu üzerinde giderek artan etkisi olmuş ve insanların, sadece aileleri için ya da toplum için bir rahatsızlık kaynağı olmasından öteye gitmeyen nedenlerle yıllarca hapsedilmiş (ve çoğu zaman zorla kısırlaştırılmış) olmaları gibi vakaların duyurulmasını sağlamıştır.

1182 Dorothy Smith, "K Is Mentally III: The Anatomy of a Factual Account", *Sociology* 12, no 2 (1978): 23-53.

1183 Thomas Szasz, *The Manufacture of Madness* (New York: Harper and Row, 1970).

Birleşik Devletler dâhil, birçok ülkede 1970'li ve 1980'li yıllarda akıl hastahânelerindeki hastaların sayısında hızla düşüşler olmuştur. 1965 ile 1985 yılları arasında yirmi yıllık bir süre içinde ve nüfus bir bütün olarak hızla artarken, akıl hastahânelerindeki hasta sayısı yarılanmış ve sonra yine yarıdan aza inmiştir.[1184] Tımarhanelerin yerini, sorunlara erken bir safhada müdahale etmek ve bir güvenlik ağı sağlamak amacı ile kurulan Toplum Akıl Sağlığı Merkezi gibi kurumlara dayalı *toplum içinde bakım* almıştır.

1184 1965'te 475.000'den 1986'da 111.000'e inmiştir. Turner, *Medical Power and Social Knowledge*, s. 65'de verilen Akıl Sağlığı Ulusal Enstitüsü istatikleri.

[35]Ancak birçok insan için, hastalığın toplumsal olarak yapılandırılmış olduğuna verilen ağırlık, hastalığa tamamen biyolojik bir olay olarak bakmak kadar yıkıcı olmuştur. Örneğin, Rossi, Birleşik Dev-letler'de yarım milyon kadar evsiz olduğunu ve bunun yüzde 20 ilâ 30'unun akıl hastası olduğunu tahmin etmektedir.[1185] İngiltere'de öncü SANE (Şizofreni Ulusal Bir Tehlike) teşkilatı, topluma salıverilen hastaların ailelerine neler

olduğu ile ilgili bir dizi araştırmayı tamamladıktan sonra, gazeteci Marjorie Wallace tarafından kuruldu. Örneklerden biri, şizofrenisi ilerledikçe kendisini ihmal etmeye başlayan ve annesine yönelik tehditlerle, sabit fikirler sergileyen genç avukat Edward Curtis Bennett'tir. Annesi yardım almak üzere başvurduğunda psikiyatr, "Edward'la ilgili herhangi bir şeyi... Edward' ın kendisinin müsaadesi olmadan tartışmayı reddetmiştir." Anne kısa zamanda o kadar korkmuştur ki, kaçmaya başlamıştır. "(Edward) kendini kaybettiği sürelerde reddediyor gibi görünse de, aklının açık olduğu zamanlarda, kendisine tedavi uygulanması için yalvarıyordu... Bu durum, Edward'ın psikiyatrına kapatılması için yalvarması ile geçen birçok ay zarfında sürdü... bu arada psikiyatrı Edward'ı kapattığı takdirde, onu temel vatandaşlık haklarından mahrum etmiş olacağını ısrarla söylüyordu." Bu hikâye ancak, Edward'ın intihar ederek ölümü ile sonuçlandı.[1186]

1185 P. Rossi, *"Down and Out in America: The Origins of Homelessness* (Chicago: University of Chicago Press, 1989).

1186 Marjorie Wallace, *Schizophrenia* 1992: *Catch 22, The Paradox of Enlightenment,* London: SANE, 1993).

Psikiyatrik hastaların, bir bütün olarak nüfusa göre daha fazla intihar etmek ve adam öldürmek eğiliminde oldukları giderek daha açık olarak görülmektedir (ve ölüm hâlâ kesin bir biyolojik olay-dır).[1187] En büyük tehdit hastalar ve ailelerine yönelmiş olmakla beraber, eski hastalarca rastgele işlenmiş cinayetlerin geniş ölçüde duyurulmuş olması, politika tartışma ve yorumlarının gidişatını değiştirmiş ve eleştiricilerinin "biyomedikal anlayış" adını verdikleri görüşe taraftar olanları güçlendirmiştir. İngiltere'de hava, toplum içinde bakımın aleyhine dönmüş ve 1997'de seçilen yeni İşçi Hükümeti'nin sağlık bakanının ilk kararlarından biri, içinde uzun süre kalınacak hastahâneleri kapatmaya yönelik politikaları durdurmak olmuştur. Bakan, "toplum içerisinde bakıma doğru gidiş başarısız olmuştur... Akıl hastası olan insanların güvence ve koruma altında bakılmaları gereklidir", beyanatında bulunmuştur.[1188]

1187 Örneğin, Manchester Üniversitesi tarafından, U.K. Department of Health için yapılmış ve 97/396 sayılı genelge ile yayınlanmış olan Gizli Araştırma' nın sonuçlarına bakınız. (London: Department of Health, 1997).

1188 Paul Boateng, Sağlık Bakanı, Eylül 12, 1997 tarihli duyuru.

Nüfusları ve Bedenleri Düzenlemek

Bölüm 2'de Parsons'ın davranış organizması olan dördüncü "sistem düzeyi"ni ve bütün toplumların, çeşitli farklı sistemleri bütünleştirmek ya da düzenlemek de dâhil olmak üzere, tekrar eden sorunlar veya ihtiyaçlarla karşı karşıya oldukları savını anlatmış bulunuyoruz. Beden ile ilgili çağdaş sosyoloji Parsons'ın fikirlerine dönmüştür; ancak artık çözümlerin bir toplumun üyeleri için otomatik olarak işlevsel ya da iyi olacağı düşüncesine yer yoktur.

[37]Taylor'ın bedenin toplumla olan ilişkisine dair genel kuramı, Şekil 8-1'de verilen ve Parsons'ın kullanmış olduğu aynı kare diyagram tipi içinde ifade edilmiştir. Taylor, bedenleri hem bireysel olarak, hem de nüfuslar bakımından düşünmenin önemli olduğunu savunmaktadır; bunlar gösterilen iki kare diyagramın sağ ve sol sütunlarında yer almaktadır. Toplumların devam etmesi için nüfusların zamanla üremesi ve aynı zamanda *mekân* içinde düzenlenmesi gereklidir. Bireysel düzeyde iki anahtar boyut *içsel* ve *dışsal* olandır. Bedenlerin içsel kısıtlama ve disiplin gösterebilmesi için disipline tabi tutulması gereklidir; ve özellikle de cinsel tatmin yönünden. Bedenlerin belirli bir kültür içerisinde kendilerini ona uygun şekilde göstermeleri ve temsil etmeleri de gereklidir.

Şekil 8-1 Nüfus ve Bedenlerin Düzenlenmesi (Bryan S. Turner'ın, *The Body and* Society'sinden uyarlama)

Soldaki diyagram temel kuramsal şemayı gösterir; sağdaki, bedenlerin bu işler altında nasıl çöktüğüne ya da nasıl uzaklaştığına dair Turner'ın örneklerinin eklenmiş şeklidir. Bu örnekler, bedenleri yönetirken söz konusu olan farklı işlerle bir arada görülen hastalıklar ve sapkınlık şekillerini gösterir.

[40] "Onanizm" terimi *Kitab-ı Mukaddes'te* (Tekvin XXXVIII) "tohumlarını toprağa dökmüş olan" ve ceza olarak öldürülen onan'dan gelmektedir.

Böylece, nüfusların üremesi (sol üstte) üreme kabiliyetinin toplumsal kontrolü ile ilgilidir. Mastürbasyon hem Hıristiyanlık hem ortodoks Musevilik[40] tarafından sapkınlık olarak görülmüştür ve özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda, sağlığa zararlı ve delirmeye götüren bir yol olarak hücuma uğramıştır. Bu endişelerin arkasında, üretim düzeylerini korumak ve bunun sonucu olarak da, gençler üzerinde kontrolü sürdürerek onları ebeveyn sorumluluğu ile bağımlı kılmak düşünceleri yatıyordu.

Turner'a göre, nüfusların "düzenlenmesi" -hem mekân hem de zaman içinde kontrol altına alınması- gerekiyordu. Mülk sahibi olan evin başının diğer üyeleri kontrolü altında bulundurduğu aile, bu amaca hizmet eden güçlü bir mekanizma idi; ve ondokuzuncu yüzyılın şehir hayatı özelliği, bilhassa orta sınıfa mensup kadınların gittikçe daha fazla eve kapanmaları idi. Agorafobiya -dışarı ve evden çıkmak korkusu- bu toplumun tıbbî belirtileri olarak görülmektedir: Turner'a göre bu durum, şehirlerin gerçekten daha güçlü bir hâle geldiği ve kadın özgürlüğünün gizil olarak daha fazla olduğu bir zamana rastlar. "Evli kadının agorafobisi... mecazi olarak kocaların ev çevresini kontrol altında tutmak kabiliyetlerine ilişkin endişelerinin ve kadınların gizil olarak daha bağımsız oldukları bir durumda ekonomik düzenlemelerin ifadesidir... bu arada karı-koca arasında bir ölçüde anlaşmazlığın var olduğu da düşünülebilir... Böylece, kadın evden çıkmamış olmak karşılığında ahlâken övülecek, erkek ise, karısının bu

kabiliyetsizliği dolayısıyla, kendi statü ve ekonomik gücünün takviye olması ile karşılık görecektir.[1189]

1189 Turner, *Medical Power and Social Knowledge,* s. 105-106.

Bireysel bir düzeyde, toplumsal kontrol ve devamlılık ile ilgili endişeler, bireylerin "cinsellik ve arzularını kamu düzeni yararına"[1190] sınırlamalarını sağlamaya yönelik çabalarda görülür: ancak dengeli aile birimleri içinde üremek ve cinselliği aile birimi ile sınırlamak. Uygulamada bu, ataerkil ailenin içine kapanmış olan kadınları düzenler ve sınırlarken, erkeklere dışarıda sınırlı bir cinsel sapkınlık tanımak demek olmuştur. Ve burada da, bu toplumsal çerçeveyi aksettiren hastalıklarla karşılaşmaktayız. Turner'ın şemasının üst sağ köşesinde görülen kadın histerikliği -bir yüzyıl önce çok rastlanır ve şimdi hemen hemen yok olmuş olan- *içsel* sınırlamaya ilişkin para-digmatik bir "hastalık"tır. Bu 19. yüzyılda büyük bir tıbbî sorun olarak ve baskı altına alınmış kadının "hasta" rolüne bürünmesinin kabul edilir bir yolu olarak görülmüştür.

1190 Turner, *Medical Power and Social Knowledge,* s. 101.

[41]Turner, güçlü babaerkil aileden uzaklaşma ile, içsel baskıdan alt sağ köşedeki *dışsal temsil*e doğru göreli bir değişim olduğunu söyler. Bununla, bir arada yemek yeme ile ilgili düzensizliklerde büyük artış, bilhassa "anorexia nervosa" (asabi iştahsızlık) olarak bilinen hastalığın ortaya çıktığı görülmektedir.

Giderek artan anoreksiya ve bulimia (fazla yemek yeme ve kusma) özellikle de kadınlarda erkeklerden daha çok görüldüğünden, sosyoloji içinde ve dışında çok dikkat çekmektedir (günümüzde bu oran 1'e karşı 10'dur[1191]). İnce olmak genel *kültü* bir etken olmakla beraber, bunun yeterli bir açıklama olduğunu düşünenler azdır. Tur-ner, Hilda Bruch'ın çalışmasına dayanarak şöyle ifade eder, "anorek-siya, genç bir kadının, annesinin ve tipik olarak her zaman namevcut olan babasının temsil ettikleri güçlü alışkanlıklara karşı bireyselliğini ispat etmeye çalıştığı, ebeveyn kontrolüne karşı bir gençlik başkaldı-rısıdır... Genel bir anlatımla, yirminci yüzyılda "anorexia", ondoku-zuncu yüzyıldaki "hysteria" gibi, toplum içinde kadına

uygulanan ve özelliği *cinsler arası eşitsizlik* olan politik sınırlamaların ifadesidir."[1192]

1191 Liz Jobey, "Why piglet disappeared", *Times Literary Supplement*, March 20, 1998.

1192 Turner, *Medical Power and Social Knowledge*, s. 107-108. Anoreksiya ve yemek yeme ile ilgili diğer hastalıklarla ilgili birtakım kuramlar vardır, ama hemen hepsi aile dinamiklerinin çok önemli olduğunu kabul eder.

Çalışmaları Bölüm 4'te tartışılmış olan Anthony Giddens da, "kadının toplumsal faaliyet evrenine tam olarak katılmaktan devamlı olarak dışlanmasını"[1193] önemli bir etken olarak görmektedir. Ancak, Giddens, modern kültürde *seçimin* (tercihin) ve *yansımanın* önemini de vurgulamaktadır: önümüzde bize açık birçok mümkün kimliklerin bulunması, nasıl bir insan olacağımız üzerinde düşünerek tercihler yapmamız ve her şeyin mümkün olduğuna, herhangi bir "yapılandırılmış" bedeni sağlayabileceğimize inanmış olmamız gerçeği. Gid-dens, *anorexia*'nın bir protesto şekli olduğuna inanmakta, fakat "hasta bireyin diyetçinin pasif kurbanı olmadığını, aksine, anoreksi-yanın çok faal ve eş güdümlü beden rejimlerini gerektirdiğini kabul

1193 Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge: Polity, 1991), s. 106.

etmektedir."[1194]

1194 Giddens, *Modernity and Self-Identity*, s. 107.

Anoreksiya'dan ölmüş olan bir hastanın babası, işsiz kaldığı bir sürede onun kendine ve daha küçük olan kız kardeşine bakmış olduğunu anlatır: "o sürede Catherine bir kuvvet abidesi gibiydi, ama hastalığı da hafiflememişti; mutfak onun egemenliğinde idi ve o yemek yerken ben

mutfağa girecek olursam bağırırdı... Gösterdiği gayret ve kararlılık inanılmazdı."[1195]

1195 Maureen Dunbar, *Catherine: The Story of a Young Girl Who Died of Anorexia Nervosa* (London: Penguin, 1986) s. 127.

Biz gerçekten, neden bir kimsenin anoreksiya olduğunu ya da Catherine'in neden sonunda "ölmek istediğini"[1196] bilmiyoruz. Ancak makro düzeyde, modern toplumda, anoreksiyanın artışı Giddens ve Turner'ın ileri sürdükleri etkenlerle bağlantılı olmalıdır. Genel olarak, yeni beden sosyolojisi, bizim fiziksel bünyemizi, fenomenolojinin fikir sistemlerinin, yaşadığımız ve deneyimlemekte olduğumuz gündelik dünyayı nasıl yarattığımıza verdiği ağırlıkla bir araya getirmeye çalışır. Beden sosyolojisi, bedenlerimizin hem doğuştan var olduğunu hem de toplumsal bir yapı olduğunu göstermektedir; tıpkı ano-reksiyanın hem gerçek ve öldürücü bir hastalık olduğu ve aynı zamanda bazı toplumların bir ürünü olabileceği gibi. Bu yaklaşım, hastalığın sosyolojik ve fenomenolojik yönleri üzerinde birçok yazılar yazmış, ve aşağıda kendi kişisel deneyimlerini kaleme almış olan Irving Zola tarafından çok iyi anlatılmıştır:

1196 Dunbar, *Catherine,* s. 128.

> 1950 yılında aşı öncesi, onaltıncı doğum günümden kısa bir süre önce çocuk felcine yakalandım. Bundan dört yıl sonra ciddi bir araba kazası geçirdim. Bu iki kazanın sonucunda, sağ bacağımda uzun bir destek askısı, sol bacağımda iki kısa destek askısı, bir sırt dayanağı taşıyor, iki bastonla yürüyor ve daha uzun yürüyüşler için tekerlekli araba kullanıyorum... Bir başkası benim çalışmalarımı anlatırken çoğu zaman şöyle bir ifade kullanır; "bu gibi kazalara rağmen, şunları şunları başarmıştır". Ben bu bedensel deneyimlerimin benim bütünümü değilse bile, kişiliğimin merkezî bir parçasını oluşturduğunu düşünüyorum.[1197]

1197 Irving Kenneth Zola, "Bringing Our Bodies and Ourselves Back In: Reflections on a Past, Present and Future Medical Sociology," *Journal of Health and Social Behavior* 32 (March 1991): 1-16.

47Uzun yıllar Zola, bu mâluliyete karşı kendi tavrını şöyle açıklar: bunun mümkün olduğunca göz ardı edilerek omuz silkilip geçilecek, görmezden

gelinecek, kendisinden ayrı bir şey olarak alınması. Böylece, 1960'larda, benim gibi bir kimsenin hava yolu ile seyâhat etmesinin fiziksel güçlükleri sorulduğunda, ben bu güçlüklerin nispeten pek az ya da hiç olmadığını söylerdim... Benim her zamanki seyahat şeklim, hava meydanına arabamla gitmek, onu en uygun bir yere park etmek, sonra bagajım sırtıma bağlanmış olarak o hava limanındaki en uzak terminalmiş gibi görünen yere kadar topallayarak gitmek idi.
Yirmi yıl sonra fiziksel durumum... esas itibarıyla değişmemiş olmakla beraber, tepkilerim çok farklı idi. 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başlarında kadın hareketi... mâluliyet hakları ve bağımsız yaşama hareketlerinin yükselmesi ile kendimle ilgili görüşümde ilginç değişiklikler oldu... Hâlâ uzun mesafeler yürüyebilecek durumda olmakla beraber, artık buna gerek duymuyordum. Ve böylece ya kendi sandalyeme ya da hava alanının tekerlekli sandalyesine oturarak, uzaktaki terminale gidiyordum. Seyahatin sonunda fiziksel durumumdaki fark hiç beklemediğim gibi oluyordu: hiç yorulmamış... hiç canı acımamış ve kramp yaşamamış olarak.

Bundan çıkardığım sonuç: her zaman yorgun, canı acımış ve kramplı idim; ama bana mukayese etme olanağını verecek çocuk felci ve tekerlekli araba öncesi bir deneyimim olmadığından, bu deneyimlerimi anlayacak durumda değildim. Ancak bağımsız yaşama hareketinin... ve onun sonucu kendimle ilgili bilinçliliğim-deki değişiklikten soma tekerlekli arabayı kullanır duruma gelebildim. Ancak o zaman, seyahat "deneyimimin" benim mâlûl olmamdan değil, ama *içinde yaşamakta olduğum toplum tarafından* sürdürülmüş ve yapılandırılmış olduğunu anladım.[1198]

1198 Zola, "Bringing our Bodies and ourselves Back In," s. 4.

Feminizm, Tüketicilik ve Beden: Feminizmin gelişmesi, sosyologların beden ile ilgilenmelerinin önemli bir nedenidir. Arthur Frank, bu alanda, "artık kuramsal ve deneysel gündemin büyük bir kısmının feminizm tarafından oluşturulduğunu" savunur. "Bedenleri bir kuramsal ve deneysel araştırma programı olarak geri getirmek, kadınların kendilerini geri getiren pratik politik program sayesinde akla yakın ve zorunlu hâle gelmiştir."[1199] Tartışılmakta olan insanların cinsiyeti göz ardı edilecek olursa; o zaman, onların bedenli yaratıklar oldukları gerçeği de göz ardı edilmiş olur."[1200]

Cinsiyet bir kere dikkatimizin odağı hâline gelirse, bedenin de dikkate alınması kaçınılmazdır.

[1199] Arthur W. Frank, "For a Sociology of the Body: An Analytical Review," Featherstone et. al., *The Body, Social Process and Cultural Theory,* s. 41'de.

[1200] Dorothy Smith'in "bedenlendirilmiş özne" ve tıbbi tavırlar ile ilgili görüşlerine bakınız, ayrıca bu kitap, s. 341-343.

Turner'ın kuramlarını anlatırken, kadınların toplumsal kontrolü ile agorafobiya ve isteri gibi oluşumların bir arada bulunduğuna ilişkin örnekler verdik. Çağdaş toplumda, birçok feminist, inceliğin (zayıflığın) bir erdem olarak teşvik edilmesini ve insanın farklı ve "daha iyi" bir beden edinmek için kendini disipline sokmasını eleştirmekte titiz davranmaktadırlar. Turner, aynı zamanda, bu fikirler arasındaki bağlantı ve özelliği "cinsler arası eşitsizlik" olan bir toplum üzerinde odaklanır. ona göre, "kadınların bedenlerini kontrol altına almak onların kişiliklerini kontrol" demektir, ve "şişman bir kadın, kontrol dışında olan bir kadındır; çünkü denetimsiz bir beden ahlâksal zaafın işaretidir."[1201]

[1201] Turner, *Medical Power and Social Knowledge* (London: Sage, 1987), s. 108.

[52] Dorothy Smith'in "bedenlendirilmiş özne" ve tıbbi tavırlar ile ilgili görüş-
lerine bakınız, ayrıca bu kitap, s. 341-343.

[53] Turner, *Medical Power and Social Knowledge* (London: Sage, 1987), s. 108.

[54] J. Elwood, "Undermining Gender Stereotypes: Examination and Course-work Performance", *Assessment in Education* 2, no.3 (1995) 282-303. N. G. McCrum, "Gender and Social Inequality at Oxford and Cambridge Universities", *Oxford Review of Education* 22 no.4 (December 1996).

Feministler cinsiyeti toplumsal olarak yapılandırılmış kabul etme eğilimindedirler; hâlbuki 19. yüzyılda Gervase Le Bon, kadınlarla erkekler arasında sabit biyolojik farkları vurgulamakla kalmamış, kadınların akılca geri olduklarını “ispat” etmek için kafatası ölçüleri kullanmıştır. Bu, bugün gülünç gelmektedir ama hâlâ kadın ve erkeklerin farklı şekillerde öğrenip öğrenmedikleri ve bu durumun bazı sınavların kadınlara uygun olup olmayacağı konusunda hararetli tartışmalar vardır.[1202] Yirminci yüzyılın başlarında, eğitim komisyonları kadınların aylık âdet görme devrelerini, kızların zihinsel verimliliklerini azaltan (geçici sürelerle) ve dolayısıyla farklı bir okul programını gerektiren âmil olarak görmüştür.[1203] Bugün bunu çok az insan kabul etmektedir ama birçokları, âdet görme öncesi gerilimi davranış üzerinde büyük etkileri olan ve bir insanın hareketlerinin yasal sorumluluğunu değerlendirirken ilgili kanıt (evidence) olarak görmektedirler. Örneğin, Bölüm 3’te gördüğümüz gibi, Collins, Chafetz ve Blum-berg gibi çatışma kuramcıları, çocuk doğurma ve kuvvet gibi biyolojik özelliklerin herhangi bir cinsiyete dayalı sınıflandırma kuramının önemli bir parçası -ancak yalnızca bir parçası- olduğunu savunmaktadırlar. Diğer bazıları, bunların savunulmasının ataerkil toplumlarca erkek egemenliğinin gerekçesini sağlamak için yapıldığı görüşündedirler. Bazı feministler, kadınları doğuştan, erkeklere oranla şiddete daha az eğilimli görmektedirler; diğer bazılarına göre de, bu bir kültür ürünüdür.

1202 J. Elwood, “Undermining Gender Stereotypes: Examination and Coursework Performance”, *Assessment in Education* 2, no.3 (1995) 282-303. N. G. McCrum, “Gender and Social Inequality at Oxford and Cambridge Universities”, *Oxford Review of Education* 22 no.4 (December 1996).

1203 Örneğin, Board of Education, London: Report of the Consultative Committe on Differentiation of the Curriculum for Boys and Girls Respectively Secondary Schools (London, 1923) Shilling’den alıntı, *The Body and Social Theory,* 46.

55Popüler yazarlar, kadın-erkek farkları tartışmasındaki görüşlerini muğlaklık içinde sunmak eğilimindedirler, yani, farkların biyolojik kaynaklı mı ya da kültür ve yetişme tarzının sonucu mu olduğunu belirlemememektedirler. John Gray, *Men are From Mars, Women are From Venus* (Erkekler Mars'tan, Kadınlar Venüs'ten) adlı çok satan bir kitabın yazarı, buna iyi bir örnektir; kadınların (Venüs'e mensup) "çok sezgisel olduklarını ve bu yeteneği yüzyıllar boyunca başkalarının gereksinmelerine dikkat ederek geliştirmiş bulunduklarını"[1204] savunur. Bu, onların erkeklerden daha sezgisel oldukları mı -farkların genetik olduğu mu demektedir? Ya da erkeklerin değil de kızların evde ve okulda başkalarının gereksinmelerine daha fazla dikkat etmeyi ve sezgisel olmayı öğrendikleri ve yeteneklerini her kuşakta öğrenilmiş ve öğrenilecek hususların giderek artması ile bir sonraki kuşağa aktardıkları mı demektir?[1205]

1204 John Gray, *Men are From Mars, Women are From Venus: A Practical Guide From Improving Communication and Getting What You Want in Your Relationships* (New York: Harper Collins, 1992).

1205 Bunun böyle olduğu ile ilgili savlar için Best, Goffman ve Chodorow'un görüşlerine bakınız, bu kitap, bölüm 5. s. 324-328, ve s. 339-342'ye bakınız.

Gray, kendini şu veya bu görüşte olarak göstermemekte dikkatli davranmaktadır; ama bilim alanında gittikçe önemli bir kısım çalışma, tam bu meseleyi açıklığa kavuşturmaya -genetiğe ne dayanmaktadır, ne dayanmamaktadır- yöneliktir. Gray'in görüşleri karşısında, bu alandaki araştırmacılar, cinsiyetler arası farkları oluşturmakta birkaç yüzyılın yeterli olmayacağını belirteceklerdir; ama böyle bir fark mevcut ise ve kültürel ise, o zaman niçin küçük oğlan çocukları da sezgiyi öğrenmemektedirler? Söz konusu alan evrimsel biyoloji ya da "sosyobiyoloji"dir ve önümüzdeki kısımda bunun temel önermeleri ve sosyoloji ile olan ilişkisi incelenecektir.

Kısım İki Sosyobiyoloji

Beden sosyolojisi, ortak işler ve belirli toplumlara özgü uygulamalar ve anlamlar üzerinde odaklanarak, bedenlerin toplumsal olarak nasıl oluşturulduğunu ve düzenlendiğini inceler. Buna karşılık, sosyobiyo-loji ise, davranışın biyolojik temeli ile, biyolojik bünyemiz ve evrimsel tarihimiz bakımından bütün toplumlarda ortak olan ile ilgilenir. Son yıllarda, genel evrimsel biyoloji alanı ve evrimsel psikolojiye ve gezegendeki bütün türlerin davranışını doğal seçilim (natural selection) esasında açıklamaya ya da bazı davranış şekillerinin genleri müsait yaratıkların hayatta kalmalarına yardımcı olup olmadığına yönelik ilgide büyük artış olmuştur.[1206]

1206 Evrimsel biyolojinin gelişmesi ile ilgili fevkalâde bir görüş için W. D. Hamilton'un, *The Narrow Roads of Gene Land* (New York: W. H. Freeman, 1996)'e bakınız. Bunlar modern biyolojinin kurucularından birinin çalışmaları olup, akraba seçimi, özgecilik ve şiddet ile ilgili incelemeler içerir. Evrimsel psikolojinin insan davranışına ilişkin görüşleri için Steven Pinker,

How the Mind Works (London: Allen Lane, 1998)'a bakınız.

58Bu süreçte "sosyobiyoloji" terimi daha az kullanılmaya başlanmıştır; biz burada bu terimi sosyologların âşinâ oldukları bir terim olduğu için ve zoolog Edward WiIson'ın, "bütün toplumsal davranışın biyolojik temelinin sistemli incelemesi" ile ilgili muazzam sentez çalışmasında kullandığı terim olduğu için muhafaza ettik.[1207] Onun bu çalışması, insanları, insan davranışına tartışmalı bir yaklaşım olan ve karıncalara, bizon ya da şempanzelere inhisar etmeyen bir yaklaşım olan sosyobiyolojiye uyandırmıştır. Bu kısımda, biyolojik düşüncelerin toplumların incelenmesi ile ilişkisini göstermek üzere sosyobiyo-loglar tarafından ileri sürülen genel savlar tartışılacak ve özgecilik ve güven ve insan üremesiyle ilgili kuramları ile kadın ve erkeklerin çok farklı stratejileri ve çıkarları ayrıntılı olarak görülecektir.

1207 Edward O. Wilson, *Sociobiology: The New Synthesis* (Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press, 1975), s. 4. Wilson'un

Sosyobiyologlar, insan ırkının evrimin bir ürünü olduğunu ve bize genlerimiz yolu ile muazzam miktarda bilgi nakledildiğini savunurlar.

Bundan, çevre kadar genlerin de toplumda rol oynadıkları ve davranışın biyolojik bir temeli olduğu sonucu çıkar. Hayvanlar ve böceklerin birbirlerinden ayrılmaları gibi, insanlar için de -durum farklı olmakla beraber- temel çözümleme çerçevesi aynıdır:

> *Sosyobiyoloji,* doğal seçilim kuramını davranışa uygular. Bir hayvanın, anatomisi gibi, davranışının da doğal seçilme yolu ile biyolojik evrimin bir ürünü olduğunu söyler. Herhangi bir davranışsal fenotip (phenotype), genotip (genotype) ile çevre koşulları arasındaki etkileşimin bir sonucudur.... insan için kültür yepyeni bir evrimsel top oyunudur...Ancak insan kültürü, biyolojik evrimden ayrı değildir; ondan çıkmış ve ondan ayrılamayacak kadar onunla iç içedir.[1208]

1208 Pierre L. van den Berghe, "Sociobiology, Dogma and Ethics", *The Wilson Quarterly* (Summer 1977): 121.

Sosyobiyologlar, her şeyi basite indirgeyen ve insan davranışının doğrudan doğruya genler tarafından kontrol edildiğini savunan genetikçi belirlemeciler (genetic determinists) değildirler. Daha çok, biyolojik etkenler ile genetik etkenlerin mümkün davranış çeşitlerine sınırlar koyduğuna inanırlar. Onlara göre bu sınırlar, tıpkı diğer türlerde olduğu gibi evrimin sonucudur ve doğal seçilme bağlamında anlaşılmaları gereklidir.
çalışmaları hemen tamamıyla hayvan toplulukları, ve "egemenlik sistemleri" (ya da öncelik sıralamaları), alan sınırları kuralları ve yavru bakımı gibi özellikler ile ilgilidir.
Bu yaklaşım sosyologlarca büyük öfkeyle karşılanmış ve böyle karşılanmaya devam edilmektedir; bunun nedeni kısmen, toplumun, insanların düzeltmeye çalıştıkları yönlerini meşrulaştırıyormuş gibi ve insanın değişmesine sınırlar koyuyormuş gibi görülmesidir. Karşı olanlar, insanı, *esas itibarıyla* biyolojik evrenselleri yemek yemek, boşaltım ve uyumak gibi temel faaliyetlerden öteye geçmeyen bir kültürel normlar yaratığı olarak görmektedirler. Örneğin, Wilson, onlara göre yabancılaşmış bir kültürün ve kendi sınıfının ön yargılarının bir ürünüdür ve böylece "çalışmaları, onları toplumsal meselelerinin sorumluluğundan kurtarmak suretiyle, kendi toplumlarının kurumlarını sağlamlaştırmaya yaramış olan, biyolojik belirlemecilerin uzun geçit resmine katılmıştır."[1209] Neyin biyolojik ya da genetik temele dayalı olduğu sorusu, cinsiyet rolleri ve

kadınlarla erkekler arasındaki farkların menşei ile ilgili tartışmalar da özellikle çekişmeli hâle gelmiştir; homoseksüellik (Bir hayat biçimi seçimi midir? Genetik bir istidat mıdır?); zekâ ne ölçüde kalıtıma veya yetiştirilme şekline bağlıdır? Sosyobiyologların tutumu, bilim adamları olarak anlamaya ve insan genlerinin öneminin deneysel bir mesele olduğuna yöneliktir.

1209 Cambridge, Massachusett Sosyobiyoloji Araştırma Topluluğu'nun *New York Review of Books* (November 13, 1975)'a mektubu.

[61]Sosyobiyolojinin bir diğer başlıca eleştirisi, kültürlerin çok çeşitli olması dolayısıyla, biyolojinin evrensellerle ilgili olayları açıklamakta fazla yardımcı olamayacağıdır. Neuhaus'un işaret ettiği gibi, bu görüş, kuram oluşturmak için çok tuhaf bir yaklaşımdır. Ona göre, kuramın başlıca işlevlerinden biri, "olasılıklar dizisini daraltarak, nereye bakılması gerektiği hakkında fikir vermektir."[1210] Şöyle devam eder: "'mantıksal olarak benzer ifadelere bakarsak... Dil bütün kültürlerde bir sabite (değişmez) ise, o zaman insan eylemleri üzerindeki etkilerini rahatça göz ardı edebiliriz."[1211] Biyolojik etkenleri, evrensel oldukları için dışarıda bırakmakla ne kadar yanılmış olduğumuz görülecektir. Dilin etkilerini görmezden gelmek bizi bölüm 5 ve 6'da tartışılmış olan simgesel etkileşimcilerle, fenomenolog kuramcıların birçok görüşlerinden yoksun bırakacaktır.

1210 John William Neuhaus, "*Toward a Biocritical Sociology* (New York: Peter Lang 1996) s. 107. Neuhaus bir sosyobiyolojik bakış açısının reaksiyoner olmayacağını, aksine, insan gereksinmeleri ile ilgili geliştirilmiş bir kurama dayalı yeni bir eleştirel toplumsal bilim olma olasılığını taşıdığını uzun uzadıya savunmuştur.

1211 Neuhaus, *Toward a Biocritical Sociology,* s. 116.

Biyolojik bakış açılarına ilk inanan toplumbilimcilerden olan Ro-bin Fox, bu gelişmeyi genç bir öğrenci iken, şöyle anlatır.

> Bana, "biyolojik evrenseller kültür farklılıklarını açıklayamaz" diye tekrarlanan bir nakarat vardı... ve tabii ki bu belli bir düzeyde olamaz. Dediklerine göre, Müslümanlar mâbede girerken ayakkabılarını, Hıristiyanlar ise şapkalarını çıkarırlarmış. Hadi bakalım, buna biyolojik bir açıklama bulun! Buna herhangi bir açıklama bulmak istediğimden

hiçbir zaman emin değildim. Bana bu keyfî bir şey olarak görünüyordu... (Ama) biyolojik evrenselleri bilmediğimiz takdirde, kültürel farkları nasıl inceleyebiliriz sorusu yakamı bırakmıyordu. Değişmeyen öğeler olmadan değişkenleri nasıl inceleyebilirdik?[1212]

1212 Robin Fox, “The Cultural Animal”, *Encounter* XXXV, No. 1 (July 1970): 33.

Fox, farklı toplumların giydikleri “simgesel kıyafetler” ve kültür ve davranışların ayrıntıları arasında çok fark olmakla beraber, bu farklılıkların arkasında, dikkate değer bir toplumsal yapı ve toplumsal kurumlar *aynılığı* (uniformity) vardır, görüşündedir. Ona göre, çocuklar herhangi bir bilinen kültürden uzak olarak yetiştirilebildikleri takdirde, birkaç kuşak sonra, uzun bir somut özellikler listesini haiz bir toplum oluşturacaklardır: “mülkiyet ile ilgili yasalar, nikâh düşmeyenler arası cinsî münasebet ile ilgili kurallar, buna işaret eden bir toplumsal statü ve yöntemler sistemi, kur yapma (eş seçme) uygulamaları... erkeklere mahsus birlikler... kumar... adam öldürme, intihar, homoseksüellik, şizofreni, psikoz ve nevroz ve nasıl telâkki edildiklerine göre, bunlardan yararlanan ya da bunları tedavi eden çeşitli uygulamacılar”.[1213] Robin Fox’a göre, bunları yapacaklardır; çünkü bu “hayvani” tabiatlarından kaynaklanmaktadır.

1213 Fox, “The Cultural Animal”, s. 33.

64Başka bir deyişle, Fox’a göre, biz “kültürel” olduğumuz, hayvanlar da “biyolojik” oldukları için, tür olarak onlardan farklı değiliz. Daha çok, biz özel bir memeli hayvan türüyüz: kültürler üreten “kültürel hayvan” olarak devam etmiş olan bir memeli hayvanız. İnsan hayatta kalmak için, aklına dayanan bir iki ayaklı olarak geliştiğinde, kültürel davranışın değeri arttı. Doğal seçilim, kültürel gelenekler geliştirenlerin ve böylece değişen şartlara hızla uyum sağlayanların yanında idi; çünkü, kültürel gelenekler çok yavaş değişmekle beraber, içgüdüsel davranış ve genetik malzeme ile karşılaştırıldığında bu değişme çok hızlıdır. Akla dayalı kültürel etkinliklerle, insan beyninin gelişmesi el ele olmaktadır. Fox’a göre, böylece, “kültür doğaya karşı kazanılmış bir zafer değildir. Aksine, “biz kültürel olarak davranmakla, doğal davranmış oluruz”.[1214]

1214 Fox, The Cultural Animal”, s. 40, Groves ve Sabater Pi de, bunun gibi, insanlarla maymunlar arası benzerlikleri, uyumak üzere seçtikleri

“sabit nokta” ya da barınak bakımından incelemişlerdir. Colin P. Groves ve J. Sabater Pi, “From Ape’s Nest to Human Fix-Point”, *Man* (n.s.), 20 (1985): 22-47.

Bencil Genler ve Akraba Seçilimi

İnsan davranışını açıklamada biyolojik etkenlerin önemini kabul eden toplumbilimcilerin sayısı giderek artarken, bu etkenlerin rolünü doğrudan doğruya izlemek ve ne kadar önemli olduklarını görmek güçtür. Hiç kimse çevrenin ve kültürün, her ikisinin de önemli olduğunu inkâr etmemektedir. Ama birbirlerine bu denli karışmış olanları nasıl ayıracağız?

[66]Bir imkân, biyoloji ve etnolojide görülen büyük kuramsal gelişmelere bakmak ve bunların insan davranışını nasıl açıkladığını sormaktır. (Cevap “çok az” ise, bu tabii ki gelecekteki gelişmelerin daha iyi olmayacağı demek değildir -ama hiç olmazsa bu durum toplumsal davranışı açıklamada yardımcı olmak üzere biyolojiyi kullanmada daha ihtiyatlı olunmasını öğütleyecektir.) Darwin’in evrim kuramı, hayatta kalma yolunun başarılı -ve dengeli- bir şekilde kaynaklar için rekabet etmek olduğunu bildirir. Canlılarda hayatta kalmanın temel biriminin *gen* olduğunu biliyoruz; çünkü, kendini kopyalamaktadır (türetmektedir). Bir organizmada hayatta kalma eğiliminde olan bir gen varsa, bu gen yavaş yavaş yayılacaktır.[1215] Bu geni kalıtım yoluyla almış olan ilk organizmanın neslinden gelenler hayatta kalma ve daha başarılı türetme eğiliminde olacak ve gen böylece türetilecektir. Yüzbinlerce yıl hiç değişmeden kalmış olan hamam böceği, özellikle etkili ve dengeli bir genler takımı ile üremeye devam etmiştir.

1215 Diğer hususların eşit olması halinde.

Bu doğal seçilimin temel kuramı -ki burada Darwin’in kuramı için gerekli mekanizmayı Mendelci genetikler sağlamıştır- “gen ben-cilliği”[1216] adı verilen bir duruma işaret eder. Bu, genlerin *bilinçli olarak* bencil oldukları

demek değildir. Bütün doğal seçilim kuramı, tanımı dolayısıyla, ırkın genlerin çıkarlarına (yani hayatta kalmaya) hizmet edecek olanlara geçeceği demektir. Bu da eğer belirli bir gen bir organizmanın hayatta kalmasını sağlama eğiliminde ise, türetilecek demektir. Eğer değilse, türetilmeyecektir.[1217]

1216 Richard Dawkins, *The Selfish Gene* (Oxford: Oxford University Press, 1976 ve London: Granada, 1978) s. 7. Sayfalar Granada baskısına göredir.

1217 Açıkçası bu ya şöyle ya da böyle durumu demek değildir. Zamanla daha başarılı olan A genine sahip organizmanın, daha az başarılı B genine sahip organizmaya göre daha şanslı durumda olacağı demektir. Yine zamanla B genliler fazla işe yaramadığından B geni ortadan kalkacaktır. Afrika'nın bazı yerlerinde belirli bir anemi türünün (orak-hücreli) ısrarla devam etmekte
olması, bu sürecin ne kadar karmaşık olduğunu gösterir. Bu anemi türü çoğu zaman öldürücü olmakla beraber, bundan sorumlu olan gen sıtmaya karşı koruma sağlamakta ve bu ölçüde hayatta kalmayı devam ettirmektedir. Biz hepimiz çocuklarına bakmış olan kuşakların torunlarıyız. Ağlayan ve her an bir şeyler isteyen çocuklara bakmaktan daha başka şeyler yapmak isteyen ve çocuklarını terk eden insanların torun sahibi olma eğilimi de azdır ya da hiç yoktur: böylece, genleri de yok olmuştur. Şu hâlde, sosyobiyologlar için, toplumlarımızın çocuk isteyen ve çocuklarına bakan örneklerle dolu olması şaşırtıcı değildir. Bu yaklaşımın bir katkısı da bugüne kadar alışılagelinmiş olanın, dikkate değer olduğunu göstermektir.

[68]Jung Chang, *Wild Swans* (Vahşi Kuğular) otobiyografisinde yüksek bir Çin komünist memurunun kızı olarak çocukluğunu anlatır. "Çin'de güçlü bir mevkide bulunan bir kimsenin akrabalarına bakacağı kabul edilir. İyi bilinen şöyle bir söz vardır: 'insan güç sahibi olduğunda, tavukları ile köpekleri bile göğe yükselir.' Ama babam eski Çin'de bütün kötülüklerin başı olan iltimas ve kayırmanın çürümeye götüren kaygan yol olduğuna inanırdı."[1218] Ailesine yardım etmedi (ve böylece birçoğunu darılttı ve uzaklaştırdı); ama Jung Chang bunun ne kadar az rastlanır olduğunu söyler. İlk komünist kadroların devrim coşkunluğu kaybolunca, aile bağları

yeniden öne çıktı; ve bugün Çin'de iş yapanlar aile bağlarının ve diğer kişisel ağların son derecede önemli olduğunu keşfetmektedirler.

1218 Jung Chang, *Wild Swans: Three Daughters of China* (London: Harper Collins, 1991), s. 180.

İnsanların akrabalarını kayırmalarının biyolojik bir temele dayandığını kabul etmenin son derecede haklı bir görüş olduğu açıktır; genleri onları böyle davranmaya eğilimli kılan insanların aynı zamanda torunlara sahip olma şansları vardır. Ama bunu ispat etmek ayrı bir meseledir. Kibbutz sistemini ilk olarak kuran İsrail öncüleri, çocuklarını toplum olarak büyüttüler; öyle ki, çocuklar ebeveynlerini tanır ve onlarla özel ilişkilere sahip idilerse de, birlikte geçirdikleri zamanlar azdı. Ebeveynler çocuklarının yetiştirilmesine daha fazla karışmak istediklerinden, bu sistem terk edildi; ama acaba öne çıkan biyoloji miydi? Yoksa daha genel toplumsal normların devamlı etkisi mi?

Bu soruların çoğunu çözmek imkânsızdır; ama akrabamıza yardım etmek ve destek sağlamamızı açıklamakta genlerin önemli olduğuna işaret eden güçlü ve ürpertici bir kanıtımız vardır. İki Amerikalı araştırmacı şöyle düşündüler: eğer "akraba seçiciliği" gerçekten çocukların yetiştirilmesini etkiliyorsa, o zaman öz evlat ile üvey evladın gördükleri muamelede büyük farklar beklenilmelidir ve özellikle de karşılaştıkları şiddet ve kötü muamele tehlikeleri açısından. İstatistikler toplayarak, kuramlarını test ettikten sonra bunun doğru olduğunu gördüler. Üvey ebeveyn elinde olan çocuk, biyolojik ebeveynlerle yaşayan çocuğa oranla çok daha fazla kötü muameleye maruz kalmaktadır ve üvey çocuklarda ölüm, biyolojik ebeveynleriyle birlikte yaşayan çocuklara oranla altmış beş kez daha fazladır.[1219]

1219 M. Ddy ve M. Wilson, *Sex, Evolution and Behavior* (Belmont, Calif., Wadsworth, 1983), M. Ridley, *The Red Queen: Sex and Evolution of Human Nature)*, London: Viking, 1993), s. 207'de alıntı. M. Daly ve M. Wil-son, "Children as Homicide Victims", R. Gelles ve J. U. Lancaster, ed.,

Child Abuse and Neglect: Biosocial Dimensions (New York: Aldine de Gruy-ter, 1987) içinde. Bu, geleneksel peri hikâyelerinde yer alan bir durumdur. Aynı zamanda, Laura Betzig, Monique Borgerhoff Mulder ve Paul Turke, ed., *Human Reproductive Behavior: A Darwinian Perspective* (Cambridge: Cambridge University Pres, 1988) s. 12'ye bakınız.

71 Ancak, biz hayatımızı çoğu zaman ailelerimiz etrafında geliştirirken, toplumların, aile bağlarının ekonomik ve toplumsal hayata etkileri bakımından çok farklı oldukları ve insanların kendi akrabaları ya da kendi genlerinin çıkarlarına hizmet etmediği açık olan faaliyetlerle meşgul oldukları da gerçektir. İnsan davranışının evrimsel görüşüne başlıca dayatma özgeci davranışın varoluşu olmuştur -yani görünüşte onu yapan yaratığın hayatta kalmasına yardımcı *olmayan* davra-nış.[1220] İnsanlar çok zaman özgecidirler ama hayvanlar da -ve sadece çocuklarının söz konusu olduğu yerlerde değil- böyledirler. Sözgelişi, işçi arılar yavrularını korumanın etkili bir savunması olarak iğnelerini kullanırlar ve bunu yaparken de ölürler. Birçok küçük kuş, atmaca veya diğer yırtıcıların yaklaştığını haber vermek için bir alarm sesi çıkarır, böyle yapmakla da dikkati kendi üzerine çekmiş olur.

1220 Önemli olan davranışın sonuçlarıdır — "özgeci davranış" söz konusu yaratıkların tahmin edilen niyetlerinden bağımsız olarak tanımlanmaktadır. Scott McNall, ed., *Theoretical Perspectives in Sociology* (New York: St. Martin's Press, 1979) s. 414-30'da, Penelope J. Green, Charles J. Morgan ve David P. Barash, "sociobiology"ye bakınız.

Bu konuda ortak bir açıklama, yaratıkların "türlerinin iyiliği için" bu şekilde davrandıklarıdır. Böyle davranan bireyler bundan doğrudan doğruya faydalanamazlarsa bile, bu hareket türün diğer üyelerinin hayatta kalmalarını, türemelerini ve bu özgeci davranışı tekrar etmelerini sağlayacaktır. Robert Ardrey'e göre, dünya nüfusu kendini feda eden bireylerle çoğalmıştır; çünkü bir tür olarak, bencil ve iş birliğine yanaşmayanlardan daha başarılı olmuşlardır.[1221] Bu fikir sosyologlarla, toplumsal psikologlara da ilginç gelmiştir. Örneğin J. Phi-lippe Rushton, toplumda özgeci davranışın nasıl gelişmiş olduğunu tartışırken, karşılıklı

savunma ihtiyacının “topluluk sadakatini ve kendini topluluk için feda etme özgeci arzusunu” yaratmış olduğunu belirtir.[1222]

1221 Robert Ardrey, *The Social Contract* (London: Collins, 1970); V. C. Wynne-Edwards’ın çalışmaları ile karşılaştırınız.

1222 J. Philippe Rushton, *Altruism, Socialization and Society* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1980), s. 29.

Bu çekici bir senaryo olmakla beraber, maalesef hiçbir zaman olmayacak bir şeydir. Bunun bir nedeni, kendi türünü tanımak ve onunla özdeşleşmek kabiliyetini gerektirir ki, bu, hayvanlarda olmayan bir özelliktir. Grup seçilme kuramındaki ikinci sakınca da basittir. Sahayı, oyunun kurallarına göre oynamayan mutasyona uğramış gangstere açık bırakmıştır. O başkalarının kendilerini onun için feda etmelerinden memnun olmakla beraber, kendisinin aynı şeyi yapmasına gerek görmemektedir. O yalnızca aşırmalarla yetinecek ve üremede özgecilerden daha ileri gidecektir (çocuklarının da gangster olmaları olasıdır). Bu, *yalnızca* gangsterlerin hayatta kalacakları demek değildir: benzetmeye devam edecek olursak, bu tür saldırgan bireyler daha çekingen yurttaşlarına göre, birbirlerine aynı ölçüde ya da daha fazla saldırırlar. Bu durum onların sayılarını düşük tutarak, geri kalanların üremeye devam etmelerine meydan bırakır. Ancak, alarm sesleri, arı sokmaları gibi, türlerin *bütün* üyelerinin genel bir özelliği olan davranışı açıklamak için, türlerin yararı gibi bir nedeni kullanamayız.[1223] Böyle kendini feda etme geni, sağlam ve evrensel özelliklerin doğmasına neden olmak şöyle dursun, pek uzun bir süre dayanamaz.[1224]

1223 Farklı sınıfların (atmaca ve kumru gibi) türler içerisinde dengeli oranlarda nasıl bir arada var olmaya devam ettikleri ile ilgili geniş tartışma için J. Maynard Smith’in çalışmalarına bakınız —örneğin, J. Maynard Smith ve G. R. Price, “The Logic of Animal Conflict”, *Nature* 24b (1973): 15-18. Dawkins, *The Selfish Gene*’e bakınız.

1224 Karşılıklılığa dayanan örgütleri inceleyen akılsal seçim kuramcıları ile iktisatçılar genellikle beleşçilere veya fırsatçılara gönderme yaparlar. Bu

kitap, bölüm 7, s. 461-468'e bakınız: aynı zamanda Mancur Olson, *The Logic of Collective Action* (Cambridge: Harvard University Press, 1965), ve Douglass C. North, *Structure and Change in Economic History* (New York: W.W. Norton, 1981).

Daha çok, insan olmayan türlere bakan modern biyologlar, *akraba seçimi*nin bir örneği olarak pek çok iş birlikçi ve özgeci davranışa rastlanmakta olduğunu savunarak çeşitli açıklamalar kullanırlar. Yakın akrabalar; anneler, çocuklar, kız kardeşler vb. arasında her zaman iş birliğinin mevcut olduğunu savunurlar. Barash'ın belirttiği gibi:

> *Congressionai* Şeref Madalyası'nın sulh zamanı dengi olan *'Car-negie'* Şeref Madalyası cesaret için verilir: ve onu verenler, bu madalyayı bir akrabanın hayatının kurtarılmış olması dolayısıyla gösterilen cesaret için vermemekle, özgeciliğin sosyobiyolojisini bilinçli olmasa bile anlamışlardır. Başı derde girmiş olan bir akrabaya yardım etmek beklenilen bir harekettir. Beklenmeyen ve ödüle değer olan ise, akraba olmayan bir insana yardım için tehlikeyi göze almaktır.[1225]

1225 Barash, "Sociobiology", s. 135.

Bu noktada sosyobiyolojinin açıklamaya çalıştığı, özgeci davranışın, belki bir bireyin hayatta kalmasına ve ileride üremesine yardımcı olmasa bile, *ilgili* bireylerin yararına olduğu sürece çok uyumlu olduğunu göstermektir.[1226]

1226 Bugünkü hâli ile kuram en fazla W. D. Hamilton'un çalışmalarına dayanmaktadır. "The Genetical Evolution of Social Behavior" (I ve II), *Journal of Theoretical Biology* 7 (1964): 1-16 ve 17-52'e bakınız.

Bu husus, uzun bir zaman sonra, belirli genlerin kalıcı olup, zaman bakımından az çok uzakta bulunan bireylere geçip geçmeyeceği üzerinde konuştuğumuzu tasavvur edecek olursak, daha fazla aydınlanacaktır. Örneğin, diyelim ki, A bireyi, her biri bir özgeci a (alfa) *geni* taşıyan üç çocuğu dünyaya getirmiş olsun (Şekil 8-2'ye bakınız). Bunlar birçok durumlarda birbirlerine yardımcı olurlar ve sonunda zavallı B^1 ölür ve

yerine bir çocuk bırakmamış olur. Ancak B^2 ve B^3 daha şanslıdır ve aralarındaki iş birlikçi davranışın sonucu, onların altı çocuk büyütmüş olmalarıdır; bunlardan üçü a'ya sahiptir. Dördüncü kuşağa gelindiğinde (D^1, D^2 ve devamı) etrafta üç yerine beş a kopyası vardır; hâlbuki birbirleri ile iş birliği yapmamış olan kardeşler (C^1, C^4, C^6) ancak üç yetişkin ortaya çıkarabilmişler-dir. Başka bir deyişle, B'nin "fedakârlığı" doğal seçilim bakımından pozitif bir getiri sağlamıştır. Söz konusu genin yayılmasını desteklemiş ve bu bakımdan evrimin "bencilliğine" uygun hareket olmuştur.

[77]Akraba seçiliminin bize öğrettiği, üzerinde hiç düşünmeden kabullenmiş olduğumuz şeyin -insanın kendi çocuklarına bakması-gerçekte daha genel bir şeyin özel bir örneği olduğudur. Genlerin hayatta kalmasına yardımcı olan ve gen temelli herhangi bir davranış, tanımı itibarıyla kendisini hayatta tutmaya eğilimli olacaktır. Eğer *kamikaze* işçi arılarına dönecek olursak, bu mantığın nasıl uygulandığını görebiliriz. Bu davranış genlerin selâmetini sağlayacak olduğundan, bu arılar her kuşakta birbirlerine ve yuvaya bakacaklar ve onu savunacaklardır. Bu arılar kısırdırlar; bu yüzden, doğal seçilim noktasından, seçilim için korumaya çalıştıkları hâlen var olan ve gelecekteki kraliçeler (ve eşleri)'dir.[1227] Kendilerini düşünecek olan işçi arılar ise genlerinin devamlılığını sağlamış olmayacaklardır.

1227 Karıncalar, arılar ve eşek arılarınca geliştirilmiş olan özel toplumsal örgüt onların farklı cinsel üreme sistemi ile bağıntılıdır: örneğin, işçi arılar annelerinden çok kardeşleri ile ortak olan genlere sahiptirler. R. L. Trivers ve H. Hare, "Haplodiploidy and the Evolution of Social Insects", *Science* 191 (1976): 249-63.

Buna rağmen, birçok insan toplumunda, iş birliği ve özgecilik hısım ve akraba bağlarının ötesine geçmektedir. Bu yüzden biyoloji bir açıklama olarak görülmeyebilir. Ancak *sosyobiyoloji kuramı,* özgeci davranışın gelişmesine ve ne ölçüde biyolojik ve çevresel temele dayandığına ilişkin

bazı ilgi çekici görüşler getirir. Bunlar Bölüm 7'de üzerinde durulmuş olan *akılsal seçim kuramları* ile ileri derecede benzerlik gösterir. Orada akılcı ve kendi çıkarlarını düşünen bireyler arasındaki dayanışmanın yavaş yavaş büyüyen bir güvene ve kalıcı bir iş birliğine nasıl götürdüğü tartışılmıştır. O bölümde ele alınan araştırmalar, aynı zamanda, uzun bir zaman süresinde güvenilmez olarak görülmenin ne kadar yararsız olduğunu da belirtmiştir.[1228]

1228 Patrick Bateson, ''The Biological Evolution and Cooperation and Trust" ve David Good, "Individuals, Interpersonal Relations and Trust", Diego Gambetta, ed., *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations* (New York: Basil Blackwell, 1988) içinde.

[79]*Güven ve Özgecilik:* Güven gelişmesi ile ilgili araştırmaların çoğu biyolojiye gönderme yapmaz; onun yerine, toplumsal etkileşimin her zaman insanları belirli stratejiler uygulamaya götürdüğünü vurgular. Bunun gibi, sosyobiyoloji de toplumlar arasında, akraba toplulukları dışında iş birliğinin yaygınlığı, vatandaşlar arası güven derecesi ve birbirlerine cömertçe ve özgecilikle davranma istekleri bakımlarından büyük farklar olduğunu kabul etmektedir. Ancak, sosyobiyologlar aynı zamanda *bütün* insan toplumlarında ortak olan öğelerden birinin yaygın paylaşma, hediyeleşme ve iş birliğine yönelik davranış olduğuna işaret etmektedirler; ve böylece standart biyolojik soruyu sorarlar, bunun içinde birey için bir şey var mıdır? Bu şekilde davranmaya yatkın olan insanlar torun sahibi olmaya daha eğilimli olduklarından mı iş birlikçi ve özgeci genler taşıyan ırk ortaya çıkar? İş birliği ve güvenin gelişme sürecinde biyolojik ve aynı zamanda toplumsal bir öğe var olabilir mi?

Akılsal seçim kuramcıları, beleşçi ve dalavereci olmanın, eğer o muameleyi yaptığınız kimse ile bir daha hiç karşılaşmayacaksanız, anlamlı olabileceği; ama uzun süreli ilişkilerde bunun kötü olduğu görüşündedirler. Sosyobiyologlar da aynı şeyi vurgularlar. Karmaşık modeller kullanarak, kuşaklar boyunca iş birliği yapan, kısasa kısas davranan ve karşılığını görmediği kimselere yardım etmeyenlerin başarılı olduklarını

göstermişlerdir; bunların torunları arasında hiç karşılık vermeyenler azınlıktadır.
Onlar, aynı zamanda, özgeci davranışın, gizil (potential) ortaklara iyi bir insan ve bir iş ortağı olarak iyi bir seçim olduğunuzu, hile yapmayacağınızı ve karşılığını vereceğinizi anlatmanın bir yolu olduğuna işaret ederler. Başka bir deyişle, ilan edilmiş olan (yani belli edilmiş olan) özgecilik, gizli tutulan özgecilikten çok farklı amaçlara hizmet edebilmektedir. Ortaçağ'ın büyük Yahudi filozofu Maimoni-des hayırseverlik ile vermeyi, biri diğerinden daha yüksek olan sekiz dereceye ayırmıştır. "Gönülsüz olarak veya pişmanlıkla veren" en alt düzeydedir; "alanın kimden aldığını bilmediği, verenin kime verdiğini bilmediği" durumdaki insan çok daha iyidir.[1229]

1229 Maimonides, *Mishnah Torah*, ed. Phillip Birnbaum (New York: Hebrew Publishing Company, 1985) Böl. 10, beyit 7-14.

Bazı sosyobiyologlar, insanlar arasında bu türlü davranışın güçlü bir genetik öge taşıdığına, ve her kuşağın bunu kreş ya da oyun alanında öğrenebileceği gibi basit bir şey olmadığına inanırlar. Matt Ridley insanların, kiminle iş birliği yapmanın anlamlı olacağını ve kimlerle iş birliği yapmaktan kaçınılması gerektiğini fark etmelerinin çok faydalı olduğuna işaret eder ve iş birliğinin evrimi hakkında çok yazı yazmış olan Robert Frank'ın bir deneyimini anlatır:

> Birbirlerine yabancı olan insanlardan bir grubu, sadece yarım saat için bir odaya koyun ve onlardan, orada bulunanlardan hangisinin iş birliği yapacağını ve hangisinin tek bir tutuklu çıkmazı oyununda[1230] terk edeceğini tahmin ettiklerini size özel olarak söylemelerini isteyiniz. Bu kişiler şansa bağlanabilecek olandan çok daha iyi sonuçlar vermişlerdir. Sadece otuz dakikalık bir tanışıklık sonrasında bile, bir kimsenin iş birlikçiliği hakkında doğru tahmin yü-rütebilmişlerdir.

1230 Bu kitap, bölüm 7, s. 440-441'e bakınız.

> Frank, bunun çok şaşırtıcı olduğunu iddia etmektedir. Hayatımızın bir kısmını başkalarının güvenilir olup olmadığını tahmin etmekle geçirir ve belli bir ölçüde güvenle acele hükümler veririz. Frank, ikna olmamış olanlar için bir düşünce deneyimi getirir. "Tanıdıklarınız arasında (ama o zamana kadar böcek ilacının alınması işinde ne yapacağını bilmediğiniz), diyelim ki çok zehirli bir böcek ilacını atmak (yok etmek) için kırk beş

dakika araba sürebilecek olan bir kişi düşünebiliyor musunuz? Eğer evet ise, o zaman insanların iş birliğine yatkın olup olmadığını tahmin edebilecekleri önermesini kabul ediyorsunuzdur.”[1231]

1231 Matt Ridley, *The Origins of Virtue* (New York: Penguin, 1996) s. 82. Frank’tan alıntı, R. H. Frank, T. Gilovich ve D. T. Regan, “The Evolution of One-Shot Cooperation”, *Ethnology and Sociobiology* 14 (1993): 247-56.

[82]Ridley, insanların kendilerinin güvenilir olduklarını gösterme dürtülerinin, başkalarının kimin hile yapacağına dair tahminlerinin doğruluğuna bağlı olarak arttığını belirtir. Bundan başka, artık bizim, başka insanların iş birliği yapma eğilimlerini tahmin etmekte ve aynı zamanda hileleri ve hile fırsatlarını fark etmekte çok iyi olduğumuza ilişkin çok kanıt vardır. Bütün bunlar bizim başka bireyleri fark ederek, kayıt tutabileceğimiz demektir. Ve “insanların en rastgele tanıdığının yüzünü hatırlama gibi şaşırtıcı yetenekleri ve uzun hayatları ve hafızaları ile” bunu diğer bütün türlerden daha iyi yapabilecek şekilde donatılmış olduklarından şüphe yoktur.[1232]

1232 Ridley, *The Origins of Virtue,* s. 83.

Sosyobiyolojinin “kuvvetli” bir görüşü de, “insan beyninin diğer hayvanlarınkinden yalnızca daha iyi olduğu değil, farklı olduğudur. Ve şaşırtıcı bir şekilde farklıdır: karşılıklılıktan faydalanabilecek ve ödülleri değiş tokuş edecek şekilde hareket etmesini sağlayacak özel yeteneklerle donatılmıştır.”[1233] Bize göre, karşılıklılık (reciprocity) için biyolojik bir temelin bulunduğu kuramı henüz doğrulanmamıştır; bu gibi tekrarlanan davranışın ortaya çıkması için belki de, kendi çıkarını düşünme ve kısa vâdeli düşüncenin ötesini görebilme kabiliyeti yeterlidir. Bu arada, mevcut kanıt karşısında biyolojik bir öge de göz ardı edilemez.

1233 Ridley, *The Origins of Virtue,* s. 131.

Randolph Nesse grup seçilimine ilişkin yazarken, endişesini şöyle belirtir, “bazı öğrenciler” bu miras alınmış davranış ve özgeciliğin “bencil davranışın gerekçesi olacağı saf düşüncesi ile benim dersimi terk

ettiler."[1234] Sosyobiyologların özgecilik ile ilgili kuramlarını bırakmadan önce, bu davranışın samimi olarak özgeci olduğunu yadsımadıklarını vurgulamak önemlidir. Eğer çözümlemeleri doğru ise, o zaman atalarımız arasında özgeci davranmış olan birçok bireyin bulunduğunu ve sonra şans eseri, kendilerinin ve çocuklarının bu sonuçtan yararlanır olmuş olmaları söz konusudur. Onlar kendi çıkarlarına olduğunu ya da özgeciliğin onlara da faydalı olabileceğini gördükleri için böyle davranmış değillerdir.

1234 R. Nesse, Commentary on 'Reintroducing Group Selection to the Human and Behavioral Sciences', *Behavioral and Brain Sciences* 17 (1994).

Üretken Stratejiler: Kim Kimi Kandırıyor?: Sosyobiyologların insan toplumlarını anlamakta bize yardımcı olacağını düşündükleri başka bir alan, bu metnin başlıca temalarından birine ilişkindir: kadınlar ile erkekler arasındaki farklar. Temel ve tanımlayıcı bir fark, her bir kadının bir kere döllendikten sonra, gelişmek için uzun zaman isteyen sınırlı sayıda yumurtası olduğudur; buna karşılık erkek, ilke olarak çok sayıda çocuk sahibi olabilir. Buna ek olarak, bir çocuğun annesinin kim olduğu hakkında şüphe söz konusu değilken, çocuğun biyolojik babasını emniyetli olarak belirlemek son zamanlara kadar mümkün değildi. Bu gerçekler, sosyobiyolojiye göre, farklı toplumlarda çocuk bakımı ve diğer sorumluluklar nasıl paylaşılırsa paylaşılsın, toplumsal yansımaları cinsiyetler arası olacak temelli çıkar çatışmaları yaratırlar.

> Matt Ridley'ın işaret ettiği gibi, Aldatmak (boynuz taktırmak) bakışık (simetrik) olmayan bir âkıbettir. Bir kadın eğer kocası sadakatsiz ise hiç bir genetik yatırım kaybına uğramaz; ama tersi durumda, adam, bilmeden bir piç yetiştirme durumunda kalır. Sanki babalarına güven vermek için, araştırmalar, insanların daha sıklıkla bebek için "tıpkı annesine benziyor" yerine," tıpkı babasına benziyor" dediklerini göstermektedir —ve bunu söyleyenler genellikle de annenin akrabaları dır erkekler eşlerinin sadakatsizliğine, kadınlara göre daha fazla önem vermektedirler. Tarih ve yasalar uzun zamanlardan beri bunu göstermektedir. Toplumların çoğunda kadının sadakatsizliği yasaya aykırı olup şiddetle cezalandırılmakta; buna karşılık bir kocanın sadakatsizliğine göz yumularak, hafife alınmaktadır. Bu çifte standart toplumdaki cinsiyetçiliğin (sexism) en başlıca örneği

olup, böyle kabul edilerek gözardı edilmiştir. Ama yasalar diğer suçlarla ilgili olarak cinsiyetçi değildir: kadınlar bir cinayet işlemiş olmaları dolayısıyla bir erkekten daha fazla ceza görmemişlerdir; ya da hiç olmazsa yasalar karşısında durum böyledir.[1235]

1235 Ridley, *The Red Queen,* s. 229-30.

Mesele, kadın sadakatsizliğinin, erkeklerinkine göre farklı sonuçları olmasıdır. Erkeklerin kendi ailelerindeki kadınları denetim altında tutma çabaları bundan kaynaklanmaktadır. Kocalarına eşlerini dövme hakkı veren yasalar yaygın olup, Batı'da oldukça yakın bir zamanda iptal edilmiştir; ve boşanmış *annelere* çocuğun vesayetini vermek de oldukça modern bir gelişmedir.[1236]

1236 Bu alanda Dobash'ların görüşleri için s. 145'e bakınız.

[87]Kadınlarla ilgili sosyolojik yazıların çoğu, onların baskı altında tutulan edilgin (passive) kurbanlar[1237] olduğunu vurguladığından, sosyo-biyolojik çözümlemenin dikkat çeken taraflarından biri, *kadının* üretken (reproductive) stratejileri ve de etkin (active) davranışıdır.

1237 Örneğin, önceki kısımda Turner'ın beden sosyobiyolojisi ile ilgili çözümlemesine bakınız.

1980'li yıllarda Davis'de California Üniversitesi'nden ve Sarah Hardy'nin başkanlığında bir grup kadın, dişi şempanzelerde cinsel ilişki davranışı —dişinin de erkek eşi kadar girişken olduğunu görmek üzere— üzerinde odaklanmışlardır. Bu çalışmanın sonucunda dişi üretken davranışı ile ilgili yeni bir görüş ortaya çıkmıştır.[1238] Dişi kendisine, hem kendi verebileceklerinin hem de "kalıcı" bir eşten güvenilirlik, zenginlik ve belki de rahatlık gibi beklentilerinin bir işlevi olacak en iyi eşi arayıp bulur. Bundan sonra, daha üst nitelikte bir baba ile, kendi üretken başarısı için ilişkiye girerek sadakatsizlikte bulunur.

1238 Bu kısım için Ridley'in *The Red Queen* ve özellikle 6 ve 7'nci bölümlerinden yararlandık.

İnsanlarda sadakatsizliği incelemenin güçlüğü çok iyi bilinen bir husustur, ama elimizdeki kanıtlar bunun bütün toplumlarda yaygın ve hepsinde de

sürekli endişe konusu olduğunu gösterir. Elimizde nesep ile ilgili bilgiler de, çocukların "babaları" olmayan ama öyle zannedilenlerin oranının çok yüksek olduğunu göstermektedir.[1239]

1239 İngiltere'nin Liverpool şehrinde apartman sâkinlerine ilişkin bir incelemede, her beş çocuktan dördünden daha azının bilinen babalarının çocukları oldukları görülmüştür, *The Red Queen*, s. 218.

Bu konu, ileri sürülen bazı kuramların ve sosyobiyolojinin cinsel davranış ve sadakatsizliğin, geleneksel sosyolojinin görüşünden daha ileri ölçüde toplumun genel örgütlenmesi ile ilgili olduğu görüşüne uymaktadır. Bu metinde şaşırtıcı bulunacak olan bir husus, bazı önemli istisnalar hariç (Dorothy Smith, Patricia Hill Collins, Michel Foucault) az sayıda yazarın —insanların çoğunun ya doğrudan doğruya ya da düşünerek, okuyarak, planlayarak ve hayâl kurarak çok zaman ayırdıkları— cinsel davranışla ilgili çok az şey söylemiş olmasıdır.

[90]Genellikle antropologlar, toplumsal yapı ile ilgili çözümlemelerinde üretim başarısı üzerinde (hayatta kalan çocuk sayısı ile ölçülen) odaklanmışlardır.[1240] Antropologlar, çevresel baskılara karşı kültürel tepkilerin çok farklı olduğunu belirtirken, tekrarlanan uygulamalarla (ve "uyum" ile) bireysel başarı ya da "artırılmış uygunluk" (enhan-ced fitness) arasındaki bağlantıları belirlemişlerdir. Kadın sadakatsizliğinin, erkeklerin kız kardeşlerinin oğullarına, kendi oğullarından daha fazla değer verdikleri toplumlarda daha fazla olduğuna dikkat çekmişlerdir. Kadın sadakatsizliği (female adultery), verasetin ana yolu (matrilineal) ile olduğu yerlerde (babadan çocuğa değil de, anadan çocuğa) daha yaygındır.[1241]

1240 Örneğin, Betzig, Borgerhoff Mulder ve Turke, ed., *Human Reproductive Behaviour,* ve N. A. Chagnon ve W. Irons, ed, *Evolutionary Biology and Human Social Behavior: An Anthropological Perspective* (North Scituate, Mass: Duxbury, 1979)'e bakınız.

1241 Bu durumlarda bir çocuğun nesebinin doğru olarak bilinmesi üzerinde daha az durulmaktadır.

Sosyobiyoloji ve Kültür

Sosyolojik açıklamalar, başka etkenler ve bakış açıları ile bir arada ele alındığında, belirli kültür ve toplumlar ile ilgili daha iyi sonuçlar vermektedir; ve bu tutum giderek yaygınlaşmaktadır, örneğin Fran-cis Fukuyama yeni bir çalışmasında, “Büyük Bozulma” adını verdiği bir olayı inceler: 1965’ten sonra sanayileşmiş dünyada toplumsal normlar ve davranışta, çekirdek ailenin çöküşü, boşanma ve gayri-meşruluk oranlarında ve eski zamanlara nazaran suç oranlarında sürekli yükseliş, çocuklara yönelik kötü davranışlarda artışlar ile muazzam değişiklikler olmuştur.[1242]

1242 Francis Fukuyama, *The End of Order* (London: Social Market Foundation and University of Utah Press, Tanner Lectures on Human Values, vol. 18: 1977).

Aile örüntülerindeki değişiklikler, birkaç kuramsal bakış açısından tartışmış olduğumuz bir konudur. Bunlar bu metnin birleştirici temalarından biri olan, çağdaş toplumda kadının rolü ile yakından bağlantılıdır; örneğin, akılsal seçimi tartışırken boşanma oranları ile kadınlar için ekonomik fırsatlar arasındaki bağlantıya baktık.[1243] Fu-kuyama, bu gibi ekonomik etkenlerin önemini kabul etmekte, ama bu büyük değişikliklerin açıklanmasında biyolojik verilerin önemli rol oynadığını savunmaktadır.

1243 Bölüm 7 girişine bakınız.

[93]Sosyobiyologlar gibi Fukuyama da, kadın ve erkekleri farklı üretken stratejilere sahip olarak görür; erkeklerin birçok eşle cinsel ilişkide bulunmaları dürtüsünün iyi uyum anlamı taşıdığını söyler. “Statüleri yüksek veya zengin erkeklerin Çin’den Türkiye’ye ve bugünkü Birleşik Amerika’ya kadar bunu kolaylıkla yapmış olmaları gösterir ki, bu dürtünün hâlâ bizimledir.[1244] Ona göre, aynı zamanda insanların, çocuk yetiştirmek için çok büyük zaman ve çaba gösterme arzusunu geliştirmeleri gerekli idi. Çünkü, “ebeveyn-çocuk ilişkisi tek yönlü bir zaman, enerji, kaynak ve duygusal katılım aktarılması idi.”[1245] Bu, özellikle kadın için geçerlidir; çünkü, genellikle çocukla baş başa bırakılan odur; bu yüzden, bizim bir bebek olarak hayatta kalabilmemiz için özgeci bir babadan çok, özgeci bir anneye ihtiyacımız vardı. “Evrimsel psikoloji, çocuğa gösterilen baba

özgeciliğinin biyoloji kaynaklı olmakla beraber, kadın özgeciliğine oranla daha çok toplumsal olarak yapılandırılmış normların ürünü olduğunu düşün-dürmektedir."[1246]

[1244] Fukuyama, *The End of Order,* s. 51-56.

[1245] Fukuyama, *The End of Order,* s. 109.

[1246] Fukuyama, *The End of Order,* s. 56.

Tarih boyunca insan toplumları, erkeğe evlilikte meşru cinsel ilişki imkânı verirken, ona, sonuçta ortaya çıkan çocuklara bakma zorunluluğu getiren aile modelleri yolu ile çocuk büyütme yolunu bulmuştur. "Eldeki veriler, 1950'lere kadar Birleşik Devletler'de nikâh masasına oturan kadınların yüzde 60'dan fazlasının hâmile olduğunu ve damatların evliliğe zorlandıklarını göstermektedir."[1247] Ancak, az çok sağlam olan bu düzeni iki gelişme bozmuştur: gebeliğin önlenmesi ve kadın istihdamında ve göreli gelirlerde artış.

[1247] Fukuyama, *The End of Order,* s. 45.

[96]Bu son meseleyi, kadınların, yaşamak için evli olarak kalmak zorunda olmayacaklarından, evli alışverişinin yapısını nasıl değiştirmiş olduğunu göstermesi ile ilgili olarak daha önce görmüştük. Fukuya-ma bu eğilimi güçlendiren iki biyolojik etkeni vurgulamıştır. Bunlardan birincisi, gebelik önleyicilerinin, kadının gebe kalma konusunda endişe duymadan cinsel ilişkiye girmesine olanak vermiş olmasıdır. İkincisi, erkeğin çocukları için daha az sorumluluk yüklenme doğal eğilimini güçlendirerek, cinsel ilişki kurabilecek daha çok sayıda olanaklar bulunmasıdır. Onlar için, böyle seks eşleri bulmak ve 'erkek sorumluluğu normuna' omuz silkmek daha kolaydır. Erkeğin davranışının biyolojik temelleri, tarih boyunca başarılı çocuk yetiştirme ile uyumlu olmuştur; ama Fukuyama, çok değişmiş olan ekonomik tablo ve gebelik önleyicilerden sonra, seksüel davranıştaki büyük değişikliklerle artık bunun aynı ölçüde olmayacağından endişelenmektedir. "Bu yeni babasızlık ve erkek sorumsuzluğu normlarının anne ve babaların çıkarlarını kollarken, çocukların çıkarlarına uygun olup olmayacağı hiç de açık değildir."[1248]

[1248] Fukuyama, *The End of Order,* s. 111.

Biyoloji ve Kültür

Sosyobiyolojiyi kendi disiplinleri ile bütünleştirmek isteyen toplumbilimciler kabaca kültürün incelenmesinde yeni-Darwinci kavramlar kullananlar —”kültürel evrim” ile ilgili olanlar—, toplumsal hayatımızı şekillendiren ve sınırlayan “yakın” biyolojik ve çevresel etkenlerle ilgilenenler olarak ayrılırlar. Biri psikolog ve istatistikçi olan Donald Campbell, biri de sosyolog olan Alice Rossi tarafından yapılmış iki başkanlık konuşması bu yaklaşımlara örnektir. Her ikisi de meslektaşlarını evrimsel ve biyolojik önermelerin izlenmesi hususunda ikna etmeye yönelik olmak bakımından ilgi çekicidir.[1249]

[1249] Donald T. Campbell, “On the Conflict Between Biological and Social Evolution and Between Psychology and Moral Tradition”, *The American Psychologist* (1975): 1103-26 ve Alice S. Rossi, “Gender and Parenthood”, *American Sociological Review* 49, no. 1 (1984): 1-19.

Campbell, insan kültürünü, tıpkı fiziksel ve psikolojik özelliklerde olduğu gibi, seçilimli evrimin ürünü olarak kabul etmenin anlamlı olacağını söyler. Kültürün, örneğin böbreklerimiz gibi gen temelli olmaması, toplumların kültürlerini rastgele seçtikleri demek değildir. Aksine, zaman içinde, “birikmiş kültür ve toplumsal sistemi”[1250] uyumlu evrimin ürünü olarak görmek daha doğrudur. Bu durum örneğin araçların yapılmasında açık olmakla beraber, toplumsal örgütlenmenin kuralları için geçerli değildir; Campbell şöyle düşünür:

[1250] Campbell, “On the Conflict Between Biological and Social Evolution”, s. 1104.

> [100]Çok eski zamanlardan beri insan nüfusları, farklı inanç ve âdetleri olan, farklı örgütsel sistemler içinde, devamlı olarak örgütlenmişlerdir. Bu süreç içinde, bireylerin kaderlerinden bağımsız olarak, ve bu örgütsel şekiller ve inanç sistemleri başka insanların işgal altına alınıp değiştirilmeleri sonucunu vermekle, toplumsal sistemin işlevselliğine katkıda bulunmuş ise, örgütsel ilkeler ve ideolojilerde seçilimli ayıklanma olmuş olabilir... İnsanlar arasında karmaşık iş bölümü, şehir ve apartman

hayatı ve depolanmış yiyecek toplumu... bağımsız olarak yarım düzine kadar tekrarlanmıştır.[1251]

1251 Campbell, "On the Conflict Between Biological and Social Evolution", s. 1106.

Insan toplumunun biyolojik ve kültürel evrimin bir ürünü olduğu görüşü, "çift kalıtım kuramı"[1252] olarak bilinir ve işlevselcilikle bazı çarpıcı benzerlikler taşır. Ancak, bazı önemli farklar da vardır. Campbell şöyle der, "herhangi bir evrimsel sistemin bilgeliği, her zaman geçmiş dünyaların bilgeliğidir"[1253] ve bugünkü şartlarda çok *zararlı* olabilir. Ayrıca, onun, bu sürecin hâlâ devam edip etmediğine dair şüpheleri vardır.

1252 Temel önermeler için, Peter J. Richerson ve Robert Boyd, "A Dual Inheritance Model of the Human Evolutionary Process: Basic Postulates and a Simple Model", *Journal of Social and Biological Structures* 1, no. 2 (1978): 127-54.

1253 Campbell, "On the Conflict Between Biological and Social Evolution", s. 1106.

Uyumlu evrim olumsuz bir besleyici yankı (feedback) yönetim aracıdır, ve gelişen toplumsal örgüt, bütün çevrenin ufak bir parçası olduğu takdirde en iyi şekilde çalışır; çünkü, toplumsal örgütlenmedeki çeşitlenmelerin, seçilim sistemini yani bütün çevreyi değiştirmemesi gereklidir... bugün uluslar düzeyinde herhangi bir uyumlu toplumsal evrimin sürmekte olduğu şüphelidir... zira, büyük ulus sayısı çok az olup, hepsi de birbirlerinin başlıca çevrelerini oluştururlar.[1254]

1254 Campbell, "On the Conflict Between Biological and Social Evolution", s. 1106.

[103]Campbell ve çift kalıtım kuramcıları, daha önceki toplumbilimcilerden, biyolojik ve toplumsal etkenler arasındaki *etkileşimi* özellikle dikkate değer buldukları için farklıdırlar.[1255] Yukarılarda, özgeciliği tartışırken, yaratıkların kendi türlerinin yararına göre hareket ettiklerini reddederek,

akraba seçiliminin ve karşılıklı özgeciliğin bizi insan davranışını açıklamakta fazla ileri götürmeyeceğini savunduk. Campbell de aynı fikirdedir ve, *"toplumsal evrimin, biyolojik evrimin iş birlikçiler arasında genetik rekabetin sonucu olarak seçilimini yapmaya devam etmiş olduğu bireysel bencil eğilimlere karşı koyması gerektiğini"* vurgular.[1256]

[1255] William H. Durham'ın ve diğerlerinin, *"Human Ecology"* 10, no. 3 (Sept. 1982), "Biology and Culture" sayısına bakınız. Ayrıca Thomas Dietz, "The New Environmental Paradigm", Human Ecology and Environmental Sociology", *Environmental Sociology* (1978): 12-15'e bakınız.

[1256] Campbell, "On the Conflict Between Biological and Social Evolution", s. 1115. İtalik orijinal.
Campbell din ve ahlâkın, zorunlu bencil insan doğasına karşı koymanın bir yolu olan evrimsel uyumlu değerler olarak görülmeleri gerektiğini ve kültürel olarak gelişmiş sistemlerle biyolojik olarak gelişmiş sistemler arasındaki bağlantılara bakabileceğimizi ve bakmamızı savunur. Bir olasılık, çocukların hevesli uyumluluğu bizim, "çoğunluğa ve saygın kişiliklere duyarlılığımız" ve otoriteye baş eğmemizdir. Belki bizim, "başkalarının görüşlerine uyma evrensel eğilimimiz, uyumlu bir toplumsal gelenek birikimi için gereklidir."[1257] Başka bir deyişle, belki de sadece toplumsallaşmamızda yardımcı olmakla kalmayıp toplumsallaşmayı istememize neden olacak özelliklere sahibiz.

[1257] Campbell, "On the Conflict Between Biological and Social Evolution", s. 1107. Bu sav, Robert Boyd ve Peter J. Richerson tarafından daha geniş ölçüde işlenmiştir, "Cultural Transmission and the Evolution of Cooperative Behavior", *Human Ecology* 10, No. 3 (1982): 325-51.
Alice Rossi 1983'te Amerikan Sosyoloji Derneği'ne yaptığı bir konuşmada aynı düşünce ile, şöyle demiştir: "Aile sosyolojisinde bugün geçerli olan kuramlardan hiçbiri... biyolojik ve toplumsal öğeleri birleştirmeye çalışmadığı için, insan ebeveynliğinin (parenting) anlaşılması ve açıklanmasında yeterli değildir."[1258] İnsan üremesini ve çocuk yetiştirmesini tartışırken toplumsallaşmanın biyolojik farkları abartabileceği gerçeğine uygun cevap (tepki) bunların var olmadığı iddiasında bulunmak

değildir, görüşündedir. Şöyle devam eder; sosyologlar şu durumun farkındadırlar:

1258 Rossi, "Gender and Parenthood", s. 1.; Alice Rossi, "A Biosocial Perspective on Parenting", *Daedalus* 106. no. 2 (1977): 1-31'e bakınız.

> 108Seksüel şiddet, alkol ve uyuşturucu kullanımı, suç ve toplumsal sapkınlıkta, başta alt- nüfus grubu (genç erkekler) gelmektedir.
>
> Bekâr erkekler toplumsal olarak bütünleşmiş gruplar arasındaki çatlaklarda dolanmakta, öldürmekte, kendileri de ölmekte ve yaralanmaktadırlar; ama Batı'nın makine kültürleri, aile bağlarının yerini tutacak bireysel sadakat ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak yeni toplumsal kurumlar geliştirme kabiliyetini göstermemiştir. Tek yanıtımız ordu ve hapishane olmuştur.[1259]

1259 Rossi, "Gender and Parenthood", s. 5.

Sosyologlar çok zaman cinsiyetler arasındaki davranış farklarını yalnızca kültürel etkenlere bağlamaktadırlar. Rossi'ye göre, böylece ergenlik çağını getiren hormonlar, sanki arkalarından sadece bazı "uygun" davranışların takip edebileceği işaretler olarak ele alınmaktadır. Gerçekte, genç erkeklerde "*testosterone*" düzeyleri ile saldırganlık arasında yüksek düzeyde karşılıklı ilişki vardır.[1260] Daha yaşlı erkekler daha kontrollü olmakla beraber, "bütün yaşlı erkekler olgun değildirler... hayatta baskılar bizim toplumsallaşmış öz denetim ince cilamızı yok edecek ölçülere kadar artabilir; sonuçlarını hapishânelerimizde, hastahânelerimizde, kadın sığınma evlerinde, evsiz insanlarda ve zina kurbanı çocuk bakım merkezlerinde görmekteyiz. Düşünce ve duygular beyinde kimyasal" ve de fiziksel sonuçları olan olaylardır.[1261] *Biyoloji ve Sosyoloji:* "Yeni biyoloji"nin zamanımızdaki birçok atılımlarının, sosyoloji ile olan ilişkisi sınırlı olacaktır. İşçi arıların bal yapmayan iğnesiz erkek arılara (drones) olan optimum oranlarına dayandırılmış modeller, insan ailesi büyüklüğünü açıklamakta kullanılamayacağı gibi, yöneticilerin davranışları da maymun sürülerinin-kine bakarak anlaşılamaz. Ama sosyolojinin gelişmesi, toplumbilimcileri üretim, kıtlık ve çevresel belirsizliği, insan davranışını

açıklamakta, hayvan davranışını —tepkileri farklı olsa da— açıklamakta olduğu kadar önemli görmeye teşvik edecektir.

[1260] Diğer bütün etkenleri hesaba kattıktan sonra bile, Rossi, J.R. Udry, J.O.G. Billy, N.M. Morris, T.R. Groff **ve** M.H. Raj, "Serum Androgenic Hormones Motivate Sexual Behavior in Adolescent Boys," *Fertility and Sterility,* 43, no. 1 (1985): 90-94'e gönderme yapar.

[1261] Alice S. Rossi, "Growing Up and Older in Sociology"; Matilda White Riley, ed., *Sociological Lives,* s. 62. Aynı zamanda, Alice S. Rossi, "Sex and Gender in an Aging Society", *Daedalus* 115, no. 1 (1986): 141-69'a bakınız.

Rossi'nin şikâyetine de kulak vererek, belki de, insanları sonsuz derecede plastik (kolay şekil verilebilen) olarak görmekten vazgeçeceklerdir. Sosyologlar, çoğu zaman akrabalıktan çok toplumsal sınıflarla ilgilenmekle beraber, toplumu grup üyeliği çerçevesinde görme eğilimindedirler. Grupların sınırları olduğu ve bazı insanları içine alıp bazılarını dışarıda bıraktığı gerçeği ile barışık değildirler. Sonuçta;

> Sosyobiyoloji her ırksal toplulukta "xenophobia" (yabancı korkusu, düşmanlığı) olduğunu varsayar... her topluluğun kendini başka topluluklardan üstün olarak görmesini bekler.[1262] (Bunun nedeni) Ksenofobi'nin doğal bir çevrede bulunmasının, toplumsal kümenin bütünlüğünü sağlaması bakımından işlevsel ve uyumlu bir özellik olmasıdır. Topluluk üyelerinin birbirleri ile toplumsal olarak tanışık olmalarını sağlar... Ksenofobi ihtiyatlı (tedbirli) toplumsal kümelerin uyumlu olarak tercih edildiği türlerde ve nüfuslarda doğal seçilim ve toplumsal evrim sonucu ortaya çıkmış olmalıdır.[1263]

[1262] Vernon Reynolds, "Sociobiology and Race Relations", Vernon Reynolds, Vincent Folger ve Ian Vine, ed., *The Sociobiology of Ethnocentrism. Evolutionary Dimensions of Xenophobia, Discrimination, Racism and Nationalism* (London: Croom Helm, 1987), s. 212'de.

[1263] Johan M.G. van der Denneu, "Ethnocentrism and In-Group/Out-Group Differentiation", Reynolds, Folger ve Vine, *Sociobiology of*

Ethnocentrism, s. 22'de. Aynı zamanda, Austin L. Hughes, *Evolution and Human Kinship* (New York: Oxford University Press, 1988'e bakınız ve bu kitap Bölüm 3'de Lewis Coser'ın çatışma ve topluluk kimliği çözümlemesine bakınız.

Bu, bizi geride, "bütün diğer tarihsel, politik, ekonomik, toplumsal ve psikolojik etkenler kalktıktan sonra değiştirilemeyecek bir düşmanlık birikimi öğesi" ile de bırakabilir.[1264]

1264 Reynolds, "Sociobiology and Race Relations", s. 211.

[114]Bunun anlamı Rossi'ninki ile aynıdır: hak vermek ya da kabul etmek için değil, ama insanları kültürleriyle, biyolojileri ve bunun getirdiği sınırlamalar ya da sıkıntılarla birlikte tanımalıyız.

Bölüm 9 - SONUÇ: SOSYOLOJİK KURAMIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kısım Bir - Sosyolojik Kuramın Geleceği: Modernlik ve Postmodernlik - Giriş

Bu binyıl, başka yerlerde olduğu gibi, sosyolojide de değerlendirmeleri gerektirir; kuramın durumunu gözden geçiren sosyologlar, çoğu olumlu ve iyimser ve bazıları da o kadar olumlu olmayan görüşler sergilemektedirler.[1265] Bu kitapta çağdaş sosyolojinin en önemli bakış açılarını gözden geçirdik. Bütün bu bakış açılarının kökleri, ondoku-zuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başlarındaki büyük bilim adamlarının çalışmalarına uzanır: Durkheim ve Weber gibi sosyologlar, Marx gibi iktisatçı ve siyasî görüş sahipleri, felsefeciler, toplumsal reform

1265 Farklı görüşler için: Irving Louis Horowitz, *The Decomposition of Socio-logy* (Oxford: Oxford University Press, 1994); ve Randall Collins, “The Sociological Eye and its Blinders”, *Contemporary Sociology* 27, no.1 (January 1998).

cular ve evrimsel kuramcılar. Ancak, bu bakış açılarının bu kitaba alınmasının nedeni onların tarihsel değeri değil, toplumları ve onların içinde nasıl yaşadığımızı anlamamıza yardım eden ve gelişmeye devam eden yaşayan entelektüel gelenekler olmasıdır. Bizim görüşümüz, bu kitabın adından anlaşılacağı gibi, iyimserdir. Bugün sosyolojik kuram, şimdiye

kadar olmadığından daha dinamik bir düşünceler bütünüdür. Diğer disiplinlerden alıntılar yapmaya devam etmektedir, *çünkü* etkindir ve gelişmektedir; aynı zamanda, insan deneyimi ile ilgili farklı ve benzersiz bir bakış açısı getirir. Bu bölümün (ve bu kitabın) son kısmında, her bölümde yer almaya devam eden iki temaya geri dönüyoruz *—modern toplumda eğitimin* ve *kadının rolü—* ve her bakış açısının nasıl farklı ama birbirini tamamlayıcı görüş ve yanıtlar getirdiğini özetliyoruz.

Ancak, bu bölüme, sosyolojinin ve özellikle sosyoloji kuramının, bu yüzyılın son kısmında nasıl gelişmiş olduğuna ve kuramlaştırmanın "postmodern" safhasına geçmekte olduğumuz düşüncesi ile neyin kastedilebileceğine bakmakla başlayacağız. Sosyolojik kuramlar da, kuramcılar da toplumsal manzaranın parçasıdırlar ve benimsenmeleri sadece kendi yeteneklerine dayanmamaktadır. Son kırk yıl içerisinde, farklı zamanlarda, farklı yaklaşımlar az çok popüler ve etkili olmuştur ve bunun nedenleri, bu yaklaşımların yalnızca açıklayıcı sistemler olarak ne kadar başarılı olmalarına bağlanamaz.

Tarihsel Eğilimler

Özellikle Amerikan sosyolojisinde üç belirgin safha görülmektedir. 1950'lerde *işlevselcilik* en etkili bakış açısı idi, ve kuramcıların yaklaşımları makrososyolojik ağırlıklı idi. 1960 ve 1970'lerde *yeni Marxçı ve çözümlemeci çatışma kuramı* giderek ağırlık kazanmış ve işlevsel-cilikte yanlış bulmaya çalışan kişilerin sayısı bu yaklaşımı kullanan sosyologların sayısını aşmıştır. Aynı zamanda, özellikle Birleşik Dev-letler'de, kişinin kişi ile karşılaşmalarının (person to person encoun-ters) ayrıntılarına olan ilgi çok artmıştır. *Simgesel etkileşimcilik* ve giderek de *fenomenoloji,* esas ilgi alanları makrososyoloji olan toplumbilimcileri bile etkilemiştir.

1980'lerde ve 1990'larda sonuç, bir üçüncü safha olmuştur: *makro çözümleme* ile *mikro çözümleme* arasındaki bağlantılara ve bu ikisinin bir

araya getirilme yollarına ilişkin ilgi. Bu kitapta tartışılan etkin çağdaş kuramcıların çoğu bu ikisi arasındaki çizgiyi geçmektedirler. Ancak, aynı zamanda, ufak bir sosyolog azınlığı ile, diğer ba-zılarına[1266] göre toplumun bünyesinde “modernlik”ten “postmodern-lik”e doğru bir değişim olmuştur; ve bunun sonucu olarak da modern kuramcılar (bilim adamları ve toplumbilimciler dâhil) tarafından kullanılmakta olan birçok kavramların bozuk yapısı, gittikçe daha açık görülmektedir; ve bundan böyle artık postmodernist bir sözlük ve söylemler kullanılmalıdır.

1266 Semiyotik (işaretler bilimi) ve kültürel inceleme olaylarında bazı edebiyat eleştirmenleri ile kuramcılar.

Bu değişikliklerle ilgili tam ve orijinal bir çözümleme sunabileceğimiz iddiasında değiliz, ama birtakım toplumsal gelişmeler herhalde etkili olmuştur. Bunlardan birincisi, farklı sosyolog kuşaklarının farklı toplumsal deneyimleridir. Sosyologlar tarafından sorulan soruların ve bunlara cevap vermekte kullandıkları bakış açılarının, onların kendi hayatlarınca şekillendirilmiş olduğunu kabul etmek için, fikirlerin doğrudan doğruya insanların toplumsal mevkilerince oluşturulmuş olduğunu kabul etmek gerekmez. Okuyucunun da bu soruyu makbul ve ilginç ya da cevabını ikna edici bulması gerekmez. 1950’ lerde etkin olan sosyologların birçoğunun babaları din hizmetlerinde görevli olup, mahrumiyet içinde olan gruplara yardım ve onları toplumla bütünleştirmek için kademeli reformların savunulduğu çevrelerde yetişmişlerdi. Genel bir politik uzlaşmanın olduğu bir dönemde çalışıyorlardı ve birçok aydın “ideolojinin sonunun geldiğine” inanıyordu. İşlevselciliğin ortak normlara ağırlık vermesi, toplumu incele-menin uygun bir yolu olarak görülüyordu.

Daha genç sosyologların ilgileri politik ve ideolojik mücadelenin yenilendiği Vietnam Savaşı’nda gelişmiştir. Kendi politik tercihleri ne olursa olsun, dikkatlerini çatışmanın menşeine ve ideolojinin önemine çevirmişlerdi. Bu arada Yeni Sol, Frankfurt Okulu ile çok ilgilenen yeni bir sol kanat sosyolog topluluğu çıkardı.[1267]

1267 Bu dönemin yalnız bir sol-kanat eleştirmenleri çıkarmakla kalmamış olduğunu hatırlamak önemlidir. Politik ve ideolojik tartışmaları kızıştırarak sadece yeni bir radikaller kuşağı yaratmakla kalmayıp, devlet gücü ve müdahalesinden ve toplumsal politikanın mahkemelere

devredilmesinden endişelenen yeni bir muhafazakârlık geliştirilmiştir. Entelektüel tartışmanın bu yenilenmiş ideolojik karakter yönü sosyolojide, bir bütün olarak entelektüel sahneye nazaran daha az göze çarpmaktadır: örneğin bazılarınca Marcuse'un keşfedilmesi, bazılarınca onun çağdaşı olan Hayek'in keşfedilmesi ile dengelenmiştir.

Buna ek olarak, 1960'larda eski kültürel âdetler çökmüş ve özellikle Birleşik Devletler'de "yeni hayat tarzı seçenekleri" çoğalmıştır. İnsanların birbirleri ile ilişkilerinin, iletişim şekilleri tarafından yaratılması ve etkilenmesi etrafında ilgi giderek artmıştır. Hümanistler de, insan deneyiminin duygusal ve artistik yönlerini görmezden geldiği ve insanlıktan çıkardığı ve kişisel özgürlüğe tehdit oluşturduğu için, bilime hücum etmişlerdir. Ülkeyi bölen büyük gösteriler ve tartışmaların yanında, birçokları herhangi bir örgüte bağlanmaktan kaçınmışlardır. Bu akımlar, daha genç toplumbilimcilerin etkileşim ve iletişimin ayrıntıları ile daha fazla ilgilenmelerine ve *insanın dünyasının* ya da *gerçekliğinin* insanın kendisi ve etrafındakiler tarafından nasıl yaratılabileceğinin farkına varmalarına yol açmıştır. Bunun aksine, 1950'lerde insanlar başka bir toplumsal değişmenin farkındadırlar. Ufak işletmeler ve çiftliklerin ekonomide oynadıkları rol hızla azalmakta ve büyük örgütler tarafından istihdam edilen insanların sayısı artmaktadır. Bu, en yetenekli toplumbilimcilerin dikkatlerini, örgütler ve endüstriyel çiftlik üzerinde mikrososyolojik çözümlemeler yerine, "yapısal" sorunlar etrafında odaklandırmalarına neden ol-muştur.[1268]

1268 Örneğin, Peter Blau ve W.R. Scott'un, *Formal Organizations* (San Fran-sisco: Chandler, 1962) ya da Amitai Etzioni'nin, A *Comparative Analysis of Complex Organizations* (New York: The Free Press, 1961)'a bakınız.

Sosyolojik kuramın takip ettiği yönü değiştiren üçüncü bir etken, bütün entelektüel dünyada oluşmakta olan benzer ilgi değişiklikleridir. 1945'ten itibaren *fenomenoloji* Almanya'nın dışında giderek daha fazla bilinmeye başlamış, ve klasik toplumbilimine karşı eleştirileri, ayrıntılı tanımlama üzerinde yoğunlaşması ve gerçekliğin öznel yönleri ile ilgilenmesi, yalnız kendilerini fenomenolog ilan edenleri değil, daha birçok toplumbilimciyi etkilemiştir. İngiliz ve Amerikan filosoflar da algılamanın etkin ya da

"niyete dayalı" yönleriyle, ve bir bakıma paylaşılmış kabullere dayanan düşüncelerimiz ve deneyimlerimiz ve indirgenemeyen kavramlar ile gittikçe daha fazla ilgilenmişlerdir.[1269] Stephen Toulmin, bilim (ve toplumsal bilim) felsefecileri arasında benzer sonuçları veren bir değişimi fark etmiştir. Ona göre, bu felsefeciler 1960'lar süresince, algılamaların ve kuramların "tarihsel şimdiki dünya"da (historical temporary world) ve bir çağın genel kavramsal çerçevesi içinde nasıl kökleştiği ile gittikçe daha fazla ilgi-lenmişlerdir.[1270]

1269 P. F. Strawson'un çalışmaları [örneğin *Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics* (London: Methuen, 1959)] bu alanda özellikle önemlidir. Noam Chomsky'nin "derinlik grameri" üzerindeki düşünceleri ve bütün dillerde ortak (ve kökleri insanların genlerinde olan) bir gramerin var olduğu savı da bu dönemde çok meşhur olmuştur. Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge Mass: The M.I.T Press, 1965) bakınız.

1270 Stephen Toulmin, "From Form to Function: Philosophy and History of Science in the 1950 s and Now", *Daedalus* 106.3 (Summer 1977): 159.

1970'li yılların sonlarında ve 1980'lerin başlarında, sosyolojinin konumunda göreli gerileme, muhtemelen bu gibi kuramların sosyolojinin ana yoluna sokulması ile başlatılmış olabilir. 1960'lar tipi "karşı kültür"ün gerilemesi ile, Amerika gibi Batı Avrupa'da da, öğrenciler iş piyasasında daha geçerli olan konulara yönelmişlerdir. Sosyoloji, artık çok moda ve politik eylemciliğe bağlı olmaktan çıkmış, toplumsal bilimin diğer kolları arasında bir disiplin hâline gelmiştir. Özellikle Amerikalı sosyologlar, başka yerlerdeki akademik gelişmelerle ilgilenmeye başlamışlardır. Kuram alanında bilhassa başka bilim dalları ve ülkeler —Avrupa'da farklı toplumsal bilim dalları arasındaki sınırlar daha az belirgin olduğu ve hareketler karşılıklı olarak birbirlerini takviye ettiği için— ile ilgilenmeye başlamışlardır. Habermas, Bourdieu ve Giddens gibi Avrupalı kuramcılara giderek artan merak, kendileri de makrososyolojinin mikro kökleri ile ilgilenmekte olan ve fenomenolojik çözümlemeyi bilen kuramcıların etkile-rinin artması demekti. Bunun gibi, *akılsal seçim kuramının* siyasal bilimler

ve ekonomi bilimi yolu ile sosyolojiye yeniden girmesi, mik-ro-makro ara yüzü[1271] (interface-ortak yüzey) üzerinde yeniden odaklanma demekti.

1271 Sosyobiyolojinin etkisi göreli olarak az kalmakla birlikte, bireysel davranış ve *gene* dayalı bireysel özelliklerin toplum çapındaki etkileri ile ilgilidir.

[5]Buraya kadar anlatılmış olanlardan, farklı kuramsal bakış açılarının bir araya getirildiğini ve göreli olarak seçmeci/derleyen (eclectic) bir yaklaşımın benimsendiğini ve bu arada sosyologların, başlangıçta aydınlatmak istedikleri sorun ile ilgili en uygun çevreden yararlandıklarını gördük. Sayıları giderek artmış olan sosyologlar, toplumsal olayların kuramsal yaklaşımların bir sentezi ile açıklanmasını savunmuşlardır. Toplumsal gerçekliği çözümlemede, makro yapısal, mikro etkileşimci ve yorumlayıcı düzeyleri de kapsayacak daha geniş bir açının güçlü olacağına inananlar arasında Peter Berger, Randall Col-lins, Anthony Giddens ve Dorothy Smith de bulunmaktadır.

Bize göre, sosyolojik kuramın ana akımının ve deneysel sosyolojik araştırmaların özelliği budur. Ancak, yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi bir azınlık, buna ve hattâ çağdaş sosyolojinin ve toplumsal bilimin bütün hamlesine ve dünyaya anlam verme çabasına karşı çıkmaktadırlar. Bu saldırı özellikle “postmodernlik” terimi ile bağlantılıdır.

Postmodernist Eleştiri

[8]Bir postmodernist bakış açısı ile yazan Amerikan sosyologları arasında en iyi tanınan Charles Lemert, postmodernist yazılarda birbirlerinden farklı kollar ayırt etmektedir.[1272] Önemli bir grup, toplumun bünyesinde çok büyük bir değişim olduğunu ve bizim postmodern olarak tanımladığımızın yerini çok farklı bir toplumun aldığı görüşünü savunmaktadır.[1273] Bu yaklaşım, özellikle kitle iletişim araçlarının bizim dünya deneyimimiz ve insanların gerçek olarak deneyimledik-lerinin üzerindeki etkisini

vurgulayan ve kitle iletişiminin nasıl insanlar olduğumuzu, önemli sorunlar ve olaylar olarak görülenleri, kendimiz ve başkaları ile ilgili görüşlerimizi belirleyen kavramlar ve fikirler üzerindeki etkilerini çözümleyen yazarlara aittir.[1274] Bir başka grup da, eleştirel bir bakış açısından modernlik kavramını inceleyerek, bütün bunların yirminci yüzyıl sonlarında çok dramatik olarak değişmesini ve insan gizilini gerçekleştiremeyen daha eski ve yeniden oluşmakta olan toplum biçimlerini belirleyip irdelemişlerdir. Bu sonuncu yaklaşımla daha önceki bölümlerde ve özellikle Frankfurt Okulu (Bölüm 3) ve Jürgen Habermas'ın çalışmalarında karşılaşmış bulunuyoruz (Bölüm 4).

1272 Charles Lemert, *Postmodernism Is Not What You Think* (Malden, Mass.: Blackwell, 1997).

1273 Sosyoloji dışında "postmodern" sıfatı, "yirminci yüzyılın sonları" ile hemen hemen aynı anlama gelecek şekilde çok geniş çerçeveler içinde kullanılmıştır. Örneğin Lemert AT ve T için Philip Johnson'un tasarladığı gökdelen, cephedeki alınlığın Yunan tapınak stilinde olması gibi şaşırtıcı ve bilinçli olarak modern olmayan özellikleri dolayısıyla postmoderncinin ikonu hâline gelmiştir. Johnson binasının son derece ciddi ve sade hatları ile, geç yirminci yüzyılın saf modernci (yirminci yüzyıl) mimariden uzaklaşmasına neden olduğu muhakkaktır: ama geçmişteki mimari gelişmelerden açık bir şekilde farklı değildir. "Strawberry Hill Gothic" in aynı ölçüde bilinçli stili de İngiliz 'Georgian' ya da Amerikan 'colonial' (sömürgeci) mimarisinin sâde hatlarından ondokuzuncu yüzyılın daha ağır stillerine doğru uzaklaşmanın işaretini vermiştir. Toplumsal bilimlerde ve klasik bilimler alanlarında kuramsal

1274 Özellikle Jean Baudrillard'ın çalışmalarına ve çok hızlı olarak artan kültürel incelemelere bakınız; örneğin: Norman Denzin, *Symbolic Interactionism and Cultural Studies: The Politics of lnterpretation* (Oxford: Blackwell, 1992).

Bu tür sosyolog ve çözümlemeciler kendi çalışmalarının çağdaş toplumla ilgili bir eleştiri içermesi gerektiğine (‘eleştirel’ terimi buradan ileri gelmektedir) inanma eğilimindedirler; ama gene de sosyolojik çözümleme geleneğinin içindedirler. Ancak, postmodernliğin bir üçüncü akımı vardır ki, bu, hem toplumsal bilim, hem de edebiyat araştırmaları ile çok açık bir şekilde bir arada düşünülen, ama en tartışmalı olan ve kendisini yukarıdaki bölümlerde görmüş olduğumuz sosyoloji kuramlarından belirli bir şekilde ayrı tutan bir akımdır.

Bu üçüncü grup, çağdaş toplumun bünyesinde bizi farklı bir *kapitalist sonrası* —ya da postmodern— dünyaya oturtan çok büyük bir *değişim* olduğu kanaatini paylaşır. Ancak, onu diğerlerinden ayırt eden ve sosyolojik kuramın büyük bir kısmından ve genellikle esas bilim adamlığı akımı ve açıklamalarından farklı olmasını sağlayan iki başka özelliği vardır: bunlardan biri, *karşılıklı konuşmaya* (biraz sonra üzerinde durulacak olan) *önem vermesi* ve ikincisi, *bilimsel akıl* (reason) *ölçütüne ve deneysel* (empirical) *araştırmaya açıkça karşı olmasıdır.*

bir hareket olan *postmoderncilik* çok daha farklı ve benzersiz olma iddiasındadır.
Bütün sosyoloji tarihi boyunca, toplumu araştırmada doğa-bilim-sel modelin uygun olup olmayacağı tartışması süregelmiştir. İnsan davranışı amaca yöneliktir ve insanlara, toplumsal yasalar öngördüğü için bir şeyin olacağını söyleyecek olursanız, onlar meyve sinekleri veya kristallerden farklı davranarak sizin yanıldığınızı ispat etmeye çalışacaklardır. Ama, fiziksel bilimler birkaç güçlü yasa ile birçok olayı açıklayarak, örnek alınacak etkili bir model sağlar.

Postmodernliğin en önemli yanı, bu bilimsel ölçüyü ve bir tek tutarlı akılsallık (rationality) olabileceğini veya gerçekliğin kesinlikle gözlemlenebilecek ya da anlaşılabilecek birlikli (unitary) bir yapısı olduğunu reddetmesidir. Bunun yerine, bu görüşte olanlar, “gerçekliğin heterojen ve çoğulcu tabiatını, konunun ve insan bilincinin dengesiz ve değişken yapısını vurgularlar.”[1275] Bunun sonucunda, “parçalanmış, çeşitlenmiş ve dağınık bir tutarsız çerçeve içinde yaşamakta

olduğumuzu”[1276] savunurlar. Bu, neyin doğru olduğu veya olmadığı hususunda *aşırı bir görelilik* demektir ve kuram ve önermelerin akıl-sal, evrensel bilim ilkelerine göre test edilebilir olduğu fikrini reddetmektir.

1275 Andy Green, “Postmodernism and State Education”, *Journal of Education Policy* 9.1 (1994): 67-83.

1276 Bryan S. Turner, *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology* (London: Routledge, 19-92), s. 142. Turner burada kendi tutumunu açıklamaktan çok, bilimin postmodern modellerini tanımlar.

Sosyolojik kuram içerisinde, potmoderncilik taraftarları, geleneksel tipteki kuramın ölmüş olduğunu, ama postmodern yaklaşımın kurama yeniden hayat verebileceğini iddia ederler. Böylece, Steven Seidman şöyle der:

> Sosyolojik kuramı canlandırmak için bizim, bilimciliği —yani Doğru’yu konuştuğumuza dair giderek gülünç olan iddiamızı— terk etmemiz gerekir...Postmodernistlik sahte sonuçları yıkmak, şimdiki ve gelecek zaman içindeki toplumsal olasılıklara yer vermek ve akışkanlıkla geçirimliliği belirlemeye zemin hazırlamak için, modernist insan özgürlüğü putundan vazgeçer Büyük bir değişim umudunun yerini, daha mütevazı şimdiki yerel zevklerin ve adalet için mücadelenin amansız savunması...(ve) Batı toplumlarındaki acımasızlık ve sınırlama tarihini ciddiye alan bir toplumsal çözümleme alır.[1277]

1277 Steven Seidman, “The End of Sociological Theory: The Postmodern Hope”, *Sociological Theory,* 9.2 (1991): 132-46.

Burada, örneğin Habermas ve Frankfurt Okulu gibi eleştirel çatışma kuramcılarının, bu ikincisinin akılsallığa olan inancı açıkça reddedilmiş olsa bile, beklentilerinin kesin yankıları vardır. Toplumsal bilimlerin postmodernistleri, kendilerini otomatik olarak solda görme eğilimindedirler, ama her şey göreli ise, sol kanat konumlarının bir başkasına göre daha geçerli ya da gerçek üzerinde daha iddialı olmasının gerekçesi açık değildir.

Postmodernistliğin ikinci belirleyici özelliği, “karşılıklı konuşma” ve “metinler”e olan merakıdır. Sözcükler ve anlamlarının, toplumsal olarak oluşturulduğu ve inşa edildiği düşüncesi ile daha önceki bölümlerde birçok

defa karşılaştık —örneğin, Marx'ın ideoloji ve sahte bilinçlilik tartışmalarında ve özellikle de, fenomenoloji ile bir arada olan mikro bakış açısı tartışmalarında.[1278] Ancak, postmodernistlik bundan daha ileri giderek, dili ve özellikle metin yazılarındaki dili başlıca ilgi alanı ve önemli kanıtların tek kaynağı yapmıştır.

1278 Örneğin, Mehan'ın, sözcüklerin ve yazılı malzemenin çocuklar tarafından nasıl anlaşılmış olduğunu bilmeyen öğretmenlerin, çocukların testlere verdikleri cevapları nasıl yanlış anladıkları ile ilgili tartışmasına bakınız, bu kitap s. 365.

[14]Postmodernlikte iki en ünlü isim, ikisi de Fransız olan Jacques Derrida ve Michel Foucault'dur. Bu, kendi başına, Fransız entelektüel geleneği ile, diğer ülkelerin Kuzey Amerikalı, Avustralyalı ve İngiliz toplumsal bilimcilerin Anglo-Saxon yaklaşımı olarak belirledikleri yaklaşım arasındaki kalıcı bir farkı yansıtır. Bu sonuncusu, deneyci (empiricist) bir gelenekle yetişmiş olup toplumu anlamaya çalışırken *insanların davranışları* üzerinde odaklanır; ama Fransız aydınları, daha çok, *insanların ne söyledikleri ve ne düşündüklerine* eğilimlidirler.[1279] Bu durum, yazılarını belirli bir akademik bilim çevresi için değil, genel bir okuyucu kitlesi için de yazan aydınların Fransız toplumundaki yeri ile ilgilidir. Yabancı bir okuyucunun Fransız toplumsal çözümlemesinde en fazla dikkatini çeken husus, onun "hep sözcüklerle ilgili olması"dır [1280]ve bu postmodernlik için de geçerlidir.

1279 Edith Kurzweil, *The Age of Structuralism: Levi-Strauss to Foucault* (New York: Columbia University Press, 1980).

1280 Örneğin, insanların düşüncelerini ve eylemlerini yapılandıran kategorileri inceleyen antropolog Claude Levi-Strauss'a da bakınız. *The Elementary Structures of Kinship* (London: Eyre and Spottiswoode, 1969) Edmund Leach, *Levi-Strauss* (London: Collins, 1970).

Derrida bir sosyologdan çok bir felsefeci ve deneme yazarıdır: ama *söyleşi* (karşılıklı konuşma) teriminin genel popülerliği onun kişiliğinden ileri

gelmektedir.[1281] Derrida ve diğer postmodernistlerin bu sözcüğü kullanmaktaki maksatları, kullanmakta olduğumuz sözcüklerin önemi, ifade ettikleri kavramlar ve bir topluluk içerisinde uygun konuşma şekilleri ile ilgili kuralların gelişmesini vurgulamaktır. *Sözcükler* bizimle gerçek arasında aracıdırlar; veya Hayden Whi-te'ın ifade ettiği gibi: "*Söyleşi* (discourse), kısacası, esas itibarıyla bir aracı girişimdir."[1282]

1281 Derrida, aynı zamanda, modern kültüre, farklılık ve eşitsizlikleri nasıl gözardı ettiğine dikkati çekmek üzere alaycı ve eleştirel bir tavır alınması demek olan *deconstruction* terimi ile de bir arada anılır.

1282 Hayden White, *Tropics of Discourse* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978), s. 4: Lemert'te alıntı, *Postmodernism Is Not What You Think.*

Derrida'nın aksine Michel Foucault'nun konu çözümlemesi bir toplumbilimcininkine çok benzemektedir: hapishaneler, akıl hastahâ-neleri, tıp ve değişmekte olan seksüel tavır alışlar ve uygulamalar. Daha önce, sosyolojik kuramın bir konusu olarak *bedenin* öneminin giderek artmakta olduğunu tartışırken Foucault'nun çalışmalarına gönderme yaptık: Foucault *sosyolojide en etkin postmodernci kuramcıdır.* Aynı zamanda, metinlere önem veren bakış açısını da temsil eder.

[17]Foucault'ya göre, hapishane ve akıl hastahânesi, modern dünyanın örnekleridir. Biz modern akıl hastahânelerini ve ölüm cezasının kalkmasını genellikle ilerleme işaretleri olarak görürken, Foucault bu durumu, bir toplumda gücün uygulanma şeklinde değişiklik olarak yorumlar. Bunlar disiplini temsil etmekte, içindekileri özgürlüklerinden mahrum etmekte ve güç sahibi olanların çıkarlarına hizmet etmektedir: "cezalandırma biçimleri dolayısıyla bütün ayrılık gösteren kanunsuzluklar sorunu, *egemenlik* mekanizmasının parçalarıdır."[1283] Bu hususta bunlar, modern dünyanın diğer büyük kurumlarına —örneğin fabrika ya da modern okul— benzemektedir, hattâ onlardan daha da aşırıdır.

[1283] Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan, (London: Allen Lane, 1977).

Foucault bu görüşü ortaya atarken, bilgi yapılarını araştırdığı için, metin çözümlemeleri üzerinde yoğunlaşır. Kaynakları kitaplar, denemeler, menkıbeler —*metinlerdir.* Bizim *dünyayı nasıl gördüğümüz ve anladığımız* bu metinlerde bulunmaktadır ve ona göre, *bir çağı tanımlayan ve gücün uygulanması yollarını idare eden* bunlar gibi görüş açılarıdır. Foucault doktorları, hapishane yöneticilerini, avukatları ve politikacıları, onlara mevkilerini sağlayacak olan kurumları bilinçli olarak geliştiren bireyler olarak görmemektedir. Daha çok, *bir çağın görüş açısı demek,* —bize göre, "bilimsel" görüş— *insanların doğal olarak eşyayı belirli şekillerde görmeleri demektir.* Eylemler bunu takip eder.

Foucault, *The Order of Things*[1284] (Eşyanın Düzeni) (onu meşhur eden kitap) ve *The Archaeology of Knowledge*[1285]*'da* (Bilginin Arkeolojisi) bir çağı tanımlayacak olan *"episteme"* (bilginin esası ve sınırları) görüşünü getirir. Modern "episteme" 18. yüzyılın sonunda şekillenmiş olup, *dilin nesnelliğe dönüşü* ile bağlantılıdır; ancak kendinden öncekilerden daha fazla evrensel olarak geçerli olmadığı gibi, kalıcı da değildir.

[1284] Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences* (London: Tavistock, 1972).

[1285] Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge, trans.* A. M. Sheridan Smith (London: Tavistock, 1970).

[20]Bir kez Foucault'yu okuduktan sonra, modern topluma aynı gözle bakmak mümkün değildir. Ancak bu, onun yaklaşımının eleştiriye açık olmadığını söylemek de demek değildir. Çalışmaları çocuk mantığının gelişmesi ile ilgili düşüncemizi değiştiren seçkin psikolog Jean Piaget, Foucault'nun en sert eleştiricisi olarak, "zekâ kıvraklığının gerisinde sadece kısır tasdik edici ifadelerle göz ardı edilmiş olan şeyler vardır," der.[1286] "Episteme" özelliklerinin seçiminde ve onları işleyiş şeklinde gerçek bir yöntem yoktur. Daha çok, "sezgiye dayanarak, yöntemsel işlemler yerine,

tasarlanmış uydurmalar koymakta-dır.”[1287] Fransa’nın en ileri gelen çağdaş sosyologlarından biri olan Raymond Boudon, Foucault’nun *temel varsayımını,* içinde her şeyin bir işleve hizmet etmekte olduğu —örneğin hapishâneler kendi devir-lerindeki egemen sınıfa hizmet etmektedir— ve bu işlevin belirlenmesinin söz konusu kurumların nasıl ortaya çıktığının yeterli bir açıklaması olarak kabul edildiği, *işlevselciliğin basitleştirilmiş bir şekli* olarak görür.[1288]

1286 Jean Piaget, *Structuralism,* trans. and ed. Chaninah Maschler (London: Routledge and Kegan Paul, 1971), s. 130.

1287 Piaget, *Structuralism,* s. 133.

1288 Raymond Boudon, *The Analysis of Ideology,* trans. Malcolm Slater, (Cambridge: Polity, 1989). Özellikle bölüm 2’ye bakınız.

Postmodernciliğin yazı ve konuşma sözü ile olan genel ilgisine daha genel bir eleştiri yapılabilir. Masal yazan ve anlatanlar, ve sözleri bugüne kadar gelenler, bir toplumun yalnızca bir parçasını oluştururlar. Hiç şüphesiz onlar, içinde yaşadıkları yer ve zamana göre şekillenmiş olduklarından o toplumun ürünüdürler. Ancak, yazılı sözde özellikle yazara özgü ve çok daha fazlasıyla sadece “yazar” sınıfına özgü bakış açısı vardır. Fikirleri, alttaki ekonomik kurumları aksettiren sadece bir üst yapı olarak görmek kadar, toplumsal kurumların doğrudan doğruya fikirlere bağlanabileceğini düşünmek de aynı derecede tehlikelidir.

Postmoderncilik, hem kuramsal bakımdan, hem de mevcut kurama çok fazla soyut eleştiri yöneltmesine rağmen henüz onun yerine konulabilecek pek az katkısı olduğundan, şiddetli hücumlara uğra-mıştır.[1289] Genel olarak ve sık yapılan bir eleştiri, postmodernistler eğer, *birleştirici bir gerçek olmadığı ve ifadelerin ancak kısmî ve değişken doğruluğa sahip olduğu* iddialarında ciddî iseler, bunun, onların durumlarını da şüphe götürür hâle sokacak olmasıdır. Onların toplumla ilgili ifadeleri, tanımı itibarıyla kısmî, parçalı olup, gerçeği herhangi bir kimsenin görüşünden daha doğru olarak aksettiremeyeceği yolundadır. (Eleştiriciler, postmodernistlerin, kendi göreli kanaatları-nı hücum ettikleri bilim

dünyasına taşımadıklarına ve tıbbî ameliyatlarını veya ev ve köprü inşaatını başka paradigmaların heveslilerine bırakmaya en az bizim kadar gönülsüz olduklarına dikkat çekerler.)

1289 Örneğin, Jeffrey C. Alexander, “Sociological Theory and the Claim to Reason: Why the End Is Not in Sight”, *Sociological Theory* 9.2 (1991): 146-53: E. Gellner, *Postmodernism, Reason and Religion* (London: Routledge, 1992); Green, “Postmodernism and State Education”.

[24]Önceki bir bölümde, Neil Smelser’ın heyecanı, duyguyu ve kararsızlığın önemini —başka bir deyişle, insan hayatının *akılsal olmayan* yönlerini[1290]— göz ardı etmekte olduğu için akılsal seçim kuramını eleştirdiğini gördük. Ancak, Smelser, postmodernliği oldukça farklı bir şey olarak görmektedir; o, *akılsal olmayan* ile değil, *akılsal karşıtı* ile ilgilidir.[1291] Böylece de, toplumsal bilim ve felsefe ana geleneğinden oldukça ayrıdır ve Smelser kendisini ve bu sayfalarda tartışılmış olan klasik ve çağdaş kuramcıların büyük bir çoğunluğunu —Simmel, Pareto, Goffman, Merton, Coleman ve benzerlerini, burada görür.

1290 Bölüm 7’nin sonuç kısmına bakınız.

1291 Neil J. Smelser, “Presidential Address: The Rational and the Ambivalent in the Social Sciences”, *American Sociological Review* 63 Not. 1. (February 1998): 1-15.

Postmodernliğin, sosyologların sıklıkla yönelttikleri irdelemelere konu olmakla beraber, sosyoloji üzerinde büyük bir etki yaratıp yaratmayacağı açık değildir.[1292] Foucault’nun ölümünden bu yana, bu metinde etkin ve tartışmasız olarak postmoderncilik kategorisine sokulabilecek büyük sosyolojik kuramcı yoktur. Aynı zamanda, çağdaş sosyolojide ve bütünü ile toplumsal bilimde postmodernlik ile bazı önemli ilgi alanları arasında önemli devamlılıklar *vardır.*

1292 Postmodernliğin en etkili olduğu dallar edebî ve kültürel incelemelerle, daha az bir ölçüde tarihtir.

[26]Daha önce, bu bölümde çağdaş kuramın öznel anlamını vurgulayan fenomenolojinin de büyümekte olan etkisi dâhil, mikro ve makro bakış açıları arasında giderek artan bir bütünleşmenin söz konusu olduğuna işaret etmiştik. Böylece, Berger gerçekliğin toplumsal yapılandırılmasını çözümler. Garfinkel ve Smith insan etkileşiminin alışı-lagelinmiş yönleri —devamlı olarak değişen, yapılanan ve yeniden yapılanan yönleri— üzerinde odaklanırlar. Burada, deneyimin aracı mahiyeti üzerinde postmodernliğin vurgusu devam ettirilmektedir. Daha genel olarak, fikir ve sözcüklerin bizim kendimizi anlamamızda nasıl etkili oldukları hakkındaki düşüncelerimiz ile, sosyolojik kuramcıların insan deneyimini kavramsallaştırmalarında sosyolojik olmayan bazı temel buluşlar vardır. Örneğin, bizim dünya ile ilgili kavramlarımızı ve varsayımlarımızı nasıl geliştirdiğimizi, değiştirdiğimizi ve bunlara göre nasıl hareket ettiğimizi anlamamızda modern psikolojinin büyük ilerlemelerine ilham kaynağı olan Jean Piaget'nin çalışmalarından söz ettik. Bunun gibi, dilci Noam Chomsky bütün insan dillerince paylaşılan bir *derinlik gramerinin* var olduğunu savunmuştur.[1293] Bu, bütün dillerde —ve dolayısıyla, bütün insanların dünyayı anlamalarında ve dile getirmelerinde— ortak bazı temel özellikler var demektir. Bu alt yapıyı ve onun dönüştürücü kuramlarını anlayabilir-sek, *nasıl varlıklar olduğumuz* konusunda önemli bir şey öğrenmiş olacağız. Bütün insan dillerinde *cümlelerin özne ve yüklem içermeleri gerçeği,* deneyimlerimizi yapılandırmaktadır.

1293 Noam Chomsky, *Cartesian Linguistics,* A *Chapter in the History of Rationalist Thought (New* York: Harper and Row, 1966) ve *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1965). Pinker ve Danielle Dennett'in de çalışmalarına bakınız.

29Bu çalışmada ortak öge, düşünme ve algılama yapısını araştırmaktır. *Dünyayı görüş ve kavramlaştırma şeklimiz hareket tarzımızı etkiler ve bundan dolayı, toplumsal davranışı anlamak, dil ve zihin yasalarının anlaşılmasını gerektirir.*[1294] Burada postmodernci bakış açısı ile süreklilikler vardır; ama, hiç olmazsa bugüne kadar pek az kuramcı sosyolog, postmodern eleştiriyi, varsayımları kanıtlarla test etmek ve aklın

kendisine olan inancı terk etmek için bir neden olarak görmüştür. Randall Collins'in belâgatla savunduğu gibi, birçok sosyolog bu bilim dalına toplumsal meselelerle ilgilenmiş oldukları için gelmişlerdir ama her yayımı "taraf tutucu bir duruma katılan ya da karşı olan" olarak görenlere tamamıyla karşıt bir ruh ile devam etmişlerdir. Bunun aksine, Collins ve çağdaş sosyologların çoğu için, "(başkalarının) görmeye korktukları beklenmedik *gerçekliği"*[1295] açığa çıkarmak *sosyolojik* göz'ün özüdür. Bundan sonraki kısımda, başlıca kuramsal bakış açılarının bunu farklı yollarla nasıl yaptıkları, bu kitabın birleştirici temaları olan okul-içi eğitim ve toplumda kadının rolüne göndermelerle özetlenmektedir.

[1294] Piaget *yapılanma* ile ilgili tartışmalarında, onu bütünlüğü olan ve kendi kendisini düzenleyen yasalar sistemi olarak tanımlar. "Bir yapının öğeleri yasalara bağlıdır, ve yapı bu yasalar esasında... tanımlanır." Piaget, *Structuralism,* s. 7.

[1295] Randall Collins, "The Sociological Eve and Its Blinders, *Contemporary Sociology* 27.1 (January 1998): 6. Collins burada Hochschild'in *The Time Bind'deki* buluşlarına gönderme yapmaktadır. Bu kitap, s. 337-339'a bakınız.

Kısım İki - Sosyolojik Kuram ve Anlayış: Çok Yönlü Bakış Açılarının Değeri

Çağdaş sosyoloji kuramı, etnometodolojinin simgelediği antidetermi-nist, tümevarımlı ve tanımlayıcı yaklaşımdan, alışveriş kuramının savunduğu önceden belirleyici, tümdengelimli yaklaşıma kadar uzanır. Küresel toplumsal evrim, kuramlarının yanında en ayrıntılı mikro-sosyolojik çözümlemeleri kapsar. Bölüm 1'de (Tablo 1-1'e bakınız) insanları güdülendiren şey ile ilgili farklı görüşler, davranışın ne ölçüde önceden tahmin edilebilir olarak görüldüğü ve kuram oluşturmakta bilimsel ve tümdengelimli bir yaklaşım kullanılıp kullanılmadığı, sosyoloji ile ilgili tüm görüşler ve bunun tanımlama, önceden tahmin etme için mi, yoksa

toplumsal değişime yardımcı olarak mı görüldüğü özetlendi. Bu kitabın bölümlerinde sırasıyla Marx ve Gar-finkel, Coleman ve Smith, ya da Parsons ve Goffman'ınkiler gibi çok farklı kuramlar tartışıldı.

Ancak, bu farklar, başlıca kuramsal bakış açılarının, birbirlerine tamamıyla aykırı oldukları anlamına gelmez. *Postmodernlik* kendisini diğer toplumsal bilim yaklaşımlarından esas itibarıyla farklı olarak takdim eder: ama diğer kuramsal bakış açılarında sosyologlar arasındaki eğilim, kendilerini önceden belirlenmiş bir yaklaşımla sınırlamak yerine, önlerindeki soruna uygun görüşleri kullanmaktır. Kurama bu son derecede seçmeci ve kapsayıcı yaklaşım, mikro ve mak-ro düzey çözümlemelerini bir araya getiren akımda özellikle açık görülmektedir.

Farklı bakış açılarının *eğitim* ve *kadının* rolü ile ilgili anlayışları, bize göre, çağdaş kuramların birbirlerini tamamlayıcı özelliğidir. Deneyci sosyologlar olarak bu konularla ilgili meseleler üzerinde çalışan bizlerin de deneyimi böyledir. Örneğin Wallace, büyük bir kurum olan Katolik Kilisesi'nin ulusal düzeyde değişim sonuçlarına baktı; ama bunların mikro düzeyde ilgili bireyler bakımından ne anlama geldiği üzerinde de odaklandı. Başkanları laik kadınlar (laywo-men) olan Birleşik Devletler kilise cemaatlarını (parishes) incelerken Peter Berger'ın görüşlerinden yararlandı.[1296] Katolik cemaatların evli başkanları ile ilgili henüz yayınlanmamış araştırmasında açıkça Goffman'ın çalışmalarına dayandı. Örneğin, cemaat komite toplantılarında çok zaman oturma odası, yemek odası ve mutfak kullanıldığından, cemaat rahip evlerinde yaşamakta olan aileler, sahne önü çalışma alanlarını ailelerinin sahne arkası yaşam alanlarından ayrı tutmak zorunda idiler. Eşlerden biri, evin ona kendi evi imiş gibi gelmediğini söylemişti; en büyük kızı da şöyle eklemişti:

1296 Bu kitap, s. 382'ye bakınız.

> Annem kendini istilaya uğramış hissediyordu... ve bunun için de yapılacak hiçbir şey yoktu. Saat 7.00'de insanlar geldiğinde bulaşıklar yıkanmış olmalıydı, yoksa herkes onun bulaşıkları yıkamamış olduğunu görecekti. Hâlâ, "eviniz sizin bir görüntünüzdür" deyimi var ya.

Wallace, makro ve mikro olayları bir araya getiren bir alana bakarken, izlenim yönetiminde Goffman'ın yerel kavram ve fikirlerini kullanır.

Wolf'un deneyci çalışmaları da, bunun gibi farklı anlayışları ve çözümleme düzeylerini birleştirme eğilimini yansıtır. Diplomalarını ve daha üst dereceleri ile meslekî ehliyetlerini kazanan genç insanların sayısında dünyadaki hızlı artışı açıklarken, grupların ayrıcalıklarını çocuklarına geçirmek için eğitimi nasıl kullandıklarına ilişkin çatışma kuramı fikirlerine dayanır. Akılsal seçim kuramı görüşlerini de, çoklu bireysel kararların nasıl hiç kimsenin tahmin etmediği sonuçları getirdiğini anlatmakta kullanır; bireylerin dünyayı nasıl algıladıklarını ve kendilerini nasıl takdim ettiklerini açıklarken Goffman ve diğerlerinin anlayışlarına dayanır. Wallace, modern yüksek öğretimin büyüklüğünü ve birçok derslerin genel ve mesleğe yönelik olmayan mahiyette oluşunu anlamak için, kararları, iş verenlere diğer çağdaşlarından ve rakiplerinden daha iyi görünme isteğine dayanan bireylerle başlamak gerektiğini söyler.[33]

[33] Alison Wolf, "Growth Stocks and Lemons: Diplomas in the English Market Place 1976-96", *Assessment in Education* 4.1 (1997): 33-49.

Bu örnekler kadınların değişen rolü ile muazzam eğitim sektörünü ilgilendirir: bu konuları, her ikisi de çağdaş toplumlarda yaşamın doğası ve deneyimi bakımından çok önemli olduğu ve ortaya birtakım şaşırtıcı sorular çıkardığı için seçtik. Bu soruları yanıtlarken, farklı bakış açılarının önemli ve birbirlerini tamamlayıcı anlayışlar sunduğunu savunduk. Bu bölümün geri kalan kısmı bunları özetlemektedir.

Okul İçi Eğitimi Araştırma: Okulun Rolü

Bölüm 1'de, modern toplumda eğitim ile ilgili iki büyük soru ortaya attık. Bunlardan, herhangi bir gözlemcinin de dikkatinden kaçmayacak olan birincisi, *modern eğitim sisteminin fevkalâde büyük olmasının sebebi nedir?* ikincisi de, okul içi eğitimden geçmiş ve geriye bakıp arkadaşlarını düşünen her insanın aklına gelecek bir sorudur: *Niçin bazıları başarılı oluyor da, bazıları okulu terk ediyorlar?* Şimdi görebildiğimiz gibi, birinci soru, toplumsal yapı ile ilgili bir soru olduğundan, esas itibarıyla

makrososyolojiktir, dolayısıyla cevapların çoğu işlevselcilik ve çatışma kuramı tarafından verilir. Aksine ikinci soru, niçin günlük okul deneyimlerimizin, bazılarının başarılı ve bazılarının da mümkün olan en kısa zamanda okulu terk etmeleri ile sonuçlandığıdır. Burada simgesel etkileşimciliğin ve akılsal seçim kuramları ile bir arada fenomenolojinin mikro yaklaşımları çok aydınlatıcı olmaktadır.

Eğitim kurumunun bu kadar büyük olması ile ilgili genel bir açıklama, sanayi toplumunun genel yapısı ile ilişkilidir. Bu sistem meri-tokratik (liyâkata dayalı) ve gayrişahsîdir. Birçok işler için teknik becerilere ihtiyaç vardır ve birçokları için iş yeri ve ev arası mesafeler çok uzundur. Böyle bir toplumun bizim okul sistemimize ihtiyacı vardır, denmektedir. Çocukların, iş bulmak ve başarı için ölçütün aile bağları değil, bireysel başarı olduğunu öğrenmeleri için, evlerinin dışında kapsamlı ve uzun bir eğitim görmeleri gereklidir. Aynı zamanda da, karmaşık teknik beceriler öğrenecekler ve işverenler de okul diplomalarından, kimin hangi işleri yapabileceğini göreceklerdir.

İşlevselcilik, eğitimi bu esaslarda çözümlemektedir. Bölüm 2'de Talcott Parsons'ın Amerikan okul sistemine[1297] ilişkin klasik anlatımı ele alınmıştır. Burada Parsons ilkokulun Amerikan çocuklarına, bir sanayi toplumunun gayrişahsî ve başarı yönelimli değerlerini öğreterek; onları, aile tarafından sağlanan şartsız sevgi ve desteğin bulunmadığı bir dünyaya alıştırdığını ve böylece, "onlarda yetişkin rollerini başarılı bir şekilde yerine getirebilmeleri için gerekli üstlenmeleri ve yetenekleri" geliştirdiğini [1298] belirtir. Bu sistem, aynı zamanda, çocukların yüksek okul ve belirli işler için uygun olup olmadıklarını saptayıp -özel yetenek ve beceriler modern uğraşılar için çok önemli olduğundan, aileye bırakılamayacak bir iş olarak- aynı ölçüde önemli olan insan kaynaklarının tahsisi işlevini yerine getirmektedir. Başka işlevselciler de, bu çözümlemeyi geliştirerek, eğitim sisteminin sürekli olarak büyümesini, iş gücünün[1299] ihtiyaç duyduğu yükselmekte olan teknik beceri düzeyinin bir işlevi olarak yorumlamışlardır. Diğer bazıları yüksek öğretimin farklı tiplerinin işlevlerini tartışmışlar ve örneğin Burton Clark gibi, bazı yüksek okulların insanlara meslek heveslerini nasıl sınırlamaya alışmalarını ve bunu kabul etmelerini sağladığını incelemişlerdir.[1300]Bu çözümlemelerin büyük bir

kısmı, yalnız toplumbilimcilerin değil; ama eğitim ile ilgili herkesin, modern eğitimin rolünü eleştirseler bile, bakışlarının bir parçası hâline gelmiştir. Örneğin, o, bütün gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerdeki politikacıların, “akkor hâlinde teknolojik devrim”[1301]e ayak uydurabilmesi için eğitime muazzam yatırımlar yaparken belirttikleri görüştür. Bunun gibi, ana-babalar da, çocuklarının modern ekonomide başarılı olmasını istiyorlarsa, onları okuma ve bir beceri kazanma gereğine inandırmaya çalışmaktadırlar.

1297 Talcott Parsons, “The School Class as a Social System: Some of Its Functions in American Society”, A. H. Halsey, Jean Floud ve C. Arnold Anderson, ed., *Education, Economy and Society* (New York: The Free Press, 1961). Bölüm 2’ye de bakınız.

1298 Parsons, “The School Class as a Social System”, s. 434.

1299 Bu husus Burton Clark ve birçokları tarafından açıkça tartışılmıştır; Bur-ton Clark, *Educating the Expert Society* (San Francisco: Chandler, 1962).

1300 Burton Clark, “The Cooling-Out Function in Higher Education”, *American Journal of Sociology* 65 (1960).

1301 Bu ifade eski İngiliz Başbakanı Harold Wilson’a aittir.

Ancak, modern eğitimin bünyesini ve büyümesini açıklama yolunun bir başka seçeneği daha vardır. Bu açıklamaya göre, eğitim sistemi bir teknoloji çağında esas itibarıyla güç ve ayrıcalık kazanmanın bir yoludur. Şöyle denilebilir, bugün başarılı aileler çocuklarına para veya toprak bırakacak yerde, çocuklarının durumunu onlara eğitim vererek güvenli kılmaktadırlar. Ya toplum uzun ve pahalı eğitimi bazı mevkiler için bir üstünlük şartı olarak gördüğünden, ya da orta ve üst düzey aileler çocuklarına bu bakımdan daha fazla imkân sağladığı için, uzun bir okul içi eğitim, ebeveynlere, çocuklarına güvenli mevki ve makam sağlamada yardımcı olmaktadır. Bu çocuklar, dünyada belki de kendi kendilerini yetiştirmiş girişimciler veya iş başında eğitim görmüşler kadar başarılı olmayabilirler.

Aynı zamanda, uzatılmış zorunlu okul eğitimi, çocukları günün toplum şekline inandırmakta ve gerekli görülen temel becerileri öğretmekte

yardımcı olarak da görülebilir. Bu görüşe göre, okul eğitimi, *status quo'yu* koruyarak, baştakilerin yararlarına hizmet etmenin bir yoludur. Son olarak da, çok eğitim görmüş insanların, iş piyasasında eğitimin önemini artırmakta çıkarları olduğu görüşü vardır. Bu amaçla çabaları, eğitim sarmalını yükseltmekte ve eğitim sisteminin büyümesini teşvik etmektedir.

Bölüm 3'te tartışılmış olan *çatışma kuramcıları*, eğitimi bu şekilde, toplumun işlemesine bir katkıdan çok, kaynaklar için rekabete dayalı bir mücadele olarak çözümlerler. Genellikle eğitimin bu yolda giderek önem kazandığı hususunda ve Konrad ve Szelenyi ile birlikte, örneğin eğitim tabanlı bir sınıfın, *aydınların* hem Komünist hem de Komünist sonrası Macaristan'da nasıl egemen olduklarında aynı görüştedirler. Norman Birnbaum ve Pierre Bourdieu, ikisi de okul eğitiminin becerileri objektif olarak ne ölçüde belirleyebileceğini sorgularlar. Onun yerine, çocuklarına iyi eğitim sağlayacak imkânlara sahip ana-babaların bu sistemi üstün bir toplumsal mevki sağlamak için kullandıklarını savunurlar.[1302] "Üstün insanları" kültürel özellikler belirler. Öyle ki, doğru konuşma ve tavırlara sahip olmayanlar eğitim görmüşlerce dışlanabilirler. Kuramcılara göre, "kültürel sermaye", çocuklara en yüksek eğitim kurumlarına girmeyi sağlar ve herhangi bir teknik beceri gibi eğitimin önemli bir ürünüdür.

1302 Norman Birnbaum, *The Crisis of Industrial Society* (New York: Oxford University Press 1969); Pierre Bourdieu ve Jean-Claude Passeron, *The Inheritors,* terc. R. Nice (Chicago: University of Chicago Press, 1979).

Son olarak, bu kuramcılar eğitimin devamlı genişlemesini çözümlerken, teknolojik değişimden çok, çatışmanın dinamiklerini vurgularlar. Collins, bir eğitim almış kimselerin, belirli kaynaklara sahip herhangi başka bir grup gibi, kendilerine âzami gizil faydalar sağlamak isteyeceklerini savunur. Bunlar, yüksek öğrenimi, resmî diplomalara sahip olmayanları dışlayarak işe girişin bir ön şartı hâline getirmeye çalışırlar. Çok sayıda insanın istenilen diplomaları kazanmaya çalışmaları ve eğitim görmüş grupların kendi ayrıcalıklarını korumaya çalışmaları, Collins'e göre, işe girmek için gerekli eğitimsel şartların devamlı olarak yükseldiği bir eğitim sarmalına götürür.[1303] Raymond Boudon, bir akılsal seçim bakış açısından, bireysel

seçimlerin hemen her zaman kısa değil, daha uzun kurslar ile sonuçlanma eğiliminde olacağını söyleyerek, Collins'in görüşünü tamamlar. İnsanlar, kısa kursları tercih ettikleri takdirde, daha uzun kurslar görmüş insanlarca iş piyasasında bir yana itilme tehlikesini hesaplarlar. Bu bireysel seçimler çoğaltılacak olursa, yükseköğrenimin ortalama hacminde ve uzunluğunda devamlı bir artış ile karşı karşıya kalına-caktır.[1304]

1303 Randall Collins, "Functional and Conflict Theories of Educational Strati-fication", *American Sociological Review* 36 (1971): 1002-19; ve *The Cre-dential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification* (New York: Academic Press, 1979).

1304 Raymond Boudon, *The Unintended Consequences of Social Action* (Lon-
don: Macmillan, 1982).

Bu açıklamalardan hangisi doğrudur? Muhtemelen her ikisi ya da hiçbiri. Modern bir toplum gerçek ve karmaşık beceriler gerektirir ve okulları, çocukları kişisel olmayan bir çevreye alıştırmakta yardımcı olur. Aynı zamanda, eğitimsel nitelikler hiç şüphesiz, insanların kendilerine iyi bir hayat sağlamak için devamlı mücadelesinde bir kaynaktır; ve okul içi eğitime önemli bir ağırlık verilmesi, çocuklarına bunu sağlama olanaklarına sahip olanlara uygun gelmektedir. Burada bizim amaçlarımız bakımından önemli olan ikisi de farklı görüşler getiren bu iki anlatım, bu kitapta tartışılmış olan iki büyük bakış açısına dayanmaktadır: *işlevselcilik* ve *çatışma kuramı*.

Benzer bir şekilde, *akılsal seçim kuramı, simgesel etkileşimcilik* ve *fenomenoloji* ikinci sorumuza farklı ama birbirlerini tamamlayan cevaplar verirler: Niçin bir öğrenci başarılı olurken, diğer biri başarısızdır? Buna mümkün bir açıklama, öğrenci kararlarının ve davranışının, esas itibarıyla öğrencinin farkında olduğu maliyetlere ve faydalara dayalı olduğudur. Çok çalışmanın ve iyi davranışın, anne ve babaları tarafından onaylanma ve saygı, yaşıtları tarafından statü dâhil, değer verdikleri ödüller getireceğini gören öğrenciler, bu şekilde davranacaklardır. Az çalışsalar bile, takdir edileceklerini ve iyi not alacaklarını anlayan öğrenciler ona göre hareket

edeceklerdir. Yaşıt grupları isyankârları takdir eden ve ödüllendiren, akademik ödülleri erişebilecekleri bir şey olarak görmeyen veya okullarının onlara hiçbir şey katamayacak kadar kötü olduğunu düşünen öğrenciler, bu pek farklı işaretlere akılcı olarak cevap vereceklerdir.

Akılsal seçim kuramcıları (Bölüm 7) küçük gruplarda toplumsal onaylama ödülünün davranışı nasıl etkilediğini ve zamanla arzu edilenin ne olduğuna ilişkin normun içselleştirilmesine götürdüğünü vurgularlar. Örneğin, Coleman, bunun için uzun bir zaman perspektifine sahip ve çocuğun yıllar sonra nasıl davranacağı ile ilgilenen ve küçük çocuklarla çalışabilen bakıcılara ihtiyaç olduğu; ve dengesiz çocuk bakımı ya da aile modellerinin bu nedenle okula karşı tavırları etkileyeceği kanısındadır. Akılsal seçim kuramcıları çocukların karşı karşıya oldukları günlük tercihlerin önemini de vurgularlar. George Richmond kendi idaresi güç sınıfına baktığında, ödüller örüntüsünü değiştirmekle işleri çarpıcı bir şekilde değiştirebilmiştir.[1305] Önce, öğretmen ile devamlı savaş, öğrencilere hiç olmazsa eğlence ve yaşıtlarının statüsünü sağlamıştır. Ama, bir kere, *çalışma* ile elle tutulur faydalar elde edileceği ortaya çıkınca, ağırlık öte tarafa kaymıştır. Richmond'un, çocuklara ödeme yapmak ve rekabete dayalı oyunlar düzenlemek suretiyle mikro ekonomi oyunu, çocukların isteyerek ve çok çalıştıkları bir sınıfla sonuçlanmıştır.

1305 George Richmond, *The Micro-Society School: A Real World in Miniature,* (New York: Harper and Row, 1973).

Öğrencilerin günlük deneyimleri üzerinde vurgulamayı muhafaza ederek, akılsal seçim üzerinde değil de, öğretmenlerle öğrenciler arasındaki etkileşim üzerinde odaklanmak da mümkündür. Öğretmenler, öğrencilerin konuşma tarzları gibi şeyleri yanlış yorumlayarak, kendilerine küstahlık ve haddini bilmezlik gibi gelen bir şeyi duyduklarında, örneğin "benimle böyle konuşamazsın" diye hitap edebilirler. Okulda başarılı olma ihtimali az olan bir öğrencinin, kendilerine simgesel gelen davranışına tepki gösterebilirler. Buna karşılık, öğrenciler de, öğretmenlerin davranışını, işlerini ciddiye almadıklarının ya da belirli bir öğrencinin öğrenip başarılı olmasına aldırmadıklarının kanıtı olarak görebilirler. Her iki taraf bu şekilde

davrandığında, genel ilişkileri ve öğrencilerin okul gidişatı buna göre etkilenecektir.

Simgesel etkileşimciler, öğrencilerin başarı veya başarısızlıklarına bu açıdan bakarlar. Bu yaklaşım, Colin Lacey'in İngiliz "grammar school (akademik olarak üniversiteye hazırlayan lise)" da niçin bazı öğrencilerin başarılı ve bazılarının başarısız olduklarını açıklamasında yardımcı olmuştur. Lacey, öğrencilerle öğretmenler arasındaki etkileşimin, her iki tarafın diğer tarafla ilgili imgesini ve davranışını oluşturduğunu ve bu imgeyi güçlendirdiğini göstermiştir. Örneğin, öğretmenlerin soytarı veya okulu terk edeceklerini muhtemel gördüğü erkek çocukları, giderek kendi kendilerini öyle görmeye başlıyor ve öyle davranıyorlardı.[1306]

1306 Colin Lacey, *Hightown Grammar: The School as a Social System* (Manc-hester: Manchester University Press, 1970). Bu yorumlama tipinde eğitimsel sosyolojinin anlamı ile ilgili değerli bir tartışma. Jerome Karabel ve A.H. Halsey, ed., *Power and Ideology in Education* (New York: Oxford Univer-sity Press, 1977) Böl. 1'de bulunabilir; Open University School and Society Course Team (London: Routledge with Open University Press, 1971) tarafından hazırlanmış, Carl Werthman, "*School and Society: A Sociological Reader'da* "Delinquents in Schools"a da bakınız.

Son olarak, bir öğrencinin başarı ya da başarısızlığını açıklamanın bir başka yolu daha vardır. İnsanların, birbirlerinin davranışlarını genel olarak nasıl yorumladıklarına bakmaktan öteye geçilerek, konuşma ve söyleşinin en ince ayrıntılarına -öğrencilerin belirli soruları ve problemleri nasıl anladıklarına- bakılabilir. Burada ağırlık, öğretmenlerin bir sınav ile ilgili ifadelerinin veya sınav sorularının tek, paylaşılan ve açık -biz hepimiz böyle olduğunu kabul etmek eğiliminde olsak bile- bir anlamı olmadığı üzerindedir. Bir çocuğun bir testte başarısızlığı bilgisizlik veya aptallıktan dolayı olmayabilir. Çocuk bir soruyu çok tutarlı ama "yanlış" bir şekilde anlamış olabilir. Bunun gibi, diğer bir çocuğun "başarısı"nı tam olarak anlamak için, öğretmenin o soruyu nasıl anladığını ve çocuğun cevabının öğretmenin kabullerine ve anlayışlarına uyup uymadığını görmemiz gereklidir.

Fenomenolojinin okulla ilgili başarı ve başarısızlığın anlaşılmasına katkısı, öğretmen ile çocuk arasındaki konuşmalarda, çocuğun cevapları

veya hareket tarzı doğru veya yanlış olsun, *konuşma örün-tüleri, kavramlar ve kabullerin çözümlemesindedir.* Örneğin, Hugh Mehan küçük çocukların testlerinin nasıl yorumlandığını ve notlandırıldığını anlatırken, *etnometodolojinin paylaşılan anlamlar ile ilgili dikkatini,* öğretmenlerin bir cevabı nasıl doğru olarak değerlendirdiklerine uygulamıştır. Mehan, bir çocuğun son derecede tutarlı ve doğru mantığının, soruları yorumlama şekli yüzünden, öğretmen ve testi hazırlayanca açıkça doğru kabul edilen cevaplardan nasıl farklı cevaplara yönelebileceğini göstermiştir. Bunun gibi Aaron Cicourel ve John Kitsuse, rehber danışmanların yorum ve kabullerinin nasıl sicillerin iyi ve kötü olarak değerlendirilmesi sonuçlarını verdiğini ve öğrencilerin nasıl böyle yaftalanarak; kendilerine, ona göre davranıl-dığını göstermişlerdir.[1307]

1307 Hugh Mehan, "Ethnomethodology and Education"; D. O'Shea, *Sociology of School and Schooling* (Washington, D.C.: National Institute of Education, 1974); Aaron Cicourel ve John Kitsuse, *The Educational Decision-Makers* (New York: Bobbs-Merrill, 1963).

Çağdaş Toplumda Kadının Rolünün Araştırılması

Bu kitap boyunca ele alınmış olan ikinci tema *cinsiyet,* özellikle çağdaş toplumda *kadınların rolü*'dür. Burada iki şaşırtıcı soru ile başlamış bulunuyoruz. Bunlardan birincisi, bir ilâ iki yıllık yüksekokul (college) eğitimi görmüş kadınların yıllık ortalama gelirleri niçin Birleşik Devletler'de tam zamanlı istihdamdaki yalnız lise (high school) mezunu olarak çalışan erkeklerinkinden daha düşüktür? İkincisi, erkeklerin ve erkek çocukların evde, okulda ve işte niçin daha saldırgan ve başat; kız çocukların ve kadınların daha şefkatli ve destekleyici olduklarıdır. Sosyolojinin çok yönlü bakış açıları bu sorulara nasıl yanıtlar oluşturur?

Cinsiyete bağlı gelir farklılıkları ile ilgili bir mümkün açıklama, bunların hem modern sanayi toplumlarında insanların yüklendikleri karmaşık ve bağlılaşmalı rollerden kaynaklandığı, hem de buna katkıda bulunduğudur. Bölüm 2'de belirtmiş olduğumuz gibi, *işlevselci-lik* gerçekten böyle bir yanıt getirir. Parsons, cinsiyete dayalı rol farkını, sistemlerin değişik işlerini yerine getirmenin önemli yollarından biri olarak ailenin -ve toplumların- geliştirdiği yanıt olarak görür.

Kalıp değişkenler bakımından, etkili (expressive) liderliğe olduğu kadar araçsal (instrumental) liderliğe de ihtiyaç vardır. AGIL'e göre, uyum sağlamaya ihtiyaç olduğu kadar -yeterli kaynak sağlamak gizli örnek koruma ve toplumsal değerlerin aktarılmasına da ihtiyaç vardır.

Böylece, işlevselci çözümlemeye göre, ekmek parası kazanmak ve araçsal liderlik erkeklere; ailenin başlıca sorumluluğu ve etkili liderlik kadınlara tahsis edilmiştir. Bu iki çeşit role duyulan gereksinmeye, cinsiyete dayalı toplumsal yanıt, bu görüşe göre, iş piyasasında da yankısını bulur. Erkeklerin kazanç ortalamalarının yüksekliği, başlıca sorumluluğu taşıdıkları işlerde çalışmaları ve (aynı nedenlerden ötürü) mesai saatlerinden fazla çalışmaları sonucudur; ve kadınların, genel anlamlı rollerine uygun olarak daha az ücretli ama "özen isteyen" (caring) işlerde çalışmayı seçmeleridir.[1308]

1308 Miriam Johnson, bu çözümlemenin genel işlevselci modeli içinde feminist bir eleştiri getirir, "kapsama" (dâhil etme) sürecinin, gerilim ve zorlama beraberinde olsa da, kadınlar için zamanla eşit ücret ve fırsat yaratacağı görüşündedir.

Ancak, genellikle ve bu özel cinsiyete bağlı duruma ilişkin olarak, gelir eşitsizliklerinin çok farklı bir açıklaması vardır. Bu açıklama kişisel çıkar ve grupların örgütlenmiş çıkarları ile ilgili faaliyetleri bakımından dile getirilmiş olup, Bölüm 3'te tartışılan çatışma kuramcıları tarafından ortaya konulmuştur. Örneğin Marxçı feministler, eşitsizliklerin çözümlenmesinde, cinsiyetin sınıf ile bir arada kullanılmasını ve toplumların içlerindeki ilişkilerin kadınların aleyhine erkekleri kayıran ataerkil kurumlar olarak görülmesini savunurlar. Böylece, Zillah Eisenstein için, cinsiyete dayalı iş bölümü bir temel denetim, erkeğin üstün (ve daha yüksek ücretli) durumunu koruyan mekanizmadır. Bir işi "kadın işi" olarak sınıflandırarak, daha az bir

ücret ödemek o işi oldukça az değerli görmektir. Dorothy Smith'in çalışmaları bu yaklaşımı *fenomenolojik* yaklaşımları da içine alacak şekilde geliştirmiştir; o da, geçerli durumun kadınları (bu arada başkalarını da) dışladığı görüşündedir ve bir zaman çalıştığı üniversitenin bir "kast sistemi olduğu: fakültenin erkek olduğu" nu yazmıştır. İdarî işler daha düşük statülü, düşük ücretli kadınlara ait işlerdir.[1309]

1309 Bu kitap, 390-392'ye bakınız.

Çözümleme geleneğinde *çatışma kuramcıları*, açıklamalarında, kadınların erkeklerin bütünleşmiş ataerkil örgütlenmeleri yoluyla baskı altında tutulmalarına fazla yer vermemektedirler. Onun yerine, cinsiyeti, insanların onlara dayanarak örgütlendikleri ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri birçok boyuttan bir tanesi olarak görürler. Örneğin Collins ve Chafetz, her ikisi de kadınların zenginliğe, güce ve değer verilen başka kaynaklara ulaşmakta hemen hemen evrensel olarak erkeklere oranla geri oldukları görüşündedirler. Ancak, onlara göre, toplumlar arasında büyük çeşitlilik vardır ve bir duruma özgü olan etkenler yanında evrensel farklara da bakmak gerek-
lidir.[1310]

1310 Bu kitap, Bölüm 3, s. 207-209'a bakınız.

Çözümlemeci çatışma kuramcıları günümüz Birleşik Devletle-ri'nde kadının düşük gelir ortalamasını açıklarken, evrensel biyolojik farklara oldukça fazla ağırlık verirler. Onlara göre, bütün toplumlar çocuğu doğuranın aynı zamanda ona bakmasının daha uygun olduğunu görmüşlerdir. Böylece, kadınların çocuk bakımı sorumlulukları, uğraşı seçimlerini ve ona ayıracakları zamanı, erkeklerden farklı olarak etkilemiştir. Kadınlar çoğunlukla yarı zamanlı işlerde çalışmakla kalmayıp, aynı zamanda çocuk bakımına (ve aile ile ilgili diğer meşguliyetlere) daha uygun olan -öğretmenlik gibi- işleri tercih etmişlerdir. Kadınların maddi ödüllerden farklı nedenlerle, bu gibi işlerle ilgili olmaları keyfiyeti de, iş verenlere bu işleri farklı durumlara oranla daha ucuz yaptırabilecekleri sonucunu vermiştir. Kadınlar katmerli açmaz arasında sıkışmışlardır, modern toplumda çoğu kez iş yeri ile evin arasını açan uzun mesafeler etkeni yüzünden, daha kötü etkilenen bu açmaz, onları "kadın" işlerine yönelmeye teşvik eden tavır alışların ve yerleşik uğraşı gruplarının, işleri

kadınlar için güç hâle getirecek şekilde yapılandırmaya devam etme noktasında ciddî menfaatlerinin olmasıdır. Örneğin, Rae Lesser Blumberg, çocuk bakımı sorumlulukları, ev ve iş yeri arasındaki mesafe gibi etkenlerin, kibbutz'un cinsiyet eşitliği ile ilgili ilk ideallerini zayıflatmış olduğunu gösterir.

Akılsal seçim kuramı, kadınların gelirleri ile ilgili Janet Chafetz gibi çözümlemeci çatışma kuramcılarınınkine çok benzer bir bakış açısı sağlar. Kadın ve erkeklerin seçimlerinin mantığına bakar ve bu seçimleri *bir toplumsal sınırlılıklar ve değerler takımı içerisinde* nasıl özgürce ve akılcı olarak yaptıklarını gösterir. Böylece, Brinton, Japon annelerin, kız çocukları ile ilgili eğitim beklentilerinin oğullarınınkin-den çok daha düşük olduğunu açıklar. Luker, hayatı destekleyen hareketin (prolife movement) içindeki kadınların çok kez, aileyi yetiştirmeyi ve ona bakmayı bir kadının en önemli işi olarak gören tam zamanlı ana ve eşler olduğunu bulmuştur.[1311]

1311 Bu kitap, Bölüm 7, s. 445-448 ve 469-471'e bakınız.

Kadının bu gibi bireysel seçim ve kararları, büyük ölçüde, kadınlar için erkeklere göre daha düşük ortalama yıllık gelirin nedeni ve bunun böylece devam etmesinde yardımcı olacaktır. Akılsal seçim kuramı bir açıklama olarak ataerkilliği getirmez ama, cinsiyete dayalı veya kadına özgü değer ve kararlara -erkekleri aynı şekilde etkilemeyen değerler ve kararlar- gönderme yapar.

Bizim, günümüz toplumunda, kadınlarla ilgili sorularımızdan ikincisine kuramcılar tarafından verilen yanıtları belirleyen tam da bu gibi değerlerdir. Burada mesele, neden erkeklerin ve erkek çocukların, bir durumda egemen olma ve saldırgan olma eğiliminde oldukları ve neden kızların destekleyici rolleri seçerek bakım ve yardım sağlama eğiliminde olduklarıdır. İşlevselciliğin, paylaşılan değerler ve toplumsallaşma sırasında içselleştirilen bu değerlerin önemi üzerindeki vurgusu, bir makro düzey yanıt sağlar. Saldırgan oğlanlarla, destekleyici kızlar, "uygun olan" cinsiyet rol davranışını öğrenmişlerdir: toplumsallaştırma süreci "işlemiştir". Böylece, Parsons'ın görü-şündeki ev, okul ve kilise gibi toplumsal kurumlar örüntüyü koruma işlevini başarıyla yerine getirmiştir.

Bu soruya yönelenler çoğunlukla mikro-bakış açılarıdır; ve açıklamaları, çözümlemenin farklı düzeyleri ile ilgili olmasına rağmen, birbirleri ile çatışma hâlinde değildir. Erkeklere baş eğme ve bakıp büyütme (nurturing),

özünde kişisel çıkara aykırı görülebilir ve dolayısıyla akılsal seçim esasında açıklanmaya elverişli değildir. Ancak, akılsal seçim kuramı, bu gibi davranışı siyasal etkinlikler özgeciliği, kan bağışları vb. ile birlikte açıklamaya çalışmıştır. Luker tarafından incelenmiş olan kadınlar, çocuk aldırma taraftarı olan ve buna karşı olan eylemciler, kendi inandıkları değerleri ve kendi kimlikleri ile ilgili izlenimleri doğrulamak ve desteklemek için bu şekilde hareket etmişlerdir. Özellikle hayatı destekleme taraftarı grubun ilgi çekici yönü, yalnızca kadının rolünün sağlayacağı şeyler -kadının besleyen ve bakan, evi yapan ve barış getiren- olduğuna inanmalarıdır.

Bir aile içinde güç dinamikleri ile ilgili akılsal seçim kuramcılarının çözümlemesi, benzer değerleri çağrıştırmıştır. Karar verme büyük ölçüde en çok para kazanana bırakılırken, kadınların erkeklere -ve çocuklarına- uymaları ancak değerlerle açıklanabilecek şekilde olmaktadır. Böylece, başlıca para kazanan kişinin kadın olduğu ailelerde, kadınlar gizil güçlerini sonuna kadar kullanmamakta genellikle dikkatli davranırlar. Örneğin, erkeğin ve kadının ev işini bölüşme şekli, kazanma güçleri ya da evin dışında geçirilen zaman ile değil; ancak erkeğin ve kadının “ne yapması” gerektiği ile ilgili düşüncelerle açıklanabilir.

Akılsal seçim kuramcıları, kadınların davranış örüntüsü ve akılsal-lığını açıklamakta yardımcı olarak değerleri kullanırlar. Ancak, bu kuram, kadının nasıl olup da bu değerlere sahip olduğunu açıklamaz. Buna karşılık, *simgesel etkileşimciler* insanların belirli kimlikleri -geleneksel anne ve eş gibi- kazanmaları sürecini ayrıntılarıyla çözümlemekle özellikle ilgilenirler. Nancy Chodorow, bilhassa, kız çocuklarının kuvvetli bir şekilde ve bilinçli olarak anneleri ile özdeşleştiklerini ve böylece kuşaktan kuşağa “yüksek bir bağıntı kapasitesi” geliştirdiklerini savunur. Toplumdan gelen çeşitli işaretler onlarda bunun doğru olduğu inancını sağlamlaştırır.[1312] Böylece, Raphaela Best, okullarda kızların duygularını açıkça ifade edebildiklerini, ama oğlanların böyle davrandıklarında alaya alındıklarına işaret eder. Erving Goffman, erkeklerin ve kadınların reklamlar gibi güya önemsiz olan yerlerde gösterilme şekillerinin de insanların uygun kadın ve erkek davranışları ile ilgili fikirlerini desteklediğini ve yaşıtlar arasındaki cinsiyet farklarının nasıl geliştiğini gösterir. Barrie Thorne, çocukların oynadıkları oyunların cinsiyete dayalı rolleri ve cinsler ayırımını nasıl güçlendirdiğini ve devam ettirdiğini anlatır.[1313] Buna karşılık, Patricia Hill Collins

Afrikalı Amerikan kadınlarının kendine güven, kendine saygı ve bağımsızlıkları dâhil, kimlikleri ile ilgili tanımların gelişmesini, kölelik günlerinin baskın imgelerinin -süt nine, anaerkiller, yardıma muhtaç analar ve toplumsal olarak lekelenmiş kadınlar gibi- reddedilmesi ile bağlantılı görür.[1314]

1312 Mikro kuramcılar arasında kadının göreli olarak saldırgan olmaması ile ilgili çözümlemelerinde açık bir uyuşmazlık yoksa da, bazı kuramcıların (erkek ve kadın) Chodorow'un kuramlarını yetersiz ve değişimi açıklayamaz olarak reddettiklerini belirtmeliyiz.

1313 Bu kitap, bölüm 5, s. 323-325 ve 339-340'a bakınız.

1314 Bu kitap, Bölüm 5, s. 345-346'ya bakınız.

Fenomenoloji, her zamanki gibi, insan etkileşiminin mikro yapısını ve değerlerimizle bağlantılı olan kimliklerimizin nasıl yaratıldığını irdelemekte daha ileri gitmiştir. Pamela Fishman gibi yazarların eserlerinde kadınların kararsızlığının karşılıklı konuşmalar (conversa-tion) sırasında nasıl desteklendiğini görebiliriz. Bunun gibi, Garfin-kel, cinsiyetini değiştiren Agnes'in hikâyesinde,[1315] onun, dolaylı ve dolaysız işaretlerle, kadın olmak isteyen insana uygun olan davranışı nasıl öğrendiğini anlatır. Agnes önemli birçok şey arasında görüş bildirmemesi gerektiğini ve edilgin (passive) kabulün arzu edilen bir kadın özelliği olduğunu öğrenir.[1316] Dorothy Smith kadının önemsiz konumu (subordinate position) ile ilgili alışılagelmiş kabulleri sorgular ve kadınlığın feminist bakış açısından araştırılmasının, geleneksel görüşten uzaklaşmayı gerektirdiğini savunur. Bir büyük çarşı yerinde görülen kozmetik ürünlerinin sergilenmesinde, kadına yakışır olan baş eğici, uysal ve itaatkârlığa delâlet eden birçok "yumuşaklık" ifadesiyle geride yatan toplumsal düzen belgelenmektedir.[1317] Son olarak *beden sosyolojisi,* biyoloji temelli farkların olası rolünü, ve kadınlık ile ilgili toplumsal düşüncelerin kadınların kendi bedenlerini yapılandırmaları, şişmanlık ve zayıflıkla ilgili hisleri üzerindeki güçlü etkilerini tartışır. Beden sosyolojisi, erkeklerden çok kadınlarda görülen ano-rexia gibi tıbbî rahatsızlıkların gelişmesini de irdeler.

[1315] Harold Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1967). Bölüm 6'ya da bakınız.

[1316] Davranışta, kadın/erkek farkının etraflıca tartışılması insanı zor ve belirsiz biyolojik etkilere götürür. Bunları bir sosyoloji ders kitabında tam olarak ele almak mümkün değilse de, Alice Rossi gibi sosyobiyologlar, sosyolojinin fiziksel ve biyolojik etkenleri göz ardı etmesinin tehlikelerine karşı uyarırlar. Bölüm 8'e bakınız.

[1317] Bölüm 6, Kısım 3.

Özet olarak, günümüz sosyolojik kuramının başlıca bakış açılarından her biri, farklı yollarla, bizim günlük yaşayışımız ve deneyimlerimizin başlıca belirleyici etkenlerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Üstelik taraflarca sağlanan görüşler birbirleriyle çelişme yerine, daha çok birbirlerini tamamlamaktadır. Buna benzer bir örüntü diğer birçok -örneğin, oy verme örüntüleri, bir devlet bürokrasisi veya daima silah altındaki ordu- alanlarda bulunabilir. Bu nedenlerle, sonuçta, her bakış açısı modern kuramın önemli bir parçası olarak kabul edilmekte ve birçok uygulamacı sosyolog yaklaşımlarında seçimli yaklaşımla, farklı bakış açılarının kendi ilgi ve meraklarına uygun görüşlerinden yararlanmaktadır.

Kaynakça

Abrahamson, Mark. *Functionalism.* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1978.

Adorno, Theodor. et al. *The Authoritarian Personality.* New York: Harper and Row, 1950.

Alexander, Jeffrey C. *Neofunctionalism and After,* Malden, Mass.: Blackwell, 1998.

—, *Theoretical Logic in Sociology.* 4 vols. Berkeley: University of California Press, 1982.

—,*Twenty Lectures: Sociological Theory Since World War II.* New York:

Columbia University Press, 1987. —, ed. *Durkheimian Sociology: Cultural Studies,* New York: Cambridge
University Press, 1988. —, ed. *Neofunctionalism.* Beverly Hills, Calif.:
Sage, 1985. Avineri, Shlomo. *The Social and Political Thought of Karl Marx.*
Cambridge: Cambridge University Press, 1968. Beck, Ulrich. *Risk Society: Toward a New Modernity.* Thousand Oaks,
Calif.: Sage, 1992. Beck, Ulrich, Anthony Giddens, and Scott Lash. *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order.*
Cambridge: Polity, 1994. Bellah, Robert N. "Civil Religion in America." *Daedalus 96* (1967): 1-21. —, "Durkheim and History." *American Sociological Review* 24 (1959): 447-61.

Bellah, Robert N., Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidler, and Steven M. Tipton. *The Good Society.* New York: Alfred A. Knopf, 1991.

Bellah, Robert N., Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidler, and Steven M. Tipton, *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life.* Berkeley: University of California Press, 1985. Berger, Peter L., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion.* New York: Doubleday, 1969. Berger, Peter L., Brigitte Berger and Hansfried Kellner. *The Homeless
Mind.* New York: Random House, 1973. Berger, Peter L., and Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality.* New York: Doubleday, 1966. Blau, Peter M. *The Dynamics of Bureaucracy:* A *Study of Interpersonal Relationships in Two Government Agencies.* Chicago: University of

Chicago Press, 1955. —, *Exchange and Power in Social Life.* New York:

John Wiley, 1964. —, *Inequality and Heterogeneity: A Primitive Theory of Social Structure.*

New York: The Free Press. 1977. —, ed. *Approaches to the Study of*

Social Structure. New York: The

Free Press, 1975. Blau, Peter M., and Joseph E. Schwartz. *Cross-Cutting Social Circles:*

Testing a Macrostructural Theory of Intergroup Relations. Orlando.
Fla.: Academic Press, 1984. Blau, Peter M., and W. Richard Scott.

Formal Organizations. San
Francisco: Harper and Row, 1962. Blumer, Herbert. "Comments on 'Parsons as a Symbolic Interactionist.'

Sociological Inquiry 45 (1975): 59-62, 68. —, "Going Astray with a

Logical Scheme." *Symbolic Interaction* 6
(1983):. 127-37.

—, "Sociological Theory in Industrial Relations." *American Sociological*

Review 12 (1947): 271-78. —, *Symbolic Interactionism: Perspective and*

Method. Englewood Cliffs,
N.J.: Prentice-Hall, 1969. —, "The World of Youthful Drug Use" (manuscript). Berkeley, California:
University of California, School of Criminology, 1967. Bock, Kenneth.

"Evolution, Function and Change." *American Sociological*

Review 28 (1963): 229-37. Bott, Elizabeth. *Family and Social Network.* London: Tavistock, 1957 and 1971.

Boudon, Raymond. *The Unintended Consequences of Social Action.*

London: Macmillan, 1982. Bourdieu, Pierre, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste.*

London: Routledge, 1984. —, *In Other Words: Essays Toward a Reflexive*

Sociology. Stanford, Calif.:

Stanford University Press, 1990. —, *Outline of a Theory of Practice,* trans. R. Nice. Cambridge: Cambridge
University Press, 1977. Bourdieu, Pierre, and James S. Coleman. eds. *Social Theory for a Changing*
Society. Boulder, Colo.: Westview, 1991. Bourdieu, Pierre, and Jean-
Claude Passeron. *The Inheritors,* trans. R. Nice.
Chicago: University of Chicago Press, 1979. Bourdieu, Pierre, and Loic J.
D. Wacquant. *An Invitation to Reflexive*
Sociology. Cambridge:Polity, 1992. Burawoy, Michael, *Manufacturing*
Consent. Chicago: University of Chicago
Press, 1979.

Burawoy, Michael and Theda Skocpol, eds. *Marxist Inquiries: Studies of*
Labor, Class and States. Chicago: University of Chicago Press, 1982. Campbell, Donald T. “On the Conflict Between Biological and Social
Evolution and Between Psychology and Moral Tradition.” *The American*
Psychologist (1975): 1103-26. Campbell, Marie, and Ann Manicom, eds. *Knowledge, Experience and*
Ruling Relations: Studies in the Social Organization of Knowledge.
Toronto: University of Toronto Press, 1995. Carey, James, and Norman
Denzin. *Symbolic Interactionism and Cultural*
Studies: The Politics of Interpretation. Oxford: Blackwell, 1992. Chafetz,
Janet Saltzman. *Feminist Sociology: An Overview of*
Contemporary Theories. Itasca, III: Peacock, 1988. —, *Sex and*
Advantage: A *Comparative, Macro-Structural Theory of Sex*
Stratification. Totowa, N. J.: Rowman and Allanheld, 1984. Chafetz,
Janet Saltzman, and Anthony Gary Dworkin. *Female Revolt:*
Womens Movements in World and Historical Perspective. Totowa.,N. J.:

Rowman and Allanheld, 1986. Chodorow, Nancy. *Feminism and Psychoanalysis.* New Haven: Yale

University Press, 1989. —, *The Reproduction of Mothering.* Berkeley: University of California Press,
1978.

Chomsky, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax.* Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press, 1965.

Cicourel, Aaron V. *Method and Measurement in Sociology.* New York: The Free Press, 1964.

Cicourel, Aaron V., and John I. Kitsuse. *The Educational Decision-Makers.* Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1963. Coleman, James S. "Foundations for a Theory of Collective Decisions"

American Journal of Sociology LXXI (1966): 615-27. —, *Foundations of Social Theory.* Cambridge: The Belknap Press of

Harvard University Press, 1990. —, *Individiual Interest and Collective Action.* New York: Cambridge

University Press, 1986. —, *The Mathematics of Collective Action.* Chicago: Aldine, 1973. Collins, Patricia Hill. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness,*

and the Politics of Empowerment. Cambridge: Unwin Hyman, 1990. Collins, Randall. *Conflict Sociology: Toward an Explanatory Science.* New

York: Academic Press, 1975. —, *The Credential Society: An Historical Sociology of Education and*

Stratification. New York: Academic Press, 1979. —, "Functional and Conflict Theories of Educational Stratification."

American Sociological Review 36 (1971): 1002-19. —, *Sociology Since Midcentury.* New York: Academic Press, 1981. —, *Weberian Sociological Theory.* New York: Cambridge University Press,
1986.

Comte, Auguste. *The Positive Philosophy,* trans. Harriet Martineau. New York: Calvin Blanchard, 1958.

Cook, Karen, ed. *Social Exchange Theory.* Newbury Park, Calif.: Sage, 1987.

Cooley, Charles Horton. *Human Nature and the Social Order.* New York: Scribner's, 1922.

Coser, Lewis A. *Continuities in the Study of Social Conflict.* New York: The Free Press, 1967. —, *The Functions of Social Conflict.* Glencoe, III.: The Free Press, 1956. —, *Greedy Institutions: Patterns of Undivided Commitments.* New York: The Free Press, 1974. —, *Masters of Sociological Thought.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1977.

—, "Presidential Address: Two Methods in Search of a Substance." *American Sociological Review* 40, no.6 (December 1975): 691-700. —, ed. *The Idea of Social Structure: Papers in Honor of Robert K. Merton.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1975.

Dahrendorf, Ralf. *Class and Class Conflict in Industrial Society.* Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1959. —, *Essays on the Theory of Society.* Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1968.

—, *The New Liberty.* London: Routledge and Kegan Paul, 1975.

Davis, Kingsley. "The Myth of Functional Analysis as a Special Method in Sociology and Anthropology." *American Sociological Review* 24 (1959): 757-72.

Dawkins, Richard. *The Extended Phenotype: The Gene as the Unit of Selection.* Oxford and San Francisco: W. H. Freeman, 1982.

—, *The Selfish Gene.* Oxford: Oxford University Press, 1976.

Deegan, Mary Jo. *Jane Addams and the Men of the Chicago School:* 1890-1918. New Brunswick, N.J.: Transaction, 1986.

Deegan, Mary Jo, and Michael Hill, ed. *Women and Symbolic Interaction.* Boston: Allen and Unwin, 1987.

Denzin, Norman. *On Understanding Emotion.* San Francisco: Jossey-Bass, 1984.

Dixit, A. K., and B. J. Nalebuff. *Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business, Politics, and Everyday Life.* New York: W.W. Norton, 1991.

Djilas, Milovan. *The New Class: An Analysis of the Communist System.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1957. Douglas, Jack D., ed. *Understanding Eveıyday Life.* Chicago: Aldine,1970. Durkheim, Emile. *The Division of Labor in Society.* Glencoe, III.: The Free Press, 1964.

—, *The Elementary Forms of the Religious Life.* New York: Collier Books, 1961.

—, *Moral Education.* New York: The Free Press, 1973.

—, *The Rules of Sociological Method.* Edited with an introduction by Steven Lukes. Translated by W. D. Halls. New York: The Free Press, 1982.

—, *Suicide.* Glencoe, III.: The Free Press, 1951.

Eisenstein, Zillah R. *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism.* New York: Monthly Review Press, 1979.

Emerson, R. M., "Exchange Theory, Part I: A Psychological Basis for Social Exchange"; and "Exchange Theory, Part II: Exchange Relations and Networks." In J. Berger, M. Zelditch, and B. Anderson, ed., *Sociological Theories in Progress.* Boston: Houghton-Mifflin, 1972.

—, "Power - Dependence Relations." *American Sociological Review* 27 (1962): 31-41.

Engels, Friedrich. *The Origin of the Family, Private Property and the State.*

Trans. Alick West. New York: Penguin, 1972. Etzioni, Amitai. *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities. and the*

Communitarian Agenda. New York: Crown, 1993. —, *The New Golden Rule: Community and Morality in a Democratic*

Society. New York: Basic Books, 1996. Faris, R. E. L. *Chicago Sociology* 1920-1932. Chicago: University of
Chicago Press, 1970. Featherstone, M., M. Hepworth, and B. S. Turner, ed. *The Body, Social*

Process, and Cultural Theory. London: Sage, 1991. Ferguson, Kathy E.

Self, Society and Womankind. Westport, Conn.:

Greenwood Press, 1980. Festinger, Leon. *A Theory of Cognitive*

Dissonance. Evanston, III.: Row,
Peterson, 1957.

Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison.* Trans. Alan Sheridan. London: Allen Lane, 1977.

—, *The History of Sexuality.* Vols. 1 and 3. London: Allen Lane, 19761988.

—, *Madness and Civilization. A. History of Insanity in the Age of*

Reason. Trans. Richard Howard. New York: Random House, 1965.

—, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences.* New York: Vintage Books, 1973.

Fox, Robin. *Kinship and Marriage.* Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1967.

Fromm, Erich. *The Sane Society.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1956.

Fukuyama, Francis. *The End of Order.* London: Social Market Foundation

and University of Utah Press, 1997. Garfinkel, Harold. *Studies in*

Ethnomethodology. Englewood Cliffs. N.J.:

Prentice-Hall, 1967. Gellner, Ernest. *Postmodernism, Reason and Religion.* London: Routledge,
1992.

Gerth, Hans, and C. Wright Mills. *Character and Social Structure.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1953. Giddens, Anthony. *Central Problems in Social Theory.* Berkeley: University of California Press, 1979. —, *The Constitution of Society.* Cambridge. England: Polity, 1984. —, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age.* Cambridge: Polity, 1991.

—, *Profiles and Critiques in Social Theory.* Berkeley: University of California Press, 1982.

—, "Review Essay: Habermas Social and Political Theory." *American Journal of Sociology* 83, no.1 (1977): 198-212. Glaser, Barney G., and Anselm L. Strauss. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research.* Chicago: Aldine, 1967. Goffman, Erving. "The Arrangement Between the Sexes." *Theory and Society* 4 (1977): 301-32. —, *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates.* New York: Doubleday, 1961. —, *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction.* Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1961. —, *Gender Advertisements.* New York: Harper Colophon, 1976. —, "The Interaction Order." *American Sociological Review* 48, no.1 (February 1983): 1-17. —, *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior.* Garden City,

New York: Doubleday Anchor, 1967. —, *The Presentation of Self in Everyday Life.* Garden City, New York:

Doubleday Anchor, 1959. —, *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity.* Englewood

Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1963. —, *Strategic Interaction.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press,
1969.

Granovetter, Mark. "The Strength of Weak Ties." *American Journal of*

Sociology 78 (1973): 1360-80. Grathoff, Richard, ed. *The Theory of Social Action: The Correspondence of*

Alfred Schutz and Talcott Parsons. Bloomington, Ind.: Indiana

University Press, 1978. Habermas, Jürgen. *Communication and the Evolution of Society.* Trans.
Thomas McCarthy. London: Heinemann Education Books, 1979. —, *Legitimation Crisis.* Trans. Thomas McCarthy. Boston: Beacon
Press, 1975.

—, *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures.* Trans.
Frederick Lawrence. Cambridge: Polity, 1987. —, "Talcott Parsons: Problems of Theory Construction." *Sociological*

lnquiry 51(1981): 173-96. —, *Theory and Practice.* Trans. John Viertel. Boston: Beacon Press, 1973. —, *The Theory of Communicative Action.* Vol. 1, *Reason and the*

Rationalization of Society, 1984; and Vol.2, *Lifeworld and System:* A

Critique of Functionalist Reason. 1988. Cambridge: Polity. Handel, Warren. *Ethnomethodology: How People Make Sense.* Englewood
Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1982. Hayek, Friedrich.
Von Hayek'e bkz.

Heath, Anthony. *Rational Choice and Social Exchange.* Cambridge:

Cambridge University Press, 1976. Hechter, Michael, Karl-Dieter Opp, and Reinhard Wippler, eds. *Social Institutions: Their Emergence, Maintenance. and Effects.* Berlin: Walter de Gruyter, 1990.

Heritage, John. *Garfinkel and Ethnomethodology.* Cambridge: Cambridge University Press, 1976. Hochschild, Arlie Russell. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feelings.* Berkeley: University of California Press, 1983. —, with Anne Machung. *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home.* New York: Viking, 1989. —, *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work.* New York: Henry Holt and Company, 1997. Homans, George C. "Bringing Men Back In." *American Sociological Review* 29, no.5 (December 1964): 809-18. —, *The Human Group.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1950. —, "A Life of Synthesis." In *Sociological Self-lmages:* A *Collective Portrait*, ed. Irving L. Horowitz. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1969. —, *The Nature of Social Science.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1967.

—, "Social Behavior as Exchange." *American Journal of Sociology* LXII (1958): 597-606.

—, *Social Behavior: Its Elementary Forms.* Revised edition. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1974. —, "A Sociologist's Reaction." *The American Sociologist* 12, no.2 (May 1977): 69.

Horkheimer, Max. *Critical Theory.* Trans. Matthew J. O'Connell et al. New York: Continuum Books, 1972. Johnson, Benton. *Functionalism in Modern Sociology: Understanding*

Talcott Parsons. Morristown, N.J.: General Learning Press, 1975. Jones, E. L. *The European Miracle: Environments, Economics and Geopolitics in the History of Europe and Asia,* Cambridge: Cambridge University Press, 1981. Kemper, Theodore. *A Social Interactional Theory of the Emotions.* New York: John Wiley, 1978.

Kolakowski, Leszek. *Main Currents of Marxism.* Oxford: Clarendon Press, 1978.

Konrad, George, and Ivân Szelenyi. *The Intellectuals on the Road to Class Power.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1979. Kornhauser, William. 'Power Elite' or 'Veto Groups'?" In *Class. Status and Power,* ed. Reinhard Bendix and Seymour Martin Lipset. New York: The Free Press, 1966. Kuhn, Thomas. *The Structure of Scientific Revolutions.* Chicago: University of Chicago Press, 1970. Leach, Edmund, ed. *The Structural Study of Myth and Totemism.* London: Tavistock, 1967.

Lemert, Charles C. *Postmodernism Is Not What You Think.* Malden, Mass.: Blackwell, 1997. —, ed. *French Sociology: Rupture and Renewal since 1968,* New York: Columbia University Press, 1981. Lengermann, Patricia Madoo, and Jill Niebrugge-Brantley. *The Women Founders: Sociology and Social Theory, 1830-1930.* New York: McGraw-Hill, 1998. Lenin, Vladimir I. *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism.* New York: International Publishers, 1939. Lenski, Gerhard E. *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification.*

New York: McGraw-Hill, 1966. Levi-Strauss, Claude. *The Elementary Structure of Kinship.* rev. ed.

London: Eyre and Spottiswoode, 1969. —, *Totemism.* Boston: Beacon

Press, 1963. —, "Le Triangle Culinaire." *L'Arc* 26 (1965): 19-29. Levine, D., E. Carter, and E. Miller. "Simmel's Influence on American

Sociology II." *American Journal of Sociology* 81 (1976): 1112-32. Loubser, Jan J., Rainer C. Baum, Andrew Effrat, and Victor Lidz, eds. *Explorations on General Theory in Social Science: Essays in Honor of*

Talcott Parsons. New York: The Free Press, 1976. Luhmann, Niklas. *The Differentation of Society.* New York: Columbia

University Press, 1982. —, *Risk:* A *Sociological Theory.* New York: Aldine De Gruyter, 1993. —, "Society, Meaning, Religion-Based on Self-Reference." *Sociological*

Analysis 46 (1985): 5-20. —, "Tautology and Paradox in the Self-Descriptions of Modern Society."

Sociological Theory 6 (1988): 26-37. Lukes, Steven. *Emile Durkheim: His life and Work.* New York: Harper and Row, 1972.

Lumsden, Charles J., and Edward O. Wilson. *Genes, Mind and Culture: The Coevolutionary Process.* Cambridge: Harvard University Press, 1981.

Manis, Jerome G., and Bernard N. Meltzer, eds. *Symbolic Interaction: A Reader in Social Psychology.* Boston: Allyn and Bacon, 1972.

Marcuse, Herbert. *Eros and Civilization.* Nevv York: Vintage Books, 1955.

—, *One-Dimensional Man.* Boston:Beacon Press, 1964.

Marx, Karl. *Capital,* Vol. 1, trans. Samuel Moore and Edward Aveling, ed. F. Engels. London: Lawrence and Wishart, 1961.

—, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte.* New York: International Publishers, 1935.

—, *The Poverty of Philosophy.* Moscow: Foreign Languages Publishing House, n.d.

Marx, Karl, and Friedrich Engels. *The Communist Manifesto.* Harmondsworth. Middlesex: Penguin, 1967. Marx, Karl, and Friedrich Engels, ed. *Selected Works,* Vol. I. London:

Lawrence and Wishart, 1962. Mauss, Marcel. *The Gift.* Glencoe, III.: The Free Press, 1954. McCall, George J., and J. L. Simmons. *Identities and Interactions.* New

York: The Free Press, 1966. McLean, Iain. *Public Choice: An Introduction.* Oxford: Basil Blackwell, 1987.

Mead, George Herbert. *Mind, Self and Society.* Chicago: University of Chicago Press, 1934. Merton, Robert K. *Social Theory and Social Structure.* Enlarged edition.

New York: The Free Press, 1968. Michels, Robert. *Political Parties: A Sociological Study of Oligarchical Tendencies of Modern Democracy.* Trans. Eden and Cedar Paul.

Glencoe, III.: The Free Press, 1958. Mills, C. Wright. *Listen Yankee: The Revolution in Cuba.* New York: Ballantine, 1960.

—, *The New Men of Power.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1948.

—, *The Power Elite.* New York: Oxford University Press, 1956.

—, “The Power Elite: Military, Economic and Political.” In *Problems of Power in American Society,* ed. Arthur Kornhauser. Detroit: Wayne State University Press, 1957. —, *The Sociological Imagination.* New York: Oxford University Press, 1959.

—, *White Collar: The American Middle Classes.* New York: Oxford

University Press, 1951. Moore, Barrington, Jr. *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World.* Boston: Beacon Press, 1966.

Mosca, Gaetano. *The Ruling Class.* New York: McGraw-Hill, 1960.

Mullins, Nicholas C. *Theories and Theory Groups in Contemporary American Sociology.* New York: Harper and Row, 1973. Munch, Richard. "Talcott Parsons and the Theory of Action, I and II." *American Journal of Sociology* 86 (1981):709-39 and 87 (1982):771-826.

Nagel, Ernest. *The Structure of Science.* New York: Harcourt, Brace Jovanovich, 1961. Nisbet, Robert A. *The Sociological Tradition.* New York: Basic Books, 1966.

North, Douglass. *Structure and Change in Economic History.* New York: W. W. Norton, 1981.

Olson, Mancur. *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups.* Cambridge: Harvard University Press, 1965. Pareto, Vilfredo. *The Treatise on General Sociology.* New York: Dover, 1963.

Park, Robert E., and Ernest W. Burgess. *Introduction to the Science of Sociology.* Chicago: University of Chicago Press, 1921. Parsons, Talcott. *Action Theory and the Human Condition.* New York: The Free Press, 1978. —, *Essays in Sociological Theory.* New York: The Free Press, 1954. —, "Evolutionary Universals in Society." *American Sociological Review* 29 (1964): 339-57. —, "On Building Social System Theory: A Personal History." *Daedalus* (1970):826-81.

—, “The School Class as a Social System: Some of Its Functions in American Society.” In *Education, Economy and Society.* ed. A. H. Halsey, Jean Floud, and C. Arnold Anderson. New York: The Free Press, 1961.

—, *The Social System.* New York: The Free Press, 1951.

—, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives.* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1966. —, *The System of Modern Societies.* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1971.

—, ed. *Sociological Theory and Modern Society.* New York: The Free Press, 1967.

Parsons, Talcott, Robert F. Bales, and Edward A. Shils. *Working Papers in the Theory of Action.* Glencoe, III.: The Free Press, 1953. Parsons, Talcott, and Gerald M. Platt. *The American University.* Cambridge: Harvard University Press, 1973. Parsons, Talcott, and Edward A. Shils, eds. *Toward a General Theory of Action.* Cambridge: Harvard University Press, 1951. Piaget, Jean. *The Child’s Construction of Reality.* London: Routledge and Kegan Paul, 1958. —, *Structuralism.* Trans. and ed. Chaninah Maschler. London: Routledge and Kegan Paul, 1971. Pierce, Jennifer L. *Gender Trials: Emotional Lives in Contemporary Law Firms.* Berkeley: University of California Press, 1995. Popper, Karl. *The Logic of Scientific Discovery.* London: Hutchinson, 1959.

Reynolds, Vernon, *The Biology of Human Action.* 2nd ed. Reading, England: W. H. Freeman, 1980. Reynolds, Vernon, and R. E. S. Tanner. *The Biology of Religion.* London

and New York: Longman, 1983. Ridley, Matt. *The Red Queen: Sex and the Evolution of Human Nature.*
London: Viking, 1993. Rossi, Alice. “A Biosocial Perspective on Parenting.” *Daedalus* 106, no.2
(1977): 1-31.

—, “Gender and Parenthood.” *American Sociological Review* 49, no.1 (1984): 1-19.

Sahlins, Marshal D., and Elman R. Service, eds. *Evolution and Culture.* Ann Arbor: University of Michigan Press, 1960. Schumpeter, Joseph. *Capitalism, Socialism and Democracy.* London:

Unwin University Books, 1943. —, *Imperialism and Social Classes.*

Cleveland: Meridian Books, 1955. —, *Ten Great Economists: from Marx to Keynes.* London: Allen and
Unwin, 1952.

Schutz, Alfred. *Collected Papers I: The Problem of Social Reality.* The Hague: Martinus Nijhoff, 1962. —, “The Stranger: An Essay in Social Psychology.” In *School and*

Society: A *Sociological Reader.* Open University. London: Routledge and Kegan Paul, 1971. Scott, Marvin, and Stanford M. Lyman. “Accounts.” *American Sociological*

Review 33 (1968): 46-62.

Shibutani, Tamotsu, ed. *Human Nature and Collective Behavior: Papers in Honor of Herbert Blumer.* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1970.

Simmel, Georg. *Conflict.* Trans. Kurt H. Wolff. Glencoe, III.: The Free Press, 1955.

—, *The Sociology of Georg Simmel.* Trans. Kurt H. Wolff. Glencoe, III.: The Free Press, 1950. Smelser, Neil J. “Mechanics of Change and Adjustment to Change.” In

Industrialization and Society, ed. Berthold F. Hoselitz and Wilbert E.

Moore. Paris: Unesco-Mouton, 1963. —, “Presidential Address: The Rational and the Ambivalent in the Social Sciences.” *American Sociological Review* 63, no.1 (February 1998): 1-15.

—, *Social Change in the Industrial Revolution.* Chicago: University of Chicago Press, 1959. —, *The Sociology of Economic Life.* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1963.

Smelser, Neil J., and R. Stephen Warner. *Sociological Theory: Historical and Formal.* Morristown, N.J.: General Learning Press, 1976. Smith, Dorothy E. *The Conceptual Practices of Power: A Feminist Sociology of Knowledge.* Boston: Northeastern University Press, 1990.

—, *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology.* Boston: Northeastern University Press, 1987. —, *Texts, Facts, and Femininity: Exploring the Relations of Ruling.* New York: Routledge, 1990. Spencer, Herbert. *The Principles of Sociology.* New York: Appleton, 1896. Stacey, Judith, and Barrie Thorne. “The Missing Feminist Revolution in Sociology.” *Social Problems* 32 (1985): 301-16. Szelenyi, Ivân, “The Intelligentsia in the Class Structure of State-Socialist Societies.” *In Marxist Inquiries: Studies of Labor, Class and States,* ed. Michael Burawoy and Theda Skocpol. Chicago: University of Chicago Press, 1982.

Szelenyi, Ivân, with Robert Mancin, Pal Juhasz, Balint Magyar and Bill Martin. *Socialist Entrepreneurs: Embourgeoisement in Rural Hungary,* Cambridge: Polity, 1988.

Thibaut, John W., and Harold H. Kelley. *The Social Psychology of Groups.* New York: John Wiley, 1959.

Thomas, William I. *The Unadjusted Girl.* Boston: Little, Brown, 1923.

Thomas, William I., with Dorothy Swaine Thomas. *The Child in America.*

New York: Alfred A. Knopf, 1928.

Thompson, John B., and David Held, eds. *Habermas: Critical Debates.* London: Macmillan, 1982.

Thorne. Barrie. *Gender Play: Girls and Boys in School.* New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1993. Touraine, Alain. *The Self-Production of Society.* Chicago: University of Chicago Press, 1977. Trivers, Robert. "The Evolution of Reciprocal Altruism." *Ouarterly Review of Biology* 46 (1971): 35-57. Tucker, Robert C. *Philosophy and Myth in Karl Marx.* Cambridge: Cambridge University Press, 1961. Turner, Bryan S. *The Body and Society: Explorations in Social Theory.* Oxford: Basil Blackwell, 1984. —, *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology.* London: Routledge, 1992.

Turner, Roy, ed., *Ethnomethodology: Selected Readings.* Baltimore: Penguin, 1974.

Van den Berg, Axel. "Critical Theory: Is There Still Hope?" *American Journal of Sociology* 86, no. 3 (1980): 449-78. Veblen, Thorstein. *The Theory of the Leisure Class.* New York: Modern Library, 1934.

Von Hayek, Friedrich. *The Constitution of Liberty.* Chicago: Henry Regnery Company, 1972. Wallace, Ruth A., ed. *Feminism and Sociological Theory.* Newbury Park, Calif.: Sage, 1989.

Wallerstein, Immanuel. *The Modern World System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century.* New York: Academic Press, 1974.

—, *The Modern World System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World Economy, 1600-1750.* New York: Academic Press, 1980.

—, *The Modern World System III: The Second Era of Great Expansion of the Capitalist Economy, 1730-1840.* New York: Academic Press, 1988.

Weber, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism.* Trans. Talcott Parsons. New York: Scribner's, 1958. —, *The Religion of China: Confucianism and Taoism.* Trans. and ed. Hans H. Gerth. Glencoe, III.: The Free Press, 1951. —, *The Theory of Social and Economic Organization.* Trans. A. M. Henderson and Talcott Parsons. New York: The Free Press, 1964.

Wellman, Barry. "Network Analysis: Some Basic Principles," In Randall Collins, ed., *Sociological Theory 1983.* San Francisco: Jossey-Bass, 1983.

White, Harrison C., Scott A. Boorman and Ronald L. Breiger. " Social Structure from Multiple Networks: I. Blockmodels of Roles and Positions," *American Journal of Sociology* 81 (1976): 730-80.

Williams, Robin M., Jr. "Change and Stability in Values and Value Systems." *In Stability and Social Change,* ed. Bernard Barber and Alex Inkeles. Boston: Little, Brown, 1971.

Wilson, Edward O. *On Human Nature.* Cambridge: Harvard University Press, 1978.

—, *Sociobiology: The New Synthesis.* Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 1975. Winch, Peter. *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy.* London: Routledge and Kegan Paul, 1958. Wright, Erik Olin. *Class, Crisis and the State.* London: New Left Books, 1979.

—, *Class Structure and Income Determination.* New York: Academic Press, 1979.

Wright, Erik Olin, and Joachim Singelmann. “Proletarianization in the Changing American Class Structure.” In *Marxist Inquiries: Studies of Labor, Class and States,* ed., Michael Burawoy and Theda Skocpol. Supplement to Vol. 88 of the *American Journal of Sociology,* 1982.

Zeitlin, Irving M. *Capitalism and Imperialism: An Introduction to Neo-Marxian Concepts.* Chicago: Markham, 1972.

DİZİN - A

B

C

Ç

D

E

F

G

H

I -İ

J

K

L

M

N

O

P

R

S

T

U

V

W

Y

Z

SÖZLÜK - A

abolition of property: mülkiyetin yok edilmesi

abstracted empiricism: soyutlanmış deneysellik

an academic: bir akademisyen, öğretim üyesi

account, accounting: anlatım **achievement:** başarı **acting individual:** eyleyen birey **action:** eylem

action schema: eylem şeması **action theory:** eylem kuramı **active:** etkin

activity: etkinlik, faaliyet

the acts of individuals: bireylerin hareketleri

adaptation: uyum, uyum sağlama **adaptive evolution:** uyumlu evrim **adaptive upgrading:** uyumlu yükselme

adjustment: uyum sağlama **adjuste changes:** düzeltici değişiklikler

administration: idare, yönetim **administered society:** yönetilen toplum **adultery:** zina

advanced societies: ileri (ilerlemiş) toplumlar

adversary relations: karşıt ilişkiler **affectivity:** duygusallık **affective neutrality:** duygusal tarafsızlık

affluent worker: zengin işçi **Afrocentric feminist thought:** Afrika merkezli feminist düşünce **agenda:** gündem **agent:** aracı, görevli, etken **aggression and approval:** saldırganlık ve onaylama **aggression - approval proposi-tion:** saldırganlık - onaylama önermesi (Homans) **aggressive:** saldırgan **AGIL model:** AGIL modeli **agoraphobia:** evden dışarı çıkma korkusu

alienated: yabancılaşmış **alienation:** yabancılaşma **allegiance:** bağlılık, sadakat **alliance:** ittifak

alternative courses of actions: değişik eylem yolları **altruism:** özgecilik

altruism and zealots: özgecilik ve bağnazlar

altruist, altruistic: özgeci **altruistic behavior:** özgeci davranış

altruistic willing to sacrifice the self for the group: kendini topluluk için feda etme özgeci arzusu (J.P. Rushton) **ambiguity:** karışıklık **ambivalence:** kararsızlık **ameliorative movements:** iyileştirici hareketler **American Sociological Associa-tion:** Amerikan Sosyoloji Derneği **analysis:** çözümleme, tahlil **analysis of social structure:** toplumsal yapının çözümlenmesi **analytic conflict theory:** çözümle-meci çatışma kuramı **analytic framework:** çözümlemeci çerçeve

analytic sociology: çözümlemeci toplumbilimi

analyzing anxiety: endişeyi çözümleme

ancient societies: kadîm (eski) toplumlar

anomie: kuralsızlık, normsuzluk, düzensizlik

anomie or normlesness: anomi ya da kuralsızlık

anorexia nervosa: asabî iştahsızlık **antagonism:** düşmanlık **anticipatory socialization:** beklenilen toplumsallaşma **antipositivist approach:** pozitivist karşıtı yaklaşım

anxiety - producing: endişe / kaygı üreten

apathetic: tepkisiz **approach:** yaklaşım **"appropriate" behavior:** uygun davranış

an appropriate choice: uygun bir seçim (tercih)

an appropriate topic: uygun bir konu

area of study: araştırma - inceleme alanı

arena for struggle: mücadele alanları

argument: sav, iddia, görüş, kanıt, tartışma

ascribed status: doğuştan gelen konum

ascription: doğuştan getirilen özellik

Asiatic: Asyalı, Asya tipi **assertions:** söylemler **assessing knowledge claims:** bilgi iddialarını değerlendirme **association:** topluluk, dernek **assumptions:** kabuller, varsayımlar **aspect:** yön, görünüş **asylum:** akıl hastahânesi **authority:** otorite, yetki, egemenlik, salâhiyet, nüfuz **authorities:** yüksek makamlar, yetkililer

authority-bearing class: otorite taşıyan sınıf
authority structure of production:

üretimin egemenlik yapısı **autonomous:** özerk **award:** ödül **awareness:** farkındalık **awareness of anomaly:** sıradışılı-ğın (uymazlığın) farkına varma

B

background: özgeçmiş,yetişim,
yetişme ortamı

bad will: kötü niyet (irade)

balance of society: toplumun dengesi

balance of resources: kaynakların dengesi

the basic assumption: temel kabul **basic assumptions:** temel varsayımlar

basic causal factor: temel nedensel etken

basic cleavages: temel yarılmalar **basic concepts:** temel kavramlar **basic interests:** temel çıkarlar **basic premise:** temel öncül (önerme)

basic propositions: temel önermeler

basic psychic drives: temel ruhsal güdüler

basic skills: temel beceriler **basic theory of natural selection:**
doğal seçilimin temel kuramı

the basic unit of personality system: kişilik sisteminin temel birimi

beasty boys: canavar oğlanlar **behavior:** davranış **behavioral organism as a system:**
bir sistem olarak davranışsal organizma

behavioral sociology: davranışsal toplumbilimi

behaviorist psychology: davranışçı psikoloji **beliefs:** inançlar **bias:** yanlılık

bill collectors: vergi toplayıcıları **the biological basis of all social behavior:** bütün toplumsal davranışın biyolojik temeli **the biological bases of men's behavior:** erkeğin davranışının biyolojik temelleri **biological determinists:** biyolojik belirlemeciler (gerekirciler)

biological father: biyolojik baba **biological parents:** biyolojik ebeveynler

biological universals: biyolojik
evrenseller, tümeller

black feminist thought: siyah
feminist düşünce

bloodless existence: duygusuz
varoluş

body-beautiful culture: vücut güzelliği kültürü **body weight:** beden ağırlığı **bourgeois family:** burjuva aile **bourgeois society:** burjuva toplum

bourgoisie: orta sınıf, kentsoylular sınıfı, kapitalist sınıf
brain-dependent cultural activi-

ties: akla dayalı kültürel etkinlikler

breaching experiments: ihlal etme
deneyleri (yasaları) delme deneyleri

breakdown: çöküş

bulimia: fazla yemek yeme ve
kusma

bureaucratic organization: bürokratik örgütlenme **business:** ticaret, iş **business interests:** iş çıkarları **businessmen:** iş adamları **business-type relationships:** iş içi ilişkiler

C

capital: sermaye

capitalist class: kapitalist sınıf

capitalist production: kapitalist üretim

capitalist spirit: kapitalist ruh

caring: özen isteyen
a case of symbolic interaction:
simgesel etkileşim örneği (vakası) **cash nexus:** nakit para bağlantıları **caste system:** kast sistemi **categorize:** sınıflandırmak

cause: neden

celebrative social occasions: kutlama ile ilgili toplumsal gereklilikler **central argument:** temel sav **central concepts:** ana kavramlar **central orientation of functiona-lism:** işlevselciliğin temel yönelimi **centralization:** merkezileştirme **ceremony:** merasim **challenge:** meydan okuma, dayatma

chance: fırsat
changes in distribution of power:
gücün dağılımındaki değişmeler **changing moral values:** değişen ahlâksal değerler **chaos:** kargaşa, karışıklık **character:** özellik **cheating:**

kandırma, aldatma **child abuse:** çocuklara yönelik kötü davranış, çocuk tacizi **child care duties:** çocuk bakımı görevleri

childcare workers: çocuk bakıcıları

child-rearing patterns: çocuk büyütme örnekleri **chronic:** süregelen **chronically:** süreğen olarak **city-states:** şehir devletleri **civil religion:** yurtdaşlık ile ilgili/bireysel din **civil war:** iç savaş **class:** sınıf

class action: sınıf eylemi **class conflict:** sınıf çatışması **class consciousness:** sınıf bilinci **class exploitation:** sınıf sömürüsü **a "class for itself':** "kendisi için" bir sınıf

class inequalities: sınıf eşitsizlikleri **a "class in itself:** "kendi başına" bir sınıf

a class's common interests: bir sınıfın ortak çıkarları

the class of independent entrep-reneurs: bağımsız girişimciler sınıfı **class of intellectuals:** aydınlar sınıfı

class interests: sınıf çıkarları **class politics:** sınıf politikaları **class position:** sınıf mevkii **class power:** sınıf gücü **class rule:** sınıf egemenliği **classless society:** sınıfsız toplum **class structure:** sınıf yapısı **class struggle:** sınıf mücadelesi **clergy:** din adamları, ruhban sınıfı **clerk:** satıcı, tezgahtar **close bonds:** sıkı bağlar **close relationships:** yakın ilişkiler **close relatives:** yakın akrabalar **"closure of the social structure":**

toplumsal yapının kapanması **clothes:** giyim kuşam **coalition:** ortaklık / iş birliği **coalition building:** koalisyon oluş-turma/kurma(Coleman) **coercive state apparatus:** baskıcı devlet aygıtı

coercive structure: baskıcı yapı **cognitive dissonance:** bilişsel çelişki (Leon Festinger) **cognitive dissonance theory:** bilişsel uyumsuzluk kuramı **cognitive rationality:** bilmeğe ve kavramaya yönelik akılsallık **cohesion:**

birlik, bağlılık, birleşme **cohesive:** birleştirici **collaboration:** birlikte çalışma, iş birliği

collaborative behavior: iş birliğine yönelik davranış **collaborator:** iş birliği yapan

collective action and the problem of “free riders”: birlikte eylem ve “beleşçiler” sorunu **collective behavior:** birlikte davranış, ortak davranış

collective conscience: ortak vicdan **collective consciousness:** ortak bilinçlilik

collective decisions: ortak kararlar **collective disapproval:** kolektif hoşnutsuzluk

the collection and distribution of food: gıdanın toplanması ve dağıtılması

collectivity: birliktelik, topluluk **collective sentiments:** ortak duygular/hisler

collective values: ortak değerler **college:** (ABD’de) yüksek okul, (İngiltere’de) fakülte **Collins’s treatment of ideals:** Collins’in fikirleri ele alışı **commentator:** yorumcu **commited:** sâdık, bağlı **commitment:** yükümlülük, sorumluluk: bağlılık, sadakat; üstlenme **common action:** ortak eylem **common goals:** ortak amaçlar/hedefler

common orientation: ortak yönelim

common pattern: ortak örnek **common will:** ortak irade **commodities:** mallar **communication:** iletişim, haberleşme

communicative action: iletişimsel eylem

communist rule: komünist yönetim

communist society: komünist toplum

community: cemaat, topluluk
community mental health center:
halk akıl sağlığı merkezi **compensation:** karşılık, bedel, telafi, tazminat

competitive capitalism: rekabetçi kapitalizm

the competitive struggle for resources: kaynaklar için rekabete dayalı mücadele **competition:** rekabet **complementary expectations:** tamamlayıcı beklentiler **complexity:** karmaşıklık **compliance:** uyma, uyum gösterme, boyun eğme

compliance in the absence of compensation: bir karşılığın yokluğu hâlinde uyum gösterme **communal living:** ortak yaşama **communal property:** ortak mülkiyet

commune: cemaat, topluluk **complex social structures:** karmaşık toplumsal yapılar **concensus:** mutabakat, uzlaşma, uyuşma

concentration camp: toplama kampı

concept: kavram

concept of ambivalence: kararsızlık kavramı

concept of complexity: karmaşıklık kavramı

concept of modernity: modernlik kavramı

conceptual stance: kavramsal tutum

consequences of conflict: çatışmanın sonuçları

concrete experiences: somut deneyimler

conditions: şartlar, koşullar

conditions of stress: gerilim şartları

configuration: kümeleşme, kümelenme

conflict between classes: sınıflar arası çatışma

conflict-free ideal: çatışmadan uzak ideal

conflicting interests: çatışan çıkarlar

conflicts of interest: çıkar çatışmaları

conflict of organization: örgütlenme çatışması

conflict sociology: çatışma sosyolojisi

conflict theorist: çatışma kuramcısı

conflict theory: çatışma kuramı **conformity:** uyum sağlama, uyum **conscience:** vicdan **consciously selfish:** bilinçli olarak bencil

conservative functionalism: muhafazakâr işlevselcilik **constant interaction:** devamlı etkileşim

construction: kuruluş, inşa, yapılandırma

constructed: kurulmuş, inşâ edilmiş

constructed environments: yapılandırılmış (inşâ edilmiş) çevreler **consulting public records:** kamu kayıtlarına (resmî kayıtlara) başvurma

consumerism: tüketicilik **consumers:** tüketiciler **contact:** temas

contemporary society: çağdaş toplum

contemporary sociology: çağdaş toplumbilimi
contemporary state socialism:
çağdaş devlet sosyalizmi **contemporary theorists:** çağdaş kuramcılar **context:** bağlam **continuum:** boyut **contraception:** doğum kontrolü, gebelikten korunma **contradictions:** tutarsızlıklar, çelişkiler

context of domination: egemenlik çerçevesi

contingency: olasılık (Blumer) **contradictory:** aykırı **control:** denetim, egemenlik **conventional:** geleneksel, alışılagelmiş, sıradan

conventional concepts: alışılagelmiş kavramlar

conventional exchange theory approaches: alışılmış alışveriş kuramı yaklaşımları **conventionally:** geleneksel olarak **conviction:** kanaat **cooperative:** iş birliğine dayanan **cooperative behavior:** katılımcı (iş birlikçi) davranış **cooperation:** iş birliği **coordination:** düzenleme, düzen (uyum) sağlama, eşgüdüm
coordination of lines of action:

eylem yollarının eşgüdümü **core countries:** merkez ülkeler **the core of social life:** toplumsal hayatın özü (çekirdeği) **corporate actors:** birleşik aktörler (Coleman)

corporate group: hukuken birleşmiş topluluk **correlations:** bağlantılar **cost:** maliyet

countless minor syntheses: sayısız ufak bileşimler

a court trial: bir mahkeme duruşması

crafts workers: zanaatkarlar **creating common values:** ortak değerler yaratma

the creation of bonds of friends-hip: arkadaşlık bağları yaratma **creating "systems of trust":** güven sistemleri yaratma **credible:** inanılır, inandırıcı, güvenilir

credential inflation: diploma enflasyonu

credential system: diplomalı sistem

credibility: inanılırlık, güvenilirlik

crime: suç, cürüm

crime rates: suç oranları

crisis (ç.: crises): bunalım, bunaltı

critical conflict theorists: eleştirel çatışma kuramcıları

critical perspective: eleştirel bakış açısı

critical theory: eleştirel kuram **critical theorists:** eleştirel kuramcılar

critique of society: toplumun eleştirisi

crosscutting allegiances: kesişen sadakatlar/bağlılıklar **crosscutting conflicts:** kesişen çatışmalar

cultural animal: kültürel hayvan (Robin Fox)

cultural capital: kültürel sermaye
(Bourdieu)

culture: kültür

"cultural evolution": kültürel evrim

cultural habits: kültürel alışkanlıklar/yatkınlıklar

cultural legitimation: kültürel yasallaşma/meşrulaşma **cultural responses to environmen-tal pressures:** çevresel baskılara karşı kültürel tepkiler **cultural traditions:** kültürel gelenekler

culturally structured and shared symbols: kültürel olarak yapılanmış ve paylaşılan simgeler **cultural system:** kültürel sistem **cultural values:** kültürel değerler **cumulated culture:** birikmiş kültür **customer:** müşteri **customs:** âdetler

cycle of poverty: yoksulluk döngüsü

D

Dahrendorf's structure argu-ments: Dahrendorf'un yapısal görüşleri **data:** veriler **datum:** veri

deception: aldatma, hile **decision-making unites:** karar-alma birimleri **deduction:** tümdengelim **deductive:** tümdengelimli **deductive reasoning:** tümdenge-limli akıl yürütme **deductive social sciences:** tüm-dengelimli toplumsal bilimler **deductive theories:** tümdengelimli kuramlar

defined situations: tanımlanmış durumlar

defining characteristic: belirleyici özellik

definition: tanımlama **degree of violence:** şiddetin derecesi

demand: talep

democratic associations: demokratik birlikler
a dense network of contacts wit-

hin a group: grup içinde sıkı bir
temaslar ağ.

departure: ayrılma

dependence: tâbi olma, bağımlılık

dependency theory: bağımlılık
kuramı

dependent variable: bağımlı değişken

deprivation: yoksunluk, ihtiyaç (muhtaçlık)
deprivation-satiation proposition:

ihtiyaç-doyum önermesi (Homans) **derived phenomenon:** türev olgu

describing: tanımlama, betimleme **description:** tanımlama, betimleme

descriptive analysis: tanımlayı-cı/betimleyici çözümleme **desintegration:**

ayrılıp dağılma **determinants of active conflict:** etkin çatışmayı oluşturan (belirleyen) etkenler

determinants of **conflict:** çatışmanın belirleyici (etken)leri **determinants of social structure:**
toplumsal yapının belirleyici (et-ken)leri

deterministic: belirlemeci **deus ex machina:** klasik dramda zor bir

durumu hâlletmek için mekanik bir yolla sahneye indirilen tanrı: *edeb.* buhranlı bir anda beklenilmeyen şekilde yetişen yardım. (Redhouse

sözlüğü) **development:** gelişme **the development of legitimate**

institutional power: meşru olan kurumsal gücün gelişmesi **the**

development of the self: benliğin gelişmesi

deviance: sapma, sapkınlık, ayrılık **deviance typology:** sapma tipolojisi **deviating from the group norms:**

topluluk kurallarından sapan **deviants:** sapkınlar **dialectical reasoning:** diyalektik akıl yürütme

dichotomy: ikiye ayrılma, anlaşmazlık
different types of occupations:

farklı uğraşı türleri **differential:** ayırımsal **differentiated:** farklılaşmış

differentiation: farklılaşma **differentiated (specialized) struc-tures:** farklılaşmış (uzmanlaşmış) yapılar

diffuseness: yaygınlık **dimension:** boyut **diminishing marginal utility:** azalan marjinal fayda

direct observation: doğrudan
gözlem

directly observing: doğrudan gözlem

direct producers: doğrudan üreticiler

disagreement: anlaşmazlık **discourse:** karşılıklı konuşma, söyleşi

disenchantment: memnuniyetsizlik **disequilibrium:** dengesizlik **dispute:** uyuşmazlık, çatışma **distinctive:** belirgin **distinctive visions:** farklı görüşler **disorder:** düzensizlik **dissonance:** uyumsuzluk, uyuşmazlık

distribution of incomes: gelir dağılımı

distribution of power: gücün dağılımı
distribution of the "surplus":
"artık 'ın dağılımı

distruptive effects: bozucu etkiler

distributive justice: üleştirimli (tevzii) adâlet

diversity of contacts: temasların çeşitliliği

division of labor: iş bölümü **divisive:** bölücü, ayrılık yaratıcı **divisive social conflict:** bölücü toplumsal çatışma **divorce:** boşanma **divorce rates:** boşanma oranları **documentary method:** belgesel yöntem

domestic workers: ev hizmetlileri **dominance:** egemenlik, üstünlük **domination:** egemen olma, egemenlik, üstünlük **dramaturgy:** dramaturji, dram/piyes/oyun yazma sanatı, oyun sanatı bilimi **draw on:** başvurmak, esinlenmek **drives:** dürtüler **“dual inheritance theory”:** çift kalıtım kuramı

dual labor market: ikili emek pazarı

duree: süre

Durkheim’s theory of social in-tegration: Durkheim’ın toplumsal bütünleşme kuramı **dyadic relation:** ikili ilişki **dyadic relationship:** ikili ilişki **dynamic or “moving” equilib-rium:** dinamik veya “hareket hâlinde olan” denge

dynamics: itici güçler, dinamikler **dynamics (progress):** dinamikler (ilerleme)

dysfunction: bozuk işlev **dysfunctional:** işlevden yoksun, işlevsiz

E

eclectic approach: seçmeli yaklaşım

economics: iktisat bilimi **economic base of conflict:** çatışmanın ekonomik temeli **economic domination:** ekonomik egemenlik

economic integration: ekonomik bütünleşme

economic policy: iktisadi siyaset **economic position:** iktisadi mevki **the economic theory of price:** iktisadın fiyat kuramı **economic system:** iktisadî sistem **educational elite:** eğitim görmüş seçkinler (aydınlar) **educational qualifications:** eğitimsel

nitelikler

educational institutions: eğitim kurumları

educational investments: eğitimle ilgili yatırımlar **egoism:** bencillik **elementary social behavior:** ilk toplumsal davranış **elementary school:** ilkokul **elite:** seçkin, güzide **the elite group:** seçkin topluluk **elite positions:** seçkin mevkiler **elite reproduction theory:** seçkinlerin yeniden üretilmesi kuramı **elite theory:** seçkinler kuramı **embarrassment:** sıkılma **emergence:** ortaya çıkış, doğuş **emotion:** heyecan, duygu **emotionality:** duygusallık, duygululuk

emotional activities: duygusal etkinlikler

emotional arousal: duygusal uyarma

emotional bonds: duygusal bağlar

emotional geography: duygusal coğrafya

emotional labor: duygusal iş (emek)

emotional work: duygusal emek (iş)

emotional self-interactions: (insanın) kendisiyle duygusal benlik etkileşimleri

emotional solidarity: duygusal dayanışma

emotive dissonance: hissi uyumsuzluk

emotion work or emotional management: duygu işi ya da duygu yönetimi

empathy: duygudaşlık, gönüldaşlık, duygu paylaşımı, duygu sezgisi

employees: çalışanlar

employee productivity: istihdam edilenin üretkenliği

the employement agency: iş bulma

kurumu

empirical analysis: deneysel (görgüsel) çözümleme

empirical evidence: deneysel kanıt

empirical investigation: deneysel araştırma

empirical measures: deneysel ölçüler
empirical and quantitative data: deneysel ve niceliksel veriler
empirical research program:

deneysel araştırma programı **empirical studies:** deneysel araştırmalar

empowerment: yetkilendirme **empower women:** kadınları güçlendirmek/yasal hak tanımak **encounters:** karşılaşmalar **enhanced fitness:** artırılmış uygunluk

environment: ortam, çevre

environmental conditions: çevre koşulları

environmental quality: çevresel nitelik

equal opportunity: eşit fırsat

equilibrium: denge

equity: adalet, hakkaniyet, eşitlik

equivalence: eş değer

esoteric objective: gizemli amaç

established normes: yerleşmiş normlar

ethic: ahlak, ahlak kuralları **the ethic of caring:** ilgi duyma (önem verme) ahlakı
the ethic of personal accountabi-lity:kişisel sorumluluk ahlakı

ethnomethodologist: etnometodolog

European communities: Avrupa toplulukları

exchange domain: alışveriş bölgesi **exchange theory:** alışveriş kuramı **exchange transactions:** alışveriş muameleleri **exegesis:** yorum, tefsir **existence:** varoluş **the existence of altruistic behavi-our:** özgeci davranışın varoluşu **existing order:** mevcut düzen **experience:** deneyim, tecrübe **the experience of the individual:** bireyin deneyimi

experience system of meaning (culture): anlam (kültür) sistemi deneyimi

experimental psychology: deneysel psikoloji

experimentation: (laboratuvarda yapılan) deney

expert: uzman, usta

expertise: uzmanlaşmak, uzmanlık becerisi

explaining: açıklama

explanation: açıklama **explanatory approach:** açıklayıcı yaklaşım

exploitation: sömürü **exploiting class:** sömürücü sınıf **exploiting class's interests:** sömürücü (sömüren) sınıf çıkarları **exploratory phase:** araştırma evresi **exploration:** araştırma **expression:** ifade **expressive relationship:** anlamlı/etkili ilişkiler **expropriation:** kamulaştırma **extended compulsory schooling:** uzatılmış zorunlu eğitim **extension:** uzantı **external conflict:** dış çatışma **external relations:** dış ilişkiler **external representation:** dışsal temsil/sunum

external stimuli: dış uyarıcılar **externalization:** dışsallaştırma **extreme relativism:** aşırı görelilik **evaluating sociological theory:** sosyolojik kuramın değerlendirilmesi

evaluation: değerlendirme **everyday world:** hergünkü dünya **evolution:** evrim **evolutionarily:** evrim yolu ile, tekâmül ederek

evolution and progress: evrim ve ilerleme

evolutionary psychology: evrimsel psikoloji

evolutionary theory: evrimsel kuram
the evolving social organization:
gelişen toplumsal örgüt **evolutionary universals:** evrimsel evrenseller / tümeller **evolutionary view:** evrimsel görüş

F

face-to- face social interaction:
yüz yüze toplumsal etkileşim

face-to- face or voice - to - voice contact: yüz yüze ya da karşılıklı sesli temas

fact: gerçek, olmakta olan **factor:** etken

factory workers: fabrika işçileri

fair price: doğru fiyat

false consciousness: yapay bilinçli-
lik, sahte bilinçlilik

false dichotomy: sahte ayırım,
ayrılık, ihtilâf

false radicalism: sahte köktencilik **family:** aile

a family dinner: ailece yenilen bir akşam yemeği

family life/family living: aile hayatı

family patterns: aile örüntüleri **farmers:** çiftçiler

farming techniques: tarım teknikleri

fashion: moda **fatalism:** kadercilik **fatism:** şişmanlık **favored position:** imtiyazlı konum **federal enforcement agency:** federal uygulama kurumu **feedback:** besleyici yankı, geri bilgilendirme, geri besleme **feeling:** duygu

female adultery: kadın sadakatsizliği

female altruism: kadın özgeciliği **feminism:** kadın hakları savunuculuğu

feminist thought: feminist düşünce **feminity:** kadınlık **fertility rates:** doğurganlık oranlan **Festschrift:** armağan kitap **feudal:** feodal, derebeyliğe ait

feudalism: derebeylik, derebeylik düzeni

feuding societies: kan güdü-cü(kavgacı) toplumlar **fields of conflict:** çatışma alanları **fields of power (champ de pou-voir):** güç alanı, erk (iktidar) alanı **field work:** alan çalışması **flexible time:** esnek zaman **force:** zorlama, baskı **forerunner:** selef, öncel, öncü **for the good of the species:** türlerin iyiliği için **"for itself":** kendisi için **form a class:** bir sınıf oluşturmak **form a nucleus group:** bir çekirdek topluluk oluşturmak **formal democracy:** biçimsel demokrasi

formal education: okul içi eğitim **formal educational systems:** okul içi eğitim sistemleri **foundation:** temel **foundations of social theory:** toplumsal kuramın temelleri **founder of sociology:** sosyolojinin kurucusu

four-function paradigm: dört işlevli örnek çerçeve

framework: çerçeve

"frankly fat": açıkça şişman

freedom: özgürlük

free enterprise as a societal value: bir toplum değeri olarak serbest girişim

free loader: bedavacı, beleşçi **free riders: beleşçiler Free Speech Movement:** Özgür Konuşma Hareketi **Freud's theory of ambivalence:** Freud'un kararsızlık kuramı **friendship relationships:** arkadaşlık ilişkileri

from agricultural village to urban industrial life: tarıma dayalı köyden şehrin sanayi hayatına (geçerken)

function: işlev

functional alternatives: işlevsel seçenekler
functional concept of equilibrium:

işlevsel denge kavramı **functional imperatives:** işlevsel zorunluluklar, işlevsel yükümlülükler

functional paradigm: işlevsel örnek çerçeve

functional prerequisites: işlevsel ön şartlar

functional system problems: işlevsel sistem sorunları **functionalism:** işlevselcilik **functionalist analysis:** işlevselci çözümleme

functionalist orientation: işlevselci yönelim

functions of social conflict: toplumsal çatışmanın işlevleri

fundamental conflicts of interest between sexes: cinsiyetler arası temel çıkar çatışmaları
the future of sociological theory:
sosyolojik kuramın geleceği

G

the game of give and take:

ver(mek) **ve** al(mak) oyunu **game structure:** oyun yapısı **game theory:** oyun kuramı **games theory and the prisoner's dilemma:** oyunlar kuramı ve tutuklunun çıkmazı **gang:** çete

to gather data: verileri toplamak,
bilgi toplamak

gatherers: gıda toplayıcıları

gender: cinsiyet

the gender division of labor: cinsiyete dayalı iş bölümü **gender roles:** cinsiyet rolleri **generalized norm of reciprocity:** genelleştirilmiş karşılıklılık kuralı **gene selfishness:** gen bencilliği **general norm of reciprocity:** genel karşılıklılık kuralı **general propositions:** genel önermeler

general theory of action: genel eylem kuramı

the general principles of social explanation: toplumsal açıklamanın genel ilkeleri

general orientation: genel yönelim **general public:** halkın çoğu, çoğunluk
generalized universalistic norms: genelleştirilmiş evrensel normlar **genetic determinists:** genetikçi belirlemeciler

genetic disposition: genetik istidat **genetic material:** genetik malzeme **geographical position:** coğrafî mevki

gesture: jest, davranış, vücut hareketi

giant companies: dev şirketler **the gift:** hediye

gift giving: hediyeleşme, hediye verme

the give-and-take principle: ver-ve-al ilkesi

give orders: emir verme, emir verenler

the giving of charity: hayırseverlik ile verme

globalization: küreselleşme **global discussion groups:** küresel tartışma grupları **global village:** küresel köy

goal: amaç, hedef **goal attainment:** amaca ulaşma **goal attainment function:** amaca ulaşma işlevi

goods altruism: yararlar özgeciliği **good behaviour:** iyi davranış **a "good society":** iyi bir toplum **good will:** iyi niyet **gossipy girls:** dedikoducu kızlar **government:** hükümet, yönetme, bir ülkeyi yöneten kişiler topluluğu **grand theory:** büyük kuram **gratitude:** minnettarlık **the great disruption:** büyük bozulma/kargaşalık **greedy institutions:** aç gözlü kurumlar

group: topluluk, küme, zümre, **group dissolution:** topluluğun çözülmesi

a group's identity: bir topluluğun kimliği

group interests: topluluk çıkarları **group loyalty:** topluluk sadakatı(bağlılığı)

group norms: topluluk kuralları **groups with conflicting interests:** çıkarları çatışan topluluklar **group sanctions:** topluluk yaptırımları **groups with common interests:** ortak çıkarları olan topluluklar, **the growth of human brain:** insan beyninin gelişmesi

H

Habermas's ideal speech situa-tion: Habermas'ın ideal konuşma durumu

habitus: alışılmışlık, yatkınlık, alışkanlık

harmony: ahenk, uyum **hazard:** tehlike

health minister: sağlık bakanı **health of society:** toplumun sağlığı **hereditary aristocracy:** tevarüs edilmiş olan aristokrasi **high modernity:** yüksek modernlik **higher education:** yüksekeğitim, yüksek öğretim

higher educational credentials:

yüksek eğitim dereceleri **high school:** lise **high-status occupations:** yüksek statülü işler/meslekler

historical and contemporary society: tarihsel ve çağdaş toplum **Homans's discussion of "distri-butive justice**":Homans'ın üleştirimli (tevzii) adalet tartışması **Homans's and Emerson's concep-tions of power:** Homans ve Emer-son'un *güç* anlayışları **homeostasis:** iç denge, dengelenme

homeostatic stabilization: iç dengesel sağlamlaştırma **homicide:** adam öldürme **hostility:** düşmanlık **human act:** insan hareketi/edimi **human action:** insan eylemi/faaliyeti

human activity: insan faaliyeti/etkinliği

human actor: beşeri aktör **human being:** insan **human capital theory:** insan sermayesi kuramı

human experiences of emotiona-lity: insanın duygululuk deneyimleri

human motivation: insan güdülenmesi

human nature: insan tabiatı **human product:** insanın üretimi, insansal üretim

human societies throughout his-tory: tarih boyunca insan toplumları

hunters: avcılar
hunting and gathering societies:

avcı ve toplayıcı toplumlar **husband-wife relationships:** karı-koca ilişkileri **hypotesis:** varsayım

I

I: Ben (Mead)

ideal speech situation: ideal konuşma durumu

ideal type: ideal tip (model, örnek) **ideas:** fikirler **identity:** kimlik **identification:** özdeşleşme **identification with the group:**

toplulukla özdeşleşme **identify:** özdeşleştirmek **ideology of achievement:** başarı ideolojisi

illegitimacy: gayrimeşruluk **illness:** hastalık

imagination: hayâl gücü, imgelem, hayâl etme

imaginative: hayâl gücüne dayanan **imbalance:** dengesizlik **imbalances of power:** güç dengesizlikleri

imitative acts: taklitçi hareketler **impetus:** teşvik, dürtü **imposition of external sanctions:**

dış yaptırımların uygulanması **impression management:** izlenim/etki yönetimi (Goffman) **improvisation:** doğaçlama, hazırlıksız (irticalen) söyleme, ânında uydurma

in a trustworthy fashion: güven veren bir şekilde

inclusion: içine alma, kapsama

income: gelir

income differentials: gelir farklılıkları

income determination: gelirin belirlenmesi, geliri belirleme **the income of individuals:** bireylerin geliri

independent entrepreneurs: bağımsız girişimciler
the independent living movement:

bağımsız yaşama hareketi **inductive approach:** tümevarımlı yaklaşım

independence: bağımsızlık **independent farmers and busi-nessmen:** bağımsız (müstakil) çiftçiler ve iş adamları **independent variables:** bağımsız değişkenler

indexical expressions: indeksli ifadeler

individual: birey, bireysel **individualism:** bireycilik, bireyselcilik

individual action: bireysel eylem **individual exchange:** bireysel alışveriş

individual experience: bireysel deneyim (tecrübe) **individual-level:** bireysel düzey **individual motives:** bireysel güdüler

individual participant: bireysel katılımcı

individuals' preferences and deci-sions: bireylerin tercihleri ve kararları

individual production: bireysel üretim

individual and social life: bireysel ve toplumsal hayat **individuals' valuation:** bireylerin değerlendirilmesi

induction: tümevarım **inductive:** tümevarımlı **industrial conflict:** sanayi çatışması, sınaî çatışma

industrialized countries: sanayileşmiş ülkeler

industrial level: sanayi düzeyi **industrial revolution:** sanayi devrimi

industrial societies: sanayi toplumları

industrialized world: sanayileşmiş dünya

inequalities: eşitsizlikler

inequality: eşitsizlik

inertia: süredurum

an inert mass: cansız bir kitle

inevitable: kaçınılamaz

the inheritors: vârisler

initiative: girişim

inner horizon: içsel ufuk

inner satisfaction: tatmin duygusu

innovation: icad, yenilik

in itself: kendi başına

insiders: içeridekiler

insight: görüş

inspection: gözden geçirme, inceleme

instictive behaviour: İçgüdüsel davranış

(an) instrument of class rule: sınıf hakimiyetinin bir aracı **instrumental:** araçsal **"instrumental" exchange:** "araçsal " alışveriş

instrumental/expressive division of labor: araçsal/etkili iş bölümü **instrumental leadership role:**
vasıtalı liderlik rolü **institutional isolation:** kurumsal yalnızlık

institutionalized norms: kurum-sallaştırılmış kurallar
institution of private property:
özel mülkiyet kurumu

institutionalized reciprocal gift giving: kurumlaştırılmış karşılıklı hediye verme

institutional structure: kurumsal
yapı

instrument: araç

instrumental relationship: araçsal ilişki

insult: hakaret **integration:** bütünleşme **intellectual roots:** entelektüel (zihinsel) kökler **intelligentsia:** aydınlar sınıfı **intensity of collective sentiments:**
ortak duyguların yoğunluğu **intention:** niyet, maksat, amaç **intentional:** niyetli, amaçlı **"intentional" communities:** "niyete dayalı" topluluklar

interaction order: etkileşim düzeni (Goffman)

interaction systems: etkileşim sistemleri

interactions with others: başkalarıyla etkileşmeler **interactive roles:** birbirlerinden etkilenen roller, etkileşen roller **interdependence:** karşılıklı

bağımlılık, bağımlaşma **interest:** çıkar, menfaat, ilgi **the interests of a particular social group:** belirli bir toplumsal kümenin çıkarları

interlocking patterns of stratifica-tion: iç içe girmiş tabakalaşma örüntüleri

intermediaries: aracılar **internal analysis:** iç çözümleme **internal cohesion:** iç kenetlenme /içte bağlılık

internal conflict: iç çatışma

the internal conversations: (insanın kendi kendisiyle) iç konuşmaları

internal fragmentation: iç bölünme

internal hostility: iç düşmanlık **internalization:** özümseme, içsel-leştirme, benimseme **internalized:** benimsenen, içselle-şen/içselleştirilen, içselleşmiş **internalized structure:** içselleşti-rilmiş yapı

the internalization of social norms: toplumsal kuralların içsel-leşmesi

internal restraint: içsel sınırlama **internal thoughts** and **emotions:** içsel düşünceler ve duygular **interpretation:** yorumlama, yorum **interpretation process:** yo-rum(lama) süreci **interpersonal exchange:** kişiler arası alışveriş

interrelations: karşılıklı ilişkiler **intersection:** kesişme noktası **intersectionality:** kavşaklık, kesişme durumu

interview: mülâkat, görüşme **interviewers:** mülakatçılar **interviewing people:** insanlarla görüşme (mülâkat) **intragenerational mobility:** kuşak-lar arası hareketlilik **intrapsychic processes:** ruhsal süreçler **intuition:** sezgi **investigation:** araştırma **investments:** yatırımlar **irrationality:** akılsal olmayan **irreconciliable:** uzlaştırılamaz **irresponsibility:** sorumsuzluk

J

James Coleman and the foundations of social-theory: James Cole-man ve toplumsal kuramın temelleri

jazz: jazz müziği

jealousy: kıskançlık

job skills: iş becerileri

joint act: hareket (edim)

joint action: birlikte eylem, ortak eylem (Blumer)

judgement: görüş, değerlendirme **justice:** adâlet

K

kamikaze worker bees: kamikaze işçi arılar

keen observations: keskin gözlemler

key concepts: anahtar kavramlar **a key concept of conflict theorists-** power relationships: çatışma kuramcılarının anahtar kavramı-*güç ilişkileri*

key element: anahtar öge **key factor:** anahtar etken **kin selection:** akraba seçilimi, akraba seçiciliği **kinship:** akrabalık **kinship relations:** akrabalık ilişkileri

knowledge: bilgi

kula ring: kula halkası, kula gidiş-geliş yolu

L

labor market: iş piyasası, emek pazarı

labour government: işçi hükümeti **labor theory of value:** değerin emek kuramı

languages: diller **large-scale social situations:** büyük ölçekli toplumsal durumlar
large-scale social structures:
büyük (geniş) ölçekli toplumsal yapılar

latent functions: gizli işlevler, saklı işlevler
the late-twenty century world:
yirminci yüzyıl sonlarının dünyası

latent pattern maintenance-tension management: gizli kalıbı /örüntüyü koruma- gerilim yönetimi
the laws of Mendelian genetics:

Mendel genetik yasaları **law:** yasa

Lebenswelt: Alm. yaşama dünyası **left-fascism:** sol faşizmi **legacy of Max Weber:** Max We-
ber'in mirası

legal authority: yasal otorite (yetki), meşru egemenlik **legislative:** yasa koyucu **legitimacy:** meşruluk, meşruiyet **legitimation:** meşrulaştırma **"legitimate" social order:** "meşru" toplumsal düzen
Lenin's theory of imperialism:

Lenin'in emperyalizm kuramı **less alienating:** daha az yabancı-laştırıcı

liberty: hürriyet, özgürlük **libidinal:** libido ile ilgili, cinsel dürtüsel

lifelong employment: ömürboyu çalışma

a lifestyle choice: bir hayat biçimi seçimi

lifeworld: yaşama dünyası
the link between divorce rates and

economic opportunities: boşanma

oranları ile ekonomik fırsatlar arasındaki bağlantı **literary studies:** edebî incelemeler/araştırmalar

local neighborhood group: yerel komşu topluluk

local social relations: yerel toplumsal ilişkiler

logical reasoning: mantıksal akıl yürütme

looking-glass self: aynadaki ben, ayna benlik **love:** sevgi, aşk

love at first sight: ilk görüşte aşk **lower blue collar:** alt mavi yakalılar

lower white collar: alt beyaz yakalılar

M

macrosociological variables:

makrososyolojik değişkenler **macrostructural (=large-scale or society wide) phenomena:** Makro-yapısal (=geniş ölçekli ya da toplum çapında) olgular **"make - do's":** elde olanla idare etme

mainstream: ana görüş/eğilim, temel yönseme

mainstream sociologists: mutad sosyologlar

the managed heart: commerciali-zation of human feeling: yönetilen kalp: beşeri duygunun ticarîleşti-rilmesi

management: yönetim **managers of the firms:** şirketlerin idarecileri

manifest function: görünür işlev, görünen işlev

manipulation: kullanma, yönlendirme **marcher lords:** sınır lordları **marginal:** önemsiz, küçük; sınırsal **marital bonds:** evlilik bağları **the market for "lemons":** değersiz mallar pazarı

marketable skills: pazarlanabilen beceriler

marriage: evlilik

a marriage ceremony: bir evlenme töreni

marriage market: evlilik pazarı **mass culture:** kitle kültürü **mass media:** kitle iletişim araçları **material advantages:** maddi faydalar **material comfort and security:** maddi refah ve güvence

matters: meseleler **Marx's evolutionary theory:** Marx'ın evrimsel kuramı **Marx's theory of class:** Marx'ın sınıf kuramı **Marx's theory of class formation:** Marx'ın sınıf oluşması kuramı

me: beni / bana(Mead) **Mead's description of role-taking:** Mead'in rol alma açıklaması (betimlemesi)

meaningful action: anlamlı eylem **meaningless:** anlamsız **means of production:** üretim araçları

mechanical solidarity: mekanik dayanışma (Durkheim) **medical research:** tıbbî araştırma **medical syndrome:** tıbbi belirti **medicine man:** şaman, sihirbaz hekim, kabile hekimi **members of exploited proletariat:** sömürülen işçi sınıfı üyeleri **mental hospital:** akıl hastahânesi **mental illness:** akıl hastalığı, zihinsel hastalık

mental stability: aklî (zihinsel) dengelilik

methodology: yöntem bilgisi **middle class:** orta sınıf **middle-range theory:** orta büyüklükte kuram

military force: askerî güç **military-industrial complex:** askerî sanayi tesisleri

military overextention: askerî yayılmacılık

military technology: askerî teknoloji

mind-body division: akıl (zihin) -beden ayırımı **misery:** sefalet

misrecognition: yanlış tanıma / tanınma

mobility: hareketlilik **mobilization of classes:** sınıfların harekete geçmesi

modern world-system: modem dünya sistemi

modes of inquiry: soruşturma şekilleri

modernity: modernlik, çağdaşlık, yenilik
the "molecules" of social system:
toplumsal sistemin molekülleri **money economy:** para ekonomisi

monopolistic: tekelci **moral aesthetic values:** ahlaksal estetik değerler

morality of social exchange: toplumsal alışverişin ahlâklılığı **moral laxity:** ahlâksal zaaf **morals:** ahlâk kuralları **more flexible and capable of imp-rovisation:** daha esnek ve doğaçlamaya uygun

mortification: küçük düşme **motivation toward gratification:**
tatmin olma güdüsü/güdülenmesi

motive: dürtü, güdü, neden **moving away from community:**

cemaatten uzaklaşma **"moving camera":** hareketli fotoğraf makinast

multiculturalism: çok kültürlülük **multiple perspectives:** çok yönlü bakış açıları

mutual dependencies: karşılıklı bağ(ım)lılıklar

mutual surveillance: karşılıklı gözetim

mutual trust: karşılıklı güven

N

nation-state: ulus-devlet **nation of strangers:** yabancılar ulusu

national values: ulusal değerler **national working-class:** ulusal işçi sınıfı

natural children: öz evlad **nature of functional analysis:**

işlevsel çözümlemenin doğası **naturalistic inquiry:** doğal soruşturma (araştırma) **natural persons:** doğal kişiler **natural science:** tabii bilim, doğa bilimi

natural selection: doğal seçilim **selfish human nature:** bencil insan doğası

necessary typologies: gerekli tipo-lojiler

need for mutual defense: karşılıklı savunma ihtiyacı

need to reciprocate: karşılık verme ihtiyacı

negative freedom: olumsuz özgürlük

negotiation: görüşme, müzakere **neofunctionalism:** yeni işlevsellik

nepotism: aile üyelerini işe alma, yakınlarını kayırma

networks of communication: haberleşme şebekeleri (ağları) **network theory:** ağ kuramı **neutrality:** tarafsızlık **a new dominating class:** yeni bir egemen sınıf

new innovatory groups: yeni icatçı gruplar

new insights: yeni anlayışlar **new theoretical movements:** yeni kuramsal hareketler **nightmare:** kâbus **noncoercive power:** zorlayıcı olmayan güç

noneconomic exchanges: iktisadî olmayan alışverişler **nonselfish reasons:** bencil olmayan nedenler

nonvocational system: meslekî olmayan sistem **norm:** norm, kural

normal conditions: olağan/alışılmış koşullar
normative theories like functiona-

lism: işlevsellik gibi kural koyan/
kuralcı kuramlar

norm of reciprocity: karşılıklılık
kuralı
notion of social differentiation:
toplumsal farklılaşma kavramı **nonutopian outlook:** ütopyacı olmayan görüş **nuclear family:** çekirdek aile

O

an "obese woman": şişman bir kadın

objection to criminal activity: suç

işlemeğe karşı olma **objectivation:** nesnelleştirme **objective:** nesnel, somut
objective, or scientific sociology:
nesnel, ya da bilimsel toplumbilimi **objectives:** amaçlar, hedefler **objectively:** nesnel olarak **objectivism:** nesnelcilik **objects:** nesneler

obligation: mecburiyet, yükümlülük

observation: gözlem **observer:** gözlemci **occidental rationalism:** Batılı akılcılık

occupation: uğraşı, meslek **occupational categories:** meslekî sınıflar / zümreler **occupational status:** meslekî konum

occupational structure: meslek yapısı

oligarchy: takım erki, zümre egemenliği; takım erki ile yönetilen devlet

once-and-for-all decisions: bir

defaya mahsus kararlar **one alternative role:** bir rol seçeneği

one-dimensional: tek-boyutlu **one particular set of institutions:**

belirli bir kurumlar takımı **open society:** açık toplum **opium of masses:** kitlelerin uyuşturucusu

opportunities: fırsatlar **opposing affective orientations:**

karşı olan duygusal yönelimler **opposition:** muhalefet, karşıtlık **opposition movements:** muhalefet hareketleri

oppressed classes: baskı altındaki sınıflar

oppression: baskı **optimistic:** iyimser

orders of stratification: tabakalaşma düzenleri (dizileri) **organic solidarity:** organik dayanışma (Durkheim) **organism:** organizma, uzviyet **organization:** örgüt, teşkilât, teşekkül

organization systems: örgüt sistemleri

organizational loyalty: örgütsel bağlılık

organizational theory: örgütsel kuram

organized conflict group of su-bordinates: emir altında bulunanlardan oluşan örgütlenmiş çatışma grubu

organized religion: örgütlenmiş din

organizing medium of collective memory: ortak hâfızanın örgütlendiren ortamı

origin: menşe, kaynak, köken **the origin of differences:** farkların menşei

origin of the family: ailenin menşei, ailenin kökeni

the origins and functions of social conflict: toplumsal çatışmanın kökenleri ve işlevleri **ortodox:** esas doktrine bağlı, doktrine sâdık, geleneksel **outer horizon:** dışsal ufuk **outlook:** hayata bakış, görü(nü)ş **outmobility:** dışarı doğru hareketlilik

outsider groups: dışarıdaki gruplar **outsiders:** topluluk dışı, dışarıdakiler

outsiders within: içeride olup dışlananlar

P

paradigm: paradigma, model ya da küçük çapta kuram, örnek çerçeve **parent-child relationship:** ebe-veyn-çocuk ilişkisi **a parochial value system:** sınırlı (dar) bir değer sistemi **Parsons's theory of action:** Parsons'ın eylem kuramı **Parsons's theory of deviance:** Parsons'ın sapma kuramı

Parsons's theory of social change:
Parsons'ın toplumsal değişme kuramı

participant: katılan, katılımcı, iştirakçi

participation altruism: paylaşma özgeciliği

particularistic variables: özel değişkenler

party functionaries: parti memurları

participant-observation: katılımcı gözlem

particular personality: belirli kişilik

part-time work: yarım gün iş (çalışma)

passively acquiesce: edilgin olarak kabul etme

passive resistance: edilgin direnme **patriarchalism:** ataerkillik **patriarchal family:** ataerkil aile **patriarchy:** ataerkillik **patrimony:** (dededen, babadan) miras: soydan gelen hak ile miras **pattern:** kalıp, örüntü **pattern maintenance:** kalıbın / örüntün muhafazası

patterned events and behaviors: örüntülü (kalıplaşmış) olaylar ve davranışlar

the patterning of the appropriate choices: uygun seçimlerin dokusu

pattern variable: örüntü değişken, kalıp değişken

patterns of social stratification:
toplumsal tabakalaşma kalıpları (örüntüleri)

the payment of services: hizmetlerin karşılığının ödenmesi **peasants:** köylüler **penalty:** ceza **pensioners:** emekliler **pension funds:** emekli sandıkları **people's general objectives:** insanların genel amaçları
people's beliefs, values and tastes:
insanların inançları, değerleri ve zevkleri

perception: algılama, kavrayış

performance: icra, yapma, beceri

periphery: çevre

permanent commitment: sürekli
katılım

per se: tek başına düşünüldüğünde, kendi başına **personal networks:** kişisel ağlar **personal troubles:** kişisel sıkıntılar **personality system:** kişilik sistemi **persistence of societies:** toplumların devamlılığı **perspective:** bakış açısı **perverse effects:** ters etkiler **pessimism:** karamsarlık, kötümserlik

petty bourgeoisie: küçük burjuvazi **phase:** evre, safha **phenomenology:** fenomenoloji **physical appearance:** fiziksel görünüm

physical sciences: fiziksel bilimler **playmate:** oyun arkadaşı **play the role of mediator:** aracı rolü oynamak

political action: siyasal eylem **political affairs:** siyasal işler **political arena:** siyasal alan **political domination:** siyasal egemenlik

political radicalism: siyasal köktencilik

political science: siyasal bilim **policy makers:** politika yapanlar, siyasetçiler

politics of empowerment: yetkilendirme siyaseti **population:** nüfus **positional advantage:** mevkiye dayalı çıkar sağlama **position and status:** mevki ve makam
positions of subjection in one

association: bir birlik içerisinde
tâbiiyet mevkileri

positions of power: iktidar (güç)
mevkileri

positivist: olgucu

possibility: imkân, olanak, olurluk

postcapitalist: kapitalist sonrası
postcapitalist class societies:

kapitalist sonrası sınıf toplumları **postcolonialism:** sömürgecilik sonrası

postwar period: savaş sonrası dönem

potential: gizil, saklı **the potential to reason:** akıl yürütme yeteneği

power: güç, erk, iktidar **power-container:** güç taşıyıcısı **the power elite:** güç (iktidar) seçkinleri

power and equity: "the social" mix: güç ve adalet: "toplumsal" karışım

powerlessness: güçsüzlük

power and prestige: güç ve saygınlık

power relationships: güç ilişkileri **power and status distributions:** güç **ve** statü dağılımları **practical men:** becerikli insanlar **practice:** uygulama **praxis:** uygulama **preconditions:** ön koşullar **predecessor:** öncel, önceki, selef **prediction:** kehânet **pre-industrial societies:** sanayi öncesi toplumlar **premise:** öncül, önerme **the "preplay":** oyun öncesi **presence:** var olma **presidential addresses:** başkanlık konuşmaları **prestige:** saygınlık **the presumptive dualities of pat-riarchal thought:** ataerkil düşüncenin muhtemel ikilemleri **price:** fiyat

priest pastor: rahip papaz **primacy of power:** gücün önemi **primitive societies:** ilkel toplumlar **primordial social structure:** ilk (en eski)

toplumsal yapı **“principle of least interest”:** en az çıkar ilkesi (Willard Waller) **principles of rationality:** akılsallık ilkeleri

prison: hapishane, cezaevi **prisoner’s dilemma:** tutuklunun çıkmazı

private profit: özel kazanç, kâr **private ownership:** özel mülkiyet **private vengeance:** özel öç alma **privilege:** ayrıcalık, imtiyaz **privileged:** ayrıcalıklı **probability:** olasılık, ihtimaliyet, olabilirlik

problematic situations: sorunlu/şüpheli durumlar **problems of Iegitimacy:** meşruluk sorunları

process of aging: yaşlanma süreci **process of differentiation:** farklılaşma süreci

process of divorce: boşanma süreci **process of inclusion:** kapsama süreci

process of self-indication: benliğin sunuluşu / kendini belirtme süreci
processes of social exchange:
toplumsal alışveriş süreçleri

processes (evolutionary changes taking place in the system): süreçler (sistem içinde yer alan evrimsel değişmeler) **producers:** üreticiler **product:** ürün
a product of an alienated culture:

yabancılaşmış bir kültürün ürünü **productive/public sector roles:**
üretken/kamu kesimi yapıp etmeleri

products of particular social circumstances: belirli toplumsal şartların ürünleri **profession:** meslek **professionalized intellectuals:**

profesyonelleşmiş aydınlar **profit:** kazanç, kâr **pro-life movement:** hayatı destekleyen hareket, hayata taraftar hareket

promiscuity: karışık cinsel ilişki **propertied bourgeois:** mülk sahibi burjuva

property: mülkiyet, mülk **the property or the authority:**

mülkiyet ya da yetki/egemenlik **property classes:** mülkiyet sınıfları

property relationships: mülkiyet ilişkileri

proposition: önerme **“proximate” biological and envi-ronmental factors:** “en yakın” biyolojik ve çevresel etkenler **psychological make-up:** psikolojik yapı

pseudo-ethnicity: sahte (sözde) etniklik

psychological elements: psikolojik öğeler

psychological malaise: psikolojik sıkıntı

psychiatric diagnosis: psikiyatrik tanı

public: kamu, halk, halka ait **public choice theory:** kamu tercihi kuramı

public industry: kamu endüstrisi

public issues: kamu sorunları,
kamusal sorunlar

public opinion survey: kamuoyu
araştırması

punishment: cezalandırma **purposive behavior:** amaçlı davranış
purposive individuals and groups:
amaçlı bireyler ve topluluklar **pursuit of happiness:** mutluluk arama

putting themselves in the other’s shoes: kendilerini başkalarının yerine koyma

Q

quality: nitelik

qualitative analysis: niteliksel çözümleme

qualitative change: niteliksel değişim

qualitative approach: niteliksel yaklaşım **qualitative research:** niteliksel araştırma

quantitative approach: niceliksel yaklaşım

quantitative data: niceliksel veriler **quantitative methods:** niceliksel yöntemler

quantitative research: niceliksel araştırma

R

race: ırk
a rank order of social status:

toplumsal mevkinin / durumun derecelendirilmesi **the ratio of the**

measures: ölçülerin oranı

rational choice: akılsal seçim (tercih)

rational choice approaches: akılsal seçim yaklaşımları

rational choice and group solida-rity: akılsal seçim ve zümre daya-nışması

rational choice perspective: akılsal seçim bakış açısı **rational choice**

theory: akılsal seçim kuramı

rational decision makers: akılsal karar alıcılar

rational-legal authority: akılsal-
yasal egemenlik (yetki)

rationalization: akılsallaştırma

rationality proposition: akılsallık
önermesi (Homans)

rational society: akılsal (mantıklı)
toplum

rationalized society: akılsallaştı-rılmış toplum

Raymond Boudon and “Perverse Effects”: Raymond Boudon ve “ters etkiler”

real world: gerçek dünya

reality: gerçeklik **the realm of rational:** akılsal (mantıksal olan) ın alanı **the realm of social facts:** toplumsal gerçekler alanı **reason:** akıl (Habermas) **reasoning:** akıl yürütme, muhakeme

reason and rationalization: akıl ve akılsallaştırma

rebellion: isyan, ayaklanma

receive orders: emir alma

reciprocal relationship: karşılıklı ilişki

reciprocity (mutuality): karşılıklılık

reconceptualization: yeniden kavramlaştırma

reconstruction: yeniden kurma, yeniden yapılandırma
recruitment of family members:

aile üyelerini işe alma **rediscovering the body:** bedenin yeniden keşfi

reflection on itself: kendi üzerinde düşünmek

reflexive sociology: dönüş-lü/düşünümsel toplumbilimi **reflexivity of modernity:** modernliğin dönüşlülüğü/düşünümselliği **reflexivity of the self:** benin dönüşlülüğü, benin kendi üzerinde düşünmesi

reflexive organization of knowledge environments: bilgi çevrelerinin dönüşlü örgütlenmesi
a reflexively organized endeavor:
dönüşlü olarak örgütlenmiş bir çaba

reflexivity: dönüşlülük, düşünüm-sellik, yansıma

reflexively: dönüşlü olarak, düşü-nümsel olarak **regular patterns of meaning:**

doğru anlam kalıpları **reification:** somutlaştırma **relational cohesion:** ilişkisel bağlılık

relations between the sexes: cinsiyetler arası ilişkiler **relationships to**

property: mülkiyet ilişkileri

relatively: göreli olarak

relativists: göreciler

religion of patriotism: yurt sevgisi dini

religious beliefs: dinsel inançlar **representing the body:** bedenin temsili / sunuluşu

the reproduction of a group's position: bir zümre konumunun yeniden üretilmesi
reproduction of populations:

nüfusların çoğalması **reproductive strategies:** üretken stratejiler

requirements: gereksinmeler **research process:** araştırma süreci

resentment: gücenme, dargınlık **resistance:** direnme, karşı koyma

restraint: kısıtlama **restrictive:** sınırlayıcı **retriatism:** içine çekilme, geri çekilme

revolution: devrim (bütün düzeni değiştirme), ihtilâl
revolutinary communist parties:

devrimci komünist partileri **rhetorical:** güzel söyleme, belâgat **a rigid**

society: katı bir toplum **the rise and fall of states:** devletlerin yükseliş ve

çöküşü **the rise in the divorce rate:** boşanma oranlarında artış **risk:** riziko, zarar, tehlike

risk and reflexivity: riziko ve dönüşlülük

ritual: âyin, dinsel tören **ritual communitites:** âyin cemaatları

ritualism: âyinleştirme **road junctions:** yol kavşakları **role alternatives:** rol seçenekleri **role distance:** rol mesafesi **role interaction:** rol etkileşimi **the role of meaning in interpreta-tion:** yorumlamada anlamın rolü **role player or "actor":** rol oyuncusu ya da "eyleyen" **rules of the game:** oyunun kuralları

rules of social organization: toplumsal örgütlenmenin kuralları **ruling apparatus:** yönetme aygıtı, yönetim cihazı

ruling class: egemen/yöneten sınıf

S

Sacred canopy: kutsal kubbe **salesmanship:** satıcılık **a sample survey:** bir örnek araştırma

sanction: yaptırım
SANE (Schizophrenia A National Emergency): SANE (Şizofreni Ulusal Bir Tehlike Teşkilatı)

satiation: doymuşluk

scarcity: kıtlık

the scarcity value: az bulunurluk değeri

scientific attitude: bilimsel tavır **scientific model:** bilimsel model

scientist: bilim insanı, bilim adamı, bilimci

the search web: araştırma ağı **secondary education:** ortaöğretim

secondary adjustments: ikincil uyarlamalar

second shift: ikinci nöbet (vardiya) **second-wave feminist movements:** ikinci dalga kadın hareketleri

securing life-history accounts: hayat hikâyelerini toplama **security:** güvenlik, güvence **segmented:** parçalanmış **selection:** seçilim **selective benefits:** ayırıcı yararlar **selective evolution:** seçilimci (ayık-layıcı) evrim

the self: ben, kendi, benlik (G.H. Mead)

self-actualization: kendini gerçekleştirme

self-aware: kendi (ben) bilinci **self-awareness:** kendi kendinin farkında olma

self-consciousness: kendi kendinin farkındalığı (farkında olma, öz bilinçlilik)

self-consciously: bilinçli olarak **self-definition:** kendini tanımlama, benlik tanımı

self-determination: kendi kararlarını kendi verme **self-equilibrating:** kendi kendini dengeleyen

self-evaluation: kendi kendini değerlendirme

self feeling: kendimizle ilgili duygu **self feeling such as pride or mortification:** gurur ya da küçük düşme gibi kendimizle ilgili duygu **self-identity:** kendini tanıma, öz benlik

self-indication: kendini bildirme belirtme, benlik sunuluşu **self-interaction:** kendi kendisiyle etkileşim, benlik etkileşimi

the selfishness of evolution: evrimin bencilliği

selfish genes: bencil “gen”ler **self-maintenance:** kendine bakma **self-preservation:** kendini muhafaza etme

self-reference: kendine atıf **self-referencing:** kendine atıf yapma

self-referential systems: kendine atıf sistemleri

self-reliance: kendine öz güven **self-sacrificing individuals:** kendini feda eden bireyler **self-seeking:** öz çıkarcı, yalnız kendi çıkarını gözeten **self-**

sufficient: kendi kendine yeterli

self sufficient house holds: kendi kendine yeterli aile işletmeleri **semimonastic communities:** kısmen manastır hayatı yaşayan cemaatler

semiotics: işaretler bilimi, gösterge bilimi

sentiments: duygular **service workers:** hizmetliler **sexism:** cinsiyetçilik

sexuality: cinsellik **shared beliefs:** paylaşılan inançlar **the shtetl:** (geçen yüzyıllarda) Doğu Avrupa boyunca kurulan küçük Yahudi kasaba ve köylerine verilen ad

a shared culture: paylaşılan bir kültür

shared values: paylaşılan değerler, ortak değerler **shift:** değişiklik, değişim **a significant gender inequality in authority:** yetkide önemli bir cinsiyet eşitsizliği **situation:** durum

size: oylum, hacim, büyüklük veya küçüklük derecesi

size and resources: büyüklük ve kaynaklar

skeptics: şüpheciler **slavery:** kölelik

small groups: küçük topluluklar, küçük zümreler

small shopkeepers: küçük esnaf **social act:** toplumsal hareket, edim (Mead)

social action: toplumsal eylem **social agent:** toplumsal görevli **social anthropology:** toplumsal insanbilimi

social approval: toplumsal onaylama

social arena: toplumsal alan **social capital:** toplumsal sermaye (Coleman)

social classes: toplumsal sınıflar **social cohesion or solidarity:** toplumsal bağlılık ya da dayanışma **social conformity:** toplumsal uyum, toplumsal uyum sağlama **social conscience:** toplumsal vicdan

social consensus: toplumsal fikir birliği, toplumsal uzlaşma **social control:** toplumsal denetim **social control of fertility:** üreme kabiliyetinin (üretkenliğin) toplumsal denetimi

socially constructed: toplumsal olarak yapılandırılmış **social contact:** toplumsal temas **"socially conscious":** toplumsal olarak bilinçli

social density: toplumsal yoğunluk **social differentiation:** toplumsal farklılaşma

social disapproval: toplumsal kınama

social discontent: toplumsal memnuniyetsizlik

social disintegration: toplumsal
çözülme, dağılma

sociology of emotions: duygular
sosyolojisi

social environment: toplumsal çevre

social equilibrium: toplumsal denge

social esteem: toplumsal saygı **social exchange theory:** toplumsal alışveriş kuramı

social exchange theorists: toplumsal alışveriş kuramcıları **social explanation:** toplumsal açıklama

social events: toplumsal olaylar **social evolution:** toplumsal evrim **social facts:** toplumsal gerçekler **social formations:** toplumsal oluşumlar

social laws: toplumsal yasalar **social individuals:** toplumsal bireyler

social institutions and balance of resources: toplumsal kurumlar ve kaynaklar dengesi **social interaction:** toplumsal etkileşim

social integration: toplumsal bütünleşme

socialization: toplumsallaşma **social needs or functions:** toplumsal ihtiyaçlar ya da işlevler **social networks:** toplumsal ağlar **social order:**

toplumsal düzen **social orientation:** toplumsal yönelim

social origins: toplumsal menşeler (kökenler)

social phenomena: toplumsal olaylar / görünüşler

social position: toplumsal mevki, konum

social problem: toplumsal sorun **social progress:** toplumsal ilerleme **social reaction:** toplumsal tepki **social reality:** toplumsal gerçeklik **social recognition:** toplumsal onaylama/tanıma **social roles:** toplumsal roller **social remuneration:** toplumsal ödüllendirme

social repercussions: toplumsal yansımalar

social revolutions: toplumsal devrimler

social sciences: toplumsal bilimler **social self:** toplumsal benlik **socialist societies:** sosyalist toplumlar

social solidarity: toplumsal dayanışma

social stability and change: toplumsal dengelilik (istikrar) ve değişme

social structure: toplumsal yapı **a social situation:** toplumsal bir durum

social stratification: toplumsal tabakalaşma

social system: toplumsal sistem/düzen
the social system functionality:
toplumsal sistem işlevselliği **social will:** toplumsal irade **sociological analysis:** toplumbilimsel çözümleme, sosyolojik çözümleme

sociobiological theory: sosyobiyo-lojik kuram

sociobiology: sosyobiyoloji, toplumsal canlılar bilimi
socioeconomic substructure:
toplumsal ekonomik altyapı

sociologist: toplumbilimci, sosyolog

the sociology of the body: bedenin sosyolojisi
the sociology of the emotions:

duyguların sosyolojisi **sociology of gender:** cinsiyet sosyolojisi

sociology as a whole: bir bütün olarak sosyoloji

sociological imagination: toplumbilimsel hayâl gücü (imgelem)

sociological theory: sosyolojik kuram, toplumbilimsel kuramı **society:** toplum
society as a system of interaction:
bir etkileşim sistemi olarak toplum (Simmel)

societal: büyük toplulukları ilgilendiren, toplumsal

societal needs: büyük toplulukları ilgilendiren ihtiyaçlar **solidarity:**

dayanışma **sorts of class:** sınıf çeşitleri **sorts of perceptions:** algılama çeşitleri

sophisticated: görmüş geçirmiş, bilinçli, düzeyli

the source of meaning: anlamın kaynağı
sources of power and position:

güç **ve** mevkinin kaynakları **sovereign prince:** hükümran prens

specificity: özgü(l)lük **specificity of function:** işlevin özgü(l)lüğü

specialization: uzmanlaşma

spirit: ruh, tin

split: bölünme, çatlak

the split in authority: hâkimiyette
bölünme

spotlight: ışıldak **stable communities and traditio-nal values:** dengeli /

istikrarlı cemaatlar ve geleneksel değerler **stable set of genes:** değişmez genler takımı

stable social systems: istikrarlı (dengeli) toplumsal sistemler **stability:**

istikrar, dengelilik **standpoint theory:** görüş açısı kuramı

a 'starting mechanism' of social interactions: toplumsal etkileşimleri

başlatma mekanizması **state:** devlet

state apparatus: devlet teşkilatı / mekanizması
the state employment agency:
devlet istihdam kurumu **state of equilibrium:** denge durumu, denge hâli
state nobility (la noblesse d' etat):
devlet asâleti **state power:** devlet gücü **statics (order):** statikler (düzen) **status:** statü, durum, mevki, toplumsal düzey, ünvan **status groups:** statü grupları **status quo:** mevcut durum, süregelen durum

stepchildren: üvey evlât

stereotype: klişe

stigma: leke, iz
"still" pictures of social life:
toplumsal hayatın "hareketsiz" resimleri

stimuli: uyarıcılar **stimulus-interpretation-response:**
uyarıcı-yorumlama-yanıt / tepki **stimulus proposition:** uyarıcı önermesi (Homans) **stimulus-response:** uyarıcı tepki **strain:** zorlanma **straitjacket:** deli gömleği

stratification by education: eğitim yoluyla tabakalaşma **stratification by gender:** cinsiyete göre tabakalaşma **strength of weak ties:** zayıf bağların gücü

structural autonomy: yapısal özerklik

structural functionalism: yapısal işlevselcilik

structuralist explanations: yapısalcı açıklamalar **structuration:** yapılaş(tır)ma **structuration theory:** yapılaşma kuramı
structure (patterned and stable relationships): yapı (örüntülü ve dengeli ilişkiler)

structure and process: yapı ve süreç

structured action: yapılanmış eylem

structured role interaction: yapılanmış rol etkileşimi **structured social action:** yapılanmış toplumsal eylem **struggle:** mücadele **the struggle for position:** mevki mücadelesi

the study of society: toplumu araştırma, toplum bilimi **subjective meaning:** öznel anlam **subjective perspective:** öznel bakış açısı

subjectivism: öznellik **subject matter:** konu **submission:** baş eğmek, itaat **subordinate groups:** alt kümeler **subordinates:** astlar **subordination:** tâbiiyet, boyun eğme

substantive: tözel, aslî **substitude parents:** üvey ebeveyn

substructure: alt yapı **success:** başarı

the success proposition: başarı **önermesi** (Homans) **suicide:** intihar **suicide rates:** intihar oranları **SUNY: State University of New York:** New York Devlet Üniversitesi

superimposed: yukarıdan kabul ettirilmiş

superstructure: üst yapı **supervisor:** denetçi **supply:** arz
surplus-producing economics:

artık üreten ekonomiler **surplus value:** artık değer, fazla değer

survival of the creature: yaratığın hayatta kalması

symbolic capital: simgesel sermaye **symbolic disguises:** simgesel kıya-fetler

symbolic interaction: simgesel etkileşim

symbolic interactionism: simgesel etkileşimcilik

the symbolic interactionist pers-pective: simgesel etkileşimci bakış açısı

symbolic meaning: simgesel anlam **symbolic systems:** simgesel sistemler

symbolic violence: simgesel şiddet **symbols:** simgeler **system:** sistem, düzen **svstems of action:** eylem sistemleri **systems of belief:** inanç

sistemleri **system problems:** sistem sorunları **system of institutions:** kurumlar sistemi

system levels: sistem düzeyleri

T

taboo: yasak

tacit assumptions: zımnî kabuller **taken for granted:** alışılagelmiş, kanıksanmış, olduğu gibi kabul edilmiş olan

take into account: hesaba katmak **take the role of the other:** baş-kasmın rolünü almak **talent:** yetenek **task:** iş, görev, ödev **teachers:** öğretmenler

technological progress: teknolojik ilerleme

technological innovation: teknolojik icatçılık/yenilik **technological revolution:** teknolojik devrim

technocratic elite: teknokrasi seçkinleri

tension: gerilim

tension reduction: gerilimi azaltma **testing:** sınama, yoklama **theoretical approaches:** kuramsal yaklaşımlar

theoretical contributions: kuramsal katkılar

theoretical deduction: kuramsal tümdengelim

theoretical movements: kuramsal hareketler

theoretical perspective: kuramsal bakış açısı

theoretical tradition: kuramsal gelenek

theory of action: eylem kuramı **theory of ambivalence:** kararsızlık kuramı

theory of change: değişim kuramı **theory of communicative action:** iletişimsel eylem kuramı

theory of conflict groups: çatışma toplulukları kuramı

theory construction: kuram kurma, kuram inşa etme **theory of deviance:** sapma kuramı **theory of games:** oyunlar kuramı **theory of history:** tarih kuramı **theories of middle-range:** orta büyüklükte kuramlar **theories of rational choice:** akılsal seçim kuramları

theory of social change: toplumsal değişme kuramı
theory of social equilibrium:
toplumsal denge kuramı **theory of social structure:** toplumsal yapı kuramı

theories of society: toplum kuramları

theory of stratification: tabakalaşma kuramı

theory of structuration: yapılaşma kuramı

thinker: düşünür

threat: tehdit

the time bind: zaman bağı

tomboys: erkek tavırlı kızlar

total institution: tüm kurum (Goffman)

totality of human reason: insan aklının bütünlüğü

total societal change: tümüyle toplumsal değişme

trade unions: sendikalar

traditional authority: geleneksel egemenlik (yetki)
traditional black church services:

geleneksel siyah kilise âyinleri **traditional societies:** geleneksel toplumlar

a trading transaction: bir ticarî alışveriş

transformation: dönüşüm **transformation of the cadre elite:** seçkin kadronun dönüşümü

transformational: dönüşümsel **transformational direction:** dönüştürücü yönelim **treatment:** ele alış tarzı, işlem **triadic relationships:** üçlü ilişkiler **tribal chief:** kabile reisi **tribal hunting and gathering societies:** avcı ve toplayıcı kabile toplumları

tribal societies: kabile toplumları **troublesome cases:** sıkıntı veren vakalar

true interests: gerçek çıkarlar **trust:** güven

trust and altruism: güven ve özgecilik

trust and formation of group norms: güven ve topluluk kurallla-rının oluşması **trustworthy:** güvenilir, emin **truth:** hakikat

“two-person encounters”: iki

kişilik karşılaşmalar **type:** tür, çeşit, model, tip **types of class society:** sınıf toplumu tipleri

U

unbundling activities: faaliyetlerin ayrılması

uncertainty: belirsizlik **uncontroversial administrative tasks:** ihtilafsız idârî görevler **underdeveloped countries:** az gelişmiş ülkeler

underdeveloped nations: az gelişmiş ülkeler/uluslar **undergraduate level:** üniversite düzeyi (lisans düzeyi)

underlying forces and needs:
temel güçler ve ihtiyaçlar **understanding:** anlama, anlayış **understanding of society:** toplumu anlama
undesirable behaviour: istenmeyen (arzu edilmeyen) davranış **undesirable effects:** istenmeyen etkiler
unformed impulse: şekil almamış iç dürtü
uniformity: aynılık, tek düzelik, aynı biçimdelik, bir örneklik **unifying effect:** birleştiri etki **union members:** sendika üyeleri **the union movement:** sendika hareketi
union organization: sendika örgütü
a unique connotation: tek mânâ, tek çağrışım **unit:** birim
universal or grand theory of so-cial systems: toplumsal sistemlerin evrensel ya da büyük kuramı
universal scientific principles:
evrensel bilimsel ilkeler **universalism:** evrensellik **unpredictable:** önceden kestirilemeyen, tahmin edilemeyen **unproductive:** verimsiz
unrelieved anxieties and stresses:
çaresiz endişeler ve gerilimler
the unrestrained body: denetimsiz beden
unsponsored: destek beklemeden **unstructured:** yapılaşmamış, yapılanmamış
unstructured depth interviews:
yapılandırılmamış derinlemesine görüşmeler
untrustworthy: güvenilmez **unbringing:** yetiştirme, yetişme, terbiye, öğretim ve eğitim **upper white collar:** üst beyaz yakalılar
urban societies: kentsel toplumlar, şehir toplumları **use value:** kullanım değeri **useful power:** yararlı güç **useless power:** yararsız güç

V

value: değer

value-free: değerden uzak **value free sociology:** değerden bağımsız sosyoloji **value generalization:** değer yaygınlaşması

value judgements: değer hükümleri (yargıları)
the value of multiple perspectives:
çok yönlü bakış açılarının değeri **value pattern:** değer örüntüsü, kalıbı

value proposition: değer önermesi (Homans)

variations: değişiklikler **verifıcation:** doğrulama **various aspects of social reality:**
toplumsal gerçekliğin değişik yönleri/görünüşleri

view of reality: gerçeklik görüşü **village community:** köy cemaati (topluluğu)

violate the scene: sahneyi bozmak **violence:** şiddet

the violence and intensity of conf-lict: çatışmanın şiddet ve yoğunluğu

violence against wives: zevcelere karşı şiddet

violent coercion: şiddetli zorbalık, baskı

virtual self: gizli ben **visible, shared social affair:** görünebilir, toplumsal ortak iş **visibility:** görünebilirlik **vocabulary:** söz dağarcığı, sözlük

vocational training: mesleki eğitim **voluntary action of individuals:** bireylerin isteyerek gerçekleştirdikleri (iradî) eylemleri **volunteer activities:** gönüllü etkinlikler

volunteer: gönüllü

W

the way in which violence is or-ganized: şiddetin örgütlenme şekli **"weak ties":** zayıf bağlar **wealth:** servet, zenginlik, varlık **weapon:** silah

web of conflict: çatışma ağı **Weber's action theory:** Weber'in eylem kuramı

webs of meaning: anlam ağları **wedded to tradition:** geleneğe bağlı

weight of tradition: geleneğin ağırlığı

w**elfare:** toplumsal yardım, refah **welfare benefits:** toplumsal yardım **welfare state:** toplumsal refah devleti, toplumcu devlet **well-being:** esenlik, mutluluk **We-ness:** biz-lik

Western industrial socities: Batı sanayi toplumları

when work becomes home and home becomes work: iş ev ve ev iş olunca

wherewithal: gerekli araçlar, gereçler

white collar: beyaz yakalılar **white collar workers:** beyaz yakalı işçiler

white-hot technological revolu-tion: akkor hâlinde teknolojik devrim

widespread sharing: yaygın paylaşma

wild swans: vahşi kuğular **wild territories:** vahşi bölgeler, sınır bölgeleri

workforce: iş gücü: işçiler, fabrika ve sanayide çalışan tüm insanlar **working parents and revolution at home:** çalışan ebeveynler ve evde devrim

working conditions: çalışma koşulları

working class: çalışan sınıf, işçi sınıfı

working class families: çalışan sınıf (işçi sınıfı) aileleri

worker bees: işçi arılar **world-system theory:** dünya-sistem(i) kuramı **world of work:** iş dünyası **wrong doers:** yanlış hareket edenler

X

xenophobia: yabancı düşmanlığı, yabancı korkusu

Yankee: Amerikalı, ABD vatandaşı **zero-sum:** sıfır-sonuç

Ruth A Wallace: George Washington Üniversitesi Sosyoloji Fakülte-si'nde Emeritus Sosyoloji Profesörü olan Ruth Wallace, kuram, cinsiyet ve dine ilişkin ilgilerini geliştirmiş bulunduğu bu Üniversite'de otuz bir yıl ders verdi. Din Sosyolojisi Derneği (the Association for the Sociology of Religion) ve Bilimsel Din Araştırmaları Cemiyeti (the Society for the Scientific Study of Religion)'nin Başkanı; Co-lumbia Sosyoloji Cemiyeti (Columbia Sociological Society)'nin Bölge Başkanı; Amerikan Sosyoloji Derneği (American Sociological Association)'nin Din Bölümü ve Kuram Bölümü Başkanı olarak hizmet etti. Sosyolojiye katkılarından ötürü, başta Amerikan Sosyoloji Derneği olmak üzere, çeşitli bilimsel teşekküllerce ödüllendirildi. Çalışmalarından bazıları:

Feminism and Sociological Theory (editör). Newbury Park: Sage Publi-cations, 1989.

They Call Her Pastor: A New Role for Catholic Women. Albany, NY: Sta-te University of New York Press, 1992.

Gender and Academic Experience: Berkeley Women Sociologists (coedi-ted with Kathryn Meadow Orlans). Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 1994.

Contemporary Sociological Theoıy: Expanding the Classical Tradition, Fifth ed. (co-authored with Alison Wolf). Prentice Hall, 1999

They Call Him Pastor: Married Men in Charge of Catholic Parishes. Pau-list Press, 2003.

Alison Wolf: Amerika Birleşik Devletleri George Washington Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi (Lecturer, 1973-74), National Enstitute of Education'da "Research Associate" (1975-81), the Urban Institute'da Danışman (Consultant, 1980-82) olarak çalışmış bulunan Alison Wolf, daha sonra Londra Üniversitesi Eğitim Enstitüsü (Institute of Education)'nde Uzman Araştırma Görevlisi (Se-nior Research Officer, 1983-93). Okutman

(Reader, 1993-95), Profesör (1995-2003) olarak hizmet etti. 2003’den beri King’s College’ de Profesör’dür. Çalışmalarından bazıları:

“Growth Stocks and Lemons: diplomas in the English market-place 1976-1996”. *Assessment in Education,* 4. 1. 33-49, 1997.

“A Comparative Perspective on Educational Standards”, In Goldstein, H. and Heath, A. (eds.) *Educational Standards, Proceedings of the British Academy 102.* Oxford: Oxford University Press for The British Academy, 2000.

(with Celia Hoyles, Susan Molyneux-Hodgson and Philip Kent), “Mathematical Skills in the workplace. Final Report to the Science”, *Technology and Mathematics Council,* June 2002.

(with A. Jenkins), “The Growth of psychometric testing for selection. Why has test use increased, will growth continue, and what does this mean for education?” *CEE Discussion Paper* No.29, London: Centre for the Economics of Education, 2002.

Does Education Matter? Myths about education and economic growth. London: Penguin Press, 2002.

(with Jenkins, A. and Vignoles, A), *The Determinants and Labour Market Effects of Lifelong Learning Applied Economics,* 2003.

Leyla Elburuz: Ankara TED Koleji’nden ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nden mezun oldu. Edebiyat Fakültesi’nde İngiliz Edebiyatı. Türk Edebiyatı ve Felsefe Tarihi öğrenimi gördü. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’na Araştırma Uzmanı olarak girdi. Sosyal Planlama Dairesi’nde toplum kalkınması, gençlik ve spor, kültür konularında Grup Koordinatörü olarak görev yaptı. Dünya Bankası ile ortak eğitim projeleriyle ilgili olarak Amerika’ya gitti. Daha sonra da, bir yıl süre ile burs alarak Columbia Üniversitesi’nde lisans üstü sosyoloji öğrenimi gördü. Amerika’dan döndükten sonra, 1971 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi’nde önce Sosyal Çalışma Bölümü’nde, sonra da Sosyoloji Bölümü’nde Top
lum Kalkınması, Toplumsal Değişim, Bilgi Sosyolojisi dersleri verdi. Bu arada, Hacettepe Üniversitesi Mezuniyet Sonrası Eğitim Fakülte-si’nde

Sosyoloji programı öğrencisi olarak *“Karl Mannheim ve Planlı Değişme”* adlı tezi ile 1977’de Sosyoloji Doktora derecesini aldı. 1980’de DPT’de Müşavir olarak tekrar göreve başlayıp kültür politikası ve eğitim konularında çalıştı. Eğitim programları ile sanayi arasındaki ilişkiler, özellikle de meslekî-teknik eğitim planlaması üzerinde yoğunlaştı. 1982’de Sosyal Planlama Araştırma Dairesi Başkanı, daha sonra da Sosyal Planlama Başkanı olarak atandı; görevi, 1985 yılında Vakıflar Genel Müdürü olarak atanmasına kadar devam etti. Bu görevleri sürerken, 1982’de kurulmuş olan Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu’nda hükümet temsilcisi üye olarak iki dönem yer aldı. DPT’deki görevleri sırasında Hindistan, İsrail, ABD, Romanya, Venezuela, İstanbul, Ankara ve Paris’te düzenlenen uluslararası seminerlere katılarak toplum kalkınması, halk eğitimi, sosyoloji, teknolojik gelişmeler, köy konutları, iktisadî kalkınmanın ziraî cephesi, kalkınma ve kooperatifçilik, eğitimde gelişmeler gibi konularda tebliğler sundu. Doktora tezi ve DPT bünyesindeki araştırmaları ile tebliğlerinin bir kısmı DPT’ce teksir edilmiş ya da yayınlanmıştır. Çalışmalarından bazıları:

Karl Mannheim ve Planlı Değişim, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1982.

ingiliz Harsı ve Fikir Hareketleri, Cilt I, (Ercüment Atabay’la birlikte çeviri) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından, İstanbul, 1947).

Mehmet Rami Ayas: 1931’de Gaziantep’te doğdu. Gaziantep Li-sesi’nden sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde burslu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü’nde dinleyici öğrenci olarak öğrenim gördü (1953-1957). Özellikle, “bir gerçeklik bilimi olarak sosyoloji” anlayışı bağlamında hocaları Hans Freyer ve Tahir Çağatay’dan derinden etkilendi. 1965’te Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi’nde Din Sosyolojisi Asistanı (Araştırma Görevlisi) oldu. *Türkiye’de ilk Tarikat Zümreleşmeleri üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma* adlı teziyle doktora derecesini aldı (1970). Diğer akademik derecelerini (doçentlik, profesörlük) de Ankara Üni-versitesi’nde alan Ayas, İlahiyat Fakültesi’nde Din Sosyolojisi Kürsü Başkanı, İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Kurucu Başkanı, Gaziantep Üniversitesi Şanlıurfa İlahiyat Fakül

tesi Kurucu Dekanı, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Başkanı olarak hizmet etti. Sosyoloji kuramı, din sosyolojisi, eğitim sosyolojisi ve bu disiplinlerle ilgili konularda dersler verdi. Sonuncu görevinde iken 1998'de Emekli Profesör olarak ayrılmakla birlikte, Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndeki yüksek lisans ve doktora derslerini Şubat 2001'e kadar sürdürdü. Çalışmalarından bazıları:

Muhyiddin ibn ul-Arabî'nin Menkıbeleri. (Ebu'l-Hasan Ali el-Kari el-Bağdadi'den, Abdulkadir Şener'le birlikte çeviri), Ankara Üniversitesi İlâhi-yat Fakültesi yayını, Ankara, 1972.

"Toplumun Sırf Dini Teşkilatlanması", (Joachim Wach'dan çeviri), *Ankara Üniversitesi ilâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XXII'den ayrı basım, 1978.

"Din Sosyolojisi Araştırmalarında Objektiflik" (Edvard D. Vogt'tan çeviri), *Ankara Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt XXÜ'den ayrı basım,
1978.

Es-Siyaset ul-Medeniyye (Ebu Nasr el Farabi'den, Mehmet Aydın ve Abdulkadir Şener'le birlikte çeviri). Kültür Bakanlığı Yayınları: 353, İstanbul, 1980.

"Topluluk ve Din Eğitimi", *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri,* Ankara, 1981.

"Sosyoloji Üzerine", *Ankara Üniversitesi ilâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XXVI, 1983.*

Hz. Muhammed Mekke'de (W. Montgomary Watt'dan, Azmi Yüksel'le birlikte çeviri), Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları No.175, Ankara, 1986.

"Bilgi Sosyolojisi ve Din Sosyolojisi" (Peter Berger ve Thomas Luckmann'dan çeviri), *Ankara Üniversitesi ilâhiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt XXX'dan ayrı basım, Ankara, 1988.

Türkiye'de ilk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991 .

“Bir Gerçeklik Bilimi Olarak Sosyoloji ve Tahir Çağatay”, *Ankara Üniversitesi ilâhiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt XXXIII’den ayrı basım, Ankara, 1992.

Kur’an-ı Kerim’de Çalışma Kavramı, Sosyolojik Bir Yaklaşım, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.

YAYIMA HAZIRLAYANDAN BİRKAÇ SÖZ

İki öğretim üyesinin, Amerika Birleşik Devletleri’nin George Washington Üniversitesi’nden Ruth A. Wallace ile Oxford Üniversitesi’n-den Alison Wolf’un, İngilizce konuşan toplumbilimciler arasında tanınıp apaçık etkili olan çağdaş kuramcıları ve kuramlarını tartışıp tanıtan bu kitabı, ünlü toplumbilimci Neil J. Smelser’ın yayımcılığında Prentice-Hall toplumbilimi dizisi içinde *Contemporary Sociological Theory* adıyla 1980’de çıktı. Türkçe’ye çevrilip yayımlanması 1980’li yıllarda bu satırların yazarınca düşünülüp tasarlandığı halde, oldukça gecikerek gerçekleşiyor. Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü hocalarından Leyla Elburuz, onu ve hakkında doktora tezi yapmış olduğu (Leyla Elburuz, *Karl Mannheim ve Planlı Değişme,* 1977; DPT yayını, 1982) Karl Mannheim’ın bazı eserlerini Türkçe’ ye çevirmeyi büyük bir lütuf ve içtenlikle kabul etmişti (10.2.1983). Ancak, şartlar elvermediğinden uzun bir süre öylece kalan bu tasarı, güzel bir karşılaşma ile gerçekleşme yoluna girdi. Dr. Leyla Elburuz 1997’den beri *Contemporary Sociological Theory*’den çevirdiği bölümleri İzmir’e gönderdikçe, Yüksek Lisans öğrencilerimden Mehmet Süheyl Ünal’ca bilgisayarda yazılıp derslerimizde yararlanıldı. Ş imdi bu kitapla, Türkçe öğretim yapan üniversitelerimizde toplumbilimi öğrencilerinin ve öğrenci olsun olmasın toplumbilimine ilgi duyan kimselerin, günümüz toplumbilimi kuramları hakkında ikinci bir çeviri esere kavuşabilecekleri söylenebilir. Bu konuda ilk olma niteliği 1993’te Gündoğan yayınları arasında çıkan, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Hayriye Erbaş’ın Margaret Poloma’dan çevirdiği *Çağdaş*

Sosyoloji Kuramları'na aittir. (Bu satırların yazarınca da yıllardan beri Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 'Toplumbilimi Kuramları' dersi çerçevesinde okutulagelmektedir). Bu yolda, öğretime yardımcı olacak bir çalışma da Sezgin Kızılçelik'in yazdığı *Sosyoloji Teorileri* (2. baskı, 2 cilt, Yunus Emre Yayınları, 1994)'dir. Mete Tuncay ve Aydın Uğur' un yayına hazırladıkları Tom Bottomore - Robert Nisbet'in *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Verso Yayıncılık, 1990; Ayraç, 1997) ile, Osman Akınhay'ın Alan Swingewood'dan Türkçe'ye çevirdiği *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (Bilim ve Sanat, 1998) de anılırsa, II. Dünya Savaşı sonrası toplumbilimi kuramlarını birarada sunan Türkçe kitaplar belirtilmiş olur. DTCF Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerinden Nilgün Çelebi'nin Türkçe'ye kazandırdığı Russel Keat / John Urry'den *Bilim Olarak Sosyal Teori* (İmge, 1994) ile Mark Abrahamson'dan *işlevselcilik* (1990)'i, Quentin Skinner'dan Ahmet Demirhan'ın çevirdiği *Çağdaş Temel Kuramlar* (Vadi, 1991)'ı ve Wright Mills'den Ünsal Oskay'ın Türkçeleştirdiği *Toplumbilimsel Düşün* (Kültür Bakanlığı Yayını)'ü; Frankfurt Okulu (Phil Slater, *Frankfurt Okulu,* çev. Ahmet Özden, BFS Yayınları, 1989, Kabalcı Yayınevi 1998; Tom Bottomore, *Frankfurt Okulu: Horkheimer-Ador-no-Marcuse-Habermas*, çev. Ahmet Çiğdem, Ara yayıncılık, 1989), Foucault (Orhan Tekelioğlu, *Michel Foucault ve Sosyolojisi,* çev. İbrahim Sirkeci, Bağlam, 1999; Veli Urhan, *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme,* Paradigma, 2000) ve Gurvitch (Georges Gur-vitch, *Sosyoloji ve Felsefe,* der. Kadir Cangızbay, Değişim Yayınları, 1985; Ütopya Yayınevi, 1999; Kadir Cangızbay, *Gurvitch Sosyolojisi,* Değişim Yayınları, 1985) ile ilgili eserleri de, kuramlardan bazılarını daha ayrıntılı olarak anlamayı sağlayıcı nitelikte olmaları dolayısıyla anmak gerekir.

Günümüz toplumbilimi kuramlarının zihinsel köklerini oluşturan klasik kuramlar ise, Pitirim Sorokin'den Münir Raşit Öymen'in çevirdiği ve (1.

cildi *Yüzyılımızın Sosyoloji Nazariyeleri* adıyla ilkin 1947'de, 2. cildi de *Çağdaş Sosyoloji Teorileri* diye 1974'de yayımlanmış olup) son baskısı Kültür Bakanlığı'nca yapılan *Çağdaş Sosyoloji Teorileri* (I-II, 1994), Hans Freyer ile Tahir Çağatay'ın ortak eseri olarak belirtilmesi gereken *ictimai Nazariyeler Tarihi* (DTCF yayını, 1968, 1977), Nurettin Şazi Kösemihal'in *Sosyoloji Tarihi* (İ.Ü. Ed. Fak. Yayını, 1955, sonraki baskıları Remzi Kitabevi, 1968 vd.) ve *Durkheim Sosyolojisi* (Remzi Kitabevi, 1971), Hilmi Ziya Ülken'in *ictimai Doktrinler Tarihi* (İstanbul Üniversitesi Neşriyatından, sayı 148, İstanbul 1941), Raymond Aron'un, ilkin Fevzi Ya-lım'ın kısmen çevirip yayımlamış olduğu *(Toplumbilimi Düşüncesinde Ana Akımlar: Durkheim — Pareto — Weber,* Ankara 1973) ve Korkmaz Alemdar'ca bütünüyle Türkçe'ye kazandırılan *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, 1986; Bilgi Yayınları, 1989), H. Stuart Hughes'un, *Toplum ve Bilinç. Avrupa'da Toplumsal Düşüncenin Şekillenişi 1890-1930,* (çev. Güzin Özkan, Metis Yayınları, 1985), Mehmet Saffet'in, *Muasır Avrupa ictimaiya-tı,* (Kanaat Kütüphanesi, 1933) ve Sadri Ertem'in, dış kapak adı *Politika Felsefesi,* içindeki sayfa başlıkları ve içeriği *Sosyoloji Tarihi* (Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı, 1935) olan eseri ile tanıtılmaya çalışılmaktadır.

*

Gerek klasik, gerekse çağdaş toplumbilimi kuramlarını doğrudan doğruya kuramcıların kendi yazdıklarının çevirilerinden ayrıntılı bir biçimde okuyup öğrenmek ise, şimdiki hâlde pek mümkün değildir.[1318]

1318 Türkçe'ye eserleri en çok çevirilen, klasik kuramcılardan ve Toplumbili-mi'nin Almanya'daki ilk kurucularından Karl Marx'tır. Türkiye'de eserlerinin çevirilmesinde onun ideolog yönü başlıca etkili olmuşsa da; bu çalışmalar, Marx'ın toplumbilimi kuramının, Marx'çı düşünürlerin ve toplumbilimcilerin öğrenilmesine yardımcı olmuştur —

Marx'ın, *Grundrisse*'den *Kapi-tal*'den, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* ve benzeri kitaplarından tutun da, arkadaşı Friedriche Engels ile birlikte kaleme aldıkları *Komünist Manifesto* ve diğer eserleri, Henri Lefebvre'in *Marx'ın Sosyolojisi* (çev. Selahattin Hi-lav, Öncü Kitabevi, 1968, 1976), Wright Mills'in *Marksistler* (çev. T. Hasan, Ağaoğlu Yayınevi, 1966), Herbert Marcuse'nın *Sovyet Marxizmi,* çev. Seçkin Çağan, May Yayınları), vb. Almanya'daki ilk kuramcılardan Lorenz von Stein hakkında ancak Freyer-Çağatay'ın *ictimaî Nazariyeler Tarihi* ile Herbert Marcuse'nin *Us ve Devrim* (çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, 1989; *Mantık ve ihtilâl,* — Kitaş Yayınları, 1971— adıyla yapılan çeviri atlamalı ve eksiktir: "The Philosophy of History" bölümü çevrilmemiş, "The Rise of Social Theory"den *Introduction* çevrilmemiş. "The Marxian Dialec-
tic"in 321. sayfasından sonra gelen sayfalar, yani kitabın geri kalan önemli bir kısmı çevrilmemiş)'inden bilgi elde edilebilmektedir. Wilhelm Heinrich Riehl ise yalnızca *ictimaî Nazariyeler Tarihinde* yer alıyor. Fransa'daki klasik kuramcılardan ve bilimin *(Sociologie)* isim babası Auguste Comte'un altı ciltlik *Cours de Philosophie Positive'inin* dört cildini Mehmet Servet Bey'in çevirip daktilo etmiş, ancak bu eseri yayımlamak için kendisinden isteyen görevlilerin ilgisizliği yüzünden geri kalanını çevirmemiş olduğu, eşinden öğrenilmişse de; bu çalışma yayımlanmamıştır. Auguste Comte'la ilgili daha fazla bilgi, Levy Bruhl'den Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun 'sosyoloji literatürüne kazandırdığı' *Auguste Comte Felsefesi ve Sosyolojisi* (İst. Üniv. İktisat Fakültesi Yayını, 1970)'nden edinilebilmektedir. Toplumbili-mi'nin 1900 dolayları ikinci kuruluş dönemindeki klasik kuramcılarından Emile Durhheim'ın *Les Regles de la methode sociologique'inin* Türkçe'de üç çevirisi var *(ictimaiyat Usulünün Kaideleri,* çev. Selmin Evrim, 1943; *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları,* çev. Cemal Bâli Akal, B/F/S Yayınları, 1985; *Sosyolojik Metodun*

Kuralları, çev. Enver Aytekin, Sosyal Yayınlar, 1986). Durkheim'ın *De La Division du travail social'ini, ictimaî Taksim-i Amel* adıyla İstanbul Darülfünunu hocalarından Mithat Bey çevirmişti (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti Neşriyatı'ndan, 1339; dış kapakta: Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından, İstanbul, 1340), *Les Formes elementaire de la vie religieuse'ü* de *Din Hayatının ibti-daî Şekilleri* adıyla Hüseyin Cahit (Yalçın) çevirip iki cilt hâlinde yayımlamıştı (1923, 1924). Yine Hüseyin Cahit'in çevirdiği *Ahlâk Terbiyesi,* Maarif Vekâleti Yayınları arasında yer aldı (1928). *Meslek Ahlâkı*'nı Mehmet Kara-san çevirmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları arasında iki baskısı yapıl-mıştır (1949, 1962). Emile Durkheim'dan en son yayınlanan, Özer Ozan-kaya'nın çevirdiği *intihar* (Unesco Türkiye Milli Komisyon Yayını, Ankara, 1986; İmge, 1992)'dır. Toplumbiliminin, yine 1900 yılı kurucularından Simmel'in *Çatışma Fikri ve Modern Kültürlerde Çatışma* adıyla bir eseri (yayına hazırlayan Ahmet Aydoğan, İz Yayıncılık, 1999) çıkmış bulunuyor. Simmel'in baş eseri *Soziologie* (1908) yıllardan beri Türkçe'ye çevrilmektedir, belki o da yakında yayımlanır. Bu, ikinci dönem kurucu ve kuramcılardan Max Weber ile ilgili yukarıda belirtilen kitapların yanı sıra, kendi eserlerinden *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu* (çev. Zeynep Aruoba (Güra-ta), Hil Yayınları, 1985; Ayraç, 1999), *Sosyoloji Yazıları* (çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1985, 1987, 1993; İletişim, 1996, 1998), *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı* (çev. Özer Ozankaya, İmge Kitabevi, 1995), *Şehir* (çev. Musa Ceylan, Bakış Yayınları, 2000) bugün dilimizde bulunan eserleridir. Weber'le ilgili bir doktora çalışması: Doğan Özlem, *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji,* ara yayıncılık, 1990; Donald MacRae,

Weber, çev. Nur Vergin, Afa Yayınları, 1985; Ralph Shroeder, *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi,* çev. Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996;

Bryan S. Turner, *Max Weber ve islam,* çev. Yasin Aktay, Vadi Yayınları, 1991, [Fritz Ringer, *Weber'in Metodolojisi,* Çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, 2003], toplumbilimi öğrencilerinin yararlanabilecekleri kitaplardır. Yine Kıta Avrupası'ndaki klasik kuramcılardan Vilfredo Pareto'nun yalnızca *Les Systems Socialist*'i *(Sosyalist Meslekleri,* çev. Hüseyin Cahit, 2 cilt, 1923) Türkçe'ye çevrilmiştir. Sözü edilebilecek daha birkaç eser çıkabi-lirse de, Doğan Özlem'in Werner Jung'dan çevirdiği *Georg Simmel* (Ark Yayınevi, 1990) ile, cep kitabı niteliğinde, Gaston Bouthoul'dan Afşar Timuçin'in çevirdiği *Sosyoloji Tarihi* (Gelişim Yayınları, 1975)'ni belirtip, Ülgen Oskay'ın *Sosyolojik Düşünce Tarihi* (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, cilt I, 1990)'nin diğer ciltlerinin de yayınlanmasını dileyerek; öğrencilerin özellikle yararlanabilecekleri bir çalışmayı, Mahmut Tez-can'ın *Türk Sosyolojisi Bibliyografyası, 1928-1968* (Ankara Üniv. Eğitim Fakültesi Yayınları, 1969)'nı salık vermekte yarar var.

Sözkonusu kitap ve makalelerin Türkçe'ye kazandırılması için sistematik girişimler bulunmamakla birlikte, üniversitelerden ziyade serbest yayımcıların sevindirici çalışmaları var. Bu yönde tarihsel ve sistematik yayımları gerçekleştirebilenlerin ortaya çıkması için, istek-lendirici dileklerde bulunmak, belki uyarıcı olabilir. Gerçekte bu işin devlet kuruluşları arasında Yüksek Öğretim Kurulu, üniversitelerin rektörlükleri ve dekanlıkları, Kültür Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı gibi önde gelen sorumluları vardır. Onlarla ilgili bir tartışma açmanın herhalde burası yeri değil; ama yabancı dillerden, özellikle felsefe ve insan bilimleri alanlarında sistematik çeviriler gerçekleştirmenin, öğretimi büyük ölçüde kolaylaştırıcı olacağı, gelişen bilgi dünyasına katılımı ve bilgi paylaşımını sağlayacağı da açık bir gerçeklik olarak belirtilmelidir. 'Bilgi toplumu' olmak, yalnızca sözde kalırsa, bilgi toplumu olunabilir mi? Bu yolda 1930'lu ve 1940'lı yıllarda atılan adımlara hâlâ özlem duyulmaktadır. O yılların lise öğrencileri için Türkçe'ye çevrilmiş yardımcı ders kitapları bile bugün aranan önemli eserlerdir. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin kurucusu Hâmi-de Topçuoğlu, yardımcılarıyla yayıma hazırladığı *Eğitim Sosyolojisi (Kaynak Metinler)* (Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1971) için

yazdığı “Önsöz”de “Genç eğitimcilerimizin başvuracakları kaynakların çoğu yazık ki Türkçe olmayan eserlerde yer almaktadır ve bunlardan faydalanma, ülkemizde, yalnız yabancı dilde okuyabilen kişiler için mümkündür. Oysa ki, bir ülkenin aydınları arasında daima ufak bir kısmı yabancı dilden faydalanmaktadır ve bu normaldir. Bundan başka, birden fazla yabancı dil bilen aydınların sayısı daha da azdır. Hâlbuki bir ülkede genellikle bilinen tek yabancı dilin ise, ister istemez, dili bilinen ülkenin değer ve düşünce kalıplarının genel bir taklidine götürdüğü malumdur. O halde, birçok gelişmiş
ülkenin dilini aynı zamanda kullanmak, çok daha yararlıdır. Fakat bütün bunlar, ülke aydınlarının, tümünden değil, ancak görevleri nedeniyle yabancı dilden anlamaları gereken ufak bir kısmından beklenen yükümlülüklerdir.... Şu var ki, akademik kariyer sahibi olan kişilerin, yabancı dilde kaynaklara başvurma yeteneklerini yalnızca kendileri için saklamaları, bu kaynakları kendi ülkelerinin diğer aydınlarına ulaştırmamaları, daha başka tipte bir bilim tekelini yaratmaktadır... Ülkemizde, yirmi otuz sene evveline gelinceye kadar, hattâ belki de daha yakın zamanlara kadar, bugün haklı olarak eleştirdiğimiz bir zihniyet hâkimdi: yabancı bilim dillerindeki kaynaklara inebilen meslektaşların bazıları, kendilerini, bu kaynakların gelişigüzel işleyicileri olarak görüyor, okuyucuya menşei belli edilmeyen, telif ile tercüme arası garip fikir mahsulleri sunmakta tereddüt etmiyorlardı. Bugünkü literatürümüzde bu tip kimliği belirsiz düşünce ürünlerinin gittikçe azaldığı, memnuniyetle görülmektedir. Eğer okuyucular, bu suretle keyfî bir sömürüye konu olmuş olan asıl eserlere ulaşabilseydiler, birçok sözde bilimsel telif eserlerin bütün zaaflarını
anlayabilirlerdi Bundan başka, bir ülkenin insanları arasında, hele eğitim eşitsizliğinin pek kısıtlı olduğu azgelişmiş bir ülkenin insanları arasında, şu veya bu süretle yabancı bilim dillerinden okuyabilme, bunlardan faydalanabilme imkânını bulmuş olanlar, pek küçük bir yüzdeyi teşkil ederler. Bu gibilerin, zihnî kapasiteleri bakımından diğerlerinden üstün olduklarını iddia edecek hiçbir akıllı insan olmadığı gibi; hayatın tesadüflerini, kişisel meziyetleri ile açıklayabilecek hiçbir insaf sahibi de yoktur. Yabancı dilden faydalanamayacak olan zekâlar arasında, meslekî sorunlarını, ötekilerden çok daha iyi kavrayabilecek ne kadar aydın vardır! Bunlara yardım, yabancı bilimsel eserlerin ve kaynakların Türkçe’ye mümkün olduğu kadar yüksek oranda çevrilmesi ve kendi dilimizin

literatürüne katılması ile olur. Her millet, kendi millî dehâsını işlemek için, dostlarının ve düşmanlarının başarılarını, kusurlarını, iyi-kötü bütün özeliklerini öğrenmekle sorumludur. Bunun için de, yabancı dil bilsin bilmesin, her aydının bu bilgileri sağlayacak kaynaklardan, belli bir oranda faydalanması mutlaka sağlanmalıdır" demekteydi. Bundan yirmi yıl sonra Sezgin Kızılçelik'in *Sosyoloji Teorileri*'ne yazdığı "Önsöz"de hocası Tülin İçli, "Türkçe'de konu ile ilgili çok az kaynak olması, öğrencilerin tümünün orijinal eserleri okuyacak düzeyde yabancı dil bilgisine sahip olmaması, konu ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmalarına engel teşkil etmektedir" demekte; Hayriye Erbaş da, *Çağdaş Sosyoloji Ku-ramlarina* yazdığı "Çevirenin Önsözü"nde, "Bu çeviriyi yapmamın temel nedeni, Çağdaş Sosyoloji Kuramları konusunda bilgilenmek isteyen öğrencilerin hem ana kaynaklara, hem de bu kaynaklar hakkında yazılmış metinlere ulaşmakta karşılaştıkları dil engeli olmuştur. Çağdaş Sosyoloji Kuramları dersi okutan bir kişi olarak bu engelin aşılmasına küçük de olsa bir katkıda bulunmak istedim" demekte ise; gözlemlenen durum, Hâmide Topçuoğlu hocamızın düşünce ve uyarılarının ne derecede değerlendirilebilmiş olduğunu gösterir. Oysa, bu düşünceler doğrultusunda neler yapılabilirdi. Bu yazıdan on yıl sonra kurulan Yüksek Öğretim Kurulu bile bu işe, kuruluşunda önemli bir yer ayırabilseydi, ya da, en azından, akademik ilerlemelerde (yükseltmelerde) bilimsel çeviriyi *bilimsel çalışma* olarak belirleyip, öğretim elemanlarını bu yönde isteklendirseydi; bugünlere değin yüzlerce, hatta binlerce eser akademik hayatımızı zenginleştirdiği gibi, bilgi paylaşımı ve bilgi toplumu olma yolunda önemli adımlar atılmış olurdu.

*

Elinizdeki kitapta, yazarlarının önsözünde belirtildiği üzere, İngilizce konuşan toplumbilimcilerden, sosyolojik açıklamaya önemli katkıları 1945'ten bu yana ortaya konulmuş ve etkileri yaygın olarak görülen kuramcılar tartışılıp tanıtılmaktadır. Amaç, üniversite lisans öğrencilerine günümüz toplumbilimi kuramı tartışmalarının açık bir özetini vermektir.

Çağdaş kuramcıların, toplumbiliminin büyük klasik kuramcılarından nasıl yararlandıkları gösterilmekle birlikte, burada, klasik kuramcıların görüşlerinin ayrıntılı açıklama ve tartışmalarına gidilmemiştir. Yalnızca, üniversitelerde çalışan ve hocalık yapan İngilizce konuşan toplumbilimciler arasında hem iyi tanınan hem de apaçık etkili olan günümüz kuramcıları tartışılmaktadır: İşlevselcilik, Çatışma Kuramı, Alışveriş Kuramı, Simgesel Etkileşimcilik ve Etnometodoloji. Sosyobiyoloji de ayrıca ele alınmıştır.

Yazarların ifade ettiği üzere, kuramlar soyut birer akılyürütme değildir. Onları gerçek hayattan ayırmak bir yana, dünyaya bakışımız bütünü ile kuramsal bakış açımıza dayanır; sosyolojik kuram ile ilgili okumalarımız kendimizin, dünyamızın ve hayatımızın günlük ve olağan olarak kabul edilen yönlerinin ne kadar olağanlıktan uzak, karmaşık ve muğlak olduğunu daha açık seçik anlamamız demektir. Toplumbilimciler bilimsel uğraşmalarında konularına soğuk ve zihinleri boş olarak yaklaşmazlar; araştırmakta oldukları olgu ve olayların belirli yönleri üzerinde odaklaşırlar, cevap aradıkları birtakım özel soruları vardır. Bu demektir ki, araştırmaları, toplumbilimi kuramlarının belirttiği şekilde olaylara bakmakta ve onlara dayanmaktadır. Kuramların yaptığı iş, onları açıklayıcı ve sistematik olarak ortaya koymaktır. Günümüz toplumbilimi kuramlarının toplumla ilgili ileri sürdüğü farklı görüşler, bir bütün olarak toplumun üyelerinin farklı bakış açılarına, iddialarına ve gözlemlerine tekabül eder. Demek ki, toplumbilimi kuramları, toplumsal dünyayı nasıl gördüğümüz, nasıl anladığımız ve açıkladığımız, aynı zamanda içinde nasıl hareket ettiğimiz ve böylece onun ne gibi şekiller aldığı ile yakından ilgilidir. Her kuram, insan toplumunun farklı bir yanına ışık tutmaktadır. Karl Popper'ın deyişi ile, 'onlar, dünya adını verdiğimiz şeyi yakalamak, akılsallaştırmak, açıklamak ve ona egemen olmak için örülmüş olan ağlardır'. Her bir sosyolojik bakış açısı, toplumsal dünyanın bir kısmını aydınlatabilir. Dolayısıyla, kökleri insan varlığında saklı bulunan ve insanlararası ilişkiler içinde biçimlenme imkânları ve belli sayıda biçimlenme örnekleri ile toplumsal dünyanın *tarihsel olan*'da ve *şim-di*'de karşılaşılan görünüşleri, sistematik olarak çözümlenebilir. Böylece, denebilir ki, toplumbilimi kuramları toplumsal dünyayı, toplumsal yaşama biçimlerini kavrayıp anlamak ve açıklamak isteyen gerçeklik biliminin, *toplumbilimi*'nin bir özgeçmişini, hayat hikâyesini de sunmaktadır.

Bölümlenme ve konuların takdimi farklı olmakla birlikte, kuramların ele alınıp işlenişinde Poloma'dan Türkçe'ye çevrilen kitap ile elinizdeki bu kitap bir yandan örtüşmekte, bir yandan da biribirini tamamlamaktadır. Şöyle ki, kuramcılardan Talcott Parsons, Robert King Merton, George C. Homans, Peter M. Blau, Lewis Coser, Ralf Dahrendorf, Herbert Blumer, Harold Garfinkel, C. Wright Mills, iki kitapta da yer alırken; Gerhard Lenski, Erving Goffman, Peter Ber-ger, Amitai Etzioni, Daniel Bell, Alvin W. Gouldner, yalnızca Poloma'nınkinde; Frankfurt Okulu (Max Horkheimer, Theodor Adorno, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Jürgen Habermas) ve Randall Collins de Ruth A. Wallace - Alison Wolf'unkinde tanıtılıyor. Wallace ve Wolf'un kitabının yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 1999 baskısında, sözgelişi Peter Berger'le ilgili ve daha başka bilgilerin yer aldığı görülüyor. Elinizdeki kitabın ilerideki baskılarında onlar da belki okuyucuya sunulabilecektir.

Çağdaş Sosyoloji Kuramı'nın, öğretimi Türkçe gerçekleştirilen üniversitelerimizin, genel olarak da toplumumuzun bilgi dünyasına önemli bir katkı sağlayabileceğini belirtmek isterken; onu Türkçe'ye kazandıran değerli meslektaşım Leyla Elburuz'a, yazım işini büyük bir dikkat ve titizlikle emek harcayarak gerçekleştiren, ayrıca, kitaba eklenen sözlüğü de hazırlayan öğrencim ve bugün Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi M. Süheyl Ünal'a teşekkürlerimi ne kadar yinelesem azdır. Bu yönde bilgi akışını arttıracak yeni ürünleri görmek dileği ile.

Mehmet Rami Ayas, 2001